

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

BURSA KAPALIÇARŞI VE HANLAR BÖLGESİ FOLKLORU

Adnan PAMUKCU

Doktora Tezi

Ankara 2021

BURSA KAPALIÇARŞI VE HANLAR BÖLGESİ FOLKLORU

Adnan PAMUKCU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara 2021

KABUL VE ONAY

[Öğrencinin Adı Soyadı] tarafından hazırlanan “[Tezin Adı]” başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Tezin Türü] olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

19/04/2021

[İmza]

Adnan PAMUKCU

ETİK BEYAN

Bu çalışma içerisindeki bütün bilgileri ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgileri ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumları dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine uygun yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Adnan PAMUKCU

TEŞEKKÜR

Bilim, ancak hedefine eriştiğini hayal ettiği zaman tehlikelidir.

Bilimsel yola ilk adımımı atarken kendime düstur edindiğim bu cümlelerin, bundan sonraki hayatıma da yön vereceğini ifade etmekten mutluluk duyuyorum. Yüksek Lisans çalışmalarına ilk başladığım andan itibaren, bugün geldiğim noktaya kadar her anımda yanırlarımda sabırla yol gösteren, telkinlerini asla esirgemeyen, her defasında yeni düşünceleri havsalamda canlandıran Değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR'e; akademik çalışmalarına ilk başladığım günlerden itibaren tüm derslerinde, her konuşmasında, bilimsel değerlendirmelerinden ve yaklaşımlarından üst seviyede istifade ettiğim Sayın Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na; tez izleme komitelerinde ve bilimsel öğretiler konusunda daima yeni perspektifler kazandıran Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER'e; derslerini takip etmekten mutluluk duyduğum ve konuşmalarından ilham aldığım Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN'a; Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ'ye ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki Değerli Hocalarıma; Gerek Yüksek Lisans gerekse de Doktora jürilerimde yer alarak her zaman desteğini yakından hissettiğim Sayın Prof. Dr. Ali YAKICI'ya teşekkür ederim.

Çalışmalarına ilk başladığım andan itibaren yerel olarak çalışmalarına katkı sağlayan Bursa Büyükşehir Belediyesine, Nilüfer Belediyesi ve Üçevler Kütüphanesine, Bursa Kapalıçarşı esnafına ve çalışanlarına teşekkür ederim. Saha çalışmalarında her defasında usanmadan sorularımı değerlendiren meslek icracılarına ve görüşmeleri sağlayan yakınlarına teşekkürlerimi sunarım.

Geçen yıllar içerisinde manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, fedakarlıklarıyla tüm uykusuz gecelerime destek olan biricik eşim Seval PAMUKCU'ya; doktora sürecinden önce ve sonra dünyaya gelen, yaşamdaki en büyük mutluluk kaynağım oğullarım Ömer ve Kenan PAMUKCU. Teşekkür ederim en değerlilerim. Son olarak çalışmalarına her zaman destek olan annem, babam ve kardeşlerime teşekkür ederim.

ÖZET

PAMUKCU, Adnan. Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar Bölgesi Folkloru, Doktora Tezi, Ankara, 2021

Araştırmanın başlangıcında, Bursa Kapalıçarşısı' ve Hanlar bölgesi ile ilgili gerekli literatür araştırması gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar Bölgesi'nin, sosyo kültürel hayata ilişkin inanışlara, geleneklere, ritüellere, yaşayışlara, değerlere ne derece yansıdığı, geleneksel el sanatlarına, tarih ve kültür belleğine katkılarının ne şekilde olduğu tespit edilmiştir.

Bursa'da günümüzde var olan ve yaşayan kültürel mekânlar olarak değerlendirdiğimiz Kapalıçarşısı ve Hanlardan yola çıkılarak hazırlanan çalışmada, öncelikle çarşı ve hanların, dönemsel olarak içerisinde yaşamış insanların, gelenekleri ve kültürel değerleri kültür değişimleri kapsamında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, Yaşayan İnsan Hazinesi olarak değerlendirilen meslek icracılarının kuşaklararası aktarımları, kültürel bellek ve kültür miras kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece, kültürel değerlerin geçmişten günümüze değişimi, alış veriş ve eğlence kültürü, yeme içme alışkanlığı, sözlü kültür aktarımı ve günümüzde hala varlığını koruyan gelenekleri, folklor disiplininin gerektirdiği yöntem ve teknikler ile ortaya çıkarmak ve çözümlenmek amaçlanmıştır.

Çarşı ve hanlar bölgesinde gelişen ve değişen sosyal hayatla birlikte şehirlerin de kentleşme olgusu içerisinde nasıl geliştiği, zaman içerisinde geçirdiği tüm evreler dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı, kapsamı, önemi ile yöntem ve tekniklerinin ele alındığı giriş bölümünün akabinde kültür, kültürel mekân, Çarşı, Han gibi kavramlar açıklanmıştır. Kültür değişimi, kültür etkileşimi ve kent belleğini oluşturan dinamiklerle kent markası üzerinde durulmuştur. İlgili çalışmalar etraflıca ele alınmıştır. Bu tezin ikinci bölümünde Bursa Hanlar Bölgesi'nin Yaşayan

Kültürel Mekânları üzerinde detaylı bir tasnif çalışması gerçekleştirilmiştir. Hanlar Bölgesi'nin çarşı kültürü ve kültürel mekânlarının günümüzdeki durumları açıklanmıştır.

Üçüncü Bölümde Bursa Hanlar Bölgesi ve Çarşılarının Yaşayan İnsan Hazinesi UNESCO bağlamında çözümlenerek bölge, insan-mekân, mekân-kültür perspektifiyle incelenmiştir. Burada, tezin merkezini oluşturan Bursa Hanlar Bölgesi'nin Yaşayan İnsan Hazinesi olarak değerlendirilen meslek icracıları ile gerçekleştirilen görüşmeler de yer almaktadır. Dördüncü bölümde Bursa Hanlar Bölgesi'nin yaşayan kültür unsurları gelenekler, geleneksel ürün ve uygulamalar, etkinlikler, kutlama, tören, festivaller ve inançlar bağlamında değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın son bölümünde ise; Hanlar Bölgesi'nin işlevleri detaylandırılarak açıklanmıştır.

Özetle, halkbiliminin yöntem ve araştırma tekniklerinden faydalanarak, Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesi yaşayan İnsan Hazinesi, meslek icracılarının aktarımları ve kültür değişimleri bağlamında mekân-kültür, insan- kültür ve kültürel miras kavramlarıyla çözümlenmiştir. Bu doğrultuda Yaşayan kültür, değişen çarşı kültürü ve mekânları ile gelenek temsilcilerinin günümüzdeki icra durumları saha araştırması neticesinde ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Han, Kapalıçarşı, Kent, Kültür, Kültür Değişimleri Yaşayan İnsan Hazinesi.

ABSTRACT

PAMUKCU, Adnan. Folklore of the Grand Bazaar and Inns Region in Bursa, PhD Thesis, Ankara, 2021

At the beginning of the research, necessary literature research was carried out on Bursa Grand Bazaar and Khans region. Later, it was determined to what extent the Bursa Grand Bazaar and Khans Area reflected on beliefs, traditions, rituals, life and values related to socio-cultural life, and how they contributed to traditional related to socio-cultural life, and how they contributed to traditional handicrafts, historical and cultural memory.

In the study, which was prepared on the basis of the Grand Bazaar and inns that we consider as cultural places that exist and live in Bursa today, first of all, the traditions and cultural values of the bazaars and inns, the people who lived in them periodically, were evaluated within the scope of cultural changes. At the same time, intergenerational transfers of professional performers considered as Living Human Treasure are handled within the framework of cultural memory and cultural heritage concepts. Thus, it is aimed to reveal and analyze the change of cultural values from the past to the present, shopping and entertainment culture, eating and drinking habits, oral culture transfer and traditions that still exist today, with the methods and techniques required by the discipline of folklore.

Along with the developing and changing social life in the bazaar and inns area, it has been tried to evaluate how cities have developed within the phenomenon of urbanization, taking into account all the stages they have gone through in time. Concepts such as ‘culture’, ‘cultural space’, ‘bazaar’, and ‘khan’ are explained after the Introduction section, in which the purpose, scope, importance, methods and techniques of the research are discussed. The urban brand is emphasized with cultural exchange, cultural interaction and dynamics that make up the urban memory. Relevant studies have been covered extensively. In the second part of this thesis, a detailed classification

study has been carried out on the Living Cultural Spaces of Bursa Khans Area. The present conditions of the bazaar culture and cultural spaces of the Khans Area are explained.

In the third chapter, the Living Human Treasures of Bursa Inns Region and Bazaars are analyzed in the context of UNESCO and the region has been examined from the perspective of people-space, space-culture. Here, there are also interviews conducted with the professionals who are considered to be the Living Human Treasures of the Bursa Khans Area, which is the center of the thesis. In the fourth chapter, the living cultural elements of Bursa Khans Area are evaluated in the context of traditions, traditional products and practices, events, celebrations, ceremonies, festivals and beliefs. In the last part of this research the functions of the Khans Area have been explained in detail.

In summary, using the methods and research techniques of folklore, the Human Treasures living in the Bursa Grand Bazaar and Khans region have been analyzed with the concepts of space-culture, human-culture and cultural heritage in the context of the transfer of professional performers and cultural changes. In this direction, the Living Culture, the changing market culture and venues, and the current performance of the representatives of the tradition have been revealed as a result of the field research.

Keywords: Bursa, Khans, Grand Bazaar, City, Culture, Human Treasures Living Cultural Changes.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
RESİMLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM:KÜLTÜREL MEKÂN, ÇARŞI KÜLTÜRÜ, KAPALIÇARŞI, ÇARŞI VE HANLAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	3
1.1.KÜLTÜREL MEKÂN, KÜLTÜREL EKONOMİK MEKÂN	3
1.2.ÇARŞI, HAN, KAPALIÇARŞI.....	19
1.3.HANLARIN ÇEŞİTLERİ	37
1.3.1. Otel Olarak Kullanılan Hanlar	37
1.3.2.Sultan Hanları.....	39
1.3.3. Elçi Hanları	42
1.3.4. Han-1 Sebil	45
1.3.5.Ticaret Hanları	46
1.3.6. Kapanlar, Haller, Balkapanı	49
1.3.7. Funduklar	54
1.3.8 Çarşı Hanlar	54

1.3.9 İş Hanları.....	54
1.3.10 Esir Pazarları ve Esir Hanları.....	56
1.4.KÜLTÜR DEĞİŞMELERİ	60
1.5.KÜLTÜR ETKİLEŞİMLERİ	69
1.6. KENT BELLEĞİ, KİMLİĞİ, KÜLTÜRÜ VE MARKASI	75
1.7.TEMEL YAKLAŞIMLAR	89
1.7.2. Kitaplar.....	91
1.7.3.Tezler.....	93
1.7.4. Makaleler.....	94
1.7.5.Önerilen Araştırma Yaklaşımı	96
1.7.6. İnsan ve Mekân Etkileşiminde Yaratılan Yaşayan Kültürel Bağlam Olarak Hanlar.....	98
2.BÖLÜM:BURSA ÇARŞILARININ VE HANLARININ TARİHİ	109
2.1.ESKİ ÇARŞI.....	126
2.1.1. Bat (Bayat) Pazarı	126
2.1.2.Bayathane.....	128
2.1.3. Bedesten Civarı Çarşısı.....	129
2.1.4. Bedesten Kuyumcular Çarşısı.....	131
2.1.5. Cumhuriyet Caddesi.....	134
2.1.6. Çancılar Çarşısı	137
2.1.7. Çiçekçiler Çarşısı	139
2.1.8. Demirciler Çarşısı	140
2.1.9. Eski Aynalı Çarşı	143
2.1.10. Eski Sahaflar ve Gelinlikçiler	146
2.1.11. Gelincik Çarşısı.....	150
2.1.12. Gümüşçeken.....	152

2.1.13. Gümüşçüler Çarşısı	154
2.1.14. Irgandı Köprüsü Çarşısı	156
2.1.15. İnönü Caddesi	159
2.1.16. İvaz Paşa Çarşısı	161
2.1.17. Kapalı Çarşı.....	165
2.1.18. Kapalı Çarşı Alt Çarşısı	170
2.1.19. Kayhan Çarşısı	170
2.1.20. Nilüfer Köylü Pazarı	173
2.1.21. Okçular Çarşısı.....	175
2.1.22. Sipahi Çarşısı	178
2.1.23. Tahtakale Çarşısı.....	180
2.1.24. Tuz Pazarı Çarşısı	183
2.1.25. Ulu Çarşı	184
2.1.26. Uzun Çarşı.....	187
2.1.27. Yorgancılar Çarşısı	189
2.2. HANLAR BÖLGESİ.....	191
2.2.1. Apolyont Han	198
2.2.2. Balibey Han.....	202
2.2.3. Emir Han	207
2.2.4. Eski İpek Han.....	211
2.2.5. Eskişehir Hanı	213
2.2.6. Fidan Han	215
2.2.7. Galle Han	217
2.2.8. Geyve Hanı.....	220
2.2.9. Kapan Han.....	223
2.2.11. Kubbeli Han	230

2.2.12. Kütahya Çukur Han.....	232
2.2.13. Pirinç Han	234
2.2.14. Tuz Han.....	239
2.3. BURSA HANLAR BÖLGESİ ÇARŞI KÜLTÜRÜ.....	243
2.4.BURSA HANLAR BÖLGESİ'NDE YAŞAYAN KÜLTÜREL MEKÂNLAR	280
3.BÖLÜM:BURSA HANLAR BÖLGESİ VE ÇARŞILARININ YAŞAYAN	301
İNSAN HAZİNELERİ.....	301
3.1. UNESCO YAŞAYAN İNSAN HAZİNESİ YAKLAŞIMI	301
3.2. İNSAN- MEKÂN, İNSAN- İNSAN, MEKÂN- KÜLTÜR İLİŞKİSİ	311
3.3. BURSA HANLAR BÖLGESİ'NİN YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ	320
4.BÖLÜM:BURSA HANLAR BÖLGESİ YAŞAYAN KÜLTÜRÜ	422
4.1.YAŞAYAN KÜLTÜR (KÜLTÜR/ÜRÜN VE UYGULAMALAR).....	422
4.2. GELENEKSEL ÜRÜN VE UYGULAMALAR	446
4.3.ETKİNLİKLER, KUTLAMA, TÖREN VE FESTİVALLER.....	466
4.4 İNANÇLAR	481
5.BÖLÜM:BURSA HANLAR BÖLGESİ'NİN İŞLEVLERİ.....	493
5.1. KÜLTÜREL İŞLEV.....	501
5.2. EKONOMİK İŞLEV	509
5.3. POLİTİK İŞLEV	522
5.4. SOSYO- PSİKOLOJİK İŞLEV	529
5.5.EĞİTSEL İŞLEV	537
SONUÇ.....	541
KAYNAKÇA	553

EK 1: TEZ ÇALIMASI ORİJİNALLİK RAPORU	593
EK 2: TEZ ÇALIMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU	594

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil-1 Bahsi geçen lokasyon	25
Şekil-2 Söz konusu harita	110
Şekil-3 Orhan Bey döneminde ele alınan plan	113

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Kapalıçarşı yangınından sonraki bir bölümün durumu.....	33
Resim 2: Koza Han.....	36
Resim 3: İpek Han.....	40
Resim 4: Dönemin Elçi hane tasviri.....	45
Resim 5: Tarihi Balkapanı Hanı.....	53
Resim 6: Tramvay Hattının planı.....	120
Resim 7: Tramvay hattı/ Cumhuriyet Meydanı.....	120
Resim 8: Bat/ Bayat pazarı girişi.....	128
Resim 9: Gabriel'in 1958'de ele aldığı Bedesten civarı çarşısının planı.....	130
Resim 10: Bedesten civarı çarşısından bir görüntüdür.....	131
Resim 11: Kuyumcular çarşısının girişinden bir görüntü.....	133
Resim 12: Kuyumcular çarşısının içinden bir kesit.....	134
Resim 13: Cumhuriyet/ Hamidiye Caddesi.....	136
Resim 14: Cumhuriyet Caddesi Nostaljik Tramvay.....	137
Resim 15: Günümüz Çancılar Çarşısından bir görüntü.....	139
Resim 16: Çiçekçiler Çarşısı açılışından bir görüntü.....	140
Resim 17: Demirciler Çarşısı'nda demir döven bir esnafın görüntülenmesi.....	142
Resim 18: Demirciler Çarşısı'ndan çekilen bir kare.....	142
Resim 19: Aynalı Çarşı'nın içinden bir kare.....	145
Resim 20: Aynalı Çarşı girişi.....	145
Resim 21: Gelinlikçiler Çarşısı giriş kapısı.....	148
Resim 22: Çarşı içerisindeki gelinlik dükkanları.....	149
Resim 23: Sahaflar çarşısından eski kitapçılar.....	149
Resim 24: Gelincikler Çarşısının iç kesiminden.....	151

Resim 25: Gelincikler Çarşısından Bedestene Geçiş Alanı	151
Resim 26: Vaziyet Planı	152
Resim 27: Gümüşçüler Çarşısı Planı	155
Resim 28: Gümüşçüler Çarşısında yer alan dükkanların bir bölümü	156
Resim 29: Eski Irgandı Köprüsü gravürü.....	158
Resim 30 : Irgandı Köprüsü Çarşıları.....	159
Resim 31: İnönü Caddesi'nden bir görüntü	161
Resim 32: İvaz Paşa Çarşısı'nın iç kesimlerinden bir kare	164
Resim 33: İvaz Paşa Çarşısı girişi	164
Resim 34: Eski hali.....	166
Resim 35: Kapalı Çarşı'nın giriş kapılarından biri olan Batı kapısı.....	169
Resim 36: Kapalı Çarşı'nın içinden çekilmiş genel görüntüsü	170
Resim 37: Tarihi Kayhan Çarşısı girişi	172
Resim 38: Gastronomi sokağı olarak ünlenen Kayhan Çarşısı	173
Resim 39: Nilüfer Köylü Pazarı alanından çekilmiş bir görüntü	175
Resim 40: Eski Okçular Çarşısı.....	177
Resim 41: Günümüz Okçular Çarşısı Girişi	177
Resim 42: Sipahi Çarşısı giriş alanı.....	179
Resim 43: Sipahi Çarşı'sının İç Kesimi	180
Resim 44: Tahtakale Kapısı.....	182
Resim 45: Günümüz Tahtakale'sinden.....	183
Resim 46: Bursa Ulu Çarşı girişi.....	186
Resim 47: Ulu Çarşı iç kesimleri.....	186
Resim 48: Uzun Çarşı'nın günümüz görüntüsü.....	188
Resim 49 : Günümüz Yorgancılar Çarşısı.....	190
Resim 50 : Hanlar Bölgesi'nin harita üzerinden konumu	194

Resim 51: Bursa Hanlar Bölgesi'nin fotoğraflanmış hali	195
Resim 52: Apolyont Han'ın iç kesim	201
Resim 53: Apolyont Han dış görünümü	201
Resim 54: Restorasyon öncesi ve sonrası Balibey Han'ı	206
Resim 55: Günümüz Balibey Han'ı girişi	207
Resim 56: Emir Han avlusu.....	210
Resim 57: Emir Han giriş kapısı	210
Resim 58: Emir Han'ın giriş kısmı.....	212
Resim 59: Eskişehir Han Girişi	214
Resim 60: Eskişehir Hanı Butik Otel İç Kesim.....	214
Resim 61: Fidan Han'ın görüntüsü.....	216
Resim 62: Farklı açılardan çekilmiş Galle Han.....	219
Resim 63: Galle Han'daki Tarihçe	220
Resim 64: Geyve Han iç avlusu	222
Resim 65: Geyve Han kuşbakışı görünümü	223
Resim 66: Orhan Camii Yönünden Koza Han Dış Görüntüsü.....	225
Resim 67: Orhan Camii Yönünden Koza Han Dış Görüntüsü.....	229
Resim 68: Koza Han Kitabesi.....	229
Resim 69: Koza Han Avlusu ve Mescidi.....	230
Resim 70: Kütahya Han'ın planı	233
Resim 71: Kütahya Han'ın dönemimizdeki revizesi esnasından bir kare.....	234
Resim 72: Pirinç Han'ın dikili tarihçesi	237
Resim 73: Pirinç Han Avlusu.....	238
Resim 74: Pirinç Han iç kesimleri.....	239
Resim 75: Tuz Han odalarından birinin girişi	241
Resim 76: Günümüz giriş kapısı	242

Resim 77: Tuz Han'ın genel görüntüsü.....	242
Resim 78: Balibey' de meydana getirilmiş dükkanlar.....	325
Resim 79: Balibey'in dış dokusu.....	328
Resim 80 : Bursa Yeşil Camii Çinisi.....	431
Resim 81 : Hüseyin Yemişen ve Çorap Tezgahı.....	433
Resim 82 : Saraç Ürünleri	434
Resim 83 : Bursa'da İpek Dokuma Tezgahı.....	435
Resim 84 : Kerim Çarıkçı Bursa'da çarık ustası	437
Resim 85 : Bekir Özdemir Bey ve Yatık Matara yapım atölyesi	439
Resim 86 : Bursa Ulucamii Minberi üzerine işlenmiş olan 9 Gezegen.....	440
Resim 87 : (Zedal KONDAKÇI- Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü - Halkbilimci-Folklor Araştırmacısı) İsmail ALKIŞ- Fıçı Ustası- İznik	442
Resim 88 : Köfün ve Köfün ustası	444
Resim 89: Bursa'nın Fethi Şenlikleri	471
Resim 90: Bursa Lale Festivali'nin kutlanması için dikilen laleler	472
Resim 91: Uluslararası Bursa Halk Dansları Festivali.....	473
Resim 92: Uluslararası Altın Karagöz Halk Dansları Festivali.....	474
Resim 93: 18. Uluslararası Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali Tanıtımı.....	476
Resim 94: 23.Uluslararası Bursa Çocuk Ve Gençlik Tiyatroları Festivali Tanıtım Afışı.....	477
Resim 95: Bursa 18. Kitap Fuarı	479
Resim 96: Eskikaraağaç Köyü ve Leylekleri.....	480

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
A.G.E.	Adı Geçen Eser
AÖF	Açık Öğretim Fakóltesi
AVM	Alış Veriş Merkezi
BBB	Bursa Býyýkřehir Belediyesi
BKTVKK	Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
BKZ.	Bakınız
Bř	Býyýkřehir
C.	Cilt
ÇEKÜL	evre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
ÇEV.	Çeviren
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
HZ.	Hazreti
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan nce
M.S.	Milattan Sonra
M.S..	Milli Savunma Üniversitesi
NO	Numara
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü bazen de İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
S.	Sayı
s.	Sayfa
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
SMK	Sonradan Muayene Kaydı
STK	Sivil Toplum Kurumu
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TED	Türk Eğitim Derneği
TMMBO	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPE	Türk Patent Enstitüsü
TRT	Türk Radyo Televizyon Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TV	Televizyon
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
VB	Ve Benzeri
VS	Ve Saire
YİH	Yaşayan İnsan Hazineleeri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

YTÜ	Yıldız Teknik Üniversitesi
YY	Yüzyıl
WIPO	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü

GİRİŞ

Türk Halkbiliminde günümüze dek yapılmış olan çalışmalar arasında ele alınmayan Kapalıçarşı ve çevresinde oluşan hanların sosyo kültürel hayata dair yansımalarının disiplinimiz çerçevesinde incelenmesi, Kapalıçarşı ve hanların kent yaşamına etkileri Türk halkbilimi araştırmaları kapsamında gereğince değerlendirilmemiştir. Bu çalışmanın temel amacını söz konusu eksikliğin giderilmesine Bursa örneğinde katkı yapmak oluşturmaktadır. Bu tezde Bursa'daki Kapalıçarşı'nın sosyo kültürel yaşama etkileri; Koza Han, Fidan Han, Pirinç Han, İpek Han, Emir Han, Geyve Han, Galle Han, Çukur (Kütahya) Han, Kapan Han, Tuz Han, Balibey Han, Kubbeli Han, Abulyond Hanı, Eskişehir Hanı, Galle Pazarı Hanı, Kapalıçarşı, Reyhan Çarşısı, Okçular Çarşısı, Havlucular Çarşısı, Sipahi Çarşısı, Bat Pazarı, Demirciler Çarşısı, Çancılar Çarşısı, Tuz Pazarı Çarşısı, Eski Aynalı Çarşı, Kavafklar Çarşısı, Yorgancılar Çarşısı, Gelincik Çarşısı, Hacı İvaz Paşa Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Uzun Çarşı, Tahtakale Çarşısı ve diğer çarşılar bağlamında belirlenmeye ve açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle çarşı kültürünün hanlarla olan etkileşimi ve geçmişten günümüze olan değişimi ile geleneğin modern döneme ne şekilde dönüşüm sağladığı, işlevsizleşen bölümlerin kapanması veya yeni işlevler kazanması saha derlemelerinden elde edilen verilerden de yararlanılarak açıklanacaktır. Böylece bu bölge üzerinden toplumsal ve mekânsal değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Netice itibarıyla bir kentin, bir mekânın ya da bir kültürün insan unsuru ile beraber değerlendirilmesiyle ilgili gelişim safhaları, oluşumları ve değişimleri çözümlenecektir. Özetle bu çalışma, Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi temelinde elde edilecek verilerden hareketle yaşayan kültür-mekân-insan ilişkisinin incelenmesinden oluşacaktır.

Bu çalışma ile Kapalıçarşı Hanlar Bölgesi'nin Bursa kent kültürüne katkıları ve aktarımları, bölgenin kent kültüründe ve yaşamındaki etkisinin günümüze bakan yönüyle yansımaları, Bursa kent kültürünün belleğinin ve markasının oluşturulması, kültürel miras bağlamında geleneğin ve gelenek aktarıcılarının mekân-insan, insan-

kültür, insan-insan ve mekân- kültür ilişkileri, günümüzde devam eden ipek ve İpek böcekçiliğinin tarihsel kökeni ve günümüzdeki durumu, yaratıcı kent yaklaşımından da yararlanılarak incelenmesi planlanmıştır.

Ayrıca bu tarz toplumsal dinamiklerin baskın olduğu yerleşmelerdeki kültürel ekonomik ve politik etkileşim boyutlarının da ele alınarak tarihsel süreçteki işlevlerinin de açıklanması bu tezin temel amaçlarından. Çalışmanın bir başka hedefi de, yaşayan kültürel mekân-insan-kültür ilişkilerinin Bursa örneğinde, yaratıcı ve yaşatıcı boyutlarıyla çok yönlü işlevlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Bu çalışmanın veri toplama ve analiz aşamalarında halkbilimi başta olmak üzere ilgili bilim dallarının yöntem ve yaklaşımlarından yararlanılacaktır.

Bu tez, Bursa Kapalı Çarşı ve Hanlar bölgesi ile sınırlandırılmıştır. İlgili mekân ve bölgenin yaşayan kültürel mekân olarak kabul edilerek insan- mekân etkileşiminde yaratılan kültürel belleğin yapısının ve işlevlerinin tespit edilerek değerlendirilmesi, bu tezin kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırmada başta halkbilimi, tarih, etnografya, sanat tarihi, kent bilimi gibi bilim dallarının yöntem ve yaklaşımlarından yararlanılacaktır. Halkbiliminin bağlamsal ve işlevselleşen yaklaşımları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle çarşı, han, kültürel etkileşim, kültür değişimleri, kültürel mekân, kent kimliği, belleği ve markası gibi temel kavramlar farklı boyutlarıyla açıklanacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde temel kavramların yanında araştırma konusuyla ilgili temel kaynaklar, dolayısıyla yaklaşım ve yöntemler eleştirel yaklaşımlarla ele alınacaktır. Bu tezin ikinci bölümünde Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesi yaşayan kültürel mekân olarak kabul edilerek çözümlenecektir. Üçüncü bölümde adı geçen bölgedeki yaşayan insan hazineleri insan-mekân etkileşimleri kapsamında, temelinde değerlendirilecektir. Seçilen bölgenin yaşayan kültürü ise dördüncü bölümde ele alınacaktır. Tezin son bölümünde ise yaşayan kültürel-mekân-insan-kültür üçlemesinin Bursa kent yaşamı açısından etkileri ve işlevleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.BÖLÜM

KÜLTÜREL MEKÂN, ÇARŞI KÜLTÜRÜ, KAPALIÇARŞI, ÇARŞI VE HANLAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1.KÜLTÜREL MEKÂN, KÜLTÜREL EKONOMİK MEKÂN

Kültürel mekân ve kültürel ekonomik mekâna kavramlarına değinmeden önce kültür ve mekân ilişkisini inceleyerek açıklamak gerekmektedir. Dolayısıyla bu bağlamdan değerlendirildiğinde:

Mekân; ekonomik, tarihi, kültürel, sosyal, fiziksel değerlere yönelik kurallar dahilinde oluşturulmuş somut çevredir (Baran, 2006, s. 26). İnsanlar bu somut çevreler etrafında birbirleriyle etkileşim içerisinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle mekânlar, bireylerin yaşam alanını ve var olma sebeplerini oluştururlar. Seçilen mekânın doğal nitelikleri, o mekânı yurt olarak seçen milletin kültürünü biçimlendirmede önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Çünkü konut tipi ve biçimleri, kılık-kıyafet, yetiştirilen ürünler ve bu ürünlerin kullanımıyla ilgili yemek türleri gibi kültürel nitelikler, o mekâna ait olan iklim özellikleri, topografyası ve su kaynakları başta olmak üzere söz konusu bölgenin coğrafi özelliklerine göre şekillenmektedir. Bunun somut örneklerini de eski Türk kitabelerinde yemek kültürüne dair sözlerin ve mutfak kültürünün ait olduğu, bu kültürel değerlerin toplumun ekonomik, kültürel ve siyasi göstergesi olduğu ve o coğrafyayı etkilediği anlaşılmaktadır (Eker, 2018, s.174). Aslında kültür değerleri insanın doğayla ilgili her alandaki iletişim ve etkileşimlerinin sonucudur. Dolayısıyla insan söz konusu kültür değerleriyle birlikte gelişim gösteren beşeri sistemlere ait olan bir üründür. (Tanrikulu, 2014, s. 1) Churchill ise bu konuyu şu sözleri ile ifade etmektedir:

“Önce biz binaları şekillendirdik, tasarladık ardından da binalar bizlere şekil vermeye başladı” (Ertürk, 1977: 23). Bu bağlamda değerlendirildiğinde de mekânlar ile insanlar arasında kültürel bir etkileşimin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bireyler, yaşadıkları mekân içinde her şeyi ilk olarak kendi ölçü ve algı birimleri ile mukayese ederek onlarla ilişkiler kurarak algılar. Sonuçta her objenin mekânla, ve mekânın diğer her şeyle bütünleştiğini ifade eden Leland'ın dediği gibi "... Bireyler genetikleri kapsamında belirlenmiş bir mekân algısına sahip olmadıkları zamanlarda bireysel mesafelerinin belirlenmesinde epey esnek olabilmektedirler" (Leland, 2006, s. 86).

Bu sebeplerden ötürü bir mekânın onaylanmış bir genellemesinin ya da standart hale getirilmiş olmasının belirli bir boyutsal sınırı bulunmamaktadır. Nitekim bireylerin görsel algı süreçlerinde geçirmiş oldukları görsel idrak hassasiyetlerinin antropometrik genellemeleri ile beraber mekânla etkileşim sağlayan boyutsal sınırlarının oluşması ancak bireylerin görme alanı içerisinde tanımlanabilir (Gezer, 2008, s. 35).

Aynı zamanda mekân kavramı, bireylerin idrakiyle ve mekânın sınırlandırılmasıyla ilişkili olup, sınırlayıcı unsurların çeşitliliğine göre, doğal, suni ve karma mekân kavramlarının ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Mekân kavramını genel itibariyle bütün duyu organlarımız ile idrak ettiğimizden ulaştığımız sonucun hafızamızda yer alan durumlarla karşılaştırıldığı ve buna göre de tanımlandığı ifade edilmektedir. Her toplumun, kültürün mekân imgeleminde ve mekânsal davranışında büyük değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu da toplumların yaşadıkları kültürel değişikliklerinin neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Zaman içerisinde her kültür sistemi bireylerin ve toplumların hayat tarzını, mekân algılayışını ve bunları kullanımını yansıtmaktadır. Ancak, tüm farklılıklara rağmen mekân kelimesi salt ve değişmez bir anlamı bünyesinde oluşturarak taşımaktadır (Altan, 2005, s. 75).

Cullen'ın mekân tasvirinde; bir çift yapının bir araya gelerek oluşturduğu mutlak mimarlığın yapabileceği sanattır değerlendirmesi yapılmaktadır. Sanatın görev tanımlamasında kentte yaşanan kültürel etkinliklerin ve değerlerin yoğunluğu veya eksikliği ile bu unsurlar arasındaki etkileşimin meydana getirdiği ifadelerin yorumlanması olarak ifade edilmektedir (Bala, 2003: 62).

Mekânın imgelemesi, hem duyu organlarıyla hem de zihinsel bir süreç sonrasında gerçekleşmektedir. Bireylerin bu süreç içerisinde kültürünü ve tecrübelerini de içeren

psikolojik ve sosyal durumu, mekân içerisinde geçirilen zaman, mekânın aldığı ışık, bulunduğu konum vs. gibi fiziksel unsurlar mekânın imgelenmesini doğrudan etkilemektedir. Bu imgelenme neticesinde mekân, hem fiziki şartlar altında hem de zihinsel olarak bireylerin zihin dünyasında tanımlanmakta, betimlenmekte ve yine bireylerin bilişsel haritalarının oluşturulması sağlanmaktadır (Solak, 2017, s. 18).

Kültür; aynı birikime sahip olan toplumların yeni nesillerine aktarmış oldukları bir grup öğrenilmiş değer yargıdır (Güvenç, 1991, s. 14). Bu cümleden hareketle aslında kültür ve toplum birlikte var olan bir gerçeklik ve gerekliliktir. Aynı zamanda kültürün ulusal kimliği oluşturduğu düşünüldüğünde geçmiş iyi anlayarak yaşadığımız zamanı bu ölçüde yorumlayabilmek ve geleceğin planlamasını da gerçekleştirmek gerekmektedir. Bir milletin ulusal kimliğine sahip olabilmesi; ekonomik, sosyal ve askeri yönlerden kurumlarının oluşmuş olması, kendi kültürel değerlerini koruyan ve bu değerleri çağın gerektirdiği ihtiyaçlara göre de dönüştürebilen ve güncelleyen, dönüştürdüğü ve çağa uygun hale getirdiği sosyal ve kültürel değerleriyle de diğer dünya ülkeleri ile yarışabilen toplumlar olmakla mümkündür (Ekici, 2008, s.11).

Latin dilinde “cultura” kökünden türemiş olan bu sözcük Fransızca da “yetiştirmek” anlamında kullanılmaktadır. Ünlü antropolog A. B. Taylor ise, kültür kavramını; “Uygarlık” ile eş anlamlı varsayarak şöyle ifade etmektedir: “ Kültür ya da uygarlık, bireylerin, ait olduğu toplumun üyesi olarak edinmiş oldukları bilgi, sanat, ahlak, gelenek ve görenekler ile kazandıkları her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür.” (Turan, 2000, s. 16). İngiliz Antropolog E. Tylor ise kültür kavramını tanımlarken; kişinin, var olduğu toplumda kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, gelenek ve görenek, alışkanlık ve yeteneklerini bir bütün olarak analiz etmekte ve kültürü eğitim aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılan değer yargıları bütünü olarak tanımlamaktadır (Taylor, 1958, s. 18). Herder’in kültür yorumlamasında ise dilin bir ulusun kendine özgü adetlerinin nesiller arasında yaşaması sağlanarak bu geleneklerin aktarılmasında en önemli aracın ‘dil’ olduğu sonucuna varmaktadır (Çobanoğlu, 2004, s.150).

Yukarıda yer alan tanımlara bütüncül yönüyle bakıldığı zaman kültür kavramında esas üstünde durulması gereken tarafın; insan, toplum, kültürel içerik ve öğrenme süreci aşamaları olduğu anlaşılmaktadır.

Kültür sözcüğünün günümüz bilim dünyası araştırmalarında ve disiplinlerinde birçok tanımı, çözümlemesi ve tahlili mevcuttur. Dolayısıyla bu kavram değerlendirildiğinde de kültürün bütüncül bir perspektif ile birbirini destekleyen ve tamamlayan farklı tanımlarına da rastlamak mümkündür. Kültürün etkileşimler bütünü ve ürünü olduğu hatırlandığında araştırma sahasının da oldukça geniş bir disiplin alanını oluşturması doğal bir sonuçtur (Özdemir, 2017, s.491). Birbirini tamamlayan bu bilim dalları ya da disiplinler; mevcut durumları itibariyle Halkbilimi ile de yakın temasta olan Antropoloji, Sosyoloji, Etnografya, Sanat Tarihi, Kent Bilimi, Sosyal Psikoloji, Tarih, Coğrafya ve daha birçok disiplini içine alarak kültürü oluşturan bütünün bölümlerini oluşturmaktadır.

Bu bakımdan kültürü şehirlerde hayat süren bir organizma olarak ele aldığımızda bu organizmanın doğduğunu, büyüdüğünü ve geliştiğini gözlemek mümkündür. Büyüme aşamasında gözlemlenen durum, *homojen* ve *heterojen* hayat biçimine sahip olan bölgelerin bu yapıya ev sahipliği görevini icra ettiği yönündedir. Bölgenin *homojen* ve *heterojen* yapılanması ile beraber, zamanla bir hayat biçimi olarak yaşanan ve yeni bir kültürel sahanın oluşmasına zemin hazırlayan kültür bütün değişimlere ve dönüşümlere ayak uydurarak yaşamın içinde sürekli canlı olarak kalmaktadır.

Şehir bazında değerlendirildiğinde bu durum; *homojen* ve *heterojenik* olan şehir şeklinde ifade edilmektedir. Şehirlerdeki bu durumun ve kültürün en rahat gözlemlendiği alanlardan bir tanesi de sokaktır. Sokak alanlarının kullanımları ve şekillenmesi, içinde geçmişte ve günümüzde yaşayanların kültürünün mimariye yansması olarak gözlemlenmektedir. Bu kapsamda karşılaşılan problemler değerlendirildiğinde, değişen kültür değerleriyle birlikte eşdeğer olarak yaşam şekillerinin de şehrin sokaklarında benzer şekilde farklılaştığı ve dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu değişimler, kültürel değerlerle birlikte şehrin mimari dokusunda da

farklı kùltürlere ve hayat tarzlarına ev sahipliği yapmış olan geçmişin şehirdeki ilk yerleşim bōlgelerini oluşturmaktadır.¹

Sosyal Antropoloji alanının kurucusu olan Malinowski de bu tarz soyut kavramlarla ilgili net bir tanımın yapılmasının zor olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple de kùltürü tanımlarken “ihtiyaçların giderilmesi ve somut problemlerin çözümündeki yardımcı araç” şeklinde farklı perspektiften kùltürü analiz etmektedir (Malinowski, 1944, s. 68-70). Malinowski'nin bu durum hakkındaki değerlendirmesi bugün bildiğimiz maddi ve manevi kùltürü oluşturmaktadır (Malinowski, 1944, s. 89).

Malinowski kùltür sentezini yaparken ihtiyaçların giderilmesine yönelik olarak somutlaştırmaya çalıştığı bu olguyu bildiğimiz fiziksel ya da estetiksel ihtiyaçlar olarak çözümlemenin oldukça sığ bir dūřünce olacağı anlaşılmaktadır. Burada Malinowski somut problemlerin çözümü başlığı ile aslında kùltürün araştırma alanını oldukça genişletmekte ve bunu birçok disiplin ile bağdaştırmaktadır.

Kùltür değişen hayat şartlarına ayak uydurabilmeli ve kişilerin yaşam için gerekli olan ihtiyaçlarına da cevap verebilmelidir. İşte bu değişim kùltürün sadece insan merkezli bir kavram olmasından çıkarak evre ile olan ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır. Değişen ve dönüşen insan ile birlikte ihtiyaçların giderilmesi yönünde evre-mekân, insan-mekân ve ekonomik-mekân ilişkisinde de somut bir takım farklılıklar meydana gelmiştir. Bu farklılıklar zaman içerisinde değişebilmektedir. Zaten ağın gerektirdiği yeniliklere, dönüşümlere ve gelişen teknolojilere ayak uydurarak değişmek zorundadır. Kùltürün fiziksel çevrede oluşan farklılıklarda kendini göstermesi ise konut, yerleşim ve tüm çevrenin kùltürel değerlerini yansıtmaktadır. Yansıtılan değerler zaman içerisinde bir turizm olgusuna da dönüşmektedir. Bu olgu son yıllarda spesifik bir tüketim ilişkisinin somut neticelerini yansıtmaktadır (Richards, 2019, s. 10).

Kùltürel faktörler bireylerin buldukları mekânlar ile kurdukları etkileşimlerde son derece şekillendirici etkiler taşımaktadırlar. Nitekim, bireyler buldukları mekân ve çevrelerinde yaşadıkları kùltürel imajların yaşamlarına etkileri oranında değerlendirilir.

¹ Bkz., <https://jag.journalagent.com/tasarimkuram/pdfs/DTJ-58234-RESEARCH-ATICI.pdf>

Kısacası, kültürel etkenler bireylerin mekânları algılama şeklini değiştiren ve biçimlendiren unsurlardan birisidir. Her kültürel kimliğin toplumsal ihtiyaçlar bağlamında birbirinden farklı işlevsel gereksinimleri bulunmaktadır. Mesela bir kültürde ve bünyesinde yaşanan değerlerde mühim olarak değerlendirilen mekâna ait bir veri, başka bir kültür içerisinde bir anlam ifade etmeyebilir. Bundan ötürü, birbirinden farklı olan her kültür için değişik mekânsal tasarımların kurgusu yapılarak toplum içinde uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir (Ayalp, 2012, s. 52).

Bu bağlamda kültür ve kültürel mekân değerlendirmesini yaptığımızda; Tarih boyunca mekân oluşturmada etkili olmuş birçok unsurun varlığı söz konusudur. Bu unsurlar; iklim, topografya, yerleşim özellikleri, malzeme ve yapı tekniği gibi ölçülebilen fiziki etkenlerin dışında aynı zamanda örf, adet ve gelenek, yaşam biçimi, kültür yaklaşımı, tarihi ilişkiler gibi ölçülemeyen yani somut olmayan kültürel miraslar olarak nitelendirdiğimiz değerlerin de etkili olduğunu değerlendiren Sümerkan, mimari yapıların biçimlerini etkileyen, yapı ve formunu belirleyen faktörleri de şöyle sıralamaktadır: (Sümerkan, 1990, s. 3)

Kültür; yaşayış biçimine dayalı ekonomi, üretim biçimi, ahlak, sosyal çevre, strüktür, yapım sistemleri,

Fiziksel çevre koşulları; yağış nem gibi,

Malzeme; yapı malzemeleri, malzemeye dayalı olan geleneksel ve teknolojik aletlere dayalı elemanlardır.

Bu etkenler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen bir mekânsal organizasyon tamamen kendi içinde bulunduğu topluma ve o kesimin halkına aittir. Belli bir işlevi ya da işlevlere hizmet etmesi planlanan mekânlar ve bunların boyutlandırılması, ışıklandırılma düzey ve şekli, birbirleriyle olan ilişki derecelerine göre düzenlenmesi açısından bize öncelikli olarak o mekânda gerçekleşen eylemleri de ifade etmektedir. Bu bağlamda halk mimarisi, yapının başladığı bölgenin fiziksel bilgisinden ziyade o yöre halkının değer yargılarını, dünyaya bakış açıları, gelenek, görenek ve inanç sistemlerini,

aileleriyle ve akrabalarıyla olan bağlarını, komşuluk ilişkilerini anlamada ve anlatmada önemli bir algı oluşturan en önemli bulgulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürün; kişilerin hayatlarını sürdürdükleri toplumlar ile gerçekleştirdiği iletişim, eğitim ve diğer biçimlerle edinildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu sürekliliği diğer nesillere aktardığı yaşanmışlıkları, deneyimleri, geleneği, kültürel belleği ifade etmektedir. Mekân da bireylerin kendilerini güvenli ve huzurlu hissedebilmeleri adına, doğal bir ortamın sınırlanmasıyla ortaya çıkan fiziksel bir yapı olarak var olmaktadır. Mekânlar, bu nedenle kültürel değerlerin bütün unsurlarını içerisinde bulundurmaktadır (Akın, 2008, s. 2).

Güvenç'in konuya yaklaşımı doğrultusunda bu etkileşimi şu şekilde desteklemektedir: Kültür denildiği zaman belleğimizde ilk önce töreler ve gelenekler canlanmaktadır. Çünkü kültürün devamlılığını gelenek ve görenekler, örf ve adetler sağlar. Güvenç'e göre kültürel değerler birtakım temel ve psikolojik gereksinimlerimizi karşılamaktadır. Bu bilgiler mekân kullanımında bireylerin öznel tatminlerinin temellerini de oluşturmaktadır (Güvenç, 1991, s. 102).

Kültürel mekân aynı zamanda içerik bakımından da birbirini destekleyen bazı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kültürel mekân UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Kültürel Anlatımların Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin bir getirisi olarak kültürel çeşitliliğin tespit edilerek muhafaza edilmesini sağlamaktadır.²

Kültür konusuna dahil olan mekân kavramı; hem somut bir fiziki yapının; hem de psikolojik olgulara dayalı soyut bir aktörün ürünüdür. Yani, mekân; kişi ile kişi, kişi ile nesne ve nesne ile nesle arasında ilişki kurulmasını sağlayan unsurdur. Bu bağlamda 4 farklı şekilde ele alınır (Velioglu ve Tavşan, 1992, s. 113-115):

² Bkz. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=73&Sayfa=2>

Fiziksel Mekân : Ölçülebilen sayısal terimler ile yapı ve boyut olarak hesaplanan mekânsal unsurdur.

Algılanan Mekân : Kişi unsur ile beraber gözlenen, yaşanan ve algılanan bir olgudur. Gerekirse uyarıcının fiziksel niteliklerinin ve algılayanın öznel değerlerinin bir bütünüdür. Yani insan ile mekân arasında çift yönlü bir etkileşim gerçekleşir (Aydınlı, 1922, s. 8-9).

Var olan Mekân : Toplumun ana unsuru olan şahısların çevresinin değişmeyen gözlemlerini meydana getiren mevcut mekân, aynı zamanda kültürel ve sosyal etkileşimlere de ait olmayı gerektirmektedir.

Kavramsal Mekân : Var olan mekânda gerçekleşen bir izlenimin, bazı şartlarda kavramlaştırılması ve kişilerin hayalinde canlanmasıdır. Yani zihinsel tasvirdir. Bu mekânların her birinde farklı kültürel etkileşimlerin ortaya çıktığı ifade edilir.

Türkiye’ de kültür kavramının, kültürel değer yargılarının, kültürel mekân ve çeşitliliğin korunması geç başlayan bir süreci yansıtmaktadır. Bu sebeple tahrip olan, eskiyen ve bakıma muhtaç olan birçok yapı, mekânın özgün görünümünde değil benzerine yaklaştırılabilmiş hallerini göstermektedir. Yani ‘restorasyon çalışmaları’, tarihi bir yapıyı morfolojik gelişiminin önceki fiziksel durumuna dönüştürme sürecini kapsamaktadır. Sanatsal değeri olan ya da herhangi bir açıdan kültürel değer taşıyan yapının, bir kültür ve tarih belgesi olarak nitelenebilecek türden bütün özgün niteliklerini koruyarak, ömrünün uzatılmasını amaçlayan teknik ve mimari müdahalelerin tümüne; ya da en genel bir ifade ile yapının aslını mümkün olduğu ölçüde bozmadan, onarma çalışmalarının tamamına restorasyon adı verilmektedir (Appleyard ve Ahunbay, 1999, s. 4-12).

Açıklanmaya çalışılan durumun bir benzeri de araştırmamızın konusu olan, Bursa örneğinde Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin UNESCO tarafından 25 Temmuz 2014’te koruma altına alınmasından sonra yerel yönetimler, akademisyen çalışma grupları, sivil toplum örgütleri, yazılı, görsel ve sanal medya aracılığı ile bölgede bilinçlenmenin artırılması sağlanmaya çalışılmış ve bu ekseninde yapılacak çalışmaların planlanması ve

gerçekleştirilmesi belli bir plan program dahilinde tasarlanmıştır. Geçmişten günümüze dek yapılan bazı çalışmalar her ne kadar yapıların farklı boyutlarına temas etse de yine de eksik kalmış taraflarının üzerinde önceden düşünülmemeyen ya da kültür turizmine kazandırılmayan veya kazandırılması düşünülemeyen tüm değerler merkezinde nitelikli bir çalışma başlamıştır.

Bu tür çalışmaların belli bir program dahilinde meydana getirilerek icrasının gerçekleşmesi ve toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkması II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşen eğlence seyahatlerindeki artışla doğru orantılıdır. Sonraki süreçte ise kültürel miras olgusuna bakışın değişerek pozitif bir algının oluşmasıyla birlikte kültür turizmi yaratıcı bir sektöre evrilerek, gelenek kültürünün tekrardan canlanmasına ve bu alanın ekonomiye destek olan bir sektör haline gelmesine ön ayak olmuştur. Aynı zamanda var olan gelenek kültürünün ve kültür değerlerinin korunmasını sağlamıştır (Richards, 2001: 108).

Ayrıca kültür kavramının kendi yapısı içerisinde taşıdığı aynı zamanda kültürel mekânın içeriğini de etkileyen devingenliklerin ve değişkenlik yapısının özellikle insan-mekân, kültür-mekân, insan-insan unsurlarını kapsadığı ve tüm bu dinamiklerle birlikte değerlendirildiğinde; zaman içerisinde değişen fiziksel, zihinsel ve yapısal farklılıkların artarak devam ettiği, kendini geliştirdiği ve küresel bir ekonomi halini almaya başladığı anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, mekân ve kültür, tarihi çevreyi oluşturan ve fiziksel çevrenin oluşmasına da anlam katan bütüncül nitelikler olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla tarihi çevreleri anlamlandırabilmek adına yapılan araştırmalarda, mekânların fiziksel yapılandırılması bakış açısından yola çıkılarak o yere kullanıcılar tarafından yüklenen kültürel değerlerin taşıdığı işlevlerin ve kullanım biçimlerinin de tespit edilerek bu olguyu değerlendirmek gereklidir (Uçar, 2011: 43).

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin kültür folkloru de bu devingenliğin tarih öncesinden günümüze kadar yaşanan yansımalarının gözlemlendiği ve tespit edilen unsurların da folklor çerçevesinde değerlendirildiği bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ele alınan ve kültürel mekân olarak adlandırılan bölge

Bursa Kapalıçarşı'sı ve Hanlar Bölgesi folklorunun üretildiği mekân olarak araştırılmaktadır.

Dolayısıyla, insanların buldukları yörelerde barınma ve yerleşme şekilleri, yapı ve mekân anlayışı, coğrafi şartlardan etkilenme olasılığı olsa da; yerleşmelere ve yapılara asıl şekil veren unsur, içinde yaşayan toplumun kültürüdür. Başka bir ifadeyle, fiziki yapıyı mekânîk düzeyde değiştiren doğal afetlerin dışında aynı zamanda fiziki yapının sosyal ve kültürel etmenler aracılığıyla da formlaştırıldığı ifade edilmektedir (Eagleton, 2005, s. 48-51).

Dönemin ve toplumun kültür aktarımında en önemli unsurlar; ustaların ve mekânların yeri, yaşanan zaman, kent ve kentleşmeler, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, küreselleşme gibi bazı faktörler olarak sıralanabilir. Bunların yanında kültürel süreklilik ve kültürel farklılaşmanın negatif etkileri de son dönemlerde ön plana çıkan ve değerlendirmeleri etkileyen etkenler olarak düşünülmektedir (Oğuz, 2007, s. 30).

Bu süre zarfında küreselleşen dünyada modernleşmenin de etkisi ile hemen hemen bütün toplumların kültürel belleğinin oluşarak geliştiği, kültür üretiminin farklılaşarak yaşanan mekânlardan uzaklaştığı ve kendilerinin de aslında yabancı olduğu ama globalleşen dünyanın değişen ürün ve markalarını benimsemeye, içselleştirmeye çalıştıkları ve bu farklı kültürü yaşamlarına adapte etmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Öcal Oğuz' un ritüel mekânlar şeklinde adlandırmış olduğu bu yerlerin geçmiş ile bağların koparıldığı, yeni kültürün oluşturulmaya ve tekrardan yaşanmaya çalışıldığı oluşumlar olarak nitelendirmektedir. Bu oluşumların zamanla ortaya çıktığını, mekânlarını kaybeden ve icra edilmeyen kimi eski kültürlerin ve geleneklerin de yok olma tehlikesiyle karşılaştıklarını ifade etmektedir (Oğuz, 2007, s. 32).

Bu çalışmada araştırılan ve elde edilen bulgular doğrultusunda açıklanmaya çalışılan konu ve amaçlanan hedef; Bursa Kapalıçarşı'sı ve Hanlar Bölgesi'nin kültürel açıdan durumunun günümüz itibariyle değerlendirilmesi, gelenek kültürünün kültürel belleğe aktarılmasının ne ölçüde gerçekleştirildiğinin ortaya çıkarılması, yaşayan insan hazineleri kapsamında tarihi bölgede somut olmayan kültürel değerlerin aktarımının nesiller aracılığı ile taşınması durumunun ortaya konması, kültürel mekânının yüzyıllar

öncesindeki kültür değer yargıları bağlamında değerlendirilmesi, bölgede UNESCO kapsamında korumaya alınan kültürel mirasın kültürel mekânlarda hangi ölçüde korunduğunun tespit edilmesi, yerel yönetimlerin, akademik çalışma gruplarının, yazılı, görsel ve sanal medyanın bölge üzerindeki hassasiyetlerinin ve kültür algılarının araştırılması ve bu dönemde yaşayan insanların da geçmişin kültür izlerini yeniden inşa edip ortaya çıkarılması adına yaptıkları desteğin belirlenerek açıklanmasıdır.

Kültürel mekânların koruması ve gelecek nesillere aktarılması yine kültürün bireysel olarak değil, insan-mekân, mekân-kültür, insan-insan unsurlarının kültürel belleğe ve mirasa sağladığı getirilerin merkeze alınarak bunların toplumların belleklerinde muhafaza edilmesi ve aktarımının sağlanması aracılığı ile mümkün olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda da mekânların insanlar üzerinde oluşturduğu etkilerle birlikte; aynı zamanda mekân-insan ilişkileri ve insanın diğer insanlarla etkileşimlerinin yıllar içerisindeki devinimleri de araştırılmaktadır. Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesi gibi tarihsel ve kültürel mekânlar şehirlerin geçmişten günümüze tarihi, ekonomik, ticari, kültürel ve geleneksel hayatının yaşandığı en önemli merkezleri olmuştur. Şehrin yaşayan merkezleri olan bu kültürel mekânlar, zaman içerisinde çok farklı derecelerde değişime uğrasalar da, fiziksel biçimlenme türlerine, geleneksel hayatın aktarımına, kültürel belleğin yaşatılmasına, kent markalarının oluşturulmasına her dönemde çeşitli işlevler taşımaktadırlar (Oktay, 2011, s. 5-17).

Pierre Bourdieu, kültürel değerler ve tüketim terimlerinin içeriğine yönelik farklı bir tartışma ortamının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Pierre Bourdieu toplumsal kültürün sosyal gruplar ve sınıflar arasında muazzam bir savaş alanına dönüştürüldüğünü iddia etmektedir. Kültürün tüketimi, ekonomik olarak kültürel değerlerin kullanımını, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sosyal ayrılıkları meşrulaştırmış ve bu yönde yaşanacak sosyal işleyişin de hayatın içinde canlı kalmasını uygun hale getirmiştir (Storey, 2000, s. 13).

Kültürel mekânın bir diğer getirisi olan kültürel ekonomik mekânı olgusu değerlendirildiğinde ise ; bu kavramın ortaya çıkmasında özellikle “yaratıcılık” ve

“estetik” kavramlarının bilimsel ve teknolojik gelişmeler üzerinden ekonomi ile bütünleşerek sürdürülebilir olma ve devamlılığının sağlanması durumu gerçekleşmektedir. Birbirinden bağımsız alanlar olarak ele alınan ekonomi, teknoloji ve kültürel estetik ve yaratıcılık, yaratıcılık ekonomisi ile beraber müstakil ve bağımsız birer alan özelliği de kazanmışlardır. Bu konuda yaratıcılık faaliyetlerinin zaman içerisindeki etkileşimleri ile elbette ki ürünlere mahkum olan kültürel mekân ortamlarının yerine çağımızın çağdaş yaratmalarının da yolunu açmıştır. Bu yaratmaların dinamiğini ise estetik, çekicilik, hayal etme ve karar verme olgularının sağladığı görülür (Özdemir, 2020, s. 3-10).

Bahsi geçen yaratıcı endüstriyelerin hedefleri arasında kendi iç büyüme eğilimlerinin temel niteliklerine odaklanmak; bu endüstrilerin yalnızca statik ekonomik değer içermediğini eşanlı açıdan dinamik ekonomik değerleri de bünyesinde taşıdığını ifade etmek gerekmektedir (Seçilmiş, 2013, s. 33). Aynı zamanda bu dinamiklerin yansımaları olarak kültürün tamamına yakınının da eğlence ortamlarına dönüştürülmeleri bu tarz mekânların yaşatıldığına da işarettir (Özdemir, 2005, s. 9-11). Buradan hareketle ortaya çıkan netice bu alanların işlevselliğinin ve bir geri dönüşümün başlayacağı iktisadi alana dayalı kültür yansımalarının süreç içerisinde aktifleşmesinin sağlanacağı yönündedir.

Bu aşamada kültürel ekonomik mekânların toplum tarafından farkına varılmasının kültürel mekânlar ve kültür ekonomisinin beraber değerlendirilmesi ve özellikle de kültürel ekonominin araştırılması ile ortaya çıkarılacağı anlaşılmaktadır.

Araştırmalar neticesinde elde edilen bilgiler ışığında, kültür ekonomisinin temelinde, kültürel değerlerin ve ürünlerin ekonomik faaliyetleri ve yine sektörde yer alan bireylerin tüketici rolleri, iletişim ve etkileşimde buldukları diğer etkenler, üretici kesiminin ve devletin plan ve politikalarının olduğu anlaşılmaktadır. Kültür ekonomisinin ve endüstrilerinin toplumların sürdürülebilir ekonomik gelişmelerinin sağlanması yönündeki ilerlemelerine büyük oranda etki ettiği belirtilmektedir (Özdemir, 2012, s.17). Ayrıca konunun, sektörel bazdaki tanımlama yaklaşımı ile emek pazarlığı ve üretim faaliyetleri yaklaşımı, yaratıcı indeks yaklaşımı olmak üzere genel olarak 3 farklı biçimde ele alınabilmektedir.

Sektörel yaklaşım: Bu yaklaşımın temelinde, kültürel ekonominin tarz ürünlerde hangi hizmet türlerini kapsayacağı mevzusunun dahil olması ile birlikte, bu konu da çeşitli düşünceler ve fonksiyonların bulunduğu ifade edilebilir. Bu yaklaşım türünde Scott'a göre kültürel sektörleri; eğlence, iletişim, kişisel gelişim, süs ve bakım, sosyal statü ve diğer benzerleri için araç olarak kullanılan ürün ve hizmetleri içerisinde barındırmaktadır.

Emek pazarlığı ve üretim faaliyetleri yaklaşımı: Bu tarz yaklaşım türü kültürel ekonomi alanında çalışmış olan ve özel bazı yeteneklere ve konu alanında uzmanlıklara sahip olan işçi sınıfına ait kimselerin, sahip oldukları uzmanlıklar nedeninden dolayı diğer alanlar itibariyle farklılaşmakta olduğu esasına dayanmaktadır.

Yaratıcı indeks yaklaşımı: Bu yaklaşım türü ise kültürel ekonomi konusundaki ayrımın şehirler açısından ya da bölgesel ekonomiler üzerine olan etkilerinin incelenip değerlendirilerek ölçülmesine dayalı olduğu konusu üzerine ağırlık vermektedir (Pamukcu, 2015, s. 25-26).

Diğer yandan geleneksel kültür ürünlerinin geçmişte olduğu gibi günümüzde de kültürel ekonomik boyutları yer almaktadır. Kültürel ekonomik unsur, toplumsal kültürü oluşturan temellerinden bir tanesidir. Buna mukabil, kültür çalışmalarında toplumsal kültürün diğer fonksiyonları kadar ekonomik boyutunda getirisi, etkileşimi ve önemi vardır. Ancak genel olarak ekonomik kültür, toplumsal kültürün önemini ve değerini düşüreceği gibi bir kaygıyla karşı karşıya olduğu düşünüldüğü için bu konunun dile getirilmesi pek fazla olmamıştır. Kültürün iç dinamikleri ve özellikle de dış dinamiklerin etkileşimleriyle oluştuğu ve farklılaşması süreç içerisinde etkili olmuştur. Yani ürünler, faktörler, gelenekler, sosyal ve ekonomik yapı ve kültürler arası etkileşim yaratma ve paylaşma aşamalarını şekillendirmektedir (Özdemir, 2018, s. 2).

Kültürün etki alanından hareketle, kültürel ekonomik alan ve mekânların diğer disiplinler ile ilişkisi neticesinde kültürel yayılmacılığın toplumların hem yerel ve ulusal zenginliklerini ortaya çıkarması hem de kültürel belleğin korunmasını sağladığı belirtilmektedir. Bu hareket noktasından yola çıkarak belli başlı alanlarda üretilmiş kültürel ekonomik bakış açıları, geniş bir anlamda kültür yargılarının ve yapılarının

kıymetini değersizleştirmek ve etkisiz hale getirmekten ziyade daha çok seçici olmalarını belirginleştirmektedir. Kültür ekonomisinin değeri belirginleştirildikçe, bir mekâna, bir geleneğe ait olan kültürün araştırmaları hayatın diğer kısımları için de daha önemli bir hale bürünmektedir (Ekici ve Fedakâr., 2014, s. 40-44).

Özellikle son dönemlerden itibaren daha da artan ve yaygınlaşan bilgi teknolojilerine, dijital ortam bilgi ve bilişim sistemlerine dayalı, sanayi devriminin de bir getirisi olarak kültürel bilgi ve tecrübe belleğine de önem gösterilmeye başlanmıştır. Bundan önceki dönemlerde var olan sanayi ağırlıklı kalkınma modellerinin de etkileşimi ve getirisiyle kültürel bilgi belleği ötelenmiştir. Çevrecilik, doğal yaşamın korunması gibi yönelimlerle beraber toplumsal ve ekonomik kültür, dolayısıyla bilgi ve tecrübe belleği nitelikleriyle şehirli tarafından oluşturulmaktadır. Yani kültürü ve ekonomiyi bölgenin insanı şekillendirmektedir. Dolayısıyla da sosyal kültürün içeriğini oluşturan yine bilgi ve tecrübenin önemi ve değerinin olduğu anlaşılmaktadır (Özdemir, 2018, s. 6).

Özellikle yerel ölçekte ele alınıp işlenmeye çalışılan kültür ekonomisi teknik yöntemlerinin, bölgeye sadece yatırımı özendirmeye çalışarak, içerisinde kaynak aktarımını ivmelendirmeyi amaçlayan devamlı ve hızlı bir büyümeye odaklanmış yönetim mekânizmaları biçiminde tasarlanmasındansa; kültür ekonomisinin faaliyet ve üretkenlik bakış açılarından daha dinamik ve bilgili olan, aynı zamanda karmaşık olmayan özellikteki arz boyutunun da incelenerek değerlendirilmesi neticesinde tüm bu olanakların sürece dahil edilmesi, tasnif etme yöntemlerinin çeşitlendirilmesini sağlamaktadır (Mitchell ve Reynis, 2004: 154). Yani kültürel ekonomik mekânların büyüklük, işlevsellik, yaratıcılık özelliklerinin değerlendirilmesi ve kültürel meslek gruplarının da sürece dahil edileceği bir yol izlenmelidir. Çünkü mekânlar bu boyutlarıyla da ekonomik kazancı elde eder (Seçilmiş, 2013, s. 83-85).

Kültürel ekonomik mekânlar buldukları yer ve yöre itibarıyla de her dönem içerisinde farklı zenginlikleri bünyesinde bulundurmuş, zamanın gerektirdiği özelliklere uygun kimi zaman bunları dönüştürmüş, nesiller arasında gelenek kültürünün ve belleğinin yaşatılmasına aracılık etmiştir. Bu sebeple de kültürel ekonomik mekânların tanıtılmasında yayıncılık, film ve sinema endüstrisi, görsel yayıncılık, müzik, sahne

sanatları, görsel ve plastik sanatlar, müzeler ve mimari paylaşımlar, sosyal medya gibi alanlar etkili olmaktadır (Güvenç, 1991, s. 33-38). Mobil ağ ve mobil teknolojilerin gelişmesi ve kullanımının giderek yaygınlaşmasıyla gelenek kültürünün giderek sanal kültürel ekonomik kapsamlara ve sanal değere dönüşümü hız kazanmıştır. Bundan dolayı geleneksel bilgi ve mülkiyet haklarının korunması kapsamında çağımızın bir getirisi olan sanal kültür değerlendirmelerinin de incelenmesi ve korunması gereklidir (Özdemir, 2018, s. 16).

UNESCO kültür ve kültürel ekonomi kavramlarını, kültür endüstrileri bağlamında ele alarak buna bağlı soyut ve kültürel yapıdaki yaratıcı unsurları, eser, ürün ya da bir ticari metanın bir araya getirilmesi sonucu oluşan endüstriler olarak tanımlamıştır. Bu kavramsal içerikleri genel olarak telif hakları kanunu ile korumaya çalışmış ve aynı zamanda ürün ve hizmet şekline dönüştürme imkanını da sağlamıştır. Bu minvalde Uluslararası düzeyde kurulan Kültür Ekonomisi Topluluğu iki yılda bir toplanarak konferans, forum, panel gibi etkinlikler düzenlemektedir (Ankara Kültür Ekonomisi Raporu, 2013, s. 83).

Bu durumun araştırmamızın ana konusu için de geçerlidir. Nitekim, Bursa Kapalıçarşı'sı ve Hanlar bölgesi yaklaşık 7 asırlık tarihiyle şehrin en hareketli ticaret merkezi konumunda yer almakta ve bu konumunu zaman içerisinde oluşan sosyal, kültürel ve gelenekleri bağlamında her açıdan güçlendirmektedir. Özellikle bölgenin UNESCO kültürel miras kapsamına girmesiyle de turizm potansiyeline bağlı ekonomik potansiyeli de her yıl artarak bir kent ve dünya markası haline geldiği ifade edilmektedir.³

Kültür turizminin somut olan ve olmayan miraslar yönüyle gelişmesi turizm ile yaratıcı ekonomi arasında bir bütünleşmeyi sağladığı belirtilmektedir. Bu bütünleşme OECD raporlarına göre turizme ekonomik yönden yaklaşımların, yaratıcı içeriklerin geliştirilmesi, yeniliklere olan bakış açılarını ele alma ve destekleme, mekânları daha görünür kılma gibi somut adımlar sayesinde, kültürel mekânların değer kazanma potansiyelinin arttırıldığı savunulmaktadır (OECD, 2014: 18).

³ Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/tarihi-yasatan-carsilar/bursanin-ticaret-ve-alisveris-vitrini-kapali-carsi/1254564>

Buradan da anlayacağımız üzere, kültürel ekonomi kentin öz değerlerinin ve yerli kazanımlarının da dünyaya açılmasını sağlamaktadır. Tüketim malı olarak sanatın ve tarihsel mekânların estetik getirileri olduğu kadar aynı zamanda da parasal getirisinin de olması kültür yatırımına bir değer sağlamaktadır (Hobikoğlu, 2013, s. 11-12). Kültürün ve kültür ürünlerinin ekonomik getirisi olan bir faaliyet alanı olarak görülmesi ona verilen değeri azaltmamaktadır. Bu durum tam aksine kültürel ekonomik değer, kültür ürünlerinin ya da mekânlarının iletişim değerlerini ve buna bağlı etki alanlarına verilen değeri ve izlenimi arttırmaktadır. Kültürel ekonomi bu bağlamda öz değerleri bakımından yerli kazanımlarının da tüm dünyaya açılmasına olanak sunmaktadır (Özdemir, 2009, s. 78).

Bir diğer açıdan, Türkiye ve diğer Türk devletleri, kültürel değerlerini muhafaza etmek ve geliştirmek, aynı zamanda toplumlarına milli bilinç aşılama adına yeni izlenceler eklemekte ve bunları yönetebilmek için de mali kaynaklara gereksinim duymaktadırlar. Bu kapsamda değerlendirildiğinde kültür turizminin, kültürel işleyiş ve endüstrileri içeren kültür alanları, temel ana kaynaklar olarak ele alınması gerekmektedir. Son yüzyıllık zaman analiz edildiğinde batı ülkelerinde olduğu kadar, doğu ülkelerinde ve ülkemizde de kültür, en önemli mali kaynakların başında gelmektedir. Yine dünya kültür ekonomisi ele alındığında, küresel bir rekabet ortamı bulunmaktadır. Diğer bir açıdan da UNESCO'nun kültür mirası sözleşmelerinin hayata geçirilmesi ve dünya mirası olarak koruma altına alınacak alanlarda çalışmalar yapılabilmesi için önemli bir maddi kaynağa gereksinim duyulmaktadır. Bu sebeple de kültürel ekonomi de işbirliği çok önemlidir. Sonuç olarak Türk kültürü, kültürel mirasını, kültür turizmi bağlamında değerlendirerek kültürel belleğini gelecek nesillere aktarabilmek ve kent markaları oluşturabilmek adına tüm planlamalarını yaparak kültürel zenginliklerine kültür ekonomisi bazında da değer kazandırmak ve muhafaza etmek ile yükümlüdür. Büyük bölümü sözlü kültürde oluşturulmuş bu mirasın, belleğin dijital veri ve dokümanlara dönüştürülerek, muhafaza edilmesi, değerlendirilmesi, paylaşılması, kültür tarihinin devamlılığı açısından önem arz eder. Bunu sağlayabilmek için de ilk olarak kültür değerlerimizi öğrenmeli, benimsemeli ve bilişim teknolojilerinin ilke ve yöntemlerinin kullanılabilir olduğu kültürel endüstrilerinden istifade ederek amaca ulaşılmalıdır (Özdemir, 2012, s. 1).

1.2.ÇARŞI, HAN, KAPALIÇARŞI

Çarşı sözcüğü kelime anlamı olarak incelendiği zaman ‘Cihar-Suk’ tamlamasıyla oluşmaktadır. Bu tamlamada, Cihar kelimesi Farsça dört manasında Suk ise Arapça Sokak Cadde anlamına gelmektedir. Bu kavram zaman içerisinde dört sokak birleşmesinden farklılığa uğrayarak alış veriş yapmaya uygun, üstü örtülü veya açık sokak ve meydanların ismi olarak tanımlanmıştır (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 150).

Çarşıların şehir içi konumları incelendiğinde konumlarının gelişmiş güzel seçilmediği anlaşılmaktadır. Bu konuda yer seçiminde dikkat edilen detaylar incelendiğinde; şehrin kalesi ya da şehir surlarına, ana yollara olan mesafe ve kültürel alanlara olan yakınlığı gibi unsurların ön plana çıktığı anlaşılmaktadır (Gürsakal ve Ediz, 2010, s. 101-107). Bu perspektiften değerlendirildiğinde çarşı alanlarının kentin odak noktasında kurulmuş alış veriş alanları olarak tanımlanması mümkündür. Bu alanlar içerisinde sosyal ve kültürel hayatın, eğlence mekânlarının, alış veriş merkezlerinin ve insanlar arası iletişimin en etkili olduğu yerlerin etrafında tasarlandığı neticesine ulaşılmaktadır (Kunt, Akşin, ve Faroqhi, 1997, s. 26).

Osmanlı dönemine ait şehirlerde zanaat malzemelerinin alış verişinin yapıldığı mekânlardan olan hanlar ile kapalı çarşı ve yiyecek malzemelerinin satıldığı yerler olan çarşılar olmak üzere iki ayrı ticari merkezin varlığı söz konusudur (Özdeş, 1998, s. 11). Sanayi devriminden önce toplumlarda kentleşmeyi sembolize eden en önemli gösterge alış veriş merkezleriydi. Haftada bir ya da birkaç defa kurulan ya da sürekli açık kalan pazarlar, alış veriş mekânlarının yanında; bedesten, han, çarşı gibi merkezler ise kapalı alış veriş yerleri olarak isimlendirilmiş ve bu yapılar ve mekânlar, şehrin fiziki konumunu doğrudan etkileyen ve yönlendiren dinamikler olarak dikkat çekmişlerdir (Doğru, 1995, s. 114-116). Osmanlı şehirlerinde bedestenler, çarşının merkezinde yer alan dükkan, arasta, han gibi diğer ticari donatıları bünyesinde taşıyan yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Dışa kapalı, güçlü ve kâgir yapıları ile bedestenler, hırsızlık gibi tehlikelere karşı esnafların değerli mallarını koruyabildikleri bir “iç kale” vazifesini üstlendikleri gibi yakın çevrelerinde gelişen ticaret olguları ile de bütünleşmişlerdir (Bozkurt ve Baş, 2003, s. 209-210).

Dolayısıyla, çarşılar yalnızca ticaret alanları değildir, aynı zamanda üretim ve sosyal tesisleri de bünyesinde barındıran sosyal, ticari, kültürel gibi birçok alana sahip olan yerlerdir. Buralar her dönemde kültürel etkileşimi sağlayan ve kültürel belleğin aktarıldığı en önemli merkezlerdir. Bu sistem içerisinde, genel olarak meslek gruplarına ait olan çarşı ve pazarların dağılımı da çarşı veya hanların kurgulanma ve yerleşme düzenlerine göre planlanarak tasarlanmış ve meslek icracılarının çıkarlarını gözetmiştir (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 1-2).

Alış veriş yapılarının tarihi incelendiğinde ilk örneklerin Anadolu coğrafyasında görüldüğü ve bu yapıların dönem içerisinde gelişim safhalarının da alış veriş mekânlarının genel olarak ilk eski hanlara ve kervansaraylara yakın konumlandırıldığına ulaşılmaktadır. Özellikle de Türkiye Selçuklu döneminde inşa edilmiş yapıların, alış veriş mekânlarının günümüze dek ulaşabilmesinin temelini söz edilen bu olguya dayandığı ortaya çıkmaktadır. Günümüz alış veriş mekânlarını daha iyi anlamlandırabilmek adına ilk olarak en eski örneklerinden hanların ve kervansarayların ele alınıp değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu alış veriş mekânlarının geçmişten günümüze devam eden gelenek kültürünün ve değerlerinin, sosyal yapının ve mekânların gelişen etkilerinin ve turizm olgusunun alış veriş merkezleri ile ciddi ilişki içerisinde olduğu günümüzde; tarihsel kent dokularının muhafaza edilmesi, mimari yapıya sahip çıkılması, kültürel mirası değerlerinin teknolojik gelişme ve ilerlemelerin geliştiği her dönem içerisinde aslına uygun şekilde ustaca tamamlanması, kentlerin mimari bakımdan da öne çıkmasını sağlamıştır (Gürz, 2014, s. 12).

Kültürümüzde Osmanlı döneminden itibaren çarşılarda yer alan pek çok han, hamam, dükkan, bedesten ve esnaf çarşılarının büyük bir bölümünün varlık hakkı vakıflara aitti. Fakat 16. Yüzyıla gelindiğinde Anadolu topraklarında mülkiyet hakkının kişilere ait olduğu kapalı çarşı ve bedestenlerin de var olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonraki dönemlerde bu çarşı ve bedesten yapılarının, kısmi bir şekilde ya da tamamıyla vakıflara bırakıldığına ulaşılmaktadır (Faroqhi, 2000 , s. 34).

Osmanlı döneminden itibaren çarşılarda yer alan işyerlerinin sahiplik hakları incelendiği zaman, bedesten, han ve çarşılarda bulunan dükkanlarda özel mülkiyetin daha az olduğuna ulaşılmaktadır. Özellikle de han ve hamamlar içerisinde özel mülkiyet, diğer

ticaret amaçlı olan dükkanlara ve yapılara göre daha çok olduğu görülür (Şahinalp ve Günal, 2016, s. 8).

Osmanlı devletinde şehirlerin çarşı sistemlerini oluşturan önemli işlevlerinden bir tanesi de sanayi ve imalat işlevlerinin gerçekleştirildiği üretim merkezleri olarak ön plana çıkmasıdır. Çarşı ve pazar sistemindeki dükkanlar sadece ticari amaçlı değil, aynı zamanda günümüz üretim faaliyetlerinin merkezi olan sanayi fonksiyonunu da karşılamaktaydı. İmalat yapılan dükkanlar, ticaret alanlarının genel olarak çevresinde bulunmaktadır. Çarşıda üretim yapılan alanların başlıca dört ana kolu bulunmaktaydı. Bu alanlar tekstil alanı, deri, maden ve ahşap işlemeciliğidir. Bunların dışında taş ve topraktan yapılan sanayi faaliyetleri de bulunmaktaydı (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 11).

Osmanlı döneminde şehirlerin yol güzergahlarında, surlardan başlayarak şehir içi yolların ve sokakların, yerleşim alanlarını geçerek çarşı içlerine ulaştıkları anlaşılmaktadır. Bu sebepten, kentlerin kalbi olarak görülen çarşılar, önemli güzergahların da birleşim alanını ve odak noktasını oluşturmaktadır. Çarşı ve pazarların ulaşımını sağlayan diğer bir unsur ise, çarşıların yük ve yolcu taşımacılığında en önemli merkezi oluşturmasından ötürü ulaşım imkanlarının da gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çarşılar, kervanların ilk veya son durakları olma işlevini genel olarak değerlendirildiğinde tüm Anadolu'da sağladığı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda farklı amaçlarla, seyahat, keşif ve ticari olarak düşünüldüğünde de transit geçişlerin gerçekleştirildiği ve kervanların durduğu, dinlendiği merkezi yerleri oluşturmaktadır (Şahinalp ve Günal, 2016, s. 11).

Hem yük taşımacılığı, hem de yolcu taşımacılığının dönem itibariyle en önemli aracı olan kervanlar, çarşılardaki büyük hanlarda ağırlandıklarıdır. Çarşı içinde taşımacılıkta kullanılan deve, at, katır gibi yük hayvanların alınmasında veya geçici amaçlarla kullanılmasını temin eden, bu sebeple deveci ya da katırcı gibi isimlerle anılan tüccarlar bulunmaktaydı. Katır, deve ve merkeplerden meydana gelen kervanlar çoğunlukla yük taşımacılığı için tercih edilirken, mallarının hızlı bir şekilde taşınmasını isteyen tüccarlar ya da yolcular da atlardan meydana gelen kervanları tercih etmektedirler (Faroqhi, 2000, s.34, s. 57-61).

Ayrıca çarşıdaki dini mekânların, ticari amaçlı üretim faaliyetlerinin yapılmasını bu merkezlere çekmişlerdir. Bu yönüyle de Osmanlı devletinde pek çok cami, medrese ve bedestenlerin çarşı ile iç içe oldukları anlaşılmaktadır. Bursa, Erzurum, Diyarbakır, Şanlıurfa, İstanbul, Edirne, Kayseri ve daha pek çok şehrin içerisindeki çarşılar incelendiğinde, çarşı, cami, medrese ve türbeler gibi dini merkez olma özelliği taşıyan mekânların iç içe oldukları görülmektedir.

Kentlerin ileri gelenleri ve devlet memurlarının kurmuş oldukları vakıflarla, sadece ticari mekânların değil, aynı zamanda dini mekânların da inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Bu ticari mekânlardan elde edilen varidatlarla, bahsedilen dinsel mekânların bakım ve onarımı da gerçekleştirilmektedir. (Bağbancı, 2008, s. 347-349). Osmanlı dönemi içerisinde inşası gerçekleştirilen cami, medrese, han, hamam gibi pek çok mekândan oluşan külliyeler çok fonksiyonlu olma özellikleriyle işlevsel olarak görevlerini icra etmişlerdir. Bu sebepten çarşıların meydana gelişinde külliyelerin rolleri çok fazladır. Kentlerdeki ve çevresindeki kırsal alanlarda hayatlarını sürdüren topluluklar ve özellikle şehir dışından gelen tüccarlar, çarşı içerisinde yer alan camilerde ibadet etme olanağına sahip olurken, diğer taraftan da kutsallık atfedilen cami ve türbe gibi mekânları da ziyaret etme imkanlarını da kazanmış oluyorlardı. Çarşı ve pazarlar içerisinde bulunan küçük camiler, tüccarların öğle namazını kılmaları yönünde kolaylık sağlamışlardır

Osmanlı dönemi içerisinde çarşı sisteminin sahip olduğu başka bir fonksiyon da sosyal güvenlikle ilgilidir. Genel itibariyle yönetsel bir işleve sahip olan sosyal güvenlik fonksiyonunu, çarşı ve pazar sistemindeki öneminden ötürü ayrıca incelemek daha doğru olacaktır. Çarşı ve pazarların sosyal güvenlik görevinin sağlanması gerek esnaflarının çalışma ilke ve kurallarının düzenlenmesi bakımından, gerekse de üstlenilmiş sosyal yardımlaşma sorumluluklarından ötürü bütün çarşı sistemlerinde ve Osmanlı döneminde de şehirlerde büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda esnaf ve lonca teşkilatlarının yaygın ve işlevsel bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bu yapının içerisinde yönetsel, mali ve sosyal alanlarda farklı görevleri olan esnaf ve sanatkar teşkilatlarının, tüccarların buraların kullanıcıları olarak önemli sorumluluklar üstlendikleri belirtilmektedir (İnalcık, 1963, s. 151-152).

Bursa Hanlar bölgesinde yer alan çarşılarda, han yapılarının zaman içerisinde artan varlığı sebebiyle aralarında bir iş bölümünün olduğu görülmektedir. Bu iş bölümlerinde, hanları birbirine bağlayan yollarda loncalar halinde örgütlenen esnaf, üretim ve satış işlevlerinin farklılaşmasını aynı zamanda bu merkezlerin belli ürünlerde uzmanlaşan çarşı yapılarının gelişmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Aynı ürünü üretip satışını yapan loncalar oluşturulmuş düzen içinde belli ihtisas alanlarında gruplanarak, çarşı içerisinde iç ve dış mevkilerin birbiriyle bütünleşmesi sağlanmıştır (Yenen, 1987, s. 91). Farklı bir açıdan değerlendirildiğinde ise çeşitli kumaş türleri satan dükkanların sık inşa edildiği kesimlerin yakınlarında terziler de bulunmaktadır. Daha önceki çarşı türlerine bakıldığında yapı düzenlerinin manifaturacı dükkanlarının arasında yemek satan, kebabçı, çorbacı gibi dükkanlar; sakin sessiz çarşıların olduğu kesimlerde atımcı dükkanlar bulunmazken, dericilerin yanında ise debbağlar, saraçlar ve ayakkabıcı dükkanları bulunabilmektedir ve nicedir ki dükkanların sıralanışı, yapıları da bir sistem içerisinde dizayn edilmiştir (Sakaoğlu, 2010, s. 256).

Belli konum ve düzeni olan bu çarşı sitemlerinin merkezlerini cami ya da bedestenler oluşturmaktadır. Anlam olarak bedesten kelimesi; kumaş ve harpte ganimet olarak elde edilmiş olan eşya anlamına gelmektedir. Fakat genel olarak bedestenler ilk dönemlerden itibaren kumaş ve bez çeşitlerinin satımını gerçekleştirmek amacıyla yapılan, sonra da değerli mal ve antika eşyaların alım-satımı için ayrılmış yerler olarak değerlendirilmektedir. Bahsi geçen bedesten ve cami merkezli çarşıların etrafında ise ticaret yapılan alanların birer kuşak zincirini oluşturduğu görülür. Bu kuşaklar; eğlence, konaklama, dinlenme, ibadet ve bireysel hizmetleri karşılama bakımından farklı fonksiyonlara sahiptir. Çarşı zincirinin en dış kuşağında ise üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlar bulunmaktadır (Eyice, 2003, s. 500-503).

Bu değerlendirmeler ışığında araştırmamızın konusunu oluşturan Bursa Kapalıçarşısı; öncelikle, Bursa'nın Osmanlı dönemi çarşılarını yansıtan en güzel şehirlere biri olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki, Osmanlı Devleti' nin ilk başkenti olan Bursa şehri, ekonomik yönden de planlı bir şekilde inşa edilen, üretim olanaklarının gelişerek ticaretin süreklilik kazandığı, çarşı ve pazarların inşa edildiği ilk şehir olma özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır. İpek ticaretinde önem kazanan Bursa şehri, İran üzerinden Güneydoğu Asya, Bağdat, Musul ve Halep' e giden ticaret yollarının

güzergahında bulunması ve diğer önemli yollara da yakın durumda bulunması nedeniyle zaman içerisinde şehrin ekonomik öneminin artmasını ve çarşısının sürekli gelişmesini sağlamıştır (Bağbancı, 2008, s. 344-345).

Bu bakımdan, Osmanlı şehirlerinin en önemli merkezlerinin başka hiçbir mekânın olmadığı ölçüde, çarşı ve hanlar içerisinde yaşanan sosyal, kültürel hayatın olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu alanlarda kadın, erkek ve çocuk aynı alanın içerisinde etkileşime halinde oldukları; çok çeşitli dillerden ve yerel ağızlardan grupların da aynı mekânda bir araya geldikleri iletişimin bu mekânlarda oldukça canlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu merkezlerde özellikle nesiller aracılığı ile gelenek kültürünün aktarılması noktasında çalışmaların yapılabileceği, kentlerin yaratıcı endüstrilerinin kültür turizmine kazandırılmasının, kültür politikaları açısından önemli olduğu neticesine ulaşılmaktadır.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin "millet" sistemine dayalı olan "polietnik" unsurlarla ilişkili yapısı, dinsel ve kültürel organizasyonların yürütülmesinde bazen belirsizlik oluşmasına neden olduğu düşünülse de çarşı mekânlarının şehir sakinleri için özel bir alan oluşturduğu değerlendirilmektedir. Diğer bir bakış açısıyla ifade edecek olursak, çarşı mekânları "kamusal" alandır.⁴

---

⁴ Bkz., <http://www.restoraturk.com/index.php/kultur-sanat/74-osmanli-da-carsi>

Bursa'nın fethinin gerçekleştiği 1326 senesinden başlayarak 16. yüzyılın sonlarına kadar olan dönem Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar Bölgesi'nin genel manada oluşum evresini oluşturmaktadır. Fethi gerçekleştiren ve Bursa'nın imarında büyük payı olan Orhangazi döneminden itibaren çarşı bölgesinin günümüze kadar sosyal ve kültürel değeri artarak devam etmiştir (Aydın, 2008, s. 12-13).

Kapalıçarşılar için Bazaristan sözcüğünün de kullanıldığı bilinmektedir. Batı dillerine doğu dillerinden taşınan bazaristan sözcüğünün Türkçede 16. yüzyıl sonlarına kadar kullanıldığına ulaşılmaktadır. 16.yy'dan sonra da yeniden Farsça bir sözcük olan çarşı sözcüğü öne çıkmıştır. Bu sözcük, dört manasında kullanılan çehar ile; taraf, yön, yan anlamına gelen su kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Yani iki kavramın birleşiminden dört yol ağzı ifadesi oluşmaktadır. İlerleyen süreçte dilimizde çarşı biçimini almıştır. Seyyah İbn-i Batuta'nın günümüze ulaşan kayıtları incelendiğinde yeni ismi ile "Divan Yolu" kavramı seyahat eden tüccarların atlarının bulunduğu mekân olarak ifade edilmiştir (Gürz, 2014, s. 30).

Kapalıçarşıların pozitif ve negatif mekân özelliklerini taşıyan düzenlemelere sahip olduğu görülmektedir. Kullanıcıyı cazibesıyla kendine çeken bu mekânsal bütünlük dükkanların içlerinde yıllar boyunca çağa uygun gereksinimler doğrultusunda biçimlenerek her dönemde yeni nitelikler, kültürel değerler ve biçimler kazanmaktadır. Kurulmasından itibaren çeşitli kültürleri, gelenek kültürünün unsurlarını, dinsel inançları, meslek gruplarını bünyesinde bulundurmaya başaran çarşı ve pazarlar, insanların iletişimlerinin en üst seviyede gerçekleştiği ve bunun sağladığı kültürel etkileşimin de nesiller boyunca devam ettiği, aynı zamanda bireylerin yeni meslekleri usta-çırak ilişkisi düzeninde öğrendiği, eğitildiği ve yeni kazanımlarla üretmeye başladıkları her değeri, belirlenmiş çarşı ahlakının kuralları çerçevesinde alıcılara sundukları, böylece kültürel belleğin nesiller arasında aktarımının gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Çağımızda toplu ulaşımdan, konut imar ve bayındırlık işlemlerine kadar kamusal ve umumi bütün alanlar merkez olarak kabul edilerek biçimlendirilmektedir. Kapalıçarşıların tarihi süreç içerisinde yaşadıkları yangın deprem ve diğer doğal afetlere karşı ayakta kalan bölümlerinin korunarak, hasara uğrayan kısımlarının da merkezi veya

yerel yönetimlerin planladıkları restorasyonlar, düzenlemeler ve eklemeler ile varlıklarını sürdürmelerinin sağlandığı görülmektedir. Günümüzde bu kültürel mekânlar dünya mirası olarak adlandırılarak sonraki nesillere kültür hazinesi olarak muhafazası sağlanmaya çalışılmaktadır (Şahinalp ve Günal, 2016, s. 12-13).

Bursa'nın tarihi dokusunu oluşturan kent merkezi, çarşı ve Kapalıçarşıların merkezi Hanlar Bölgesi'dir. Bu bölge UNESCO'nun dünya mirası olarak adlandırdığı ve koruma altına aldığı özel bir alandır. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi Bursa kentinin sosyal ve kültürel değerlerinin sergilendiği, kültürel belleğinin korunmaya çalışıldığı, bir kent markasının oluşturulabilmesi için somut olmayan mirasın sergilendiği ve ticari olarak da canlılığın üst seviyede olduğu kültürel mekânlardır. Bursa'nın en eski şehir merkezinin burada kurulduğu, günlük olarak insanların hala en çok ziyaret ettiği ve kültürel etkileşimin yaşandığı, ulaşım akışının merkezini bu bölgenin çevresinin oluşturduğu ve tüm bu özelliklerini de günümüzde devam ettiği görülmektedir.

Kentte Osmanlı izlerini taşıyan diğer şehirlerde olduğu üzere, aynı şekilde Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan farklı etnik grupların, dini ve kültürel grupların farklı hayat görüşlerini yaşamalarına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda bölge farklı din, görüş, sosyal ve kültürel değerlere bağlı yapıları içinde bulundurması bakımından kozmopolit bir özellik taşıyarak zaman içerisinde yapısal bir gelişim yaşamıştır.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde gerçekleştirilen alış veriş kültür alış verişi olarak değerlendirilmektedir. Bölgedeki hanlar yapıları itibariyle, kentin ekonomik olarak devamlılığını sürdürmek ve büyümesine olanak sağlayan faaliyetlere ev sahipliği yaparken, kültürel düzeyde de Bursa şehrini dönemin dünya kenti haline getiren özellikleri taşıması açısından da ön plana taşımaktadır. Dolayısıyla hanlar bölgesinin, kentin tasarımı dahilinde hem coğrafi konumu, hem bölgenin işlevsel özellikleri açısından önemi göz önüne alındığında sosyal ve kültürel hayatın etkileşiminin yaşandığı, gelenek kültürünün icracılarının bir dönem çarşıda her türlü meslek icrasını gerçekleştirdikleri ve bu icraların bir kısmının kültürel belleğimizde nesiller aracılığı ile

aktarıldığı anlaşıldığından bu bölgenin kentin marka kent olma statüsü için en değerli alan olduğu düşünülmektedir.⁵

Osmanlı dönemi içerisinde kentlerde han yapılarına karşılık ilk örneği oluşturan Bursa Emir Han gösterilmektedir. Sonrasında birçok yerde han inşa edildiği görünmektedir. Osmanlı döneminde şehir içinde canlılık gösteren hanların, Türkiye Selçuklu dönemindeki karşılığı, sosyal ve kültürel hayatın yaşandığı merkezler olarak kervansaraylardır. Öyle ki, han ile kervansaray yapılarının kimi durumlarda aynı işlevi sağladığına dair ifadeler olsa da, kervansarayların yapısının, yollar üzerinde inşa edilmesinden ve genelde konaklama amaçlı kullanılmış olmasından ötürü biraz daha farklı olduğu ve bu yapıların aslında ticaretin güvenli akışını sağladığı belirtilmektedir (Akar, 2009, s. 270).

Kervansaraylar; İslamiyet'in yayılması sürecinde hem askeri hedefe yönelik inşa edilmiş, hem de bölgenin sınır emniyetini sağlamak amacıyla kullanılmış yerlerdir. Kervansaraylara Anadolu'da en çok Selçuklular döneminde rastlanılmaktadır. Bu merkezler, buralara gelen kervan kabilelerinin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tasarlanmış ve oldukça geniş ve fonksiyonel olarak kullanılmıştır.

Müslüman doğu ve Hıristiyan batı ülkeleri arasında bir köprü vazifesini gören Anadolu toprakları, İkinci Kılıç Arslan, Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev, Birinci İzzeddin Keykavus ve Birinci Alâeddin Keykubad gibi iktisadi ve ticari hayatın önemini bilen Selçuklu sultanları; Antalya ve Sinop gibi giriş ve çıkış limanlarıyla önemli ticaret merkezlerini birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde büyük kervansaraylar kurdular. Bu merkezlere yerleştirdikleri tüccarlara her türlü yardımda bulundular.

Yöneticiler aynı zamanda Anadolu'ya gelen yabancı tüccarlara da büyük kolaylıklar gösterdiler. Yollarda herhangi bir şekilde zarar gören, soyguna uğrayan ve malları denizde batan tüccarların zararlarını devlet hazinesinden tazmin ederek, bir nevi devlet sigortası kurdukları, Antalya ve Alaiyye (Alanya)den başlayıp Isparta, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi büyük merkezlerden geçerek İran ve

---

⁵ Bursa Merkez Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Raporu, Bursa Merkez Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Raporu

Türkistan'a ulaşan doğu-batı istikametindeki yol üzerinde; Konya-Akşehir istikametinden İstanbul' a ve Batı Anadolu vadilerini izleyen güzergâhta; Konya, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Durağan, Sinop istikametindeki ve Sivas, Tokat, Amasya, Merzifon, Samsun hattıyla Sinop'a ulaşan güney-kuzey ve Elbistan, Malatya, Diyarbakır üzerinden Irak' a giden yollar üzerinde pek çok kervansaray yaptırdılar.⁶

Kervansaraylarla karıştırılan hanların, hane, hanegâh ve hanedan kavramlarından türetilen, aynı zamanda iskan ve ikamet işlevini de karşılayan yapılar biçiminde tanımlandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda han kelimesi farsça bir tabirden üretilmiştir. Arap ve Türk kültürü bu kelimeyi olduğu gibi alarak dillerinde kullanmışlardır.

Hanlar, belirlenmiş büyük yollar üzerinde kurulan genel itibariyle tahtadan yahut taş ve tuğladan örülmüş olan bina tipleridir. Genel itibariyle ortasında açık bir avlusu vardır. Hanların çevresinde akarsuların veya büyük bir kuyunun olmasına dikkat edildiği, genel itibariyle bu durumun dönemin neredeyse bütün hanlarında mevcut olduğu görülmektedir. Ayrıca bu yapıların üst katlarına da taştan örme bir merdiven aracılığıyla çıkılır. Bu katın dört bir tarafında da odalar vardır. Odaların önünde de mutlaka revaklı geniş bir sofa bulunur ve bu kattaki odaların kapıları bu sofaya açılırdı. Bu katta yer alan bütün odalarda kendine has bir ocak vardır (Ergin, 2013, s. 55).

Ayrıca hanlardan bahseden yazarların bahsi geçen hanların derecelerini belirtirken, büyüklüklerine göre boyutsal bilgilerini açıklamak için ocak veya hücre (oda) tabirlerini kullandıklarına rastlanılır. Örneğin dönemin ünlü alimlerinden biri olarak kabul edilen Evliya Çelebi, İstanbul şehrindeki büyük hanlarından bahsederken “Hoca Hanı için 70, Piri Paşa Hanı için 80 hücre var.” Dediği gibi, Mahmut paşa için 120, Kebeciler için de 100 Ocak tabirini kullandığına ulaşılır (Çelebi, 1848: 67). Bu tasvir diğer hanlar ve bazı yazarlar için de geçerlidir.

Hanların sorumluluğunun üçüncü kişilere, hancı ya da müstecir ismiyle anılan kiracılara da devredildiğine ulaşılmaktadır. 18. yüzyılda han yapılarından imdadiye adıyla bir verginin tahsis edildiği bilinmektedir (Tamdoğan Abel, 2013, s. 16-17).

⁶ <https://rehber.ihya.org/yenirehber/kervansaray.html>

Hancı ya da müstecirler handa konaklayanların her çeşit ihtiyaç ve güvenliğini sağlamakta görevlidirler. Geceleyin hana yeni bir yolcu gelebilir fakat sabaha kadar herhangi bir yolcunun dışarıya çıkmasına müsaade edilmezdi. Hancı ya da müstecirler, sabah vakti han kapılarını açmadan önce konaklayan kimselerden bir eksik olup olmadığını bizzat kontrol ederlerdi. Gece handa konaklayan yolcuların herhangi bir malının veya eşyasının kaybolması, çalınması durumlarından hancı sorumlu tutulur ve bu eşyaların bulunamaması halinde kaybolan ürünün bedelini yine hancılar ödemek zorundadır (Tamdoğan Abel, 2013, s. 19). Sabah vakti han kapıları açıldıktan sonra yapılan herhangi bir şikayet kayda alınmazdı (Alkan, 2019, s. 41).

Bursa'daki hanlara gelen Carsten Niebuhr, kaldığı handaki mescitte, her cuma vakti namaz kılındığını ve namaz vaktinin geldiğini haber vermesi adına hanın kapıcısı olan bir Ermeni'nin namaz vakitlerinde devamlı olarak davul çaldığını söylemektedir.⁷ Bursa'ya gelen, İran ve Avrupa kökenli olan tüccarlar, kentteki en büyük hanlarında konaklamışlardır. Hatta pek çok tüccarın hanlarda adlarına ayrılmış odalarının varlığı da söz konusudur. Bu durum, tüccarların geldikleri şehirlerde kaldıkları süreyi gösterdiği gibi aynı zamanda ticari olarak kazançlarının bolluğu ile de bağdaştırılabilir. 15 ve 17. yüzyıllar arasını kapsayan dönemde, zengin tüccarların, kaldıkları hanlarda birisi üst diğeri alt katta olmak üzere iki adet oda kiraladıkları da bilinmektedir. Çünkü hanların işlevleri itibarıyla alt katlar ürün depolama ve ticaret için kullanılmaktayken; üst katta konaklama ve diğer ihtiyaçların giderildiği bölümlerden oluştuğu bilinmektedir. Bu özelliklerde iki katta da kullanım ihtiyacı olan tacir, her kat için oda kiralamaktaydı. Acem tacirler çoğunlukla Bursa Koza Hanı'nı, Orta Avrupa ve Rus kökenli tüccarların ise kürk alışverişlerinden ötürü Bursa Pirinç Hanı'nı tercih ettikleri bilinmektedir (Dalsar, 1960, s. 143).

Genel olarak bu hanların giriş kapılarının bir tarafında kahvehane diğeri ise demirci dükkanları yer almaktadır. Bu dükkanlar ilk dönemlerde nalbantlık için kullanılmış olsalar da zamanın ilerlemesi ve teknolojik gelişmeler neticesinde seyahatlerde arabaların yaygınlaşması ile tekerlekler tamir işi için kullanılmaya başlanmıştır. Giriş kapılarının karşı kısımlarında ve hanların iki tarafında yer alan alt katlar başlangıçta

⁷ Bkz. Kaplanoğlu, Özel Arşivi: <http://www.btch.org.tr/bursacarsilari.php?id=26>

ahırlar için kullanılmaktayken daha sonraları arabalar için de kullanılmıştır (Ergin, 2013: 121).

Dönemin hanlarında kalanlara ait kayıtların tutulduğu belgelerden günümüze ulaşabilenlerden elde edilen verilere göre, hanlardaki günlük hayat ve düzen konusunda bazı bilgilerin varlığı söz konusudur. Bu bilgilere göre hanlarda konaklayan misafirler adına günlük olarak tutulan kayıtlarda, aynı yöreye ait bireylerin kaldığı ya da aynı meslek gruplarına mensup olan insanların bir arada bulunduğu belirtilmektedir. Vefat dolayısıyla kalan miras ve iletişime geçebilecek varisler adına da tereke defterleri tutulur, vefat olursa merhum ya da merhumenin yakınlarına teslim edilir ya da gönderilirdi (Oğuzoğlu, 2010, s. 43).

Hanların yapılarında izlenen klasik şemadan ziyade, farklı mekânsal çözümler az da olsa inşa edilmiştir. Aynı zamanda hanların buldukları arazinin durumuna göre de bazı değişiklikler uygulanarak; çok nadir örnekleri olan üç katlı hanların inşa edildiği, bazı örneklerde ise tek katlı olanların da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tek katlı planlananlarda bodrum katlar, çoğunlukla binek hayvanlarına ahır olarak düşünülmüştür. Ayrıca kimi hanlarında ikinci bir avlusunun mevcut olduğu görülmektedir. Bu gibi durumlarda bodrum kata ayrılan ahır bölümü, Bursa Koza Han'daki örneğinde olduğu gibi, çoğunlukla ikinci avluda bulunmaktadır. Genel itibarıyla hanların iç yapılarında mescit, şadırvan, tuvalet ve hamam bulunabilmektedir. Hanların dış yapılarının planlamasında ise sokak durumu değerlendirilerek dükkanların yerleştirildiği anlaşılmaktadır (Kuban, 2007, s. 390-395).

Bedesten ile beraber merkezi çarşının ve çevre alanlarında bulunan hanların, çoğunlukla yün, pamuk, keten ve ipek gibi kumaşlardan yapılan giyim kuşam eşyaları ile altın, gümüş, pırlanta, elmas gibi değerli takıların alışverişlerine uygun olacak şekilde kurgulandığı bilinmektedir. Bu tarz mekânlar genellikle şehrin ortasında yani merkezi kısmında ve yüksek mecralarında oluşturulan yerlerdir. Bu tarz mekânların bazen limanda ve Haliç sahili gibi kesimlere de yerleşmiş olduğuna rastlanılmaktadır. Halk arasında bu tarz yerlere konumlanmış mekânlara “aşağı” adıyla hitap edilirdi. (Ergin, 2013, s. 69)

Koza Han ve Pirinç Han yaptırıldıktan kısa süre sonra, Bursa şehrinde ekonomik hayatın tertibinin sağlanması amacıyla 1502 senesinde bir ferman yayınlanmıştır. Birçok araştırmacı Bursa şehrinin 1450–1600 seneleri arasında dönemin dünya üzerindeki sayılı ticaret ve üretim merkezlerinden birisi olarak değerlendirmektedir (Dostoğlu, 2010, s. 22).

. Hanların dış yapısı ile birlikte asıl önemli bölümünü oluşturan iç kısımlarında dönemin ticari hayatının en hareketli olduğu, sosyal ve kültürel etkileşimlerin süreklilik kazandığı alanları oluşturmaktadır. Hanların özellikle üst katlarına inşa edilmiş olan oda ve odacıklarda tüccarlar konaklamakta, aynı zamanda bu dönemin seyyahları için de buralarda yerler ayrılmaktadır. Hanların gördükleri işlemlere uygun veya imalatı yapılan ürünlere göre de adlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Örneğin; Koza Han, Pamuk Han gibi (Ergenç, 2010, s. 36-39).

Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Bursa kentinde de çeşitli etnik, dini ve kültürel gruplara mensup kişilerin varlığı oldukça fazladır. Bu kadar farklı inanç, düşünce ve kültürel ortamdan bir araya gelen insanların aynı ortam içerisinde yaşayabilmeleri şehrin kozmopolit yapısını ve hoşgörülü bir değer sistemini yansıtmaktadır. Bu sebeple maddi alışverişlerin dışında bölgede kültürel alışverişte gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kent, sahip olduğu bu değerler ve farklı toplulukları bünyesinde bulundurmasından ötürü önemli bir kültürel yapıya ve dokuya sahiptir.⁸ Fakat zamanla modernleşme sürecine giren Bursa Hanları, dönem itibarıyla batı kültüründen de etkilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1855 yılında Ahmet Vefik Paşa öncülüğünde hanlarda yeni ve daha modern yapıların çalışmaları planlanmıştır (Bağbancı, 2008, s. 311).

Daha sonraki dönemlerde hızlanan kentleşme ile birlikte Bursa Hanlar bölgesinde yaşanan gelişmeler ve uygulanan bilinçsiz müdahaleler ile bölge betonlaşmış ve birçok tarihi alanın kültürel dokusu zedelenmiştir.

Osmanlı sultanı Orhangazi döneminde hanların mesafeleri çatı ile kapatılarak oluşturulan Bursa Kapalıçarşısı'nın izleri değişmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte diğer

⁸ Bkz. TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesi, Bursa Merkez Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Raporu.

çarşıların da aynı şekilde planlanarak bu kısma dahil edilmesi sonucunda; Sahafklar, Aktarlar, İvaz Paşa, Gelincik, Sipahiler, Karacabey (Yorgancılar, Sandıkçılar), Eski Bakırcılar çarşıları ile Kapalıçarşı'nın oluşumunu tamamlanmıştır. 1958 senesinde ortaya çıkan büyük yangın ile Bursa Kapalıçarşı'nın tamamına yakını yanmıştır. Yeniden inşası yapılmaya başlanılan çarşı, özgün halinden farklı olarak tek katlı olarak değil; zemin kat, sokak ve zemin seviyesinde ve yolun iki tarafında dükkanlar ve dükkanların üst katları biçiminde planlanarak oluşturulmuştur.⁹

Resim 1: Kapalıçarşı yangınından sonraki bir bölümün durumu

Bursa Çarşısı'nın üst katı olarak işlev gören bölümün tamamında ipek ve ipek ürünleri satan dükkanların varlığı söz konusudur. İpek adıyla anılan ve çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de detaylı bir şekilde anlatılacak olan Koza han Kapalıçarşı içerisinde ipeğin ve İpek böcekçiliğinin müstakil olarak icra edildiği özel bir mekânı oluşturmaktadır. Nitekim Bursa şehrinde İpek ve İpek böcekçiliği çok eski tarihlere uzanan bir olgudur.

⁹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekler/kapali-carsi>

Şer'i mahkeme sicilleri incelendiğinde Bursa şehrindeki ipek dokumacılığının 14. yy sonlarında ileri seviyede olduğuna ulaşılmaktadır. Buna göre 1845 senesinin ulaşılmış kayıtlarında şehirde 40 adet iplik fabrikası varken, 1860 senelerine gelindiğinde bu sayının 85' e kadar yükseldiğine rastlanılmaktadır (Çetin, 1987, s. 59-64).

Bizans İmparatorluğu zamanında Bursa, ipekçiliği ile şöhret kazanmıştır. Osmanlı devleti Bursa'yı fethetmeden önce kente Türklerin yerleştikleri bilinmektedir. Bursa'nın fethi ile beraber, doğudan da gerçekleşen göçler neticesinde Bursa kentinde nüfus artışı yaşanmıştır. Bu nüfus artışı, Bursa'daki Acemler, Karaman gibi bazı mahallere verilen isimlerden anlaşılmaktadır. Bursa 16. yüzyıl sonlarında dönemin en fazla nüfusuna sahip ve Osmanlı devleti içerisindeki en büyük şehir olma unvanını almıştır. 17. yüzyıla kadar da Bursa'ya gelmiş olan birçok alim, sanatkar, seyyah, bu kentin bilim ve sanat merkezi olması adına adımlar atmıştır (Bağbancı, 2007, s. 55-59).

18. ve 19. yy'de Avrupa'nın sömürgeci politikalarından elde ettiği gelirler ve tarımsal üretimlerinin sonucu olarak 19. yüzyılda sanayileşmenin hiç olmadığı kadar geliştiği bir dönem yaşanmıştır. Böylelikle Batı dünyasının içyapısı, alışmış olduğu hayat tarzından uzaklaşarak daha hızlı gelişen yeniliklere, sanayiye endüstriyel ilerlemelere sahne olmuştur.

Batı dünyasının kendi iç dinamikleriyle girmiş olduğu bu hızlı değişim sonucunda etkileşimde buldukları diğer ülkeleri de öncelikle biçimsel olarak ardından da sosyal, kültürel ve toplumsal anlamda değişikliği fark edilecek seviyede farklılıkların yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Ertuğrul, 2009, s. 293).

Bursa kentindeki ipek üretimi ve satışı, Bizans imparatorluğunun doğudan İstanbul'a ipeği ihraç etmesiyle ve Bursa'da da ipek böceği yetiştiriciliğinin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bursa kentinin uluslararası ipekçilik ve İpek böcekçiliği şehri olarak gelişmesinde, siyasi ve ticari konjonktürünün yanı sıra, batıyı etkileyecek Türk dokumacılık geleneğinin de yaygın olarak kullanılmasının etkisi vardır.

Bursa kenti yalnızca ipek ticaret merkezi olarak değil aynı zamanda da ipek üreticiliği merkezi haline gelmiştir. Bu durum o dönem içerisinde ipekçilik ile uğraşan lonca

teşkilatına ait esnaf sayısından da belli olmaktadır. Şehirde üretimi gerçekleştiren esnaf, Selçuklu devletinden geçen ahilik teşkilatının devamı niteliğinde olan, Lonca teşkilatına dahil olmuşlardır (İnalçık, 1960, s. 57-63).

Bursa kentinde vali Ahmet Vefik Paşa zamanında başlatılmış olan kentin tarihsel dokusundaki farklılaşmalar daha sonra da diğer valiler döneminde devam ettirilmiştir. Günümüzde bilinen adı Cumhuriyet Caddesi olan Hamidiye Caddesi 1903–1906 seneleri arasında Bursa’da Valilik yapan Reşid Mümtaz Paşa zamanında yapılmış olup doğu ve batı senteziyle uzanan bu yolun inşası esnasında birden çok tarihi yapı, tamamen ya da tıpkı Pirinç Han’da olduğu gibi kısmi şekilde yıkılmıştır (Dostoğlu, 2010, s.25). Bursa şehri Hanlar Bölgesinde yaşanan yangın nedeniyle tahribe uğradığından yangın sonrasında bazı planlar hazırlanmıştır. Bu planlar çerçevesinde, Hanlar bölgesinin tarihi değerlerinin ve kültürel mirasının zarar görmeden, önemli yapıların onarılması amaçlanmıştır. Bölgedeki hamamların da dokusuna zarar vermeden yeni fonksiyonlarla değerlendirilmesi düşünülmüştür. Bu bağlamda özellikle Bakırcılar Çarşısı’nda ortası avlulu yapı yerine, Kapalı Çarşı’nın devamı niteliğinde oluşturulan bir çarşı yapılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi itibari ile Bursa şehri Hanlar bölgesi, yaşanan depremlerden ve özellikle de yangınlardan çok etkilenmiştir. Hatta 1927 senesinde meydana gelen büyük çarşı yangınında, Kapalıçarşı’da Koza Han ile Tuz Pazarı arasında yer alan bölüm tamamıyla yanmış ve bu bölüm sonraki dönemlerde Açık Çarşı adıyla da anılmıştır (Akkılıç, 2003, s. 74). Bursa da özel bir yere sahip olan Koza Han’ın mevcut durumu neticesinde değerlendirildiği zaman; üst katta 50 tane, alt katta ise tam 45 oda, toplamda 95 odası bulunmaktadır.

Resim 2: Koza Han

Yukarıda şimdiki görüntüsü bulunan Koza Han, 1492 senesinde Sultan Yıldırım Bayezid Han tarafından temel itibariyle İstanbul şehrinde yer alan Beyazıt külliyesine gelir oluşturabilme amacıyla kurmuştur.¹⁰

Bursa Koza Han'ın çalışmamızdaki yeri ilerleyen bölümlerde daha net ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konacaktır. Özellikle de değişen ve gelişen zamanın bir getirisi olarak yaşanan dönüşüm ile beraber Koza Han ve etrafında yer alan çarşı ve hanların içerisindeki kültürel etkileşimler de değerlendirildiğinde kültürel mekânın ve etkileşimlerin çok farklı boyutlara ulaştığı görülecektir. İlk etapta bu kısımda yer alan İpek böcekçiliği, ipek üretimi ve ticareti ile ilgili satışların yapıldığı işyerlerinin, dükkanların yerini mekânsal açıdan değerlendirilmesini de yaptığımız bölümde bahsedeceğimiz gibi dönemin gerekli görülen ihtiyaçlarına ve gereksinimlerine cevap verecek ölçüde daha fonksiyonel iş yerleri, eğlence ve yemek mekânlarının aldığı görülmektedir. Özellikle de insan-mekân boyutu kapsamında değerlendirdiğimiz bölüm

¹⁰ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/koza-han->

için geçerli olan mekânların insan ve kültür unsuru üzerindeki etkileri ve etkileşimleri araştırma açısından da dikkat çekici unsurdur.

1.3.HANLARIN ÇEŞİTLERİ

1.3.1. Otel Olarak Kullanılan Hanlar

Geçmiş dönemlerde inşası gerçekleştirilen hanlar dönemin vakıf sistemlerinin yansımaları olarak kendini gösteren yapılardandır. Gelişen ve değişmekte olan çağın getirisi olarak han yapılarının vakıf fonksiyonları zaman içinde farklılaşarak, otel hizmeti veren ve ticari konaklama ihtiyacını gideren yapılara dönüşmüştür. Bu dönemde hanlar, her ne kadar değişikliği uğramış olsa da tarihsel dokusunun sağladığı cazibe ile otel işlevinde en fazla ilgi odağı olan yerler olmuştur. Bu hanlar genel itibariyle otel hanlar olarak kullanılmışlardır (Aslanapa, 1989, s. 175-179).

Beylikler Döneminde çok farklı şekillerde kullanılan ve şehir içi hanlar ismiyle de anılan sur içi merkez hanları ve de kervansarayların yapıldığı ve bunların dönemin özelliklerine, çağın gerektirdiği değişikliklere uygun yenilemelerinin gerçekleştirildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Fonksiyon değişikliğine uğrayan yapılar yine konaklama amacıyla kullanılan otel ve bekar odalarına çevrilmiştir.

Şehir içi han olarak isimlendirilen yapılar kervansaraylar gibi ücretsiz hizmet vermekten ziyade bağlı oldukları vakıflara gelir getirmek adına yapılmalarından ötürü ücretliydimler. Dolayısıyla da şehir içi hanları olarak nitelendirilen bu yapılar konaklamadan ziyade daha çok ticari kuruluş görevlerini üstlenmektedirler. Şehir içi hanlarının dış kesimlerinde de sadece dükkan, imalathane, depo ve büroları olan çarşı ismiyle nitelendirilen ve genellikle arasta tarzındaki yapılar mevcuttur (Gülenaz, 2011, s. 48).

Evliya Çelebi’de şehir içi hanlarını 3 grupta ele almaktadır. Bunlar; tüccar hanları, bekar odaları ve ücretsiz misafirhaneler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu hanlara ek olarak özellikle isim verdiği bazı hanlar vardır. Örneğin; Bursa şehrinde, duruşu kale gibi olan büyük demir kapılarının olduğunu ifade ettiği, iki yüz hücreli ve ahırlı diye tarif ettiği Pirinç Hanın’dan bahseder (Taş, 2015, s. 333-338).

Bu çeşit şehir içi hanları ikişer kattır. Üst kat yolcuların yatakhane olarak ayrılmıştır, alt katta ise yolcuların şahsi hayvanları ve eşyaları için ayrılmış bölümler vardır. Özellikle ana yollar üzerine inşa edilmişlerdir. Hatta buralara gelenlere parasız yemek ve hayvanlarına da parasız yem verildiği bilinir. Eski dönemlerde de bu tarz hanların hayır sahiplerince yaptırıldığına ulaşılmıştır. Bunlardan bir tanesini de 1554-1562 yılları içerisinde Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan ve Avusturya elçisi olarak görev yapan Busbecq'in anlattıklarından ulaşılmaktadır. Osmanlı ülkesine gelen yabancı elçi, Niş' te görüp çok beğendiği, hatta kervansarayaya tercih ettiği hanı "Türklerin imaret adını verdikleri hanlar" tabirini kullanarak şöyle anlatıyor:

"... Bir Türk hanında kaldım. Bunlar kervansaraylardan daha geniş ve ayrı ayrı yatak odaları ile cidden büyük binalardır. Hanlar, Hıristiyan, Yahudi, zengin, fakir hiç bir kimseyi reddetmezler. Kapısı herkese aynı surette açıktır. Bir kral sarayı imiş gibi buralarda ben daima resmi kabuller yaptım...Yolcular bu hanlarda 3 gün parasız beslenirler, fakat 3 gün sonra artık gitmeleri lazımdır. Burada rahatım pek yerinde. Fakat her zaman aynı konak yerine tesadüf edemedim (Busbecq, 1939: 29-30).

Belirtilen şehir içi hanlar para karşılığında istenildiği kadar kalınabilen ve otel özelliği taşıyan yapılar olarak nitelendirilmektedir. O dönem içerisinde özellikle İstanbul, Bursa, Konya gibi önemli görülen büyük şehirlerde bu tarz şehir içi hanlardan yüzlercesinin bulunduğu Anadolu'daki tarihi hanlardan ve kervansaraylardan anlaşılmaktadır. Bu tarz yapılar, ticaretin canlanmasını da sağlamaktadır.

Bursa şehrinde ilk han otellerin açılması 19. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşmiştir. Şehir içi hanların açılmasının nedeni olarak ise; hanlarda hiçbir seyyahın bulunmayışı, hanların eski itibarlarını ve tercih edilme durumlarının olmayışı olarak nitelendirilmektedir. Otellerin yapılmasına değin konaklama ihtiyacını ise hanlar karşılamışlardır. (Yıldırım, 2014: 372). Bu bağlamda Bursa'da dönüştürülmüş ilk han otel; Hotel Olympos'tur. (Yaşayanlar, 2013: 45)

1.3.2.Sultan Hanları

Anadolu'da yer yer belirlenen noktalara hanlar ve kervansaraylar yaptırılması idari, askeri ve ticari mecburiyetten dolayıdır. Anadolu'nun bilinen ilk sakinlerinden itibaren buralara gelen ve yerleşen tüm kavimlerin ve milletlerin uyguladıkları sistemlerden ve ihtiyaçlarına göre inşa ettikleri yapılardan Selçuklu Türkleri de faydalanarak farklı şekillerde gerçekleştirmişlerdir (Ergin, 2013: 93).

Charles Texier bu durumla ilgili tabloyu şu şekilde ifade etmektedir:

“Meselâ bütün Lidya memleketi şarktan garba doğru sahili Şuşa’ ya bağlayan bir yol ile mücehhezdi. Kral Yolu denilen bu yol menzillere ayrılmıştı. Bunların her birinde krala mahsus evlerle yolcuların incekleri yerler vardır. Yolcular bu yerlere parasız kabul edilirdi. Yollar ancak meskûn yerlerden geçirdi. Lidya-Frigya’ yı Halis nehri sahiline kadar kat etmek için 20 menzil vardı. Bunlardan her birinin arası 81 panarongar, stat idi.”¹¹

Buradaki ifadelerden anlaşılacağı gibi dönemin konaklama merkezlerinin ücretsiz ve ihtiyacı giderme amaçlı planlandığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum dönemin sosyal devlet yapılanmasının farklı bir yansıması olduğunun kanıtıdır. M.Ö 6. yüzyılda İran hakimiyeti altına giren Kral Yolu güzergahının tek bir idare altında birleşmesinden sonra sistematik şekilde bu güzergah kendi tarzında gelişme fırsatı buldu. Bu yol üzerinde inşa edilen konaklarla menzil hanelerin birbirlerine olan ortalama uzaklıkları 13’ er kara mili olarak hesaplanmıştır. Bursa’ da Sultan Han niteliği taşıyan bir han olarak değerlendirilen İpek Han; Çelebi Mehmet Han Vakfı’na aittir (Cezar, 1984: 84). Buradaki Sultan Han vasfının yüklü olduğu İpek Han, sadece alışverişlerin merkezi olarak kullanılan bir yer olmaktan ziyade, ipek tüccarlarının da aynı zamanda oturacakları bir yer sıfatı da taşımaktadır (Dalsar, 1960: 256-263).

¹¹ Charles Texier, Küçük Asya, trc. Ali Suad, Matbaa-ı Amire, 1340 c.2, s.30

Resim 3: İpek Han

Han'ın, avlusunda iki katlı revak bulunmakta ve revaklara açılan zeminde toplam 39, üst katında ise 42 odası bulunmaktadır. Ancak avlunun ortasında bulunan 12 köşeli bir mescidin bugün o alanda bulunmadığı bilinmektedir. Bugün Han'ın içerisinde gelinlikçiler ve gelinlik diken terzilerin dükkanları ile giyim dükkanlarının varlığı söz konusudur.¹²

Riefstahl ise Sultan Han'ları için Anadolu'daki gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

“...Buradaki han, bu tarzda inşa edilen hanların ilk misalini ortaya çıkaran örneklerden olduğu için büyük bir öneme haizdir. Bildiğim üzere Anadolu Toprağı dışında bu tarzda herhangi bir hanın varlığı mevcut değildir. O halde bu tarz yapıların Selçuklular tarafından inşa edilmiş olan bir mimari tarz olduğunu düşünmek lazım gelir ki aynı zamanda bu tarzın bir diğer inşasını yapan, Osmanlı devleti tarafınca mimarisi

¹² Bkz. <https://www.vgm.gov.tr> içeriğinde yer alan kataloglar tarandığı zaman Bursa Han Bölgesi'ne tarihsel aralıklarla ulaşılmaktadır.

yapılan örneklemleri Art Bulletin' de Sultan hanlarına yönelik yapmış olduğum tetkikte izahında bulundum."¹³

Bursa'daki bu han, Yeşil Külliyesi'ne gelir tedarik edilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Bu Han, aynı zamanda Paytoncular, Arabacılar, Eski İpek Han, Yeni İpek Han, Sultan Han, Han-1 Hariri ismi ile de bilinmektedir. Burası İpek tüccarlarının uğrak yerleri olduğu gibi aynı zamanda konaklama için de kullanılmıştır.

Aksaray-Konya güzergahı arasında bulunan sultan hanı ise 4800 m²lik bir sahaya sahip oluşu ile döneminin en geniş kervansaray yapısını oluşturmaktadır. Han, 1229 senesinde Alaeddin Keykubat tarafından inşa ettirilmiştir. 1278 yılı Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ise o yıllarda vali olan Sırceeddin Ahmet bin elHasan tarafından hanın tamir ve tadilat işlemleri yapılarak alan genişletilmiştir Orta çağda yapılmış olan standart düzendeki kervansaraylar gibi, kapalı mekân ve açık avlulu bölümlerden meydana gelmektedir. Avlu içerisinde orta kısımda bir köşk mescidin varlığı söz konusudur ve bu kısma 12 basamaklı merdivenler ile çıkılmaktadır. Hanın işlemleri ise özellikle taç kapılar ve mescitte yoğunlaşmaktadır. Çeşitli yıldız düzeneklerinin bulunmuş olduğu Han, Alaeddin Keykubad'ın döneminin kudretini ve zenginliğini sembolize etmektedir.¹⁴ Mihrak derecesi Konya şehri kabul edilen ticaret yolları üzerinde geniş nitelikli ticaret faaliyetlerini işletebilmek adına Anadolu coğrafyasının çeşitli mekânlarından halı, kilim, keten, yün, deri, İpekli dokuma, kuru sebze ve meyve, kereste, zift ve şap Antalya ve Alanya limanları üzerinden batı ve doğu bölgelerine gönderilmekteydi. Dönemimizde ise burası Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden işletilmek üzere Sultanhan Belediyesi'ne ayrıldığına ulaşılmıştır.¹⁵ Fakat buradaki Sultan Han'ında karşılaşılan yanlış restorasyon projesinden ötürü hasarlı bölgeler Bakanlığa sunulmuş olan proje ile yeniden restorasyon edilebilmesi için projelendirilerek onay almıştır. (Yetiş ve Kaygısız, 2017, s. 525)

¹³ Rudolf M. Reifstahl, Cenubî Garbi Anadolu'da Türk Mimârisi, Ankara Maârif Vekâleti, Ankara 1941, c.1, s.51-52

¹⁴ Bkz. <http://www.cekulvakfi.org.tr>

¹⁵ Bkz. <http://www.cekulvakfi.org.tr>

Ticaret kervanlarının geçiş güzergahında olan Konya-Antalya-Alanya şehirlerinde ticaretin aktif olmasından ve ulaşımın sürekliliğinden ötürü birçok hanın varlığı söz konusudur. Bahsi geçen hanlara örnek olarak:

Evdir Hanı, Elif Ovası'nda Tol Hanı, İpek Han, Kırkgöz Hanı, İncir Hanı, Eğridir Hanı, Gelendost Hanı, Garga Hanı, Ortapayam Hanı ve Beyşehir Hanları gibi isimler söylenebilmektedir.

1.3.3. Elçi Hanları

İlhanlı döneminde devletin teşkilatlanmasına önem verilirken, yapısında bazı bozulmalar oluşan posta teşkilatı ile de ilgilenilmiştir. Bu konudaki düzenlemelerden ilki, gelen elçiler ve postacıların kalması için elçihane kurulmasıdır. Buradan hareketle “Elçi Hanlarına” aynı zamanda “Elçihane” adının verildiği de anlaşılmaktadır (Akça, 2008, s. 7-11).

Bu tarz hanlarda, diğer bazı hanlar gibi tüccar olmayan, elçi, seyyah ve gezginlerin konaklama ve istirahat amacıyla kullandığı mekânlardır (Kuban, 2007: 395).

İnşaat, paylaştırmalar ve verilen hizmet açısından ele alınan hanların diğer hanlardan pek farkı yoktur. Nitekim Elçi Hanlarında da (elçi hane) üst katları iskana ve yerleşmeye özel olarak inşa edilmiş odaları ve alt katlarda yine diğer hanlar gibi gelen tüccar, elçi vs. yanlarında bulunan hayvanları için ahırlarında bulunduğu ulaşılmaktadır. Hanların orta kısımlarında da geniş ve üstü açık avluları mevcuttur.

Elçi Hanlarının en eski tasvirlerine S. Schvveigger'in seyahatnamesinde rastlanılmaktadır. Bu seyahatnamenin bir bölümünde, meydanında kuyusu ile iç avlu yakınlarında iki katlı han odaları tasviri yapılmıştır. Hanın üst bölümünde sol tarafındaki revaklardan iki tanesinin arasının camekânla kapatılmış olduğu anlatılmıştır. Elçi hanını dışarıdan ve de içeri kısımdan iki farklı taraftan tasvir eden üç adet kıymetli resmin Avusturya Millî Kütüphanesi'nde yer aldığı bilinmektedir. Bu resimler üzerinden tarihî yapının detayları harikulade bir biçimde gözler önüne serilmektedir. Gurlitt'in, yayımladığı resim diğerlerine oranla daha iyi ancak daha az doğru söylenebilir.

Curtis'in 1876 senesinde resmettiği çizim, Elçi Hanı'nı harabe olmuş ve yarı yıkık bir vaziyette göstermektedir. Bu krokiden K. Kos aracılığıyla kopya edilerek tekrardan ele alınan resim ise Curtis'in yapmış olduğunun tekrar edilmesinden başka bir şey değildir. Hanın yaklaşık olarak 1855 senesinde çekilmiş fotoğraflarının da var olduğu tahmin edilmektedir; fakat bu fotoğraflar şimdiye kadar ele geçirilememiştir. Büyükelçi Fuat Togay' a ait olduğu bilinen bir tabloda da, Elçi Hanı'nın avlusunda kutlanmakta olan kalabalık bir şölen tasvir edilmiştir.

1970'lerde bu satırları dile getiren yazar tarafından Elçi Hanı'na dair aktarılmış olan makalede: Hanın alt kısmında ahırların olduğu, üst kısmının cephesi ve üstten rölövesi çizilerek yayımlanmıştır. Osmanlı dönemi Türk tarihi açısından ve aynı zamanda İstanbul şehir tarihi açısından da büyük bir önemi olan Elçi Hanı'nın 150 yıldan beri "imar" başlığı altında diğer şehirlerde olduğu gibi burada da yapılan yanlışlıkların kurbanlarından biri olmuştur.¹⁶

Aynı zamanda bu hanlara 1551-1562 yıllarında gelip yaklaşık sekiz sene kadar bulunan dönemin Avusturya elçisi Busbecq gözlemleri sonucunda seyahatnamesinde şu şekilde tasvirlerde bulunmaktadır:

“...Şimdi size geçirdiğim yıllar boyunca burada bulunmuş olduğum bu binayı güzelce tarif etmek isterim ki İstanbul'un kesifi sûrette kalabalık bir kesiminde bulunmaktaydım. Oturduğum bu binanın arka pencereleri uzaktan, gayet güzel bir deniz manzarası görüyorlar... O yıllarda yaşamış olduğum bu bina konumu itibariyle tüm rüzgarlara açık bir binaydı. Bundan dolayıdır ki sıhî bir ikametgah telakkî olunuyordu...”¹⁷

Evliya Çelebi ise gelip gördüğü bu hanlar hakkında ki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Kefere zamanlarından kalma diğer hanlara benzeyen ama farklı olan han.”¹⁸

¹⁶ Bkz. <http://www.tarihbilinci.com/konular/elci-hani.1802/>

¹⁷ Busbecq, a.g.e., ss. 123.

¹⁸ Çelebi, a.g.e., ss. 100.

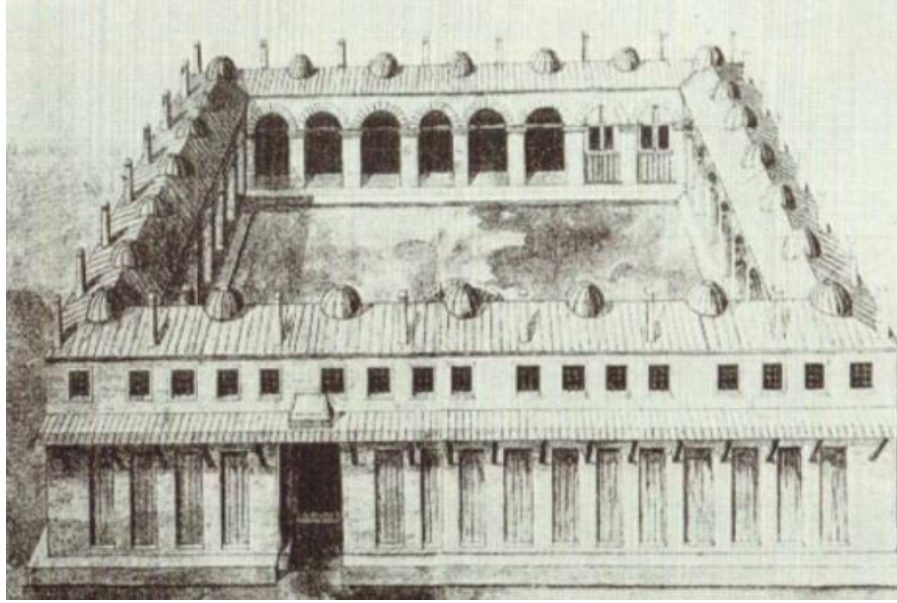
Ancak kimi görüşler itibariyle bu hanların inşalarında ve yapılarının pay şeklinden ötürü Bizans hanlarına benzetildikleri ve bu sebeple Türk hanlarının yapısıyla örtüşmediğini ileri sürenlerde olmaktadır. (Busbecq, 1939: 122)

Bugün artık İstanbul’ da kalıntısı dahi kalmayan bu han çeşidi şehir tarihi için önemli bir yer tutar. Bu hanın Ali Paşa tarafından Çemberlitaş’ta yaptırıldığı iddia edilmektedir. (Dernschwarm, 1923, s. 41) Bahsi geçen bu Elçi hanenin karşısında aynı zamanda Vezir Han’ın varlığı da söz konusudur. Bu hanın alt ve üst katları verandalık ortası da aynı diğer hanlar gibi avluluk bir bölümdür. Busbecq’in de seyahatnamesinde tarifine uygun olduğu görülmektedir (Ergin, 1936:153-157).

Ancak 18. yüzyıldan sonra İstanbul’da daimi sefarethaneler meydana getirildikten kısa süre sonra burada Elçi Hanları ve kervansaraylar artık işe yaramaz olmuşlar ve başka hizmetlerde kullanılabilmesi için tahsisinin yapıldığı bilinmektedir.

Yine bu nedenlerden ötürü, Çemberlitaş mevkiinde yer almakta olan Elçi Hanı’nın (elçi hane) 1773-1788 yılları arasında Tatarın Ocağı adıyla anılan menzil hane ve posta haneye bırakıldığına ulaşılmaktadır.

Busbecq’e göre; bu handan yaklaşık 50 sene kadar öncesinde bu yapının yerinde bir kilisenin varlığı söz konusudur. Daha sonradan bu yapı üzerine inşa olmuştur ancak bu yapıda 1864 tarihinde ortaya çıkan bir yangınla yok olmaya mahkum olmuştur. Bu yangın Hoca Paşa yangını olarak isimlendirilir.

Resim 4: Dönemin Elçi hane tasviri

1.3.4. Han-ı Sebil

Dönemin kervansarayları olarak değerlendirilen yapılarından bir diğerinin ismi Hanı- ı Sebil olarak tanımlanmaktadır.

1932 yılına kadar İstanbul Üsküdar mevkiinde araba vapuru iskelesi karşısında yer alan Han-ı sebil adındaki harabeye yakın bir bina görülmektedir. Bahsi geçen bu binanın tavanı yıkık ve sadece dört duvarı parçalarından ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Bu duvar parçalarından birinin yüzü, meydana bulunan dönemin tarihi çeşmesine; diğer yüzün ise denize bakmakta olduğuna ulaşılır. Buranın ayrı bir bina değil de Yeni Valide İmareti adıyla bilinen kervansarayın bir parçası olduğu düşünülmektedir.

Halk arasında Han-ı sebil olarak da bilinen kervansaray yapıları hakkında bilgi aktarılırken genel olarak; “uzak diyarlardan gelenlerin İstanbul üzerinden denizi kayak aracılığıyla geçecek parası olmayanlar bu mekânda ücretsiz kalırlar” olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen bu mevkide günümüzde otomobil parkı bulunmaktadır.. Ancak civarında hala duvar çıkıntılarının bulunduğu rastlanılmaktadır. (Ergin, 1936:30)

Evliya Çelebi'nin eserinde tören şeklinde bahsetmiş olduğu geleneklerin bu hanlarda her zaman ve her gün gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Han-ı sebile gelen kişiler izzet-i ikramla karşılanmaktaydılar ve bu karşılanma ücretsiz olarak gerçekleştirilmekteydi. Bu kişiler aynı zamanda hayır dualar ve nasihatler eşliğinde handan uğurlanılmaktaydılar. Bu törenler yapılırken gelenlerin Müslüman olması ya da olmamasına bakılmaksızın, hiçbir ayırım gözetilmezdi. Aksine her gelen yolcunun ya da tüccarların veya yoksulların han-ı sebil olarak isimlendirilen bu hanlardan faydalanabilmeleri Türk misafirperverliğinin ve din, dil, ırk fark etmeksizin insana insan olarak verilen değerlerin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.¹⁹

Bu bağlamda han-ı sebilde gerçekleştirilmiş olan bu kültür ve gelenekleri yaşatmış olan ve buna önem veren Türk toplumunun aynı zamanda da yolcuya ve yolda kalmışa da verdiği değer gözler önüne serilmiştir.²⁰

1.3.5.Ticaret Hanları

Osmanlı döneminde ticaretin gelişmesi adına her türlü gelişme takip edilerek bu doğrultuda gerekli adımlar atılmıştır. Ayrıca ticaretle uğraşanlara her türlü kolaylığın sağlanmaya çalışıldığına rastlanılmaktadır. Bu açıdan da Bursa şehri İran-Avrupa arasında bir merkez görevi görmesinden ötürü zengin bir ticari kent olmuştur. (İnalçık, 1960, s. 46-48)

Bursa'da ve diğer şehirlerde bulunan ticaret hanları; genellikle iki kat halinde inşa edilmekteydi. Katlarda ise hanların kare ya da dikdörtgen şeklinde oluşturulan avlusuna bakan cephelerinde de revaklar²¹ bulunmaktadır. Alt katları ise genel itibariyle penceresiz yapılarıdır. Buralar mal depoları amacıyla kullanabilmek için inşa edilmiştir. Üst katlarında da tüccarların kendilerine ait odaları vardır. Genel han planlamasıyla yapıldığı, buraların daha çok işlevsel açıdan farklılık gösterdiğine ulaşılmaktadır. (Güran, 1978: 9-11)

¹⁹ Bkz. <http://www.envanter.gov.tr/halk-kulturu/index/detay/29499>

²⁰ Bkz. <http://www.envanter.gov.tr/halk-kulturu/index/detay/29499>

²¹ Revak destek, örtü ve bunların bağlandığı duvarı topluca içeren bir mekânın adıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/revak>

Genel itibariyle ticaret bölgelerinde inşa edilen bu yapılar, ele alınan bölgelerde yapı ve şehrin dokusunun yoğunluk durumuna göre kare ve dikdörtgen olarak yapılmış; ya da yapının bulunduğu arsanın durumuna uygun olarak , organik bir plan çizimine de sahip olabilmektedir. Bundan ötürü ticari hanlarında yalnızca ticaret işleriyle uğraşmakta olan tüccarların dükkanları bulunmaktadır (Atalan ve Arel, 2016, s. 222).

Bu ticaret hanlarında farklı farklı inşa tiplerine rastlanılmıştır. Örneğin; tek katlı inşası düşünülen ve dörtgen biçimde planlanan bir yapının, tek bir avlulu, dış dükkanlı ya da dükkânsız biçimde tasarlanması karşılaşılan bir plan tipidir. Bu plan tipine Çöplüce Han' da rastlanılmakta olduğu gibi, aynı zamanda bu tarz planlanan yapıların yalnızca revaklı avlu ve içte dükkan ya da mahzen olarak tasarlanan yerlerdir. Bir diğer yapı tipi de; İki katlı, yine dörtgen biçiminde planlanmış, iki avlulu ve iç dükkanlı düzende tasarlanmış olan plan tipidir. Bu yapıya örnek olarak Bursa Koza Han ve Ankara Sulu Han verilebilir ki bu planı en iyi yansıtan yapılardır. Her iki yapı da aslında birbirleriyle bağlantılı ve benzer şekildedir. Yapıların genel itibariyle iç avlu bölümlerinde benzer revaklar bulunmaktadır (Atalan ve Arel, 2016, s. 226).

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi aracılığıyla ise ulaşılan bilgilerde; bu hanların eskiden Hoca Hanı adıyla bilindiğine ulaşılmaktadır. Üstelik eserinde Hâcegân Hanları adıyla bir handan detaylı bir şekilde söz ettiğine ulaşılr.

Han yapılarının isimleri o yapıyı alan sahibinin değişmesi üzerine farklılaşmaktadır. Hatta 18. yüzyılda Büyük Valide Kösem Sultan, Çakmakçılar Yokuşu'nda yer alan büyük hanı yaptırdıktan sonra Evliya Çelebi'nin "acem sevdagerleri" adı ile belirttiği İranlı tacirler bu yeni hana yerleşmiş ve Mahmutpaşa' da bulunan bir hanın ise başka tacirlere ve sanatkarlara tahsis olunduğunu daha sonradan isimlerinin de değiştirildiğini belirtilmektedir (Zıllıoğlu, 1966: 504).

Bu ticaret hanlarının yapı ve öneminin anlaşılması ve ticari yapıların bir araya gelerek ne şekilde bir kentsel mekân oluşturduğu, ticari yapıların arasında oluşan açık alanların kentsel yapılara ne şekilde dönüştüğünü görebilmek adına somut veriler elde etmek için, dönemimize ulaşmış en önemli kent merkezlerini ve ticari yapıları incelemek gerekmektedir. Bundan açidan, İstanbul, Edirne ve Anadolu'da bulunan diğer orta

düzyer kentler değerlendirilmiş ve bu ticaret bölgelerinin oluşumlarının, kent merkezi planları üzerinde inşa edildiği anlaşılmıştır. Bursa kenti ile mekânsal yakınlığı olan diğer kentler daha ayrıntılı bir biçimde incelenmiş, ve bu hanların günümüz ticareti için oluşturulmuş büyük mağaza ve dükkanlara benzetildiği ifade edilmektedir (Dede, 2010, s. 58).

YAPI NO	YAPI ADI	YILI	YAPIM DÖNEMİ
1	ORHAN CAMİ	1339	ORHAN GAZİ (1326-1359)
2	EMİR HANI	1339	
3	BEY (ORHAN) HAMAMI	1339	
4	KAPAN HANI	1359+	I. MURAD (1359-1389)
5	NALINCILAR HAMAMI	1389	
6	ULU CAMİ	1399	I. BAYEZİD (1389-1402)
7	BEDESTEN	1400	
8	ŞENGÜL HAMAMI	1400	
9	GEYVE HANI	1413+	I. MEHMED (1413-1421)
10	İPEK HANI	1413+	

11	ÇUKUR HANI	1421+	II. MURAD(1421-1451)
12	SİPAHİ ÇARŞISI	1421+	
13	MEYHANELİ HAMAMI	1421+	
14	FİDAN HANI	1451+	II. MEHMED (1451-1481)
15	TUZ HANI	1451+	
16	GELİNCİK ÇARŞISI	1451+	
17	KOZA HANI	1491	II. BAYEZİD (1481-1512)
18	PİRİNÇ HANI	1508	

1.3.6. Kapanlar, Haller, Balkapanı

Kapan yapıları, Osmanlı Devletinde ilk olarak İstanbul'da ardından diğer bütün büyük ticari merkezlere sahip olan şehirlerde bulunmaktadır. Özellikle tahıl cinsinden ihtiyaç malzemelerinin alınıp satıldığı toptancı halleri olarak bilinen açık pazarlar, mal çardakları ve borsalarını da içeriğinde bulunduran mekânlardır.²² Bu tarz mekânların geçmişin kültürel mekânlarını, kültür algısını ve belleğini anlamamızda ve ekonomik yaşantıların boyutlarını çözebilmede örnek teşkil eden en güzel yapılardan olduğu ifade dilmektedir. Klasik Dönem içerisinde önemli Osmanlı şehirlerinde ham pamuk ve işlenmiş malzemeler için kapanların varlığı, fiskalizm ilke ve kurallarının bir uygulaması olarak görüldüğü de değerlendirilmektedir (Bozşınar, 2018, s. 68).

Sözlükte "büyük kantar" manasına gelmekte olan bu kelimenin Latince diline "campana", Farsça 'ya, "kabbân" şeklinde Türkçe 'ye de "kapan" olarak Arapça dilinden geldiği belirtilmektedir (Aynural, 2001: 235-240).

Standart Ortaçağ yapılarının düzenine benzeyen kapanlar, 12. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun önemli görülen şehirlerine, özellikle de deniz ulaşımının yapılabildiği

²² Bkz. <http://www.envanter.gov.tr/halk-kulturu/index/detay/29619>

yerlere kurulmuştur. Bu durum her dönemde her ülkede aynı işlemektedir. Bir kapan; han, mağaza, depo, bodrum, çardak gibi kısımlardan oluşmaktadır. (Doğru, 1995: 114)

Osmanlı beyliğinin kuruluş döneminde yaptırılan cami, medrese vb. vakıf kurumlarının giderlerini karşılamak için bu tarz binaların yakınlarına kapanlar da yaptırılmıştır. Orhan Bey döneminde Bursa'da tartı işlemlerinin yapılmış olduğu Emir Hanı ile Ulucami'nin batı şeridinde kalan Kapan Hanı adlı yapıların bulunduğu görülmektedir.²³

Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Anadolu'ya yakın olan yerlerde deri ticaretinin gelişmiş olduğu bilinmektedir. 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden biri olarak görülen Halep'te özel maroken kapanlarının varlığından söz edilmektedir. O dönem içerisinde Venedikli bir tüccarın Fransa ve Hollanda'ya ihraç edilen, çeşitli deri türlerinden bahsettiği ve Halep'te bulunan kapanın ihracat için kullanıldığı tahmin edilmektedir (Faroqhi, 2004: 206).

Adı geçen kapanların en işlevli ve en büyükleri “ Yağkapanı, Balkapanı ve Unkapanı ” olarak bilinmektedir. Bu kapanlar, çoğunlukla içerisinde satılan ürünlere göre adlandırılmaktadır. Kantarların işlevlerinin en aktif ve etkin oldukları dönemlerde yağ, tahıl, bal, un, kahve, tütün, keten, ipek, pamuk, vb. ürünler üretim bölgelerinden alındıktan sonra daha büyük olan satış merkezlerine getirilerek, bu kapanlara alınır, kapanlarda görev yapan memurlar aracılığıyla da ürünlerin muayene ve kontrol işlemleri gerçekleştirilirdi. Aynı zamanda da gramajlarına ve ürün türüne göre narh işlemleri uygulanırdı.

Zamanında üretilen yağ, bakliyat, hububat, bal, un, kahve, tütün, ipek, keten, pamuk gibi ürünler eşya çardak, mengene ve mizan adıyla bilinen alanlara ve binalara getirilirdi. Bu yerlerde bulunan emin ve naib unvanlarının verildiği günümüz devlet memurları tarafından getirilen ürünlere imaliye²⁴, ihtisab²⁵ ve ruhsatiye²⁶ adındaki resmi vergiler alınarak uygulanırdı. Uygulanan işlemler ilk dönemlerde doğrudan hazine adına

²³ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kapan>

²⁴ İmaliye: bugünkü ürünlerin mali vergisi şeklindedir.

²⁵ Damga tartı ölçü işlemlerinden alınan vergidir.

²⁶ Vergi tarh edilirken inhisarların kaldırılmasının ardından tezkerelerin yerine ruhsatiye tezkeresi uygulamasının yapılmasıdır. tek ele bağlanan malların idaresi de artık ihtisab nazın adına muhtesibe verildi. Kaldırılan tezkerenin benzeridir. Resimli uygulamasıdır.

kethüdaya, daha sonradan da naib gibi devlet memurları tarafından gerçekleştirilmekteydi. Sonraki zamanlarda oluşan hazine açıkları nedeniyle iltizam usulüyle satışlar gerçekleştirilmiştir.

19. yüzyılın ilk zamanlarında kapanlardan elde edilen gelirlerin bir bölümü rüsûmat adı ile devlet eliyle alınmış, kalan kısmı ise şehremanetine bir ek gelir olarak verilmiştir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994: 320-327).

Günümüzde devam eden durumuna bakıldığında ise; belediyeler tarafından toptancı, hal kurma ve işletme yönetimi usulüyle elde edilen vergiler neticesinde “Kantar Remi” adı altında bir kısım vergilerin toplanması olarak gerçekleşmektedir. Bu toplanan vergilerin temelleri ise kapanlar döneminde gerçekleştirilen uygulamalara dayanmaktadır.

Kapanlarda her türlü tahıl ve bakliyat, hububat türündeki ürünlerin getirilme işlerinin sorumluluğu büyük tüccarlara ve gemicilere teslim edilirken bu kişilere; “kapan tüccarı” ya da “kapan hacıları” adı verilmektedir. Bu mesleği icra eden kimseler Osmanlı Devleti’nden ya da diğer dış ülkelerden elde ettikleri ürünleri özellikle İstanbul’a getirdiklerinde, malzemeleri ilgili kantara boşaltırlardı. Sonrasında ise “çardak” adıyla bilinen ürün vergi işlemlerini gerçekleştirirlerdi.

Dönemin kapanlarının en ünlü, en bilindik yerleri Unkapanı ve Balkapanı’dır. Unkapanı olarak bilinen mekânda bugün Beylik Değirmeni adıyla bilinen bir yapı vardır. Bu yapı, İstanbul Eminönü ile Unkapanı arasında olan istimplaklar sırasında yıktırılmıştır. Balkapanı ya da Tahtakale adıyla bilinen kapanın yeri ise günümüzde eski yerinde kaldığı bilinmektedir (Ergin, 1936: 69).

Unkapanı’nda ise ekmek tüccarlarının, ekmeğin altmış dirhemini bir akçeye satması ve bir dirhem bile eksik tartmamaya özen gösterdikleri görülmektedir. Kanadarların yani, tüccara bağlı şekilde çalışan dükkanlarda et satışını yapan kişilerin, günde elli kuruş ücret karşılığında kasaplara hizmet etmeleri de yine dönemin sicillerinden elde edilen narh kayıdır. Araştırmada Kapan ve hallerde, hamallar için tespit edilmiş olan narh

kayıtlarında, tekneci tüccarların, bakkallar ile aralarında bulunan narh farkının kaldırılması gibi alınmış kararlara da ulaşılmaktadır (Köktaş, 2016, s. 256).

Un kapanı tüccarlarının en önemli yardımcıları olarak tanınan kişiler ise "yazıcı" ismi ile ifade edilmişlerdir. Un kapanı tüccarları, yazıcılarını hububat ve bakliyat satın almak amacıyla, bu kişilere gerekli parayı vererek üretim bölgelerine gönderirlerdi, onlar da satın aldıkları malzemeleri gemiler aracılığı ile şehirdeki un kapanına getirirlerdi. Yazıcı ismiyle bilinen bu işçilerin işi yapabilmeleri için, ellerinde bu görevle ilgili bir fermanın olması; ya da çalışmış olduğu kapandan verilmiş bir tezkire bulundurmaları zorunlu idi. 18. yüzyıl ortalarından sonra devamlı her bir üretim merkezinin yakınında iskeleye bağlanmış ve kapan tüccarlarının hangi kazadan ne kadar tahıl malzemesi satın alacakları tahmini bir fiyatla belirlenmiştir. İstanbul'da yaşayan kişilerin gereksinimleri olan tahılın büyük bir bölümü un kapanı tüccarları tarafından temin edilmektedir. Bundan dolayı da önemi büyük olan kapan tüccarlarına devlet her alanda kolaylık göstermekte ve yardımcı olmaktaydı.²⁷

Unkapanı için çalışan kapan tüccarları ihtiyaçlarını deniz yoluyla karşılamaktadırlar. Gereksinim duyulduğu zamanlarda doğu yönünde Erzurum, kuzeyde Kefe, güney yönünde de Mısır ve Trablusgarp'a kadar olan bölgelerden de sevkiyat gerçekleştirmekteydiler. Karadeniz sularında çalışan gemiler 7000, Marmara'dakiler ise 1000 İstanbul kilesi kapasitesinde idiler. Ulaştıkları rıhtımlarda yükleme önceliğine sahip olan bu gemiler, malzemeleri İstanbul'a getireceklerine dair sorumlulukları taşıma yönünde kefile bağlanırlardı. İstanbul'a vardıkları zaman, tahıl, istihkaklarına göre bunları değirmenlere dağıtmakla da yükümlüydüler (Terzi, 2010, s. 177).

Bursa şehrinde bulunan hanlarda ise konu başlığı altında da bahsi geçen ürünlerin günümüzdeki satışının gerçekleştiği mekân genel itibariyle Koza Han olarak bilinen hanın üst katında gerçekleşmektedir. Burada en çok tercih edilen ve aranan ürün ipek kumaşlarıdır. Reyhan Çarşısında ise çoğunlukla yaş sebze ve meyve; Uzun çarşı olarak adlandırılan kısımda ise altın, elmas gibi değerli takılar ve giyim üzerine dükkanların olduğu bilinmektedir. Çağın gereksinimlerine, gelişen teknolojilerin getirilerine göre

²⁷ Bkz. <https://www.sabah.com.tr/sozluk/tarih/kapan-nedir>

değişim gösteren üretimlerin, ihtiyaç ve gereksinimlerin boyutuna uygun olarak arttığı, bazılarının azaldığı ve artık üretilmediğini de söyleyebiliriz.

Balkapanı İstanbul'da, Eminönü semtinde bulunan en eski ticari hanlarından bir tanesidir. Bu han, Mısır çarşısı ile Küçük pazar arasında yer alan ve Hasırcılar Sokağı olarak bilinen kısımdadır. Tam olarak bilinmese de 17. yüzyıl hanlarından olduğu düşünülen bu han iki katlı ve tek avlulu bir yapıya sahiptir. Bizans inşasının bodrum temelleri baz alınarak üzerine Osmanlı Devleti tarafından kendi döneminin yapı inşalarında kullanılan taş ve tuğla tekniği uygulanarak inşası tamamlanmıştır. Bu yapının tamamlanmadan önceki halinin yani Bizans İmparatorluğu döneminde kullanım amacının, mahzen olarak iş gördüğünü düşünenler vardır. Bu yapının 1453 yılında İstanbul'un fethinin gerçekleştirilmesinden sonra Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından Ayasofya'ya vakfedildiği bilinmektedir. Mısır çarşısı kurulmadan önce kahve, şeker, gibi perakendeci tüccarlar ve esnaflar bu ürünleri satışını Balkapanı'nda gerçekleştirirdi. Bu kapanlardan özelliğini sürdüren ve kullanımının devam ettiği tek kapan olan Balkapanı'nı günümüzde görebilmek mümkündür (Eyice, 1992: 33-35).

Resim 5: Tarihi Balkapanı Hanı

1.3.7. Funduklar

Arapça'da otel ve han anlamlarında kullanılan Funduk kelimesinin kültürümüzde de izlerine rastlanmaktadır (Ergin, 1936: 69). Arap kültüründe, Türkiye Selçuklu Devleti'nde ve Venedikli tüccarların, içerisinde ticaretlerini gerçekleştirdikleri hanlara verilen isim olarak varlıkları görülmektedir. Eskiden bu tarz yapıların devlet tarafından yapıldığı ve yönetiminin de devlet elinde olduğu bilinmektedir (Kut, 2013: 24). Fundukların, Osmanlı Devletinde de kullanıldığı ve İstanbul'daki hanlar arasında Balyos Han'ın bu amaçla kurularak işlevini yürüttüğü bilinmektedir (Kut, 2013:75).

1.3.8 Çarşı Hanlar

Çarşı han yapılarına en fazla Kapalıçarşı civarında rastlanılmaktadır. Bu çarşılarda üretilip işlenmeyen bir bölüm eşyaların bu hanlarda yapılmakta olduğu ve toptan satışlar gerçekleştirilmekteydi. Bu tarz oluşan çarşı hanlarından en dikkat dikkat çeken 1904 senesinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa aracılığıyla yaptırılmış olan ve cediti adına eşit görülen Katırcıoğlu Çarşısı'dır (Atalan ve Arel, 2016, s. 7-11).

Çarşı hanlarının her bir odası toptan eşya satan mağaza sistemleri şeklinde dizayn edilmiş, ve Katırcıoğlu Çarşısının son sahipleri etrafındaki diğer yapıları da buraya ilave etmişlerdir. Böylece Katırcıoğlu Çarşısı 'da çarşı hanı hüviyeti kazanmış ve bu tarz yapıların en iyi örneklerden birini oluşturmuştur. Bu çarşı hanının içerisinde eskiden kalma hanlarda görüldüğü gibi, bir de ulu cami bulunmaktadır. Bursa Kapalıçarşı'sı ve Hanlar Bölgesi'ndeki hanların durumları çarşı hanlar statüsüne girmektedir. Katırcıoğlu Çarşısı'nın daha eski dönemlerde yapılmış olan diğer örneği Bursa erken dönem Osmanlı mimarisi özelliğini taşıyan Koza Han'dır.

1.3.9 İş Hanları

Han yapılarının en son ortaya çıkmış türüdür. Bu tarz hanların kendisinden önce inşa edilen diğer hanlardan pek fazla farkı yoktur. Ancak diğer hanlardan daha rahat ve ayrıcalıklı; kalorifer sistemli ve asansörlü olmaları da bu tarz hanları diğer hanlardan ayıran vasıflarındandır (Bağbancı, 2007, s. 100-101).

İş hanları, yeme ve içme ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük olarak lokanta, aş evleri gibi hizmet sektörlerine, resmi kurum ve kuruluşlara ve içinde kültürel birimlerin yer aldığı mekânlardır. Bu alanlardaki tarihi hanlarda, kamu imkanlarının kullanılarak ya da özel mülkiyete bağlı yerlerde, geleneksel el sanatları inşa ve prodüksiyonlarını canlandıran ve sistematik olarak işlevlerini sürdüren yerler oluşturulmaktadır. Bu mekânlar aynı zamanda ürünlerin pazarlama miktarlarını içeren sistemleri bünyesinde barındırırken, kültürel olarak etkileşimin en yoğun olduğu alanları da oluşturmaktadır (Hakyemez ve Gönül, 2014, s. 115).

Bu tarz ticari amaçla yapılan iş hanları çoğunlukla bir avlu etrafında toplanmış olup revaklı bir galeri ile çevrelenmiş odalardan oluşmaktadır. Sıklıkla kullanılan yapı malzemesi taş ve tuğladır, 2 ya da 3 katlı yapılardan meydana gelir. Genellikle bu mekânların kapısı doğrudan avluya açılmaz. Örtü sistemi çapraz tonoz, kubbe ve beşik tonoz biçiminde tasarlanarak yapılmış han tipleridir. Giriş avlusu her zaman için tonozlu ve geçitler ile birbirine bağlanır. Bu tarz yapıların dış kısımlarının görüntüsünde ise sadelik hakimdir (Sökmen, 2012, s. 26).

Yapıların başka bir özelliği de orta kısmında diğer hanlardaki gibi üstü açık bir avlunun bulunmamasıdır. Bu han yapıları, güneş alan bölümleri hariç, geride kalan tüm bölümleri arsanın tamamını kaplamıştır. Bu yapıların sokak tarafında ise tüccarlara ait dükkanlar vardır. İş hanları olarak inşa edilen bu hanlarda toptan satış yapan tüccarların dışında komisyoncular, acente şirketleri, avukatlar, bankalar ve devlete ait diğer resmi daireler bulunmaktadır.

Ticari hayatın gelişmesi ile ticarete dayalı yapılar da zamanla farklı nitelikler ve çeşitlilikler göstermeye başlamıştır. Anadolu'daki ticari amaçlı yapılar kendine has bir yapı formu içerisinde tasarlanmış, mekân kurgusuyla da dünya mimarisine önemli derecede katkı sağlamıştır. (Koç ve Asar, 2017, s. 2)

Bu hanların ilk türlerinde görünen ve Bursa'da inşa edilen İş hanı yapılarının geçmiş versiyonu niteliğindeki 15.yy hanlarında özellikle bodrum katların dış cephelerinde pencereler bulunmamaktadır. Bu durum hanlardaki güvenlik hassasiyetinin hangi boyutlarda yaşandığını ortaya koymaktadır (Hakyemez ve Gönül, 2014, s. 104).

Bu tür hanlara örnek verebileceğimiz yapılardan biri de Cumhuriyet Caddesi üzerinde 1800'lü yılların sonlarına doğru bir tacir tarafından depolama ve kurutma amacıyla yaptırılmış olan Nuri Paşa Koza Deposu ile Şark Tütün Şirketi'nin deposu gösterilebilir (Kaplanoğlu, 2003: 158-160).

Bu tarzda inşa edilen hanların 1908 yılında yürürlüğe konan Meşrutiyetten sonra Vakıflar İdaresi bünyesinde "Vakıf Han" adıyla seri hanlar silsilesi inşa ettirilmiş ve en sonuncusu da İstanbul'da Yeni Cami mevkiinde Haseki Hamamı yerine yaptırılan "Vakıf İş Hanı" olarak bilinmektedir (Ergin, 1936: 52).

Bursa'da Sönmez İş hanı da bu türden değerlendireceğimiz yapılardan birisidir. Sönmez İş Hanı çağın özellikleri ve gereksinimlerine uygun bir şekilde geleneklerin yürütüldüğü ve zamanın ihtiyaçlarına cevap veren bir yapı olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir. Bu yapının ilk halinde alt kısımda daha çok sahafların olduğu, zamanla yaşanan dönemin gereksinimlerine göre de sahafların yerini yeni malzemeler satan kitapçılar, kırtasiye ve süs eşyaları gibi dükkanlar almıştır.

1.3.10 Esir Pazarları ve Esir Hanları

Esir; hak ve özgürlükleri bakımından ve fiil ehliyetinden yoksun görünen, tıpkı bir mal gibi alınıp satılabilen, ticareti yapılan ve hatta varislere miras bırakabilen, birinin buyruğu altında mecburi olarak tutulan ve özgürlüğü olamayan kimselerdir. Bu itibarla insanlık tarihinin hemen hemen her çağında köle olarak yaşayan, alınıp satılan bir meta olarak vasıflandırılan insanlar olmuştur (Yağcı, 2017: 57).

Esir almanın, esirlik durumunun hayatın bir parçası ve ihtiyacı olarak kabul edildiği dönemlerde, esir han ve pazarları farklı adlandırmalarla da olsa dünyanın her tarafında kurulmuştur. Esir pazarlamaları ile uğraşan bir tüccar sınıfının da ticari hayatta kendine yer bulduğu anlaşılmaktadır (Ergin, 1936: 202).

Osmanlı Devleti de diğer çağdaşlarında olduğu gibi çağının bir gereksinimi olarak görünen bu oluşuma uzak kalmamıştır. Köle/esir pazarı olarak bilinen normal şartlarda haftada bir veya birkaç defa kurulan pazarlar oluşturulmuştur. Bu oluşuma ev sahipliği

yapan ve içerisinde esir ticaretinin gerçekleştirildiği hanlar da oluşturulmaktaydı. Aynı zamanda İstanbul'daki köle/esir pazarı Kapalıçarşı'nın içerisindeki diğer hanlar gibi Kapalıçarşı civarında oluşturulmuş bir handı. Kayıtlı belgelerde, dönemin kaynaklarında ve buralara gelen seyyahların yazdıkları seyahatnamelerde esir hanı, köle pazarı ve esir pazarı hanı biçiminde tesmiye edildiğine ulaşılmaktadır (Yağcı, 2017: 58).

Esir, esir almanın ve satışının binlerce yıldır varlığı söz konusudur ve zaman içerisinde esirler ticaret hayatında bir mal olarak kullanılmaya başlanmıştır. İslam toplumlarında da bu durum varlığını sürdürmüştür. İslamiyet'in doğuşundan sonra kölelik kalkmamış olsa da kölelerin şartları iyileştirilmiş ve köleleri serbest bırakmayı teşvik etmiştir.²⁸

Osmanlı Devleti de esir kavramının ve uygulamanın dışında kalmayarak diğer devletlerde olduğu üzere esirleri çok farklı alanlarda istihdam ettirmiş ve bu sebepten esir ticareti 19. yüzyıla kadar işlerliğini sürdürmüştür. Kimi dönemlerde köle ticaretine bir düzen getirmeyi amaçlayan bazı yenilik ve girişimler yapılmış ve esir ticaretinin başat unsuru insan olmasından, bu konuyla ilgili gerekli hassasiyetin gösterilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu minvalde esirlikle ilgili görevi kötüye kullanmanın engellenmesi için bir takım uygulamalar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Altınay, 2000: 73-74).

Osmanlı beyliğinde esir ticareti, esirci taifesi adıyla anılmakta ve bu mesleği icra eden kişiler tarafından uygulanmaktaydı. Esirci taifesinin ya da esnafının başında esirciler kethüdası bulunmaktadır. Bunlar denetimlerinden sorumlu kişilerdir (Sertoğlu, 1986, :101).

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren en büyük esir kaynağı ise savaş esirleri olmuştur. Savaş bitiminde fidye karşılığı ya da bir anlaşmanın gerçekleştirilmesi neticesinde serbest bırakılmadıkları süre boyunca köleler ganimet olarak savaşı kazanmış olan tarafın en büyük komutanından rütbesiz/ düz askerine kadar pay edilirdi. Diğer bütün beyliklerde veya devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti de girdiği savaşlarda ele geçirilen esirleri köle sıfatıyla çeşitli alanlarda istihdam etmişler,

²⁸ Bkz. Nizamoğlu: <https://www.tr724.com/osmanli-devletinde-kolelik-ve-koleler/>

ve bu kişilerin köle hanlarında satılması da gerçekleştirilmiştir. Esir tacirlerinin eline geçen birinin bütün özgürlükleri ellerinden alınmaktaydı (White, 2012: 58).

Esirliğin bir başka kaynağını ise esir olan anne babadan, özellikle de esir anneden doğmak oluşturmaktadır. Esir bir çocuğun hukuksal tespitinde annenin hukuki statüsü birinci seviyede rol oynamaktaydı (Ergin, 1997: 238). İslam dini hukukunda ise bunu yalnızca bir durum değiştirmiştir. O da köle annenin, sahibinden çocuğu olduğu takdirde hem kadına özgür olma şansının sağlandığı, hem de çocuğun diğer özgür çocuklarla aynı haklara sahip olması mümkün kılınmaktadır (Aktan, 2001: 361-362).

Esir pazarlarının merkezini, İstanbul'da Yeni Bedesten civarındaki Tavuk Pazarı adı ile bilinen mekân oluşturmaktadır. Burası üç yüz odadan oluşan ve iki kat olarak inşa edilen Esir Hanı olarak adlandırılan yerdir. Bu han, 17. yüzyılın ortalarında yaşanmış bir yangın neticesinde tahrip olmuş ve kısa süre içinde bu yapının tekrardan restoresi gerçekleştirilerek inşasının tamamlandığı bilinmektedir (Mantran, 1990: 107). Bu pazar ya da han olarak geçen esirlerin satıldığı binalarda yaşanan her durum kayda geçirilmekteydi. Kayda geçen bir esir satışına dair şu bilgilere ulaşılmaktadır:

“iş bu ki, orta uzunlukta, açık kaşlara sahip, mavi gözlü, sarışın, Gürciyetü'l asl Muhabbet binti Abdullah nam cariye İstanbul şehrinde Esir Pazarı'nda Defterdâroğlu Ahmet Çelebi nam-ı kâtime sekiz bin akçeye satın alınmış cariyesi idim...” cümlesine 1603 senesindeki bir dava kaydının içeriğinden ulaşılmaktadır. (ÜŞS, 107/114a-3)

İstanbul'da ticaret işlerine ayrılan bu tarz hanlar, diğer ticaret malları ve hayvan gibi alınıp satılmakta olan esirleri de içerisinde bulundurmaktadır. Bu esirler genellikle savaşlardan getirilmiş ve burada ticaretleri gerçekleştirilmiştir. Evliya Çelebi, bu tarz hanlarla ilgili olarak 18. yüzyılda hallaçlar içerisinde 80 tane odası bulunan Piri Paşa Hanı'nda bahsetmiş ve bu hanı yaptıranın Osmanlı sultanı 4. Murad'ın vezirlerinden Bayram Paşa'dan bahsetmektedir. Devamında da “cümle esirler burada bey olunur. Miri pencikhanesi vardır” der.²⁹

---

²⁹ Evliya Çelebi, a.g.e., c.1, s.324

Eremya Çelebi'nin Esir Pazarları ve esir hanları hakkında şu sözlerine ulaşılmaktadır: "Esir pazarı küçük küçük odalarla donatılmış, geniş bir meydanda yer almaktadır. Kadın esirler odalarda olurken erkek esirler de meydanda gösterilmektedir. Esir ticaretinden faydalanmak isteyenler meydan içerisinde istedikleri esirleri seçerler ve tüccarıyla esir pazarlığına girerlerdi. Esir tüccarları hoş görünlü ve güzel kadınları pazara çıkarmazlardı özellikle koruma altına alırlar ve onlara şarkıcılık ve dansçılık dışında erkeklerin hoşuna gidecek olan diğer şeyleri de öğretip uygulatırlardı. (Çelebi, 1988, :314-315)

1430'lu senelerde İstanbul'daki esir hanlarında bir kölenin ücreti ortalama olarak 97 hiperpira olduğuna ulaşılır. Her dönemde olduğu gibi kadın esirlerin fiyatları erkek esirlere oranla daha yüksek rakamlardan oluşmaktadır (Fleet ve Boyar 2010: 50).

Bursa şehrinin de ilk esir pazarlarına sahip olan yerler arasında olduğu bilinmektedir (Sertoğlu, 1986: 101), ve Bursa esir hanları 14 ve 15. yy' dan başlayarak esirlerin ve esir ticaretlerinin yoğun olduğu bir yer olarak tanınmaktadır. İstanbul'da kurulan esir pazarlarından sonra en aktif olan ikinci esir pazarı ise Bursa şehrinde yer almaktadır. Bursa Ulu Cami'nin doğu kesiminde yer alan Esir Hanlarında bir günde yaklaşık olarak 17 esirin satıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Ulaşılan kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Bursa şehrinde bir yılda tam olarak 6 bin kadar esir ticaretinin yapıldığı bilgisi bulunmaktadır. 1489 senesinde Bursa Esir Hanı Yasaknamesi adı ile bir tüzük uygulanmıştır. 1484 senesinde işlenmiş sicile göre ise buradaki esirlerden alınmış vergilerin toplanmasını gerçekleştiren Bursalı bir Yahudi'dir.³⁰

Genel olarak Osmanlı Devleti'nde bir esir pazarının ve esir hanlarının işleyişinin devamlılığını ve güvenliğini sağlayan en önemli kişiler Esirciler Şeyhi'dir. Esirciler Şeyhi buradaki düzenin bütün işlerinden sorumlu tutulurdu. Bursa Esir Hanı Yasaknamesi'nde hanın esir alış verişi ile ilgili işlerinin sorumluluğunu yapan Esirciler Şeyhi ile birlikte görev yapan bir diğer kişi ise Esirciler Kethüdasıdır.³¹

³⁰ <https://www.yenibursa.com/eski-bursa-koleleri-makale,109015.html->

³¹ Bkz. Ahmet Akgündüz, Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri , II, s. 235.

Aynı zamanda Osmanlı devleti köle alış verişi yapan kişilerden 2 il 150 akçe arasında değişen fiyatlarla vergi alırdı. Bu vergiler esir hanı eminliği iltizamının eline geçirdi (Sakaoğlu, 1994: 201).

Esir satışı yapan kişi kölesini dellal isimli görevliye teslim eder ve esirin alış verişindeki gidişatını ona sevk ederdi. Dellal ise esirinin elinden tutarak esir pazarı boyunca yürütür ve fiyatını yüksek ses ile esirlerle ilgilenen alıcılara duyururdu. Bu esnada büyük ihtimalle alıcılar arasında esir için teklif yapılırdı. Bu sırada da dellal esirlerinin özelliklerini anlatıyor olurdu. En sonunda da esir için en yüksek fiyatı veren, teklif eden kişiye esir satılırdı. Bu esnada alıcılar pür dikkat kesilir, esirin niteliklerini ve fiyatına dair açık artırmayı takip ederdi. Ücrette anlaşıldıktan sonra “uğurlu ve kademli olsun, Allah can pekliği versin” şeklinde bir ifadeyle esirler yeni sahibine teslim edilirdi. Satın alınan esirlerin söylenen niteliklere sahip olmadığı tespit edildiği takdirde geri iade edebilirlerdi. Bu geri iade süresi büyük çoğunlukla üç gün kadarken bazı durumlarda bir aya kadar uzayabildiği görülürdü (Nicolay, 2014: 128).

Bu pazarların kurulmasında fetihten önce Bursa ve Edirne şehirleri ön planda iken fetih ile beraber İstanbul şehri diğer tüm konularda olduğu gibi esir satışında da en büyük pazarın kurulduğu mekâna sahip olarak Bursa ve Edirne’yi geri planda bırakmıştır (Yağcı, 2017: 89).

1.4.KÜLTÜR DEĞİŞMELERİ

Değişimler, bireylerin yaşadığı durumlar olduğu kadar, toplumların, beyliklerin ve devletlerin de karşı karşıya geldiği bir gerçekliktir. Koşullar, gereksinimler, hedef ve amaçlar değişir; değişenlere uyum sağlayabilmek için, kontrollü ya da kontrolsüz, hayatın gidişatı içerisinde gerçekleştirilen işler ve takınılan işveler dönem dönem değişir (Özakpınar, 2015: 11).

Kültür değişimleri, yekdiğerinden farklılık gösteren iki kültür yapısının birbirleri ile iletişime geçmesi sonucu ortaya çıkan olumlu veya olumsuz olarak ele alınan, müteakabil ya da tek istikametli bir biçimde gerçekleşen ve zaman içerisinde gelişim gösteren bir unsurdur. Cemiyetler bu değişimler karşısında gerekli reaksiyonu gösterdiklerinde

topluluk için ihtiyaç olan her şey alınarak kalanlar reddedilir ve değişimler toplum nazarında karşılık görürse değişme yaşanır; lazım olan reaksiyon gösterilmez ise, baskın gelen kültür karşısında onulmaz bir biçimde, değişim tek taraflı bir hal alır, ayırt edilemeden alınan değerler veya yenilikler kültürün temel unsurları üzerinde sersemletici bir etki oluşturur ve neticeler olumsuz anlamda gelişme gösterebilir. (Kösoğlu, 2015: 48).

Kültür değişimlerini psiko sosyal açıdan ele alan Mümtaz Turhan'ın kültür değişimleri ile ilgili yaklaşımı: “Değişen koşullar karşısında anlamlı umarlar bulma ve bunlara intibak etme mevzusunda her bir kültürün aynı seviyede donanımlı ve hazırlıklı olmadıkları gibi eşit bir kapasiteye de doğal olarak sahip olmadıklarını belirtmektedir. Bir toplumun çevresinde farklılıklar yaşandığında bazı bireylerin ya da cemiyetlerin istek ve gereksinimleri kendilerinin ait olduğu kültürleri tarafından ancak bir seviyeye kadar karşılanabilmektedir. Kişilerin isteklerinin yerine getirilemediği, gereksinimlerin karşılanmasının tatmin edici boyutlarda olmadığı bu gibi durumlarda ve özellikle de daha iyi donanımlı ve hazırlıklı gibi görünen yabancı bir kültür ile etkileşime geçildiği zaman toplumda var olan memnuniyetsizlik, rahatsız olma ve kaygı hislerini yaşatabilir. İşte bu gibi hoşnutsuzluk dönemlerinde eğer ki o toplumun mensupları kendi kültürlerinin eksik yanlarını, zayıflığını hissetmeye başlar ya da etkileşime geçilen uygarlığın ya da kültürün doğrudan doğruya veya aracı olanlarla, herhangi bir biçimde baskıya maruz kalırlarsa, kendi kültürlerin de köklü değişimler yaşamaya başlayacağı bir gerçektir.” (Turhan M. , 2015: 37) şeklindedir.

Kültür değişimlerini farklı bir yaklaşım ile ele alan Kösoğlu ise bu durumu yabancılaşmak olarak ifade ederken; kendisinden uzaklaşma ve kendine has olan esas niteliklerini kaybederek kendisine aykırı bir pozisyona geçmek şeklinde tanımlar. Kösoğlu'na göre kültür değişimi ya da yabancılaşma, uzaklaşma sürecinin meydana gelmesi ile birlikte hayatın akışının ve bütünlüğünün bozulmaya başlaması, değerlerin sıralanmasının yerlerinin değişmesi ve öneminin farklılaşmasının başlamasıdır. Bunun temel nedeni ise ilk başta aydın kesimlerde yaşanmaya başlanan “iman zaafından” kaynaklıdır (Kösoğlu, 2003: 126).

Ziya Gökalp ise bu konudaki görüşlerini, kültür kavramını ulusal alanda gerçekleştirilmesi ve aktarılması gereken bir durum olarak ifade etmektedir (Gökalp, 1995). Ancak bazı araştırmacılar da Ziya Gökalp' in bu görüşüne karşılık kültürün, ulusal bir düzeyde yaşanmaz olduğunu savunarak kültür kavramını oluşturan asıl temelini toplum olduğunu ifade etmektedirler. Bundan ötürü kültürün yalnızca ulusal hayattan ibaret olmasını düşünmek hayalcilik olmakla birlikte, kültürü sentetik ve sanal bir zorlamaya sokmak olduğunu savunurlar (Çelik, 2006, s. 7-16).

Dönemin koşul ve gereksinimlerinin değişmesi ve yaşanan bölgenin sosyal yapısını, kültürel değerlerini, davranış şekillerini ve zihniyet yapısının farklılaşmasını da kaçınılmaz bir durum haline getirmektedir. Bu düşünceyle hareket eden aydınlar, bilim insanları, antropologlar ve halkbilimciler kültür değişimlerini bir problem olarak algılayarak, sorunun farklı perspektiflerden bakış açılarını geliştirmişler, ve konuyu farklı disiplinlerin yaklaşımlarından da analiz etmişlerdir (Akkaya, 2011, s. 206-208).

Halkbilimi çalışmalarının zaman içerisinde gerçekleştirdiği halk kültürü alanında yapılan çalışmalar neticesinde, kültürlerin, toplumların ve ulusların halk kültürlerinde yaşanan değişiklikleri araştırmak, geleneklerin yıllar içerisinde aldığı durumu araştırmak başlı başına bir konuyu ortaya koymuştur. Araştırma sahamız olan Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde de çarşı içerisinde Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında, kültürün, kültürel mekânların ve etrafında oluşan kültürel belleğin günümüze dek aktarımının yapılmasına dair nesiller arası durumun nasıl gerçekleştiği de araştırılmıştır. Somut Olmayan Kültürel Miras değerleri perspektifinde Bursa'da yaşayan değerler ortaya konmuştur. Yaratıcı Kentler Ağına dahil olan Bursa'nın durumu etraflıca folklor bağlamında değerlendirilmiştir. Kültür değişmelerinin Hanlar Bölgesi ve çarşılarında yıllar içerisindeki durumu icracılardan dinlenerek analiz edilmiştir.

Kültür değişimlerinin süreçleri ele alındığında ilk olarak yeni bir kültürün oluşması meydana gelmektedir. Bu süreçte ilk olarak kendi kültürüne ait olmayan bir unsurun, kısmi şekilde değiştirilmesi gerçekleşmektedir. Sonrasında topluma ait bireyler tarafından başka kültürden alınan bazı özelliklerin içinde yaşanan topluma empoze edilmesi meydana gelmektedir. Bu durum eski kültürümüzde genelde ilk defa yabancı

bir kültür ve kültürel değer ile etkileşime geçerek, vatanından çıkıp uzak memleketlere gidip kısa bir süre orada kaldıktan sonra karşılaştıkları yeni kültürel değerleri öğrenerek hayatlarına uygulamaya başlayan tüccarların bunları kendi memleketlerine de getirmeleri neticesinde oluşmuştur (Turhan, 2015: 42).

Ülkemizde kültür değişimleri hakkında ilk saha çalışmasını gerçekleştirmiş olan, yerel ve evrensel örneklerden yola çıkarak kültürel farklılaşma olgusunu bilimsel bir çerçevede değerlendiren Mümtaz Turhan'ın ulaştığı bulgulara göre “Kültür kavramı, bir topluluğun sahip olduğu maddi değerlerden ve manevi hassasiyetlerden oluşmuş öyle bir bileşendir ki topluluk içerisinde var olan her türlü, birikim, bilgiyi, sakımları, değer ölçülerini, fikir, zihniyet ve psikolojik durum ve davranış biçimlerini bünyesinde taşımaktadır. Bunlarla birlikte, topluluğa üye olan kişilerin çoğunlukla ortak olduğu ve onları diğer topluluklardan farklı kılan bir hayat tarzını da geliştirmiştir” (Turhan, 1969: 56).

Mümtaz Turhan'ın çalışmaları neticesinde; kültür değişimlerinin köy ve şehir çevrelerindeki gelişiminin ve etki oranının farklı olduğunu ifade ederek konuya bakış açısını şu şekilde açıklamaktadır:

“Köylerdeki gelişmeler ve kültürel değerlerin güçsüz ve birbirinden ayrılmış yönlerini giderebilmek amacıyla başka bir kültürden alıntılanan ve ayrı ayrı bütün öğelerle oluşan serbest bir değişimin ortaya çıkması durumunda şehirlerde yaşanan yenilikler, kültürel değerlerin bütünü üzerine yapılan manevi baskı ile değişme niteliklerini bünyesinde oluşturma şansını elde eder. Bu amaç doğrultusunda yaşanan değişimlerin bir çeşidinin, bağımlı oldukları koşulların ve bunların nedenlerinin ortaya çıkmasını sağlayan unsurlar olduğu bilinmektedir ” (Turhan, 1969: 300-301).

Kültür değişimleri detaylı olarak incelendiğinde bu durumun toplumsal etkileşimin olduğu her yerde gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşimler neticesinde egemen olan toplumların sahip oldukları kültürel değerler ve teknolojik gelişmelerin etkileme alanına giren diğer kültürleri ve toplumları da zaman içerisinde etki alanına aldığı anlaşılmaktadır. Bu durum da belli bir sürecin yaşanmasını ve içerisinde de,

kültürleme, kültürlenme, kültürleşme durumlarının yaşanmasını gerekli kılmaktadır (Yıldırım, 2014: 13-18).

Kültürleme: Bir kimsenin doğduğu andan vefat ettiği süreye kadar, toplumun arzu, beklenti ve ihtiyaçlarına uygun, farklı yapılarla kültürel etkileşime geçilmesi neticesinde bazı kültürel değerlerin değiştirilmesi ya da kısmi oranda farklılaşması manasına gelen kültürleme, bireylerin eğitim sürecini de kapsayan oldukça geniş bir araştırma alanını oluşturmaktadır (Akın, 2008, s. 7). Bu bağlamda her ulus, kendi kültürlerinin özelliklerini arkadan gelen yeni nesle kültürleme yoluyla aktarmaktadır.³²

Kültürleme süreci yalnızca toplumlar arasındaki kültürlerin aktarımı ile değil; aynı zamanda zanaatçının mesleği ile ilgili olan ve sonradan kazanılan her çeşit düşünce tarzın tutum ve davranışlar da zanaat kültürünü oluşturmaktadır. Bu süreçte çırak, kalfa ve usta etkileşimleri de kültürleme ve kültürlenme olgularını oluşturarak, bu kültürün önemli bir alanını teşkil etmektedir. Kültürel değerlerin aktarılmasının bir alanı anlamında düşünülen zanaat kültürü, kültürleme ve kültürlenme aktarımları ile ustadan çırağa aktarılmakta ve ustadan çırağa bir kültürleme aktarımının yaşanmasına da vesile olmaktadır (İzbul, 1983, s. 20-22).

Kültürleşme: Bu süreçte, farklı kültürlerden olan kişi veya toplumların belli bir kültür ile kültür ilişkisine girmesi ve karşılıklı bir etkileşimde de bulunmaları sonucunda her iki toplumunda değişme süreci yaşanmaktadır. Kültürlemede kişiler ait oldukları kültürlerinden bazı şeyler elde ederken, kültürleşme sürecinde ise kişilerin farklı kültürlerden öğrendikleri de ön plana çıkmaktadır. Kişiler ve milletler karşılıklı olarak etkileşim içerisindedir. Bu süreç, kültür değerlerini belirleyen ana değerler sistemindeki farklılaşmadan kaynaklanmaktadır.

Kültürün hayat tarzına ait tüm dinamikleri içerisinde taşıması ve kültür unsurları arasındaki ilişkide yaşanan sürekli alış veriş, tüm kültürlerin en önemli alanını oluşturmaktadır. Mesela Osmanlı Devleti kurulduğu sıralarda Batı medeniyetinin sadece teknik üstünlüklerini kabul edip uygulamaya geçirirken, 19. yüzyılda idari, kanuni ve

³²Bkz. <http://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/542014162127Program%20Geli%C5%9Ftirme.pdf>

hakkaniyetleri ve Avrupa'nın hayat biçimini de içselleştirmeye başladığı görülmektedir (İnalçık, 2002: 77).

Kültürlenme: Güvenç, kültürlenme sürecini şöyle açıklamaktadır:

“ İki veya ikiden fazla sayıda kültür topluluğunun, devamlı bir ilişki ve etkileşimi neticesinde, topluluklardan birisinin bir diğerine ait olan kültürel unsurları onaylaması, içselleştirmesi ve değerlendirmesi neticesinde yeni bir kültür bileşiminin meydana gelmesidir” (Güvenç, 2005: 126).

Bu duruma örnek olarak: Köy yerinden büyük metropollere ya da şehirlere göç eden bir kişinin, kendi bölgesine has bazı kültürel değerleri ve gittiği yerde karşılaştığı yeni kültürel değerleri kendi özünde birleştirmesiyle kültürlenme olgusu meydana gelmektedir.³³

Dolayısıyla diğer toplumlar aracılığıyla da yaşanan bu değişiklikler, toplumların kültür yapılarına eklenmiş medeniyet biçimleri şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, medeniyetler kültür değerlerinden doğmaktadır; fakat kültürün yayılma ve etkileşim sürecinde komşu medeniyetlerden birçok olgunun aktarılması ile o medeniyetin kültürel yapısında bozulmaların meydana geldiği ifade edilmektedir (Aygün, 2010: 52).

Bu süreçte kültür, kültürel değişimlere ve kültür kullanıcılarının çeşitliliğine göre belli bir dönem gruplar arasında değişiklik gösterebilir. Son dönemlerde bu konuyla ilgili sosyoloji alanından ziyade, farklı disiplinlerin konuyla ilgilendiği ve araştırmalar yapıldığına rastlanılmaktadır. Bu tarz değişimleri ve değişimlerin sebeplerini araştıran bütün bilimsel disiplinler kendi yaklaşım tarzları ve yöntemlerine uygun teknikler geliştirerek konuyu bilimsel çerçevede analiz etmektedir.

Kültürel değişimi tetikleyen üç ana unsur vardır. Bu unsurlar; toplumsal koşullar, keşifler ve yayılma olarak adlandırılmaktadır. Değişmeye yol açan en temel sebeplerden biri çağın koşullarının sürekli güncellenmesi olarak değerlendirilmektedir. Çağın değişen koşulları genel itibariyle ekonomik, demografik ve politik değişimler olarak ele

³³ Bkz. <http://www.teknolojiweb.net/kulturleme-kulturlenme-ve-kulturlesme/>

alınmaktadır. Toplumlar çağın gerisinde kalamadığı için hızlı bir kültürel değişim sürecine girerler (Bozkurt, 2008, s. 13-14).

Bu süreç bireylere, toplumlara olumlu ya da olumsuz özellikler de katabilmektedir. Dolayısıyla bireyler ve toplumlar kendi kültür değerlerinin dışında değerler sergileyebilir, kendi kültürünün sınırlarını değiştirebilir. Böylece kültürel değişim meydana gelir. Bu değişim ile birlikte toplumlarda olumlu ve olumsuz sonuçlar da yaşanabilir.

Toplumsal koşullar gereği yaşanmakta olan bu farklılaşma ve sürece uyum sağlama, değişen toplumsal ihtiyaçları ortaya çıkararak kültürel değişimlere sebep olur. Bunun temel nedenlerinden biri de küreselleşmeden kaynaklı ihtiyaçların değişmesi ve ürünlerin çeşitlenmesidir.

Sosyal alan psikologları bu konudaki değişimlerin daha çok zihniyet değişmesi kısmına önem vermektedirler. Kültür uzmanları ise kültürü maddi unsur ve manevi unsur kompleksi şeklinde değerlendirmesinden oluşan kültür değişmelerinin sonucu da buna göre algılanmaktadır. Sosyologların değindikleri zihniyet değişimleri toplum yapısı üzerinde, tekniğin gelişmesine birincil unsur olarak etki eder. Toplamların gelişen ve değişen yapısı bir zihniyetin oluşup yaygınlaşmasına, ya da bu zihniyetin giderek farklılaşmasına neden olarak kültürel değişimlere yol açmaktadır.

Her yaşanan dönemin kendisinden bir önceki dönemden alınan bazı kültürel değerler ile yaşanan dönemin şartlarına uygun hale getirilen eski değerlerin birbiriyle uyum göstermesi gerekmektedir. “Geçmişin kültürü dönem içerisinde değişim geçirerek günümüz şartlarına uyarlanmaktadır” (Demir, 2012, s. 188). Toplumsal yaşam standartlarında yaşanan değişimler ve bu değişimlere sebep olan etkiler değişim alanının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Buna sebep olan kültürel değerler nesilden nesle, belli başlı kurallar dahilinde gerçekleşen ve toplumun derinden bağlı oldukları bazı alışkanlıkları içermektedir (Demir, 2012, s. 198).

Tüm bu bilgiler eşliğinde ulaşılan sonuca göre; toplumu oluşturan unsurlar birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir. Üstelik toplumlar birbirinden tek taraflı etkilenmez,

herhangi bir zaman ya da durumda, etkileyen kültürde, etkilenen kültürden farklı şekillerde etkilenebilir. Böylelikle kültürel değişimin, toplum üzerinde nasıl bir oluşum ile meydana geldiği ortaya çıkmaktadır. Toplumsal oluşuma dayalı bu süreç, kültürel değişimi ve bu süreçlerin içeriğini oluşturur.

Kültürel değişim toplumun zaman içeriğinde tüm unsurlarında ki farklılaşma ve değişimdir. Toplumun yapısı toplumsal kurum ve kuruluşların belirlediği ilişkilerle ortaya çıktığına göre, kültürel farklılaşma aynı zamanda ele alınan ilişkilerin de değişimidir. Bütün bunların arkasında da kişilerin, davranışsal değişimleri bulunmaktadır.³⁴

Bu süreçte kültür değişimlerinin genel itibariyle 3 grupta ele alındığına ulaşılmaktadır (Tezcan, 2008: 9). Bu kategoriler ve değerlendirmeler şu şekildedir:

Serbest Kültür Değişimleri: Bir sosyal grubun ya da toplumun, yabancı bir kültür değerine sahip olan ve bu kültürün kendisinin dışında bir grup ya da toplumsal yapıyla ilişki kurduğu zaman hiçbir içsel veya dışsal baskıya uğramaksızın kültürel değerlerin ya da bazı kültür olgularının değişmesi ile oluşan sürece verilen isimdir (Şimşek, 2010, s. 25). Mümtaz Turhan'a göre ise bu değişim 2 farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki; yabancı bir kültür unsurunun değiştirilmiş bir mahiyette olgunlaşması yoluyla ya da bahsi geçen topluma ya da ülkelere mensup olan kişilerin keşif ya da icadıyla ortaya çıkmaktadır (Turhan, 2015: 46).

Fakat bu değişimlerin büyük bir çoğunluğu ilk kategoride bahsedilen ve yabancı bir kültür unsurunun değiştirilmiş olması ve süreç içerisinde de bu değişimlerin olgunlaşması yoluyla olduğudur. Bu durumun gerçekleşme aşaması da 3 şekilde ele alınmaktadır.

Yeni bir kültürü, kültürel değer veya olguları o topluma taşıyan kimselerin bu kültürel değerleri kabul etme süresi ve kültürü benimseme adına geçirdiği zaman,

Halkın bir kısmının yeni alınan kültürel değeri benimsemesi,

³⁴ <https://core.ac.uk/download/pdf/45609664.pdf>

Yeni bir kültür unsurunun var olan kültür ile uzlaşması adına geçirdiği evrimdir. Bu aşamalar neticesi ortaya çıkan değişim türü kültürel unsurların değişikliğe uğraması olarak açıklanmaktadır (Gök, 1990, s. 26).

Zorlanmış Kültür Değişimi: Aynı kültürel değerlere sahip olan iki ülkenin, toplumun ya da gruplardan birisinin, kendi kültürünü ya da bazı kültür değerlerini kabul etmesi adına tahakküme uğraması ve bu durumun zorla kabul ettirilmeye çalışıldığında oluşan değişimlerdir. Alıştırma, aşılama ve kabul süreçleri ile gerçekleştirilir (Şimşek, 2010, s. 25). Bu değişimlerin de 4 farklı aşamada gerçekleştirildiği öne sürülmektedir:

- 1) Bir toplumun diğer bir toplumu işgal etmesi bir nevi Emperyalizm 'in uygulanması
- 2) İhtilal yolu ile,
- 3) Yönetici kesimin çeşitli yenilikleri denemeleri ve benimsetmeleri yolu ile gelecek planlarını kısa sürede gerçekleştirebilmek amacıyla,
- 4) Sosyal planlama aktiviteleri ile işlenen yöntemlerdir. Bun yöntemler belirli bir zaman içerisinde ve belli bir amaç doğrultusunda belirlenen hedefler kapsamında yürütülmekte olan bilinçli çalışmalardır (Türkkahraman, 2009, s. 12).

Güdümlü ya da Planlı Kültür Değişimleri: Teknolojik alandaki kalkınma hareket ve tarzları bu değişimleri içermektedir. Amaçlanan seviyeye ulaşabilmek için belirli bir zaman içerisinde gerçekleştirilecek ve önerilecek değişimler planlanır. Bu tarz değişimler verimli görülen yöntemlerdendir (Tezcan, 2008, s. 262).

Bartlett değişim için 1943 senesinde Huxley' i anma konferansı sırasında "Her kültürün "sert" ve "yumuşak" sınırları bulunmaktadır. Eğer ki bu sınırlardan ilki ilk önce değiştirilmek istenirse sağlamlığı büyük bir olasılıkla güçlü şekilde test edilecektir. Oysa ki "yumuşak" sınırları içerisinde meydana getirilmesi düşünülen değişimler başarılı olmakta ve yapılan yenilik bu noktadan başlayarak yayılmakta ve genişlemektedir," şeklinde ifade edilmektedir (Turhan, 1951).

Sonuç itibariyle elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere aslında gelenek, örf ve adet olarak kabul görmüş olan değer yargılarının bu süreçte değişmediği anlaşılmaktadır. Bazı geleneklerin görgü kuralları çerçevesinde değerlendirilebilecek toplumsal norm ve bakış açılarının temel nitelik ve görevlerini korumakla beraber biçim yönünden farklılaşmasının, özellikle de eski dönemlere ait sözlü halk kültürü değerlerini yansıtan ürünlerinin kaybolduğu ya da zaman içinde zayıfladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kültürel değişimler açısından kuşaklar arası, değerlendirmeler oldukça önemlidir.

Dolayısıyla her kuşağın yaşamı ve kültür biçimi kültür biliminin temel inceleme konusudur. Halk bilimi araştırmalarında ön plana çıkan da geçmişin ve bugünün kuşakları ile kültürel değişimlerin süreç içerisinde uygun yaklaşımlarla ele alınmasıdır. Böylelikle kültür değişimi araştırmalarında kuşaklar arası iletişimlerin belirleyici bir olgu olduğu sonucuna varılmaktadır Kültürel değerlerin genç kuşaklarda devam ettirilmesinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmediği anlamına gelen bu gelişme, halk kültürü manasında bir “gecikme” ve “boşluk” meydana getirmektedir.

1.5.KÜLTÜR ETKİLEŞİMLERİ

Kültür, “sosyal bileşke” olarak isimlendirilmektedir. Bu süreçte de etkileşim söz konusudur. Toplumların ve kişilerin duygu, düşünce ve hayata bakış açılarının somut bir şekle dönüşebilmesi için kültüre ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple de kültürler etkileşime açık unsurlardır. Çünkü kültürle dinamizm sağlayan ana bileşke diğer kültürlerle girmiş olduğu etkileşimde saklıdır. Kültürüne sahip çıkan, değerlerine önem veren her milletin kültürel dinamizminin aktif olduğu görülmektedir (Tomlinson, 2004: 20).

Terim olarak kültürler ve toplumlar farklı olguları karşılamış olsa da, aynı zamanda birbirini tamamlamaktadırlar. Kültürel değerler bir toplumda paylaşılan ortak algılar bütünüdür ve sürekli olarak etrafındaki bireylerle etkileşimde bulunan insan gruplarından oluşur. Bu şekilde, toplumlar kültürel değerleri olmadan, kültürler de bu olguyu koruyup geliştiren yaşayan bir toplumun içinde bulunmadan devamlılık ve süreklilik kalmaz, yok olup gider (Özkalp, 2013: 87). Yani kültürler toplumsal olgulardır. Birey, içinde yaşamını sürdürdüğü toplumun kültürel değerlerinden

soyutlanamaz. Aynı zamanda tarihsel bir özellikte taşır bu sebeple uzun bir dönem içerisinde olgunlaşır. Kültürel değerler yaşam biçimini ve toplumsal davranışları oluşturur (Artun, 2013,: 2).

Bir kültürel değer varlığı ile bir ulusun, bir devletin mevcudiyeti ortaya çıkmakta ya da bir topluluğun var olması sonucu kültürün mevcudiyeti meydana gelmektedir. Kültürün meydana gelişi pek çok etkenin tamamlanmasıyla oluşmaktadır. Bu durumun içerisinde yaşanan kültürün coğrafi konumu ve insan etkeni önemli rol oynamaktadır. Topluluklar yaşadıkları bölgelerdeki koşulların etkisi altında kendi kültürlerini oluşturabilecekleri için; çeşitli kültürlerde rastlanan ileride olmak veya yüksek mertebede bulunmak ve benzeri tarzları içeren ayrımlar yapmak, bazı kültürleri üstün, bazılarını aşağı, geri saymak ilmi anlayış çerçevesinde yanlış değerlendirilir. Bu gibi ayrımlar yalnızca tek bir kültürün tarih sahnesindeki durumu incelenirken yaşadığı değişimler kapsamında değerlendirmeler yapılması ve aynı kültür değerlerinin çeşitli ve farklı zamanlardaki durumlarının birbirleriyle karşılaştırılması neticesinde bu sorun giderilebilir. Nitekim kültürlerin birlikte oldukları cemiyetlerin oluşumu da, zaman ve mekân gereksinimlerine uyarak, bizzat yaratma ya da dış tesirler altında gelişmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise her kültürün bünyesinde taşıdığı ve öz değerlerini yansıtan gelenekleri, kültürü ve kültürel mirası olan has zenginliklerini kaybetmediğidir. “Merkez kültür kalıbı” belirgin bir karakter halini aldıktan sonra gelişir ve büyümeye devam eder (Kafesoğlu, 1977: 13-15).

Kültür etkileşimlerinin yaşanması esnasında toplumun bünyesinde var olan kültürel değerlerin ve olguların farkında olması bazı kolaylıkları sağlamaktadır. Bireylerin kültürle ilgili bilgiyi anlamlandırıp benimsemesi ve içinde yer aldığı ya da iletişimde bulunduğu kültürün değerlerini anlamaya çalışarak bu zenginlikleri özümsemesi ancak belli başlı unsurların gerçekleştirilmesinden sonra yaşanmaktadır. Bu unsurlardan ön plana çıkanlar değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Kültürel farklılıklara değer verme aşamasında, bireylerin etkileşimde bulunduğu diğer toplulukların gelenek ve göreneklerini, değerlerini, iletişim tarzları ve diğer özelliklerinin farklılıklarını onaylaması ve saygı duyması, bunlara ilişkili olarak da tecrübeler elde edilmesine yönelik kendini geliştirmesi söz konusu olmalıdır (Eğinli, 2012, s. 217).

Bireylerin kendi kültür değerlerine dayalı bilgi ve yeteneklerinin değerlendirilmesi ise, kendi kültürü dışındaki diğer kültürler ile etkileşimi esnasında yaşananların ne derece doğru anlaşıldığı ya da anlaşılmadığının çözümlenmesi, ve değişikliklere ilişkili olguların hangi ölçüde yaşama uygun olduğunun yorumlamasıyla ilişkilidir. Kültürel etkileşimler esnasında yaşanabilecek kültürel değişimlerin farkında olabilmek, kültürel duyarlılığı gerektirmektedir. Aynı zamanda farklı kültürel özellikleri ve farklı kültürlerin sahip oldukları benzer nitelikleri tespit ederek ortaya çıkarma becerisini de tanımlamaktadır. Bireylerin öğrendiği kültürel nitelikleri benimseyip, özümseyerek etkileşimleri esnasında bunlara işlerlik kazandırması ve söz konusu olan değişikliklere uyum sağlaması, yaşamında bunları anlamlandırması ile söz konusu olmaktadır (King ve Sims, 2007: 28).

Yaşayan her bir kültür coğrafya, sosyal yapı ve insan unsurundan kaynaklanan etkileşimlerle bünyesinde pek çok mahalli kültürü de taşımaktadır. Toplumların kırsal kesimlerinde hayatını sürdüren bireylerin hayata bakışları, gelenekleri, kültürel değerleri, giyim kuşam tarzları, yeme içme alışkanlıkları ve yerel yemek kültürü, müziği, folkloru şehirlerde yaşayan insanlarla kıyaslandığında farklılıklar taşımaktadır. Oluşan farklılıklar mahalli kültürlerin özelliklerini ve değerlerini yansıtırken sahip olunan değerler kentten kente, kasabadan kasabaya göre de değişim gösterebilir. Yapılan araştırmalar kapsamında Anadolu insanının mahalli farklılıklara sahip olmasına rağmen bireyin doğum anından ölümüne kadar geçen süre içerisinde meydana gelen kültürel değerler özde aynı görünmekle birlikte detaylar incelendiğinde durumun daha farklı olduğu anlaşılmaktadır (Yuvalı, 1996, s. 211-217).

Öte taraftan bir etnik kimliğin temelini, ilk olarak dil özellikleri ve dini değerler olmak üzere, töre, örf, adet, gelenek, ortak toplumsal değerler gibi kültürel faktörlerin belirlemektedir. Dolayısıyla bu etnik kimliklerin genetik özellikler, ırk tanımları ve biyolojik farklılıklar temelinde açıklanması ve belirlenmesi bilimsel gerçekliğe aykırılık gösterir (Önder, 2007: 5).

Toplumsal hayat kültürel değerler doğrultusunda bir anlam ve değer kazanmaktadır. Bu sebeple kültürel etkileşimler, kültürel değerler toplumların hayatına anlam ve yön veren,

dünyada olup bitenleri yorumlamasına yönelik yeteneğini geliştirirken aynı zamanda değerler yaratan bir sürecin oluşum aşamasının da tamamlanmasını sağlamaktadır..

Kültürler ilişkiye girdiği toplumların bünyesinde değerlere göre süreç içinde etkileşimi gerçekleştirir. Bu etkileşimin boyutuna ve etki oranına göre de kapsam ve biçimsel anlamda dönemsel değişim gösterir ve yenileşirler. Diğer taraftan, bir kültürün bir başka kültürü ya da bir niteliği ne ölçüde etkilediği kesin olarak bilinmez; çünkü bir kültürün bir başka kültür üzerinde yaratmış olduğu etkiyi nicelik olarak ifade etmek zordur. . Kültürel etkileşimin nitelikleri, toplumlarla ve kültürlerle girdikleri iletişim oranında önceki biçimsel özelliklerini değiştirerek yeni özellikler kazanırlar. Bu sebepten, etkileşim bir manada kültürel unsurların gelişimini destekleyen başlıca öğelerdendir.

Nitekim, değişim, dönüşüm ve etkileşimler kültür değerlerinin başat öğelerindedir. Bu perspektiften değerlendirildiğinde dünya üzerindeki kültürel değerlerin neredeyse tamamı melezdir. Yani bu kültürler başka unsurlarla etkileşim halindedirler. Bu etkileşimi tetikleyen etmenlerden en önemlisi göç olgusudur. Göç olgusu zorunlu durumlardan kaynaklanabilir ya da isteğe bağlı gerçekleşebilir her ikisinde de bireylerin mekân içerisindeki değişikliklerini ve diğer ulusların kültürleri ile karşılaşmalarını sağlayan bir süreci meydana getirir. Böylece birbirlerinden farklı olan kültürler ve bireyleri bünyesinde taşıyan devletler, bu grupların birbiri ile iletişim halinde olmalarını ve zamanla da kültürel etkileşimin oluşmasını sağlayarak ortaya bu kültürler içinden farklı bir kültür meydana gelmiştir (Gülmez, 2011: 9).

Kültürel etkileşimler değerlendirildiğinde hem yatay hem de dikey olarak bazı çözümlere ve tekrardan düzenlemelere sebep olduğu gözlemlenmektedir. Ülkemiz, çok kültürlü Osmanlı devletinin devamı niteliğindeki toplumsal değer ve sistemleri ile 20. yüzyıl boyunca milli bütünleşmeyi sağlama amacıyla önemli değişiklikler ve düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu süreç içerisinde bir takım geleneksel kuruluşlar da yerini modern yapılara bırakmıştır.³⁵

Dünyada etnik çeşitlilikler, dini ve kültürel farklılıklar konusu, birlikte yaşama pratikleri sıkça ampirik çalışmalara konu olmaktadır. Ülkemizde de bu alanda ciddi

³⁵ Bkz. <https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/281/1003-sbb-kltr-2018-1.pdf>

araştırmaların yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu açıdan, ülkemizdeki çeşitli etnik gruplar, mezhepler ve farklı dilleri yaşatan grupların şekillendirdiği tarihsel pratiklerin, kültürel unsur, kültür değişimleri, kültürel etkileşim ve kültürel farklılıklar açısından ele alınması faydalı olacaktır. Bu tecrübeler ve elde edilen kazanımların çağımıza taşınması için farklı paradigma ve önerilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek çalışmalara da ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, aşağıda yer alan konu başlıklarında etkileşimlerin incelenmesi gerekmektedir:

Geçmiş dönemlerde birlikte yaşama pratiklerimizin tarihi ve kültürel açıdan olumlu ya da olumsuz taraflarıyla belirginleştirilmesi, kültürel değerler sisteminin keşfedilmesi ve bu pratiklerden en iyi biçimde yararlanılabilmesi adına öneriler geliştirilmesi sağlanmalıdır. Aynı zamanda çağdaş bir toplumda aynı düzen içerisinde yaşayan etnik, dini ve kültürel toplulukların yaşam şekilleri, etkileşimleri ve kültürel değişim süreçlerinin araştırılması,

Toplumların kendi dillerini ve diğer dillerin yapısında, kullanımında, kelime dağarcığında gözlemlenen değişimlerin; bu sürece etki eden iç ve dış kültürel unsurların; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel değişim süreçlerinin toplumların dil ve edebiyat disiplinindeki yansımalarının araştırılması,

Toplumların içerisinde mevcut din anlayışlarının köklerinin, beslenme kaynaklarının ve yapılarının dönemin din anlayışındaki etki ve tepkilerinin neler olduğunun değerlendirilmesi,

Çeşitli kültürel topluluklar arasındaki kültürlerarası etkileşimlerin, süreçlerin, örüntü ve ilişkilerinin ele alınması,

Kültürel çeşitliliklerin toplumlara, devlete, siyasete, kamu ve özel kurumlara yansıma biçimleri ve bu platformlardaki etkileşimlerin analiz edilmesi,

Küreselleşme sürecinin kültürel değişime tesirlerinin ele alınması; kültürel değişim sürecinin kimlik ve nesil farklılıklarının oluşumundaki rolünün Türk toplumu açısından

incelenmesi gerekmektedir. Ancak o zaman değişim süreçlerinde yaşanan etkileşimler anlam kazanır.³⁶

Aynı zamanda, ister zihinsel isterse de nesnel olsun, gelişim gösteren bir kültür ögesi ya da kültürel değer, değişimlere ve etkileşimlere kapalı tutulmaya çalışılsa da, kültürün yaratıldığı bölgede veya bulunduğu kültürde yaşayan insanların birbiri ile etkileşime girmesi veya dış kültürden gelen birisinden etkilenmemesi gibi olasılıklar oldukça düşüktür.; çünkü bütün kültür öğeleri geçişlidir; belli başlı sınırlar içerisine bırakılamaz. Kültürel geçişler kimi zaman zorlaştırılabilir; ancak geçişi engellenemez. Kültürel öğretilerin ya da ilerlemelerinin kaynaklarından biri de budur (Düzgün, 2019, s. 62-74).

Etkileşim süreci içerisinde, zaman içerisinde ve teknolojik gelişmeler eşliğinde ülkeler arasında haberleşme ve ulaşım ağlarının sürekli gelişerek yaygınlaşması, bir başka ülkenin kültür değerlerinden etkilenmeyen kültürün kalma ihtimalinin ortadan kaldırmaktadır. Bu yeni süreç kültürler arası etkileşim için yeni ve hızlı bir ivme sağlamış ve dünya üzerinde kültürel akışın hızlanmasını sağlamıştır. Öyleyse, kapalı toplumların dahi sınırlarının aşıldığı bir çağda kültürlerarası etkileşim süreçleri kaçınılmaz hale gelmektedir.

İncelenen bu süreç; kültürel etkileşim, kültürel asimilasyonlar, kültür değerlerinde bozulmaların yaşanması, kültür değerlerinin yenilenme süreci, kültürel gelişme ve değişme gibi farklı kültür tepkilerine ortam hazırlayan bir sonucun ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Alver, 2010: 59). Örneğin; Osmanlı devletinin hakimiyeti altında bulunan ve devletin yıkılma sürecinde dahi bulunduğu geniş coğrafyada yirmi iki farklı kültür ve etnik gruba mensup halkların birbirleriyle kültürel etkileşimleri yaşanan bir gerçeği önümüze koymaktadır. Böylece, devletin sınırlarının doğudan batıya doğru sürekli büyüyerek genişlemesi, kültürel etkileşimin Balkanlarda da yaşanmasına olanak sağlamıştır (Beğiç, 2014: 38).

Güney Doğu Avrupa coğrafyasında Osmanlı beyliğinin bölgeye yerleşmesi ve iskan politikasıyla kültürel sistemin inşa edilmesinden önce, bu topraklarda, iki farklı unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan biri daha doğu kısımda kalan, Bizans'ın mirasçısı olarak

³⁶ Bkz. <https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/281/1003-sbb-kltr-2018-1.pdf>

görülen Ortodokslar yani Sırbistan ve doğusunda kalan bölgeyi oluştururken; diğer unsur ise daha batıda yer alan ve Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı Kuzey Arnavutluk, Macaristan gibi ülkelerdir. Bu milletlerin kıyafet kültürü henüz Osmanlı coğrafyasına dahil olmadan evvel, özellikle ticaret yollarının güzergahında yer almalarından ötürü doğru kültürlerin etkisi altında olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla kültürel etkileşimlerin oluşması ve ortaya çıkma süreci pek çok göstereyi içinde bulunduran süreci kapsamaktadır. Buna neden olarak ise bireylerin zaman içerisinde yaşamlarından, etrafında olup bitenlerden ve hatta dünya üzerindeki gelişmelerden ve değişmelerden etkilenmelerinin oldukça hızlanması gösterilebilir (Demircan, 2010, s.110).

Aynı zamanda eğlence, yeme içme, dil, din, el sanatları ve diğer sanatların etkileri kültürel etkileşimin toplumda karşılık bularak yayılmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum ise dünyanın doğal döngüsü içinde insanların değişmesinin ve yaşanan gelişmelere uyum göstermesinin beklenen sonucu olarak değerlendirilmektedir. Dünya üzerinde yerleşim alanı olan her ülkenin kültürel olarak ve diğer yönlerden gelişim göstermesi ve bu doğrultuda hedeflerinin olması gayet doğaldır. Bu amaçlara uygun olarak da ulusların temsil ettiği kültürel değerlerin daha güvenilir ortamlar sağlanarak bireyin yaşam alanında istendik bir kültür etkileşimini sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda politik, hukuki, iktisadi ve toplumsal etkiler ile de kültürel etkileşimin yaşanmasının günümüz koşulları ve teknolojik ilerlemelerinde beklendik neticeyi de beraberinde getirmektedir.

1.6. KENT BELLEĞİ, KİMLİĞİ, KÜLTÜRÜ VE MARKASI

Kent oluşumları, uygarlıkları tanımlayıcı olan insanların eserleridir. “Civilisation” kelimesi, Latin dilinde kent anlamında kullanılan “civitas” kelimesinden türemiştir. Kentler, coğrafi konumları, ticari hareketlilik, tarihi değerleri, folklor unsurları, bünyesindeki uygarlıkların yaşam şekilleri, kültürel değerleri ve alışkanlıkları ile oluşmakta ve gelişim göstermektedir. Dolayısıyla kentler, folklordan tarihe, sosyolojiden ekonomiye, savaştan mimariye ve sanata kadar pek çok bilimsel alanın da ortak konusudur (Kamhi, 2013, s. 13).

Kentler; toplumların ve bünyesinde yaşayan kültürlerin oluştuğu ilk dönemlerden, bu zamana değin toplumsal, psikolojik, politik, fiziksel, ekonomik ve kültürel süreçler bağlamında zaman içerisinde sürekli olarak bir değişiklik göstermiş olsalar da, şehir olgusu ile ilgili değişim göstermeyen ama değişimleri tetikleyen en önemli etmen her zaman insandır (Hannerz, 1996: 148).

Şehirler ile bireyler arasında oluşan, bireylerin şehir içerisindeki hayatlarını kendi istedikleri biçimlerde sürdürebilmelerinin amaçlandığı belli başlı çevresel düzenlemeler gerçekleştirilerek bir yakınlık kurulması istenmektedir. Bunun yanı sıra , şehri meydana getiren dinamikler değerlendirildiğinde, şehirlerde var olan ve kendisini hayatın her alanında belli eden kültürel birikimin sürekliliği görülmektedir. Fiziksel ve manevi dinamiklerden meydana gelen şehir, bünyesinde yaşayanlarının kültürel belleğini devamlı olarak bir sonraki nesle aktarmakta ve yaşayan değerlerin muhafaza edilmesi görevini yürütmektedir.

Bu bakıma her şehrin kendine has çeşitli kimliklere ev sahipliği yapması, farklı kültürel geleneği, inancı ve yaşayışları barındırması, dil, lehçe, ağız yönüyle de zenginliklere sahip olması kentlerin oldukça kozmopolit bir yapıya bürünmesini temin etmektedir. Bu sebeple bir şehri tanımak ve anlamak şehrin kimliğini meydana getiren bileşenleri fark edip bu bileşenlerin oluşturduğu değerlere sahip çıkmakla beraber o ruhu hissedip aynı şekilde dilini çözmekten geçmektedir. Şehrin kimliğini etkisi altına alan doğal, suni ve beşeri pek çok etkenden meydana geldiği ifade edilebilir (Levent, 2016: 35).

Sosyal yapı içerisindeki her bir birey kendi kimliğini meydana getirmektedir. Dolayısıyla bireyler arasında oluşan farklılaşma ile bir değişkenlik ortaya çıkarken, bu farklılaşmalar toplumların hayatlarını sürdürdükleri çevreye de yansımaktadır. Kimlik, bir nesne ile diğer nesnelere arasında birbirlerinden ayrı olmalarını sağlayan özellikler şeklinde açıklanabilir. Kimlik kavramı ve etkilediği tüm unsurlarla birlikte, ait olduğu topluma yitirilmişlik değil, güven duygusunu aşılması ve bu duygunun da süreklilik kazanarak tüm dönüşümleri kapsaması gerekmektedir.

Kent kelimesi terimsel olarak, birçok disiplinin araştırma alanını incelemektedir. Bir diğer ifadeyle sosyolojide çoğunlukla kentli olarak isimlendirilen sosyal grubu, yani köy topluluğunun tersi olarak tanımlamıştır (Tekeli, 1982: 302). Kavramlarla ilgili terimler zamanın değişen şart ve eğilimlerine göre sürekli değişmektedir. Kentlerde yaşanan yeni sorunlar, arayışların sürekli yenilenmesine ve yönetenlerin yeni çıkış noktaları aramasına neden olurken, kentlerin gelişmesi sürecinde devamlı bir dönüşümün yaşanmasını sağlamıştır (Recepoğlu, 2018, s. 10).

Bu gelişimler, kentsel ölçekte düşünüldüğü zaman kültürel belleğin aktarılması ve kültürel mirasın korunması adına toplumdaki bireylerin sosyalleşerek toplumu oluşturabilmeleri için ihtiyaç duyulan çevrenin kurgulanması bakımından vazgeçilmezdir. Kentlerde oluşturulan ve tarihi süreç içerisinde bulunan çevreler, bireylere tarihsel geçmişin simgelerini ve izlerini aktarırken, bu şekilde bireyin kültür belleğinin canlı kalarak nesiller boyunca kültürel mirasın devamlılığı sağlanmaktadır. Burada hedeflenen ve varılmak istenen nokta ise kültürel sürekliliğin sağlanması ve bireylerin tarih bilinci perspektifinde de dönemini yorumlayarak anlamlandırmasına olanak sağlamaktır (Tekeli, 1999: 94-96).

Artı değer oluşmasından bu yana bu dönüşüm ve gelişimler sürekli olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi ve sonrasında küreselleşme sürecinin de bir getirisi olarak süreç kendini yenileyerek kent olgusu üzerindeki gelişimini sürdürmüştür.

Kentlerin tarihi geçmişi, ekonomik düzeyleri, kültürel zenginlikleri ve mirası, gelenek kültürü, geleneksel el sanatları, folklor ürünleri ve her dönemde yaşadığı toplumsal gelişmeler, kent ve mekân arasındaki ilişkide olduğu kadar mekân ve kültürel bellek arasında da vardır. Bu sebeple mekân ve bellek arasında oluşan diyalektik ilişkinin değerlendirilmesi, fiziksel mekân algısı ve bellekteki temsillerinin araştırılması, tek bir mekânsal unsur ya da bütün bir kentin somut varlığının ötesinde, bunların bellekte yer eden soyut karşılıklarını betimlemek ve çözümlmek adına önemli bazı fırsatlar sağlamaktadır (Recepoğlu, 2018, s. 18-19).

Kültürel bellek kavramını, bireylerin zihinlerinde var olan bilgilerinin, zaman içerisinde unutulması ve sonrasında da tekrardan algılanması, anımsanması biçiminde ifade edebiliriz. Pierre Nora ise anımsama eylemini, “kaybolmuş, unutulmuş olarak görülen her şeyin büsbütün algılanışı” şeklinde tanımlamaktadır (Nora, 2006:17).

Farklı bir açıdan değerlendirildiğinde ise bellek bir etken veya edilgenin varlık sebebinin meydana getiren durum, geçmiş ve şimdiki durumun ortak paylaşımı halinde açığa çıkmakta olan bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Huysen, 1999:12).

Bellek, bireylerin yaşamlarından üretmiş oldukları hayatın kendisidir. Zihinlerde arşivlenmiş olan izlerin bulunması, ortaya çıkarılması ve analiz edilmesidir. Bu sebeple de bellek ya da hafıza kavramı, anımsama ve unutma eylemine bağlıdır ve onların sürekli bir şekilde biçim değiştirmelerinden habersiz, belirsizliklerle ve gelişmelerle sürekli tekrar tekrar oluşturulmuş olan bireysel bir arşivdir (Kamhi, 2013, s. 40). Ancak kentsel mekânlara uygulanan yenilikler ve değişimler sonucunda oluşan yeni kentsel dokular bireylerin kentleri algılamasını sağlamaktadır. Bu durum da zihinsel simgelemeyi doğrudan etkileyebilecek, kentte yaşayanların eğilimlerini ve kente dair hafızalarında oluşturdukları kodları da aynı şekilde değiştirmektedir (Boz ve Koramaz, 2018, s. 1057).

İnsanlık tarihinin önemli bir sürecini meydana getiren modernleşme girişimleri, son yüzyıllarda geçmişin izlerini, bellekteki zaman-mekânı anımsama ve algılanma biçimlerini de değişime sürüklemektedir. Bu durumun bilhassa mekânların tekrardan inşa edilmesine eşlik ettiği görülmektedir. Toplumsal yapıya pek çok farklı zihniyet ile eklemlenen ideolojilerin ve kültürel değerlerin hegemonyasına bağlı olarak iktidar, kültürün popülerleşmesi ve tüketimin daha doğal bir hale getirilmesi için her türlü aracı kullanmakta ve değerlendirmektedir. Buna paralel şekilde zaman-mekânı algılama, adapte olma, kullanma ve anımsama şekilleri ile tecrübeleri de yeniden dönüşüme uğramaktadır.

Rossi, şehirleri “herhangi bir sanat eseri kadar” akıldışı bulur; “onun gizliliği, bir ihtimal her şeyden önce, kolektiflerinin belirmesinin gizli kalışında ve kesintisiz iradesinde” olduğudur. Boyer ise şehirlerin insan aklını temsil ettiğini ileri sürmüş, akıl

ve şehir arasında kurduğu benzerlikle savını desteklemiştir. Ona göre; hem akıl hem de şehir süreçleri boyunca üzerlerine işlenen bütün değerleri aynı anda barındırmayı sürdürmektedir (Ganiç, 2016, s. 29).

Benjamin ise bu konuyu, bellekle ilişkili bir şekilde yorumlamakta, kişilerin burayı sadece evrenleri olarak değil, aynı zamanda kişiyi korumakta olan yerler olarak ifade etmektedir. Aynı şekilde bir mekânda hayat sürmenin, orada izler bırakmak olduğu, bu izlerin konumlanan alanın iç mekânlarında vurgulandığı da belirtilmektedir (Benjamin, 1995: 87).

Fiziksel mekân olgusunun incelenmesi ve bellekte yer eden mümessillerinin soruşturulmasında, mekâna ait olan verilerin kognitif bir biçimde nasıl temsil edildiği, söz konusu verinin hangi aşamalardan geçirildiği, bahsedilmesi ile ilgili ne tür kişisel kısıtlamaların var olduğu, mekânsal ve insan bazlı ölçümlerde ve analizlerde uygulanan tekniklerin ne olduğu gibi konularda birden çok problemin varlığı günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir.

Oysa ki, mekânın anımsattıkları, zaman kavramının da taşıdıklarıyla, sözlü ve mekânsal diyaloglar oluşturur ve bütün bu diyalogların tamamı kooperasyonlar neticesinde kentte yaşayanları birleştirmek adına güçlü bir etmen şekline gelebilir. Maurice Halbwachs'ın da bu konuda belirttiği gibi, kolektif bellek adıyla isimlendirdiği bellek türü “seçici, sosyal olarak inşa edilen, mekânları kapsayandır yani bir toplumun belleği o kentte ya da mekânda yaşanan geçmişin tekrardan inşa edilmesidir” (Doğu ve Deligöz, 2017, s. 546).

Kentsel mekânın, sosyal etkileşimleriyle beraber birbirini üretmekte olan karşılıklı ilişkilerinde (Işık, 1994, s. 20) kent, müştereken hafızanın mekân bazında üretildiği bir saha şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle kent, toplumsal belleğin oluşturulduğu fiziksel bir düzlemdir. Kentler bu manada, geçmişte yaşanan olayların ve bu olaylara bağlı farklı tecrübelerin çeşitli şekillerde ifade edildiği ve yaşandığı yerlerdir (Ringas, 2011, s. 326). Bu mekânlarda yaşanan tecrübeler ise kişilerin, deneyimlerine ilişkin, bir genel görüş belirtmek ve değerler kümesi ile bahsi geçen kentin özdeşleştirmesinde bütün bunların idealleştirmeyi meydana getirdiği ve kentin

kimliğinin oluşmasına da imkan sağladığı belirtilmektedir (Tekeli, 1991: 80). Kültürel miras kent kimliğini oluşturan önemli öğelerden biridir. Bu kimlik mirasının sürekliliğini sağlayan unsur ise farklı tarihi ve kültürel unsurları barındıran şehirlerdir (Demirarslan, 2018, s. 910).

Şehir kimliği kavramı sosyal bilimciler başta olmak üzere birçok bilim insanının inceleme alanına giren bir kavramdır. Sosyolog ve antropologlar kent kimliğini incelerken kültürel perspektifle konuyu ele alırken; şehir planlamacıları ise, kent planı ve kentsel sistemler üzerindeki yansımalar yönünden ele almaktadırlar. Tarihçiler ise tarihi mekân ve eserlerin kent kimliği haline gelişi üzerinden konuyu değerlendirmektedir. Şehir kimliği kavramı bahsi geçen bu disiplinler ve temsil ettikleri bilim insanları dışında; mimarlık, ekonomi, turizm vb. birçok farklı disiplin tarafından da değerlendirilen ve üzerinde araştırma yapılan olgu olmuştur (Oğan ve Yasak, 2020, s. 107).

Şehir olgusuna eşdeğer şekilde; fiziksel, zihinsel, psikolojik ve toplumsal faktörleri barındırması açısından kimlik kavramı ile ortak bir tanım ekseninde ifade etmek ve bahsetmek oldukça zor olsa da; şehir kimliğinin dolaylı bir biçimde insan toplulukları aracılığı ile oluşturulduğu ve insanların şehri etkilediği ifade edilebilir. Aynı şekilde şehirler de insanları etkilemektedir ve bu durum araştırmacılar tarafından devamlı ele alınarak incelenen bir konudur. Kent bilimci olan John Reader, şehir olgusuna ve bu durumun etkilediği ya da durumdan etkilenen diğer faktörlere yönelik değerlendirmesi ifade ettiği makalelerini derlediği *Cities* adlı kitabında bu olguyu şu şekilde ele almaktadır:

“Şehirler buldukları konumlardaki uygarlığı tanımlayan şah eserlerdir. İnsanlık tarihinin tüm başarıları ve başarısızlıkları, olumlu ve olumsuz yönleri tamamıyla bir şehrin içerisinde barınmaktadır. Şehir binaları, kültürel yapıları, arşivler ve kurumları bakımından bizlerin oluşturmuş olduğu mirasın gelecek tüm kuşaklara aktarılmasında birer mihenk taşı görevini üstlenmektedir” (Reader, 2004: s.1).

Kimlik, yaşadığı topluma ait bireylerin gerek kültürel gerekse buldukları mekânların ve çevrelerinin sosyal konumları ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu bir hayat tarzını simgeleyen olgu olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2007, s. 74).

Her bir kentin kendi kültürü ve belleğinde oluşturduğu ve bu yöreyi temsil eden kimlikleri bulunmaktadır. Bu kimlik hakkında Türk ve Seyidoğulları; “kentlerin kimliğini yansıtan en büyük unsur mekânlardır. Ancak plansız gelişen kentler zaman içerisinde kimlik bileşenlerini kaybetmektedir” ifadesiyle adeta mekânların hem insanlar hem de oluşturdukları kültürel gelenek ve mirası ortaya çıkardığı, bu belleğin korunamadığı halde ise bünyesindeki zenginliklerini kaybedeceğini ifade etmektedir (Türk ve Seydioğulları, 2018, s. 1).

Bir kentin kimliğinin oluşmasını sağlayan etmenler değerlendirildiğinde; doğal ve doğal olmayan çevrenin zorlamasıyla kimlik unsurları ve bu unsurların içinde barındırdıkları mekânsal ilkeler, mekânın tarihsel değeri, kültürel değeri ve seviyesi, mimari yapısı, sosyal çevresi, coğrafi konumu, kentin gelenekleri, şu anda içinde yaşayan insanları, ilkinden günümüze kadar geçirdiği evreleri, topografyası, iklimi, doğu veya batı kenti izlerinden birini veya her ikisini taşıyor oluşu, deniz ya da karayolu bağlantısı, başka kültürlerle ilişkisinin varlığı, ekonomik durumu, geçirdiği doğal afetler, bir uygarlıktan taşıdığı değeri, mesela; başkentlik yapıp yapmadığı gibi birçok etken ile değerlendirilebilmekte ve böylelikle kendine özel nitelikler taşımaktadır.

Dolayısıyla bir kentin kimliğinin oluşturulmasında ya da tekrardan bir bütünü kurgu yoluyla birleştirilmesinde bu bellektekilerin meydana çıkarılması ve hatırlanması söz konusudur. Bu süreç kent kimliğinin inşa edilerek zaman içerisinde korunmasında da önemli bir süreci oluşturur. Bilgin’e göre (Bilgin, 2013:111) kent kimliğinin dokusunu tayin eden dinamiklerin, kentin insanlar üzerinde bıraktığı gözlemleri bireylerin kendi benliği ile yorumlaması ve harmanlanmasıyla meydana getirildiğini ifade etmektedir. Lynch’e göre (Lynch, 1960) kent anı oluşturulan bir mekândır. Her şehirde bulunmayı bekleyen bir dekor izi, bir manzara bulunmaktadır. Şehirlerin içerisinde bulunan her şey aynı zamanda, yakınında bulunan diğer yapılarla bütüncül olarak değerlendirilmesine dayandığını belirtmektedir.

Netice itibariyle kimlikler bir şehrin görüntüsünü oluşturur. Bir şehrin kimliği uzun müddetlerin neticesinde biçim alır. Tarihi, mimari, coğrafi, kültürel değerleri ve düzeyi, içinde yaşayan ve yaşamış olan uygarlıkları, yöresel ve yerel değerleri, yaşam tarzları, ilk yerleşimlerden günümüze kadar geçirdiği aşamaları şehir kimliğinin bütünleştiricisidir. Aynı zamanda topoğrafyası, iklim ve bitki örtüsü, jeopolitik konumu, doğu ya da batı şehrini oluşturması, deniz veya karayolu güzergahında olması, diğer kültürlerle karşı açıklığı ya da kapalılığı, ekonomik durumu, bünyesindeki canlı çeşitleri, geçirdiği işgaller ve yaşadığı savaşlar, depremler, yangınlar, herhangi bir devlete başkentlik yapıp yapmadığı gibi şehrin fiziksel donanımlarından, doğal dokusundan, toplumsal yapısından, tarihsel geçmişinden ve kültürel izlerinden meydana gelen etkenlerle şehrin kimliği tanımlanmaktadır. Bu donanımların farklılaşması ise şehirlere kendine özgü bir karakter kazandırır.

Kentlerin kimliği merkezleriyle gelişmektedir. Bu çevre toplumun gereksinimlerine uygun bir şekilde oluşmaktadır. Kent insanların istekleri doğrultusunda açık ve kapalı mekânlar da gelişmektedir. Böylece ortak bir yaşam alanının gerçekleştiği, kentte önemli işlemlere sahip olan, sosyal, ekonomik ve kültürel değerler ile geçmiş ve gelecek arasında bir bağ oluşturan kent meydanları oluşmuştur (Türk ve Seydioğulları, 2018, s. 3)

Kentler, içerisinde hayatlarını sürdürenler ve sahip olduğu mekânlar ile birlikte hatıralar biriktirir ve değiştirir. Sadece değiştirmekle de kalmaz, bu etkinliklerin bir sonucu biriktirmiş olduğu hatıraları, kendinden sonraki kuşaklara da aktarır. Eğer ki kent içerisinde “mekân” statüsünü kazanmış olan yapılar sahip oldukları mimari özellikleri ve kentsel nitelikleri ile kalıcı ve devamlılığı sağlanabilir alanlar yani kentsel parçalar haline gelebilmişlerse, bu kuşaktan kuşağa hatıraların, yaşanmışlıkların aktarımıyla olabilecek bir durumdur (Alkan, 2019, s. 7).

Ricoeur kentsel belleği, hafızanın tarihi ile ilgili bir süreç olarak görerek önce hafıza ile tarih ilişkisinde kopuş meydana gelmesi, sonra hafıza ve tarihin yok olmasına ve bunlardan “tarihin kavranan hafızası” bir betinin doğması şeklinde ifade etmektedir. Ricoeur’a göre; tarih, aynı ya da benzer olguları başka şekilde anlatmak olarak değerlendirirken; başka bir ifade ile etkin anımsama eylemi için çok önemli bir imkân

sunmaktadır. Bu imkan ile de oluşturulan konut çeşitliliğinin aynı kültürel dokuya sahip yapıların ortaya çıkmasının sebebi olduğunu anlatmak istemektedir (Ricoeur, 2012 :244).

Diğer taraftan da kent kültürü üzerine yapılan araştırmalar da yeni teknolojik döneme girilmesiyle bazı önemli etkileşimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Akıllı şehirler, teknoloji kültürleri bakımından inşa edilen konutlar, binalar, sokaklar, caddeler ve tarihi yapılar ile bu zenginliklerin kendi hikayelerini anlatabilmeleri hedeflenmektedir. Giyilebilir teknolojik sistemler sayesinde her kentin farklı yönleri hakkında detaylı ve etraflıca dijital verilere ulaşma ihtimalinin mümkün kılınması için çalışılmaktadır. Böylece kent markalarının oluşturulması kolaylaştırılacaktır. İnsan ve mekân etkileşiminin ilerlemesi üzerine kültürel ve sosyal hayatın da değişmekte olduğu görülmektedir. Bu tarz teknolojik gelişmeler sayesinde her bir kentin her yönüyle sezinlenmesi veya tecrübe edilmesi mümkün hale getirilecektir. Bütün kentler çağımız itibariyle dijital bir belleğe dönüşme eğilimindedir. Dijital bulgular doğrultusunda açıklamak ve betimlemek kentin yaşayanlarının buluşması ve kaynaşması küçük yaşlardan itibaren ve çok hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kreatif kesimler tarafından kent belleğinin yeni kendine has bir şekilde zenginleştirilmesi kolaylaşmaktadır. Bu süreç içerisinde geleneksel kültürel değerler belleğinin kent belleğine eklenerek özgünlük kaynağı şeklinde ele alınıp değerlendirilmesi mümkün duruma gelmektedir (Özdemir, 2017: 233).

Dolayısıyla bu olgu içerisinde aynı zamanda kentlerin markalaşması da birçok alan itibariyle yeni bir girişim olarak tanımlanmaktadır (Houghton ve Stevens, 2011, s. 47). Küreselleşme ile birlikte bugün birçok mekânda rekabetçi yapı, küresel bir boyuta ulaşmıştır. Söz konusu bu kentlerde bulunan ürünler hizmetler ile beraber küreselleşme baz alınarak tüketici ve çağımız medyasının ilgisini kazanmak adına yerel düzey dışındaki rakipleri ile de devamlı rekabet halindedir (Anholt, 2010, s. 3-9). Rekabetçi bir ortamda avantajı elde tutmayı planlayan kentler, marjinal ve özgün bir marka haline gelmelerini sağlayacak değerleri ve nitelikleri belirlemekte ve bu avantajlardan faydalanma amacı gütmektedir.

Şehirlerin marka şehir olabilmeleri adına sarf ettikleri gayret, şehrin gelen ziyaretçi sayısını ve kalitesini artırmak, kente daha fazla yatırım sağlayabilmek, kenti yaşamak, yaşatmak ya da okumak adına daha fazla bireyin tercih etmesini, gelmesini ve kalarak devamlı ekonomisine katkı sağlamasına dayanır. Bu gayret kentin daha güçlü ve zayıf tarafları incelenerek, kenti farklılaştırmak, kente bir değer kazandırmak ve kente daha etkili ve kuvvetli bir imaj kazandırma amacına yöneliktir. Hatta bu girişimlerin daha çok satılabilir olmayı amaçlamış olduğu da söylenebilir. Marka terimi, marka kişiliği, kıymeti ve imajı, markayı konumlandırma gibi bazı faktörleri de içerisinde barındırmaktadır. Marka değeri kavramı, bir unsuru farklı kılarak onu özelleştirmektedir. Aynı zamanda bir ürünü tanıma ve anımsa yeteneği ve sürecidir (Can ve Başaran, 2014:30).

“Marka olmak” ya da “marka şehir olmak” kavramlarını değerlendirdiğimiz zaman aslında benzer kavramların ifade edildiğini görürüz: Daha göz alıcı olmak. Marka değere sahip olduğu zaman ürünler ya da verilen hizmetler diğerleri ile karşılaştırıldığında daha fazla talep görür. Bunun sebebi de markanın sloganından kalitesine değin kendisini ispatlamış olmasıdır. Nitekim gerçek anlamda marka değerine sahip olmak uzun ve zorlu bir yoldan geçmektedir. Aynı durum marka şehir olmak adına da geçerlidir. Her iki durumda da gerçekleştirilmesi gereken davranışlar benzerdir. Bu davranışlar; tanıtım, kalite, hizmet ve güvenden geçmektedir.

Bu çok sayıdaki etkileşimden kaynaklı olarak marka şehir haline gelme süreci bazı zamanlar olumlu bazı zaman olumsuz etkiler gösterir. Yerel yönetimler ve şehir halkının ortak çalışmaları kapsamında meydana gelen olumsuzlukların belli oranlarda önüne geçilebilir. Bu süreç içerisinde şehirde hayatlarını sürdürmekte olan halk yerel yönetim ile uyumlu bir şekilde çalışmaz ve marka şehir olmanın kendi üstlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmezler ise markalaşma çalışmalarında birtakım aksaklıklar meydana gelebilir. Eğer bir şehir markalaşmak ve bir marka şehir statüsü elde etmek istiyor ise; öncelikli olarak istihdam sağlayabilme kapasitesini bünyesinde barındırması gerekmektedir, maaşlara kıyasla aşırı derecede yüksek olmamalı, iyi durumda ve üstesinden gelebileceği konaklama olanakları sunmalı, yeterli sayıda toplu taşıma olanağı sağlamalı, iyi okullar ve eğlence mekânları ile kültür faaliyetleri içerisinde olmalı, aynı zamanda iklim şartlarına uygun olanakları bulunmalıdır. Marka şehir

projesine adım atan her şehir içerisinde bu özelliklerinin tanıtım ve reklamını halkla ilişkiler sektörü aracılığıyla, bilhassa şehre gelen yabancı turistlerin zihinlerinde yer edebilmeyi başararak yapabilirler. Yabancı turistler reklam ve tanıtımın sac ayaklarından birisini oluşturmaktadır. Çünkü şehirden olumlu fikir ve tutumlarla ayrılan bireylerin buralara yeniden gelmek ya da orda yaşamak istemelerini sağlamaktan geçmektedir. Bu sayede etraflarına gördükleri şehir hakkında bilgi verip başkalarının da bu şehri ziyaret etmesine öncülük edebileceklerdir. Bunun yanı sıra bazı şehirlerin turizm yatırımları ile olumlu geri dönüşler elde ettiği görülürken, bazı şehirlerin de yaşadığı marjinal toplantılar ve eylemler, terör saldırıları ve başkaldırıları sebebiyle ekonomik anlamda gelişemedikleri ve yatırım sahalarının oluşturulamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum marka kent olma imajlarına engeldir. 11 Eylül saldırısının yaşanması bu duruma bir örnektir.³⁷

Öyle ki, küreselleşen dünyada artık rekabet şehirden şehre ülkeden ülkeye de yaşanmaktadır. Bunun için de rekabeti kazanmak adına şehirlerin zenginliklerini ve farklılığını ön plana çıkarması gerekmektedir. Kentin markası olan değerler, kent sakinlerinin gelir seviyeleri ve hayat kalitesini, standartlarını arttırır. Ekonomik krizlerin yaşandığı durumlarda, marka kentler daha az kayba uğrayarak kriz ortamlarını az hasarla atlattır (Torlak, 2015, s. 59).

Hanna ve Rowley şehirler açısından markayı ihtiyaç haline getiren koşulları şu şekilde ifade etmektedir (Hanna ve Rowley, 2008: 61):

- ✓ Uluslararası basın ve yayının giderek artan gücü,
- ✓ Uluslararası seyahat ücretlerinin düşmesi,
- ✓ Tüketicilerin alış veriş gücünün artması,
- ✓ Sunulan hizmetler kapsamında şehirlerarasında benzerliklerin oluşması ve giderek artması,
- ✓ Bireylerin farklı kültürlere olan ilginin fazlalaşması nedeniyle etkileşimlerinin ve iletişimlerinin de artması şeklinde ifade edilmektedir.

³⁷ Bkz., <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2009/05-06/5.pdf>

Her şehrin kendine has, benzersiz, güçlü ve zayıf yönleri mevcuttur (Herstein, 2012, s. 150). Bu süreçte kentler, mevcut kaynaklarını daha aktif kullanabilmek, yaşanabilir alanlar ve çekim gücü sağlayabilme adına en uygun yolu seçmelidir. Bu yolda kentlerin markalaşmaları, bireylerin bu markalar hakkındaki intibaları, duygu, ve düşünceleri, inanç ve değerlerindeki çağrışımların bütünü oluşturur. Başka bir deyiş ile; kentsel bir markanın ya da imajın diğer markalara ya da kentsel imajlara göre nasıl algılandığı ve şekil aldığıdır (Yalçınkaya, 2006, s. 7).

Kentlerin marka kişiliği oluşturulurken çoğunlukla o şehrin sembolleri kullanılır. Bunlar genel olarak bir anıt ve kentle özdeşleşen yapılardan oluşan simgelerdir (Can ve Başaran, 2014: 30) Bursa denildiğinde bu durum Yeşil Türbe ile özdeşleştirilmektedir. Aynı zamanda Bursa ile ilgili diğer simgelerin; İpekböceği, Uludağ, Cumalıkazık evleri olarak genişletildiğini görebiliriz.³⁸

Markalaşma süreçlerinde ilk olarak mekânın marka ve imajı ile pazarlama yaklaşımına dayandırılarak gerçekleştirilmiş girişimler ve ismi duyulmuş mekânların markalaşması durumunun, günümüzde akademisyenler ve sivil toplum çalışmacıları aracılığı ile önemli bir olgu olarak değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Mekânların hem iç hem de dış pazarlamaya açık hale gelmesi, küresel rekabet doğrultusunda, kentlere ve önemli görülen mekânlara markalaşma yöntemlerinin uygulama sıklığını giderek yükseltmektedir (Hanna ve Rowley, 2008: 61). Bundan dolayı, son zamanlarda kentlerde markalaşmaya yönelik gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda da artış yaşanmaktadır. Kentlerin turizm, kültürel miras bağlamında ve diğer alanlara dayalı faaliyetleri, yatırım alanlarının çekiciliği gibi birçok unsurun aralarındaki rekabeti arttırmakta ve bu artışın değişen ve gelişen teknolojik ve dijital imkanlarla süreklilik kazanacağı tahmin edilmektedir (Başer, 2015, s. 30).

Kentlerde turizm imkanlarının; istihdam, gelir, farkındalık ve avantaj sağlaması adına önemli bir kaynak olarak görülen kentlerin imajı (Wöber ve Fesenmaier, 2010, s. 24) değişen dünya düzeninde ve bu süreçte artan rekabette her bir kenti, kendi marka algısını arttırmak ve diğer kentlerden benzersiz bir kimlik üretme konusunda farklı

³⁸ Bkz. <https://www.bursa.com.tr/bursanin-diger-seboller-1027.html>

arayış ve hedeflere yönelmiştir (Trueman, 2004, s. 317-318). Hedeflenen amaç ile beraber kente gelen ziyaretçilerin devamlı olarak buraya gelmesini sağlayabilmek adına bir kısım aktiviteler düşünülmektedir. Bir kent birden fazla alanda ve çeşitli biçimlerde bireyleri kendine çekebilecek ilgi alanları keşfederek teşvik edici unsurları ortaya çıkarabilmelidir. Mesela, kentin bir turizm merkezi olması, ya da bir ticari merkezi, iş merkezi statüsünde tanınması, veya kentin sakin, huzurlu doğal bir yer olması gibi birden fazla niteliği taşıması, kişilerin gereksinimlerinin karşılanması ve ilgi uyandırması bağlamında gelen ziyaretçilere cezbedici ortamlar sağlamaktadır (Dragolea ve Cotirlea, 2012, s. 681).

Buradan da yola çıkarak çalışmamız içerisinde, kentsel mekânların bulunduğu toplumdaki bireylerin bellekteki karşılıkları ve etkileşimleri çerçevesinde, Bursa şehri, tarihi alan olarak Hanlar Bölgesi ve Çarşıları saha çalışmaları eşliğinde açıklanacaktır.

Bursa şehri ve bu şehrin tarihi dokusu İslâm dini etkisinde gelişerek kimliğini kurmaya başlamış ve aynı zamanda Osmanlı geleneğinin ürünü olarak şekillenmiştir (Recepoğlu, 2018, s. 80). Nitekim, kentin farklı kesimlerinde dönemin padişahlarının ve beylerinin kendi adlarıyla bilinen külliyele de bulunmaktadır. Örneğin; Orhan Gazi Külliyesi, Çelebi Mehmet Külliyesi, Hüdavendigâr Külliyesi, Yıldırım Külliyesi, Muradiye Külliyesi bunlara en güzel örneklerdir (Dörtok, 2007, s. 135-137).

Bursa şehri 1326 senesine fethedildikten sonra, arka planda kalmış, gelişme sağlayamamış kent olma özelliğini geride bırakmış ve başkent olarak dönemin padişahları tarafından tercih edilmiştir. Böylece ticari anlamda da önemli bir kent durumuna gelerek değişimleri üst seviyelerde yaşamıştır (Çubukoğlu, 2013, s. 37). Zaman içerisinde vakıflar kenti olarak isimlendirilmiştir (Karakurt ve Uyar, 2005).

Günümüzde de şehrin, tarihi ve kültürel dokuya sahip alanları muhafaza edilmeye çalışılmakta, bazı bölgelerde ise tarihi dokusuna zarar vermeden restore edilmesine çalışılmaktadır. Ayrıca inşası ve restoresi planlanan yapılarda belli başlı özelliklerin esas alınması (kültürel mimari doku özellikleri, yeşillendirme gibi) düşünülmüştür. Bursa kentindeki tarihi dokunun dönem içerisinde giderek kaybolmasını ve sağlıksız konutlaşmayı önleyen birtakım çalışmaların planlandığına ulaşılarak bu bağlamda,

Bursa şehrinin tarihsel kimliğine uygun bir kentleşme ön çalışmasının oluşturulması amaçlanmaktadır (Çam, 2019, s. 272).

Sonuç itibariyle Bursa şehri zaten kültürel birikimi ile kendi kimliğini, markasını ve imajını oluşturmaktadır. Ancak bütün bunların pazarlanması, uygun imajlar suretinde cezbedici yönlerinin ön plana çıkarılması gerekmektedir. Bu sebeple de Bursa için; kent logosu ve kültürel turizm unsurlarının birbiri ile özdeşleşmesi savunulmaktadır. Bursa kentini temyiz olarak tanıtımını sağlayacak çalışmaların onu diğer kentlerden daha farklı kılacak biçimde oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda yurtiçi veya diğer ülkelerden online olarak ödüllü yarışmalar düzenleyerek kentin tanıtımı ve tanınırlığı adına teklifler oluşturmak, şehrin imajını yükseltmek adına pozitif bir çalışma olacaktır. Bursa kentinin yurt içerisindeki diziler ve filmlerde gösterilmesi adına sponsorların bulunması ve bu durumun teşvik edilmesi gibi planlamalar ve etkinlikler yapılmalıdır. Kültür turizmi açısından, Bursa kenti içerikli filmler ve dizi çekimleri yapılmalı ve çekimlerin yapıldığı mekânların bu senaryolarda kısa kısa öyküleri pazarlanmalıdır. Böylece şehrin imajı artarak büyüyecektir (Torlak, 2015, s. 85-87). Bu bağlamda şehrin kültürel dokusuna ve mirasına özgün kalınarak, yapılacak festivaller ve şenliklerde şehrin tanıtımında oldukça önemli bir paya sahiptir (Özdemir, 2020, s. 6).

Bursa Valiliğini yapmış olan Münir Karaloğlu, Bursa'nın kent halkı aracılığı ile kentin imajının; yeşil renk, tarihi mekânlar, inanç turizmi ve su olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırmanın kenti pazarlama ve imajını oluşturma adına gerçekleştirildiği söylenebilir. Görsellik, satın alma kararlarını %90 etkilemektedir. Renk, imajların ünlülüğünü %80 arttırmaktadır. Belirli bir renk ile kavramsal anlamda Bursa kentini özdeşleştirmek, içselleştirmek ziyaretçilerin iç dünyasında Bursa'nın etkili biçimde yerleştirilmesini ve unutulmaz alanlardan birisi olmasını sağlamak olmalıdır. Araştırmalar neticesinde, Bursa kentinin ayırıcı renkleri olan beyaz; Uludağ için, yeşil; anıt ağaçları için ve mavi renk; çinicilikte kullanılmalıdır (Torlak, 2015, s. 88-90).

Bursa'da sürdürülebilir kentsel gelişimin sağlanması konusunda önemli bir aşamaya ulaşılmıştır. Kentin yerel değerleri ile küresel değerler arasındaki dengeyi kurarak, kısa ve uzun vadeli hedeflere ulaşabilmeyi sağlamak üzere bireysel ve toplumsal sorumluluğu arttırarak, bir yandan kentteki kültürel ve mekânsal çeşitliliği koruyup

geliştirirken, diğer yandan bu değerlerin yaşam kalitesini yükseltecek standartlara ulaşmasını temin etmek yönünde eylem planları hazırlanmaktadır (Balawi, 2016, s. 6).

Nitekim bu ifadeler sonrasında “ her kentin bir kimliği vardır “ diyebilmek mümkündür. Bursa kent kültürü, yaşam kimliğini gözler önüne sermektedir. Sahip olduğu tarihi ve doğal özellikleriyle kimliği hakkında bilgiler vermektedir.

1.7.TEMEL YAKLAŞIMLAR

1.7.1.Araştırma Yöntemi Ve Yaklaşımlar

Kentler; bireylerin, ekonomik durumunun ve kültürünün şekillendirdiği mekânın da bu duruma ortak olduğu oluşumlar olarak tanımlanabilir. Yüzyıllardan beri farklı mekânlarda ve şekillerde belirlenen mekânın büyüklüğü, ekonomik durumu ve nüfusu ile ilgili ifade edilen kent dokusunun oluşumunda çeşitli kültürlerin de kente etkisi söz konusudur. Bu etkiler çerçevesinden mekân gelişir, kültür değişir.

Bu tez çalışması; Bursa şehri ve Kapalıçarşı’sı, ve hanlar bölgesini ele alarak bu bölgedeki gelenek kültürünün kültürel belleğe aktarımını, kültürel miras değerlerinin ve bu mirası icra eden Yaşayan İnsan Hazineleleri olan adlandırılan insanların günümüzdeki durumlarının ortaya çıkarılmasını, mesleklerini ne oranda devam ettirebildiklerini veya aktardıklarını, kültür politikalarının hangi aşamada planlanarak yaratıcı kentlerin oluşturulmasında atılabilecek adımların planlanmasını, kültürel geleneğin hangi ölçüde sürdüğü ve kültürel dinamiklerin etkisi ile günümüzdeki değişimini incelemektedir. Dolayısıyla bölgedeki kültürel mekânların yerleşimini ve bu yerleşim bölgesinde yaşayan kullanıcıları da içermektedir.

Bu çalışma ile Kapalıçarşı Hanlar bölgesinin Bursa Kent kültürüne katkıları ve aktarımları, bölgenin kent kültüründe ve yaşamındaki etkisinin günümüze bakan yönüyle yansımaları, Bursa kent kültürünün belleğinin ve markasının oluşturulması, kültürel miras bağlamında geleneğin ve gelenek aktarıcılarının mekân-insan, insan-kültür, insan-insan ve mekân- kültür ilişkileri, günümüzde devam eden ipek ve İpek

böcekçiliğinin tarihsel kökeni ve günümüzdeki durumu, yaratıcı kent yaklaşımından da yararlanılarak incelenmesi planlanmıştır.

Ayrıca bu tarz toplumsal dinamiklerin baskın olduğu yerleşmelerdeki kültürel ekonomik ve politik etkileşim boyutlarının da ele alınarak tarihsel süreçteki işlevlerinin de açıklanması bu tezin temel amaçlarındandır. Özetle bu tezle Bursa örneğinde yaşayan kültürel mekân-insan-kültür ilişkilerinin yaratıcı ve yaşatıcı boyutlarıyla çok yönlü işlevleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda çalışmada amaçlanan Bursa Hanları ve Çarşılarının bahsi geçen kavramlar çerçevesinde ve folklor disiplini yöntemleri merkezinde çözümlemelerini gerçekleştirmektir.

Bursa kent imajını oluşturan unsurların, Bursa kent markası temelinde elde ettiği yeterlilikleri ve bu unsurların şehrin kültürel ve tarihsel dokusu ile olan ilgisi araştırmada değerlendirilmektedir. Bu unsurlar; kentin ve özellikle Kapalıçarşı, hanlar bölgesinin altyapısı ve bölgenin aktiviteleri, gelenek kültürü, kültürel belleğin aktarımı, geleneksel el sanatları, tarihi ve kültürel miras değerlendirmesi ve bu değerlendirmenin ekonomik getirisi tartışılmıştır.

Tüm bu verilere ulaşma ve değerlendirmede ise nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçların daha güvenilir olmasından ötürü mümkün olduğunca bu yöntemler bir arada kullanılmış ve elde edilen bulgular bu sayede sentezlenebilmiştir.

Nitel bilimsel araştırma yöntemi, bahsi geçen bölgeyi ve bölge kullanıcılarını tanımaya ve anlamaya ilk olarak öncelik sağlamaktadır. Nitel bilimsel araştırma yöntemi ise genel itibariyle derinlemesine bir literatür araştırması ve bilgi ayırma, tasnifleme çalışmasıyla yapılmıştır. Dönüşüm süreci içerisinde kentlerde ve yapılarda meydana gelen mekânsal, sosyal, ekonomik ve kültürel farklılaşmaların incelenerek değerlendirilebilmesi amacına dönük ulusal ve yabancı literatür araştırmaları elden geçirilmiş ve daha önce bu konuyla ilgili olarak yazılmış makale, doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiş ve ilgili olan

belediyelerden veya kentin resmi internet adreslerinden, gazete ve haber başlıklarından elde edilen bilgi, belge ve raporlardan yararlanılmıştır.

Bursa şehrinde, özellikle Kapalıçarşı ve hanlar bölgesi ele alınarak; mekânsal, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümüne ulaşabilmek, kültürel durumu ile ilgili dönemsel yaşanmışlıkları değerlendirebilmek amacı ile, Bursa Tarihi Koruma Kurumunun araştırma yaptığı bilgi, belge ve raporlarından da konu dahilinde yararlanılarak araştırma yapılmıştır.

Ayrıca bu tez çalışmasında; araştırma tekniği olarak, çalışma konusu disiplini oluşturulan, ele alınan ve bilinmesi gereken terimler, tanımlar açıklanmış ve bu zamana dek hazırlanan diğer bilimsel araştırmalar gözden geçirilip değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; terimlerin açıklamaları yapılırken, bilmemiz gereken kent kavramı, kent ve kültürel kimlik, kültürel miras, kültürel bellek, gelenek kültürü, kentsel mekân, kent meydanı, çarşı ve hanlar terimleri araştırılmış ve bu terimler ile ilgili olan diğer bilimsel kaynaklar incelenmiştir.

Çalışma konusunun bir diğer materyali olarak değerlendirilen araştırma sahası, genel nitelikleri ve mekânsal gelişimleri ile incelenmiş olup, gerekli gözlemler ve saha araştırmaları doğrultusunda çevresel, mekânsal ve toplumsal kimlik bileşenleri, tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu aşama ve oluşumları ve aynı zamanda kent kimliği-kent meydanı ilişkisi ile ilgili bulgular toplanmıştır. Toplanan bulgular Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi üzerinden incelenerek gerekli değerlendirmeler ve çözümlenmeler halkbiliminin araştırma yöntemleri kullanılarak açıklanmış ve bir sonuca varma amaçlanmıştır.

1.7.2. Kitaplar

Rana Aslanoğlu, Kent, Kimlik ve Küreselleşme: Bu kitabın içeriği, zaman ve yer ile ele alınarak şehirlerin, kentli kimliklerin uğradıkları değişimleri anlamaya yönelik yazılmıştır. Çağımızın çağdaş kentleri ve uygarlıkların ürünü olan yapılar, hanlar, tiyatrolar ve yollar ile saklıdır, diğer tarafta ise yoksul barınakları, trafik aksları yer alır. Şehirler, daha önceki dönemleriyle çelişircesine kent kimliklerin dile getirildiği,

kimliklerinin geliştiği yer olma niteliğini barındırır. Dönemimizde gerçekleşen hızlı sosyal değişimin anlaşılabilmesi adına zaman- mekân olayının ele alınmasının mecburiyeti bulunduğunu ifade eden yazar, modernizm-postmodernizm-küreselleşme terimleri kapsamında kent olgusunu tanımlayıcı, anlamaya yönelik bir düzlem üzerinde detaylandırmaktadır.

Neslihan Sam, Kent – Toplum – Kültür: Burada ele alınan Kent, toplum ve kültür kavramının detaylandırılması olmuştur. Kentler, her kültürün farklı coğrafyada yer alan topluluklarının, alt kültür değerlerinin ve kurumsal faaliyetlerinin bir buluşma ve yaşam alanıdır. Bunu belirleyen nokta ise bir şehrin topluluğunun sınırlılığdır. Kültür kavramı ise bir şahıs, grup veya toplumun sosyolojik ve estetik yönden ilerleyişini yansıttığı gibi toplumların yaşam şekillerini, aktivitelerini, dinsel inançlarını ve geleneklerini de ifade etmektedir. Kültürün bütünsel bir bilgi şeklinde sunduğu yerlerde, bu bilgiyi ve teoriyi öğrenen ve benimseyen şahısların yapılandırıcı bir güç haline büründüklerini ileri sürmektedir. Bu düşünsel kapsamdan yola çıkarak yapılan bu araştırmada da şehirlerin nasıl oluştuğu ve geliştikleri, toplum ve kültür etkileşimi baz alınarak çeşitli tarihsel dönemler içinde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Hülya Taş, Günümüz Bursa Esnafında Ahilik Kültüründen İzler: Türk İslam toplumlarına pek çok kültürel değeri bırakan Ahilik Teşkilatı, Türklerin Anadolu coğrafyasında Selçukluların yıkılışı ile devam ettirdikleri, Osmanlılar devrinde de zirveye ulaşan siyasi dinsel, politik ve sosyal yaklaşımları barındıran toplumsal bir teşkilatlanmadır. Ahilik, dinsel inanç ve ahlaki niteliklerin biçimlendirmiş olduğu Fütüvvet ilkelerinden oluşmaktadır. Ahiliğe ait dini, ahlaki nitelikler ve buna bağlı gerçekleştirilen törenler dönemimizde farklılaşmış olsa da varlıklarını devam ettirmektedir. Bu kitabın içeriğinde de Bursa'daki ahilik teşkilatının esnaf ve sanatkarlar arasında ne şekilde varlığını devam ettirdiği konusu anlatılmaya çalışılmıştır.

Osman Nuri Ergin, Türkiye’ de Hanlar, Kervansaraylar, Oteller ve Çeşitli Barınma Yerleri: Doğal güzellikleri ile dillendirilen Osmanlı şehirleri tarihsel süreç içerisinde pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple bünyelerinde birçok unsurun izlerini barındırmaktadır. Tarihi şehirlerde bu izler dışında inançlarını davranışa dönüştürmeleriyle de dillendirmektedirler. Örneğin yolda kalmışlar ücretsiz bir biçimde

hanlarda otellerde kalmışlardır. Eserde de bu konuları detaylandırmak amacıyla çeşitli han, kervansaray, otel ve diğer pek çok yapının varlığı söz konusu olmuştur.

Yukarıda bahsedilen kitaplar ve bu kitaplara benzer içerikler üretmiş olan daha nice kitabın varlığı söz konusu olmakla beraber çalışma da istifade edilen kitaplar arasında Etkileşim Ritüelleri, Ortadoğu'da kültürel geçişler, Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Etkileşimi, Almanya ve Türkiye Özelinde Kültürlerarası İletişim, Kafkasya'da Kültürel Etkileşim, Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Göç ve Kültürel Etkileşim, Yabancı/İkinci Dil Öğretiminde Kültür ve Kültürel Etkileşim, Kültürel Miras Yönetimi bulunmaktadır.

1.7.3. Tezler

Seda Bildik, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Değişen Alış veriş Alışkanlıkları ve Kapalı Çarşı:

Bu araştırma, İstanbul Kapalı Çarşı'sı için yapılmış olup toplumdaki alış veriş alışkanlıklarına bağlı olarak uğradığı değişim evreleri üzerine kuruludur. Aynı zamanda alış veriş alışkanlıklarını dönemimiz itibariyle yer alan mekânların etkilerinin ne şekilde olduğuna da değinilmektedir. Böylece bir yapının hayata tutunup devamlılığını sağlayabilmesi adına sosyal kurgusuna ilişkin yönleri detaylandırılmıştır.

Özlem Köprülü Bağbancı, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi; Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma:

Bu araştırma, bölgenin günümüze değin uğramış olduğu değişim sürecini ele almakla birlikte sistematik bir şekilde bölgenin kent bütünlüğü içindeki önem ve değeri de anlatılmaya çalışılmıştır. Araştırma alanı olarak belirlenen coğrafyanın kentsel korunma faaliyetlerine göre de yansımaları incelenerek gelecek kuşaklara aktarılmasına çalışılmaktadır.

Betül Dayıoğlu, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Kentsel Dönüşümde Şehir Markası ve Hafızasının Korunarak Yarınlara Taşınması (Kapalıçarşı Örneği):

Bu tez çalışması, Kamu Yönetimi, Tarih ve Sosyoloji alanlarına uygun bir biçimde çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda deprem bölgesinde yer alan ülkemiz kentsel dönüşüm sürecinde şehir markalaşması ve hafızasının korunması yolunda attığı adımlar ele alınmaktadır. Bu değerlendirmenin örneklemini de Kapalıçarşı üzerinden anlatmayı amaçlamıştır. Tez kapsamı boyunca çarşı kavramı ele alınmış olup maddi ve manevi konumlandırılmasının tarihi ile beraber dönem içerisinde ne gibi markalaşmaya gidildiği, ne gibi miraslar bıraktığına değinmiştir. Bu konuda halk bilimlerinden yalnızca alan araştırmasında faydalanmıştır.

Yukarıda değindiğimiz tezler dışında pek çok alan çalışması yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmamıza da yön veren ve yardımcı olan pek çok tezin varlığı çalışmamız içerisinde belirtilmiştir.

1.7.4. Makaleler

Emir İlhan, Gelenek ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası Üzerine Bir Tartışma:

Bu makalede ele alınan konu, geleneğin hatırlama kavramı üzerinden geliştirmiş olduğu üç farklı bellek türü üzerine genel bir tartışmadır. Buna bağlı olarak hatırlanan şeyin ne olduğu, geleneğin içeriğinin de ne olduğunu belirlemektedir ve buna yönelecek anlayışın yalnızca kültürel bellek ile çözümleneceği konusudur. Dolayısıyla makalenin içeriğini belirleyen şey, bellekle ilgili olarak öne sürülen terim ve düşüncelerin kültürel belleği inşa edişidir.

Nebi Özdemir, Edebiyat ve Ekonomi Kültürel Ekonomik Bir Alan Olarak Edebiyat:

Bu makalenin içeriğini edebiyat ve ekonominin birbirleriyle olan etkileşimleri oluşturmaktadır. Bu değerlendirme sürecinde ise karşılaşılmış olan dinamik ve gelişmelerin detaylı bir biçimde değerlendirilmesiyle alakalıdır. Buna bağlı olarak

burada, kültür destekçiliği, kent kültürü, kültür ekonomisi, reklam, kitap fuarı, kültürel endüstri gibi kavramlarla detaylandırılmıştır. Sonuç olarak makale okuyucusuna kalıplaşmış olan edebiyat araştırmalarından farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Kültür ve edebiyatın yaklaşımlarıyla bağlantıların işlevselliği de tartışılmıştır.

Nebi Özdemir, Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi:

Bu makalede ele alınan konu, kültürün esasını meydana getiren geleneksel bilgilerdir. Bu bilgiler ile kültür ekonomisi arasında bir ilişkilendirme söz konusudur. Böylece ilk olarak geleneksel bilginin halkbilim araştırmalarındaki yeri ve önemi detaylandırılarak tartışılmıştır. Dolayısıyla geleneksel bilginin kültür ekonomisi ve kültürel endüstri alanında yer alan kullanımları ile ilgili sorunlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre disiplinler arası yaklaşımların da etkili bir biçimde ele alındığı görülür ve bunun gerekliliği hakkındaki örneklemeler yer alır.

Nail Tan, Türkiye’ de Halkbilimi Çalışmalarının 100. Yılına Kutlarken:

Bu makalenin içeriğini Türk halkbiliminin eğitim dünyasında yer almasına ilişkin bilgiler oluşturmaktadır. Makalede Türk halkbiliminin gelişme süreci ve nasıl bilim haline geldiği konularına açıklık getirilmiştir. Bu alanda artan öğretim üyesi sayısı ile Türk halkbilimi alanında yapılan akademik çalışmalarda da artışlar görülmektedir. Türk halkbilimi çalışmaları, toplumsal kalkınmaların sağlanmasında ve kültürel kimliğin belirginlik kazanması açısından bu çalışma önemli bir değere sahiptir.

Bircan Kalaycı, Halkbilimi / Folklor Tarihsel Süreç:

Bu makale, folklor kavramının kökenine dair bir literatür taramasının yapıldığı ve bu bağlamda Türkiye tarihi ile günümüz folklor durumunun karşılaştırılmasına yönelik bir çalışmadır. Folklor terimini kullanan ilk kişinin kim olduğu ve hangi ülkeler tarafından kullanıldığı konularında, bu makale de açıklamalara yer verilmiştir. Birkaç ülkeye göre folklor kavramının tanımı yapılmış ve kavramın Türkiye nezdinde ne ifade ettiği , geçmiş ve günümüz durumları karşılaştırılarak anlatılmıştır.

Volkan Özteke, Türkiye’ de Halkbiliminin Mimarları:

Nitekim bu çalışma, Türk halkbilimi alanındaki iki önemli ismin Pertev Naili Boratav’ın ve İlhan Başgöz’ün, Türk kültürü tarihine yönelik çalışmalarını, çalışmalarını nasıl ele aldıklarını, konuyu ele alışlarındaki tarzları ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Türk halkbiliminin kuruluşu ve gelişimi, halkbilimi çalışmalarındaki sorunlar, önemli halkbilimcilerin eserleri ve bunların değerlendirilmesi çalışmanın genel hatlarını oluşturmaktadır.

Yukarıda ele alınan makaleler ile birlikte farklı noktalara değinen pek çok araştırma söz konusudur. Burada yalnızca araştırma yöntemi ve yaklaşımların açıklamasına örnek olacak şekilde birkaç tanesine değinilmiştir.

1.7.5.Önerilen Araştırma Yaklaşımı

Bu tezde başta halkbilimi, sosyoloji, antropoloji, kültür bilimi, tarih, etnografya, sanat tarihi, kent bilimi gibi bilim dallarının yöntem ve yaklaşımlarından yararlanılacaktır. Halkbiliminin bağlamsal ve işlevselleşen yaklaşımları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle çarşı, han, kültürel etkileşim, kültür değişimleri, kültürel mekân, kent kimliği, belleği ve markası gibi temel kavramlar farklı boyutlarıyla açıklanacaktır. Bu çalışmanın ilk bölümünde temel kavramların yanında araştırma konusuyla ilgili temel kaynaklar, dolayısıyla yaklaşım ve yöntemler eleştirel yaklaşımlarla ele alınacaktır. Bu tezin ikinci bölümünde Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesi yaşayan kültürel mekân olarak kabul edilerek çözümlenecektir. Bu tezin üçüncü bölümünde adı geçen bölgedeki yaşayan insan hazineleri insan-mekân etkileşimleri kapsamında temelinde değerlendirilecektir. Seçilen bölgenin yaşayan kültürü ise dördüncü bölümde ele alınacaktır. Bu tezin son bölümünde ise yaşayan kültürel-mekân-insan-kültür üçlemesinin Bursa kent yaşamı açısından etkileri ve işlevleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak bir kentin ve kent içerisinde yaşayan insanların oluşturmuş oldukları kültürel bağlantıların aynı zamanda bu bağlantıların da kendi kategorisi içindeki ilişkileri değerlendirerek Etnografi ağırlıklı çalışılmasıdır.

Folklor dinamiklerinin incelenmesi ve iletilimsel sürecinde yaşanan olay ve olguların değerlendirilmesi bazında “Performans Teori” yaklaşım modeli de örnek alınabilir. Buradan da yola çıkarak, folklorun sözel ve davranışsal biçimlerinde yer alan dışavurumlar aynı zamanda da araştırmanın çerçevesinden ele alınarak gözlem ve mülakatlar yoluyla bölgede bulunan esnaflar ve diğer insanların görüşleri doğrultusunda çalışmamızda yer alan kavramların (kültür-mekân, kültür-insan, insan-mekân vb.) dönem içerisinde çarşı ve hanlar bölgesindeki gelişimleri ve aynı zamanda bölgedeki yaşayanlar üzerinde etkilerinin neler olduğuna değinilmesinin halkbilimi gözünden çalışılması gerekmektedir.

Bu işlemler gerçekleştirilirken araştırmanın aşağıdaki evrelerden geçerek konu bazında ele alınması gerekmektedir:

İlk olarak yapılacak araştırmada belirlenmiş problemin, gerekli görülen sorular eşliğinde çerçevesinin oluşturularak hazırlanmış olması gereklidir. Bu bağlamda tema ve problem unsurunun belirlenmesiyle belli bir fikir doğrultusunda araştırma başlatılacaktır. Bu fikir, bir gözlemden, yaşamdan, kazanılan herhangi bir tecrübeden, mesleki çalışmalar gibi birçok sebepten üretilebilir. Seçilmiş problemin öncelikle hipotezi belirlenmeli, araştırma yöntem ve tekniği seçilmelidir. Bu aşama araştırma sürecinin belirlenip yolunun oluşturulması açısından önemli görülmektedir.

Araştırmanın geliştirilerek ilerleyebilmesi adına belirlenen konunun yönleri ya da genel bazı noktaları üzerinde hedeflerin belirlenmesi ve bunun üzerinden planlanan çalışma disiplininin devam ettirilmesi belirlenmektedir. Araştırma konusuyla ilgili sorunları gözlemlemek, tetkik etmek, tanımlamak, saymak, doğrulamak, değerlendirmek, analiz etmek, mukayese etmek şeklinde içerik oluşturulması yapılmalıdır.

Konu için ilgili görülen literatürün incelenmesi ve araştırma sorularının verileri üzerinden değerlendirilmesi gerekir. Bu sebepten araştırma sorularının formüle edilmesi önemlidir. Gerekli literatürler tarandıktan sonra yöntem ve teknikler seçilmelidir. Örneğin, pozitivist yaklaşım, oyun kuramı, karar teorileri, sistematik analiz gibi. Ve bu süreçte veri toplamları gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ulaşılan verilerin de bu bölüm altında açıklaması yapılmalıdır.

Veriler, ayrıca bilgiler ve olaylar bazında gruplandırılır ve ayrımı yapılır, gerekli olan yerlerde de tablo, şema ya da resimler üzerinden detaylandırmalar gerçekleştirilerek bilgilere erişim sağlanmalıdır.

Nitel araştırma tekniklerinde bilgiler çoğunlukla, dokümantasyon, görüşme analizi, örnek olaya dayalı şekilde aktarılmalıdır.

Temel sonuçlara dayalı bir değerlendirme veya yorum yapıldıktan sonra sonunda bir genel değerlendirmenin yer alması daha sağlıklı olacaktır. Yani burada, konunun hipotezleri, içeriği ve amaçları kısa bir şekilde özet halinde sunulmalıdır.

Sonuç olarak bir bilimsel araştırma, bilgi, zaman, araştırma, emek, materyal vb. faktörleri de araştırmacıdan istemektedir. Bu faktörler araştırma çeşidi, tekniği, yaklaşımı, yöntemi olarak ifade edilebilir. Bu faktörlerin belirlenmesinin yanı sıra bir araştırmanın oluşturulabilmesi için araştırma konusuna dair soruların ve hipotezlerinin de belirlenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın tasarımının oluşturulmasının yanı sıra, bir araştırmanın oluşturulabilmesi için yöntem bilim aşamasına ve toplanan verileri işleme safhalarına da ihtiyaç vardır. Böylece bu evrelerden sonra belirlenen konuyu içeriği tamamlanmış olacaktır. İçeriği tamamlanan araştırma genel durumu hakkında kısa bir özet halinde sonuçlandırılması gerekir. Sonuçlandırma itibariyle araştırmanın referansları da belirtilmelidir.

1.7.6. İnsan ve Mekân Etkileşiminde Yaratılan Yaşayan Kültürel Bağlam Olarak Hanlar

Barınma, beslenme, iletişim kurma insanın temel gereksinimleri arasındadır. Bu unsurların kimi sosyolojik, kimi fizyolojik, kimi sosyolojiktir. İnsanlık tarihinden bu yana bireyler her ne kadar istediği çeşitte bir yaşam modelini belirlemeye çalışsalar da hayatlarını sürdürdükleri doğal çevre, sosyal hayat ve doğa şartlarına bağlı çeşitli etkenler insanı yaşama modelini belirlemede yönlendirmiştir.

Bu kapsamda, bireyleri mekân ile etkileşim içerisinde mekânı açıklamakta olan bir öge aynı zamanda içinde hayat sürmekte olan bir organizma olarak da ele almayı mümkün kılar.

Ancak bireyler bir yönüyle kendi gereksinimleri doğrultusunda ve değer ölçütleri açısından sözü geçen her bir mekânı değişime uğrattırırken, diğer bir yönüyle de mekânların bünyelerinde barındırmış oldukları uyarıcılardan aldıkları etkiler dolayısıyla da birtakım gereksinimlere de sahip olabilmektedir. Burada yer alan bir önemli nokta ise mekânı şekillenmesine ön ayak olanın aynı zamanda da kullanıcı olmasıdır. Kendi gereksinimleri kapsamında bir nevi kendi bireysel alanını organize etmekte olan bireyin mümkün mertebe maddi, manevi ve zamansal kayıplarının boyutu ile başka bir birey kapsamından bir kullanıcı profili ve kullanım gereksinimleri öngörüsü olmaksızın tasarlanmış olan bu mekânların kayıpları yerine ve dönemine göre değişiklikler arz etmektedir (Cüceloğlu, 2004, s. 18-21).

Nitekim, her bir mekân bireylerin kendi gereksinimlerine elvermediği kapsamda yeniden düzenlenecektir. Bu yeni düzenlemelerin aralıkları zamansal ve maddesel bir kayba neden olmakla birlikte her bir düzenleme süresi boyunca bir işlevsizliğe sebep verecektir. Bunun yanı sıra mekânlar tasarlanırken ve kullanımlarının gerçekleştiği anlarda neye elverdiği veya elvermediği hususunda insanın gereksinimlerini de biçimlendirebilmektedir. Bir diğer ifade ile bireylerin etkenliğindeki mekânların insanın üzerindeki yönlendirici etkisi insan-mekân etkileşimi içerisindeki geri dönüş aşamalarının bir başlangıcıdır (Bilgi, 2007, s. 36-37).

Bu süreçte küresel ve yerel imajların birbiri ile iç içe olduğu günümüz şartlarında kültürel değerlere anlamlar yüklemek zorlaşmıştır. Bu bakıma, neyin yerel, neyin küresel olduğu artık daha eski kuşakların zihinlerinde gizlidir. Geçmişten günümüze, hangi ihtiyaçlarımızın, hangi mekânlar aracılığı ile karşılandığı, bu mekânlarda şekil alan imajların ve değerlerin hangi anlamları barındırdığı açıklığını kaybetmiştir. Bu sebepten ötürü, yapılan çalışmalar kültür ve kültürel değerlerimizin mekân ile iletişimini meydana çıkardıktan sonra günümüzde de var olan durumu inceleyip analiz etmektedir (Ayalp, 2012: 51).

İnsanlar, toplumsal yani sosyal bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Yaratılışlarından itibaren her insan, küçük/ büyük topluluklar şeklinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Küçük insan toplulukları zaman içerisinde büyük toplumsal yapılara dönüşerek toplum içerisinde yaşamı sürdürmeyi gerektiren kurallar, ilkeler ve davranışlar oluşturmaya başlamışlardır. Bu süreç içerisinde insanoğlu, göçebelikten yerleşik bir hayat tarzına geçmeye başladıktan kısa süre sonra kentler yavaş yavaş kurulmaya başlamıştır (Türk ve Seydioğulları, 2018, s. 206).

Bireylerin mekânlarla, yerlerle ilgili durmak bilmeyen ve sürekli devam eden etkileşim sürecinin analiz edilmesinde, bireylere ve çevreye, mekâna ait bütün değişkenlerin etkileşimi kompleks ve bütünleştirici bir şekil haline getirdiği belirtilmektedir (Caness ve Newell, 2018: 21). Mekânların içeriğinden ve felsefi okumalarından da belli olacağı üzere, mekânların stabil yapılardan oluşmalarının yanı sıra bireylerin kendilerini bir özne olarak kabul ettirmesi, duyu ve tecrübeleri ile ilişkilendirdiği ve bu çok girdili algılama sürecinin sonucunda anlamlandırdığı bir oluşumdan ibarettir. Bireylerin mekânlarla olan ilişkisi sonucunda oluşmuş olan mekânların ya da yapıların, bireylerin kendi adına ifade eden öznel gerçekliğinden ziyade mekânların kendisini oluşturan faktörler tarafından da meydana gelen nesnel bir teşkilatlı yapısı bulunmaktadır (Güzelkahraman, 2019, s. 28).

Mekânlarla ve çevre ile kurulmuş olan ve bireylerin duygusal algılama eylemleri sonucunda mekânın bir yere dönüşümü süreci ile orayı kullanacak bireylerin o mekânla tanışıklığı güçlenmektedir. Bu netice itibarıyla bireylerin mekânlara dair memnuniyetleri, hoşnutları anlamındaki fikirleri yavaş yavaş oluşmaya başlar ve bu sürecin olumlu bir şekilde değerlendirilmesi sonucunda da o yere ya da mekâna bağlanma durumu mümkün hale girmiş olur. Bireylerin mekâna dayalı olan tecrübeleri sonucunda mekânların bir yere dönüşmesi ile birey ve mekânsal bileşenler arasında ilişki kurulması söz konusu hale gelir. Bu netice itibarıyla mekânsal algılamalarda tecrübelerin en etkili unsurlardan olduğunu söylemek mümkündür (Altman ve Low, 1992: 65).

Dolayısıyla algılama sürecine yardım etmekte olan duyularla elde edilmiş olan veriler, öznele yani bireye ait yorumlamalar neticesinde, birlikte mekâna dair bütün girdilerin

aynı süreçten geçirilerek değerlendirilmesi sonucunda bir mekânsal yorumun oluşmasına ortam sağlanmış olur. Bireylerin mekânsal algılamasına yardım etmekte olan ilk algılama safhasının görsel algılama ile oluşturulmakta olduğu kanıtlanmıştır (Gibson, 1950: 87).

Algı, bireylerin mekân ile kurmuş oldukları ilişkilerinde bireylerin mekâna dair ilk gözlemlerinin oluşmasında ve hemen ardından da mekân ile ilgili fiziksel ve duygusal uygulamaların geliştirilmesinde rol oynayan disiplinler arası bir süreci ifade eder (Güzelkahraman, 2019, s. 32).

Bireye yönelik yürütülen mekânları ve yerleri algılama süreçleri üzerinden bakıldığında sosyal ya da kültürel ortaklıklar hakkında herhangi bir tahmin yürütmek mümkün hale gelirken aynı zamanda da bu ortaklıkların toplumsal ve kültürel beraberliklerin oluşturulmasını ve devam ettirilmesini de sağlamaktadır (Altman ve Low, 1992: 73).

Mekânsal algılar ve yerler bireyler aracılığı ile tecrübe edildikçe yaşanır bir hale gelmektedirler. Mekân ve çevreye insan ses verir, kültürel değerler şekillendirir. Yani, mekânlar bireylerin tecrübelerini gerçekleştirmesi için bir ortam hazırlarken aynı zamanda da tecrübeleri ile birlikte şekillendirildikleri için geçmişe dayalı olan deneyimler hakkında da ip ucu vermektedirler. Mekâna bağlı gerçekleşen tecrübeler, mekânın üçüncü boyutta elverdiği fiziksel özellikler ile beraber gerçekleşse de tecrübenin kavramsal halinde bulunan zaman niteliği ile ele alındığında mekân dördüncü boyutta da kullanıcılar yani bireyler için anlamlı bir hale girmeye başlar (Seamon ve Buttimer 1980: 93).

Dolayısıyla bireylerin ilişkilerini kurup canlandırdıkları mekânların benzer tasarım değerlerine sahip olan diğer mekân ve yapılardan ayrılarak bir yere dönüşmesi üzerine mekân bireyleri için ayırt edilme eğilimi sürecine girer ve iskan edilmeye açık bir potansiyel haline dönüşmektedir (Seamon ve Buttimer 1980: 94). Bu süreç içerisinde mekâna bağlı bağlılığın oluşmasında hem fiziksel hem de zihinsel tecrübelerin yanı sıra Altman ve Low, bireylerin ait olduğu kültürel değerlerin de etkili ve aktif bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Mekân ya da çevre, yapı gibi kavramlar bireysel, sosyal ve

de kültürel ilişkiler kapsamında ele alındığında anlamlı hale gelen ayrı parçalardan oluşan bir bütünün değerlendirilmesini ifade etmektedir (Altman ve Low, 1992: 102).

Bu yüzden insanların mekânlara karşı hissettikleri yer aidiyeti değişkenlerinden biri olan kültürün; bireylerin çevreleri ile olan iletişim ve etkileşiminde doğrudan doğruya rol oynadığına ulaşılmaktadır. Kültür veya kültürel değerler bir grubun, sosyal yapıya ait olan bir toplumun müşterek algı ve tecrübelerinden oluşmasıyla elde edilen yer aidiyetinin incelenmesinin birey ve yer ilişkisi üzerinde de etkili olmaktadır. Yer memnuniyeti ve yere ait huzurun sağlanmış oluşu bireylerin o mekânla olan etkileşimini ve de iletişimini güçlendirme isteğini doğrudan doğruya etki ederken aynı zamanda da yer aidiyetinin geliştirilmesine de hizmet etmektedir (Güzelkahraman, 2019, s. 87-89).

Kültür herhangi bir sosyal yapıya ait toplumun müşterek oluşturulmuş algı ve tecrübeleri ile meydana gelen yer aidiyetinin analiz edilip değerlendirilmesi neticesinde birey ve mekân ilişkisi üzerinde de etkili olmaktadır. Mekâna bağlı olan bireylerin sosyal ve kültürel parametrelerinin yanı sıra tercih mekânizmalarının da mekâna duydukları bağlılık ve o yere kendini ait hissetmelerinin geliştirilmesinde de rol oynadığı düşünülmektedir. Aynı zamanda sosyal hayatın yönlendirici ve biçimlendiricisi aynı zaman da koruyucusu olarak bir mahremiyet alanı yaratan mekân, kültürün ve kültürel değerlerin de devamlılığını sağlarken; sosyal olarak kültürel rollerin ve etkilerin mekân üzerinden ele alınıp değerlendirilmesine olanak sunmaktadır. Mekânların sosyal niteliklerinin yanı sıra sahip oldukları fiziksel özellikler de insanların bölgeye karşı aidiyet oluşturmada görev üstlenmektedir. Mekânın stabil özellikleri bireyler için belli bir ortam ve imkanlar da oluşturmaktadır (Stokols ve Schumaker, 1981: 441-444).

Mekânsal bağlar; toplumların ya da bireylerin aralarında gerçekleştirdikleri kültürel paylaşımlarla, özgül olan bir toprak parçasına müteveccih duygusal manada geliştirmiş oldukları imgesel ilişkiler ve etkileşimler formu olarak tanımlanabilir. Bireylerin öldükten sonra anavatanlarına ya da atalarının buldukları şehirlere gömülme istekleri toprakla, mekânla kurulan bağdan, aidiyet duygusundan kaynaklanmaktadır (Ulusoy, 2018, s. 355).

Mekânlara dair aidiyetliği ilk defa Yi-Fu Tuan'ın kullanmış olduğu “topophilia” kavramı da, toplum ve mekân arasındaki duygusal bağı açıklamaya yöneliktir ve bu bağlamda Tuan'a göre bu duygusal bağın oluşmasındaki temel faktör devlettir. Bunu açıklarken ise kişilerin kendi ideolojik araçları üzerinden gerçekleştirerek “topophilia”yı ait oldukları memleket toprağına karşı bir sevgi bağı, aidiyetlik olarak üretilmesi sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir (Tuan, 1974: 22).

Bireylerin benimsedikleri yerlerde zamanla kentlerin oluşum süreci başlarken; sosyal, politik, kültürel, ekonomik ve teknolojik yenilikler ve gelişmeler de farklı özelliklerin biçimlenmesini sağlamaktadır. Her kentte oluşturulmuş ayrı kimlikler zaman içerisinde girilen etkileşimlerle varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Belli şartlar içerisinde bu süreç bazı gereksinimlerin karşılanması ile gerçekleşmiştir.

Kent meydanları, en eski çağlardan itibaren günümüze değin insanların içtimai olarak iletişim gereksinimlerini de karşılayan en önemli toplumsal mekânlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin en eski yerleşim yerlerinden olan Çatalhöyük'te M.Ö.6000 senesinde yapı gruplarının genel itibariyle bir avlu çevresinde toplanmasıyla oluşan avlular, tarihteki “ilk meydan, ilk toplumsal mekân” örneklerini sergilemektedir. Bu tipoloji içerisinde kalan sahanın önemli derecede kontrolünü elde tutmak amacıyla savunma görevini de yerine getirmiştir. Bu konudaki yapının ilk örnekleri Yunan kentlerinde "agora" olarak adlandırılmıştır

Dolayısıyla dönem içerisinde mekânlar, insanların dönemin ihtiyaç ve zihniyetine göre değiştiğinin bir kanıtıdır. Her dönemin bireyleri kendine has kültür ve mekân yaratma, bu süreçte oluşturdukları deneyim biçimleri ve bunları paylaşma düzeyleri, ürünleri, araçları, inşaları, uygulamaları, kavramları; mizahı, edebiyatı, duyarlılığı, cinsiyet kültürü, eğilimleri, alışkanlıkları, zihniyeti kendine has bir sistemde gelişmekte ve devam etmektedir. Kimi zamanda dönemin ya da bireylerin gereksinimlerine cevap veremeyerek silinip gitmektedir (Özdemir, 2019, s. 126).

Varlıklarını sürdüren ortak şehir mekânları; insanların sosyal, ekonomik, teknolojik, kültürel ve diğer alanlarda sergileyecekleri faaliyetlerine ortam oluşturmakta, aralarındaki iletişimin sağlanmasına da zemin hazırlamaktadır. Sosyal mekânlar yerel

kültürü, kültürel değerleri ve geçirilen zamanı, hayatın parçalarını yansıttıklarından dolayı şehirler ve mekânlar içerisinde yaşayan halkın aynasıdır. Şehirlerin muhtelif etkileşim içerisinde oluşu ve gelişimleri aynı zamanda bir merkez olma sorumluluğunu sürdürülebilmesi adına, bu mekânların nicelik ve nitelik bakımından da güçlü olmaları ve yaşayanlara bir şuur ve duyarlılığın geliştirilmesini sağlamak zorundadır (Oktay, 1999, s. 55-56).

Mekânlar, mimari yapılarıyla değerlendirildikleri zaman mekân kavramı birçok anlamda bireyleri etkilediğine ulaşılmaktadır. Mekânların sahip oldukları gerek renklerinin bireylere duygusal etkileri, gerek rahatlık düzeyi ile bireylerde yaşamsal verimlilik ilişkisi ve hatta yalnızca mekânlarda yaşayan bireyler bağlamında değil de mekânı tasarlayan bireyin büyüüp yetiştiği, içerisinde bulunduğu bölge ve kültürün tasarımlarında bir ilişki bulunması bile bu kavramın insanlar üzerinde yarattığı etkiyi göstermektedir.

Çünkü etrafımızda gerçekleşen her durumla insanlar, yaşantılarına birer alışkanlık silsilesini eklemektedir. Bu süreçte mekânlar da duygu ve düşüncelerimiz ile yaşantımızı bir o kadar farkında olmadan etkilemektedir. Bu sebeple de mekân olgusunu etrafı kapalı bir kutuya benzetmektedirler. Etkisi çok derin ve kalıcıdır. Mekânlar, doğrudan olmasa da ağır ağır, yavaş yavaş bireyleri işleyen ve hayatlarımıza yön veren, zihin ve benlik algısına bir şekilde imzasını bırakan olgudur (Cesur, 2019:4).

Bireylerin günlük hayatlarında oluşturdukları ilişkiler ve etkileşimlerinin neticesinde oluşan, toplumun söz konusu ilişki ve etkileşimleri “mekân” olarak isimlendirdiğimiz bir düzlem üzerinde gerçekleşmektedir. Bu mekânın içerisinde hayatını sürdüren, aynı zamanda algılanan ve değerlendirilen bir düzlem olarak görülen mekân kavramı, sadece geometrik bir alandan ibaret değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, psikolojik ve siyasal boyutları da olan karmaşık bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple mekânlar, kendi varlık alanlarını fiziksel olarak devamlı yaratırken, zihinsel imgeleme olarak da yeniden şekillenen bir olgu olarak görülmektedir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011, s. 845).

Belli bir olgunun mekânda ele alınan ve farklı alanlarda gerçekleşmesinin, o olgu üstünde tesirinin olabileceği ve farklı sonuçlar doğurabileceği bir gerçektir. Bu yüzden mekânın kavramı önemlidir. İnsan davranışları sonucu yaratılan mekân, bu davranışların da gerçekleştirildiği bağlamı oluşturur (Işık, 1994, s. 13). İnsan ve mekân arasında sürekli bir şekilde birbirini değiştirmekte olan ve dönüştüren bir ilişki söz konusudur. Bu sebepten mekân unsuru, toplumların kültürel değişimine paralel bir şekilde farklılaşan, içinde çeşitli anlamlar barındıran ve sosyolojik ve psikolojik yükü olan bir varlıktır.

Kültürel davranış şekilleri, kullanımlar ya da törenler, kutlamalar çoğunlukla bir mekân ile arılaştırılmakta ve mekân kültür değerler faaliyetlerinin bir parçası olarak şekil almaktadır. Örneğin bir toplumun geleneksel evlilik kutlamalarında sürekli olarak belirlenmiş bir hamamın kullanılması o hamamı bölgede bulunan diğer hamamlardan ayırmakta ve yıkanma mekânı olmanın dışında başka bir nitelik kazandırılmaktadır. Bu sebepten mekân ile kültür tarihi bir çevreyi oluşturan ve fiziksel düzenlemeye anlam katan bütüncül bir özellik şeklinde meydana gelmektedir. Tarihi mekânları anlamlandırmak için yapılan çalışmalarda mekânın fiziksel düzenlemeleriyle beraber o mekâna kullanıcılar tarafından yüklenen kültür ile ilişkili nitelikler ve kullanım biçimleri de belirlenmektedir (Uçar, 2011, s. 138).

Değişen dönem içerisinde, sosyal koşullara bağlı bir şekilde tanımlanan ve yeniden biçimlendirilen mekân, varlığını bir şekilde devam ettirerek, insan hayatında önemli bir unsur olarak kalacaktır. Reel ya da sanal olsun, mekânlar yaşam ölçütlerimize bağlı değerlerimizi, zihinsel ve ruhsal dünyamızı yani bilinçaltımızı, kültürel değerlerimizi, kültür yapımızı ve dış dünya ile olan iletişimimizi devamlı etkileyen bir unsur olarak varlığını devam ettirecektir. Çağımızda gelişen ve hızla değişen bilişim sistemleri ve teknikleri ve gözetim mekânizmaları ile gizli hayat, mahremiyet yok olmaya yüz tutmuş ve modern panoptikonlar denilen bir kültür yaratılmıştır.

Sonuç itibarıyla, yaşamın sürdürüldüğü mekân ile insanlar arasında duygusal bir bağ ve ilişki söz konusudur. Yapay olan ve planı düzensiz yapılan mekânlarda geçirilen günlük yaşamsal faaliyetler insanları baskılamakta ve bunalıma sokmaktadır. Barınma, beslenme ve korunma gibi doğal gereksinimler karşılanmış olduğu sürece insanlar bu

mekânlarda hayatlarına devam ederler ve ilerleyen süreçte de bu mekânları yaşatırlar. Yani birer sosyal ve eğlence alanına çevirirler. Bunları da bölgenin gelenek ve kültürüne uygun oluştururlar (Kulaksızoğlu, 2013, s. 173-174). Özetle mekânın insana, insanın da mekâna olan etkileri aynı zamanda kültür kavramında da görülür. Popüler kültür ile mekânların yaşatıldığı, mekânlar ile de popülarizmin doğduğu söylenebilir. Ayrıca mekânların örgütlenmesi ve içerisinde yaşanan değişimler insanların boş zamanlarını geçirmelerinde belirleyici bir unsur olarak gözlemlenmiştir (Tellan, 2016, s. 138).

Bireylerin mekânlarında aradığı yaşam kalitesi yine bireyin çevresi ile olan ilişkisine ve mekânın bireylerin ihtiyaçlarına göre planlanması ile yakından ilişkilidir (Silahtaroglu ve Ergül, 2016, s. 98). Bu sebeple de sağlam mekânsal çevrelerin oluşumu ve devamlılığı, kültürel gelişmişlik seviyesiyle yakından ilişkilidir. Mekânların tarihsel, natural ve sosyal yönlerden bütün değer yargılarının korunması açısından gösterilen sosyal bilinç, kültür düzeyinin yansımadır. Bu sebepten, kültürel birikmişlik bilgiye dayalı, bilginin üretimine ve bunlarında mekânla olan etkileşimine bağlıdır. Ayrıca yaratıcılık unsuru bu süreç içerisinde kültürlerin iç dinamiğini oluşturmaktadır. Bir toplumda, insanların yaratma özgürlükleri de kendi iç dinamiklerine bağlıdır ve kültür sosyal, hukuksal, politik ve yapısal tüm unsurların biçimlendirilmesinde en temel özelliktir. Kültür yaratma özgürlüğü de zihinsel özgürlüğe, düşünce özgürlüğüne ve yeniliklere açık olan kültürel toplumların oluşumlarına bağlıdır.

Dönemimiz itibariyle gündelik hayatların belli bir şekilde anlamlandırılması arayışında muazzam bir rol oynamakta olan popüler kültür ile bu kültürel değerlerin materyal ve ruhsal düzlem içinde somutlaşmasına olanak sunan eğlence alışkanlıkları, mekânın teşkilatlanmasındaki karakteristikleri tayin eden unsurlar şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu sebepten ötürü, gündelik tüketim kalıplarının farklılaşmasına bağlı bir şekilde tekrardan kurgulanan eğlence alışkanlıklarının ve bu alışkanlıklara şekil veren popüler kültürün zaman içerisinde mekânın şeklini ve niteliğini değiştirip dönüştürmektedir (Urry, 2015: 15-18).

Ancak çağımızda bireylerin sahip oldukları değerler onların kültürünü, yaşam biçimini, itiyatlarını, ruhsal ve zihinsel iç dünyasını yansıtmalıdır. Geçmişten günümüze bu

durum hep böyle olmuştur. Fakat bugün git gide bu unsurlardan uzaklaşmaktadır. Arkeolojik kazılar ve tarihi bulgular neticesinde ortaya çıkarılan kentler incelendiğinde; bireylerin hayat biçimleri, kültürleri, toplumsal yaşantıları ne şekilde gerçekleştiği ve geleneklerinin hangi boyutlarda yaşandığına dair fikirler sunmaktadır. İlerleyen yıllarda gelecek nesiller için ise durumun pek iç açıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Çağımızın kalıntılarına bakarak duygusuzlaşan soğuk duvarların dışında, bireyi yansıtan, canlılığı, hayatın izini yansıtan öğeler giderek tükenmektedir (Ergül, 2015, s. 1072).

Oysa ki, mekânlara yansımış olan imgeler aracılığı ile aktarılmış olan veriler, bireylerin içinde yaşadığı toplumların paydaşları oldukları, değerlerini ve kültürünü de dışa vurmaktadır (Solak, 2017, s. 25).

Bu perspektiften değerlendirildiğinde yaşayan hanların ve çarşıların insanlarla etkileşimleri günümüzde yaşayan kültürü, aktarılan kültürel belleği ve kültür mirası hakkında bizlere fikirler sunmaktadır. Öyle ki, bu mekânlar Türklerin yerleşik hayatlarına ait en eski ticari faaliyetlerin ve sosyal, kültürel etkileşimlerin başlamış olduğu mekânlardandır.

Türk şehirlerindeki ticaret yapıları; bedesten, hanlar, çarşılar ve dükkanlardır. Bu yapıların arasında sayıca en fazla olanı, yapıca en basit, inşa malzemesi en çok çeşitlilik gösterenler dükkanlardır. Dükkanlar üstü açık bir sokak içerisinde olacağı gibi, aynı zamanda da üstü kapalı bir çarşı etrafında, arastalarda, han içerisinde ve bedestende de var olabilmektedirler (Cezar, 1985: 87). Bu yapılar geçmişten günümüze kalmış ve geçmişi bizlere ileten yapılar arasında görülmektedir.

Han yapıları gibi tarihi mekânlar da farklı insan ve toplulukların kimliklerine göre şekillendirilmiş olan mekânlar olarak öğretici, eğitici ve ilgi çekicidirler. Toplumsal ilişkileri olumlu yönde ele alan ve bireyler arasındaki birlik, beraberlik duygusunun pekiştirilmesine ve insanların bilinçlendirilmesine katkı sağlayan ortamları sağlamaktadır. Bu tarz bir mekân içerisinde yaşamak veya bulunmak, bireyi mutlu etmektedir. Yaşam şartlarının ve standartlarının, gelenek ve göreneklerin, yapım yöntemlerinin de hızla değişime uğradığı dünyanın varlığını bu yapılar kanıtlamaktadır. Bilhassa tarihi mekânlar, arkeolojik, tarih, mimari, estetik önemleri ölçüsünde aynı

zamanda kültürel ve folklor değerlerini bünyelerinde taşımalarından ötürü korunmaktadırlar (Ahunbay, 2011: 116). Tarihi mekân içerisinde yaşanan ve toplumlara mal olmuş anıtsal yapılar, geçmiş dönemlerden günümüze ulaşan sosyo kültürel, ekonomik, siyasi, psiko sosyal durumlarını ve o dönemlerin yaşanmışlıklarını anlatan en önemli eserlerdendir.

Bu nedenle, bu tarz yapılar, geçmişten günümüze ulaşan pek çok kültürel değer ve geleneğin toplumlar nezdinde kuşaklar arasında taşınarak yaşatılmasını, yönetsel işlevlerin yükümlülüğünde bulunan ve bu yükümlülüklerin doğru biçimde yönlendirilebilmesi için bilim, teknik ve teorik bilgilerin ışığında devletler tarafından oluşturulan ve yasalaşmış uygulamaları kapsamaktadır. Yasalar, her ne ölçüde bu tarz yapıların orjinal dokusunu, malzemesini, ve teknik sistemini zarar vermeden muhafaza edip canlılığını sağlayabilmesine yardımcı olsa da, yapı ve toplum arasındaki ilişkiyi muhafaza edebilmek için koruma uygulamalarının dışında da yapılması gereken pek çok uygulamanın değerlendirilmesi gerekmektedir (Kim, 1998: 78).

2.BÖLÜM

BURSA ÇARŞILARININ VE HANLARININ TARİHİ

Bursa şehrinin çarşıları ve hanlar bölgesi; Osmanlı beyliğinin kurulmasından itibaren, 14. Yüzyılın ikinci yarısında sur dışında bedesten merkezli bir çarşı sistemi oluşturulmuş ve şehrin gelişme ve genişleme dinamiğini ve kimliğini zamanla tayin eden güçlü bir odak noktası konumuna gelmiştir. 16. yüzyılın ortalarına kadarki sürede bu bölge yoğun bir düzenlenme içerisinde olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı modernitesinin tesiriyle şehirde ve tarihi mekânlarda birtakım yenilemeler ve değişimler yaşanmaya başlamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, bilhassa 1950’li yıllarda başlayan kentleşme süreci ve devamında 1970’li yıllarda sanayileşmenin etkisiyle bölgede dönüşümler uygulanmaya başlamıştır (Bağbancı, 2007, s. 21).

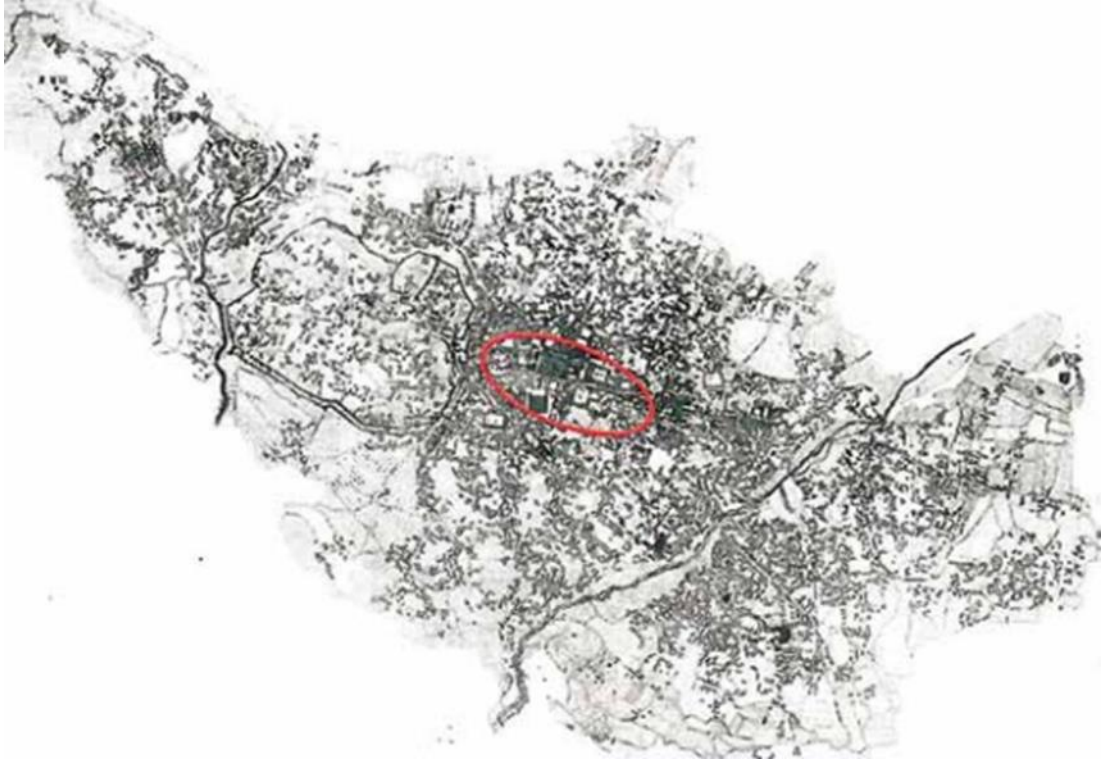
Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşıları genel itibariyle Osmanlı Devleti öncesi, Osmanlı Devleti Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere üç kısımda incelenerek ele alınmıştır (Oğuz, 1999: 54).

Aynı zamanda Bursa Hanlar Bölgesi fiziksel değişiminin ölçütlerinin belirlenebilmesi için ilk olarak şehrin tarihi süreci ve sosyoekonomik değişimleri de göz önünde bulundurularak bir bütün halinde değerlendirilmelidir. Buranın değerlendirilmesi dönem bazında yani; Osmanlı dönemi ve öncesi, Batılılaşma süreci ve Cumhuriyet dönemi bağlamında ele alınmalıdır. Bu süreçte şehirde yaşanan yangınlar, savaşlar, depremler ve batılılaşma olguları ile şehirde birtakım farklılaşmalar ve dönüşümlerin etkisi her yönüyle insanlara ve yapılara yansımıştır. Bu sürecin somutlaştırılması adına Suphi Bey haritasının incelenmesi yeterli olmaktadır. Suphi Bey haritasının içeriğinde Bursa şehrinde ticari ilişkiler, envanter fişleri ve özellikle Hanlar Bölgesi’ne ait analiz ve değerlendirmeler yapılarak günümüze ulaşan hali belirlenmiştir (Kırayoğlu, 2004, s. 68-70).

Bu haritanın önemi Bursa’nın deprem gibi doğal afetlerden ya da yaşadığı diğer etmenlerden ne oranda etkilenmesini ve sonrasında fiziksel değişimlerinin

belirlenebilmesi açısından bir ölçüt sunmasıdır. Ayrıca bu haritanın içeriği, şehrin özellikle 14. yüzyıl itibarıyla gelişim gösteren ve yaşadığı değişimlerin kronolojik bir şekilde ele alınması bakımından incelenmesini gerektirmektedir (Bağbancı, 2008: 22).

Ayrıca bu harita sayesinde bölgeye atanan valiler, Tanzimat döneminde ülke genelinde yaşanan değişimlerin yapılara ve sosyal hayata yansımalarının anlaşılması bakımından önemli görünmektedir. Çağın gerektirdiği değişimlerin kültürel mekânlara uygun olacak şekilde nasıl tekrar imar edilebileceğini, yeni akslar ve bağlantıların oluşturulmasını ve tarihi merkez alanının düzenlenmesinin gerçekleştirilmesini bu plandan anlayabilmekteyiz (Akkılıç, 2001: 11-12). Bahsi geçen haritanın bir bölümü aşağıda yer almaktadır.

Şekil 2- Söz konusu harita.

Osmanlı' dan önce Bizans döneminde şehir kale, iç kale ve surlardan inşa edilmişti. Bursa kalesi, yaklaşık 2 kilometre uzunluğunda yine yaklaşık olarak 67 tane kule ve 5 adet kapıdan meydana gelmektedir. Doğu ve batı şeridi 800 metre uzunluğunda, kuzey ve güney şeridi de 500 metre enindeydi. İç kalede ise 17 kule bulunmakta ve burada tekfur sarayına da yer verilmekteydi. Şehrin yönetici kesiminin bulunduğu iç kale şehrin saygınlığını oluşturmaktaydı. Aynı zamanda buranın etrafında pek çok önemli yapı inşa edilmiştir (Tekeli, 1999: 10).

Osmanlılar tarafından alınan şehir 23 yıllık uzun bir kuşatmanın neticesinde alınabilmiştir.³⁹ Osmanlı hakimiyeti altına giren yerlerde, eski ahali bölgede yine güvenle ve rahatlıkla alışverişlerini gerçekleştirebilmiş, gündelik hayatlarının gereksinimlerini karşılamıştır. Şehrin teslim alındığı 1326 senesi itibariyle, kaynaklarda yaklaşık 2067 hanenin varlığı söz konusudur (Baykal, Kaplanoğlu, ve Sevim, 2003: 24). Nitekim, bu hanelerin birçoğunun dolu olmadığı tahmin edilirken; kuşatmanın çok sayıda ölüme ve göçe sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Şehirde inşa edilen konutlarla birlikte yedi kilise, bir hamam binası, çarşısı ve yirmi adet dükkan yer almaktadır (Armağan, Baykal, ve Yalman, 1998: 53).

1331-1335 yılları arasını kapsayan süreçte Başkent'in Edirne'ye taşınması ile Bursa şehrinin önemi eskiye oranla azalmaya başlamıştır. Ancak İstanbul fethi gerçekleşinceye dek padişahların mezarları Bursa'ya defnedilmiştir. Orhan Bey döneminde şehre gelen İbn Battuta bu şehri, çarşıları, güzel sokakları, kaplıcaları ile büyük bir kent olarak tanımlamıştır.⁴⁰

Osman Bey, 1317 senesinde, kaplıca civarındaki dağ tarafında iki kale yaptırmış ve Bursa'nın denizle olan bağlantısını ortadan kaldırmıştır. Böylece şehri iki taraftan kuşatma altına almıştır. Kuşatma için gerekli olan hazırlıkların tamamlanmasından kısa süre sonra, bu görevi oğlu Orhan Bey'e devreden Osman Bey, Yenişehir'e döndükten kısa süre sonra hastalanmıştır. Bursa kuşatması yaklaşık sekiz sene sürmüştür. Bursa'nın alınıp kuşatmanın kaldırılmasından sonra, 1326 senesinde Orhan Bey burayı imparatorluğun ilk başkenti olarak ilan etmiştir. Nitekim, Bursa'nın kuşatılmasının

³⁹ <https://www.bursasancak.com.tr/sancak-ta-unlem/bursa-nin-fethi-h14618.html>

⁴⁰ Bkz. İslam Ansiklopedisi, 1949.

ardından kalelere stratejik açıdan üstünlük sağlaması ve diğer stratejik açılardan Türklerin yerleştirmesi ile Rumlar kalenin kuzey şeridinde gönderilmiştir. Hatta dönemin seyyahı La Broquiere seyahatnamesinde, kalede yaklaşık 1000 kadar evin bulunduğunu ifade etmiştir (Bağbancı, 2008: 25).

1339 senesinde ilk defa kalenin dış kesiminde Tahtakale adındaki yapı oluşturulmuştur (Oğuzoğlu, 1999: 40). Bu yerler “kale altı” ismiyle anılmaktadır. “Kale altı” denildiği zaman, şehre girişin yapıldığı yerin doğu kapı şeridinin önü belirtilmektedir. Orta çağa ait bir şehri tanımak açısından, kalenin dış kesimindeki alanlar kalenin iç kesimi kadar önemlidir. Bursa’yı Osmanlı Devleti’nin fethinden sonra surların dışarısında kalan kesimlerinde yoğun bir yerleşim bulunmamasından, çarşı bölgesi de boş bir alana kurulmuştur. Konumunun dışında, çarşının kurulduğu alan itibariyle çevresinde herhangi bir engel olmadığından gelişme süreci devam etmiştir (Cezar, 1985: 22).

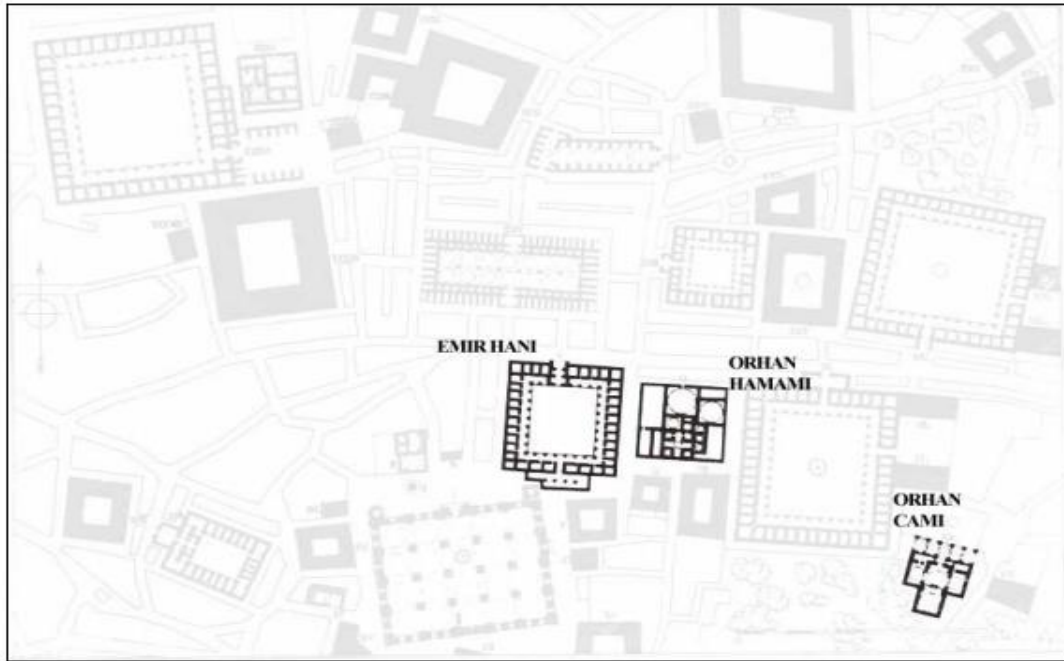
Bursa kentinin değişim göstermesinde etkili olan durumlardan birisi de; Orhan Bey ile başlayan kuruluş sürecinin hızlı yerleşim ve imar çalışmalarının sonraki dört sultan tarafından inşa ettirilen külliyele ile olduğu düşünülmektedir. Bu inşa edilen külliyelelerin etrafında binalar ve dükkanlar da yapılmıştır. Orhan Bey döneminden sonra tahta geçen diğer padişahlar şehrin merkezinde yer alan mevcut binaları onarmaları ve bu binaların dışında da yeni yapılar inşa etmeleri sonrasında kentin değişimi gerçekleşmeye devam etmiştir (Dostoğlu, 2001: 63).

Ayrıca bu değişimler incelendiğinde Bursa için hazırlanmış eski haritalarda ve binaların yapım sırasından da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’ni yöneten hükümdarların öncelikle şehre dini bir yapı inşa ettirdiği, ardından da bu dinsel yapının çevresine bir ticari alan oluşturulduğu ve bir de hamam inşa edildiğine ulaşılmaktadır. Bursa şehrinde Osmanlı sultanları tarafından inşa ettirilmiş olan külliye oluşumları şehri çevrelemiştir. Hanlar bölgesi içerisinde de aynı oluşumlara rastlanmaktadır. Dini ve ticari yapıların dönemseller olarak bir arada oluşturulduğu çarşıların varlığı da gözden kaçmamaktadır (Oğuzoğlu, 1999, s. 48-51).

15. yüzyıla gelindiğinde Bursa Hanlar ve Çarşılar Bölgesi’nde değişik alanlarda üretim ve ticaret yapan 60 loncanın örgütlendiği görülmüştür. Bu lonca kolları; ipek, iplik,

boya, dokumacı, kimya sanayi, dericilik, gıda, şarap, zeytinyağı üretimi, sabun, kimya sanayi, halı, boya üretimi, kumaş, meşin ve kağıt ile madeni imalat sanayisi şeklindedir (Yenen ve Tekeli, 1987; 1999). Ayrıca bakırcılık, demircilik, kuyumculuk, çıkırcılık Bursa şehrinde aktif olarak görülen diğer ticaret sahaları olarak belirtilmektedir (Coşkun, 1999, s. 106).

2. Bayezid 1502 tarihli, Kanunname-i İhtisab-ı Bursa adlı düzenlemeyle esnaf ve her cins gıda sanayi, aynı şekilde keten, kadife, kürk ve gümüş işlemeciliği, kasaplar, pazarcılar, nalbantlar, bakkal, bakırcılar, debbağlar ve mumcular olmak üzere birçok meslek alanını ilgilendiren icracıların ticari hayatını düzenleyen uygulamayı hayata geçirmiştir (Torlak, 2003, s.64).

Şekil 3- Orhan Bey döneminde ele alınan plan.

Orhan Bey döneminde ilk şehir planlaması yapılmıştır. Buna göre şehirdeki ilk düzenlemelerin planlaması Orhan Cami ile Emir Han olarak düşünülmüştür. İnşa edilen Orhan Caminin batı yönünde konumlandırılmış olan han aynı zamanda da dönemin ilk bedesteni olma donanımına sahiptir. Hanın meydanında yer alan avlu etrafındaki dükkanlar bir ticaret merkezini meydana getirmektedir. İnşa edildiğinden itibaren, mekânsal sınırları belirlenmiş ve sadece ticaret donanımına sahip bu yapı, ticari yapının

gelişmesi için de önemlidir. Aynı zamanda değerli malların satıldığı yerdir. Bu donanımları sayesinde de kendisinden sonra yapılan binalara model olmuştur. Orhan Cami ile civarındaki Emir Han gibi yapılar dini ve ticari yapılar olarak ön plana çıkarken; sonradan çevrelerine hem dini hem de ticari geliri olan hamam da inşa edilmiş ve bu hamam Bey Hamamı olarak ya da Orhan Hamamı olarak isimlendirilmiştir. Orhan Bey döneminde ele alınan bu plan yukarıdaki resimde yer almaktadır.

15. yüzyıl başlarından itibaren Eski İpek Hanı'nın inşa edilmesi esnasında, doğu ve güney kesimindeki dükkanların yoğun olduğundan bahsedilmiştir (Alkan, 2019, s. 54). Orhan Bey dönemindeki Emir Hanı ve Orhan Hamamı'nın yanına Sultan 1. Bayezid döneminde Ulu Cami ve Bedestenin eklenmesi ile bölgenin mekânsal anlamdaki yoğunluğu artmış ve Bursa Bedesteni yakınlarında yeni ve sistematik dükkan düzeninin oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Bu düzenin oluşmasıyla, 1. Mehmet zamanında Emir Han ve Bedestene ek olarak 3 adet han daha yapılmıştır (Cezar, 1985: 84).

Kaynaklardan elde edilen verilere göre aynı zamanda geleneksel Osmanlı kültüründe yer alan han ve çarşılar, sonradan ilave edilmiş olan bu dükkan yapılarının ahşaptan inşa edildiği ve bunların buldukları sokakların da üst kısımlarının açık bırakıldığı, değişen ve gelişen dönem içerisinde ise yine ahşapla üst kısmın kapatıldığına ulaşılmıştır. Bu düzenlemeler bir taraftan görüntü ve korunma anlamında bir düzen sağlasa da bu sefer yangınlardan muhafaza edebilmek adına bu ahşabın kagir olarak ve üstü tonoz örtüyle kapatıldığına ulaşılmaktadır (Cezar, 1985: 87).

Osmanlı padişahı 1. Mehmet döneminden sonra tahta geçen 2. Murat, Bursa çarşısının merkezinde yer alan Bursa Bedestenini kuzey şeridine arastaya benzer, üzeri kubbeyle örtülmüş bir yapı ile tamamlamıştır. Bu yapının adına Sipahi Çarşısı adı verilmiştir. İnşa edilen bu yapı, Bedesten etrafında yer alan dükkanların yanı sıra kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda üst kesimi kubbe ile tamamlanmış ve bu kesim kagirden oluşturulmuştur. 1507 yılına ait bilgilere göre 87 dükkanın varlığından bahsedilse de; günümüze değin bu dükkan sayıları ve biçim şekilleri göz önünde bulundurulduğunda önemli ölçüde değişim yaşandığı anlaşılmaktadır (Kaplanoğlu, 2003: 33-41).

Nitekim bölgedeki hanların birçoğu, Nalıncılar Hamamı'nda olduğu gibi, inşa edildiği ticari bölgeye uzak bir kısımda konumlandırılmış ve ilerleyen dönemlerde ise ticaret akışının inşası tamamlanmış yapılara teğet şekilde gelişme göstermeye başlamasıyla inşa edilen mekânlar ve yaşayan insanlar bölgeye uyum sağlamışlardır. Bedestene yakın kısımda yer alan ve giderek gelişen çarşının kuzey şeridinde insanların ihtiyaçlarını karşılamak adına Meyhaneli Hamamı inşa edilmiştir.

Bu bölgeye eklenen diğer bina ve yapıların pozisyonları değerlendirildiğinde; öncelikle Ulu Cami ile Bedesten kısımlarında ve Kütahya Hanı ile Nalıncılar Hamamı başta olmak üzere iki şekil yapılanmaya ulaşılmıştır. Dolayısıyla Bursa bedestenin büyüüp gelişmesi incelendiğinde; etrafındaki yapılar içerisinde en mühim ve büyük binalara sahip olması, konumuna yakın kesimlerin büyümesinin daha hızlı bir şekilde süregeldiği ve hatta bölgenin Nalıncılar Hamamı kısmında bulunan, daha sonra eklenmiş ve eklenecek olan yapılarla beraber değişip büyüdüğü düşünülmektedir (Tekeli, 1987: 800-804).

Osmanlı padişahı 2. Mehmet, bilhassa Bedesten'in yakın konumuna Fidan Hanı inşa ettirerek dönemin geleneksel yaya ticareti aksının giderek daha belirgin bir hal almasına dayanak oluşturmuştur. Bunun dışında bir de Bedesten ve Sipahi Çarşısı'nın orta kesiminde yer alan ve üstü örtülü bir şekilde inşası gerçekleştirilen Gelincikler Çarşısı da bu süreçte tamamlanmıştır (Cezar, 1985: 121).

Aynı zamanda bundan önceki dönemde inşaları tamamlanan ve ticari merkezi meydana getiren temel yapı ve unsurlara olan mesafesi göz önüne alındığında Kütahya Hanı ile merkez kesim arasına Tuz Hanı inşa edilmiştir.

Bursa'da çarşı ve han yapısının giderek şekillenmeye başlaması çok eski dönemlerden itibaren başlamıştır. Özellikle 15 ve 16. yüzyıllarda dönemin Bursa kentinin bünyesinde pişekarların düşüncelerini ele alarak değerlendirme yapan Halil İnalçık, ilgili lonca teşkilatına üye olmamış olsa dahi, devamlı bir merkezi yapısı bulunmayan şehirlerde dükkan açanların konu ile ilgili düşüncelerini aktarır (İnalçık, 2002: 43).

17. yüzyılda dönemin seyyahlarından da elde edilenlere göre şehrin merkezinde dükkanları bulunmayan pişekarlar, çoğunlukla da daha kenar kesimlere dükkan açmışlar ve daha ucuza ya da daha düşük kaliteye sahip dokuma ürünler yapılarak yüksek kaliteli ürünleri alma gücü olmayan alıcılara da hizmet götürmeyi hedeflemişler ve bunu gerçekleştirmişlerdir (Gerber, 1988). Aslında bunlar çok mühim gelişmeler değildir. Ancak 1974 senesinde Stewig Reinhard'ın gerçekleştirdiği araştırması ile, şehrin, kırsal nüfusunun merkez kesimine ve merkez bölgeyi saran taşraya yönelik oluşumları iki seviye halinde hiyerarşik bir sistem şeklinde dile getirmektedir.

Şehrin genelinde ele alınan bütün bu olgu ve oluşumlara bağlı olarak daha özel bir yer haline gelen çarşılar bazen de alelade bir biçimde meydana çıkmaktadır. Dolayısıyla çarşı yapıları dönemsel gelişme içerisinde farklılık göstermeye başlamıştır. Çarşılar özel yapıları itibariyle, ilk defa Kapalıçarşı bölgelerinden ayrılışları 1958'de yaşanan yangınlar ile başlamıştır. Nitekim, Mahfel'in karşısına, Setbaşı Köprüsü'ne Kuyumcular Çarşısı inşa edilmiştir. Bursa'daki yangın neticesinde Heykel'den aşağı bölümlerde Yeniyol'da Esnafar Derneği kapsamında Esnafar Çarşısı'nın oluşturulduğuna da ulaşılmaktadır.

Diğer taraftan da Bursa çarşı bölgesinin bir uzantısı şeklinde inşa edilen "Yeni Dükkanlar" ile daha sonra yapılan Çatalfırın ve Altıparmak'a kadar uzayan dükkanların varlığı söz konusudur. Bursa şehrinde Osmanlı döneminin son yıllarında başlayıp, 1958'e kadar inşa edilen önemli yapılar arasında, Valilik Binası ile Ziraat Bankası ve Tayyare Sineması ile Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu gibi yapılar bulunmaktadır. 1961 senesine gelindiğinde Organize sanayi Bölgesi oluşturulmuştur. Şehrin merkezinde plazalar döneminin oluşması 1990'lı senelerde gerçekleşmiştir.

Aynı yıkımların bir başka örneği ise 1855 yılında gerçekleşen ve 'Küçük Kıyamet' olarak adlandırılan deprem sebebiyle yaşanmış ve şehrin düzenlenmesi adına imar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tarihi Bursa ticaret merkezinin bu süreç içerisinde tekrardan düzenlenmesi, yeni yönetim şeklinin bir simgesi haline gelen Bursa Hükümet konağı ve belediyesi de şehrin merkezinde tamamlanmıştır. Bu dönem içerisinde kent merkezinde yer alan diğer kullanılan alanlar ise tiyatro binası, posta telgraf idaresi, müze ve karakol binalarıdır (Laurent, 1996, s. 111).

Bu gelişim içerisindeki durumlar dikkate alınarak hazırlanmış olan bölge ve şehir planları kimi zaman geçersiz kalmış, yeterli alan oluşturulamadığı için şehre yeni gelenler konut ve dükkan arzında sıkıntılı bir sürece girmişlerdir. Şehirde var olan konutlarda kalabilecek ekonomik gücü olmayan bu yeni gruplar şehrin periferisinde imarsız ya da yasal olmayan sahalarda kendilerine düşük kalite ve fiyatlı yapılar inşa ederek yerleşmişlerdir. Türkiye'nin diğer büyük şehirlerinde olduğu gibi Bursa'da da nüfus yoğunluğunun önemli bir bölümü günümüzde bu tarz alanlarda yaşamlarına devam etmektedir. Bursa'da büyük oranda yerleşime sahip bu alanların fiziksel problemlerin temelinde, şehir merkezine ulaşabilmek için oluşturulan yollar dışında yeterli sahada okul, çarşı, yeşil alan gibi kentsel donanımların bulunmayışından kaynaklıdır.⁴¹

Bursa şehrinin periferisindeki değişim süreciyle beraber şehrin merkezi kesimlerinde 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren bölgesel yoğunluğun arttığı görülür. 1965 senesinde kabul edilen Kat Mülkiyeti Yasası'nın getirisi ile birden fazla kişiye aynı alan üstünde bulunan bir konutta mülk sahibi olmanın sağlanmasıyla, az katlı konutlar yıkılmaya başlamış, yerlerine Koza Han civarında yüksek apartmanların yapıldığı görülmüştür (Keleş, 1996: 23).

Bu bölgelerde çağın getirisi olan modern mimarlık düşüncesini dışa vuran, dönemin ihtiyaçlarına ve yapı teknolojisine uygun, daha geniş yatay pencerelere sahip yüksek konut blokları günümüze değin yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu durum yalnızca yeni gelişen kesimlerde değil, Bursa'da sit alanı ve tescilli konutların tam olarak tespit edilemediği zamanlarda da geleneksel konutların sık olduğu doğal dokulu kesimlerde, doğal afetler sonucunda ya da bireylerin sebep olduğu tahribatlardan ötürü yıkılan konutların yerine apartmanlar yapılarak tarihi ve kültürel dokuya zarar verilmeye devam edilmektedir. Bunların sonuncusu olarak şehrin merkezine inşa edilen ve kültürel, tarihi, görsel dokusuna olumsuz imaj oluşturan Doğan Bey Toplu Konutlarıdır.

20. yüzyıla girildiğinde ise ticari merkezde, Defterdarlık, Vilayet ve Adliye'den meydana gelen yönetim yapıları ile Halkevi, Tayyare Kültür Binası ve Ahmet Vefik

⁴¹ Bkz. [Bursa da geçmişten günümüze kentsel ve mimari değişim.pdf](#)

Paşa Tiyatrosu'ndan oluşan kültür yapıları eklenmiştir (Tekeli, 1999: 26). Aynı şekilde bu dönem içerisinde değişen ve gelişen ekonomik sistemin kendine has göstergesi olarak 1973 senesinde Fidan Han ve Geyve Han arasında kalan meydana, "Bursa Sanayi ve Ticaret Odası" binası inşa edilmiştir. Ticari merkezin uğradığı dönüşümler neticesinde Cumhuriyet Caddesi'nde 1979'da Gökçen İş Sarayının da açılmasıyla bu sürecin devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda Birleşik Onur Çarşısı ile Doruk Çarşısı da bu meydan üzerinde kendilerine yer bulmuşlardır (Vural, 2007, s. 304).

Şehirde yaşayan Cenevizli ve Venedikli tüccarların buldukları dönemde gösterdikleri çabaları karşılığında burayı önemli bir ipek ticaret merkezi durumuna getirmiştir. Bu sayede ipek üretimi ve ipeğe bağlı nüfusunda, yoğunlaşmasına sebebiyet vererek şehre olan ilgiyi arttırmıştır. Bursa'da bu dönemde ipek ve ipekçiliğin işletilmesi geleneksel yöntemler olan el ve ayakla gerçekleştirilen tepme mankımlar ile yürütülmektedir. Fakat bu iplik, Batı'da gelişen ipek sanayisinin talep ettiği ölçüde değildir. Bu sebepten Batı'da gelişen teknolojinin tüm dünyaya yayılması ve buharlı makinelerin gelişiminin hızlanması neticesinde ipek ipliğinin çekilmesine dayalı sistem, 1838'den itibaren Bursa'da da kullanılmaya başlanmıştır. (Erder, 1975, s.102). 1840'lı yıllardan başlayarak şehirde sürekli gelişen ve fazlaşan fabrikalar, iş yerleri ve 1855 de Bursa'da yaşanan depremden ötürü şehrin yapısını ve görüntüsünü belgelemek için kadastrocu Suphi Bey başkanlığında Erkan-ı Harbiye'den bir ekip hazırlanarak, kentin detaylandırılmış vaziyette ölçeklendirilmiş bir haritası oluşturulmuştur

İpek ve ipekçiliğin 16. yüzyıldan itibaren İran ile gerçekleştirilen savaşlar nedeniyle önemi azalırken kozacılık sektörünün değeri artmıştır. Nitekim, 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyılın ortalarına kadar süre gelen Celali İsyanlarından Bursa'da olumsuz şekilde etkilenmiştir. İsyanlarda pek çok han ve çarşı harabe hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bahsedilen tarihe kadar ki süreçte inşa edilen Bursa şehri bu durumlar neticesinde zarara uğramıştır. 18. yüzyılla beraber Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesi ve bu süreçten bütün sosyo-ekonomik ve siyaset sisteminin etkilenmesi ile miri toprak düzeninde uyumsuzluk oluşmuş, asayiş zayıflamış; ulaşım sistemleri ile global ticaretin şekil değiştirmesi Bursa şehrini durağan bir sürece sokmuştur (Bağbancı, 2007, s. 75).

Günümüze yakın bir zamanda Gümrük Birliği'ne kabulden kısa süre sonra beklenen seviyede yabancı sermaye oluşturamayan ülkemizde; bu süreçte yaşanan tüm gelişme ve değişimlere paralel olarak, aynı durum Bursa şehrinde de yaşanmıştır. Dolayısıyla 2014 senesinde 15 ve 25 haziran tarihleri arasında Katar Doha' da düzenlenen etkinlikler ile Bursa'nın fethinin kutlanması ile ilgili program yalnızca siyasi alanda değil aynı zamanda da ticaret alanında da bir değişime zemin hazırladığı söylenebilir. Bursa'nın tarihi süreç içerisinde Anadolu ve Rumeli'nin kesişim ve transit yolu üzerinde bulunması ticari merkez olması bakımından şehri önemli bir konuma getirmiştir. Bundan dolayı zaman içerisinde şehre daha çok hanlar inşa edilmiş ve geliştirilmesine yardımcı olunmuştur.⁴²

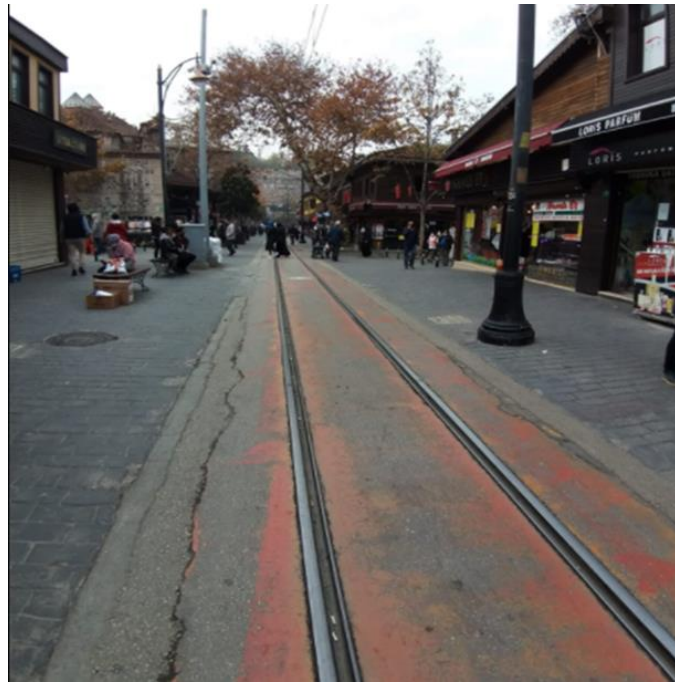
Bir diğer taraftan bu bölgeye 2011 yılında Bursa hanlar bölgesine civarında bulunan Gökdere Meydancık Köprüsü'nden başlatılarak Yeni Cumhuriyet Caddesi ile Tarihi Hanlar Bölgesi'nin ortasından geçirilerek ünlü Zafer Plaza' ya oradan da Osmangazi Metro İstasyonuna entegre olan nostaljik tramvay hattının yapılması ile bu hattın geçtiği rotalarında araç trafiğine kapalı hale getirilmesi ile Cumhuriyet Caddesi'nin tamamıyla yaya aksına açılması ve cazibesinin artırılması hedeflenmiştir. UNESCO Dünya Mirası korumasında bulunan Hanlar Bölgesi'ne canlılık kazandıracak olan Nostaljik Tramvay Projesi'nin tarihi çarşının değerini arttıracakı düşünülmüştür ve bu yönde bir adım atılmıştır.⁴³ Projeden önce şehrin en önemli geçiş güzergahlarından olan ve günde binlerce aracın kullandığı bu yolun bir kültür güzergahı olarak planlanması gelecek adına atılmış pozitif bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu projenin gerçekleştirilmesine ilişkin resimleri aşağıda bulunmaktadır. Bu yolun üst kısmında Bursa'nın Tarihi Hanlar ve Çarşılar Bölgesi'nin bütün bileşenleri konumlanmıştır. Dolayısı ile yürüyüş güzergahında burayı ziyaret eden yerli ve yabancı ziyaretçiler kültürel etkileşimin artmasına ve çarşının geleneksel folklor değerlerine karşı fikir edinebilmelerini sağlamaktadır.

⁴² Bkz. <https://www.trendlifelifehotels.com/olanaklar/bursa-ve-uludag/tarihi-hanlar/>

⁴³ Bkz. https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/sehirpostasi_4.pdf

Resim 6: Tramvay Hattının planı

Resim 7: Tramvay hattı/ Cumhuriyet Meydanı

Şehrin dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, fiziksel sahaların yeni teknolojik gelişmeler ile estetik anlayışlar kapsamında, değerlerine ve ihtiyaçlarına cevap veren bir süreç içerisinde gelişmesi beklenirken, diğer taraftan tarihi bir öneme sahip olan yapıların ve kentsel dokunun, çevrenin fiziksel donanımlarını bozmadan çağdaş nitelikler ile korunması ve canlandırılması, tarihi, sosyal ve ekonomik sebepler ile şehrin sürdürülebilirliği açısından da önemlidir (Kuban, 2000: 32).

Çarşı ve Hanlar Bölgesinin Planlamaları ve Projelendirmeleri

Osmanlı Devleti'nin ilk önemli başkenti olan Bursa'da şehrin odak noktasını oluşturan merkezlerden birisi uzun bir şehir kültürünün oluşmasını sağlayan çarşı olmuştur. İpek Yolu güzergahı üzerinde yer alan, ilk Osmanlı başkenti olarak bilinen Bursa'nın şehir kimliğinin oluşmasında önemli katkı sunan, geleneksel/ yöresel ticari kimliğini günümüze değin devam ettiren ve Osmanlı'nın ticari oluşumlarına bir başlangıç şeklinde kabul görmüş bu yapılar bütünü, Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi ismi ile anılmakta olup bu canlılığın ve önemin devam ettirilmesi adına birtakım plan ve projelendirmelere gereksinim duyulmaktadır.⁴⁴

Çarşı kültürü geçmişten günümüze sürekli gelişmiş, zamanın sağladığı yenilikleri bünyesinde yeniden tasarlayarak kullanıcılarına farklı kültürel etkileşimleri yaşatan güzide bir kültürel mekân olmuştur. “Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir” ilkesinden hareket edilerek bölgenin değişen hayat standartlarına ayak uydurabilmesi ve sürekliliğinin devam ettirilmesi gereklidir (Bağbancı, 2007, s. 261).

1924/ Lörcher Planı: Alman profesör K. Lörcher tarafından ele alınıp detaylandırılan bir projedir. Bu projenin içeriği Bursa şehrinin her bir noktasını kapsarken bu projeye uygun olarak Atatürk Caddesi Hisar girişi planlanarak kullanıma açılmıştır.⁴⁵

1925 senesinden sonraki yönetim yapıları da bu çerçevede kapsamında ele alınmıştır. Tıpkı 1940 senesindeki Halkevi'nin inşasının bu proje ile yapılmış olması gibi (Akkılıç, 2003: 80).

⁴⁴ Bkz., <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/hanlar-bolgesi.pdf>

⁴⁵ Bkz. BBB (2001), Koruma Çalışmaları Plan , Program ve Gelişmeler, Bursa, s.12.

1941/ Prost Planı: K. Lörcher'in şehrin dokusuna önem vermediğini öne sürer H.Prost 1938'de yeniden farklı bir plan ele almıştır. Bu plan, Fransızların aksiyal planlamaları çerçevesi esas alınarak 1941 senesinde bitirilmiştir. Uygulamaya alınması ile Bursa ovasını önemli seviyede yerleşime açtığı bugün şehrin durumundan anlaşılmaktadır (Kuşdil, 1993: 201-202).

1960/ Piccinato Planı: 1958 senesinde Bursa Kapalıçarşı'sının doğu şeridinden başlayarak Ulucami'nin kuzeyinde yer alan bir sahafçının, cilt yapımı için kullanmış olduğu gaz ocağının aniden devrilmesi ile meydana gelen yangın yüzünden pek çok dükkan ve onların malları yanarak kullanılmayacak hale gelmiş ve büyük maddi zararlar doğmuştur (Şen, 2003: 98).

Piccinato planı ile şehrin Mudanya- Bursa- Ankara güzergahına yeni bir doğu ve batı şeriti ile lineer bir gelişim önermesinde bulunmuştur. Bu gelişmenin desteklenmesi amacıyla şehrin doğu kesimine yani Ankara yolu ile küçük bir sanayileşme planlanırken aynı zamanda da Mudanya yolu kısmında, bir de Organize Sanayi Bölgesi'nin inşa edilip geliştirilmesi için adım atılması gerektiğini ifade etmektedir (Piccinato, 1961: 87).

Günümüzde Bakırcılar Çarşısı'nın da yer aldığı meydana Piccinato bu plan ile iki katlı, meydanında avlusu bulunan bir pasaj planlanmış, fakat bu tasarımı gerçekleştirememiştir. Bu plana göre Bakırcılar Çarşısı, üst kesimi tonoz ile örtülmüştür. Bu kesim Kapalıçarşı'nın devamını oluşturacak düzende yapılmıştır. Buna göre Bedesten ile İpek Han'ın arasında bulunan dükkanlar adına da planlar önerilmektedir. Bunun yanı sıra Koza Han'dan yapılan girişin daha iyi düzenlenebilmesi için giriş dışarısında bulunan Uzun Çarşı'nın üst kesiminin de açık bırakılmaması önerilmiş, fakat bu planda hayata geçirilememiştir. Aynı zamanda Piccinato'ya göre Bursa Hacı İvaz Paşa Çarşısı için de çarşının yapısı bozulmayacak şekilde yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerekmektedir. Kurgulmuş olduğu plan üzerinde yapıların üstleri açık şekilde İpek Han ile Bedesten arasındaki kesimde dükkanlar ile Yorgancılar Çarşısı ve Bedesten kesimindeki dükkanların ise üstü kapatılmıştır. Bu plan çerçevesinde ele alınan Bursa Hanlarında iyileştirmeye gidilmiş, dokusuna uygun şekilde yeni bir Kapalıçarşı planlanmıştır. Ele alınan plana uygun

olacak şekilde, Bursa çarşısının doğu ve batı kesimlerine açılan merdivenler sayesinde bodrum kat oluşturulmuştur. Böylece plan üç kat şeklinde ele alınmıştır.

Ahunbay'ın da ifade ettiği gibi bir kültürün geçmişinin belgesi, kültürel mirasa duyduğu saygı ve başarılı bir biçimde bu mirası koruması, toplumun bu süreçte gösterdiği katılım ve bu sahanın sürekli biçimde bakımı ve onarımı ile mümkündür. Kültürel miras ve değerlerimiz yalnızca form ve mekânlardan ibaret değildir, aynı zamanda da kullanılma şekillerini de kapsamaktadır (Ahunbay, 1999: 21).

1976/ Bursa ve Çevre Planı: 1970 senesinde inşa edilen Nazım Plan Bürosu'nun yapımı Bursa için bir ilktir. Bu projenin ana amacı, şehre desantralizasyon sağlamaktır.

1979/ Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) Kararları: 1978 senesinde Bursa şehrinin tarihi ve doğal sit alanları oluşturulmuştur. Bu kapsamda 1979 senesinde buna ek olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararlarında, Hanlar Bölgesi ve çevresini içine alan bazı kararlar verilmiştir. Bu kararlara göre; Merkezi İş Alanı'nın Kayhan Mahallesi'nde oluşturulması, Haşim İşcan Caddesi'nin eksenini değiştirilirken aynı zamanda da mevcut ticaret merkezinin işlevlerine zarar gelmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Projeye bağlı verilen kararlar Bursa Belediyesi ve Kültür Bakanlığı aracılığı ile BKTVKK'ye sunulmuştur (GEEAYK, 1979: 7).

1984/ Nazım Planı: Hazırlanan bu plan, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na sunulularak onay alınmıştır. Bu plan, Bursa'nın merkezi baz alınarak değerlendirildiğinde eksiklikler olduğu ve bu plan ile şehre pek fazla katkı sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Merkezi yapının kuzeye alınması gerekliliği bu planda da yer almaktadır. Aynı zamanda oluşturulan taslak incelendiğinde ova koruma alanları tek tek gösterilmekte olup gerekli kurum ve kuruluşlara iletilerek imzalatıldığı görülmektedir. 1987 senesine gelindiğinde Bursa bu sayede Büyükşehir Belediyesi unvanına ulaşmıştır.

1988/ Reyhan ile Kayhan Han ve Hanlar Bölgesi Koruma/ İmar Planı: Bu plan ODTÜ aracılığı ile hazırlanmış bir plan olmakla beraber şehrin tarihi değerleri

kapsamında bir bütünlük oluşturulmasını ve bunun sonucu olarak yaşam standartlarının iyileştirilmesi gerekliliğini savunan bir tasarıdır.⁴⁶

1999/ Çevre Düzeni İmar Planı: Bu plan kapsamında ele alınan Hanlar Bölgesi'nin merkezini yenilemek ve alanın çekiciliğini arttırmak olarak planlanmıştır. Buna göre;

- Bursa'nın kültürel kimliğini yaşatacak tarihi ve kültürel ticaret merkezlerinin kendine has donanımlarla revize edilip korunması,
- Şehirde gerçekleştirilen tüm çalışmaların gerekli kurum ve kuruluşlarla beraber halk destekli olarak gerçekleştirilmesi ile ortak çalışma planları/ tasarılarının oluşturulmaları,
- Kent merkezinde yaşanabilirliği ve sürekliliği sağlayacak, hem yaya trafiği hem de taşıt kullanımına yeterli kapasiteye sunacak, çağdaş ulaşım sistemleri geliştirilerek, bilhassa yaya trafiğinin güçlendirilmesi için çalışmaların yapılması,
- Özellikle Osmangazi bölgesi için tarihi dökümlerin detaylandırılarak netliğinin artırılması, ilk aşamada var olan eserlerin dökümlerinin toparlanması ile ikinci aşamada duruma göre gerekli görülen engellemelerin gözden geçirilmesi,
- Altyapı sistemlerinin iyileştirilmesi, Bursa şehrinin görsel dokusun korunarak bugüne değin kurgulanmış olan bütün imar tasarılarının görsel doku amaçlı birleştirilmesiyle aynı zamanda dil ve gösterim birliği oluşturulması ve tasarıların okunurluk oranlarının artırılması hedeflenmektedir (Bilenser, 2003: 130).

Kapalıçarşı Revize Projesi: Kapalıçarşı'da bulunan 19 dernek ve yaklaşık 1500 dükkanın birbirine bağlı bulunmasından buradaki bozulmaların koordineli bir şekilde ortadan kaldırılması, dokunun revizesi, cephe düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi, tanıtım panoları ve vitrin iyileştirmeleri gibi çalışmaların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

---

⁴⁶ Bkz. TMMBO, Şehir Plancıları Odası, s.9

Ayakkabıcılar Çarşısı ile Pirinç Han Koruma ve Düzenleme Projesi: Bursa Cumhuriyet Caddesi'nin açılması esnasında Pirinç Han'ın bir köşesi yıkılarak yola terkedildiği için revize işlemleri Bursa Bayındırlık İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirildi. Revize uygulamasının, birçok maddi ve hukuki problemler oluşturması sebebiyle, yapıda yeniden bir onarım süreci planlaması gerçekleştirilmektedir.

Bursa "Kültür Yolu" İçin Düzenlenen Proje: Bu yolun uzunluğu 8200 metredir. Bu yol için planlanan tasarımın başlangıcını Yıldırım Külliyesi oluşturmaktadır. Daha sonra ise Emir Sultan Külliyesi, Yeşil Külliyesi, Orhan Bey Külliyesi, Hanlar Bölgesi, Irgandı Köprüsü, Hisar Bölgesi, 2. Murat Külliyesi, Hamza Bey Külliyesi ve 1. Murat Hüdavendigâr Külliyesi ile sonlandırılmaktadır. Bu projenin içeriğini Reyhan ile Kayhan Bölgesi ve Hanlar Bölgesi planında yer alan ana bölgeler oluşturmaktadır (Polat ve Dostoğlu, 2007, s. 65-66).

Bali Bey Restorasyonu Projesi: Şehir merkezine yakın bir güzergahta yer alan Vakıflar Genel Müdürlüğü maiyetinde bulunan Bali Bey Hanını, turizme açmak adına yapılacak restorasyonu ve Bali Bey Hanı 30 yıl süreyle işletilmesi için Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Revize işlemleri sonrasında Bali Bey'de, satış birimleri, hobi atölyeleri ve geleneksel Türk yemekleri satışı yapılan lokantalar, turizme yönelik kafe ve kahveler gibi hizmetlerin verileceği ve çok daha işlevsel kullanılabileceği ifade edilmektedir.⁴⁷

Bursa şehir merkezi, şehrin geçmişi, bugünü ve geleceği konularında birtakım izleri yansıtmaktadır. Tarihin farklı evrelerindeki bütün izlerin yaşandığı bölge içerisinde, bölgenin değişmekte olan hayat şartlarına uyum sağlayabilmesi ve sürekliliğinin oluşturulması gereklidir. Bu sebepten, bölge içerisinde yaşayanların katılımı ile koruma, sağlıklaştırma ve tekrar düzenlemeye alınan bölgenin; uygulamalar kapsamında parasal, örgütsel, yasal ve yönetsel politikaların, yayalaştırma veya ulaşım aksı problemlerinin çözülmesi, turizm, kültürel ve geleneksel ticaretin gelişmesine katkı sağlayacağı ve kentin yaşayan kültürel mirası olacağı düşünülmektedir.

---

⁴⁷ Bkz. www.bursa-bld.gov.tr

2.1.ESKİ ÇARŞI

Bu bölümde Bursa'da eski çarşı olarak adlandırılan alanda yer alan han ve çarşılarla Yaşayan İnsan Hazinesi ve kültürel değerler perspektifinde bakılarak ortaya çıkan sonuçlar bağlamında kültürel mirasın günümüzde yaşayan değerleri çözümlenmektedir.

Öncelikle değinilmesi gereken durum, sokak ve cadde isimlerinin, eski çarşı ve pazar alanların hangi konumlarda olduğu ve özelliklerinin ne üzerine olduğunu belirtmektedir. Bazı tarihi çarşıların ve pazar alanların nerelerde konumlanmış olduğu, mevcut sokak ve cadde isimlerinden öğrenilmektedir. Ulucami'nin batı yakasında, kapalı çarşı mevkiinde bulunan, Çırapazarı Sokak, Kalburcular Caddesi, Balık Pazarı Sokağı gibi yerler, bir dönem içerisinde bu isimlerle burada bulunanların isim özelliklerinden verildiği neticesi çıkmaktadır. (Şen, 2003: 102).

2.1.1. Bat (Bayat) Pazarı

Bursa Tuz Pazarı Çarşısı'ndan başlayarak, Tuz Pazarı Cami'nin bulunduğu Cumhuriyet Caddesi'ne doğru inen caddenin adı Bayathane olarak nitelendirilmiştir. Bu isimlendirmenin nereden geldiğine ilişkin pek çok rivayet vardır. Ancak bunların en kuvvetli olanlarından bir tanesine göre Bayat Pazarı'ndan dolayı isimlendirildiği yönündedir.⁴⁸

Eski ve 2. el eşyaların satışa sunulduğu bu yere bayat pazarı ismi verilmiştir. Bu yer ile alakalı olarak iki adet pazar alanı bulunmaktadır. İlk pazar alanı bugünkü ismiyle Bat Pazarı olarak bilinen yerdir. Diğeri ise Bayathane olarak bilinen yerdir. Bayathane de Bayat Pazarı'ndan türetilerek isminin değiştiği ifade edilir. Bir diğer ifadeye göre ise, ekmeğin karne üzerinden satışının yapıldığı zamanlar, İsmet İnönü döneminde, burada yer alan bir fırın ekmeği daha uygun fiyata vermesinden ve bilhassa fakir kesimlere de bayat ekmeği satmasından ötürü bu isimle anılmaktadır. Bayat ekmeği satılan yer anlamına gelen bu bölüm dönem içerisinde Bayathane ismi ile anılmaya başlamıştır.⁴⁹

⁴⁸ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari>

⁴⁹ Bkz. <https://www.trendlifelifehotels.com/olanaklar/bursa-ve-uludag/tarihi-hanlar/>

Kimi belgelere göre de Bursa' da eski eşya ve kullanılmış eşyaların satışının yapıldığı tek çarşıdır. Ayrıca Batpazarı'nda bulunan hanı Davut Paşa, 1517 senesinde inşa ettirdiği bilinir. Buna göre hanın ortasında mescidin varlığı söz konusudur. Bu yapı yıkıldıktan sonra, Şiblizade adlı bir kişi burayı tekrardan inşa ettirmiştir. Bu mescit kaynaklarda Tahtakale Mescidi adıyla da geçmektedir. Çünkü bu bölge, Bursa şehrinin diğer ikinci Tahtakale'si olarak bilinmekteydi. 1521 senesi ve 1765 senesinde meydana gelen yangınlardan dolayı buradaki pazar büyük tahribata uğramıştır.

Günümüzde aynı isimle bilinen Bat/ Bayat pazarının aynı niteliğe sahip olduğu ve bu özelliğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Eski ve ikinci el malzemelerin alım satımı halen gerçekleştirilmektedir. Günümüzde ise Bat/ Bayat pazarına doğru sıralanan çarşılara Uzun Çarşı ismi verilmektedir. Bu çarşılarda ise elbiseciler, ayakkabıcılar, şekerçiler ve çeşitli bıçak satan dükkanlar yer almaktadır. Hepsi ayrı bir tarihi, yaşamı, alanı, hatıraları, geleneği, kültürel belleği yansıtmakta ve bir dönem içerisinde yaşanan hayatın bugüne yansımalarını farklı formlarda günümüze taşımaktadır.⁵⁰

1775 senesinde Bursa'da yeni Halıcılar ya da Salacılar ismiyle bilinen çarşıda yer alan Müslüman ve Hristiyan'dan oluşan yaklaşık 30-40 civarındaki bozacı esnafının Divan-ı Hümayun'a başvuru yaparak, eskiden Bayat/Bat pazarı çarşısında yer aldıkları ve iki kez yangın çıkınca orayı terk ederek Salacılar Çarşısına yerleştikleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Daha sonra bu 30' u aşkın bozacı esnafları Bayat/ Bat pazarında bulunan eski yerlerine tekrardan geçişleri sağlanmıştır. Ancak 1608 senesi içinde Kalenderoğlu İsyanının baş göstermesi üzerine bu isyancılar bu çarşığı da ateşe vermişlerdir.

Elde edilen verilere göre, Bat Pazarı'nda 40 adet dükkanın varlığı bilinmekte ve bu 40 dükkanın da geneli sıfır ve ikinci el eşya satışı gerçekleştirmektedir.⁵¹

⁵⁰ <http://docplayer.biz.tr/3791690-Bursa-carsilari-yasam-fotograflari-arap-sukru-sokagi-lunapark-pazarda-yasam-michael-jordan-assos-sualtina-yolculuk-aysegul-inci-dublin-yasam.html>

⁵¹ Bkz. <https://bursagezi.com/hanlar-ve-ca2qrsilar/bursa-bat-bayat-pazari>

Resim 8: Bat/ Bayat pazarı girişi

2.1.2. Bayathane

Bayathane; Bayat Pazarı'ndan türetilerek isminin değiştiği ifade edilir. Bir diğer ifadeye göre ise, ekmeğin karne üzerinden satışının yapıldığı zamanlar, İsmet İnönü döneminde, burada yer alan bir fırın ekmeği daha uygun fiyata vermesi ve bilhassa yoksul kesimlere bayat ekmeğ satmasından bu isimle anılmaktadır. Bayat ekmeğ satılan yer anlamına gelen bu alan dönem içerisinde Bayathane ismi ile anılmaya başlamıştır.⁵²

⁵² Bkz. <https://www.trendlifelifehotels.com/olanaklar/bursa-ve-uludag/tarihi-hanlar/>

2.1.3. Bedesten Civarı Çarşısı

Bedestenler; en önemli ticaret merkezlerindedir.

Evliya Çelebi' ye göre ise Bedesten civarında dört tarafında da kuyumcular çarşısı bulunmaktadır. Bu alanın etrafında Gazzazlar Çarşısı, Kavukçular Çarşısı, İplikçiler Çarşısı, Takkeçiler Çarşısı, Bezciler Çarşısı, Halat Çarşısı, Gelinlikçiler Çarşısı ile Hallaçlar çarşıları düzeninde bir sistem bulunmaktadır. Bu yapıların ise üzeri, önceleri kurşundan kapalı şekildeydi. Çarşının bazı kesimlerinde ise demir pencereler yer almaktadır. Evliya Çelebi bu çarşının her bir noktasında mutlaka bir çeşme inşa ettirildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca günümüzdeki yeni Kapalıçarşı'nın bir eklentisi şeklinde olan; Saraçhane Çarşısı'nda her çeşit işle uğraşan esnaf yer alır. Günümüzdeki hali ile Bedesten ve civarı ise Kapalıçarşı'nın merkezini oluşturmaktadır, burada çoğunlukla kuyumcular yer almaktadır.⁵³

Zaman içerisinde Bedesten ve etrafı bir bütün olacak biçimde çarşı halini almıştır. İsmi de bu sebeple Bedesten Civarı Çarşısı adını almıştır.

Bu alanda karşılıklı dükkanlar geniş kesimlerde tezgahlar kurarak çok rahat bir şekilde alış veriş işlemlerini gerçekleştirmektedir. Buradaki esnaf samimi ve güler yüzlüdür.

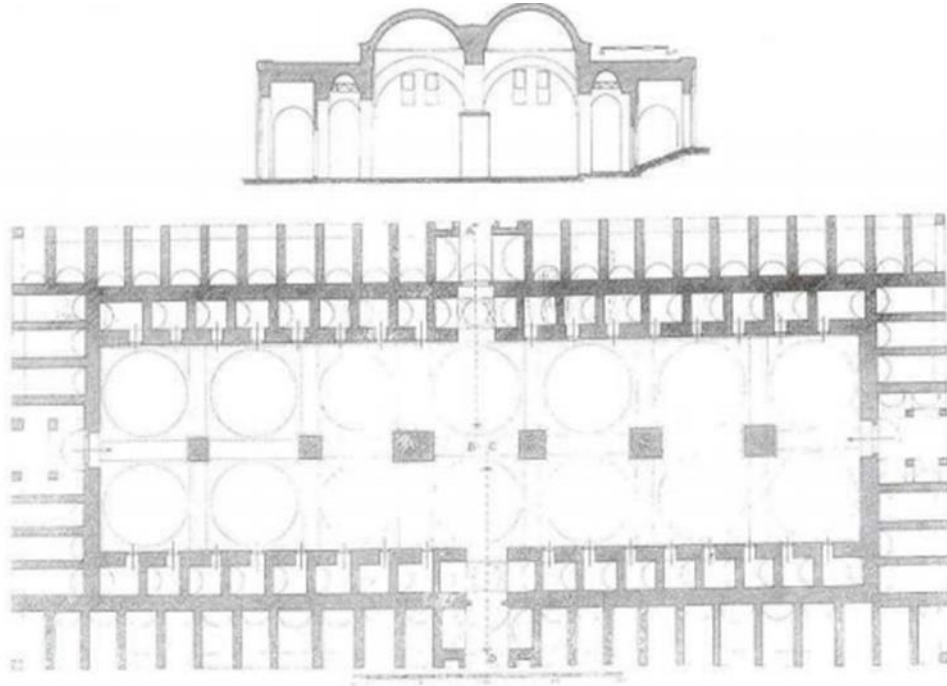
Bedesten Civarı Çarşısında yer alan yaklaşık 270 dükkanın varlığı söz konusudur ve bu dükkanların birçoğu da ayakkabıcılıkla ilgili olduğu görülmektedir. Bedesten civarı çarşısında çok çeşitli meslek dallarının ayrı ayrı birimleri meydana getirdiği görülmektedir. Bursa Bedesten Civarı Çarşısında geliştirilmeye çalışılmış sokakların bedesten etrafında konumlanmış olması ve sokakların aynı zamanda da bedestenin kapılarına göre şekil aldığı gözlemlenmektedir (Cezar, 1985: 61).

Bursa' da çıkan yangından sonra Bedesten civarı, İvaz Paşa, Sipahi çarşıları, Gelinlikçiler, Bakırcılar, Köföncüler, Çıra Pazarı Ulucami Medresesi, Keresteciler, Kapan Han; dış kesimleri tuğla sıralı kefeki ismiyle tanınan taş kaplamalı, Osmanlı-Selçuklu desen kemerli, kirpi saçaklı, arka kesimleri beton karkas biçimiyle yeniden

⁵³ Bkz. <https://www.bursa.com/wiki/bedesten>

revize edilmiştir. Buradaki yapılar orijinal mimari dokularına uygun bir şekilde restorasyonu gerçekleştirilmiştir (Bubik, 2003, s. 80-81) Bedesten ve çevresinin planı aşağıdaki çizimde de yer almaktadır.

Resim 9: Gabriel'in 1958'de ele aldığı Bedesten civarı çarşısının planı.

Bursa'nın bedesten çarşısı etrafı yukarıda yer alan çizimden de anlaşılacağı üzere dikdörtgen biçiminde meydana getirilmiş sokaklardan oluşturulsa da; asıl ticaretin yoğunluğu, bedestenin ve diğer han ile hamam yapılarının karşılıklı bir şekilde yer alması sonucunda, dış kesimlerine de eklenmiş olan ve ağır olmayan malzemeler ile inşa edilen yapıların küçük küçük dükkan sıralanışıyla bir araya gelmesinden oluşmuştur. Dönem bazlı değerlendirildiğinde bu yapıların birbirlerini ve ticaret yoğunluğunu ne şekilde etkilediği de açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Oluşan yol çarşının yapılarına teğet olacak bir biçimde konumlanmış diğer ticaret yapılarının, yoğunluğu desteklediği ifade edilmektedir (Dede, 2010, s. 184-186). Bu yapıların bu şekilde planlanmasında Osmanlı dönemine ait bu alış veriş mekânlarına dayalı alış veriş kültürünün önemli bir yeri vardır (Gürpınar, 2009, s. 36).

Bursa Bedesten civarında yer alan çarşılar işlevsellikleri bağlamında neredeyse hiç değişim geçirmemiştir. Geçmişten günümüze gelen kullanım türleri dönemin gereksinimlerine uygun olarak değişim geçirerek kullanımlarına devam edildiği görülmüştür (Eriçok, 2014, s. 180).

Resim 10: Bedesten civarı çarşısından bir görüntüdür.

2.1.4. Bedesten Kuyumcular Çarşısı

Bedesten ismi Bazazistan'dan gelmektedir. Manası bez satışının yapıldığı yer anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminde bu bölge en değerli mallardan olan ipek ve kumaşların ağırlıklı bir şekilde satışının yapıldığı yerlerdir. Bu önemli ürünlerin satışının gerçekleştiği çarşının da, her bir tarafı kapalı olacak şekilde planlandığı görülür. Bu sebeple buralar her bir şehirde Kapalıçarşı adıyla tanımlanmaktadır. Bu çarşılar Bursa'nın en önemli ticari hareketliliğini meydana getirmektedir.⁵⁴

İlk dönemlerde bedesten olarak Orhan Bey'in inşa ettirmiş olduğu Emir Han kullanılmaktadır. Daha sonra aynı amaç doğrultusunda Yıldırım Bayezid'in inşa ettiği

⁵⁴Bkz. <https://docplayer.biz.tr/6356567-Caravansaries-kapali-carsi-ve-hanlar-bolgesi-t-c-bursa-valiligi.html>

bedesten faaliyet göstermeye başlamıştır. İnşa ettirilen bu Bedesten yapıları Bursa Çarşısı'nın merkez kesiminde bulunmaktadır.

Diğer çarşılar da bu bedestenin etrafında yer almıştır. Dönemin seyyahlarından Evliya Çelebi'ye göre, Bedesten'in dört tarafı da kuyumcular çarşısından meydana gelmektedir. Kuyumcuların çevresinde ise Gazzazlar Çarşısı, Takkeçiler Çarşısı, Kavukçular Çarşısı, Bezciler Çarşısı, Halat Çarşısı, İplikçiler Çarşısı, Gelinlikçiler Çarşısı ile Hallaçlar Çarşısı bulunmaktadır. Bu kurulu çarşıların üstleri, ilk dönemlerde kurşundan kaplamaydı. Yine Evliya Çelebi'ye göre çarşı içerisinde yer alan dükkanların birçoğu kuyumcu dükkanlarıyla doludur.⁵⁵ Kuyumculuk sektöründe aktif olan bu çarşının bölümü Bedesten' in kuzey kesiminde bulunmaktadır (Eriçok, 2014, s. 7).

Aynı zamanda çarşının en büyük bölümünü Kuyumcuların oluşturduğu belirtilmektedir. Yakınlarında ise döviz büroları yer almaktadır (Dede, 2010, s. 183).

Bu çarşı iç kalenin güneyinde yer alan giriş kapısının Altın Kapı olarak isimlendirilmesinden dolayı bu adlandırmanın yapıldığı bilinmektedir (Akşit, 1998: 26).

Kapalı çarşı girişinde iç ve dış kapıların varlığı söz konusudur. Eski Bedestenin dört tarafında yer alan kapılardan olan ve bilinen en eski kapıların isimleri Sahaflar kapısı, Zenneciler kapısı ve Kuyumcular kapısından oluştuğu ifade edilmektedir.⁵⁶

Bursa'nın yeni değişen alafrağa düzeninin yanı sıra Türkvari bir kültüre ortaklık sağladığı ve çarşıların ilk dönemlerinden itibaren kültürel bir dokuyu oluşturarak devamını sağladığı belirtilmektedir. Bu bedestenin üst katında 50, alt katında 45 toplam 95 oda yer almaktadır. Üst katın tamamı ipek dükkanları şeklinde kullanılmaktadır.⁵⁷

Dönemdeki esnafların kendi meslek alanlarına uygun özel emanetçileri vardır. Fakat kuyumcu esnafının emanetçileri diğer esnaflarinkinden farklıdır. Bilhassa kuyumcuların emanetçileri hizmetlerini ellerinde sürekli bulundurdukları çantalar ile

⁵⁵ Bkz. <https://www.trendlifelifehotels.com/olanaklar/bursa-ve-uludag/tarihi-hanlar/>

⁵⁶ Bkz., <https://core.ac.uk/download/pdf/38302267.pdf>

⁵⁷ <http://docplayer.biz.tr/3791690-Bursa-carsilari-yasam-fotograflari-arap-sukru-sokagi-lunapark-pazarda-yasam-michael-jordan-assos-sualtina-yolculuk-aysegul-inci-dublin-yasam.html>

gerçekleştirirlerdi ve hizmet bedelleri haftalık ya da aylık şekilde düzenlenerek sağlanırdı. İlerleyen dönem içerisinde ise nakliye firmalarının oluşması ve hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla bu meslek dalı da ortadan kalkmıştır (Bubik, 2012, s. 62-64).

Resim 11: Kuyumcular çarşının girişinden bir görüntü.

Resim 12: Kuyumcular çarşısının içinden bir kesit.

2.1.5. Cumhuriyet Caddesi

Bursa'nın işlek olan ana caddelerinden birini oluşturmaktadır. Bu caddenin şehrin kimliğine uygun bir şekilde düzenlenmesi amacıyla ilk girişimler Atatürk Caddesi'nde gerçekleştirildi. Caddeyi çevreleyen yapıların cephelerindeki kötü görüntüler temizlenerek tekrardan göze hoş görünür bir hale getirilmiştir. Daha sonradan da araç trafiğine kapatılarak Cumhuriyet Caddesi üzerinde aynı düzenlemeler gerçekleştirilmiş aynı zamanda da nostaljik tramvay hizmete başlatılmıştır. Atatürk Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde gerçekleştirilen düzenlemelerden sonra ise Altıparmak Caddesi'nde aynı işlemler gerçekleştirilmiştir. Hatta bu konuyu Ahmet Emin Yılmaz başta olmak üzere birçok köşe yazarı kaleme almıştır (Cengiz, 2012: 51).

Bursa Cumhuriyet Caddesi özellikle ipekli kumaş toptancılarının bulunduğu bir yerdir. Koza Handan doğuya doğru gidildiğinde yine manifaturacılar ve tuhafiye dükkanları ağırlıklı olan Açıık Çarşı'ya varılırdı. Bu cadde üzerinde kurulmuş olan pazaryerleri günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir. Cadde üzerinden devam edildiği takdirde gıda toptancıları, saraçlar, nalburlar, konfeksiyon, bıçakçılar, kavaflar gibi dükkanlar vardır ve diğer caddelerde olduğu gibi bu isimleri alan sokakları ve bölümleri bulunmaktadır. Çakır hamam aksına paralel bir şekilde ilerleyen Cumhuriyet Caddesi ve

Atatürk Caddesi Bursa çarşısının bir bölümüdür fakat şehrin revizesinden sonra açılan caddeler üzerinde canlanmıştır.⁵⁸

Hanlar Bölgesi'nin kuzey kesiminde yer alan Cumhuriyet Caddesi, Reşit Mümtaz Paşa zamanında açılarak, şehrin kültürüne önemli katkılar sağlamıştır. Kanber Hanı ile pek çok anıtsal mekân sınırları belirlenen merkezin dışarısında kalmıştır.

Bu caddenin, Mahmut Reşid Paşa'nın valiliği esnasında inşa ettirildiği ve 2. Abdülhamit'e ithaf edilmesi üzerine "Hamidiye Caddesi" adını aldı. Üzerinde Tahıl Hanı, Perşembe Hamamı gibi yapıların yer aldığı bir caddedir. Caddeye 2. Meşrutiyetin ilanından sonra "Meşrutiyet Caddesi", 1926 senesinden sonra ise "Cumhuriyet Caddesi" ismi ile anıldı.⁵⁹

Cumhuriyet Caddesi'nin açılmasından sonra Tahıl Han ikiye ayrılmış olup Perşembe Hamamı ve Pirinç Han'ın köşeleri, Suphi Bey haritasında yer alan Eski ve Yeni Han ile Karacabey Hanlarının bir kesimi yıkılmıştır. Maksem'den Şhreküstü'ne uzanan Mecidiye Caddesi'nin işlevinin artması sonucunda İpek Han'ın doğu kanadı da yıkılmış, 1958 Bursa yangınından sonra da tekrardan tamamlanmıştı. (Kaplanoğlu, 2003: 65).

Bu caddeler, Bursa'nın tarihi han ve çarşılarının merkez noktasında bulunmaktadır. 1906 senesinde Hamidiye isminin verildiği cadde 2004 senesinde ise araç trafiğine kapalı bir hale getirilmiştir. Cumhuriyet ya da Hamidiye olarak anılan bu cadde üstünde gerçekleşen ulaşım 2011 senesinde inşa edilen ve "nostaljik tramvay hattı" olarak isimlendirilen doğu ve batı şeridi ekseninde yer alan bir tramvay hattı ile gerçekleşmektedir. Bu cadde araç trafiğine kapatıldıktan kısa süre sonra ticari donanımları daha da artmış ve sosyal işlevi ise kültürel etkileşimin yoğunluğu ile farklı bir gelişim göstermiştir. Günümüzde de perde ve dekorasyon sektörü açısından şehrin önemli caddelerinden birisini oluşturmaktadır. Caddenin geneli göz önüne alındığında

⁵⁸ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁵⁹ Bkz., [https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Caddesi_\(Bursa\)#:~:text=Cumhuriyet%20Caddesi%2C%20Bursa%20C5%9Fehir%20merkezinde,2004%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20ara%C3%A7%20trafi%C4%9Fine%20kapat%C4%B1m%C4%B1C5%9Ft%C4%B1r.](https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Caddesi_(Bursa)#:~:text=Cumhuriyet%20Caddesi%2C%20Bursa%20C5%9Fehir%20merkezinde,2004%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20ara%C3%A7%20trafi%C4%9Fine%20kapat%C4%B1m%C4%B1C5%9Ft%C4%B1r.)

özellikle züccaciye, kilim ve perde tekstili üstünden satış yapmakta olan 270 adet dükkanın varlığı söz konusudur (Yılmaz, 2013, s.58).

Bursa şehri ticaret aksının en yoğun biçimde gerçekleştiği ve yaşandığı kent merkezlerinden birisidir. Aynı şekilde Bursa'nın içerisinde de Cumhuriyet Caddesi bu özelliğe sahiptir. Bu caddenin trafiğe kapatılmasının ardından nostaljik tramvay ulaşımı ve cephe güçlendirme çalışmaları ile Bursa'nın en donanımlı ve yayaların birbiri ile, bölgenin esnafı ile iletişime geçebildiği mekânlarının başında gelmektedir. Cumhuriyet Caddesinde tramvay ile bir günde 7 binin üzerinde yolcu taşındığına ulaşılmaktadır.⁶⁰

Cumhuriyet Caddesi günümüzde kentsel mekânın düzenlenmesi ve yaratıcı kentler bağlamında oluşturulabilecek kültürel mekân uygulamalarının yapılabileceği alanlardan birisini de oluşturmaktadır. Bursa'nın yerel ürünlerinin en çok satışının yapıldığı çarşılara ulaşımı genel itibariyle yürüme mesafesindedir. Kültürel etkileşimin günümüzde arttığı ve kültürler arası etkileşimlerin de merkezini oluşturan mekânlardan birisidir.

Resim 13: Cumhuriyet/ Hamidiye Caddesi

⁶⁰ Bkz. Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Atatürk Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi'nde dönem itibariyle gerçekleştirilen cephe sağlıklılaştırma ve onarma işlemlerine paralel olacak şekilde iki ana aks arasında yer alan tarihi çarşı içerisindeki restorasyon çalışmaları kapsamında henüz yeni dönemde Kütahya Han'ı Bursa şehrine katan Büyükşehir Belediyesi, güzergahı şimdi de Kapalı Çarşı'ya dönüştürmüştür.⁶¹

Resim 14: Cumhuriyet Caddesi Nostaljik Tramvay

2.1.6. Çancılar Çarşısı

Bu çarşının, kurulduğu ilk dönemde buralarda, inek, keçi vs. gibi hayvanların boyunlarına takılan çanların üretim ve satım işlemlerinin gerçekleştirildiği bir yer olmasından dolayı bu çarşının çancılar ismi ile anıldığına ulaşılmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde çarşının kimi bölümlerinde urgancılarının yer almasından ötürü buraya

⁶¹Bkz., http://bursadazamandergisi.com/wp-content/uploads/2013/11/bursadazaman_2.pdf

urgancılar çarşısı isminin verildiğine de ulaşılmaktadır. Günümüzde daha çok tahta ve ahşap eşyaların alış verişinin gerçekleştirildiği mekân olarak işlevini sürdürmektedir. Çancılar Çarşısında Bursa Çarşılarının hiçbir bölümünde rastlanılmayacak herhangi bir ürünü bulmakta söz konusudur. Bu çarşının bulunduğu caddede ağırlıklı olarak hırdavat dükkanları, tahta ve ahşap satışı yapan dükkanlar ve evcil hayvan satıcılarının dükkanları yer almaktadır.⁶²

İlerleyen dönem içerisinde urgan dükkanlarının giderek yoğunlaşmasıyla bu çarşı şekil değiştirdiğinden Bursa Urgancılar Çarşısı ismiyle de tanınmıştır. Nitekim daha sonraki dönemlerde pek çok meslek grubunun bölgeye yerleşmesiyle çarşıda çeşitli dükkanlar artmıştır. Tarihi çarşı bu dükkanların ve meslek alanlarının artmasıyla, yine ilk dönemlerdeki ismi ile yani Bursa Çancılar Çarşısı şeklinde tanınmaya ve isimlendirilmeye devam etmiştir.

Çağımızda gelişen ve değişen bilgi-bilim teknolojileri ve olanaklarının bir getirisi olarak Bursa Çancılar Çarşısı yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı haline geldiğini belirten çarşı esnafı, müşterilerinin büyük bölümünün turistlerden oluştuğunu ifade ederek ahşap mutfak ürünlerinin müşteriler tarafından en fazla talep edilen ürünlerden olduğunu da belirtmektedirler. Buradaki ürünlerin fiyatlandırılması da makul seviyelerde olduğundan yerli ve yabancı ziyaretçiler için cezbedici alış veriş ortamı sunmaktadır. Çarşıya gelen ziyaretçiler yalnızca kendileri için değil, aynı zamanda yakınlarına veya eşe dosta da hediye olarak çarşıdaki kültürel etkileşimi canlı tutmaktadırlar.⁶³

Suphi Bey tarafından çizilen haritadan anlaşılan ana ticaret aksı, Çancılar Çarşısı olarak bilinen bölümde ve İnönü Caddesi ile Cumhuriyet Caddesinin kesiştiği köşe kesimden doğu yöne doğru devam ettiği görülmektedir. Bu çarşı aslında ilk dönemi içerisinde özellikle köylü halkın çoğunlukta olduğu bir yer iken şimdi ise daha çok turistik bir mekân haline geldiği görülmektedir.

⁶² Bkz. <https://www.bursa.com.tr/cancilar-carsisi-392.html>

⁶³ Bkz. <https://www.bursa.com/cancilar-carsisi-turistlerin-ilgi-odagi-oluyor-ozel-haber-n192229/>

Resim 15: Günümüz Çancılar Çarşısından bir görüntü.

2.1.7. Çiçekçiler Çarşısı

2017’de Büyükşehir Belediyesi tarafından tamamlanan düzenleme çalışmaları Çarşı Meydanı ve Çiçekçiler Çarşısı olarak çarşının yeni yüzü oluşturuldu ve tekrardan hizmet vermeye başladı. 140 senelik belediye binasını da bünyesinde bulunduran Çarşı Meydanı ve Çiçekçiler Çarşısı’nın yeni halinin açılışı çarşı esnaflarıyla beraber gerçekleştirildi. Dönemin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe, kentin ve Kapalıçarşı’nın uğrak noktalardan biri olan bu meydanın çok büyük bir kısmının revizesinin gerçekleştirildiğinden bahsederek, şehrin dokusuna uygun çalışıldığını söyledi. Tamamlanan bu yenileme sayesinde Çarşı Meydanı ve Çiçekçiler Çarşısı’nın kültürel miras içerisinde tekrardan yaşatılması sağlandı.⁶⁴

⁶⁴ Bkz. <https://www.haber7.com/bursa/2399435-carsi-meydani-ve-cicekciler-carsisi-acildi>

Resim 16: Çiçekçiler Çarşısı açılışından bir görüntü.

2.1.8. Demirciler Çarşısı

Bursa Demirciler Çarşısı meşhur Balık Pazarı'na yakın bir mevkide bulunmaktadır (Bağbancı, 2007, s. 69). Aynı zamanda da Bat/ Bayat Pazarı ve meşhur Bursa Kayhan Çarşısı arasında yer olan Demirciler Çarşısı, geçmişte olduğu gibi günümüzde oldukça azalan işlevine rağmen aynı icrayı gerçekleştirirken; tarihi ve kültürel niteliklerine zarar vermeden alış verişin devam ettiği, geçmişte çarşının genelinde oluşturduğu çekiç musikisinin günümüzde azalan haliyle devam ettiği özel bir alandır.⁶⁵

Demirciler çarşısı Osmanlı Döneminde kurulduğu özelliklerine benzer oranda faaliyetlerine devam etmektedir. Dolayısıyla bugün de Demirciler Çarşısı'nda halen devam eden çekiç, balyoz vb. seslerden meydana gelen madeni bir şölen duymak da olasıdır. Nitekim demircilik mesleğinde; örs, kıskaç, çekiç, maşa, balyoz gibi aletler ile ateş ocaklarında demiri şekillendirmek amacıyla kullanan demir ustalarının sayısı giderek azalmaktadır (Atak, 2008).

Osmanlı döneminde Bursa şehri bilindiği üzere uzun süre başkentlik yapmış, ticaret güzergahında yer almış ve bu nedenle kent ve çarşı bölgesinin sürekli canlı kalarak

⁶⁵ Bkz. <https://www.bursa.com.tr/demirciler-carsisi-397.html>

önemini korumasına ve bünyesinde pek çok meslek icracısının faaliyetlerine devam etmesine de katkı sağlamıştır. O dönemde lonca teşkilatına göre düzenlenmiş olan ticaret sahaları işlevlerine göre gruplandırılmış ve esnaf; yemenciler çarşısı, demirciler çarşısı, semerciler çarşısı, hayvan pazarı gibi ticaret merkezleri üzerine gelişim göstermiştir. Nitekim bu durum bugünün şartlarında Demir Çelik fabrikalarının işlevselliği ile beraber demircilik sektöründe yeterli sayıda elemanın yer almaması ve eski usul demir işlemeciliğine talebin azalması gibi nedenlerden ötürü üretim yok denilecek kadar azalmıştır (Ersöz, Düğenci, ve Ünver, 2015, s. 86). Bu durumu çarşı esnafı da şu şekilde ifade etmektedir:

Hz. Davut' un mesleğini devam ettirdikleri adına mutluluk duyduklarını, fakat günümüzde ne yazık ki çırak bulmakta sıkıntı yaşadıklarını anlatan çarşı esnafından biri olan Çıkrıkçı, kendi çocuklarının dahi bu mesleği devam ettirmediklerini mühendislik alanında kendilerine meslek edinmeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir.⁶⁶

Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirilen Demirciler Çarşısı'nda günümüzde mesleğin icrası ve nesiller arası aktarımı adına kültürel belleğin korunması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin yenileme ve düzenleme çalışmaları kapsamında çevre ve alan düzenlemeleri her ne kadar gerçekleştirilse de esas çalışmanın meslek icracılarının aktarımlarını teşvik etme yönünde olmalıdır. Bu meslek kaybolmaya yüz tutabilecek alanların başında gelmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte mesleğe gereksinim günden güne azalmaktadır. Çarşıda günümüzde daha çok soba ve malzemeleri, çaydanlık ve tencere setleri, semaver takımları, tarım işlerinde kullanılan malzemeler, inşaat malzemelerinin satışları gerçekleştirilmektedir.

---

⁶⁶ Bkz. <https://www.haberler.com/artik-demircilik-de-tarih-oluyor-haberi/>

Resim 17: Demirciler Çarşısı'nda demir döven bir esnafın görüntülenmesi.

Resim 18: Demirciler Çarşısı'ndan çekilen bir kare.

2.1.9. Eski Aynalı Çarşı

Bu çarşı ilk zamanlar Orhan Bey Külliyesi içerisinde yer alan bir hamamdır. 1339 senesinde Osmanlı padişahı Orhan Gazi ile bizzat Tophane'deki Manastır Medresesi'ne gelir elde edilebilmesi amacıyla inşa ettirilmiştir. Bu yapı çifte hamam kategorisinde bulunmaktadır. Hamam duvarları dönemin kesme taşlarından yapılmış, kubbe kasnakları ise üçer sıralı tuğlalar ile örülmüş ve aralarında birer sıradan oluşan kesme taşlar yer almaktadır.

Bu yapının kenarları 12 metre, yapının biçim itibariyle planı kare olup soyunma kısmından soğukluk alanına doğru ilerlemektedir. Soyunma kısmının üstünde yer alan büyük bir kubbenin varlığı söz konusudur. Hamam içerisinde yer alan 4 sundurma ve 4 tane de halvet odasının olduğu bilinmektedir. 1678 ve 1962 senelerinde revizesi yapılan hamam, 1962 senesinde son defa revize işlemi gerçekleştirildiğinde çarşı olarak planlanarak kullanılmaya başlamıştır. Orhan Bey Hamamı, Bıçakçı Hamamı, Hallaçlar Hamamı isimleriyle de tanınmakta olan bu hamam, günümüzde ise antikacı esnafların yer aldığı Aynalı Çarşısı ya da Karagöz Çarşısı şeklinde tanınmaktadır. Aynacılar veya Aynalı Çarşısı ismi ile nitelendirilme sebebi ise 1962'de gerçekleştirilen son revizeden sonra bu mekâna gelip giden bir seyyahın, çarşının duvarlarına ayna koydurtmasından dolayıdır. Orhan Bey Hamamı'nın Aynalı çarşı şeklinde revize edilmesi esnasında mekân içerisinde birtakım değişikliklere gidilmesi, buranın bütünüyle hamam donanımını kaybetmesine sebep vermiştir. Bunlardan biri de hamamda yer alan kurnaların yıkılmasıdır.⁶⁷

1958 senesinin Ağustos ayında başlayan yangında; Bedesten, Sahafklar Çarşısı, Kapalıçarşı, Koza Han'ın bir bölümü, Emir Han, Aynalı Çarşı en çok etkilenen kesimlerin başında gelmektedir (Akkılıç, 2003, s. 74). Çarşının yangından önceki hali ve sonrası Bubik tarafından detaylıca ele alınmıştır (Bubik, 2003, s. 80).

Bubik'in bahsettiği bir kısım detaylar şöyledir:

⁶⁷ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

Dörtyol ağzını geçtikten sonra sağ tarafta, Aynalı Çarşı adı verilen özellikle konfeksiyon ve gelinlik üzerine eşya satan bir dükkan vardır. Bu dükkan, çarşı ve Koza Han'ın orta kesimine yapılmış olan eski Orhan Hamamı'nın ılıklik kesimini oluşturan parçasıydı. Hamamın revizesinden sonra arta kalan bölümleri ve halvet bölümüyle diğer kapısının baktığı Arakiyeciler'den içeriye yönelerek dökümhaneden lastik kaynakçılara kadar, şaraphaneden ise kahvehaneye ve kahvehaneden köfteciye kadar pek çok alanda kendine yer edinmiş olan esnaflar arasında ayrıştırılmış bir bölümü meydana getirmektedir (Bubik, 2003, s. 77).

Ordu birliklerine yangın alanında oluşan her türlü şeyin alandan arıtılarak bu işlemlerin ise yaklaşık olarak 5 yıllık bir zaman dilimini kapsayan, Mimar Emin Canpolat'ın denetimi altında gerçekleştirilen ve aynı zamanda mal sahipleri tarafından oluşturulan derneklerin hüneleriyle inşa ücreti ise bizzat ödenerek, çarşı ve hanlar bölgesi parça parça tekrardan inşa edildi. Arsa sahipleri kendi aralarında bir ittifaka vararak ada parsel ve cadde bölüştürülmelerinde de birtakım yenilikler gerçekleştirilmiştir. Yalnızca Bedesten ve Eski Orhan Hamamı yani günümüz Aynalı Çarşısı Vakıflar aracılığı ile revize işlemi gerçekleştirildi. Aynı zamanda Aynalı Çarşı Emin Bey'in tasarısı ve planlamasında yer alan eski kavisli yapısı yenilenerek bir alt çarşı oluşturacak şekilde bir kesim ek inşa edildi (Bubik, 2003, s. 81-82).

Baykal'ın 1948 yılında ele aldığı planından sonra, 1958 Çarşı yangını ile Mimar Emin Canpolat'ın hazırlamış olduğu tasarısı üzerinde çalışılarak, oluşturduğu tasarısının uygulanmasını sağlamıştır.

Oluşturulan planlama çalışmaları ile tahmin edilen değişimler şu şekildedir:

İlk olarak Kapalı Çarşı'nın ana ticari alanı 3 katlı olacak şekilde inşa edilecek,

Kapalı Çarşı'nın batı yönünden yapılan çıkış ikili halinden teke indirilecek,

Aynalı Çarşı ve Bakırcılar Çarşılarının tekrar revize edilmesi ile Kapalı Çarşı bloku içinde yer alacaklar (Dede, 2010, s.59).

Resim 19: Aynalı Çarşı'nın içinden bir kare.

Resim 20: Aynalı Çarşı girişi

2.1.10. Eski Sahaflar ve Gelinlikçiler

Sahaflar Çarşısı, bugün de yine gelinlik dükkanlarının yer aldığı bir caddeyi meydana getirir. 1958 yılında çıkan yangın, burada bulunan bir matbaa dükkanından başlayarak yayılmıştır. Yanıcı malzemelerinden, aktarcılarda bulunan benzol petrol ürünlerinin yoğunluğu ve tekstil ürünlerinden sıçrayarak yeni boyalı olan ahşaplara ulaşmış, kuru havadan dolayı da büyümüştür (Bubik, 2003, s. 79). Yangın sonrasında buradaki mekânlara yeni yapılar eklenmiştir (Kaplanoğlu, 1996: 252).

Ülkemizde ilk olarak 15. yüzyıl içerisinde Edirne ve Bursa'da görülen sahafların merkezi daha sonraki dönemlerde İstanbul'da ağırlık kazanmıştır. Bu çarşılar ilk önce Kapalıçarşı'da, 1894'deki deprem sonrasında ise şimdiki yerleri olan Hakkaklar Çarşısı'na uzanarak faaliyetlerine devam etmiştir.⁶⁸

Bursa Kapalı Çarşı'nın ilk oluşumları Sahaflar ile Aktarlar Çarşılarını oluşturan kesimdir (Akkılıç, 1999: 73). İlerleyen dönemde çarşı kuzey kesime doğru genişletilerek bedesten ile birleştirilmiş, 1420'li senelerde Gelincik ve Sipahi Çarşılarının da inşa edilmesiyle kuzey kesimlerde gerçekleştirilen genişletmeye devam edilmiştir (Eriçok, 2014, s. 175).

Ayrıca bu çarşı Ulu Cami'nin kuzey yönünde yer almaktadır ve burası bölgedeki ilk alışveriş mekânlarından. Ulu Cami'nin inşaatı esnasında inşaat çalışanlarına ekmek veren Somuncu Baba ile Eskici Baba'nın da buradaki çarşıda dükkanlarının yer almakta olduğu da dile getirilmiştir. Bu çarşı içerisindeki dükkanların büyük bir bölümünün vakıf malı olduğu ile ilgili bilgiler yer alır. Büyük bir çoğunluğun Ulu Cami'ye gelmekte olan yerli ve yabancı turistleri kapsayacak şekilde hediyelik malzemeler satan dükkanlar ve dini motifler içeren ürünlerin satıldığı dükkanlardan oluştuğu; ayrıca gelinlik ve damatlık satışının gerçekleştirildiği ve evlenecek çiftlerin kesinlikle geldikleri bir mekândır. Ulu Cami'nin kuzey kesiminde bulunan giriş caminin bahçesine

⁶⁸ Bkz., <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2016/12/buyuksehiralesi39.pdf>

açıldığı zaman iki adet şadırvanın ortasında yer alan Eski Sahaflar ve Gelinlikçiler Çarşısı'na doğru gidilir.⁶⁹

Bursa Kapalı Çarşı'nın odak noktası olan Uzun Çarşının batı yönünden girildiğinde sırası ile sahaflar, aktarlar, kitapevi, ince saraçlar, çanta ve cüzdancılar, ayakkabıcılar, kuyumcular, tuhafiyeciler, yorgan dükkanları ve mobilyacılar bulunmaktadır (Bubik, 2003, s. 66).

Bubik' in anlatımlarında yangından önce çarşılar ve hanlarla ilgili olarak:

Boya, taze kahvenin, çeşit çeşit baharatın, yeni çekilmekte olan karabiberin ağır kokusuna, karşılıklı dizilmiş olan ayakkabıcılar ile cüzdancılardan duyulan ağır hakiki deri kokuları sabaha bulaşırdı. Sağ yönde yer alan aktarcıların iki şerit ara verdikleri yoldan Sahafların bulunduğu noktaya varılırdı. İri dere taşlarıyla döşenmiş meydanın etrafını kimileri kırtasiye dükkanlarıyla çevrilmiş olsa da eski kitap, dergi esnafları ve ciltçi dükkanları ile kaplıydı (Bağbancı, 2007, s. 307). Bunun dışında Bursa Belediyesi'nin 2014 senesinde Sahaflar ve Gelinlikçiler çarşılarında gerçekleştirilen sağlamlaştırma çalışmaları, zemin düzenleme ve üstünün kapatılmasını içeren tasarı bitirildiği zaman yaklaşık olarak 3 milyon lira kapsamında gerçekleştirilmiş olup eski püskü olan bütün çatıların yerine yenileri yapıldı, zeminler tek tek düzenlenmiş olup yaklaşık 70 kadar iş yerinin cepheleri revize edilerek Bursa Kapalı Çarşı daha emniyetli ve konforlu bir şekilde hayata geçirilmiştir.⁷⁰

⁶⁹ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁷⁰ Bkz. https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/bursadazaman_18.pdf

Resim 21: Gelinlikçiler Çarşısı giriş kapısı

Gelinlikçiler Çarşısında yapılan saha araştırması neticesinde Yaşayan İnsan Hazinesi bağlamında çarşının eski işlevini tamamen modernleştirilmiş ve dönemin gereksinimlerine uygun halde yürüttüğü sonucuna varılmıştır. Burada yer alan esnaflar genel olarak yine evlenecek çiftlerin ihtiyaçlarını karşılama anlamında ürünlerini pazarlamakta ve anlaşmalı oldukları tamir atölyelerinde ölçülerinin alınması ve dikiminin gerçekleştirilmesine aracılık etmektedirler. Çarşının geleneksel yöntemler karşılığında günümüz teknolojileri ile icrasına devam etmesi, kültürel mekânın sürekliliğini korumuştur. Kültürel belleğin çağdaş normlara uygun olarak yeniden inşa edilmesi şehrin kültür mirasının korunmasını sağlamaktadır. Bunların dışında yerli ve yabancı ziyaretçilerin geldikleri kültürel mekânlardan birisi de bu çarşıdır.

Resim 22: Çarşı içerisindeki gelinlik dükkanları

Resim 23: Sahaflar çarşısından eski kitapçılar

2.1.11. Gelincik Çarşısı

Dört kubbeden oluşmakta olan bu binanın yanı başında yer alan beş kubbeyle inşa edilmiş Sipahi Çarşısı yer almaktadır. Bedesten' in kuzey kesiminde bulunmaktadır. Bu mekânda Hallaçlar bulunduğundan dolayı Hallaçlar Çarşısı ismi ile de tanınmaktadır. Han bölgesinde yer alan Sipahi Çarşısı'na paralel şekilde genişlemektedir. İshak Paşa aracılığı ile 15. yüzyıl içerisinde Osmanlı Padişahı Çelebi Mehmet zamanında inşa ettirildiği bilinmektedir.

Ayverdi ise bu yapının Osmanlı Sultanı Fatih Sultan döneminde yer aldığını ileri sürmektedir. Bu yapı, vakfiyelerin içerisinde yer alan Gelincik Sultan ile alakalı bilgilerden kaynaklanmakta olduğu düşünülür. Nitekim birtakım belgelerde çarşı, Fatih' in vezirinden olan Dayı Karaca Bey aracılığı ile Karacabey' deki imarethanesine gelir kapısının açılması için yaptırıldığı yazılmaktadır. Bu mekânlar içerisinde kırk adet dükkan bulunması gerektiğine dair bilgiler yer almakta iken handa günümüzde yalnızca yirmi adet dükkanın varlığı söz konusudur. Yapının duvarları, taş ile tuğladan işlenmiş olan yapının üstünde 4 adet kubbe vardır ve tonozlarla çevrilmiştir. Bu hali ile, şuan bile çarşının Hallaçlar donanımına sahiptir. 1618 ve 1645 senelerinde onarımlar geçirmiştir. Bursa şehrinde kendine has şekli ile günümüze kadar ulaşmış olan han ve çarşılardan bir tanesidir.⁷¹

---

⁷¹ <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

Resim 24: Gelincikler Çarşısının iç kesiminden

Resim 25: Gelincikler Çarşısından Bedestene Geçiş Alanı

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ (D.K.V.K.E)		ANIT	ENVANTER NO: 115																		
T Ü R K İ Y E	KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ																					
İLİ : Bursa	İLÇESİ : Osmangazi	MAHALLE / MEVKİİ : Orhanbey		HARİTA NO: 27Ola																		
SOKAK VE KAPI NO : Demirkapı Aralığı		PAFTA : ADA : 1046	KORUMA DERECESESİ: Anıtsal																			
ADI : Gelincik Çarşısı	YAPTIRAN :	YAPAN :	ÜSLUP :																			
	YAPIM TARİHİ :	KİTABE :	VAKFİYE :																			
GENEL TANIM : Hallaçlar Çarşısı, Fi Suk-i Gelincik olarak da adlandırılmıştır. Gelincik Çarşısı, 15.yy'da Çelebi Sultan Mehmet döneminde Ishak Paşa tarafından yaptırılmıştır. İçinde hallaçlar bulunduğu için bu adla da anılmıştır.																						
KORUMA DURUMU	A	IYI	TAŞIYICI YAPI	A	DIŞ YAPI	A	ÜST YAPI	A	İÇ YAPI	A	SÜSLEME ELEMANLARI	A	RUTUBET	A	YOK							
	B	ORTA		B		B		B		B		B		B		B	B	B	B	B	B	B
	C	KÖTÜ		C		C		C		C		C		C		C	C	C	C	C	C	C
VAZİYET PLANI						FOTOĞRAF																

Resim 26: Vaziyet Planı

2.1.12. Gümüşçeken

Atatürk Caddesi ve Tayyare Kültür Binası üzerinden doğu yöne gidildikten sonra aşağı kesime uzanan caddeye Gümüşçeken Caddesi ismi verilmektedir. Bu cadde Tuz pazarı Çarşısı'na kadar uzamaktadır. Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde yer alan meşhur tarihi oteller de bu cadde üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Gümüşçeken Caddesi bu çarşıda en büyük otoparka sahiptir.

Caddenin adı kendisinden de tahmin edileceği gibi gümüş çekmek icrasının gerçekleşmesinden meydana gelmiştir. O dönemin resmi giysilerinden olan kaftan giyen kişinin sahip olduğu güç olarak simgeleştirildiği bilinmektedir. Bu sebepten en değerli olan kumaşlar ile işlenirdi. Dönemin en fazla işlenen kumaşları, has ipekten sık işleme ile dokunan, katı ve parlak bir kumaş türü olarak geçen Atlas kumaşıydı. En kıymetli kumaş türü ise Seraser adındaki kumaş çeşididir. Kumaşlar işlenirken saf ya da alaşımli olan gümüş teller ile dokunurdu. İşlenen gümüş teller yine aynı şekilde gümüşten olma plakalardan Simkeş Cami etrafında bulunan yapılarda üretilirdi. Bu işlemler sırma

gümüştendir. Bu sebepten dolayı bu caminin isminin de buradan geldiği söylenmektedir.⁷²

Bunun yanı sıra diğer kaynaklarda ise, 16 ve 17. yüzyıllarda bu civarda işlenen değerli kumaşların içerisinde kadife, kemha, çatma ve diba çeşitleri en fazla tercih edilenler arasındadır. Bu kumaşlar genellikle okkalı, yüksek meblağa sahip bir kumaş türünden olan kemha kumaşından üretilmektedir. Ayrıca bu kumaşın atkıları da ipektendir. Aynı zamanda bu kumaşlar çoğunlukla gümüşlerle işlenmiştir. İsmi bu şekilde anılmasının nedeninin adı geçen bahisten olduğu düşünülmektedir.⁷³

Gümüştelen eski Bursa mahallelerinde de görülmektedir. Ayrıca Bursa Belediye binasının bulunduğu mahalle, Gümüştelen isimli Mescidin orta kesiminde konumlanmaktadır. Bu mahallenin eski dönemlerdeki ismi ise Simkeş ya da Sırmakeş olarak bilinmektedir. Simkeş ismi bu mevkide işlenen kumaşlardaki gümüş üretiminden kaynaklı olduğu ifade edilir. Bursa'da üretilen ve bilhassa kaftanların üstüne işlenen gümüş tellerle süslen bu ürün ne kadar ağır süslüyse o kadar güçlü olduğu düşünülürdü. Bundan ötürü 15. yüzyılda inşa ettirilmiş caminin ve bu mahallenin adı da Simkeş ismi ile tanınmıştır.

1487 senesinde bu mahallede 21 adet hanenin varlığı söz konusudur. Nitekim bu mahalle günümüzde de Bursa şehrinin en küçük mahalle grubu içerisinde yer alır. Ancak daha sonraları mahalle sırmakeşin Türkçe anlamı olan Gümüştelen ismiyle anılmıştır. Bir süre sonra bu imalathaneler kapanmaya başlayınca bu meslek alanının icrası yok olmaya yüz tutmuştur. 1905 senesinde Hasan Taib, Simkeş Mescidinin civarındaki birkaç mezardan bahsetmektedir. Bu mezarların, az ilerisinde yer alan Nakşibendi tarikatından bahsedilmiş ve ayinleri hakkında da bilgiler yer almaktadır. Gümüştelen'deki Simkeş Mescidi o dönem içerisinde minaresiz bir yapıdır. Mahallede ezan, mezarlık başındaki çeşmede okunmaktadır.⁷⁴

⁷² Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁷³ Bkz. <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1696&context=tsaconf>

⁷⁴ Bkz. BOA. Temettuât Defterleri, no.7449

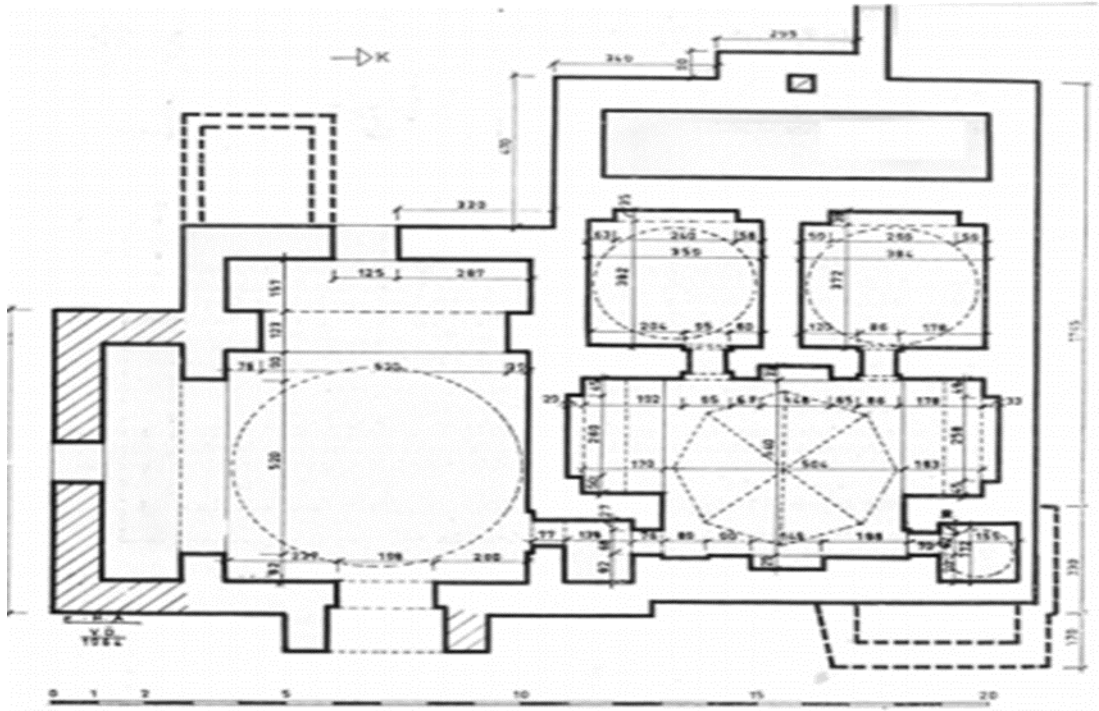
2.1.13. Gümüşçüler Çarşısı

Gümüşçüler Çarşısı Ulu Cami'nin tam karşı kesimini içerisine almaktadır. Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid zamanında, Ulu Cami'ye vakfedilmesi düşüncesiyle Gümüşçüler inşa ettirilmiştir. Günümüzde ise Kuyumcu Hamamı ismiyle de tanınmaktadır. Elde edilen verilere göre, hamamın inşası esnasında çalışanlardan birisinin devamlı olarak, inşaat taşlarının camiye getirilip götürülme işini gerçekleştirmesi padişahın da gözünden kaçmamıştır. Bunun sebebini sorduğunda ise cenabet olduğu için kimi taşları koyamadıklarını söyleyince, burası hamam olarak inşa edilmiştir. Hamam ufak ve tek yapıdır. En son revize işlemi gerçekleştirildikten sonra hamam, uzun süre bakımsız kaldığı için depo şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Soğukluk kısmında yedi metrelik bir kubbe yer alır. İçerisinde göbek taşının yer aldığı bir kısımda vardır. Günümüzde bu yapı, işyerleri şeklinde düzenlenerek farklı bir işlev kullanılmaktadır. Bir dönem de kahvehane şeklinde işlev görmüştür. Günümüzde ise daha çok gümüşçü esnafının yer aldığı bir mekân haline gelmiştir.⁷⁵

Bu mekân Şengül Hamamı olarak 1980'li yılların sonlarına doğru tahrip olmuş vaziyette ve yıkık bir yapıya dönerken kalan bölümleri düzenlenmiş çarşı halini almıştır. Şu an ise gümüşçüler çarşısı adıyla ün kazanmıştır. İç kesiminde daha sonra inşa edilmiş asma katlar ve camekânlardan dolayı mekânın örtülmesi çok güç görülmektedir; aynı zamanda birtakım bölümlerinin girişleri kilitli olması sebebiyle bu bölümlere ulaşılamamıştır. Mekânın camekân alanlarının sıcaklık kontrollerinin dönem içerisinde detaylı bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Camekân yapısı tepesinde yuvarlak açıklığı bulunan basit kubbeyle kaplıdır. Daha sonradan yeni girişler eklenmiştir.

Aynı zamanda Gümüşçü dükkanlarının Emir Han'ın ve İpek Han'ın doğusu ile bir bölümünün ise Okçular Çarşısından, İnönü Caddesine, Optikçilerin Ulu Caminin batı yönünde, evcil hayvanlar ve hayvan gereksinimlerinin satışının yapıldığı işyerleri Piriç Hanın doğu şeridinde, Fidan Han ile Halin ortasında bulunan meydanda ve Okçular Çarşısının kuzey şeridindeki bir kesimde yer bulduğu ifade edilmektedir (Eriçok, 2014, s. 180).

⁷⁵ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

Resim 27: Gümüşçüler Çarşısı Planı

Gümüşçüler Çarşısı'nda yapılan saha araştırmasında buradaki meslek icracılarının son dönemde ağırlıklı olarak süs, takı ve ziynet değerinde olabilecek daha düşük değerli ürünleri sergilediklerine ulaşılmıştır. Çarşıya gelen ziyaretçiler şehir içinden olduğu kadar, yeri ve yabancı ziyaretçiler olduğu da gözlemlenmiştir. Gümüş yapımının ve satışının daha yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buraya gelen ziyaretçiler ile meslek icracıları arasında gerçekleşen kültürel etkileşim çoğu zaman doğu-batı sentezini oluşturmakta, meslek icracılarının geleneksel çarşı alışkanlıklarının ve yaklaşımlarının günümüz koşullarına uygun şekilde düzenlendiği sonucuna da varılmaktadır.

Resim 28: Gümüşçüler Çarşısında yer alan dükkanların bir bölümü.

2.1.14. Irgandı Köprüsü Çarşısı

İlk olarak Irgandı Köprüsü'nün bulunduğu konuma bakıldığında, Bursa Osmangazi ile Bursa Yıldırım ilçelerini bölen Gökdere üstünden, Setbaşı Köprüsü'nün kuzey şeridinde ve Boyacı kulluğu Köprüsü'nün güney şeridinde bulunmaktadır. 1442 senesinde Pir Ali oğlunun tüccarlık yapan Muslihittin vasıtası ile büyük ihtimal Mimar Abdullah'ın oğlu Timurtaş tarafından inşa ettirildiği öne sürülmektedir.⁷⁶

Bu konuda Kadı Sicillerindeki kayıtlara göre, köprünün üzerinde yaklaşık 31 iş yeri, 1 mescit yapısı ve 2 ahır/ depo yer aldığıyla ilgili bilgiler vardır. Köprünün yer aldığı mevki Bursa Çoban Bey Vakfı'na aittir ve burada biri mescit olmak kaydıyla beş adet iş yerinin de kayımlara gelir sağlamak adına kendilerine ayırıldığı bilinmektedir (Baykal, 1993: 56).

Dönemin seyyahlarından Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgilere göre ise Irgandı Köprüsü şöyledir:

⁷⁶ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/irgandi-koprusu>

“...Irgandı Köprüsü’ nün üstünde sağ ve sol kesimlerinde yaklaşık olarak 200 kadar iş yeri yer alır. Köprü gözleri pencerelerle örtülmüş olup altından akan Gökdere’ ye doğrudur. Bu köprü üstündeki iş yerlerinin üstleri bütünüyle tonoz kemerler ile kaplanmış ve aynı zamanda da bu tonozlar kurşun madeni ile çevrilmiştir. Bu köprü’nün başında ve sonunda kale kapılarına benzer demirden kapılar üstünde mazgal adı verilen demirler ile kaplıdır. Kapılar kapandığı zaman köprüden çıkmak ya da girmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca da Irgandı Köprüsü’nün bir bölümü tamamen boştur. Hana benzer şekilde köprüde misafirler için odacıklar vardır ve atlar da bağlanır. Anadolu coğrafyasında, Arabistan ve Acemistan’da bir gözü olan ünü, göğe çıkmış yapılardan bir tanesi de bu köprüdür....” (Günaydın ve Kaplanoğlu, 2000: 43).

Osmanlı döneminde şehre ait nitelikler içerisinde ilk ve tek örneği olarak gösterilen Irgandı, arastaya sahip sistematik bir çarşı olarak değerlendirilir. Ayrıca bu köprü incelendiğinde üstünün açık olmayan bir sokağında iki kesime de dizilmiş iş yerlerinden meydana gelen bir ticaret mekânı görünümündedir (Cezar, 1985: 92). Dalsar’ın şeriye sicillerinde elde ettiği bilgiler kapsamında; Irgandı Köprüsü’nde dönemin en kıymetlisi olan ipek kumaşları işleyen lonca teşkilatının da yönetim merkezinin yer aldığını da ifade etmektedir (Dalsar, 1960: 26).

Irgandı’nın üstünde bulunan iş yerlerinin farklı nedenlerle dönem içerisinde tahrip olması sebebiyle, Irgandı Köprüsü hakkındaki verilere ancak; yazılı belgeler, dönemin seyyahlarının kaleme aldıkları notlar ve notlarında yer alan resimler, gravürler ve 19. yüzyılın son yarısında ilk kez çekilen fotoğraflar sayesinde ulaşılabilmektedir.

Dalsar’ın yukarıda da değindiğimiz düşüncesine benzer fikirler, 19.yüzyılda Bursa şehrine gelmiş olan Batılı seyyahlar tarafından da ele alınmaktadır (Dalsar, 1960: 54). Böylece Dalsar’ın söyledikleri dönemin seyyahlarınca onaylanmaktadır. Irgandı Köprüsü, dünya üzerinde sadece Venedik, Floransa ve Bulgaristan’da aynı şekilde örnekleri inşa edilen dört köprüden bir tanesidir. Ayrıca daha önce Bursa şehrine gelip buraları gören seyyahlar bilhassa bu köprü’nün gravürünü ele almışlardır. Bunun sebebi

olarak ise Bursa şehrinde yer alan en mühim ve kıymetli yapı olarak dillendirmektedirler.⁷⁷

Bu köprü aynı zamanda ‘‘Sanat Köprüsü’’ olarak da değerlendirildiği için sanat yönü ticari yönünden daha ağır basmaktadır.⁷⁸ Bu köprüler tarihi dönem içerisinde değerlendirildiğinde; uzak evlerin buluştuğu, taşkın dereler ve birbirinden ayrı kalmış bireylerin kavuştuğu nokta olmuştur.

Resim 29: Eski Irgandı Köprüsü gravürü

⁷⁷ Bkz. https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/dunyanin-en-eski-carsili-koprusu-bursa-irgandi-koprusu-bursa-gezilecek-yerler,HBk5pLUIT0KAAVmxhS_vjQ/Hx67PywVvEWuWav-8m3WGw

⁷⁸ Bkz. <http://www.osmangazi.bel.tr/UserFiles/File/sehirsaglik.pdf>

Resim 30 : Irgandı Köprüsü Çarşıları

2.1.15. İnönü Caddesi

İnönü Caddesi, düzenlenen yol ayırımından Kayhan Çarşısı'na, Bayat/ Bat Pazarı noktasından demirciler, sobacılar ve Irgandı Köprüsü'ne ilerleyince Tephirhane ile sona ererdi. Caddede belli aralıklar ile hamamların havlu takımları, evsizlerin ve askere gidecek olanların kıyafetlerini ve asker giysilerini ayarlamak, yün ipliği eğiren iş yerlerine sevk edilecek çorap eskisi balyaları buharla temizletme işleri gerçekleştirilirdi.

İnönü Caddesinde Bursa Merkez Koruma ve Geliştirme projesi kapsamında yer alan iş yerleri ilk önce Zafer Meydanı'na sonra İnönü Caddesi ile Gazcılar Caddesi ortasında yer alan boşluğa ve en sonda küçük sanayi sahasına taşınmışlardır. Böylece caddenin dükkan sahaları korunmaya ve sistematikleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu caddenin konumu Cumhuriyet Alanı'ndan başlayarak Demirtaş mevkiinden ilerlemekte, kuzey şeride inen yol üzerinde tamamlanmaktadır.⁷⁹ Bu caddede yer alan yapıların zemin veya bodrum katları ise ticarete açık dükkanlardır ve üst katlarında ise konutlar bulunmaktadır (Levent, 1994: 65).

Aynı zamanda İnönü Caddesi'nin doğu yakasında Yeni Tahtakale ve Kanberler hanları dışında pek çok hamam, cami gibi anıt yer almakta olup sınırları belirlenmiş olan merkez kesiminin dış tarafında yer alır. Cumhuriyet Caddesi'nin işlev kazanması ile Tahıl Han iki bölüme ayrılmış, Pirinç Han ve Perşembe Hamam'ın köşe kesimleri yıkılmıştır (Bağbancı, 2007, s. 121).

Ayrıca, İnönü Caddesi'nde yer alan iç avlu, caddenin ticari alt merkezini oluşturacak biçimde yeni ticari sahaların planlanması, güneydoğu kesiminde bulunan ada oluşumları muhafaza edilerek yeşil alan oluşturmak ve caddenin parsellerinden faydalanabilmesi ya da iç avlu şeklinde yer alan ortak kullanıma açık sahaların getirilerinden yararlanarak yakın çevreyi memnun edebilmesi amacıyla düzenlenmiştir (ODTÜ, 1989).

Hanlar Bölgesi'nde bulunan hamam, cami ve köprü gibi anıtların bir veya iki katlı yapı şeklinde oluşmasından ötürü burada yüksek yapılar yer almamaktadır. Fakat şehrin en işlek ana güzergahı olan Atatürk, İnönü ve Cemal Nadir Caddelerinin gerek konum gerekse de ticari yönden avantajlı olması, bu alandaki yapıların genellikle dört, beş ve üstü olacak şekilde yüksek katlardan meydana gelecek biçimde tasarlanmasını sağlamıştır. Bu durum şehir merkezinin oldukça yoğunlaşmasına, caddelerin dolmasına ve gelen ziyaretçilerin şehri rahat bir şekilde algılayabilme yeteneğini sınırlandırmaktadır. Zaman içerisinde düzenlenecek yaya ulaşımının genişletilmesi ve bölgenin trafiğe kapatılması gibi projeler bu alanın kültür turizmi ve etkileşimleri açısından çok daha kullanılabilir olmasını sağlayacaktır.

---

⁷⁹ Bkz. https://www.bursa.com/wiki/Inonu_Caddesi

Resim 31: İnönü Caddesi'nden bir görüntü

2.1.16. İvaz Paşa Çarşısı

Cumhuriyet Caddesi'nden caddenin güney yönünde kalmaktadır. 15. yüzyılın son yarısında dönemin devlet adamlarından biri olan askerlik ve mimarlık ile uğraşan İvaz Paşa aracılığı ile inşa ettirilmiştir. İnşa ettirilen han, Cumhuriyet Caddesi ve İvaz paşa Mescidinin orta kesiminde yer almaktadır. Tarihi dönem tasviri; kuzey doğu yönünde Karacabey Hanı yer almakta ve bu hanın karşısında Kuşbazlar Hanı bulunmaktadır.

2010 senesinde değerlendirilmeye alınan arazi kullanma çalışmaları kapsamında çarşının merkezi kullanım faaliyetine göre mekân içerisindeki yoğunluğunu mobilya üzerinde olduğunu göstermektedir (Yenen, 1987, s. 160-161). Dolayısıyla günümüzde de İvaz Paşa Çarşısı'nda 24 dükkanın çoğunluğu mobilya ve aksesuar satışı ile ilgilidir. Nitekim, İvaz paşa Çarşısı'nın ilk inşa ettirildiği dönemden başlayarak günümüze değin ahşap, aksesuar ve mobilya üretimi ile ilgili bir mekân olduğu anlaşılabilmektedir (Eriçok, 2012, s. 167).

İlk dönemlerden ele alınan çarşıların, dinsel inanışların mekânda ki yerleşimini etkilemediğine ulaşılmaktadır. Çarşıda dün de bugün de hala Müslüman ve Müslüman olmayan kesimlerden pek çok kişinin dükkanları aynı alanda yer almaktadır. Özellikle Fidan Han'daki çuhacılıkla uğraşanların bir bölümünün Müslüman olmayan insanlardan

oluştugu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde de Hacı İvaz Paşa Çarşısı'nda Müslüman kesim kadar Yahudi kesiminin de dükkanlarının olduğu, her inanca sahip insanların çarşıda aynı eşitliğe ve haklara sahip oldukları söylenmektedir (Yediyıldız, 2003: 51).

Hacı İvaz Paşa Çarşısı ilk dönemlerde Kazazhane Çarşısı ya da Hacı Kazzaz Çarşısı ve Kökçüler Çarşısı isimleriyle de tanınmıştır. Aynı zamanda buranın daha önceden Sandıkçılar ve Ütücüler Hanı olduğu ile ilgili bilgiler de dile getirilmektedir (Kepecioğlu, 1935, s. 12). Nitekim Bedesten' in kuzey şeridinde yer alan bu çarşı bugün de İvaz Paşa adıyla bilinmektedir ve burası aynı zamanda Kapalı Çarşı'nın bölümlerindedir.

Eskiden burasının genişliği hakkında Naccarlar Çarşısı'ndan hareketle Sof Pazarı'na kadar devam ettiğine ilişkin bilgiler de yer almaktadır (Kaplanoğlu, 1996: 144). Yangından sonraki Piccinato' nun planı doğrultusunda İvaz Paşa Çarşısının tasarımı, çarşının kendi özgünlüğüne uygun olacak düzende tekrardan onarılması gerektiğini öngörmektedir. Ele alınan tasarı da çarşı üstleri açık şekilde görülen İpek Han ve Bedesten'in ortasında yer alan iş yerleri ile Yorgancılar Çarşısı ve Bedesten'in orta şeridindeki iş yerlerinin üzerleri kapatılmıştır. 1988 yılında Emre Madran'ın tasarladığı çarşının imar projesinde, tarihsel değerlerin zarar görmeden, yapılarda sağlıklı ve dayanıklı bir restorasyona gidilmesi için gerekli teknik donanım ve sosyal nitelikler planlanarak, yapının dokusuna uygun bir değişim hedeflenmiştir. (Alptekin ve Yıldız, 2005: 42). Bu bağlamda İvaz Paşa Çarşısı'nın ön kısmı ve yakın çevresinde yayalaştırma planı da gerçekleştirilmeye çalışılmış ancak başarı sağlanamamıştır. Proje içerisinde yer alan kutsal mekânların çevrelerinde ise kamulaştırma planı yürütülmeye çalışılmış, kısmi olarak başarı sağlanabilmiştir

Bubik' in anlatıları doğrultusunda yangından önce Hanlar Bölgesi ve İvaz Paşa Çarşısı hakkında elde edilenler şöyledir:

Çarşının karşı şeridinde; şık vitrinleri düzenlemiş olan cüzdan ve çantacılar, ince saraçlar ve ayakkabıcılar bulunmakta idi... İşleme has deri ve ayakkabıcı esnaflığı yapanlar Zincir Kapı'dan aşağı kesimlere, Bedesten' in çevresinde ve İvaz Paşa Çarşısı' nın giriş noktasında yayılır, caddeden ilerledikçe de fiyatlar da daha uygun hale

gelmeye başladılar. Daha uygun fiyatlı ürünlere de Açık Çarşı'daki kavaflarda rastlanılırdı. Han'ın aralığından başlayan sarrafların dükkanlarını geçerek Bedesten'e oradan da İvaz Paşa Çarşısı'na girilirdi. İç kesiminden ise Ulu Cami'nin doğu şeridine ilerledikçe aynı genişlik tavan düzenlemeleri ile gelen bir yol üzerinden Demirkapı'ya doğru devam edilirdi (Bubik, 2003, s. 60). Bu yönde bulunan ve Arakiyeciler ismi ile bilinen eski olan sokakta ermişlerin ve yeniçerilerin kullandıkları arakiye adı verilen keçe külahlar üretilirmiş ve bu sebeple de Arakiyeciler denmiştir. Günümüzde ise İvaz Paşa Çarşısı' sının merkez giriş kapılarından iki tanesi bu yolun başını ve sonunu oluşturmaktadır

1958 çarşı yangınında tamamıyla harabe duruma gelen camisi de 1970 senesinde Bursa Eserleri Severler Kurumu'nun teşebbüsleri doğrultusunda tekrardan kullanıma tahsis edilmiştir. Caminin kuzey ve güney yönleri dikdörtgen planlı bir yapı olarak üstü iki kubbe ile kaplanmıştır. Buranın bedenini oluşturan duvarları ise kesme taş ve tuğlalarla örülüdür. Cami tek minareli şekilde planlanarak kullanıma sunulmuştur.⁸⁰

İvaz Paşa Çarşısı günümüzde kültürel etkileşimin ve ziyaretçi yoğunluğunun üst seviyede olduğu mekânların başında gelmektedir. Özellikle günlük ihtiyaçların giderilmesine dönük gerçekleştirilen ticaret canlılığını korumaktadır. Meslek icracıları bağlamında çarşı eski hüviyetinden oldukça uzaktadır. Burada dükkanı olan insanlar her ne kadar 2. ve 3. kuşak eski meslek icracılarının çocukları ve torunları olsalar da eski gelenek kültürü boyut değiştirerek günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yeniden planlanmıştır. Kapalıçarşı içerisinde kültürel mirasın korunabildiği ve şekil değiştirerek günümüzde kullanımı devam eden yerlerden bir tanesidir.

⁸⁰ Bkz. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/vaz-pasa-cami595177>

Resim 32: İvaz Paşa Çarşısı'nın iç kesimlerinden bir kare

Resim 33: İvaz Paşa Çarşısı girişi

2.1.17. Kapalı Çarşı

Kent ölçekli mekânlarla ilgili olarak Lynch konuya, şehrin bütün unsurlarıyla ele alınıp değerlendirilmesini ve şehirde yaşayan halkın ilişki seviyeleri dikkate alınarak şehri ne şekilde tanımladıkları ile ilgili bilgiler verecek yaklaşımlar ile algılanabileceğini savunmaktadır. Norber-Schulz ise bir şehri ya da mekânı ele alırken Lynch' in yaptığı açıklamaların daha üst ölçeğinde, toplumsal hayat boyutu ile konunun değerlendirilerek bir sonuca varılması gerekliliğini savunmaktadır. Her iki değerlendirme çeşidinde de şehrin bütün değerleri ele alınarak sonuca ulaşılmaya çalışılmaktadır. (Alver, 2010, s.83). Bu bağlamda, Bursa Çarşı ve Hanlar bölgesini oluşturan Kapalı Çarşı'da yaya trafiği, lineer gelişmiş bir şehre özgü simge olmanın yanı sıra içerisinde barındırdığı anıt statüsündeki faktörlerle de tanımlanabilir.

Bursa Kapalı Çarşısı genel itibariyle büyük alışveriş yerlerinin ve uluslararası ticaretin sağlandığı, şehrin önemli ticari faaliyetlerini gerçekleştirenlerin gelip gittikleri ve devamlı şekilde alışveriş yaptıkları mekânlardır (Doğru, 1995: 76). Dolayısıyla, üretim ve tüketim yerlerinin aktif olacak şekilde birbirlerine yakın bir biçimde konumlandığı bu oluşumlar şehrin merkezinde yer aldığından ticari bölgenin oluşumuna dayanak oluşturmuştur. Aynı zamanda üretimin yapılmasını temin etmiş, üretim sahalarının çeşitlenmesini ve kent ekonomisinin canlı kalmasını sağlayarak ticari mekânların sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuştur.

Aynı zamanda konumu bağlamında değerlendirildiğinde, Kapalı Çarşı, Bakırcılar Çarşısı ile Uzun Çarşı'yı kesiştiren, bünyesinde pek çok alt ticaret mekânını barındıran ve sokaklarıyla tarihsel dönemlerle beraber geçirdiği değişimler neticesinde iki katlı yapısıyla tekrardan tanımlanan bir kentsel ticari oluşumlu mekândır. İlerleyen süreçte Bursa Kapalı Çarşısı'nın ticari hareketliliğinde ve meslek icracılarında, sarraf alanı dışında diğer sektörlerde azalma yaşanmıştır (Dede, 2010, s. 190).

Bu bakıma Kapalı Çarşı'daki mesleklerin sektörel dağılımı incelendiğinde sarraf, ipekeçi ve tekstilciler başta olmak üzere ayakkabıcı, hırdavatçı ve aktarlardan oluşmaktadır. Kapalı çarşının yanı başındaki sokaklarda ise kitapçılar, çeyiz ve hediyelik eşya dükkanları, mobilyacı ve havlucular yer almaktadır (Kaplanoğlu ve Elbas, 2009: 11).

Eski yerleşim incelendiğinde Kapalıçarşı'nın güneyinde bulunan Ulucami tarafında ise bakırcılar, saraçlar, takunyacılar ve gıda malzemeleri satan dükkanlar yer almaktadır.

Geçmişten günümüze Bursa'da alışverişlerin odak noktası, kültürel etkileşimin her dönemde farklı seyrettiği alan ve ticaretin en hareketli alanlarından biri olan Kapalı Çarşı'nın meydana getirilmesi, Orhan Gazi döneminde Bursa şehrinin fethedilmesinden sonra çarşının şekillendirme süreci geçirmesiyle oluşmuştur. Bu dönem aynı zamanda Tahtakale yakınında han ve hamamların inşa edilmesiyle devam etmiştir. Hanların mesafelerinin kapatılması ve üzerlerinin örtülmesi ile Kapalı Çarşı'nın ilk şekli meydana gelmiştir (Çeliker ve diğerleri, 2018: 141).

Resim 34: Eski hali

Bursa kapalı çarşısının en eski kısımlarının Uzun Çarşı ve Emir Han'ın kuzey yönündeki dükkanlardan oluştuğu ifade edilmektedir. Konu ile ilgili kaynaklar değerlendirildiğinde Kapalı Çarşı'nın 15. yüzyılın ilk zamanlarında Uzun Çarşı olarak isimlendirildiği belirtilmektedir. Uzun Çarşı'nın alış veriş yoğunluğu dönem içerisinde güney ve kuzeyinde, diğer hanlarla birbirine dönük küçük dükkanlar şeklinde oluşturulmuştur. Bu çarşıda elbiseciler, ayakkabıcılar, şekerciler ve bıçakçı dükkanlarının bulunduğu ifade edilmektedir. Buradaki dükkanlar açık artırma yöntemi ile satışa çıkarılmaktadır. Bu işlemlerin gerçekleştirildiği çarşıya aynı zamanda da Suk-i Sultani adı da verilmektedir.⁸¹

Özyıldırım, Kapalıçarşı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“ Bursa Kapalı Çarşı'sında da Bedesten mevki ile Emir Han'ın orta kısmında kalan bir bölüm olacak şekilde dönemin kavukçuları, sahafları, bezcileri, ahşap dükkanları, çuhacılıkla uğraşanlar ve aktarların yer almakta olduğu bir çarşı biçimiyle meydana çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde oluşturulmuş olan bu yapının üstü örtülerek Kapalı Çarşı adıyla anılacak şekle bürünmektedir. Nitekim, bu gelişme 7 asırlık bir süreci kapsayarak günümüze kadar devam etmiştir. Kapalı Çarşımız Bursalılar arasında “amiral” diye isimlendirilmiş olan en önemli ve aktif çarşıdır. Mevkiinde yer alan diğer çarşılara da enerji veren bir donanıma sahiptir. Kapalı Çarşımız yüzyıllar boyunca pek çok farklı meslek alanlarını bünyesinde başarı ile barındırmış olup son dönem içerisinde de kuyumculuk ağırlıklı bir ticari alana dönüştürülmüştür. Kapalı Çarşımız günümüz itibariyle kuyumcu dükkanlarının ağırlıklı yerleşimi ile her bakıma geniş bir çarşıdır. Kapalıçarşı da 130 dükkanın varlığı söz konusudur.”

Kapalı Çarşı'da gerçekleştirilen en son restorasyon çalışmalarından memnun olduklarını dile getiren Özyıldırım, "Geçmişimizi her fırsatta anımsarsak 1958 senesinde yaşanmış olan çarşı yangınının da en fazla Kapalıçarşı'ya yansımış olumsuzluklarını da hatırlamış oluruz. Yangından sonra da revize işlemleri ve onarımlar gerçekleştirildi. Günümüzde

⁸¹ Bkz. <http://www.bursa.com.tr/kapali-carsi-363.html>

ise en son 5-6 yıl önce gerçekleştirilmiş olan restorasyonun da bitmesi ile daha yeni diyebileceğimiz son haline kavuştu." dedi.⁸²

Bursa Kapalı Çarşı'sında 16. Yüzyıldan kalan eklemeler ile hanların sayısı giderek fazlalaşmaktaydı ve aralarında bu yoğunluktan ötürü bir iş bölümü meydana gelmiştir. Hanların birbirleriyle olan etkileşimlerini sağlayan güzergahlar üzerinde üretim ve tüketim faaliyetleri de farklılaşmış, belli başlı ürünler üzerinde mesleklerini icra eden esnafların bulunduğu çarşılar meydana gelmiştir (Tekeli, 1999: 14).

1958 senesinin Ağustos ayında Kapalıçarşı'da, Cavit Çemrek' e ait dükkanda yaşanan büyük ihtimalle de ihmalkarlık ve dikkatsizlikten yangın, Bursa şehrinde gerçekleşmiş 1854 senesindeki depremden sonraki en büyük zararlardan birisidir.

Yangının bu derece zarar vermesinin sebebi; etkilemiş olduğu yaklaşık 172 bin metre karelik sahanın büyüklüğünün yanı sıra yangının çıkış noktası olan Kapalı Çarşı'nın Bursa tarihi ve ticaret merkezi donanımına sahip olmasından dolayı etkisi de bir o kadar büyük olmuştur. Nitekim sanayileşmenin daha yeni yeni oluşturulduğu bu dönem içerisinde, Bursa Kapalı Çarşısı şehir içinde yaşayan binlerce hanenin ekmek teknesiydi ve şehir ekonomisinin ana damarı olarak niteleyeceğimiz bir statüye sahipti. Yangının gerçekleşmesi nedeniyle birçok meslek alanının icracısı yaklaşık 3 bin civarındaki çarşı esnafına ait dükkanların ve bu dükkanlardan gündelik harçlıklarını çıkaran binlerce hanenin geçimi bu afet sonucunda yitirilmiştir (Budakoğlu, 2003, s. 14). Yangın yaklaşık 2 milyar lira değerinde bir ekonomik kaybın yaşanmasına ve şehir ekonomisinin de bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Bursa'nın ticaret merkezi olarak görülen Kapalıçarşı, yaşanan felaketten ötürü bu donanımını yitirmiş olup, ilerleyen süreçlerde de bu değere yeniden ulaşamayacaktır.

Kapalıçarşı'daki yangından dolayı şehir merkezinde de değişiklik yaşanmıştır. 7 yıl kadar devam eden revize çalışmaları neticesinde sosyal, kültürel ve ticari hayatına kaldığı yerden devam eden ve şehrin geleneksel merkezi statüsündeki bu çarşı, doğal olarak değişimden etkilenerek "tek merkez" olma niteliğini kaybetmiştir. Merkezi

⁸² Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/tarihi-yasatan-carsilar/bursanin-ticaret-ve-alisveris-vitrini-kapali-carsi/1254564>

donanımları bir yayılma göstermiştir. Bu yayılma ile merkezi donanımlarının önemli bir bölümü Fevzi Çakmak Caddesi'ne ve Setbaşı'na istikametinde yeniden yapılanmıştır. Altıparmak Caddesi çoğunlukla üst gelirli hanelere yönelikken Setbaşı, orta gelirli haneleri kapsamaktadır (Tekeli, 1999: 27-29).

Kapalı Çarşı'nın etkinliğini ve hareketliliğini kaybetmesinin diğer sebepleri arasında en önemli görülenlerden birisi, alışveriş merkezlerinin sürekli artması ve tüketim kültürüne yönelik cezbedici faaliyetlerinin sürekli kendini yenilemesidir. Bu alışveriş merkezleri çalışma saatlerinin uzun olmasından ötürü de geleneksel alışveriş kültürü anlayışının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. AVM'lerde esnekleşen mesai saatlerinden dolayı da alışveriş alışkanlıkları değişmekte ve eski alışkanlıklar terk edilerek yeni dönemde satın alma eylemi gittikçe uzayan bir zamana yayılmaktadır (Ertürk ve Tosun, 2009, s. 43).

Resim 35: Kapalı Çarşı'nın giriş kapılarından biri olan Batı kapısı

Resim 36: Kapalı Çarşı'nın içinden çekilmiş genel görüntüsü

2.1.18. Kapalı Çarşı Alt Çarşısı

Kapalı Çarşı'da 1958 senesinde yaşanan büyük yangından sonra onarımı yapılan ve değişime giren Kapalıçarşı inşaatında, çarşının alt kısmı sığınak olacak düzende yeni bir yapı olarak eklendi. Daha sonra 1963 senesinde dönemin Bursa valiliği aracılığı ile çarşı mekânına yakın olan seyyarlara da yaymacılar yerleştirildi. 1966 yılında yeni işyerleri açılarak alt kat Kapalıçarşı Alt Çarşısı şeklinde düzenlendi. Bu kesimde her çeşit konfeksiyon ürünü bulmak mümkündür.⁸³

2.1.19. Kayhan Çarşısı

Bursa şehrinin adı en çok anılan çarşılarından biri olan Kayhan Çarşısı'nda da pek çok kere yangın çıkmıştır. Hatta yangınların birçoğunun merkez noktası burasıdır. Bunun sebebi ise günümüzde bile mahallede yer alan demirci ve bıçakçıların çalıştıkları ateş ocaklarıdır.

⁸³ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

Çarşının Selçuk Hatun vakfına ait olduğu bilinmektedir. Burada bazı zamanlarda sadece sebze satışlarının gerçekleştirildiği pazarlar da oluşturulmuştur. Kayhan Çarşısından Kapalıçarşı'ya gidildikçe Bursa'da ve ülkenin birçok kentinde bilinen bıçakçıların da dükkanları yer alırdı. Bıçakçılar günümüzde de aynı konumda işlevlerini devam ettirmektedir.

Evliya Çelebi ise Kayhan Çarşısı'nda, yemiş satıcılarının iş yerlerini çeşitli meyve ağaçlarının dalları ile ilgi çekici hale getirmeye çalıştıklarını da yazmaktadır. Günümüzde de o günlerde benzer işlerin yapıldığı, 11 pideci köfteci, 2 köfteci dükkanı, 5 pideci, 3 kuruyemiş dükkanı, 2 ekmek fırını, 3 tatlıcı, 3 lokanta, 3 şarküteri, balık hali- manav-bakkal ile gıda malzemeleri çoğunlukta olmak üzere diğer 3 hırdavat dükkanı, 6 tenekeci, 5 nakliyecisi, 8 bıçakçı, 3 giyim dükkanı, 5 demirci, 3 marangoz, 2 kömürcü, 2 inşaat malı satılan iş yeri ve 5 kahvehane ile birlikte çeşitli sanatkarları bünyesinde kapsamaktadır.⁸⁴

2018 ve 2019 yıllarında Bursa şehrinin en eski yerleşim yerlerinden ve ticaret merkezlerinden birisini oluşturan Kayhan Çarşısı'ndaki güzergahlar Bursa Osmangazi Belediyesinin çalışmaları ile tamamıyla revize edilmiştir. Demir malzeme işlemeciliği ile ve bıçakçılarıyla ün salmış, Osmanlı Devleti'nin askeri birliklerine yüzyıllar boyunca kılıç imal etmiş olan dükkan sahiplerinin yanı sıra Bursa şehrinin mühim tatlarını oluşturan pidecilerin yer aldığı çarşıda, bozulmuş olan yollar granit taşlar ile revize edilmektedir.⁸⁵

⁸⁴ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁸⁵ Bkz. <http://www.osmangazi.bel.tr/tr/haber/tarihi-kayhan-carsisi-yeniden-ayaga-kalkti>

Resim 37: Tarihi Kayhan Çarşısı girişi

Bunun dışında, Tarihi Kayhan Çarşısı, şehrin imgesel tatlarından olan "pideli köftenin" de odak noktası olacak şekilde yerli ve yabancı turistlerin en çok uğradıkları lezzet noktası olarak kendine yer bulmuştur. Bursa şehrinin "Döner kebabı" adı ile nam salması önce ülke içerisinde daha sonra da dünya üzerine yayılmış olan bu lezzetlerin yapıldığı çarşıda, lezzetlerin ustaları da uzun yıllar hem çırak hem de usta olarak mesleklerini icra etmişlerdir. Günümüzde özellikle Kapalıçarşı'nın devamı olarak doğu yönünde uzaması, gelen ziyaretçilere şehrin yerel yemek kültürünü tanıtmaya adına birçok dükkana ve ustaya ev sahipliği yapması nedeniyle kültürel etkileşimin yoğun yaşandığı alanlardan bir tanesidir. Meslek icracılarının günümüzde 2. ve 3. kuşaklarının devam ettirdiği bazı gelenekler, yemek kültürü merkezinde şehrin kültürel belleğinin nesiller arasında korunmasını sağlamaktadır.

Resim 38: Gastronomi sokağı olarak ünlenen Kayhan Çarşısı

Bu çarşı 1990 yılından sonra Kapalıçarşı'nın alış veriş odağı olarak da dikkat çekmiştir. Günümüzde bu çarşı daha çok gastronomi çarşısı olarak anılmaktadır.

2.1.20. Nilüfer Köylü Pazarı

Bu pazar alanı, çeyize dayalı iş yerleri, baharat dükkanları, taze meyve ve sebze hali olarak bilinen mekânların başında gelmektedir. İçinde bulundurduğu ürünlere olan ilgi ve ziyaretçilerin yoğun olarak geldiği merkezlerden birini oluşturmaktadır. Nilüfer Köylü Pazarı içerisinde yer alan Aşıklar Çay Ocağı'nda eski geleneğin kültürel değerleri yaşatılmaya çalışılarak, gün boyu bağlama kullanılmakta, bazen de aşık atışmaları az da olsa günümüzde gerçekleşmektedir. Pazar içerisinde yer alan diğer iş yerlerinde ise taze meyve ve sebze, aktar ve çeyizlik ürünü üzerine satış yapan

dükkanlar vardır. Çarşıda en çok satışı yapılan ise el emeği çeyizliklerin farklı çeşitlerinin yer almasıdır.⁸⁶

Tarihi Bursa Belediye Binası Meydan Projesi doğrultusunda değerlendirilmekte olup, faaliyet çalışmalarının ikinci aşaması olarak ele alınan Nilüfer Köylü Pazarı'nın geliştirilmesine devam edildiği ifade edilmektedir.

Bursa'da 2006 senesinde Organik Pazar Alanı Nilüfer ilçesinde faaliyetlerine başladı. Fatih Sultan Mehmet Han Bulvarı'nda Pazar günleri Akuğur'un yanında yer alan sahada kurulan pazarda, tarladan alıcının eline varana kadar ki her bir safhasında sertifikalı ve kontrollü organik malzemeler alış veriş gerçekleştirilmektedir.⁸⁷

Alıcıyı ilk elden üretici ile buluşturan Nilüfer Organik Pazarı'nda, şehrin farklı bölgelerinden ve yakın illerden gelenler, her biri doğal teknikler ile yetiştirilmiş sertifikalı, meyve- sebze ve diğer doğal malzemelerin alış verişini yapmaktadırlar.

Hizmet niteliğinin daha iyi seviyeye çıkarılabilmesi doğrultusunda Nilüfer Köylü Pazarı'nın Nisan 2015 tarihinden itibaren denetimini Nilüfer Belediyesi Zabıta Müdürlüğü üstlenmiştir. Organik üretim ve tüketimin gerçekleştirildiği pazar alanının idaresi, Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü kapsamında Kırsal Alan Bürosu aracılığı ile devam ettirilecektir.

Bunun dışında bu Pazar alanının ismi Orhan Gazi'nin eşi olan Nilüfer Hatun'dan alındığı ve enginarın her dönemde yer aldığı tek çarşı olması bakımından Nilüfer Köylü Pazarı'nda gerçekleştirilen çalışmalar ile uzun vadede daha rahat, ve gereksinimlere yanıt veren, tarihsel yapısı muhafaza edilmiş, düzenli bir yapıya kavuşturulmuştur. Pazar alanının tarihi dönemi incelendiğinde yapılan çalışmalar neticesinde 85 iş yeri ve 1 güvenlik alanı oluşturulacak şekilde revize edilmiştir. Tarihi süreç incelendiğinde pazarın meydanında dünyada ilk defa Osmanlı döneminde tüketici

⁸⁶ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁸⁷ Bkz. <http://www.nilufer.bel.tr/>

ve üretici haklarının muhafaza edilmesi adına 2. Bayazıd himayesinde çıkarılan Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'nın da anıtı inşa edildi.⁸⁸

Resim 39: Nilüfer Köylü Pazarı alanından çekilmiş bir görüntü

2.1.21. Okçular Çarşısı

Bursa şehrinin en eski pazarlarından bir tanesi olarak ele alınan Okçular Çarşısı, İnönü Caddesi ve Gümüşçeken Caddesi'nin orta kesiminde yer alan yaklaşık olarak 200 metrelik bir alana sahiptir. Alacamescit Mahallesi'nde olan çarşı alanının doğu yönünde Kayhan Çarşısı, batı yönünde ise Tuz Pazarı'nın varlığı söz konusudur.

Bursa Çarşıları ve Tarihi Hanlar Bölgesi'nin yaklaşık 1500 metrelik ana aks üzerinde bulunan çarşı, merkezde yer alan heykele, Kapalıçarşı'ya, Ulu Cami'ye ve metroya yakınlığı, Koca Ahmet Otoparkına olan mesafesi ile alış veriş mekânlarına ve durumlarına uygun noktada bulunmaktadır. 14.yüzyıl sonlarında kurulan çarşı ve Alacamescit Mahallesi halen işlevselliğini korumaktadır. Bu çarşı, Osmanlı Ordusunun

⁸⁸ Bkz. <http://www.osmangazi.bel.tr/tr/proje/nilufer-koylu-pazari>

bıçak, ok, kılıç ve postal gibi gereksinimlerini sağladığı tarihi kaynaklarda da geçmektedir. Bunun dışında çarşının adının burada sürekli üretilen ve ustaların ok yapımındaki ustalığından kaynaklandığı rivayet edilir. Tarihi dönemde söz edilen ise ok yapımı ve onarımının dışında çarşıda çırıkçılık artarak yaygınlık kazanmıştır.⁸⁹

Eski dönemlerden bu yana özellikle son 25-30 yıl öncesinde kadar tarihi çarşı ve yakın kesimlerinde birden çok evin dokusu, meyve-sebze gibi tarımsal ürünler ve kişisel malzemelerin üretim ve satışları gerçekleştirilirken günümüzde çoğunlukla kişisel malzemelerin ticareti ön plandadır. İş yerlerinin büyük çoğunluğunda ise giyim ve ayakkabı üstüne alış veriş yapılmaktadır.⁹⁰

Okçular Çarşısı'nda sürdürülen giyim sektörü günümüzde çağın ihtiyaçları nispetinde devam etmektedir. Çarşıdaki yoğunluk baz alındığında giyim dışında Kapalı Çarşı'nın döviz ticaretinde de çok yoğun olduğuna ulaşılmaktadır. Bunun dışında Bursa Okçular Çarşısı'nın dar sokak yapıları ile beraber iş yerlerinin üstleri ahşap tenteler ile kaplı özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Çarşı esnafı günümüzde Osmanlı yapılaşmasının donanımlarını ve geleneklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bunu kültürel mekânların yapılaşma şekli de yansıtmaktadır. Üstelik Osmanlı Dönemi'nde görüldüğü gibi iş yerlerinde ürünlerin hem imalatı yapılmakta hem de satışı gerçekleştirilmektedir. Şu an da bile iş yerlerinin giriş kesimlerindeki ahşaptan yapılmış tentelerin gölgeğinde meslek icracıları hem kendi ürettikleri malzemeleri sunmakta, aynı zamanda da kişiler arası etkileşimler sokak güzergahınca çok yoğun bir biçimde gerçekleşmektedir. (Demirel, 2019, s. 23-25).

⁸⁹ Bkz. <https://www.bursa.com.tr/okcular-carsisi-389.html>

⁹⁰ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

Resim 40: Eski Okçular Çarşısı

Resim 41: Günümüz Okçular Çarşısı Girişi

2.1.22. Sipahi Çarşısı

Sipahi Çarşısı olarak isimlendirilen bu mekânın; Bedesten ve çevresindeki dükkanların dış kısmında bulunduğu, üst tarafının kubbe şeklinde örtülerek oluşturulduğu, kagir bir yapı şeklinde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. 1507 senesinde kayıtlara geçirilmiş 87 iş yerinin varlığından söz edilmektedir. Dönemimize ulaşabilmiş dükkanların ise zaman içinde biçim yönünden değişim geçirerek varlığını korumuş olduğu söylenmektedir.⁹¹

Bu çarşı, Kapalıçarşı'nın dışında, II. Murat tarafından inşa ettirilen Nalıncılar Hamamı'nın hemen önünde bulunmaktadır. Yakınında ise, Çukur Han adıyla da bilinen Kütahya Han inşa edilmiştir (Cezar, 1985: 97). Bu yapının, Nalıncılar Hamamı'na benzer şekilde oluşmaya başladığı, şehrin ticari hareketliliğinin biraz uzağında yer aldığı, ilerleyen zaman içerisinde şehrin büyümesi, ticaret alanının genişlemesi neticesinde ticari hareketliliğin bu çarşı doğrultusunda uzadığı anlaşılmaktadır. Bedestene yakın yer alan Meyhaneli Hamamı, gelişen çarşının kuzey kesiminde insanların ihtiyaçlarını gidermesi amacıyla 1.Murat döneminde inşa edilmiştir (Dede, 2010, s. 85).

Bu çarşı da aynı zamanda Bursa'nın en çok tanınan mekânlarından. Konum olarak değerlendirildiğinde Kapalıçarşı ve Cumhuriyet Caddesi'nin ortasında yer almaktadır. Bedesten' in yanında yer alan Sipahi Çarşısı, Dayı Karaca Bey aracılığı ile Sultan 2. Murat zamanında yapılanmıştır.

Etrafı taş ve tuğlalarla işlenmiş olan çarşının üstü, büyük beş kubbeden meydana gelerek yuvarlak tonozlarla örülüdür. İki tarafı da 24 dükkanla çevrilmiş olan çarşıda daha önce 87 adet dükkanın varlığı söz konusu olsa da bunun doğruluğu kanıtlanmış değildir. 1536 senesi, 1616 senesi ve 1777 senelerinde gerçekleştirilen revizelerde pek çok değişim yaşamış, 1958 senesinde gerçekleştirilen son revizesi ile de dokusuna uygun biçimde tekrardan elden geçirilmiştir. Sipahi Çarşı'sının kuzey yönünde, çarşıya paralel şekilde başka bir çarşı daha bulunmaktadır. Bu alan tarihi dönem içerisinde Sandıkçı Çarşısı, Yorgancılar ve Sipahi Pazarı isimleri ile anılmıştır. Ancak bugün

⁹¹ <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/sipahi-carsisi/>

Sipahi Çarşısı olarak tanınan bu yerde dükkan yoğunluğu genel anlamda yorgancı ve mobilyacıardan oluşmaktadır.⁹²

Ancak yapılan gözlemler ve saha araştırmaları neticesinde, çarşı esnafının söylemleri son beş yıldır, sipahi çarşısının yıllar içerisinde önemini ve değerini kaybettiğini ve kazançlarının azaldığı yönündedir.⁹³

Resim 42: Sipahi Çarşısı giriş alanı

⁹² Bkz., <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁹³ Bkz., <https://www.bursadabugun.com/haber/sipahi-carsisi-unutuluyor-ozel-haber-1363030.html>

Resim 43: Sipahi Çarşısı'nın İç Kesimi

2.1.23. Tahtakale Çarşısı

Bursa şehrinin en eski alanlarından olan Tahtakale, kendi ismi ile tanınan mahallenin de merkez noktasını ve en hareketli kısmını oluşturur. Tahtakale'ye Eski Köylü Pazarı da kurulmaktadır. Çarşının Bursa şehrinin tarihi ve kültürünü bünyesinde taşımasından ve kültürel gelenekleri yansıtması sebebiyle önemi çok fazladır. Osmanlı döneminden önce buraya hakim olan Bizanslılar bu konumu Taht-El Kale şeklinde adlandırarak bölgedeki binek hayvanlarını bağladıkları bir yer şeklinde kullanmaktaydılar. Aynı zamanda burada hastalanan atları için revir düzeninde yerleri de vardı.

Osmanlı Devleti'nin fethinden sonra tekrardan yapılanmaya ve şehirleşmeye başlayan Bursa'da kale dışına genişleyen yerleşim bölgelerinin oluşturulmasıyla bu coğrafyada bir mahalle ve mahalleye bağlı bir çarşı düzeni meydana gelmiştir. Dolayısıyla burası Bursa'nın fethinin gerçekleştirilmesinden sonra bir göç hareketine uğramış, sur

içerisindeki diğer kesimlerde ise zorunlu olarak yeni mahallelerin oluşum evresi başlamıştır. 1339 senesinde ilk defa kale dışında bir yerleşim alanı meydana gelerek Tahtakale adıyla anılmaya başlamıştır (Oğuzoğlu, 1999, s. 40).

Taht-el-kale adıyla anılan bu yer zaman içerisinde Tahtakale olarak adlandırıldı ve isim Kale Altı manasında kullanıldı. Osmanlı Devletinde bu coğrafyada kasaplar, tenekeçiler ve tahıl depoları bulunmakta idi. Bölgede babadan oğula geçmekte olan esnaf anlayışı vardı ve yüzlerce yıl aynı yerinde işlevselliğini koruyan bu gelenek kültürü 3 nesilden gelen aktarımlarla kuşaklararası kültürel belleğin taşınmasını sağlamaktadır. 1855 senesinde yaşanan büyük depremin ardından Tahtakale Hanı da inşa ettirildi. Tahtakale esnafının istekleri doğrultusunda burası surların altındaki odacıklar halinde planlanarak bu odacıkları esnaflar işyerleri olarak kullandılar. Karacabey ovasında görünen leyleklerin kavgası sonucunda yaralanan leylekler buraya getirilip bölgede yalnızca leyleklere bakacak bir hastane açılmıştır. Ayrıca Bursa şehrinin en iyi sebze ve meyvesi, süt ve süt ürünleri, bal üretimi ve satışı her zaman burada gerçekleştirilmiş ve bu sebepten de ürünlerin benzerlerine oranla pahalı olduğu anlaşılmaktadır Bursa'nın da üst tabakası halkın tabiri ile Bursa'nın kalburüstü olarak ifade edilen ve yaşayan kesimi Tahtakale' den alışverişlerini gerçekleştirirlermiş. Fakat burası 1998 senesinde başlayan ve Tahtakale Hanı'nda gerçekleşen yangından ötürü tamamen harap olmuştur. Bölgede gerçekleşen bu afetin yankıları günümüzde dahi anlatılmakta ve Tahtakale'ye olan ilginin azalmasına da baş sebep olarak gösterilmektedir. Ancak Tahtakale de hala aynı mütevaziliğini koruyan esnaf et, süt ve süt ürünleri, bal, meyve ve sebze gibi pek çok ürünü satmaktadır.⁹⁴

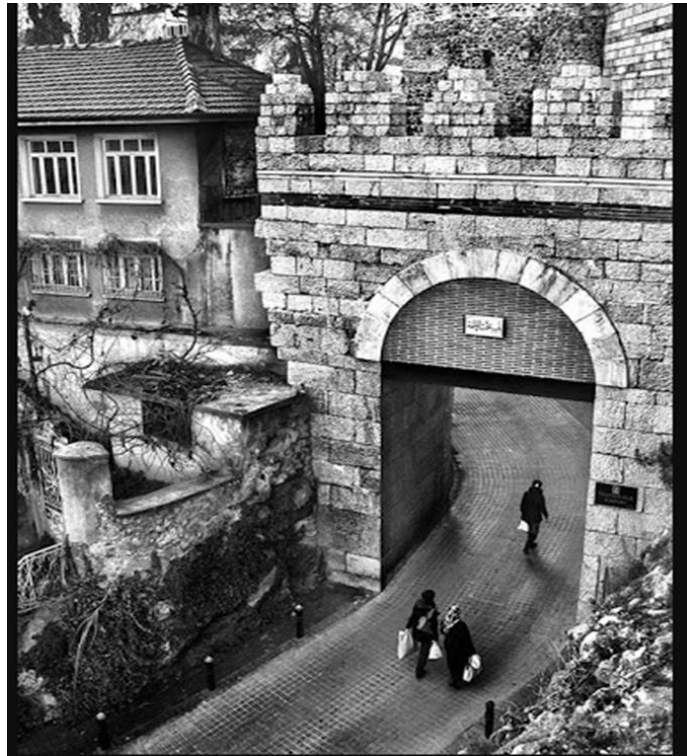
Bu çarşının 40 dükkandan meydana geldiği ve Fatih Sultan Mehmet dönemindeki beylerden olan İshak Paşa vakfı olduğu da belirtilmektedir (BBB).

Bursa Ovası'nın oluşturduğu hinterlant düşünüldüğünde Tahtakale olarak anılan kale altındaki surlara açılan çarşı sahası bütün bir alanın kontrolünü sağlamakla beraber, ihtiyaç halinde de bütün bu saha ile iletişimi ortadan kaldıracabilecek ve buranın tamamıyla dış dünyadan etkileşimini kesebilecek mahiyette tasarlandığı ortaya

⁹⁴ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

çıkılmaktadır. Bu özelliği gerçekleştirebilmek adına, çok uygun olmayan mikroklimatik donanımlara sahip olunmasına, zaman içerisinde ise gerekli olan teknolojik gelişmelerin ve tekniklere kapalı kalmaya ve duraksamasına da razı olunmuştur (Tanyeli, 1999, s.14).

Geçmişten günümüze değerlendirildiğinde Bursa'nın tarihini ve kültürel değerlerini geleceğe ulaştırabilmek için örnek olacak nitelikteki çalışmalarla adını duyuran Osmangazi Belediyesi, Bursa'nın en eski yerleşim ve ticari merkezlerinden biri olan Tarihi Tahtakale Çarşısı'nın zaman içerisinde tahrip olan yıkılan ve kullanılamaz halde bulunan haline yaptığı çalışmalar ve planlamalar ile tekrardan ayağa kalkmasını sağlamış ve bölgenin cazibe merkezi halini alabilmesi için reel düzenlemeler sağlamıştır. Dolayısıyla bu coğrafyada yer alan toplam 54 iş yerinin cephesi yenilenerek bölge estetik bir görüntüye kavuşturulmuştur.⁹⁵

Resim 44: Tahtakale Kapısı

⁹⁵Bkz. <https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-tahtakale-carsisi-yeniden-hayat-buldu-1171243.html>

Resim 45: Günümüz Tahtakale'sinden

2.1.24. Tuz Pazarı Çarşısı

İsmi ile müsemma olan çarşılarından biri olarak döneminde burada tuz satışının yapıldığı belirtilmektedir. Buradaki satışlar genel itibariyle gıda üzerine kurulmuştur. Pazarda sırasıyla, sakatatçılar, sütçüler, peynirciler, tavukçular, zahireciler, cevizciler, kestaneciler ve balcılar yer almaktaydı. Sürekli pazar alanı ile Kapalı Çarşı ve Hanlar Bölgesi'ndeki bu yer en aktif mekânlardan biridir. Meyve ve sebzelerin en olgunları, en taze balıklar, çerezin, bakliyat ürünlerinin ve süt ürünlerinin en kalitelipleri bu pazarda

satışa sunulurdu.⁹⁶ Bu Pazar alanı, Uzun Çarşı'da bulunmakta idi. Geçmişte burasının Suk'ul-i Milih şeklinde de isimlendirilmiş olduğuna ulaşılmaktadır.⁹⁷

Kaynaklardan elde edilenlere göre 1512 senesinde mumhaneden çıkarak diğer dükkanlara da sıçrayan yangından ötürü Tuz Pazarı Çarşısının da zarara uğradığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buradan hareketle çarşının kuruluşu ve geçmişiyle ilgili çıkarımlar yapmak mümkündür(Vural, 2004: 64).

Burası eskiden olduğu gibi günümüzde de geleneksel köy tezgahlarının kurulduğu ve kalabalık yerli yabancı ziyaretçilerin ziyaret ettiği merkezi yerlerden birisi olarak günümüzdeki varlığını sürdürmektedir (Okumuş, 2016, s. 2).

2.1.25. Ulu Çarşı

Bölgede fetihten önce Türklerin bulunmadığı ya da İslam inancı donanımı ve bilgisinin yaşanmadığı alanlar mevcuttur. Fetihden sonra ise halkın kültür değerleri, dinsel inanışları ve sosyal gereksinimlerinin karşılanması kapsamında medrese, cami, imarethane ve hamam gibi kültürel yapıları oluşturulurken aynı zamanda da şehrin bir ticari merkez haline gelebilmesinde önemli kültürel mekânları oluşturan han ve hamam yapıları ve çarşılar inşa edilmiş ve şehrin gelişimi değişmeye başlamıştır.

Osmanlı'nın yükselme dönemi ile şehirde pek çok sosyal, kültürel, teknik yönlerden gelişmeler sağlanmış, ticaret güzergahlarının yapısı değişme göstermiştir. Aynı zamanda kısa sürede Anadolu coğrafyasında da önemli görülen ticari merkezli şehirler oluşturularak Bursa'nın doğu ve batı ticaretinde önemli bir depo görevi üstlendiği görülmüştür. Bugün Hanlar Bölgesi'nin ilk yapısı olma özelliğini taşıyan mekânın Orhan Gazi zamanında yapılan Emir Han olduğu ifade edilir. Emir Han'dan sonra ise sırasıyla, Murad Hüdavendigar zamanında Kapan Hanı, Yıldırım Beyazıt'ın inşa ettirdiği Bedesten, 2. Mehmet'in inşa ettirdiği Geyve Han ile İpek Han kapsamında, doğu ve batı yönünün oluşması tamamlanmış ve Uzun Çarşı biçimlenmesiyle ulu çarşı da meydana gelmeye başlamıştır. Ulu Çarşı'nın belirginleşmesi Koza Han ile Fidan Han

⁹⁶ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

⁹⁷ Bkz. <https://www.bursa.com.tr/tuz-pazari-carsisi-387.html>

yapılarının inşasıyla gerçekleştirilmiştir. Dönem içerisinde kuzey yönüne ilerleyerek Bedesten ile kesişen bu çarşı, 15. yüzyılın ilk zamanlarında Gelincik Çarşısı ve Sipahi Çarşısı ile beraber kuzeye doğru değişim ve gelişim göstermiştir.

17. ve 18. yüzyıl boyunca aktif olan tarihsel ticari güzergahların giderek önemini yitirmesi ve 19. yüzyıl başlarında yaşanan sanayileşmenin ardından bu alanların içerisinde yaşanan değişimler ve gelişmeler bir duraklama dönemine uğramış sonrasında ise bölgede pek çok düzenleme meydana gelmiştir. Aynı zamanda çarşı içerisinde bugüne değin birden çok doğal afet yaşanmış, yaşanan afetler sonucunda yapısı ve işlevinde zorunlu değişimlerin ve yenilemelerin gerçekleştirilmesi gerekmiştir. Bu işlevsel değişimlerden en fazla etkilenen çarşı Ulu Çarşı'dır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren Bursa şehrinin tekstil ve hazır giyim alanlarında ülke ve dünya piyasasına girmesiyle, çarşıda da pek çok iş yeri, bu gereksinimler kapsamında işlevselliğini güncellemek durumunda kalmıştır. Günümüzde çarşının daha çok havlu satışı yapan dükkanlardan oluşması nedeniyle bu çarşı Havlucular çarşısı ismiyle de tanınmıştır. Evliya Çelebi'nin seyahatnamelerinde, Ulu Çarşı' da pek çok farklı alanlara mensup esnaf gruplarından oluşan yaklaşık dokuz bin kadar dükkanın varlığından söz eder. 1958 senesinde yaşanan yangından diğer tüm çarşılar olduğu gibi Ulu Çarşı'da büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemden itibaren söz konusu olan alanda yer alan dükkanların bir bölümü yeni işlevsel değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Günümüz itibariyle havlu ve çeyiz ürünlerinin satışının gerçekleştirildiği dükkanlar ile Ulu Çarşı, Bursa şehrindeki havlucu sektöründe yerini muhafaza ederek uzun yıllar boyunca devamlılık sağlamasında önemli bir görev üstlenmiştir.⁹⁸

Bu bölgenin tanımı için yalnızca Ulu Cami'nin batı yönündeki duvarından aşağı şeride doğru inen cadde boyunca dükkan ve tezgahların bulunduğu çarşı olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹

⁹⁸ Bkz. <http://bursagunlugu.com/wp-content/uploads/2018/03/bursa-gunlugu-1-web2.pdf>

⁹⁹ Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

Resim 46: Bursa Ulu Çarşı girişi

Resim 47: Ulu Çarşı iç kesimleri

2.1.26. Uzun Çarşı

Bursa şehrindeki çarşıların en eski bölümlerinden biri olan Uzun Çarşı Pazar alanı, Emir Han'ın kuzey şeridinde bulunan iş yerleri ile meydana gelmektedir. Günümüzdeki Kapalıçarşı'nın 15. yüzyılın ilk yıllarında Uzun Çarşı ismiyle nitelendirilmiş olduğuna eski belgelerden ulaşılmaktadır (Dalsar, 1960:265). Bu çarşı alanının düzen sırası ise; giyimciler, şekerciler, kunduracılar ve bıçakçılar olarak dizayn edilmiştir. Mevcut halinde ise çarşıda yalnızca şekercilerin artık yer almadığı bilinmektedir (Kaplıanoğlu, 1996 : 284).

Bunun dışında bu çarşının açık arttırmaların gerçekteştirildiği bir yer olduğu; bilhassa da gayrimenkuller mevzusunda açık artırma yöntemi olan Suk-i Sultani ismiyle de anılan çarşı tanımlaması yapılmaktadır (Faroğhi, 1998: 246). 1450 senesinde yazılan bir şeriye sicilinde "Bursa Uzun Çarşı'sına Emir Hanı denmekte ...." biçimiyle bir ifade bulunmakta ve dönemimiz itibariyle Kapalı Çarşı'nın Uzun Çarşı olarak da anıldığı anlaşılmaktadır (Cezar, 1985: 90).

Uzun Çarşı'nın monotonluğu zaman içerisinde inşa edilen, çarşı alanında yer alan hanların girişleri ve han duvarlarının biçimlendirilmesi, değiştirilmesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Bursa Uzun Çarşı' da özellikle ipekçiliğe dayanan üretim ve satış, değerini muhafaza edebilmiş ve ipekçilik işi ile uğraşan esnaf, Uzun Çarşı ve çevresine yayılmaya başlamıştır.

İbn Celal Sezai Uzun Çarşı'yı şu sözleri ile ifade etmektedir: "...Bursa şehrinin güzel çarşısı, büyük caddeleri ve geniş dükkanları var. Ancak birçoğu kapalı ve cadde de yoğunluk yoktur. Çarşının üzeri daha önce kargirdenmiş ancak daha sonra depremden dolayı yıkıldığından Ahmed Vefik Paşa üst kesimi ahşap olmak üzere yeniden inşa ettirmiştir...." (Günaydın ve Kaplıanoğlu, 2000: 167).

Bunun dışında da Uzun Çarşı' da yer alan bazı iş yerlerindeki satıcılar alanlarını büyütmeleri amacına yönelik hanlara ait olan diğer odaların duvarlarını kırdırdıklarına rastlanılmıştır. Açık Çarşı ismiyle de tanınan Uzun Çarşı'da yer alan esnafların ürünlerini iş yerlerinin dış kısımlarında da pazarlıyor olmaları yayalara ait kaldırımları

ve yolu işgal etmelerinden dolayı yaya trafiğinin artmasına ve yoğunluğun daha da sıklaşmasına, yaya trafiğinin yavaşlamasına sebebiyet vermektedir (Bağbancı, 2007, s. 242).

İlk zamanlar bu çarşı Kapalıçarşı'dan başlayarak Tatarlara kadar giden bir güzergaha sahipti. Günümüzde ise Bat/ Bayat Pazarı'na kadar uzanmakta olan çarşılara verilen isimdir. 1927 senesinde, Bursa Genel Meclisi'nde gerçekleştirilen toplantıda Uzun Çarşı'nın üstünün kapalılığının kaldırılması kararlaştırılmıştır. Kaynaklara göre Uzun Çarşı; Tahtakale' den Bat/ Bayat Pazarı ve Yiğit Köhne Cami'nin yakınında yer alan Galle Pazarı'na kadar genişletilmiştir.¹⁰⁰

Resim 48: Uzun Çarşı'nın günümüz görüntüsü

¹⁰⁰ Bkz., <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

2008 senesinde çarşıdaki dükkanların cepheleri revize edilmiş, çarşının üst kesimi de her türlü hava durumuna göre halkın ihtiyaçlarını giderebilmeleri için tekrardan kapatılmıştır.¹⁰¹ Uzun çarşı yaşayan bir kültürel mekân olarak günümüzde bir çok Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında icracının mesleklerini devam ettirdiği bir bölge olarak ayakta durmaktadır. Kültürel değişimlerin arttığı çağımızda, kültürel belleğin korunması adına ve kültür miraslarının devamlılığı için bu mekânın önemi de çok fazladır. Bursa'nın yaşayan kültürüne ve marka kent olmasına aracılık edebilecek merkezlerin başında gelmektedir.

2.1.27. Yorgancılar Çarşısı

Bedesten' in hemen yakınında, güney ve kuzey güzergahına doğru yerleşmiş olan çarşı, bugünde aynı isimle tanınmaktadır. Yorgancılar Çarşısı'nın bir bölümü, Gelincik ve Sipahiler Çarşısı'nı da bünyesine ekleyerek Bedestene doğru açılır.¹⁰²

Yorgancılar Çarşısı bir dönem Sof Pazarı ismiyle de tanınmıştır. Sof kelimesi yün anlamına gelmekte olup, yünlerden iplik elde eden ve pamuk üreten esnafın dükkanları bu çarşıda bulunduğundan bu şekilde isimlendirilmiştir. Bu çarşı Bursa'daki diğer çarşılar gibi Kapalıçarşı'nın bir parçasını meydana getirmektedir. Kaynaklara göre bu çarşı Dayı Karaca Bey'in öncülüğünde ile inşa ettirilmiştir. Aynı zamanda da Kapalıçarşı'nın ilk görüntüsü ile yangından kurtulabilen nadir kesimlerinden birisidir. Bu çarşının içerisinde toplam 87 adet iş yerinin yer aldığı belirtilmektedir. İçerisindeki iş yerlerinin büyük bir çoğunluğunun Karaca Bey'e aittir.

Bu çarşı, 1507 senesinde yangını yaşadıktan sonra 1536 yılında, 1616 yılında ve 1777 yıllarında yeniden revize edilmiştir. Revize edilen çarşının üzeri kagir tonozlarla kaplı olup, tavanında süslemeler yer almaktadır. Bu işlenmiş süslemeler dönemimizde de tekrardan restorasyona tabii tutularak Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan giriş kısmında orijinal iki tavan süslemesi ile işlenmiştir. Bu süslemelerde taç yapraklarla makas ve cetvel işlemleri bulunmaktadır (Kaplanoğlu, 1996: 307). Aynı zamanda çarşının civarında yer alan kaçak inşa edilen tesis ve yapılar da ortadan kaldırılarak

¹⁰¹Bkz.,<https://medium.com/@BursaHaberleri/uzun-%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1-tarih%C3%A7esi-foto%C4%9Fraf-galerisi-afcd85247408>

¹⁰² Bkz. <http://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/>

çarşının kültürel ve tarihsel dokusu yeniden ortaya çıkarılmıştır. Böylece Bursa Tarihi Kapalı Çarşısı ve Hanlar Bölgesi'nin kültürel belleğini yaşatan ve kuşaklararası nesillere aktarımını sağlayacak kültürel mekânlardan birisi daha sürdürülebilir planlamalarla ayakta durmaktadır.¹⁰³

1943 senesi ve 1954 senesinde Kapalı Çarşı'daki yorgancılar, yeşil tulumbadan kaynaklanan yangınların büyümesi neticesinde Mercan mahallesinin bulunduğu konuma kadar cami ve diğer civar yapılar da bu olaydan olumsuz etkilenmiştir.

Bunun dışında çarşılarda dükkan sahiplerinin, Loncası da kendi isimleri ile söylenmekte ve bu çarşılarda elverişli mekânlar lonca olarak şekillendirilmekteydi. Her loncanın kendisine ait olan birer imgeyi de taşıyan flaması yer almaktadır. Aynı zamanda bu düzen içerisinde yorgancıların da kendi ortamlarını karşılayan, aralarında birer cemiyetlerinin de varlığı söz konusudur (Yazıcı, 1996, s. 156).

Resim 49 : Günümüz Yorgancılar Çarşısı

¹⁰³ Bkz. <http://www.osmangazi.bel.tr/tr/proje/yorgancilar-carsisi>

2.2. HANLAR BÖLGESİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki şehir ve şehircilik algısı, kurulan şehirlerde imar ve ihyasını bünyesinde yaşattığı “canlandırma eylemi” şekli ile tanımlanır (Uğur, 2015, s. 294). Netice itibarıyla kuruluşundan itibaren biçimlenmeye başlayan şehirlerin toplumsal yapı taşlarını oluşturabilmek ve toplumun sosyal gereksinimlerini karşılamak amacıyla yönelik vakıf yapıları inşa edilmiştir (Barkan, 1962 -1963, s. 239- 240). Bunlar ilk olarak saltanat hanedanı, devlet erkanları ve zengin kişiler aracılığı ile inşa edilmektedir. İslam'ın da bu hususta özendirici etkisinin varlığı hissedilmiş ve her padişah döneminde pek çok yapı inşa edilmiştir (Özbek, 2002: 10). Bu yapılar ekonomik, toplumsal ve dini etkileri her dönemde taşıyarak günümüze dek aktarmışlardır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda Bursa şehrinin tarihi şehir merkezini oluşturan Bursa Hanlar Bölgesi meydana gelerek şehrin en önemli tarihsel, kültürel ve ticari merkezi haline almıştır. Bu coğrafya; hammadde, ticari ürünlerin üretimi ve satışı, kültürel etkinlikler ve kültür ortamları, çeşitli malzemeler ve yolcu aksının kesiştiği noktadaki konumu ile şehrin en hareketli alanını oluşturmaktadır. Osmanlı dönemine ait şehirlerde tipik olan yapılar ve olgularda görüldüğü üzere, Bursa şehrinde de imparatorluk içerisinde hayatlarını sürdüren çeşitli dini, etnik ve kültürel toplulukların farklı yaşam alanlarına uygun ortamlar sağlamıştır. Bu durum Bursa Hanlar bölgesinin donanımını kozmopolit bir yapı olarak tanımlanmasını da sağlamaktadır. Burada gerçekleşen üretim ve tüketim aynı zamanda bir kültür alışverişinin yaşanmasına, kültürel değerlerin paylaşılmasına ve kültürel belleğin de yaşatılmasına olanak sunmaktadır. Hanlar Bölgesinde inşa edilen; hanlar, hamamlar, mescitler, aşevleri, çarşılar şehrin ekonomik açıdan da büyüme ve gelişimine imkan sağlayan organizasyonlara ev sahipliği yapmasına imkan verirken; kültürel manada da Bursa şehrini yaşayan dönem içerisinde bir dünya markası haline getiren özellikleri taşımasını ve kazanmasını da sağlamaktadır. Bunlardan dolayı bölgenin, şehrin grafiği içerisinde hem konumu hem statüsü hem de

işlevselliği kapsamında önemi göz önünde bulundurulduğunda şehrin en canlı sosyal ve kültürel alanını, ticari hareketliliğin yaşandığı merkezi oluşturduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

Bursa Merkezi Koruma ve Geliştirme Planının yer aldığı bu bölge yaklaşık olarak 46 hektarlık bir yüzölçümüne sahiptir. Bursa Hanlar Bölgesi'nin, kuzey yönünde Reyhan Mahallesi, doğu yakasında, Kayhan mahallesi ve Gökdere yer almaktayken batı yakasında Cemal Nadir Caddesi, güney kesiminde Atatürk Caddesi yer almaktadır.

Bursa şehrinin alınması yalnızca siyasi olarak değil, ticari anlamda da farklı gelişmelerin yaşanmasını sağlamış, Bursa'nın hızlı bir biçimde Anadolu ve Rumeli'de önemli bir ticari merkez haline gelmesi zaman içerisinde oluşmuştur. Bu sebepten ihtiyaçlar dahilinde şehirde pek çok han inşa edilmiştir. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Anadolu'nun ticaret güzergahı üzerinde yer alan ve alım-satım işlerini gerçekleştiren tüccarların geceleyin konaklamaları ve dinlenmeleri amacıyla inşa edilmiş olan bu yapılara han, daha büyük yapılmış olanlarına da kervansaray adı verilmiştir. Geçmişten günümüze önemli ticaret şehirlerinden biri olan Bursa'da hanlar, kervansaraylar ve bedestenler ekonominin en büyük destek noktalarını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilk başkentliğini yapan Bursa şehrinde 14. yüzyılda gelişim göstermeye başlayan hanlar bölgesi 16. yüzyılda yeni eklenen yapılar ile birlikte gelişimini tamamladığı görülmektedir.¹⁰⁵

Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki dini yapılar ile ticari amaçlı yapıların birbirinden ayrılmadan, birbirlerini destekler mahiyette işlevlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Özellikle kullanımın en fazla olduğu namaz saatleri gibi periyodik vakitlerde yakınında bulunan ve temel ihtiyaçların karşılandığı ticaret yapılarının dinsel yapılara daha yakında konumlandırılması esnafın ticari faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için potansiyel müşteri kitlesini kendiliğinden meydana getirmiştir (Dede, 2010, s.51).

Bu tarz yapılarda asıl hedeflenen kale vasıtasıyla çarşıdaki ticari hareketliliği sağlamak ve ürünlerin güvenilir, rahat bir şekilde alım satımını gerçekleştirilmesini sağlayarak

¹⁰⁴ Bkz. TMMOB Şehir Planlayıcıları Odası Bursa Şubesi

¹⁰⁵ Bkz. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/TurizmAktiviteleri/hanlar-bolgesi>

şehir merkezinde, kentlinin hareket sahasını da meydana getirebilmektir (Cezar, 1985: 187).

Dolayısıyla Bursa'da bu tarz tarihi ve kültürel mekânların merkezini oluşturan Hanlar Bölgesi, şehirde kuruluş döneminden itibaren gelişen dönemler içerisinde kültürel toplulukları bünyesinde barındırmasıyla şehrin kozmopolit bir statüye de sahip olmasından ötürü burada gerçekleştirilen alış verişi bir kültür alış verişi durumuna getirmektedir. Hanlar Bölgesi'nin bünyesindeki yapılar, şehrin ekonomik açıdan gelişmesine imkan sunarken hem konumu hem de işlevselliği bakımından da bir nevi şehrin kalbi olarak nitelendirilmektedir(Ağın, 2014, s. 58).

Bu bölgeden yer alan en basit ticaret yapılarını hanlar içerisinde ve çarşılarında yer alan esnafların dükkanları oluşturmaktaydı. Bu dükkanlar üstleri açık bir sokakta konumlanabileceği gibi, üstü kapalı bir sokakta, han içerisinde, bedesten yapılarında ve arasta içlerinde konumlanabilmektedir Cerasi, 2001: 145). Bursa'da esnafların sahip oldukları ya da vakıf statüsündeki bu dükkanlar büyük çoğunlukta ahşap, bir katlı, bir cepheli ve kapılarının sokağa doğru açıldığı tek tip birimlerdir. Bu yapılar esnafın ticaretini gerçekleştirdikleri alanlar olduğu gibi, aynı zamanda da üretimi de sağladıkları alanlardır.

Han yapıları genel itibariyle kolaylıkla algılanan görünüşleri ve giriş kapılarının diğer kapılara oranla oluşturulmuş ihtişamı ile fark edilmektedir. Hanların orta kesiminde bulunan avlular ise sosyal, kültürel ve ticari etkileşimler amacıyla kullanılmaktadır. Giriş kapısından itibaren bu avlunun merkezinde bir şadırvan ve mescitin varlığı ile bu mekânlar farklı ihtiyaçların giderilmesinin de mümkün olduğu imajını vermekte ve dışarıdan gelen insanlara fikir sağlamaktadır (Doğru, 1995: 42). Bazı hanlar belirli bir ürünün ticareti yapılan toplama ve dağıtma işi için kullanılır ve zamanla orada toplanıp satılan o ürünün adıyla isimlendirilirdi. Örneğin Hanlar Bölgesi'ndeki İpek Han, Tuz Han ve Pirinç Han gibi yapıların isimlerini gerçekleştirdikleri işlevlerinden aldıkları bilinmektedir.

Bursa'daki Hanlar Bölgesi'nde pek çok hanın varlığı söz konusudur. Bu hanlar, bu tarihi ve kültürel mekân içerisinde yer almakta olan diğer yapılarla tamamlanan bir

uygulama biçiminde hayata geçirilerek işlevsellik kazanmıştır. Buna bağlı olarak bu bölgede adlandırılan hanlar; Apolyont Han, Balibey Han, Emir Han, Eski İpek Han , Eskişehir Hanı, Fidan Han, Galle Han, Geyve Hanı, Kapan Han, Koza Han, Kubbeli Han, Kütahya Çukur Han, Pirinç Han, Tuz Han, Katır Han, Kamberler Hanı, Mudanya Hanı, Zeytin Hanları, Davut Paşa Hanı gibi pek çok handan oluşmaktadır (Bağbancı, 2007, s. 30).

Bu hanlara bağlı çarşılar da mevcuttur. Örneğin; Bedesten Civarı Çarşısı, Çiçekçiler Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Sipahi Çarşısı, Yorgancılar Çarşısı gibi. Bu çarşıların içlerinde de bedesten, cami, medrese gibi yapılar mevcuttur. Örneğin Ulu Camii, Orhan Gazi Külliyesi gibi yapıların birbiriyle etkileşim içinde olduğu ve gelişimlerine de pozitif katkılar sağladıkları bilinmektedir.

Resim 50 : Hanlar Bölgesi'nin harita üzerinden konumu

Resim 51: Bursa Hanlar Bölgesi'nin fotoğflanmış hali

Bursa Hanlar Bölgesi'nde yapılan araştırmalar neticesinde bölgenin gözden geçirilmesi gereken alanlarının han duvar ve avlularının olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine gerekli görülen ihtiyaçlar arasında, mahremiyet alanları ve fark edici uyarıcıların eklenmesi kapsamında esneklik, iyileştirilebilirlik ve daha aktif kullanım alanları oluşturma unsurlarını bünyesinde barındıran öz gerçekleştirim ile cezbedici yönlerinin ayırt edici hale getirilmesi dikkat çekiciliği artırır. Kentsel mekânların bireyleri bir araya getirerek bir etkileşim ortamı sunması, insani değerleri arttırması yönünden de öne çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle insanlar kentsel alanlarda, bireylerin kendilerini fiziki, psikolojik ya da sosyal olarak bazen toplumla bütünleşme, kültürel ve sosyal iletişime geçme mekânları, bazen ise bunun tam tersi yerler olarak hissettikleri alanlardır. Aynı zamanda ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, bu mekânlarda yer alan bireylerin mekânların fark edici, estetik, iyileştirilebilir ve aktiflik göstermesi yönünden inşalarının gerçekleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır (Ağın, 2014, s. 113-117).

Thevenot, Bursa şehrine gittiğinde görmüş olduğu han yapılarını şu şekilde ifade etmektedir:

“Bursa birçok güzergaha gelip giden kervan yollarının üstünde yer aldığı için pek çok sayıda han inşa edilmiş olup bu hanların hepsi çok göz alıcı yapılardandır ve içlerinde ise sürekli bir şekilde konaklama yapılmaktadır...” (Lowry, 2004: 186).

15 ve 16. yüzyıllar itibariyle şehirlerin gelişim göstermeleri, nüfusun büyümesiyle beraber meydana gelen han mimarisi, dönemin gereksinimleri doğrultusunda kendi tasarı planını meydana getirir. Böylece hanlar işlevleri doğrultusunda ya da bölgede yoğun olarak ticareti gerçekleştirilen malzemelere göre; Koza Han ve İpek Han gibi isimlendirmelerle meydana çıkar. Bu yapıların plan tiplerine bakıldığı zaman amacı doğrultusunda 3 ayrı şekilde oluşturuldukları görülmektedir:

- Kare Projeli Yapılar; Emir Han gibi,
- Dikdörtgen Projeli Yapılar; İpek Han gibi,
- U Tipli Yapılar ; Kapan Han gibi yapılar olmak üzere kimi yapılar günümüze ulaşabilmişken bazıları ise doğal afetler ve diğer sebeplerden ötürü günümüze ulaşmamıştır (Halı ve Yavuz, 2019, s. 5-7). Bu doğrultuda ise şehirlerde dönem itibariyle gelişim gösteren ve potansiyellerini değerlendirebilmek içinde yenilemeler gerçekleştirilen bu mekânlarda imar tasarısı düzenlemeleriyle ilk şehir planlama faaliyetleri Cumhuriyet döneminde başlatılmıştır.

19. yüzyıl içerisinde Bursa şehrine gelen Von Moltke ise şehirde gördüğü hanları şu şekilde ifade etmektedir: “Burada görmüş olduğum yapılar, kesinlikle en muazzam olan yapılardandır. Genellikle bu yapılar, dörtgen planlı birer avlu içerisinde inşa edilmiş ve avlu ortasında ya bir mescit ya bir çeşme veya her ikisi de bulunmakta olup misafirler için bir köşk inşa edilir ve yakınında da birkaç çınar veya dut ağacı ekilidir. Hanların dışında ise dizi halinde sıralı şekilde odacıklar göze çarpmaktadır...” (Günaydın ve Kaplanoğlu, 2000: 101).

Ancak, 19. yüzyıl ortalarında ticaret kervanlarının güzergahlarının değişmeye başlamasıyla ticari faaliyetlerde değişimler yaşanmış, geleneksel düzende dönüşüm yaşanmasıyla da, han yapıları işlevsiz ve bakımsız duruma gelmiştir (Yenen, 1987, s. 91).

Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşıları aynı dönemlerde pek çok kez doğal afetler yaşayıp olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Bunlardan birisi, 1801'de gerçekleşen yangın sonucunda Bursa şehrinin üçte ikisi harabeye dönmüştür. En çok Kapalı Çarşı bölgesi yangından nasibini almıştır. 1860 senesinde gerçekleşen yangında da Ulu Cami minareleri ve Müftülük dairesi yanmıştır (Baykal, 1993: 40-43). İlerleyen dönemlerde kurtarılan kimi mekânların tarihi ve kültürel dokuları korunarak revize edilmiş, kimi mekânlar ise yeniden tasarlanarak yeni halleri ile hizmet vermeye devam etmiştir.

Yangın ve depremlerden sonra bölgede koruma amaçlı plan ve projeler yürütülmeye başlanmıştır. Örneğin; 1989 senesindeki Reyhan-Kayhan ve Hanlar Bölgesi Koruma Planı'yla, projede belirlenen kapsamın içerisinde yapıların dokusu ve ticari merkez ile gelişen sit alanının toplumsal ve fiziksel olarak tamamlayıcılığının sağlanması hedeflenmiştir. Sadece bu plan değil Hanlar Bölgesi ilk hedef olmak üzere Bursa' da yer alan bütün kültürel yapı ve değerlerin korunması adına pek çok plan ve proje yürütülmüştür (Çakıcı, 2009, s. 17-20).

Bu tarz proje ve planların asıl hedefi, Hanlar Bölgesi'nin bünyesinde sahip olduğu tarihsel ve kültürel potansiyel ile birlikte; aynı zamanda da şehrin gelişimine destek sağlayan alanların ve yaşayan kültürel mekânların nesiller arasında kültürel belleğin aktarımını sağlamak ve kültürel mirasa sahip çıkmaktır. Uygulanacak proje faaliyetleri ile bahsi geçen coğrafyanın muhafaza edilmesi ile ilgili gerekli tarihsel ve kültürel donanımların sağlanması yaşayan insan hazineleri bağlamında kuşaklararası aktarımın gerçekleştirilebilmesini de kolaylaştıracaktır (Bağbancı, 2007: 288).

Yapılan gözlemler ve alan araştırması doğrultusunda, Hanlar Bölgesi'nin geçmişte daha çok ticari işlevi ile ön plana taşınması ve projelerin de bu doğrultuda planlanması bölgenin diğer donanımlarının zayıflamasına sebebiyet vermektedir (Bağbancı, 2007: 240). Dolayısıyla bu coğrafyada ticari faaliyetlerin çok yoğun ve sürekli bir biçimde

gerçekleştirilmesinden kaynaklı olarak sosyal, kültürel ve turizm hedefli kullanımların ticaret kadar yoğun yaşanmadığı görülmektedir. Bilhassa bu duruma Uzun Çarşı'da rastlanılmaktadır. Çünkü burada yer alan esnafların büyük bir çoğunluğunun kendi iş alanlarını büyütebilmek adına tarihi hanlara ait odacıkların duvarlarını izinsiz bir şekilde yıktıklarına rastlanılmıştır. Bu ve bunun gibi durumlara diğer bazı çarşılarda da rastlanılmıştır

Bunun dışında her çağda yaşanan savaşlar, hastalıklar, teknolojik ve bilimsel gelişmeler ile yaşanan nüfus artış hareketleri toplumsal yapılarda bazı çözümlerin, değişimlerin yaşanmasını sağlamaktadır. Her dönemin değişim hareketleri ve kültürel hareketlilikler toplumsal yapı ve anlayışlarda da bir değişme gerçekleştirmiştir. Bursa'da bunun etkisi ile Bursa Hanlar Bölge'sinde yıllar içerisinde yaşanan doğal afetler, çağın yeniliklerine ayak uyduramama, sosyal ve kültürel hareketlilikler neticesinde uyuşmayan hayat tarzları çarşı içerisinde somut olarak hissedilmektedir. Bu tarz değişimler bilhassa Hanlar Bölgesi'nde Reyhan' da açık bir şekilde görülmektedir.

Bir diğer konu ise Hanlar Bölgesi'nin yapımında kullanılan taş malzemeleridir. Bu taşlar sadece fiziksel kategoride değil aynı zamanda da tarihsel ve kültürel kategoride de ele alınmaktadır. Bu bağlamda, bu coğrafya ve coğrafyanın sosyal, kültürel, folklor ürünleri ve tüm unsurlarıyla beraber UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde de yer alması gerçekleşmiştir. Bu konu her ne kadar avantajlarıyla dile getirilmiş olsa da bölgenin inşasında kullanılan doğal taş, geçen zamanda pek çok sebepten ötürü yıpranmıştır. Bahsi geçen bu problemler; doku bozulması, parça kayıpları, kılcal çatlak, derz boşalması, yapı üstü yosun tutması, korozyondan sebep pas sorunu, yanlış revizeler ve form kaybı gibi sebepler şeklinde kategorize edilmektedir (Elbas, 2006:28-29).

2.2.1. Apolyont Han

Antik dönemde anılan Apollonia ismi ya da Ryndacum ismi, ilerleyen zamanda Apolyont ismine daha sonra da Türkçe karşılığı olarak Abulyond şeklinde değişmiştir. Dönemimiz itibariyle Bursa şehrinin en eski ve en kalabalık tarihi buluntuların keşfedildiği yerleşim kesimlerinden birisi olan Apollonia olarak isimlendirilen kesim M.Ö 4. yüzyıl içerisinde meydana geldiği ifade edilmekte, M.Ö 1. yüzyıldan sonra da

yazılı olan kalıntılarda kendisinden söz edildiğine ulaşılmaktadır. Apollonia, Roma İmparatorluğunun hakim olduğu zaman içerisinde bir müddet Adramission'a bağlı olduğu ileri sürülürken diğer taraftan da, bir müddet Kyzikos' a bağlı olduğu ifade edilmektedir. M.S. 117 ve 138 yılları arasında hakimiyet süren İmparator Hadrianus, Bithynia turuna çıktığı esnada buralara uğramış ve bu turun hatırası olarak şehrin etrafını saran kale duvarlarının kapısına bir yazıt diktirilmiştir. Kara Ali aracılığı ile fethedilen Bursa adasının işgal edilmesinin ardından da Apollonia'nın, göl ayağındaki Lopadion ile bölgenin Bizans ilişkisi bu şekilde bitirilmiş olmaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde bu kesimde Hıristiyan ahalinin yoğunlukta olduğu, fakat Hıristiyan ve Müslüman dinine mensup Osmanlı vatandaşlarının bir arada beraberce hayat sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Apollonia'nın ismi, halk içindeki kullanımlarıyla Apolyont adına dönüşmüştür. Apolyont'ta, yaklaşık olarak bin kadar hanenin olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan 800-900 hanenin yani neredeyse hepsi Rum, kalan üç beş hanenin ise günümüzde de yöresel ağızda Manav adı verilmekte olan Türk topluluğuna aittir. Bu noktada her iki etnik topluluğunda, üretim ve tüketim etkileşimlerinde oluşturdukları menfaatler, birlik ve beraberlik toplumsal yaşamda da atarak sürmüştür (Kaplan, 2014, s. 99-101).

Apolyont Han olarak isimlendirilen bu mekân, Bursa şehrinin bilhassa sosyal ve ekonomik yaşantısının en mühim indikatörü olup kültürel etkileşimin gerçekleştiği günlük olarak yoğun yaşandığı alanlardan birini oluşturarak, aynı zamanda da şehir içinde yapılı ahşap hanların en göz alıcı örneklerinden bir tanesidir. Apolyont Han hakkında ulaşılmış olan en somut kaynağın, Suphi Bey' in dönem içerisinde kaleme aldığı anıları olup, Apolyont' un kesinliği ispat edilmeyen 1862 senelerine inşa edildiği ifadeleri bulunmaktadır. Daha sonraki dönemler içerisinde miras aracılığı ile günümüzdeki sahiplerine kadar ulaşabilmiş olan Apolyont Han, Halil Ağa ismiyle tanınmakta olan Halil Hamurcu'ya geçişi tamamlandıktan sonra, bu seferde Halil Ağa'nın gösterdiği uğraşları ile geliştirilerek günümüzdeki şeklini almıştır. Hancı Halil olarak da bilinen bu kişi Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda ender tel sahiplerinden biri olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Bursa'nın posta işlerinin temini ve takibini de kendisi gerçekleştirmektedir. Bugün hayatta olan torunları ise köklerinin Kayı Boyuna dek uzandığını belirtmektedir. Handa önceden ahırların olduğu anlatılmaktadır. Hanın

etrafında at arabaları ve diğer hayvanlardan müteşekkil olduğu belirtilmektedir. Özellikle köylerden gelen insanların bu handa konakladıkları anlatılmaktadır. Hanın içerisinde diğer hanlarda olduğu üzere berber, nalıcı, semercilerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Hanın önünde bulunan eski peykelerin evsizler tarafından yurt edildiği ifade edilmektedir. Peykeler faytonları karşılamaktadır.¹⁰⁶

Apolyont Han, bilinen son düzenlemeleri, 2008 senesinde gerçekleştirilen restore çalışmalarının ardından günümüzdeki halini almış ve Bursa şehrinin tarihsel ve kültürel belleğindeki yerini alarak şehrin kültürel miraslarından birisi olmuştur. Bu han bundan 1 asır kadar önce Bursa'ya uğrayan arabacıların konaklama ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Bu yapı iki katlı ahşaptan inşa edilmiş olup aynı zamanda da üst katında 16 tane odası bulunmaktadır. Yıllar içerisinde değişen şartlar ve gerekliliklere uygun olarak bu handa bazı farklılıklar yaşamıştır. Konaklama ihtiyacı gibi gereksinimler zaman içinde azalarak ortadan kalkan özelliklerinden birisi olarak ilk başta dikkat çekmektedir. Han içindeki işlevsel olarak işyeri sahipleri de yıllar içerisinde farklı alanlara yayılarak çeşitlenmiştir.

Apolyont Han'ın, günümüz itibariyle 17 mirasçısı bulunmaktadır. İçerisinde 52 bağımsız kısımda 25 dükkan sahibinin bulunmakta olduğu belirtilmektedir. Bu han, Cumhuriyet Caddesinin batı yakasında, eski itfaiye meydanı olarak adlandırılan kesimde yer almakta olup Apolyont Han'ın güney yönünde Pirinç han, güney batısı yönünde ise YKM mağazası, kuzey batısı yönünde de meşhur Zafer plaza ile konumlandırılmıştır. Bursa'nın merkez kesimindeki bu ahşap yapıda, lokanta ve yemek üzerine kurulu dükkanlar ile birlikte hediyelik malzemelerin satıldığı dükkanlar da yer almaktadır.¹⁰⁷

Bu hanın adının Müftü Suyu vakfiyesi içerisinde yer aldığı görülmüştür¹⁰⁸

¹⁰⁶ http://www.bursadakultur.org/Apolyont_han.htm

¹⁰⁷ Bkz., <http://osmangazi.bel.tr/tr/haber/apolyont-han-esnafi-dundari-agirladi>

¹⁰⁸ Bkz., <https://docplayer.biz.tr/6357109-Osmanli-devletinin-ilk-onemli-baskenti-olan-bursa-da-kentin-merkezini-yine-yuzlerce-yil-carsi-belirlemistir-ipek-yolu-guzergahinda-bulunan-ilk.html>

Resim 52: Apolyont Han' ın iç kesimi

Resim 53: Apolyont Han dış görünümü

2.2.2. Balibey Han

Balibey olarak isimlendirilen bu han, Balık Pazarı Mahallesi sınırlarında yer almakta olup doğu yakasında Cemal Nadir Caddesi, batı yakasında Yiğitler Caddesi ile güney yönünde de her iki caddenin birleşimini sağlayan basamaklar aracılığı ile çevrilmiş olup kuzeydoğu tarafına meyilli olan yer üzerine oluşturulmuş ve Okçu Baba Türbesi civarında tanınan bir yapı haline gelmiştir (Sunay, 2007, s. 117).

Hanın kurucusu, Hamza Bey' in oğlu olarak tanınan Bali Bey'dir. Kurucusunun adı ile anılmakta olunan bu yapının tarihi ya da kitabesine han içerisinde ya da başka bir şekilde ulaşılamadığından dolayı tespit edilememiş ancak, yapının 15.yüzyılın son yarısında inşa edildiği ile ilgili yapılabilen çıkarımlardan ötürü bu zamanda tarihlendirilmektedir (Yıldız, 2004, s. 36).

Han'ın ilk yapımından sonraki zamanlarda kullanım açısından özelliklerini yitirmiş, yıllar içerisinde hiç kullanılmayacak hale gelmiş yalnız bazı duvarları ayakta kalan yapı olarak uzun süre kalmıştır. Nitekim, 19. Yüzyıl içerisinde Vasıf Paşa Hanı şeklinde de ifade edilmiş ve onun aracılığıyla zaman içerisinde bazı revize işlemleri yaşamıştır (Kepecioğlu, 1935: 19). Bu han dönem dönem değişik amaçlar doğrultusunda kullanılmış ve ayrıca bu yapının Kırkmerdiven'e bitişik inşa ettirildiği ve girişinin dik olduğu, buraya uğrayan yaylı arabacıların hanın yüksek kalan avlusuna dik bir güzergah üzerinden sıkıntı yaşayarak vardıkları da bilinmektedir. Dolayısıyla yapısı itibariyle odaları da batı ve kuzey tarafları yüksek kalan avlu meydanında bulunmaktadır. Ayverdi' ye göre bu hanın 64 odası yer almaktadır. Dönem içerisinde çeşitli sebeplerle zarar görmesi ile 1629 yılında,1634 ve 1728 senelerinde hanın zarar gören alanları revize edilmiştir. 2002 senesinde ise Bursa Müzesi öncülüğünde gerçekleştirilen araştırma kazısında zarar görmüş, ardından yine bu kurum tarafından onarılmıştır (Kaplanoğlu, 2003: 83). En son ise 2006 senesinde Mart ayında yeni bir revize çalışması gerçekleştirilmiştir (Sunay, 2007, s. 119).

Balibey, Bursa şehrinde üç katlı planlı inşa edilmiş olan tek handır. Bugün ulaşılan bilgilere göre Bali Bey Hanı'nın tapu hakkı Bursa Belediyesi'ne bırakılmıştır.

Çakır Ağa Hamamı ile Zafer Meydanı'na doğru inen güzergahın batı yönünde kalan bu han da bugün kınalar esnafının dükkanlarının aktif olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Yediyıldız, 2003: 89). Bunun dışında ise Balibey ismiyle nitelendirilen bu yapının 1950'lerde bir takım odacıkları sığınak biçiminde kullandığı, 1970 senesinde ise yapının bir kısmının dönemin kahvehanesi şekliyle işlev gördüğü bilinmektedir.¹⁰⁹

Balibey'in avlusu, günümüzde sık bitki örtüsü ve moloz yığından arındırılmıştır. Yapının esas halinde inşa edilmiş avlunun meydanında bir şadırvanın yer aldığı tespit edilmektedir.¹¹⁰ Han'ın avlusunun kuzey şeridinde yapılmış revaklara ait olduğu tahmin edilen ayak kalıntıları, doğu yönü kapsamında ise peşi sıra ikişer revak vardır.

Kuzey yönünde yer alan revakların beş tanesi yatay dikdörtgen, güneydekiler ise üçer taneden meydana gelen kare şeklinde göze çarpmaktadırlar. Ayaklardan ayaklara ve kuzey yapısının vücuduna da sivri kemer süslemelerin oluşturduğu ve revakların batıya doğru çizilen çapraz tonozlar ile kapatıldığı da var olan kalıntılardan dolayı ulaşılmaktadır. Ayrıca, revak kemer süslemelerinin tonozla sızma yaptığı görülmektedir. Avlunun güneyinde de revaklarla bezenmiş bir görüntüye sahiptir ve bu yapılar kare biçimli avlunun kuzeyindekilerle neredeyse aynı görüntüde iki tane ayak kalıntısı yer almaktadır. Avlunun doğusundaki odaların güney yapılarının dokularında üst odalardaki döşeme düzeyine doğru benzeyen ve dirsek bölümleriyle meydana çıkmış bir künk dizisi görülmektedir (Sunay, 2007, s. 122).

Balibey'de yer alan odaların hemen hemen hepsinde, yarımşar daireyi andıran bir tasarıyla girintilere sahip ocak nişleri yer almaktadır. Bu ocaklar, odaların doğu kesiminde oluşturulmuş ve herhangi bir donanımına da sahip değildir. Göze hitap eden bir donanımı vardır.

Hanın ilk katının batı yakası, güney yakasına oranla aynı düzlemde olsa da daha yüksek kesimde durduğu ve güney cephenin batı cephesine doğru basamaklar aracılığıyla ulaşımının sağlandığı görülmektedir.

¹⁰⁹ Bkz., <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/balibey-han>

¹¹⁰ Bkz., H.1044, M.1634-1635 tarihli Bursa şerhi sicili.

Balibey'in ikinci katında ise sadece batı yönünde kurulmuş odaları, günümüze ulaşabilmiş yapılardır. Bu yapı toplam yedi tane bölümden meydana gelmiş ve alt katta yer alanlarla aynı biçimsel özelliklerde ve benzer tasarı nitelikleriyle inşa edilmiştir. İkinci katta diğer ifade edilmesi gereken durum ise birinci katın süslemeler ile bezenmesi gibi bu katın da revaklardan oluşturulmuş oda revizesi ile donatıldığı yönündedir.¹¹¹

Balibey Hanı'nın son katının da varlığına ise ikinci katın kuzey yönündeki duvarının üstüne doğru inşa edilen duvar kalıntılarından ulaşılmaktadır. Hanın batı yakasından sokak kotuna doğru geçen üçüncü kat bezeme düzeyi ile benzer görüldüğü, aynı zamanda üçüncü katta yer alan batı cephesinin orta yakasından ikinci bir kapının inşası için boşluk bırakıldığı görülmektedir. Ulaşılan tasarı planında da bu kapı karakalem çizimiyle ele alınmış olup hanın son katında, kemer boşluğu oldukça geniş tonozlarla çizilmiştir. Bu çizilen kısım döneminde yapıya girişi oluşturan üçüncü kattaki kapı boşluğu olarak da tahmin edilmektedir. Bundan ziyade yapının üçüncü katı da, diğer katlarında olduğu gibi plan revize işlemlerinin yeniden oluşturulması ile inşa edilmiştir.

Aynı zamanda da plan dahilinde ele alınan yapı kendi dönemi içerisinde oluşturulmuş olan diğer hanlardan farkı kat sayısına yönelik olduğudur. Normalde hanlar maksimum 2 katlı inşa edilirken, Balibey Han'ı 3 katlı olacak düzende inşa edilmiştir. Balibey'in üç katlı, tek avlu ve avlu etrafında geliştirilmiş bütün katların revaklarla işlenecek düzende yapılmış ve bu düzeni itibariyle döneminin epey ilerisinde bir yapı modelinin prototipi olarak dikkat çekmiştir. Bu açıdan ele alınan han, Osmanlı Devleti'nin şehir içi yapıları kıyaslandığı zaman ilk üç katlı yapısıdır. Bu düzende kat planlarının uygulaması, yapıların batı kesiminde yer alan doğal büyük taşların ağırlığı taşıyıcılığı hesaplanarak meydana getirilmiştir. Bugün revize işlemleri adına yapılan çizimlerde, Balibey Hanı'nın üçüncü katının doğuya bakan kesiminde bir teras düzeneğinin varlığı hesaplanarak, üç katlı bir yapı şekliyle oluşturulmasının amaçlandığına ulaşılmaktadır. Nitekim, bu şekilde tasarlanan bir planın kapsam açısından doğru olmayacağı, bazı yalıtımlılık konularındaki sorunları peşi sıra getireceği düşünülmektedir.¹¹²

¹¹¹ Bkz. Bursa Sicilleri, 83/85.

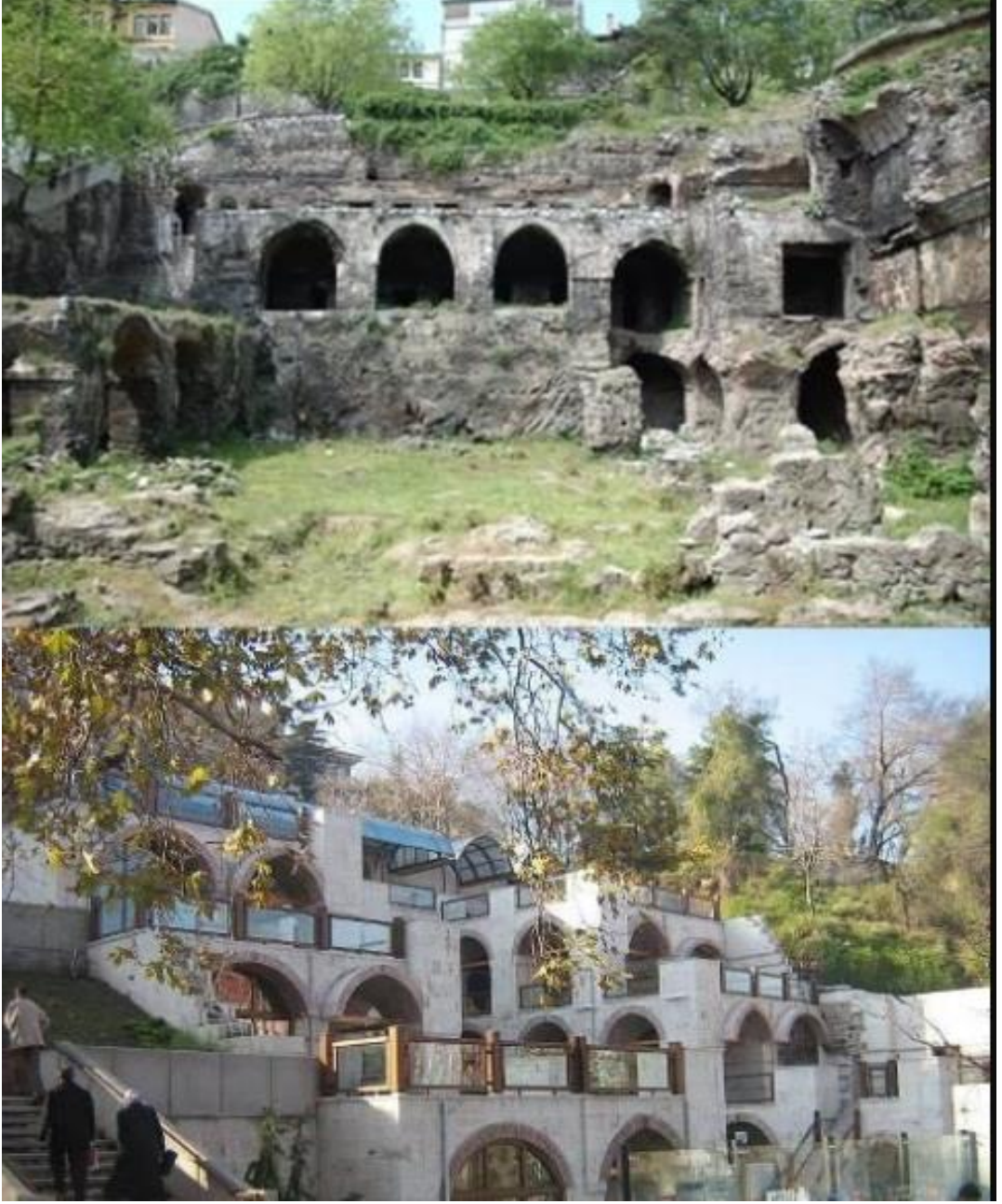
¹¹² Bkz., Kültür Bakanlığı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi, <http://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Günümüzde gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarıyla şehir merkezi alanına çok daha yakın bir güzergahta aktif bir şekilde kullanıldığı görünmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan tapusu hanın turizm işlevine yönelik restore edilmesi ve kullanıma açılmasından sonra 30 yıllık işletmesinin devredilmesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında yapılan protokol ile tamamlanmıştır. Revize işlemlerinden sonra handa, bazı çini, gümüş, halı, ipek, antika gibi alış veriş birimleri ile hobi atölyeleri, geleneksel el sanatları atölyeleri ve çarşısı ile geleneksel yemeklerin sunulduğu lokantalar ve turizme yönelik düzenlenen kahvehaneler gibi farklı donanıma sahip bölümlerin oluşturulması öngörülmüştür.¹¹³ Bu bugün Balibey Han oluşturulan yeni çehresi ve kültürel etkileşime açılan farklı yönleriyle kullanıcılarına geçmiş ile gelecek arasında kültürel belleğin sürdürülebilmesi açısından bazı fikirler de sunmaktadır. Özellikle kurulan geleneksel el sanatları atölyesi ve burada kendilerine çalışma imkanı sunulan icracılar için de bir kültürel mekânın oluşturulması geleneğin kuşaklar arasında aktarımı adına uygulamalı çalışmaların yapılabileceği örnek bir alanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Meslek icracılarının yeni nesil ile bu mekânlarda planlanabilecek bazı etkinliklerle buluşması kültürel bellek ve miras adına çok önemlidir. Yaşayan İnsan Hazinesi başlığında geleneksel el sanatlarına Bursa'da bu şekilde sahip çıkılması ve çalışma sahasının oluşturulması, yaşayan kültürün temsili bakımından da çok değerlidir. Bu anlamda yerel yönetimlerin benzeri çalışmaların sayısını arttırarak hem öğreticileri hem de öğrencilerin buluşabileceği mekânların sayısını arttırmaları gelecek adına pozitif bakış açıları sağlayacaktır.

Daha sonradan yapıya eklenen bölümler ya da ahır gibi kısımlar çeşitli amaçlarla inşa edilmiş olsa da Balibey Han'ının kullanıcı gereksinimlerini gideriyor olmasından dönüşüme uğramamıştır. Bunun başka bir sebebi ise Osmanlı Dönemi'nde arasta, bedesten ve çarşı donanımlarıyla inşa edilmiş ticaret yapı tiplerinin bol olmasından kaynaklanmaktadır. (Alkan, 2019, s. 63).

---

¹¹³ Bkz., www.bursa-bld.gov.tr

Resim 54: Restorasyon öncesi ve sonrası Balibey Han'ı

Resim 55: Günümüz Balibey Han'ı girişi

2.2.3. Emir Han

Emir Han'ın, ilk olarak Bursa'nın fethinden bir kaç sene sonra, içerisinde at pazarı olacak şekilde planlanarak inşasının gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilk bedesten olma niteliğini taşıyan Emir Han, 1522 senesindeki tahrir defterlerinde "Han-ı Bezzaziye" ismi ile belirtilmiştir. 1450 senesi şeriye siciline göre, bahsi geçen bu hanın giriş kapısının iki tarafında yer alan odacıklarda hancıların yer aldığı ve onlar aracılığı ile hana getirilen ürün ve ürün çeşitlerinin, dönemin tartı vazifesi gören kantar vs. diğer araçlarla tartılıp değerlendirilmesi için kullanıldığı belirtilmektedir. Buradan da yola çıkarak, o dönem içerisinde özellikle kumaş ticaretinin yoğunluk kazandığı görülmektedir (Cezar, 1985: 223).

Emir Hanı'nda tartılarak sicillere geçirilen bu ürünlerin kayıtları belge olarak düşünüldüğünde ülkenin her kesiminde geçerliliğe sahiptir. Buna göre bahsi geçen yapıda ticareti gerçekleştirilen ürünlerin kalite ve standartlarını tespit etme yönünden resmi donanıma da sahiptir (Faroqi ve Yediyıldız, 2002; 2003).

Osmanlı Dönemi'ndeki şehirlerin kentsel mekânlarında belirleyici rolü olan bir ticari sisteminin çekirdeği oluşturulmaktadır. Yapı, kapısından itibaren toplam 209 odacıktan oluşmakta ve bu odacıklar da iş yeri olarak meydana getirilmiş ve ana merkezin etrafında ise 112 tane yapının Osmanlı Sultanı Orhan Bey zamanında inşa edildiği ileri sürülmektedir. Bu sebeple ele alınan şehir taş çemberli yapısından uzaklaşmaya başlamıştır (Rey, 1948: 57).

Yapı itibarıyla değerlendirilen hanın, avlu duvarları, revakların desenli ve birbirine benzer uyumlu yapıları ve hareketli yapısıyla öne çıkmaktadır. Han yapısının üstündeki köşe noktalarında bulunan "L" şeklindeki kesitleri ve dışarıda kalan tüm payeler kare şeklinde bir düzlemedir. Revak kemerleri tuğlalarla kaplanmıştır. Zemin katın revaklarında yer alan bezemeler farklı şekilde oluşturulmuştur.¹¹⁴

Tipik şehir içi hanlarda olduğu gibi karşılanması düşünülen bütün gereksinimlerin giderilebilmesi adına Emir Han da bu amaç üzerinden kurgusal plan gerçekleştirilmiştir.

Emir Han, Orhan Gazi Külliyesi'nin bir bölümünü oluşturmaktadır ve Emir Han'ın inşası ile ilgili kesin tarihin varlığına rastlanmamakta, yapının külliye inşası sırasında başlatıldığına dair 1336 senesinden birkaç sene sonra inşa edildiği belirtilmektedir (Çetintaş, 1946:22). Yıldırım Bayezid, döneminde yeni bir Bedesten meydana getirirken kısa süreliğine Emir Hanı bir müddet "Eski Bedesten" olarak kullandığı için bu isimle de tanınmıştır. Emir Han birçok kere yanmış veya yıkılmıştır. Ancak her seferinde daha büyük maliyetler ile tekrardan revize edilmiştir.¹¹⁵

1416 senesine değin Bezzazistan ismiyle tanınmış olan bu han (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 334). Bursa şehrine gelen kepenekçilerin bu yapıda konaklanmaları sebebiyle zaman içerisinde Kepenekçiler Çarşısı ismi ile de tanınmıştır (Kaplanoğlu, 2003:31).

Bu han kare tiplmesiyle bir iç avlu çerçevesinde sıra sıra dizilmiş iki katlı revak ve merkeze açılan odalardan meydana gelmektedir. Elde edilen verilere göre, bu yapının

¹¹⁴ Bkz., <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-hani>

¹¹⁵ Bkz., <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/emir-han-bey-hani/>

dış ölçüleri 4600 x 5000 metre ebatlarında tasarlanmış, sırt kesiminde Ulu Cami minaresinin altına doğru da bir ahır yapısının yer aldığı belirtilmektedir. Orhan Gazi Külliyesi'ni kalın yapılı bir bedenle çevrelemiştir. Sur dışına, Taş Kapı ve Demirkapı isimli yapılarla ulaşıldığı ifade edilmektedir (Erler, 1975, s. 51).

Avlunun merkezini gören birtakım dükkanların üst kesimlerinde oluşturulmuş olan saçaklar şeklinde yapılan branda kaplamaları ve avlu ortasındaki masalara ve kötü hava şartlarından korunmak amaçlı yapılan şemsiyelerin hanın avlusunda bir görüntü kirliliği oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu alan bugün daha çok hac ürünleri ile dinsel yayın ve malzemeler satan dükkan sahiplerinin ürünlerini sergilediği alan olarak kullanılmaktadır. Araştırmalar neticesinde ve yapılan saha araştırmasında bu hanın daha çok orta yaş ve üzeri insanların ziyaret ettiği bir mekân olduğu anlaşılmaktadır (Ağın, 2014, s. 74-76). Emir Han aynı zamanda döneminin orta büyüklükte işletmelerinin açılarak hizmet ettiği bir yer olarak da görülmektedir (Bağbancı, 2007, s. 96).

Bubik'in anlatımlarına göre; çarşı mevkiinden yürüyünce sağ kısımdan günümüzde olduğu gibi Emir Han'a girilirdi. Han kapısının karşı kesiminde dar aralıkta ibrişimciler yer almaktaydı. Bu aralıktan başlayarak ve kuyumcuları geçerek Bedesten'e ve İvaz Paşa Çarşısı'na ulaşıldığı (Bağbancı, 2007, s. 304).

Günümüzde Emir Han'ın ziyaretçileri Ulu Camii'nin ön cephesine bakan kısımda olması ve dini yayınların ve hac malzemelerinin satışının gerçekleştirilmesi nedeniyle belli bir gruba daha çok hitap etmektedir. Han içerisindeki kültürel mekânlar geçmişle günümüz arasında bağ oluşturulabilecek kültürel bellek icracılarından yoksundur. Değişen ihtiyaçlar ve ürünlere olan ilginin farklı merkezlere yönelmesi neticesinde bu handa da arayışlar değişerek daha çok talep edilen ürünlerin satışına hizmet etmeye başlamıştır. Emir Han konum itibarıyla Hanlar Bölgesi ve çarşılara ulaşımın sağlandığı ve camii ile de ilişkisinin güçlü olmasından her dönem kültürel etkileşimin en yoğun olduğu alanlardan birisini oluşturmuştur.

Resim 56: Emir Han avlusu

Resim 57: Emir Han giriş kapısı

2.2.4. Eski İpek Han

Bedesten' in batı yönünde, Pirinç Han'ın güney kesiminde yer alan İpek Han, Çelebi Mehmet Vakfı bünyesinde yer almaktadır. Sultan Han adı da verilmekte olan bu yapı (Cezar, 1985) 15. yüzyılın ilk dönemlerinde, Bursa Yeşil Külliyesi'ne gelir elde etmek amacıyla inşa edilmiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 333).

İpek Han binası, alış verişlerin yapıldığı bir mekân olmaktan ziyade, ipek tüccarlarının oturacakları bir mekân amacıyla da kullanılmıştır (Dalsar, 1960, s. 256). Bursa şehrinde ipek alış verişi yapan ve bunların bütün işlerini gerçekleştiren kazzazlar, bu yapının her iki tarafında bulunan dükkanlarda çalıştıklarından, bu hana Büyük Kazzazhane de denilmiştir (Dalsar, 1960: 258).

İpek Han'ın aynı zamanda Arabacılar, Sultan Han, Paytoncular Hanı, Eski ve Yeni ipek Han, Han-ı Harriri olarak da isimlendirildiği bilinmektedir. İpek tüccarları ve iplikçilerin yer aldığı han, aynı zamanda konaklamaya yönelik kullanılmıştır (Yenen, 1987: 157-158). Bursa'daki hanların çoğunluğunda konaklama olmamıştır. Yalnızca çok zengin olan tüccar ve seyyahlar hanlarda kalabilmiştir.

1655 senesinde Thevenot, 1701 senesinde E. D. Chishull, Bursa şehrine geldikleri zaman İpek Han'da kaldığı bilinmektedir. 19. Yüzyılda Bursa'ya gelen Marie de Launay İpek Han' ı şu şekilde betimlemektedir:

“...Bursa pazarlarının birçoğu, şehrin merkezindedir. Bu yapılar oldukça geniş, uzun ve üzerleri kubbeler ile kapatılmış olan birtakım sokaklardan meydana gelmiş olup, küçük bir şehir görünümündedir. En ünlüsü de İpek Han'dır. İpek Han çok büyük olup, kare şeklindeki bir yapıdır. Burada, dükkanlar mestur olup her bir ticaret malı satılır. İpek Han'ın meydanında, etrafı birtakım kemerler üzerinde, kubbe ile kapatılmış bir garip yapısı vardır. Bu hanın merkezinde, içinde su havuzu yer almaktadır. Aynı zamanda da bu han, ipek gümrüğünde görev yapan memurlarının kaldığı mekândır. İpek Han'ın içerisine, çok büyük beyaz renkli bir kemer altındaki kapıdan girilir. Bu kemerin etrafı, kırmızı ve mavi renkli çiniler ile çok güzel bir biçimde bezenmiştir. Yapı, Osmanlı

Sultanı 2. Murat zamanında bizzat kendisi tarafından inşa ettirilmiştir....” (Günaydın ve Kaplanoğlu, 2004: 155).

İpek Han, avlu civarındaki iki katlı revak ve bu revaklara açılan zemin katta 39, üst katta 42 odadan meydana gelmiştir. Dönemimiz itibariyle bu yapının kendine has kısmından yalnızca batı bölümü kalmıştır. Batı bölümünde bulunan alt kat revakları çapraz tonoz, üst kat revakları kubbe, odalar ise beşik tonozla örtülüdür. Avlunun meydanında, günümüzde bulunmayan 12 köşeli bir mescidin yer aldığı bilinmektedir. Emir Han'ın duvarları kaba yontma taş ve tuğlalarla bezenmiştir. Yapının alt kattaki revak ayakları ve bunlara yerleşmiş olan yuvarlak kemerler, taş ve tuğlalarla kaplıdır. Üst katın ise revak ayakları ve kemerleri de tuğla yapılıdır. 1557 senesi, 1632 ve 1775 senesinde birtakım revize işlemleri gören bu yapı, son şekli itibariyle 1980 senesinde restorasyon geçirmiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 333).

Resim 58: Emir Han'ın giriş kısmı

2.2.5. Eskişehir Hanı

Günümüzde özgün yapıdaki hana ait yalnızca çok az kemer ve hücresi bulunmaktadır. Bilhassa Eskişehir güzergahından gelen yolcuların burada kalması ve İpek Yolu ticaret kervanlarının güzergahı üzerinde yer almasından ötürü Eskişehir Hanı olarak isimlendirilmiştir.

Dönemimizde de bu isim ile bilinmekte olan hanın ise 150 yıllık bir tarihi geçmişi bulunmaktadır. Bu han aynı zamanda da “arabacılar hanı” olarak da bilinmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından revize işlemleri yapılmıştır.¹¹⁶

Yaklaşık olarak, 1460 yıldır üretilen ipek ile zengin bir şehir statüsü kazanan Bursa şehri, zaman içerisinde pek çok anıtsal eseri de bünyesinde barındırmıştır. İşte bu eserlerden günümüze kalanların en eskilerden biri de, 1517 senesinde Davut Paşa aracılığı ile inşa ettirilmiş olan Eskişehir Hanı’dır. Kervansaray konsepti ve Han mimarisi içerisinde yaptırılan bu ilk eserden günümüze yalnızca birkaç kemer ve dolap kalmıştır.

1530 ve 1765 senelerinde gerçekleşen Bursa yangınları ile büyük zarara uğrayan çarşı 1608 senesi itibariyle Kalenderoğlu isyanlarında da yakılıp yıkılmış ve ilerleyen süreç içerisinde eski çekiciliğini ve işlevini de kaybetmiştir. Buna rağmen, Eskişehir Hanı, Bursa’nın önemli kültürel mekânlarından birini oluşturan merkez bölgesinde bulunduğundan, her dönemde bu yapı önemini muhafaza etmiş ve şehrin odak merkezlerinden biri olmaya devam etmiştir.¹¹⁷ En son 2010 yılında uygulanan restorasyon işlemleri belediye tarafından gerçekleştirilmiş ve butik otel statüsünde işlevsellik kazandırılmıştır. Yaklaşık 1600 metrekairelik bir sahada yer alan hanın üst katı butik otel, alt katı ise iş yeri biçimiyle yeniden revize edildi.¹¹⁸

¹¹⁶ Bkz., <https://www.bursa.com.tr/eskisehir-hani-357.html>

¹¹⁷ Bkz., <http://www.ipekyolubutikhotel.com/wp-content/uploads/2015/06/ipekyolu-katalog.pdf>

¹¹⁸ Bkz., <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/bursa/eskisehir-hani-butik-otel-oldu-acilisi-muezzinoglu-yapti-10793409>

Resim 59: Eskişehir Han Girişi

Resim 60: Eskişehir Hanı Butik Otel İç Kesim

2.2.6. Fidan Han

Mahmut Paşa Hanı şeklinde de tanınmakta olan bu handa fidan satışı gerçekleştirildiği için “Fidan Han” şeklinde isimlendirilmiştir. Kare şekline benzer bir iç avlu civarında dizilen iki katlı revak ile odalardan meydana gelen Fidan Han, Bursa şehrinin en önemli hanlarından birisidir. Bu yapıya giriş, doğu ve güney kesimde yer alan iki kapı ile sağlanmaktadır. Han avlusunun meydanındaki zeminde şadırvanı üzerinde olan bir mescid yer almaktadır (Halı ve Yavuz, 2019, s. 85).

Çoğunlukla burada ipek tüccarları yer aldığından, 1650'li senelerde çuhacıların da han içerisinde bulunduğu ve Bursa için önemli hanlardan biri olduğu düşünülmektedir (Faroqhi, 1998: 51). Büyük çoğunlukla kumaş satıcılarının da bulunduğu bu han, Saman Pazarı olarak tanınan bir alanda oluşturulmuştur. Han'ın kapısının Uzun Çarşı'ya açılmaktadır.

Önemli ticaret merkezlerinde oluşturulan büyük hanlardan dolayı, açık pazar alış verişi şeklindeki ticari mekân alışverişleri biraz da olsa azalmış ya da tamamen ortadan kalkmaya başlamıştır (Akdağ, 1979: 221).

Hanın doğusundaki çıkış kapısında, daha çok pazar esnafıyla alıcılarına hizmet vermekte olan küçük lokantaların bulunduğu mekânda, daha önce bu yapıya ait ahır ve mal depolarının yer aldığına ulaşılmaktadır. Ahırların ve diğer yardımcı tesislerin bulunduğu kısımda, günümüzde yeni inşa edilen bazı dükkanlar yer almaktadır (Dara, 2000: 78).

Ayrıca Fidan Han, tipik bir Osmanlı mimari tasarısına sahiptir. Hanın avlusunun etrafını çevreleyen revakların alt kat ve üst katlarda yer alan odalarla beraber iki katlı bir yapı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihi yapının alt katında 48 oda, üst katında ise 50 oda yer almaktadır. Alt kattaki odaların ve revakların üstü tonoz örtülüdür. Üst katta yer alan odalar tonoz ile örtülü olup revakları da kubbe ile sarılmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 146).

Bu yapıya giriş güney ve doğu yönlerinde yer alan kapılarla gerçekleştirilmektedir. Güney yönündeki girişin üstü aynalı tonoz bezemeleriyle kaplıdır. Girişin doğu ve batı yakasında yer alan basamaklarla üst kata geçilmektedir. Çarşı tarafındaki alt kat odaları hariç, diğer odaların dışarıya birer pencereleri bulunmaktadır. Pencereler dönem dönem gerçekleştirilen revize işlemleri neticesinde özgünlüğünü kaybetmişlerdir. Arka cephede bulunan üç pencere de tuğlalardan meydana getirilmiş sivri kemerli, mermer söveli ve demir parmaklıklardan oluşturulmuştur (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 338).

Bu yapıya ilk kez 1872 senesinde bir sabunhane odası açılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde aynı şekilde Pirinç Han'a da bir sabunhane yapıldığı bilinmektedir (Kaplanoğlu, 1996: 25).

Bunun dışında ise bu han yapısının daha çok istirahat amacına yönelik kullanılmakta olduğu bilgisine de ulaşılmaktadır (Ağın, 2014, s. 73).

Resim 61: Fidan Han'ın görüntüsü

2.2.7. Galle Han

16. yüzyıl Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın devlet erkanlarından biri olan Semiz Ali Paşa tarafından vakfına gelir getirilmesi amacına yönelik inşa ettirilmiştir. İsminden de tahmin edileceği üzere, han içerisinde buğday, arpa gibi bakliyat ürünlerinin satıldığı bir ticari yapı şeklinde oluşturulmuştur (Dalsar, 1960: 261).

1906 senesi itibariyle Cumhuriyet Caddesi'nin kullanımı daha işlevsel olması ve bu caddenin hanın tam merkezinden geçmesinden ötürü han ikiye bölünmüştür. Bir bölümü caddenin güney yönünde, diğeri kuzey yönünde kalmıştır. Dönemimizde güney yönünde kalan Bizans kemerli büyük ve saç kaplı ahşap bir kapısı yer almaktadır. Kuzey yönünde ise, yapının yalnızca bir duvarı günümüze ulaşmıştır. Bütünüyle değerlendirildiği zaman Galle Han'ın günümüze ulaşan bölümleri oldukça kısıtlıdır. Ulaşan kalıntılara bakılırsa, iki katlı inşa edilmiş bu yapının inşaat malzemesi tuğla ve kesme taşlardan meydana gelmiştir. Sağlam kalan odaların üstlerinin tonozdan yapıldığı anlaşılmaktadır. Üst ve alt kattaki odaların önünde ise bir dizi revak bezemesinin bulunduğu söylenmektedir. Alt kat dönemimiz itibariyle tahıl deposu şeklinde kullanılmaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983: 337).

Celali isyanları esnasında bu yapının bazı kesimleri zarara uğramıştır. O esnada ise hanla birleşik düzende olan dokuz tane dükkan, kapı saçakları ve ahır çatısı tutuşmuş, 14 bin Osmanlı parası harcanarak yeniden onarılmaya çalışılmıştır (Kepecioğlu, 1934: 21-22). Dönemin kayda alınan sicillerinden yola çıkarak Galle Han civarında ek yapılarla meydana getirilen bir pazar alanının varlığından da söz edilmektedir. 1638 senesinde bir fermanda, han ile beraber otuz iki odada ikamet eden kuşakçı esnafının 15-20 Osmanlı parası civarında kira bedeli olup, fiyatı az olduğu düşüncesi ile yüksek bir fiyatlandırma ile tekrardan kiralanması gerektiği düşünülmüştür. 1670 senesinde çatı kısmı şiddetli rüzgardan dolayı uçmuş daha sonra yerine yenisi yapılmıştır (Erler, 1975, s. 59).

Devletin, ticari hayata verdiği önemden dolayı rahat bir şekilde alım satımın gerçekleştirilmesi adına uygulanan bir önlem de, yeni ticaret sahaları meydana getirmek olmuştur. Bu sebepten 15. yüzyıl içerisinde Yeni Galle Pazarı adıyla bir de pazar inşa

edilmiş olup bu pazarın içerisine Ali Paşa Hanı, Tahıl Han ya da Galle Hanı adıyla anılan bir han da inşa edilmiştir 16 Eylül 1595 senesinde tutulan sicil kayıtlarında Ali Paşa ve Yeni Tahıl Pazarı ifadelerinin burası için kullanıldığı belirtilmektedir (Ergenç, 2014: 39).

1855 senesinde yaşanan büyük depremden sonra handa bazı bölümlerde oluşan tahribatlardan ötürü, han içerisinde yeni revize işlemleri uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalardan sonra hanın önemli bir bölümü tamir edilememiş yalnızca bazı elverişli bölümleri ile işlevselliği devam ettirilmeye çalışılmıştır. Kazım Baykal, hanın güney yakasında un dükkanlarının bulunduğunu belirtmiştir (Baykal, 1993: 110). 1906 yılında Cumhuriyet Caddesi'nin de kullanıma kazandırılmasıyla büyük oranda hanın işlevi yok olmuştur.¹¹⁹

Galle Hanı'nın kullanılamaz hale gelmesi neticesinde şehrin yeni bir tahıl pazarına gereksinimi ortaya çıkmıştır. Buna yönelik olarak, 1907 senesinde, Galle Hanı'nın altında yeni bir tahıl borsası inşa edilmiştir. Hanın bu yapısı, kare şeklinde planlanmış olup bodrum ve zemin katlardan meydana getirilmiştir (Kaplanoğlu, 2016: 150).

2014 senesinde Osmangazi Belediyesi Galle Han'ın restorasyonunu gerçekleştirmiştir. Dönemimizde tahıl deposu ismi ile kültür merkezi amacıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda, bu yapıdan arda kalan sağlam duvarlar ve revaklar meydana olsa da, bunlar hanın kuzey yönünde çeşitli meslek dallarından oluşan küçük ticaret dükkanlarının bulunduğu bölümde kalmıştır. Ancak uzun yıllar boyunca hanın avlusuna gölge yapan tarihi çınarlar ve çinili çeşmeler günümüzde yok olmuştur.

2008'deki bir gazete yazısında, Başkan Altepe ile gerçekleştirilen görüşmede, bir dönemler tam meydanından cadde geçirilen, kasıtlı olarak yok edilmeye uğraşılan bir eseri tekrardan hayata döndürdüklerini ifade etmektedir. Çok az bir kısmı ile hayatta kalan Galle Han'ı 3 aşama şeklinde şehre yeniden kazandıracaklarını ifade eden Başkan Altepe, ilk aşamanın bitirildiğini de vurgulamıştır. Tekrardan ayağa kaldırılmaya çalışılan hanın ilk aşaması gereksiz levha kirliliğinden arındırılmasıdır. Osmangazi

¹¹⁹ Bkz., <https://medium.com/@BursaHaberleri/galle-han-tah%C4%B1-han%C4%B1-tarih%C3%A7esi-foto%C4%9Fraf-galerisi-683736ee807f>

Belediyesi ilk önce Galle Hanı'nın ve etrafındaki kötü görüntülerin temizlenerek mekânın ve çevresinin cazibesini arttırmayı amaçlamıştır. Bu hedef doğrultusunda başlatılan çalışmalar kapsamında cephe silüetleri düzenlenmiş, caddeyi gören duvarların daha rahat nefes alması sağlanarak, çatısı ve kubbesi revize edilmiştir. Belediyeye ait iki iş yeri de yıkılarak yapının İnönü Caddesi'ne bakan yönünün görünmesi sağlanmıştır. İlk aşamada toplam 9 iş yerinin duvarı revize edilmiş oldu. Tarihi bir yapı olan bu hanın yeniden hayata geçirilmesine yönelik çalışmaların yanı sıra görüntü kirliliği ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla, Galle Han'ın günümüzde görsel olarak Cumhuriyet Caddesi'ne farklı bir güzellik değeri kattığı aşıkardır.¹²⁰

Resim 62: Farklı açılardan çekilmiş Galle Han

¹²⁰Bkz.,<https://www.yenisafak.com/yerel/mimar-sinanin-eseri-eski-onemine-kavusuyor-151622>

Resim 63: Galle Han'daki Tarihçe

2.2.8. Geyve Hanı

15. yüzyılda Hacı İvaz Paşa aracılığıyla inşa edilerek, Sultan Çelebi Mehmet'e hediye olarak verilmiştir. Daha önceden bu isimle tanınan han, 17. yüzyıl sonrasında ise Geyve Han şeklinde isimlendirilmiştir. Demirkapı Çarşısı'nın doğu yönünde bulunmaktadır. Bu yapı aynı zamanda, Ütücüler, Lonca Hanı ve Payigah Hanı isimleriyle de anılmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 338).

Bu han; iki kattan oluşturulmuş ve kare avlu içerisinde dizi dizi sıralı şekilde planlanmış tonozlar ile revakların örtülmesi, aynı zamanda bu yapılara açılan beşik tonozlarla kapatılan odalar, zemin katta yer alan üstü tek kubbeli yapıyla örtülü mescitten meydana gelmiştir. Kare planlı bir çizime sahip olan bu hana giriş batı, güney ve kuzey yönlerinden olmak üzere üç taraftan da gerçekleştirilmektedir. Avlunun meydanında da şadırvan yer almaktadır (Halı ve Yavuz, 2019, s. 83).

Geyve Han'ın zemininde bulunan ve diğer kattaki odalarından değişik yapılmış kubbe ile kapatılmış mescidinin tamamıyla Büyük Selçuklu Devleti'nde görülen ve Orta Asya' da yer alan kervansaraylardaki yapılara benzer oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Güler, 2020, s. 26).

Bunun dışında bu dönemlerde Geyve' de ipek böceği bakılmakta olup bu kozaların el çıkırıklarında eğilmekte olduğu special hanelerde oldukça önemli görülen sayısı dışında yedi adet böceklikten söz edilmektedir. İster bu evlerde isterlerse de böcekliklerde eğrilen kozalardan yaklaşık 16-17 kilogram ham ipek üretilmekteydi. Yine aynı şekilde arşiv belgelerinden ulaşılan bilgilere göre 1842 senesinde Geyve'de üretilen ham ipeklerden ödenen öşür vergisi fiyatı 26 kuruştur. Bu dönem içerisinde, üstelik, Osmanlı Devleti'nin ipek üretimi ve İpek böcekçiliğini geliştirmek ve büyütme adına birtakım tedbirler aldığı da görmekteyiz.

1902 senesi sicil kayıtlarına göre İpek böcekçiliği ile uğraşan halkın temettü vergisi ödemesi ve böceklikten alınan konut vergisinin alınmaması lazım gelirken Geyve'nin bazı köylerinde böcekhanelerden vergi alınmasından kaynaklanan şikayetlerin oluşmasına istinaden gereğinin ifasına yönelik isteklerden bahsedilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda ise Geyve' de yapılan ipekböcekçiliğinin bölge ahalisi adına tarımsal ekonomi anlamında değerini de meydana çıkarmaktadır.¹²¹

Dönemimizde ise bu mekânlar büyük çoğunlukla birden fazla toptan tekstil malzemeleri satışı yapan dükkan sahipleri tarafından kullanılmaktadır (Bağbancı, 2007, s. 70).

Bunun dışında Hanlar Bölgesi-Geyve Han revize planlarıyla kentsel gelişimine yönelik, zaman içerisindeki yapıların çevresini saran donanımsız yapıların onarılması, tarihi dokuya uygun görülmeyen yapıların ise yapı içerisinde arındırılarak hanların geleneksel doku içerisinde görsel yönden açısının tekrardan oluşturulması, hanın konumlandığı coğrafyada bulunan ticaret işlevinin muhafaza edilmesi ve alanın kentsel hayata yönelik canlılık katacak organizasyonlar ile donatılması hedeflenmektedir.

¹²¹ Bkz., <https://geyvegundem.com/yazarlar/yavuz-sengul/geyve-han-yazi-yavuz-sengul/>

Resim 64: Geyve Han iç avlusu

Resim 65: Geyve Han kuşbakışı görünümü

2.2.9. Kapan Han

Kapan sözcüğü Arapça'dan kabban kelimesinden türetilmiş olup ağır yüklü malzemeler için kullanılmakta olan tek kollu büyük kantar manası taşımaktadır. Mısır'da kantar veya terazi kullanmakta olan şahısa kabbanî ismi verilirken; alış veriş işlemleri ile ilgilenen kuruluşa da Divanül Kabbani adı verilmektedir (Sevim, 2009, s. 26).

Kapan hanlarda yiyecek içecek çeşitleri, binek ve yük hayvanları, keten, pamuk, kösele gibi hammaddelerin de vergi hesaplamaları gerçekleştirilmektedir. Kapan hanlarının işletilmesi adına devlet, halka mukataa sistemi uygular ve bu mukataa sistemine göre devlet halkın işletmelerinden kira fiyatı karşılığını iltizama vererek elde edilenleri doğrudan doğruya hazineye nakdi gelir elde edilmesine yardımcı olurdu.

17. yüzyıl içerisinde Bursa şehrindeki kapanlar hakkında Fahri Dalsar 4 kapan hanının varlığından söz etmektedir. Bunlar; İpek Kapanı, kantar ve terazi, meyve- sebze kapanı

ve galle kapanıdır (Kaplanoğlu, 2016, s. 36). Bursa'daki bu kapan hanların, mukataa gelirinin 3' te 2' si mizan mukataası şeklinde karşılanmaktadır (İnalçık, 1960: 57).

Kamil Kepecioğlu ise kapan hanlarla ilgili olarak kadı sicillerinden elde ettiği veriler doğrultusunda, 1567 senesinde Kapan Han'da birkaç yeniçerinin yabancılar ile münasip karşılanmayan durumlarda bulunulduğunun ve bu sebepten buranın ticaret işlevinden ziyade misafirhaneye benzer bir yapı şeklinde olabileceğine yönelik işaretler bulunmaktadır (Alkan F. , 2019, s. 49). Bunun dışında bu yapı, Atatürk Caddesi üzerinde yer almakta olup 1.Murat tarafından artan tarım ürünlerinin satışının yapılabilmesi adına 14. yüzyılın son yarısında inşa ettirildiği bilinmektedir (Dara, 2000: 70).

Şehirdeki halkın alış veriş ihtiyaçlarının karşılanabilmesi adına köylünün sağlamış olduğu tarım ürünlerinin vergileri bahsi geçen Kapan Han'ında toplanmış aynı zamanda da dağıtım ve satışı gerçekleştirilmiştir. Hanın, büyük bir avlu etrafında sıralanmakta olan iki katlı revaklardan ve revaklara açılan 29 adet odadan meydana geldiği bilinmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1985: 339). Planında "U" şeklinde çizilmiş olup 900 metre karelik bir alanı yönetmekte olduğu dönemin seyyahlarının kaleme aldığı seyahatnamelerden ulaşılmaktadır. 1864 senesine dair belgelere göre 868 metrekarelik olan bu hanın, 20 tane odası bulunmakta ve bir mescide sahip olduğu anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1989: 276) Bu han günümüzde odun deposu olarak kullanılmaktadır (Halı ve Yavuz, 2019, s. 86).

Baykal, Kapan Han'ının üst katında yer alan odalarında, büyük bir kantardan ve okkaların varlığından söz ederek bunların parçalarının da müzeye gönderilmiş olduğunu ifade etmiştir. Zaten, Kapan Han' da yiyecek, içecek ve diğer tahıl ürünleri benzeri gıda ürünlerinin tartım işlemlerinden geçmesini sağlayan sistem kurulmuştur (Kırayoğlu, 2004, s. 24). Elde edilen diğer bilgilerde ise 19. yüzyıl sonlarına doğru Kapan Han'ın bir kısmının yol açma girişimleri sırasında yıkılmasıyla ilgilidir (Bağbancı, 2007, s. 105). 1855 senesinde yaşanan büyük depremde Kapan Hanı'nın yarısının tamamen tahrip bir duruma düştüğüne İşaretnüma'dan ulaşılmaktadır.¹²² Yusuf Oğuzoğlu ise

¹²² Bkz., Gökmen-zâde Seyyid el Hâcî Hüseyin Rifat Efendî Bursavî, İşaret-numa, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, No.1272, vr.10

1855 yılında yaşanan depremin Bursa'daki etkilerini ifade ettiği araştırmasında Kapan Hanı'nın birkaç bölümünün daha yıkıldığını yazmaktadır (Oğuzoğlu, 1999b, s. 82). Aynı zamanda kapının kuzeyindeki üst odasında kapan işletmesinde kullanılmakta olan kantar ve okkaların yer aldığını da belirtmiştir.

Bursa' da Kapan Han'ın ticaret hanlarından biri olarak kullanıldığını, aynı zamanda kentin ticaret işlevinin düzenlenmesi için kullanılarak, yüzyıllar boyunca kente hizmet ederek önemli bir kültürel mekân oluşturduğu anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde değişen gereksinimler neticesinde yıkıldığını ve bugünüme kalan bazı kısımlarının da kullanıldığını söyleyebilmekteyiz. Nitekim, günümüz itibariyle revizeye tabi tutulmuş duvarlarının arasından ikinci katın saçakları görülmektedir (Alkan, 2019, s. 50-51).

Resim 66: Orhan Camii Yönünden Koza Han Dış Görüntüsü

2.2.10. Koza Han

Osmanlı Devleti'nin, koza elde etmek ve ham ipek üretebilmek adına birtakım girişimlerde bulunmuş oldukları aşikardır (İnalçık, 1996, s. 65). Batı dünyasında hızla gelişmekte olan ipekli dokuma sanayisi ile artan ham madde ihtiyaçları yabancı tüccarların yüksek fiyat vermeleri neticesinde, Bursa' da üretim yapan kesimin rekabet şanslarını kaybetmekte olduğu açıkça görülür (Tekeli, 1999: 85).

İlerleyen dönem içerisinde hammadde de sıkıntı yaşamakta olan Fransa'daki ipekli dokuma sanayicilerinin, koza ithalinin karşılanmasının ekonomik olmayışı ve Bursa'nın yerel teknolojisi ile işlenmekte olan düz ve eşit kalınlığa sahip olmayan ipliklerinin ileri teknolojik yapıda üretilen Fransız dokuma sistemlerinin kullanılmaması sebeplerinden dolayı, Bursa' da ipek ipliğinin en ucuz ve verimli bir biçimde dışarıya satışının sağlanması aşamasına gelinceye kadar pek ve ipekçiliğe yatırım yaparak satış evresinin gerçekleştirilmesi için makineleşmeyi getirmişlerdi. Sonuç itibariyle de tüm gelişmeler neticesinde kozacılık faaliyetleri de artmaya başlamış bilhassa ilk zamanlar evlerde üretim gerçekleştirilmiştir (Tekeli, 1999, s. 17).

Koza han da bu kapsamda, Sultan 2. Bayezit tarafından 1490 senesi itibariyle ilk aşamada İstanbul'da bulunan cami ve imarethanelere gelir sağlayabilmesine yönelik inşasını başlatmıştır (Cezar, 1985: 98). Bu han, Ulu Cami ve Orhan Camisi'nin ortasındaki alanda yer almaktadır.

Dönem içerisinde pek çok isimle anılmıştır. Bu isimlerden birkaçı; Cedit-i Amire, Yeni Kervansaray, Beylik Kervansarayı, Simkeşhane ve Koza Han gibi isimler almıştır (Dalsar, 1960: 257).

Bunun dışında bu hanın donanımına bakıldığında, Bursa' ya getirilen ipek, Koza Han'da resmi terazi ya da Bac-ı Amidin vergisinin ödenmesinden sonra satış gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla, ipek kozasının ticareti bu yapıda karşılanmaktaydı. Aynı zamanda devleti temsilen İpek Emini isimli devlet erkani da bu handa bulunmuştur (Yenen, 1987: 159). Koza Han, Osmanlı'nın ticaret işleriyle ilgili memurlarının ticaret işlerini gerçekleştirebilmeleri adına konaklanmış oldukları bir han

olarak da Bursa için önem teşkil etmekte olup bu donanımını muhafaza edebilmiştir (Cezar, 1985: 97). Her sene düzenli bir biçimde gerçekleştirilen Koza Bayramı bu yönden halk için mühim bir anlam barındırmaktadır (Dalsar, 1960: 258). Ayrıca Bursa şehrinde ipek tartımı, Orhan Gazi zamanında ilk Bey Hanı, daha sonrasında İpek Han'ında ve son olarak Koza Han'da gerçekleştirilmiştir (Yenal, 1996: 37).

Bu yapı biçim itibariyle, kare şekline yakın dikdörtgen bir avlu çerçevesinde bulunmakta olup iki katlı ana yapılarla, doğu yönünde ahır ve mal depolarının yer aldığı ikinci bir avlu parçasından meydana gelmektedir. Han' a kuzey yönünde eşlik eden yuvarlak kemerli, taştan işlenmiş kabartmalarla bezenmiş bir kapı eşlik eder ve giriş buradan yapılmaktadır. İki yanında da dükkanların dizilmiş olduğu bu han, dışa çıkıntılı şekilde giriş hacmi aynalı tonoz kaplamalı bir üst yapıdan meydana gelmiştir. Bu bölümden avlusuna çıkılan yuvarlak tonoz kaplı bir hacme girilmektedir. Zemin katında 45, alt katında ise 50 oda bulunmakta olup toplam 95 adet odanın varlığı söz konusudur. Bu yapının üst katına ise revakta yer alan basamaklar aracılığı ile geçilmektedir. Ahırların ve mal depolarının yer aldığı han kısmı ise doğudaki kapıdan gerçekleştirilmektedir. Bu hanın yapısı sadece tuğla ve taştan meydana gelmiştir. Avlunun meydanında da taştan inşa edilmiş bir şadırvan ve üstünde de bir mescid yer almaktadır. Bu mescid sekizgen bir tasarı ile oluşturulmuş, köşelerinde sekiz ve ortasında bir ayak üzerinde durmaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983: 340)

1630 yılında ise Stochove Bursa şehrine gelmiş ve şehrin kumaş çarşıları ile konaklandığı hanı seyahatnamesinde kaleme almıştır:

“ Bu kervan hanları, yerden yüksek ve gezilebilecek açık yollarla sarılmış olup çoğu zaman bir manastır şeklinde kurulmuştur. Türk kültür geleneğinde çatı odasından başka herhangi bir yerde kalınabilecek yer yok iken, bu kervan hanlarında binanın bir alt kısmında geniş ahırlar, üstünde yer alan odalar ise çok güzel meydana getirilmiştir. Bu mekânlar pahalı olsa da bütün seyyahları konaklanacağı halka açık bir mekânsal yapılarıdır...” (Lowry, 2004: 67).

Günümüzde Koza Han'ın alt ve üst bölümlerinde bilhassa ipek ticareti gerçekleştiren iş yerleri yer almaktadır. Alt katında aynı zamanda, avluya hizmet sunan çay ve kahve evleri ile avluda birkaç oturma alanı yer almaktadır. Koza Han bunun dışında avlusunda her yaş grubundan bireylere hitap eden unsurların varlığı söz konusudur. Dolayısıyla buna ek olarak da Koza Han'ın diğer hanlara kıyasla daha fazla turist çekme amacına yönelik bir kullanıma sahip olduğu ifade edilebilir. Öyle ki, Koza Han, değerlendirilen hanlar içerisinde en popüleritesi yüksek ve turistik amaçlı olan han yapılarından (Ağın, 2014, s. 68-73).

Koza Han avlusundaki kültürel etkileşime açık olarak tasarlanan çay ve kahve evleri, yeme içme mekânları ile günün her anında ve her mevsimde yerli yabancı ziyaretçilerin uğradığı, tarihi ve kültürel dokusuna hayran kaldığı, esnaflarıyla sohbet edebildiği ve alışveriş yapabildiği, farklı ihtiyaçlarını giderebildiği, diğer çarşılarla ve hanlara ulaşım yönünden de oldukça rahat bir konumda olması itibariyle, nesiller arası kültürel miras olarak sahip çıkılması ve korunması gereken bir alanı oluşturmaktadır. Günümüzde her ne kadar kozaların satış dönemlerinde yaşanan hareketliliklerin ve iletişimlerin yaşanmadığı bir mekân olsa da tarihi ve kültürel dokusu eksik kalan kısımlarının önüne geçmektedir. Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında bu han da gelenek temsilcileri de bulunmaktadır.

Resim 67: Orhan Camii Yönünden Koza Han Dış Görüntüsü

Resim 68: Koza Han Kitabesi

Resim 69: Koza Han Avlusu ve Mescidi

2.2.11. Kubbeli Han

Bu han dönem içerisinde pek çok farklı isimle anılmıştır bu isimlerden birkaçı şunlardır; Bezir Hanı, Vezir Hanı, Lala Şahin Paşa Hanı, Demir Han, Kubbeli Han gibi isimler kullanılmıştır.

Ayrıca Kubbeli Han, Lala Şahin Paşa aracılığı ile vakıflarına gelir elde etmesi adına inşa ettirilmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi ise bu hanın 1861 senesine kayıtlı Bursa haritasında, Demir Han adıyla, Fidan Hanı'nın doğu yönüne bitişik olarak ikinci bir bölümüne eklenecek şekilde çizildiğini ifade etmektedir (Ayverdi, 1989:95).

Lala Şahin Paşa'nın babasının isminin Abdullah olarak bilinir ve Lala Şahin Paşa'nın babası büyük ihtimalle sonradan Müslümanlığı kabul etmiştir (Basri, Sevim, ve Doğan, 2013, s. 65). Orhan Gazi zamanında yetişmiş olduğu ileri sürülmektedir. 1. Murat'a

şehzadelik yıllarında eğitimci yapmış olduğu için Lala adı ile bilinmektedir. Saltanatın dışından olan ve paşa unvanını kullanan ilk kişidir. Rumeli coğrafyasındaki fetihlerde önemli görevlerde yer almıştır. 1376 yılında Niş'in fethedilmesi esnasında vefat ederek Bursa'nın bugünkü Mustafakemalpaşa ilçesine gömüldüğü bilinmektedir (Kepecioğlu K. , 2009: 141).

Kamil Kepecioğlu'nun çalışmalarından hareketle Lala Paşa'nın Bursa'da, bugünkü Mustafakemalpaşa ilçesinde ve Balkan coğrafyasında vakıf eserleri bırakmıştır. Lala Paşa'nın 1348 senesinde inşa edilen bir vakfiyesi de yer almaktadır. Bu ulaşılan vakfiyeye göre Paşa, Bursa'nın bugünkü Mustafakemalpaşa ilçesinde bir cami ve bir medrese inşa ettirmiş, bunlara ait masrafların da karşılanması için geriye bazı gelirler bırakmıştır. Bu gelirlerin ne şekilde harcanacağına ait bilgiler de vakfiyenin içeriğinde yer almaktadır (Alkan, 2019, s. 61).

Ancak çalışmanın esas konusu olan bu hanın, vakfiyede yer almadığı görülmüştür. Bazı kaynakların içeriğinde hanın, bu vakfa ait olduğu hakkında net cümlelerin yer alması Lala Şahin Paşa Hanı'nın, Lala Paşa'nın bizzat kendi şahsına ait olduğunu doğrular niteliktedir. Kubbeli Han'ın kayıtları, 1348 senesine ait olduğu ileri sürülen vakfiye senetlerinde yer almadığına göre, Osmanlı Padişahı 1. Murat Hüdavendigâr Dönemi'nde 1376 senesi itibariyle vefat eden Lala Şahin Paşa'nın vefatından kısa süre önce, yapılmış olduğu düşünülmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda bu tarihlere ait olan bundan ziyade herhangi bir vakfiye ya da dosya yer almadığı için, bahsi geçen yapının önceki vakfiye içerisinde sözü edilen yapılara gelir getirmesi adına ilave edildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Buna ek olarak ulaşılan bilgiler doğrultusunda 1817 senesine ait bir belgenin içeriğinde Tuz Pazarı'nda kainlık yapan Lala Şahin Paşa Vakfı Demir Hanı tarzında da bir ifade yer almaktadır.¹²³ Aynı zamanda Han, Suphi Bey tarafından çizilen dönemin haritasında Demir Hanı adı ile yer almaktadır.

Han, 1855'te yaşanan Bursa depreminde yıkılmıştır. 1900 senesinde yaşanan Tuz Pazarı yangınında da tekrardan ağır hasar almış ve sadece hanın konumlandığı saha geriye kalmıştır. Bu alan ise, sahipleri Refiefendizade Münip Paşa ve Fesçi Sait Bey

¹²³ Bkz., BŞS, B322 s.4.

tarafından, 1878 ya da 1879 seneleri itibari ile Ahmet Vefik Paşa Hastanesi'ne bağışlanmıştır (Akkılıç, 2002: 520).

Dönemimizde bu sahada, pazar kurulan alanlar bulunmaktadır. 1623 senesi ile 1686 senelerinde revize edildikten sonra, alt katında eskimiş olan yerler işlevsellik kazanmaya başlamıştır (Yenen, 1987: 157).

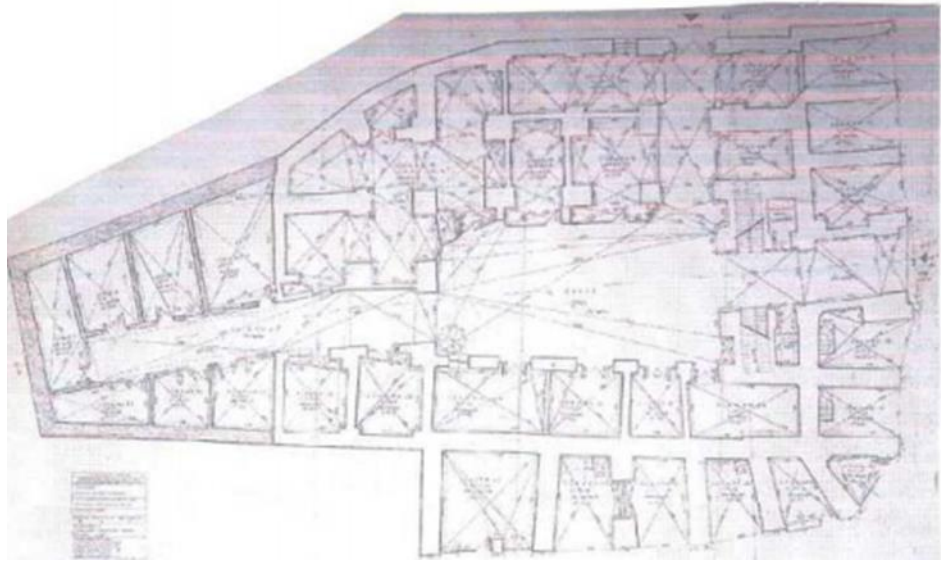
2.2.12. Kütahya Çukur Han

Yönetim ve idari faaliyetlerin İstanbul'a taşınmasının ardından Bursa şehri, uzun süre merkezi Kütahya olan Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olarak yönetilmiştir. 1841 senesinde Hüdavendigâr Eyaleti'nin merkezi haline gelmiş, 1859 ve 1867 senesi arasında bir süreliğine tekrardan İstanbul'dan görevlendirilmiş valiler tarafından burası sancak beyliği şeklinde yönetilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1949: 809). Ayrıca bu dönem içerisinde Bursa merkez, Ertuğrul, Kütahya, Afyon ve Balıkesir' den meydana getirilmiş olan beş ayrı sancağın bir yönetim altında eyalet merkezi şeklinde olduğu görülmektedir (Cuinet, 1984: 143). Bunun dışında bir diğer ismi Çukur Han olan Kütahya Han' ı; Tuz Pazarı Caddesi'nde bulunmaktadır. 2. Murat tahtta olduğu zaman içerisinde, 1404 ve 1451 yılları içerisinde inşa edildiği ve Sultan Yıldırım Bayezid' in damadı olan Buharalı Emir Efendi'nin Vakfı statüsünde olduğu belirtilmektedir (Dalsar, 1960: 260).

Hanın üst katında 19 tane dükkan alt katta ise toplam 17 odacıktan oluşan mal depolarının yer aldığı görülmektedir. Yapı itibariyle kesme taşlardan ve tuğlalardan meydana getirilerek inşa edilmiştir. Yapının kapısı caddeye bakan bir avlu çevresinde sıra sıra dizilmiş iki katlı revaklardan ve odalardan meydana gelen hanın dönemimize yalnızca güney kesiminde kalan zemin kat mahzen odalarından yalnızca üç tanesi ve batı kesiminde kalan kapı kemeri ile basamaklar ve birkaç oda kalmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 333).

Bu yapı 1608 senesi itibariyle yaşanan Celali isyanından çok fazla etkilenmiştir. Çukur bir alanda kalmasından dolayı da Çukur Han tanınmıştır. Diğer hanlardan farklı olarak

bu handa mescit yer almamaktadır. Kuzey yönünde kalan bölümü kısmen yıkılmış olup yerine bir apartman dikilmiştir. Dönemimizde Çukur Han olarak bilinen Kütahya Han'ın yaşayan değerleri arasında, Türk ve İslam kültürüne ait el sanatlarını gerçekleştirenlerden; Hattatlar, Kuyumcular, Çini, Tezhip, Ebru, Ahşap, Resim, Tespih sanatçıları ile bu alanda ticaretle uğraşan esnaflar aktif bir şekilde etkinliklerini gerçekleştirmektedirler.¹²⁴

Resim 70: Kütahya Han'ın planı

¹²⁴ Bkz., <https://www.cukurhanbursa.com/>

Resim 71: Kütahya Han'ın dönemimizdeki revizesi esnasından bir kare

2.2.13. Pirinç Han

Bu yapı, 2. Bayezid döneminde kendi isteği doğrultusunda 1490 senesinde inşasına başlanıp, 1508 de ise tamamıyla bitirilmiştir. Sultan 2. Bayezid'in İstanbul'da inşa ettirilen cami ve imarethanesine gelir elde etmek amacıyla yapılmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983: 340). Yapının mimarları Yakup şah bin Sultan şah ile Ali bin Abdullah Efendi'dir. 1508 senesinde bitirilmiş olan bu yapıda emeği geçen ulufecilerden Zaim İbrahim Efendi'ye bin akçe atıyye ödenmiş olup Bursa'nın meşhur benek kumaşından dikilmiş bir hilat giydirilmiştir.

Pirinç Han, moloz taşlar arasında üçer sıra tuğlalardan meydana getirilmiştir. Hanın giriş bölümünde yer alan kesme taşlar ve taş aralarına üçer sıra tuğlalardan örülmüş olup, avlu kemerleri ile ayakları da kesme taş şeklinde yapılmıştır. Kemerler, kubbeler ve tonozlar tuğladan meydana getirilmiştir (Yüksel, 1989: 78). Yapının giriş kapısı doğu

yönü üstünde yer almakta, 1 ve 2. ayakları arasındaki kısımdan hanın avlusuna doğru girilmektedir. 3 metreye yakın genişliğe sahip olan kapı kemersizdir. ulaşılmaktadır. Dönemimizde bu yapının kuzey yönü çapraz bir biçimde Cumhuriyet Caddesi ile ayrılmıştır. Yapı plan itibarıyla kare görüntüye sahiptir. Alt katında 47 tane oda, üst katında ise iki oda, kapı üzerinde kesişmekte ve birbirine bağlı bir şekilde meydana gelen 4 adet oda yer almaktadır. Bu yönüyle handa toplam 50 oda yer almaktadır (Yüksel, 1989: 88).

Aynı zamanda bu yapının merkez kısmında bulunan ve dönemin bilinen mescidi, günümüzde yer almamaktadır. Bu yapı eski özellikleri göz önünde alındığında develikli ve ahırlıdır. Ayrıca Pirinç Han'ın güney yönünde açılan kapıdan yalnızca ticari işlere yönelik işlev görmesi bakımından tasarlanmıştır. Pirinç Han'ın inşa edildiği tarihler içerisinde Bursa şehrine gelen pek çok Venedikli tüccar, Rusyalı ve Frenk kökenli tüccarların bulunduğu ve dönemin kaynaklarından ulaşıldığı üzere bu tüccarların hana çok yakın bir konumda bulunan Şehreküstü Mahallesi'nde ikamet ettikleri de bilinmektedir.

Bu hana tüccarlar bilhassa kürk ticaretlerini gerçekleştirebilmek için uğramışlardır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise ipek bükücülerinin bu yapı içerisinde toplandıklarına ulaşılmaktadır. Yakın bir döneme kadar Pirinç Han içerisinde görev alan devdahlar ve ipek boyacılarının handa eskiden çalışan ipekçilerin çocukları olduğu da düşünülmektedir (Dalsar, 1960, s. 259). Bu yönüyle meslek icracılarının Yaşayan İnsan Hazineleeri kapsamında değerlendirilebileceği ve icralarının da nesiller arasında aktarımının yapıldığı söylenebilir.

Şehre gelen yabancı tüccarlar da 19. yüzyıldan önce şehrin merkezinde inşa edilmiş olan Pirinç Han içerisinde konaklamışlardır (Erder, 1975: 46).

İlk dönemler içerisinde Pirinç Han'da kürk ticaretleri yapılmış zaman içerisinde ise ipek ipliği eğiren kimseler bu yapıda konaklayarak, bu mekânın ipek ticaretinin odak noktalarından biri haline gelmesine vesile olmuşlardır (Yenen, 1987: 159). Dolayısıyla ipek üreticiliği ve ipek dokumacılığının bir yan kuruluşu halinde değerlendirilen ipek boyacılığı da Bursa şehrinde ağırlıklı olarak icra edilen meslek alanlarından birisi

olmuştur. Boyacılığa yönelik kurulan boyahanelerin büyük bir kısmının da Pirinç Han içerisinde toplu bir şekilde konumlandırıldığına belgelerden ulaşılmaktadır (Kaplanoğlu, 1996: 21).

Pirinç Han'ın yakınında bulunan alana da Kebapçılar Çarşısı adı verilmektedir. Bu çarşıda Bursa şehrinin yiyecek ve içeceklerinin satışını yapan esnafın hepsinin Müslüman ahaliden oluştuğu bilinmektedir. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde Pirinç Han içerisinde bir sabunhanenin var olduğu bilinmektedir (Kaplanoğlu, 1996: 250). Aynı zamanda 1555 yılında bu alan içerisindeki meydanın Tahtakale olarak tanındığı bilinmektedir. Çoğunlukla da Tahtakale Pazarı olarak geçen yer soğan, patates, sebze gibi toprak mahsullerinin ve köyden getirilen gıdaların alış verişi gerçekleştirildiği mekân olarak tanınmaktadır. Bunun dışında, at pazarı kurulmadan önce bu pazarın da Pirinç Hanı'nın bulunduğu alanda yapıldığı görülmüştür. Bu pazar bir müddet sonra Kamberler Mahallesi'ne taşınmıştır. Günümüzde eski Tekel Başmüdürlüğü' nün yer aldığı bu alanda günümüz At Pazarı olarak bilinen hayvan pazarlığı o dönemlerde kurulmuştur (Kaplanoğlu, 1996: 81).

Günümüzde Pirinç Han'ın içi değerlendirildiğinde çok çeşitli kafelerden, yeme içme mekânlarından oluştuğu görülmektedir. Bilhassa bu mekân yeme içme olarak düzenlenmiş, avlusunda pek çok oturma alanı ve vakit geçirme bölümleri oluşturulmuştur. Bu alanlar her ne kadar kültürel etkileşimin gerçekleştiği bölümler olsa da zaman zaman görüntü kirliliğine de yol açmaktadır (Ağın, 2014, s. 63). Bugün avlusunda bulunmayan mescidinin dönemin sicil kayıtlarına göre altında dört odasıyla birlikte 1644 senesinde hasar görmüş yanlarının onarıldığı bilinmektedir. Mescit ile ilgili daha başka herhangi bir bilgi yoktur. Bu bilgiden yola çıkarak Pirinç Han'ın köşk mescidinin de İpek Han' da yer alan mescit gibi üç katlı oluşudur. Yani şadırvanın, üst kesiminde 4 adet oda ile mescit katından meydana gelmiştir. Günümüzde hanın meydanında yer alan şadırvan kalıntısının on altı köşeli bir yapıda olması, bu mescidin Koza Han'ın meydanında bulunan köşk mescit gibi bir tasarıma sahip olabileceğini de düşündürmektedir. Birkaç sene ara ile inşa edilen Koza Han ile Pirinç Han'ın köşk mescitlerinin benzemesi de oldukça doğaldır (Güler, 2020, s. 26). Evliya Çelebi seyahatnamesinde Bursa şehrinde, kale gibi dayanıklı, büyük ve demir kapılara sahip,

200 hücreli yapılı ve ahırlı şeklinde tarif ettiği bölüm Pirinç Hanı'na aittir. (Dağlı ve Kahraman, 2008: 47).

Resim 72: Pirinç Han'ın dikili tarihçesi

Pirinç Han'da günümüzde yer alan gelenek taşıyıcıları incelendiğinde ve çarşıda gerçekleştirilen saha araştırmasında burada günümüzün dijital kültürüne karşılık gelecek şekilde, çizgi film ve animasyon atölyeleri, fotoğraf stüdyoları, Karagöz ekiplerinin çağdaş atölyeleri, çanta ve ayakkabı tasarım atölyeleri ve geleneksel olarak da terziler ve dikim yerleri mevcuttur. Çok eski dönemlerde kullanıldığı işlevinin oldukça uzağında bir imaja sahip olduğu ve kültürel belleğin taşıyıcıları Yaşayan İnsan Hazine icracılarının burada pek olmadığı anlaşılmaktadır. Günümüz elektronik, sanal ve dijital kültürünün gerektirdiği ölçüde bazı mesleklerin kendini yenilediği ve tekrardan tasarladığı anlaşılmaktadır. Kapalıçarşı'nın kuzey bölgesindeki girişinin ve bu bölgenin silüetinin yerel yönetimin başlattığı tarihi alanların etrafının temizlenerek görüntüsünün ortaya çıkarılması projesi kapsamında bu yapının ileriki dönemde çok daha işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Resim 73: Piri Han Avlusu

Resim 74: Pirinç Han iç kesimleri

2.2.14. Tuz Han

Hanın ilk dönemlerinde Tuz Han dışında, Han-ı Cedid-i Hakani, Kervansaray, Han-ı Cedid-i Amire gibi isimlerle de adlandırılmış olduğu bilinmektedir. Ayrıca 1508 senesinde bitirilmiş olan bu handa emeği geçen ulufecilerden Zaim İbrahim Efendi' ye bin akçe atıyye ödenmiş olup meşhur Bursa benek kumaşından dikilmiş olan bir hilat da giydirilmiştir. Bundan başka, yapının su yollarını düzenleyen Pınarbaşı kaynağından su getiren Kasım'ın su yolu meremmetçiliğine¹²⁵, Üstat Hayreddinin de sürekli han meremmetçiliğine atanmış olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.¹²⁶

Timurtaş Paşa'nın oğlu olan Omur Bey aracılığı ile 15. yüzyıl içerisinde Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa ettirilmiştir. Bu han, Tuz Pazarı Camisi'nin güney yönünde, Uzun Çarşı mevkiinden gelen güzergah üzerinde bulunmakta, tuğlalar ve moloz taştan inşa edilmiş küçük bir yapıdır.

Omur Bey Camisi'nin ön yüzünde bulunan 1454 senesine ait olan taş vakfiyeden, bu yapının camisine ek gelir getirmesi için vakfedildiği bilinmektedir. Bu yapının proje planı incelendiğinde, Osmanlı döneminin tipik hanlarında olduğu gibi yapının meydanında bir avlu, iki katlı sıra sıra dizili revak ve onu çepeçevre saran odalardan oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Cezar, 1985: 95). Yapının zemin katında 17 mal deposu, üst katta da 18 adet odası yer almaktadır. Hanın alt kat revakları çapraz şekilli tonozlardan, üst kat revakları kubbe şeklinde, odalar ise beşik tonozlarla kapatılmıştır. Yapı kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 343).

1546 senesi ve 1901 senesinde Tuz Pazarı Bursa'da yaşanan büyük yangınlardan hasar görmüştür. 16 ve 17. yüzyıl içerisinde revize edilmiştir. 1855 senesindeki depremde de büyük ölçüde zarara uğradığı görülmektedir (Kepecioğlu, 1935: 19-20).

¹²⁵ Osmanlı bostoncu ocağına bağlı satay ve diğer yapıların onarımında görev alan kişiye denir.

¹²⁶ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pirinc-hani>

Dolayısıyla Tuz Han revize proje çalışması kapsamında bu yapının revize çalışmalarına başlanmış olduğu, fakat yapıya yüklenecek işlevin henüz tespiti yapılmadığı ve restorasyonun istenilen seviyede gerçekleştirilmediği de görülmüştür (Bağbancı, 2017, s. 245).

Tuz Hanı'nın konumundan ötürü yapının yalnızca kuzey kısmı görülmektedir. Bu kısımda burada yer alan diğer dükkanlardan etkilenmektedir. Bu cephenin üst katlarındaki pençeler sivri kemerlerden oluşturulmuştur. Yapının odalarına sonradan sürekli olarak ekler yapıldığı belirtilmektedir (Ayverdi, 1972: 356).

Tuz Hanı'nın kuzey kısmından yukarı katlarına çıkan basamaklar taş kaplama olarak inşa edilmiştir. Bu basamakların korkulukları da ahşap yapıdadır. Bu merdivenin kuzey yönünde yer alan revakların ayakları aynı hizaya getirilmiştir.

19.yy içerisinde hanın avlusundaki kapının ve pencerelerin inşa edildiği dönemdeki halini yitirdiği bilinmektedir. Ayrıca kapı ve pençelerin boyutlarının farklı boyutlarda oluşturulduğu da bir diğer konudur. Bahsi geçen bu kapı ve pencereler kanatlı yapılarla oluşturulmuştur (Üngörgil, 2004, s. 86).

Kapının üstünde tek bir pencere yer almaktadır. Kapı tonoz olup içe baskılı kemerlidir. Dolayısıyla bu kapıdan içeriye araba girmesi imkansızdır ve diğer hanlarla kıyaslandığı zaman daha küçük yapıdadır. Çatısı da diğer hanlara benzer şekilde kurşun kaplama yapılmışken daha sonradan alınan kararla alaturka kiremide dönüştürülmüştür. Beşik çatı şeklinde yapılıp iki tarafa eğilimi bulunmaktadır (Üngörgil, 2004, s. 74).

Nitekim bu hanın inşası, yapısı, işlevi gibi pek çok konuda birincil elden herhangi bir kaynağa ulaşmak çok zordur. Bu hana ait olan bir inşaat defteri dahi yer almamakta veya henüz ele geçen kaynak bulunmamaktadır. Yalnızca Omur Bey'e ait camiinin kitabesinde kısa bir şekilde bahsi geçmektedir.

Bugünkü hali ile ele alındığı zaman ise, hanın, tuzun ağırlıklı olarak satışı üzerine bu ismi aldığı kesinleşmiş olup buranın üst katında 19, alt katında 7 mal sahibinin olduğu görülmektedir. Bu mekânın hücre hücre satıldığı görülmüştür. Böylece tek bir hücreye

sahip olan kullanıcıları olduğu gibi birden çok hücreye sahip olan kullanıcıların varlığı da söz konusudur. Yapının alt katında yer alan hücreleri ise çoğunlukla mal deposu şeklinde kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde yemek yerleri de bulunmaktadır. Üst katta ise bir kuaför ve iki mal deposu vardır. Pek çok hücre ise boşaltılmış durumdadır. Ayrıca handa yer alan bütün hücreler numaralandırılmış vaziyette yer almaktadır.

Örneğin;

Z01 şeklinde kodlanmış bir odanın; hanın giriş kapısının doğusunda yer alan ilk hücre olduğuna ulaşılmaktadır. Kapısı Tuz Pazarı Caddesi'ni görmektedir. Oda seramik kaplı döşenmiş olup tavanı tonoz örtülüdür. Nitekim bu hücreye sahip olan dükkan esas boyutlarını kaybetmiştir. Yarım daire kemerden meydana getirilmiş girişi bugün pek

belli değildir ve bir manufakturacı dükkanıdır (Üngörgil, 2004, s. 124-127).

Resim 75: Tuz Han odalarından birinin girişi

Resim 76: Günümüz giriş kapısı

Resim 77: Tuz Han'ın genel görüntüsü

2.3. BURSA HANLAR BÖLGESİ ÇARŞI KÜLTÜRÜ

Dünya üzerinde insan eliyle meydana getirilmiş olan her bir mekânın ve bu mekânlarda sosyal ve kültürel etkileşimleri oluşturan toplumların süreç içerisinde bir dizi değer yargıları oluşturduğu görülmektedir. Bu değer yargıları zaman içerisinde o toplumun kültürünü meydana getirir. Kültür de mekânı farklı dinamiklerle şekillendirmeye başlar. Çarşılar, yapılar, cadde ve sokaklar, tarihi eserler, dükkânlar, park ve bahçeler, mezarlıklar, gelenek ve görenekler, inançlar da dâhil olmak üzere birçok farklı olgu, değişik coğrafyalardan bir araya gelen ve aynı mekânlarda yaşayan, farklı kültürler ile gelişen ve değişen bir kent kültürünü bu zenginliklerle donatarak kültür olgusunu oluşturmaktadır. Nitekim her kuşağın kendine özgü kültür yaratma, paylaşım ve deneyim biçimleri, ürünleri, araçları, mekânları, uygulamaları, kavramları; argosu, mizahı, edebiyatı, duyarlılığı, cinsiyet kültürü, eğilimleri, trendleri, alışkanlıkları, düşünceleri veya sistemi vardır (Özdemir, 2019, s.126).

Zira son üç yüzyıldır teknoloji, bu bağlamda sosyo kültürel etkileşimleri belirleyen temel dinamik etkindir (Özdemir, 2017: 213). İnsan-insan ve insan-doğa ürünü olarak karşımıza çıkan kültür olgusu, zira insan-teknoloji ürünü olarak zamanla karşımıza çıkmıştır. Böylelikle teknolojinin mekânda yarattığı değişiklik, kültürü de yeniden biçimlendirmektedir. Kültürün yeniden şekillenmesi aynı zaman da kültürel kimliğin de yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Kültürel kimliğin oluşumunda öncelikli olarak etkili olan unsur dil olarak belirtilmektedir (Yakıcı, 2019, s.1013). Kültürel kimliğin oluşumunda tarihi süreçlerde çok farklı dinamiklerin etkili olduğu söylenebilmektedir. Bir kimliğin oluşumunda siyasi, ekonomik, mesleki, ailevi, cinsel, akademik olmak üzere farklı unsurların etkili olduğu belirtilmektedir (Eker, 2018, s.31). Kimliklerin oluşumunda ve nesiller arasında aktarımında kültürel belleğin önemi öne çıkmaktadır. Çünkü kültürel bellek geçmişle gelecek arasında sosyal ve kültürel etkileşimlerin yansımalarını da göstermektedir. Kültürel bellek aynı toplumda yaşayan bireylerin ortak kullanımlarına ilişkin aitlik duygusunun oluşmasını ve bütün üyelerin bulunulan toplum içerisinde olmanın mutluluğunu yaşatmaktadır. Bu mutluluk ortak düşüncesinde buluşan tüm grup üyeleri paylaştıkları değerler, geçmişten gelen tarihi birliktelikleri, kültürle ilgili ortak kullandıkları kodlar ve bunları

anlamlandırabilmelerinin gücü ile kültürel belleği oluşturmaktadırlar (Eker, 2018, s.31). Bu durum kültürel kimliğin ve mirasın oluşmasını da sağlamaktadır.

Osmanlı'da kültür olgusu ise çarşı kültürünün ahi ve lonca teşkilatlarının da etkisi ile gelişmesiyle birlikte Osmanlı çarşısında, dükkânlar arasında görülen “Komşusu siftah yapmamışsa, kendisine gelen müşteriyi komşusuna göndermek” gibi bir geleneğin yüzyıllarca yaşadığı bilinmektedir. Aynı zamanda da varisleri bulunan fakat mezar eline geçmiş hacizli bir malın satışa çıkarılması konusunda da, “Ağlayan kişinin malı gülene hayır getirmez” düşüncesi ile çarşı esnafının şimdiki ticari anlayıştan farklı olarak sürekli bir paylaşım içerisinde oldukları ve bunu bir gelenek haline getirdikleri ortadadır.¹²⁷

Ahilik teşkilatı ve geleneğin temsilcileriyle ilgili olarak bu gelenek kültürünün Osmanlı'daki çarşı yapısında yaygın olarak geliştiği gözlemlenmektedir. Seyyah İbn-i Batuta'nın görüşlerinden yola çıkarak Anadolu'da ahilerin ülkelerine gelmiş ziyaretçileri karşılayarak onlara gerekli ilgiyi gösterme, fiziki ihtiyaçlarını karşılama ve diğer konularda da tüm imkânlarını misafirleri için kullandıkları anlaşılmaktadır.(Akgündüz, 2014, s.13).

Osmanlı çarşılarında ve konumuz olan Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde yapılan görüşmelerden yola çıkarak özellikle Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki süreçte Bursa çarşılarında Ahilik yapısına benzer gelenek kültürünün yaşatıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde özellikle esnaf içerisinde ihtiyacı olanın çarşı ahlakına uygun olarak ‘Çarşı Babası’ olarak adlandırılan ve öncülük yapan kimse tarafından kişilerin ihtiyaçlarının giderilmesi için tüm esnaftan yardım toplaması ve toplanan yardımları ihtiyacı olan kimselere ulaştırması bunun en somut örneklerinden birisidir. Çarşı içerisinde düğün, sünnet, cenaze gibi durumlarda bütün esnafın toplanarak etkinlik sahibini ziyaret etmesi veya meclisinde yer alması kardeşlik ruhu olarak adlandırılmaktadır.¹²⁸

¹²⁷ Bkz. <http://www.restoraturk.com/index.php/kultur-sanat/74-osmanli-da-carsi>

¹²⁸ Bkz. https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5f21ea1a13b8762eacdd5431/Ahiname_Say%C4%B110_Nihai.pdf (Fütüvvet ve Ahilik Kapsamında Bursa: Prof. Dr. Hülya TAŞ)

‘Ahi Baba’ bütün ahi birliklerinin Kırşehir’deki ‘Ahi Evran’ zaviyesine bağlı olup buranın şeyhi olan kimseye verilen addır. (Akgündüz, 2014, s.13). Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi’ndeki durum incelendiğinde de özellikle 1990 yılına kadar Hazır giyim, tekstil fabrikaları, alış veriş merkezlerinin henüz yaygınlaşmadığı, dijital ve elektronik kültür ortamlarının kültür endüstrisini ve politikalarını etkilemediği dönemlerde çarşıda Ahi Baba geleneğine benzer yapıda Çarşının Babası geleneğinin kültür belleğinde yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı ahi yapılışında özellikle ilk kuruluş yıllarından itibaren bu yapının esnaf grubuna hitap ettiği her çarşının içerisinde de ‘Bedesten’ ‘Arasta’ isimleriyle oluşturulmuş bugünkü vakıf kurgulanmasına benzer kurumların varlığı söz konusudur. Geleneğin bu dönemlerdeki temsilcileri Ahilik Teşkilatının bütün çarşı içerisindeki oluşumlarıdır. Bursa şehrinin o dönemki durumu göz önüne alındığında bütün Kapalıçarşı esnafının birbirini tanınması ve kaynaşması nüfus itibarıyla de zor bir durum değildir.

Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu çarşı esnafının farklı milletlerden oluşması ticaret hayatında ve alış veriş alışkanlıklarında çeşitli ticaret yöntemlerinin ve bakış açılarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Her kültür ve milletten bireylerin kendi donanımları vardır. Bu donanımlar değerlendirildiğinde, İstanbul’u ziyaret eden dönemin de önde gelen İtalyan yazar ve seyyahı Edmondo de Amicis (1846-1908) buradaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“...Çarşıya gelen alıcılar, dört bir taraftan sözlü olarak ve işaretlerle dükkânlara çekilmeye çalışılmaktadır. Rum satıcılar biraz azamet yüklü tavırlarıyla sizlere seslenir; aynı ölçüde hilekâr ama oranla daha mütevazı görünüşe sahip Ermeni, abartılı şekilde hürmet sergileyerek müşteriyi içeri çekmek ister; Yahudi tüccarları satacakları ürünleri kulağınıza fısıltı eşliği ile iletir; dükkânın girişi üzerinde bağdaş kurmuş ağırbaşlı biçimde oturan Türk tüccarları ise, yalnızca gözleriyle sizi içeriye davet eden şekilde bakmakta ve işi tamamıyla kadere bırakmaktadır...”

Dükkân sahiplerinin elindeki ürünlerin teşhir edilmesinde de, Osmanlı ve Bursa Kapalıçarşılarında yapısal olarak kendine özgü sergileme yöntemi bulunmaktadır.

Ürünlerin esnafı bazen çarşıdan çarşıya geçerken dahi değişen satıcılar, malzemelerin de etkisiyle farklı görünüm ve göz estetiği sunmaktadır. Her esnafın kendi karakterini oluşturan ve çarşı içerisindeki herkesin bildiği bu yöntemler aslında Osmanlı ve Türk çarşı yapısının farklı ahenklerle donatılmış kültürel yapısını göstermektedir. Bu farklı yapı gerek yerli gerekse de yabancı gezginlerin ve ziyaretçilerin dikkatini çekmiş birçoğu eserlerinde ve anılarında bu zenginlikten söz etmişlerdir. Aynı şekilde bu duruma dikkat çeken seyyah Bore, konu hakkındaki ifadesinde: “Yol boyunca, karşılıklı iki tarafa da sıralanmış duvar bedeni boyunca, dükkân raflarında yer bulmuş albenisi olan ne kadar çok ürün bulunmaktaysa; Bursa’nın kadife ve ipekleri, İran ve Hint şalları, Venedik ile Bohemya’nın camları, birbirini takip eden rengârenk bir yelpaze gibi açılıp adeta insanı büyüleyen bu çarşılarda, ürünler yalnızca rafta kalmazlar, muhakkak bir alıcıya kavuşurlar...”

“Bilhassa çarşıdaki kumaş satışı yapan dükkânlarda, kepenklerin yukarı kalkan kanatlarından ya da tonozları tutmakta olan demir çubuklardan aşağı kesime kadar kumaş ürünlerinin sarkıtılması da görülene göre çarşının bir âdetidir. Bu bin bir renkten meydana gelen atlaslar, ipek kumaşlar, malların arkalarından vuran günışığını alaca bulaca dükkândan insana yansıtarak önünden geçen herkesi büyüdü bir masal dünyasına davetiye çıkarmaktadır.”¹²⁹

Nitekim gelişmekte olan coğrafyalarda karşılaşılan hızlı ve ucuz maliyetli şehirleşme arzusu bu kentlerin tarihi ve kültürel dokularının zarar görmesine ve yozlaşmış bir kültürün meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bu yıpranan kültürden Bursa şehri tarihsel sürecin meydana getirdiği kültür izleri, tarihi doku, şehrin coğrafyası ve sanayisiyle beraber dünyadaki marka şehirler statüsü doğrultusunda ilerlemesi sebebiyle şimdilik az etkilenmektedir. Fakat Türkiye’de İstanbul gibi büyükşehirlerin yaşadığı yoğun göç ve düzensiz kentleşmenin kontrol edilememesi şehri her açıdan kötü bir yapılaşmaya itmektedir. Bu durum şehrin her bir unsurunun olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Çam, 2019, s.267).

¹²⁹ Bkz., <http://www.restoraturk.com/index.php/kultur-sanat/74-osmanli-da-carsi>

Kültürün devamlı gelişen, dönüşen bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde kültür olgusunun yaratıcı etkileşimler bütünü ve ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Bursa Kapalıçarşılarında tarihi bellek, zaman içerisinde kültürel belleğin geçirmiş olduğu değişikliklere ve dönüşümlere bazı gelenek unsurlarıyla birlikte destek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklikler gerek çarşı içerisindeki gelenek temsilcilerinin geçirmiş olduğu mesleki değişim ve dönüşümle, gerekse de mekânların hem işlevsel hem de yapı olarak farklılaşmasıyla kendini göstermektedir. Bu da yaratıcı kültürün özünü oluşturmaktadır. Kültürel ve ekonomik anlamda yaratıcılığın birden fazla nitelik taşıdığı söylenebilmektedir. Bu nitelikler yaratıcı kentler söyleminin özünü kent merkezli yaratıcılığa çevirmektedir. Bursa şehrinin özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gelişen sanayisi, tekstil ürünlerinin yoğun olarak işlenmesi, otomotiv endüstrisinin merkezi haline dönüşmesi yaratıcı ekonominin ve endüstrilerinin odak noktası haline gelmesini sağlamıştır. Bu nokta zaman içerisinde kültürel yaratıcı çağ ile birlikte sanayi kentinden yaratıcı kente dönüşüm durumunun gerçekleşmesini sağlamıştır (Özdemir, N. ve Özdemir, E. 2020,s.3). Bursa Kapalıçarşılarında gelenek kültürünün ve yaşayan kültürün bütün dinamikleri kentin kimi imgelerini de içine alarak günümüzdeki kültürel belleği ve kent markasını oluşturmaktadır.

Bölge içerisindeki her bir yerleşim alanı ve mekânlar kendine has karakteri ve oluşumları ile birlikte farklı ihtiyaçlara cevap verecek şekilde dizayn edilmişlerdir. Bu yapılar parçaları buldukları bütünün farklı karelerini oluşturmaktadır. UNESCO'nun Yaratıcı Kentler Ağı (Creative Cities Network) olarak nitelendirdiği ve çeşitli yapılardan, bölgelerden farklı yapıdaki gelir seviyelerinin kapasite ve nüfusa sahip şehirleri, yaratıcı endüstriler alanında çalışmak üzere bir araya getirdiği girişime verilen isimdir. Şehirlerin farklı dinamiklerinin ve aktörlerinin tarihi geçmişleri de göz önünde bulundurularak yaratıcılığın yeni boyutlarını keşfetme ve üretme yetenekleri olduğunun bilinci bu sistemle ortaya çıkarılmaktadır. Şehirlerin yaratıcı endüstrileri kendi yetenek ve enerjilerine yönlendirebilecekleri yedi tema etrafında şekillenmektedir. Bu temalara uygun olarak ülkemizde bazı şehirler Yaratıcı Şehirler Ağına dâhil olmuştur.

Geleneksel kültürün kentin tüm sınırları içerisindeki kısımları kapsadığı unutulmamalıdır. Bursa'da Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet zamanında kentin dinamikleri Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi olarak adlandırılan ve UNESCO'nun Dünya

Mirası olarak adlandırdığı bölgedir. Her ne kadar şu ana dek Bursa Yaratıcı Kentler Ağına dâhil olabilecek herhangi bir temada anılmasa da kentin ve ilçelerinin buna aday çok fazla dinamiği bulunmaktadır. Zaten yaratıcı kentler kapsamında esas edineceğimiz ana fikir yerel ve ulusal kültürel etkileşimlerin desteklenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması olarak hedeflenmelidir. (Özdemir, N. ve Özdemir, E. 2020,s.3)

Yaratıcı kentlerin yerel ve ulusal anlamda kültürlerinin desteklenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması konusu araştırılırken bölge içerisinde diğer küçük yerleşimlerin şehrin merkezi ile olan kültürel etkileşimi, duygu, düşünce, sistemler, ürünler, uygulamalar, gelenekler ve bunların etrafında oluşacak kültürlerarası etkileşim konusu unutulmamalıdır. Kültürün oluşumunda önemli rol oynayan geleneklerin ve bunların taşıyıcısı olan aktörlerin; kültür etkileşimi sağlanırken geleneğe ait ürünlerin de özgünleştiği ve olgunlaştığı anlaşılmaktadır. Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nde yapılan alan araştırmasında kültürel değişimin kuşaklar arasında kültür oluşumu, paylaşım, deneyim, mekânlar, uygulamalar, cinsiyet kültürü gibi daha birçok olgunun etkisiyle farklı dönemlerde yaşalar da benzer olaylardan etkilenmiş sosyal toplulukların değer yargıları ve hayat görüşü olarak da kültürel ortaklığa ve yaşantılara sahip oldukları gözlemlenmektedir. (Özdemir, 2019, s.3)

Kültürün ve kültürel yaşamın nesiller arasındaki etkileşimleriyle sürekli yenilenerek zenginleştiği; kültürün bu doğrultuda hem günümüze hem de geleceğe taşındığı ortaya çıkmaktadır. Çarşı içerisinde kuşaklar arasında bazı geleneklerin günümüzde benzer özelliklerle veya aynı şekilde devam ettiği anlaşılmıştır. Her ne kadar kültür hayattaki tekdüzeliği ortadan kaldırırsa da bazı yönleriyle günümüz kültür etkileşimleri değerlendirildiğinde uygulamaların, ürünlerin, değerlerin geçmişteki örneklerine benzer şekilde tekrardan ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da kültürün aslında geçmişten günümüze taşındığını, günümüzün şartlarıyla da bazı kalıplara girerek zenginleştiği Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nde tespit edilmiştir.

Çarşı içerisindeki kuşaklararası değişim bebek patlaması kuşağından (1946-1964 doğumlular) Alfa kuşağına kadar (2012-) sözlü kültür geleneğinden, elektronik ve dijital kültür olarak adlandırılan bu günümüze kadar değerlendirilmiş; bu zaman içerisinde çarşıda kültürel etkileşimin hem insanlar üzerin de etkili olduğu; hem de mekânlar

perspektifinden bakıldığında kültürün değişime, dönüşüme uğradığı özetle teknolojinin kuşakların tanımlanma ölçütü ve kültürel değişiminin baş aktörü olduğu sonucuna varılmıştır. (Özdemir, 2019, s.5)

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi folkloru ve kültürü incelenirken geçmişten günümüze devam eden bazı gelenek kültürü ürün ve uygulamaların bir değişim yaşadığı; aynı zamanda var olan düzende çarşının eksikliklerini giderme, işlevsel olarak çarşının şekil ve içeriğini daha aktif hale getirme yönünde bir yenilenme olduğundan bu farklılıklar olumlu değerlendirilmiştir. (Oğuz, 2009, s.9) Bu duruma örnek olarak değerlendirilebilecek Koza Han'da belli bir dönem Haziran aylarında kozaların getirilmesiyle birlikte çarşıda yaşanan büyük hareketlilik koza üretiminin günümüzde devam etmemesi nedeniyle çarşıda artık kozanın ana maddesinden yapılan ürünler satılmakta; bu durum çarşının mekânsal durumunu üretimden çıkararak üretilenin satışa sunulduğu merkez haline getirmiştir. Bu yapısal değişim çarşının işlevselliğini azaltsa da fonksiyonunun devam etmesini sağlamaktadır.

Kapalıçarşı'da yaşayan kültürel geleneğe ait ürün ve uygulamalar çarşının hem işlevselliğini hem de ilgisini her dönem canlı tutmaktadır. Yaşayan kültür ürünleri özellikle son yıllarda bölgeye yapılan yatırımların eşliğinde önemli bir yaratıcı kent kimliğini de oluşturmaktadır. Yaratıcı Kentler Ağı vasıtasıyla yaşayan kültür ürünleri çarşı içerisinde özgünlükleri ile ortaya çıkarılmalıdır. Burada özellikle İpek Han, Koza Han, Emir Han, Tuz Han, Pirinç Han gibi Kapalıçarşı'nın tarihsel ve kültürel belleğini oluşturan yapıların dış mekânlarının iyileştirilmesi karşılığında, geleneğin aktörlerinin desteklenmesiyle yaşayan kültür ürünlerinin de bir kent markası, belleği olarak dinamik tutulması gerekmektedir.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin marka kentler olgusunun ortaya çıkarılması yöresel ürünlerin ve kutlamaların, yerel geleneksel bilginin kullanılması sonuç olarak da kültürel özgünlüğün tescillenmesi beraberinde ortaya çıkacaktır. Etkinliklerde müziğin, dansın, giyim kuşam kültürünün, inanışların ve değerlerin, sözlü edebiyatın ve çeşitli geleneklerden oluşan geleneksel kültürün ana unsurları kullanılarak yaratıcı etkinlikler meydana gelmektedir. Bu tür gelenekler şehrin eğlence kültürünü de ortaya koymaktadır (Özdemir, 2020, s.6-7). Bu noktada çarşıda yapılan alan araştırmasında

çarşıya ait esnaf geleneğinin bazı unsurlarının aktif olarak Osmanlı Döneminden 1990 yıllarına dek yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan en önemlileri: Kalfa kuşak bağlama, gezekler, Hıdrellez, Ramazan etkinlikleri, Koza Etkinlikleri, Çarşının babası veya abisi gibi uygulamalarla birlikte sinema, âşık atışması, Hacivat Karagöz gibi geleneksel uygulamalarımız bulunmaktadır.

Çarşı içerisinde geçmiş yıllarda YİH olarak adlandırdığımız ama günümüzde çok az ayakta olan yaşayan kültür aktörlerinin gelenek kültürünün öğretilmesi ve yaşatılması anlamında katkılarının ne olabileceği yönündeki çalışmaların yerel yönetimin ve akademisyenlerin öncülüğünde yapılması gerekmektedir. Bu minvalde Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde yaşayan kültür ürünlerinin canlı tutulabilmesi adına; başta Hacivat Karagöz oyunlarının sanatçıları olmak üzere, geleneksel mesleklerden köfücülük, tenekecilik, bakırcılık, oymacılık, bıçakçılık, kaşıkçılık, demircilik, çan yapımı ustalığı, nalbur ve nalbantlık, tespih sanatı ve ustalığı, semercilik, saraçlık, dericilik ve deri işlemeciliği, süpürgecilik, kilim ve halı dokuma geleneği, geleneksel ayakkabı yapım ustalığı, yöresel kıyafet, içlik, geleneksel şapka yapım ustalığı, ahilik geleneği, ziyaret gelenekleri, kermes ve imece gelenekleri, köstek kesme, kırklama, sünnet töreni gelenekleri, kına gelenekleri, taziye ve ölü helvası geleneği, mevlit geleneği, nazar çıkarma geleneği, ramazan gelenekleri, bayram gelenekleri, nevrüz ve Hıdırnebi gelenekleri, hikaye anlatma, masal anlatma, fıkra anlatma gelenekleri, mani söyleme geleneği, bilmece sorma geleneği, âşıklık geleneği, zakirlik geleneği, kaşık oyunları, karşılama oyunları, seyirlik oda oyunları, reyhani oyunu, kadın oyunu, meddahlık, kukla, ipek ve İpek böcekçiliği kültürü, hamam kültürü, aşure geleneği, geleneksel simit yapımı, şerbet kültürü, geleneksel boza yapımı, ekmek kültürü, yayık kültürü ve geleneği, kebab kültürü, İskender kültürü, kahvaltı kültürü olmak üzere isimleri unutulmuş olan birçok gelenek kültürünün yaşayan kültür bağlamında değerlendirilerek kent kimliğinin oluşturulması ve yaşatılması anlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kentsel sürdürülebilir kalkınmanın temeli kültürel mirasın özünde tarihi ve kültürel belleği korumaktan ve kültürün kuşaklararası sürdürülebilir olmasını sağlamaktan geçmektedir. Gelenek kültürü ve yaşayan kültür şehri olarak Bursa'nın en önemli dinamiği de her ne kadar tarihi bir şehir olması şeklinde değerlendirilse de; aslında

şehrin folklorik yapısı farklı kültürlerin, inançların, değerlerin, geleneklerin etkisiyle bir harmoni oluşturmaktadır. (Özdemir, 2020, s.7) Bugün Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin gelenek kültürü incelendiğinde kültür endüstrilerinin değişimine uğramış çok fazla ürün ve uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Kapalıçarşı alan araştırması sırasında özellikle bölgenin elli yıl önceki sakinleri ile yapılan görüşmelerde yemek kültürünün o yıllarda pideli köfte, İskender Kebabı, köfte ve sulu yemekler üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır. Bugün araştırma alanımız olan Hanlar Bölgesindeki hanların tamamına yakın kısmında ise genel itibariyle “ Yavaş Yemek ” (Slow Food) olarak adlandırılan tüketim kültürü hâkimdir.

Bütün bir insanlığın etkilendiği kültür değişimleri ve etkileşimleri doğal döngüsü içerisinde alışkanlıklarımızın birçoğunu yenilemekte veya farklılaştırmaktadır. Bursa Kapalıçarşılarında yaşanan değişimlerin ve dönüşümlerin başlıca sebebi de bu dijital-sanal kültürün sosyal hayatımızdaki yerini sağlamlaştırarak aktif halde kullanılmasından öte gelmektedir. Haymes'in konuyla ilgili düşüncesinde belirttiği üzere yenilenen iletişim vasıtalarının insan bilincinde de yenilenme sağladığı, medyanın tarihi tekâmülünde sözlü kültürden yazılı kültüre, yazılıdan basılıya, basılıdan radyoya, radyodan televizyona tüm teknik gelişimlerin kabiliyetlerini etkilerken, bu değişimin bir sonucu olarak insanın fikri yapısında farklılık oluşturur düşüncesi günümüzde oldukça geçerlidir.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin değişen kültürel yapısı gerek yeme-içme kültüründe, gerek ön plana çıkan giyim-kuşam kültüründe gerekse de dijital ve yazılı basılı kültüründe açıkça hissedilmektedir. Çarşı içerisinde yapılan alan araştırmalarında yazılı-basılı kültür organlarının geçmişte aktif olarak kullanıldığı, esnafın işten arta kalan zamanlarında mutlaka gazetesini okuduğu, bir araya gelinen zamanlarda ise bazen sözlü ürünlerin sohbet konusu olduğu, bilmece, fıkra, hikâyelerin anlatıldığı, radyoların haber ve kitle iletişim aracı olarak kullanıldığı, televizyonun ise bu dönemde sayısının az olmasından ötürü kullanılmadığı ortaya çıkmıştır.

Kültür ortamlarının bağlı bulunduğu mekânın içerisinde kendi dinamiklerini muhafaza ederek işlevselliğini arttıracığı; aynı zamanda kültürün merkezinde bulunan insanın da ürünlerin üretilmesinde ve yaşatılmasında gerekli ortamı sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Bu ortamın içerisinde kültürün tüm dinamiklerinin yanında edebi ürünler ve gelenekler de yenilenmeyi sağlamaktadırlar. (Çevik, 2016, s.3) Kapalıçarşı içerisindeki yenilenme özellikle sözlü kültür geleneklerinin değişmesine ve zamanla azalmasına neden olmuştur. Elektronik ve dijital kültürün çağımızda birçok ürün ve uygulamanın pratiğe geçtiği ortamları hazırladığı ortadadır. İnternet kullanımının artması ve dijital sanal ortamlarda bazı sunumların gerçekleştirilmesi Karagöz oyunları gibi geleneksel ürünlerimizi de etkilemektedir. Bu noktada özellikle sanal ortamlarda yapılan icralar geçmişte yüz yüze sunulan icralar kadar canlı olmasa da kendisine bir seyirci kitlesi oluşturmaktadır.

Yazının insanlık tarihindeki düşünce şekillerini etkilemesine rağmen yüzyıllardır sözlü kültürün özellikle düşünmede ve yazma eyleminde egemenliğini devam ettirdiği bilinmektedir (Çobanoğlu, 1999, s.2). Teknolojinin kültürü biçimlendirmesi yüzyıllardır devam etmektedir. Elektronik ve dijital çağı yansıtan günümüz imkânlarında ise sözlü kültürün uygulamalarının teknolojik gelişmeler çerçevesinde bir dönüşüm ve yenilenme sağladığı ortadadır. Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi folklorunda yazılı-basılı kültür ve dijital sanal kültür bağlamında kültür belleğinin aktörlerinin durumu geçen yıllar içerisinde ve değişen şartlarla farklılıklara uğramaktadır.

İnsanoğlunun gelişiminin sürekli devam ettiği ve bu değişimle birlikte bir şeylerin asla eskisi gibi olmayacağı, gelecek 20-30 yıl içerisinde geçtiğimiz bin yıldan daha ezici farklılıkların olacağı ifade edilmektedir (King, 2016: 12-13). King'in söz ettiği bu değişim özellikle internet erişiminin tüm dünyada yaygınlaşması ile birlikte dijital ve sanal kültür ortamlarındaki etkileşimleri hızlandırmıştır. Dijital teknolojinin yenilikçi ve yıkıcı değişimi yaşamın pek çok alanında gerçekleştirdiği ortadadır. Kültürün hayatı ve insanları dijital teknolojilerle şekillendirdiği, son çeyrek asrın ise insanlık ile dijital teknolojinin bütünleşme zamanı olarak adlandırılabilenliği belirtilmektedir (Chatfield, 2012: 20). Bağlantı ortamlarının ve şekillerinin değişmesi de gelenek kültürünün etki durumunu zayıflatmaktadır. Bağlantının farklılaşması beraberinde kültürde değişimlere sebep olmaktadır. Günümüz yaşantısında sosyal medyanın merkezde yer alması etkileşimin gerçekleştiği toplumu ve kültürü de şekillendirmektedir. Geleneksel kültürün kodları günümüzde hızlı bir şekilde dijital kodlara dönüştürülmektedir.

Yüzyılımızda bilgisayarların oluşturduğu verilerin geleneksel bilgi verilerini belirsizleştirdiği ortadadır (Özdemir, 2018, s.208-209).

Bu açıdan değerlendirildiğinde dijital kültür üzerine Bursa Kapalıçarşılıarı ve Hanlar Bölgesi'nde özellikle Pirinç Han, Koza Han, Geyve Han, İpek Han gibi çarşılarda dijital varlıklar ve kimlikler, tasarım atölyeleri, animasyon ve çizgi tasarım merkezleri, Karagöz oynatma merkezlerinin bu tasarımlarla dönüşümü, ebru sanatının icrasının çağa uygun şekilde gelişimi, yapay zekânın kullanımının artmasıyla ticaret yöntemlerinin değişmesi, akıllı telefon piyasasının özellikle Kapalıçarşı içerisinde yerini alması, giyilebilir internet olarak adlandırılan ve internet kullanarak bilgi gönderebilen ve alabilen teknolojinin çarşı içerisinde kullanımının artması, nesnelerin interneti teknolojisinin ise tüm nesnelerin internete bağlı ve çalışabilir durumda olması ile önümüzdeki dönemde çarşı içerisinde de bu teknolojinin milyonlarca nesneyi kapsayacağı ve aktif olarak kullanılacağı düşünülmektedir (Özdemir, 2018, s.208-209).

Teknolojik ilerlemelerin gelenek kültürü ile olan ilişkileri bağlamında akıllı telefonların kişisel ve toplumsal hayatı, münasebetleri, iletişimleri, değişimleri ve bunlara bağlı olarak kültürü ve gelenekleri tekdüzeleştirdiği ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya da aynı şekilde yeni sosyal ve kültürel ortamların oluşmasını sağlarken, geleneğin ve gelenek kültürünün yaratım, aktarım ve deneyim aşamalarını da farklılaştırmaktadır.

Bu farklılaşmanın başka bir açıdan sentezi de bu yeni çağa “ dijital çağ, sibernasyon çağı, nano teknoloji çağı, hologram çağı, simülasyon ve sensör çağı, mobil çağı, fütürist çağı” adı altında tanımlamaların yapılmasını sağlamaktadır. Tüm bu yeni teknolojiler aslında yeni çağı şekillendiren; aynı zamanda da yaşamı değiştiren ve dönüştüren teknolojilerdir (Özdemir, 2018, s.210). Yeni talep ekonomisi istihdam ve meslekler alanını hızla dönüştürmektedir. Bu dönüştürmeden yola çıkarak Kapalıçarşı'da tenekecilik, nalbantlık, çancılık, at arabası malzemeleri geleneği, şerbetçilik, yorgancılık, mutafçılık ve benzeri birçok meslek alanının icracıları, ya kendilerini çağa uygun alanlara dönüştürmüş ya da geleneği devam ettiremeden sönüp gitmişlerdir.

Dijital kültürün yazılı basılı kültür ile olan ilişkisi de zaman içerisinde elektronik ağların ve internet teknolojisinin bütün iletişim seçeneklerini ele almasıyla bu geleneği de

zayıflatmaktadır. Nitekim Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nde yazılı basılı kültüre ait yerel dinamikler gün geçtikçe zayıflayarak yerini dijital ve sanal kültürün kontrolüne bırakmaktadır. Çarşı içerisinde tebrikleşmeyi gösteren ve özellikle bir zamanlar özel ilgi gösterilen düğün, kına, sünnet merasimi, bayramlaşma gibi zamanlarda basılan ve matbaa kültürünü yansıtan geleneklerin birçoğu artık akıllı cep telefonları üzerinden dijital olarak gerçekleştirilmektedir. Yemek yerlerinde önceden menüyü gösteren kartların yerini telefonlarda da uygulaması bulunan ve iş yerlerinin kendi tanıtımlarını yaptıkları kare kod okuyucu sistem almıştır. Önceden söz üzerine yapılan ticaretin yerini hemen hemen tüm dükkânlarda geçerli pos cihazları, kredi kartları ve anlaşmalı kurumlardan verilen krediler almıştır. Yavaş yemek kültürü bütün merkezlerde olduğu gibi çarşı içerisinde belli konumlarda geniş kitlelere hitap etmektedir.

Kültürel alan eski ekonomik sistemlere ve mesleklere göre hızla farklılaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da geleneği oluşturan yeni dinamiklerin insanların arzu ve ihtiyaçlarının sınırsızlığı olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2018, s.212). Bu ihtiyaçlar da yeni kültürel paradigmaları ve geleneği oluşturacaktır. Kapalıçarşı ve çevresinde etkili olan akımlardan birisi de kültürel alanı değiştiren bu hızlı kültür devinimidir. Bu kültür devinimi beraberinde yeni meslekler ve yeni kültürleri oluşturmaktadır. Önceden çarşı içerisinde bir araya gelmelerde bir aktarıcı genellikle fıkra, hikâye, bilmece gibi sözlü kültürümüze ait ürünlerle sohbet ve eğlence konularını düzenlerken; günümüzde buna benzer etkinlikler gerçekleşmemekte çünkü kültürel ürünlerin olgunlaşmasını sağlayan sözlü gelenekler artık sanal ağlarda icra edilmektedir. Anonimlik de yerini dijital anonimlik adlandırmasına bırakmıştır. Bu ürünlerin hepsi elektronik kültür ortamına özgü hallerine bürünmüşlerdir. Çarşı içerisinde günümüzde gerçekleşen durum da tam olarak elektronik kültür ortamının aktörlerin yaşamına doğrudan ve etkili bir şekilde girmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Yeniçağın dijital nesline uygun olarak çarşı içerisindeki meslek aktörlerinin satışlarını ve sunumlarını değiştirip dönüştürdüğü genel olarak görünmektedir. Kültürümüzde yer alan yeni nesillerin yetiştirilebilmeleri için usta-çırak anlayışına benzer bir yaklaşımla eski kuşaklara teslim edilmesi anlayışı kültürlenme sürecinin geriye dönük olarak işlevselliğini işaret etmektedir. Bu yeni neslin anlayışı Tarhan'a göre; aynı anda birden

fazla iş yapabilen, hafızasında çok şey tutmayan, kendi başına çalışmayı tercih eden, görselleri yazıya tercih eden, yaptıklarını kişiselleştiren duyguları çabuk değişen, övgü ve ödül bekleyen, az okuyup yazan, dikkatleri ve algıları sığ, becerikli ve akıllı, geniş çaplı düşünmeyi ve kültürel derinliği ihmal eden olarak tanımlanmaktadır (Tarhan, 2017: 78). Bu nesil şimdiki zamanı anı yaşayan dijital nesildir. Bu neslin değerleri ve dijitalleşmeden önceki dönemin insanları arasında iletişim ve etkileşim hızlı bir şekilde değişmeye başlamıştır.

Elektronik olanaklar ve gelişmeler ise kuşaklar arasındaki geçmişin geleneklerini ve kültürlerini hızlı bir şekilde öğrenmeye ve yaşamaya da uygulama örneklerinin izlenmesine imkân sağlamaktadır. İşte tüm gelişmeler ve değişimler kültürel belleğin aktarılması noktasında oldukça fayda sağlamaktadır. Bugün Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde görüşülen her insanın ortak söylediği kültürün hızlı bir şekilde değişmesine ve geleneklerimizin uygulanmasına sebep olan etkenlerin yeni zamanın getirmiş olduğu elektronik ve dijital dönüşüm olduğu vurgulanmaktadır. Kendilerinin yaşamış olduğu zamanın artık eskide kaldığını ve torunlarının hatta çocuklarının dahi bu değişimlere kayıtsız kalmadıklarını aktarmaktadırlar.

Her uygulamanın icra şeklinin değişmesi ve dönüşmesi dijital olarak çağımızın bizlere sunduğu imkânlarının sınırlarının oldukça genişlemiş olduğunu göstermektedir. Bu bazen kuşaklar arasındaki iletişimi azaltsa da geçmişin değerlerinin ve kültürel yapılarının öğrenilmesine, dinlenilmesine, okunmasına ve izlenmesine engel değil; bilakis internet ve sanal ağ ortamlarında gittikçe büyüyen bir kültür aktarımını sağlamaktadır. Geleneğin her zaman öncekinden beslendiği ve sonrakinin katkılarıyla değişip dönüşerek geleceğe aktarılmaktadır.

Kuşak çatışmalarının etkisiyle yeni kuşakların eğitilmesinde ve yönetiminde araçsallaştırma gelenek kültürünün etkisiz kalmasının en önemli nedenlerinden biri olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2018, s.214). Önceden gelenek olarak sonraki kuşakların öncekiler tarafından şekillendirilmesi gerçeği asrımızda dijital kültürün etkisiyle zorlaşmakta, zaman içerisinde bu gelenek tersine sonraki neslin öncekine yardımcı şekline dönme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Dijitalleşen kültürel belleğimiz kültürün yeni olan bu teknolojiler yardımı ile güvenilir ve kullanışlı bir şekilde muhafaza edilebileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dijital gelişmeler kültürel yaratıcılığın kaynaklarından olan insani hatayı ortadan kaldırmaya başlamıştır. İşte Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde dijitalleşen kültür gelenek kültürü aktarıcılarını ve kültürel belleğin yeni bağlama uygun olarak dönüşümü sağlamaktadır. İnternet ve sanal ağ ortamları da kültürün ve gelenek kültürünün araç-gerece dayalı etkilerini ortadan kaldırmaya başlamaktadır. Bu da belleğin değişmesini dolayısıyla da aktörlerinin temsilcilerinin farklılaşması neticesini meydana getirmektedir.

Kapalıçarşı'da Koza Han'da, Tuz Pazarı'nda, Geyve Han'da, Pirinç Han'da, İpek Han'da, Bakırcılar Çarşısı'nda, Tuz Pazarı Çarşısı'nda, Emir Han'da, Kütahya ve Eskişehir Hanlarında yaşanan değişimlerin temel nedenlerinden biri dijitalleşen nesil ile birlikte birçok mesleğin dönüşümünden ileri gelmektedir.

Bugün Bursa şehrinde uygulanmaya başlanan “ Akıllı Kent” uygulamaları gittikçe yaygınlaşmaktadır. Akıllı Kent uygulamaları birçok dünya kentinde olduğu gibi Bursa'da da kent yaşamını, kültürünü ve markasını biçimlendirmektedir. Akıllı kent sistemleri benimsenmiş kültürel yapıyı ve kitle yaşamını etkilemektedir. Bu kentlerden Londra, New York, Helsinki, Barselona, Amsterdam gibi merkezler yaratıcı ekosistemleri içine alan, dijital ve elektronik teknolojiyi özümsemiş, verilerin kalkınmayı yönlendirdiği kentler olarak kültürel ve yaratıcı sektörlerde başat durumda oldukları bilinmektedir (Özdemir, 2018, s.216).

Tüm bu farklılıklar ve teknolojik gelişmeler kültürel mekânların işlevlerini tek olmaktan çıkararak arttırmaktadır. Akıllı kentlerde kültürel mekânların korunmasının çözümlerine dair Bursa'da yerel yönetimlerin kendi çözüm perspektiflerini oluşturmaları gerekmektedir. Bu çözümlerin yine günümüz teknolojilerine uygun olarak verimli ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. Teknoloji ile kültürün paylaşımları hem kültürel belleği hem de kent yaşamının dinamiklerini zenginleştirip arttıracaktır. Bu bağlamda dijital kültürün günümüz teknolojisinde birçok dinamiği harekete geçirdiği, değiştirdiği ve dönüştürdüğü, sözlü kültürün boyutunu ve icrasını farklı bir yöne çektiği, gelenek kültürünün aktörlerini yönlendirdiği, kuşaklar arasındaki bağdaşıklığı değiştirdiği,

kentlerin dinamiklerini ve kültürel belleğin koruma şekillerini kendi sınırlarına göre çizdiği ve daha birçok alanda dönüşüm sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Toplumlar hayat sahalalarını kendi zihin dünyasına ve kültür eksenine çevresinde oluşturur, düzenler ve bu düzene uygun birtakım kurallar meydana getirirler. Öyleyse, oluşturulan konutların yapılarıyla, bahçe, güzergâhlar, sokak ve komşularıyla, mahalleleriyle kurdukları ilişkiler, toplumsal merkezlere olan uzaklıkları, toplumların estetik algıları ve bu çoğunluğun toplumsal faaliyetlerine göre şekillenmektedir (Cansever, 2016: 19).

Bu açıdan ele alınan ve bugün kültür endüstrisinin, kültür ekonomisinin, UNESCO'nun dünya mirası olarak tanımladığı, aynı zamanda yaratıcı kentler ve yaşayan kültürün birkaç merkezde icra edildiği marka şehir olma yolunda ilerleyen Modern Bursa'nın ve tarihi belleğin günümüzde kültürel belleğin ürünleri ile buluşturan, kuşaklararasıdaki dijital devrimi hayata adapte etmeye çalışan bu şehirde; Osmanlı döneminde inşa edilen konutların komşularıyla iş birliği oluşturacak biçimde, birbirinin güneş almasını dahi engellemeyecek düzende, birbirlerine yakın, dar sokaklı ve insanı topraktan uzaklaştırmayan, binaya hapsetmeyen en çok 2 ya da 3 katlı evler tasarladıkları ve Osmanlı geleneksel kültür mimarisini oluşturdukları anlaşılmaktadır. Ancak kültürel değişimler günümüzde birçok ürünü çok hızlı dönüştürdüğü için hiçbir şey aynı konumda, aynı biçimde kalmadan değişmekte ve şekillenmektedir. Tıpkı bölümümüzün içeriğini oluşturan Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nin zaman içerisinde sadece fiziki değil kültürel anlamda kültür endüstrisinin ve turizminin dinamiklerinin çarşı içerisinde etkili olarak kültürel mekânları dijital kültür dönüşümüne hazırladıklarını görmekteyiz.

Bu değişimlerin en belirgin durumlarını gösteren yapılar şehirlere aittir. Bu sürecin etkileri ile oluşan algılar kısa süre içerisinde yayılmaya başlar. Böylece bir taraftan şehrin yansıttığı anlam ve küresel zeminde sahip olduğu statü, diğer taraftan da kentsel yapıyı oluşturan şehrin iç dinamikleri belirginleşmeye ve ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bir diğer söylem ise şehirlerin mekânsal, sosyal ve kültürel yapısının zaman içerisinde değişime uğramasıdır. Bu değişimin yaşanmasının en önemli yansımalarından bir tanesi de şehirlerdeki çeşitli sosyal ve kültürel kesimlerin mekân içerisindeki ayrılaşmalarıdır (Ertürk ve Tosun, 2009, s. 1).

Bu açılardan değerlendirilmeye alınan kültür, benliğini ürünlerin, insanların ve onların oluşturduğu yapıların etkileşimleri ve bireylerin, toplumların iletişimleri sonucunda birtakım değişim ve dönüşümlerin meydana getirdiği dinamik bir süreçten almaktadır. Bundan hareketle kültür, iç ve dış dinamiklerden etkilenerek, değişir ve gelişmeye çalışarak geçmişten günümüze ve günümüzden de geleceğe aktarılır. Farklı kapsamlardaki pek çok iç ve dış dinamiklerin meydana gelişi kültürel değişimlere ve kuşaklararası kültürel farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Buna karşılık kültürel değişimler, çoğunlukla kendi iç dinamiklerinin ürünleri temel alınarak değerlendirilmektedir. Oysaki dış dinamikler hayat ve kültür üzerinde düşünülenenden daha fazla dönüştürücü etkiye sahiptir. Bahsi geçen dinamikler bir kültürü meydana getirme, ona işlevsellik kazandırma ve yapılan aktarımlar, deneyimleme süreci ve tüketim safhaları ile şekillenmektedir. Kültür faktörü, kapsamı ve ürünü bu tarz değişkenlerin etkisindedir (Özdemir , 2012: 91).

Osmanlı Sultanı Orhan Gazi, “kale kent” statüsünde olan Bursa’yı büyütebilmek ve inşasını tamamlamak amacıyla fetihten sonra bahsi geçen bu alan içerisinde cami, imarethane, han, medrese ve hamamdan oluşan yapıların tamamlanmasını sağlamış ve külliyesini de kale sınırlarının dış kesiminde inşa ettirmiştir. Bu yapılar içerisinde hala hayatta olanlardan birisi de Emir Han’dır ki bu han Osmanlı Devleti’nin ilk şehir hanını oluşturmaktadır.

Bölgede dönem içerisinde Sultan Hüdavendigâr aracılığı ile inşa ettirilen hamam; Yıldırım Bayezid döneminde de Ulu Cami ve Bedesten; Mehmet Çelebi’nin yaptırdığı İpek Han; Fatih Sultan Mehmet zamanında Fidan Han; Sultan 2. Bayezid zamanında Koza Han ve Pirinç Han inşa ettirilmiş olup tüm bu yapılar Bursa Çarşısına ve Hanlar Bölgesine, dünyanın pek çok farklı noktasından ticaret ve dolayısıyla ziyaret için gelmekte olan tüccarların ve kâşiflerin ipek ve baharatı Avrupa’ya taşıyan ve İpek Yolu güzergâhında bulunan Bursa’nın, dünyadaki ticari merkezlerin en önemli merkezlerinden birisi olmasını sağlamıştır.

Aynı zamanda bu bölgede yapılan alış veriş ticaretin dışında bir kültür alış verişidir. Hanlar Bölgesi’nin ve çarşının yapıları, şehrin ekonomik açıdan sürdürülebilirliğini arttırıp geliştirirken; aynı zamanda kültürel açıdan yaşanan değişiklikleri bünyesinde

benimsemesini, kültür politikalarını uygulamasını, marka şehir ve yaratıcı kent algısının oluşmasını, dolayısıyla da yaşayan kültür ürünlerinin canlı kalmasını, çarşının büyümesine imkân sunan organizasyonlara ev sahipliği yapmasını, kültürel açıdan da kentin yaşadığımız dönemde bir dünya şehri ve marka şehir olma statüsünü elde eden donanımları bünyesinde barındırmasını temin etmektedir (Kırayoğlu, 2004, s. 53).

Osmanlı Döneminde kurulan ilk büyük şehir ve düzenli çarşıya sahip olan Bursa'da çarşıların şehir içi konumları farklı dinamiklerin etkisi ile gelişmiştir. Bu dinamikler geçmişte özellikle Türk-İslam şehircilik ve mimari bakış açısının yöntemleriyle inşa edilmişlerdir. Hem Orta Asya hem de İslamiyet ekseninde oluşturulmuş bir şehircilik bakışıyla sentezlenen Bursa şehri de bu iki kültürün etkisinde gelişimini sağlamıştır. Çarşıların şehir içi konumlarında en önemli etkenlerden birisi kale, şehir surları, önemli yollara ve kültürel alanlara mesafesi etkili olmuştur.

Şehirlerin işlevsel olarak belli bölümlere ayrılması neticesinde özellikle kalenin etrafında idari ve yönetim binaları ve saraylar oluşmuş, aynı zamanda bu alan içerisinde ticaretin yapılmasına, üretimin gerçekleşmesine olanak sağlamıştır (Şahinalp, ve Günal, 2012, s.3). Bursa'da bu yapı Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Zira önceki Bursa Kalesi ve giriş kapısının olduğu bölümde şehir surları bulunmakta, aşağı kısımda çarşılar oluşturulmakta ve yine çarşılarla sırt sırta yönetimi oluşturan bugün de tarihi belediye binası, valilik binası gibi idari yapıların olduğu gözlemlenmektedir.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin bugün Yaratıcı Kentler ve Yaşayan Kültürün merkezi olabilmesi ve marka şehir olma yolunda tarihi belleğimizden aldığı bu güçlü donanım, günümüzde gelenek kültürünün çağımızın gereklerine uygun olarak elektronik ve dijital kültürün gereksinimleriyle yeniden tasarlanmasını ve kültür politikaların da bu perspektiften ele alınması gerekmektedir.

Kuruluş yıllarından günümüze dek pek çok doğal afet yaşayan Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi, yaşanan felaketler ve yıkımlardan sonra tekrardan ayağa kaldırılmış ve işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Günümüzde de Türkiye'nin en önemli sosyal, kültürel, ekonomik, ticari, mimari ve tarihi mekânlarından birisidir. Hanlarının, camilerinin, mescitlerinin, kaldırımlarının taş ve tuğla dokusuyla, kuşaklararası

sürekliliği sağlanan ve canlı tutulan esnaf kültürü, ticaret kültürü, gelenek kültürü, ve kültürel belleği oluşturan alış veriş gelenekleriyle, tarihi dokusu örf ve adetleriyle sanki geçmişten gelip günümüzü yaşayan bir seyyah heyecanını sunmaktadır. Günden güne değişen ve gelişen şehrin her bir kısmında pek çok modern statüde alış veriş merkezinin yapılmasına rağmen; söz, düğün, sünnet düğünü, özel günler ve geceler, sıra geceleri ve bayram alış verişleri için her zaman tarihî çarşığı ziyaret eden insanlar vardır. Bu durum zaman içerisinde Bursa şehrinin gelenek kültürünün simgesi haline dönmüştür.¹³⁰

Bu bakış açısından değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlete bir süre başkentlik yapmış olan Bursa kültürel, ticari ve mimari eserlerin de ilk örneklerini bünyesinde barındırmış, canlı bir kültürel belleğin ve tarihsel geçmişin günümüze dek yaşayan kültür hazineleri halini almasını sağlamıştır. Bu kültürel bellek günümüzde Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin değişen görünümüne rağmen gelenek kültürünün bazı ürünleri sayesinde ayakta kalabilmektedir. Kapalıçarşı Bursa şehrinin geçmişinden günümüze marka şehir olmasına olanak sağlayacak en önemli dinamiktir. Çarşı içerisinde canlılığını koruyan alış veriş geleneği günümüzün değişen kültür politikalarının dönüşümlerine cevap verebilecek şekilde dizayn edilmektedir. Şehrin merkezinde kurulan çarşı tarihi dönemin tamamında Anadolu'dan ve Dünya'nın farklı noktalarından herkesin ilgisini çekmektedir. Osmanlı Devleti'nde kurulan çarşılar, geleneksel Orta Asya Türk ve İslam devletlerinde görülen şehircilik kültürünün etkisinde değişime uğramış olan şehirlerin belirli alanlarında konumlanmıştır. Bu sebeple alan seçiminde; kale ya da şehir surlarına, ana güzergâhlara ve kültürel alanlara yakınlık önemli bir faktördür. Osmanlı Devleti'nde kurulan çarşılar, geleneksel Orta Asya Türk ve İslam devletlerinde görülen şehircilik kültürünün etkisinde değişime uğramış olan şehirlerin belirli alanlarında konumlanmıştır. Bu sebeple alan seçiminde; kale ya da şehir surlarına, ana güzergahlara ve kültürel alanlara yakınlık önemli bir faktördür.¹³¹

Dönemin seyyahı Mary Walker, Bursa bölgesi için, dağ, ağaçlar ve suyun mükemmel bir kesişim noktası olduğunu ifade ederek turistlerin yalnızca bunları görmek için bile seyahate çıktıklarını dile getirmektedir... Osmanlı Devleti'nin kültür beşiği olarak

¹³⁰ Bkz., <https://www.bursa.com.tr/orhan-gazi-kulliyesi-tarihi-carsi-hanlar-bolgesi-ve-cevresi-27318.html>

¹³¹ Bkz., <http://koy.com.tr/blog/2015/01/carsi-kulturu-bursada-dogdu/>

değerlendirdiği “Broussa”ya uğramadan “Constantinopolis”den ayrılan turistleri anlatırken, Bursa’nın İstanbul’a kıyasla daha çok doğuya özgü kültürel unsurları ve donanımları bünyesinde barındıran bir merkez olması sebebiyle bu şehrin ziyaret edilmesi gereken önemli bir kültürel mekân olması gerekliliğinin de altını çizmektedir. Ayrıca şehirde bulunduğu ilk sabahı da deve sürülerinden yükselen çan sesleri ile sabaha günaydın diyerek tasvir eden seyyah, bu durumu tamamıyla oryantal karakter şeklinde tanımlamaktadır. Bursa’daki sosyal, kültürel ve ekonomik durumu uyum ve ahenk terimleri ile de yüceltmektedir. Devamında ise seyahatnamesinde kale, Fransız yapımı un değirmenleri, cami ve medrese, han odasından müteşekkil ve çeşitli her konuda gözlemlerini aktarırken, insan manzaralarıyla ilişkili olarak da açıklayıcı birçok bilgi sunmaktadır (Songur, 2017, s. 108-109).

Müller ise seyahatnamesinde Bursa için, diğer Osmanlı şehirlerinin kültüründe yer aldığı gibi Bursa’da da hamam kültürünün aktif olduğundan bahseder, devamında bulunduğu hamamda her yerin açık renk ve desenli fayanslar ile döşenmiş olduğunu ifade ederek, hamamın bölümlerinden bahseder. En dış tarafta kalan kesimdeki hamamdan çıkan kadınların farklı renk ve desende sırmalı ipek kumaşlara bürünüp divanların üzerinde dinlenirken aynı zamanda da sigara ya da kahve içerek zamanlarını değerlendirdiklerini belirtmiştir. İlerde görülen ikinci odada ise henüz daha yeni sıcak ortamdaki çıkmış kadınları betimlemektedir. Bir oda daha ilerleyip hamam bölümüne gelen Müller, sıcak ve nemden dolayı bir dakikadan fazla kalamadığına, sıcak su dolu olan ve yüksek bir kubbe ile çevrili büyükçe bir havuzun içini doldurmuş kadınlara değinmektedir. Burası aynı zamanda kadın erkek herkes için bir sosyalleşme mekânıdır (Yaşayanlar, 2013: 20).

Ida Pfeiffer ise Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar bölgesinin sokaklarının insandan çok köpeklerle dolu olduğunu ve bu özelliğin tüm doğu kültüründe bulunduğu söz etmektedir (Songur, 2017, s. 119).

Evliya Çelebi , “Şimdiye kadar gördüğüm şehirler arasında Bursa kadar belli bir dönemin ürünü olan bir başkasını görmedim.” Bursa’nın fethedilmesinden 1453 yılına kadar geçen 130 senelik süreçte şehrin iliklerine kadar bir Türk-Doğu sentezini yansıtması ona yetmezmiş gibi; aynı zamanda şehrin maddi ve manevi değerlerinin

gelecek zaman içinde hiç değişmeyecekmiş gibi tasvir edilmesi, Bursa'ya gelen seyyahlar tarafından kaleme alınan gözlemler olmuştur. Aynı zamanda da çarşının etrafında kurulmuş olan mahalleler, Bursa'da Türk kültürünün, örf ve âdetinin, komşuluk bilincinin yerleşmesine zemin hazırlamış ve sonrasında ise kale dışında kurulan diğer mahallelerde de bu gelenek kültürü gelişmiş ve kültürün yaşayan geleneksel ürünlerini canlı tutarak günümüze dek taşınmasını sağlamıştır (Tanpınar, 2005: 93).

Mahalle oluşumlarının çevresinde kurulmuş olan cami ve mescitler çoğunlukla kare planlı, sade görümlü, bir ibadethane olmasından ziyade aslında, toplum olabilmenin bilincini ve kültürünü de oluşturan ve bu yapıyı güçlendiren önemli işlevler görmektedir. Yeni kurulmuş olan mahalleler büyük çoğunlukta bir mescit etrafında meydana getirilirdi. Etnik ve dini yönden güçlü bağlara sahip toplulukların oluşması adına inanç sistemlerinin gücünün kullanılması kültürel açıdan da daha uygun bir ortam sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren önemli bir toplumsal görevi üstlenmiş olan ahilik teşkilatının en önemli dinamikleri olarak bilinen dervişler ve din adamları, hem dini açıdan hem de sosyal ve kültürel işleve sahip oldukları gibi, buldukları mekânların çevresinde kurulmuş olan mescitler içerisinde fütüvvet anlayışını aşılıyarak toplumların bilinçlenmesini ve birlik beraberliklerinin daha sağlam temeller üzerinden kurulmasını sağlayarak, Osmanlı Devleti ve toplum yapısının sağlam bir zemin üzerine inşa edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Bilhassa, Molla Fenari, Emir Sultan, Mehmet Muhyiddin Üftade, Somuncu Baba, İsmail Hakkı Bursevi gibi bilindik mutasavvıflar Bursa'daki ahilik benzeri tarikatların ve vakıf bilinciyle hareket eden dini grupların gelişmesine, şehirdeki sosyal hayatın ihtiyaçlarını gidermede, toplulukların farklı nedenlerle de olsa bir araya gelmelerine, dönemin ihtiyacı olan ittihat anlayışının yerleşmesine, kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin başkenti ve kurulduğu şehir olan Bursa'da devlet anlayışının toplumsal planda kabul edilerek sosyal ve kültürel hayatın

düzenlenmesinde çok önemli rol oynamışlar aynı zamanda da tasavvuf ilminin değerlerinin yerleşmesine öncülük etmişlerdir¹³²

Bu açıdan, hem Selçuklu hem de Osmanlı devletinin kuruluşunun ilk yıllarında esnafın ve tüccarların uyacağı kural ve ilkeler genel olarak Ahilik teşkilatlarının öncülüğünde belirlenmekte aynı zamanda bu yapılar çarşıdaki sosyal ve kültürel hayatın dolayısıyla da ticaretin sürekliliğini sağlamaktaydı.

Ahi teşkilatları aracılığı ile yürütülen ve belirlenen bu kural ya da ilkelerin esasları, vergilerle birlikte esnaf gruplarının uyması gereken ticari, mesleki ve toplumsal hayatın değerlerini oluşturan ahlaki kuralların da özünü oluşturmaktaydı. Aynı zamanda çarşı esnafının bazı ortak giderlerinin karşılanması adına esnaf topluluklarından temin edilen paralar, esnaf kethüdaları tarafından ya da yiğitbaşları aracılığıyla çarşı esnafının ortak eğlenceleri, etkinlikleri, meclislerindeki harcamaların yapılabilmesi adına kullanılmaktaydı. İlk olarak ahlaki ve dini öğretiler çerçevesinde örgütlenen Ahilik teşkilatı, zaman içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik bir vasıfta kazanmıştır (Çiftçi, 2004, s. 23).

Farklı hedefler doğrultusunda vakıf açıp yürütme işi Müslüman tebaa arasında oldukça yaygın görülen bir durum idi. Gayrimüslim tebaaya ait esnaf da bu konuda Müslüman tebaaya mensup kişilerden etkilenerek büyük bir çoğunluk kapsamında kendi dindaşlarından olan esnafın sermaye gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla farklı isimler altında vakıflar açtıkları da görülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda kurulan vakıflardan birkaçı şunlardır: Çilingir esnafı gereksinimlerinin karşılanması için Ermeni Hıristiyanları Vakfı, kökçü esnafı gereksinimlerinin karşılanabilmesi için Ermeni Hıristiyanları Vakfı, kuyumcu esnafı gereksinimlerinin karşılanabilmesi için Hıristiyan Kuyumcular Vakfı, kürkçü esnafı bilhassa malzemelerinin giderilmesi için Hıristiyan Kürkçüler Vakfı gibi pek çok vakıf vardır.¹³³

¹³²Bkz., <https://web.archive.org/web/20161022155140/http://www.btch.org.tr/page/?p=icerik&q=osmanli-doneminde-bursa-da-gayrimuslim-esnaf&id=161>

¹³³Bkz., <https://web.archive.org/web/20161022155140/http://www.btch.org.tr/page/?p=icerik&q=osmanli-doneminde-bursa-da-gayrimuslim-esnaf&id=161>

Ayrıca bu teşkilatlanmalar bağlamında, gayrimüslim tüccar ve esnaflar da, Müslümanların üye olduğu esnaf örgütlenmelerinin içinde yer alabilirler ve bu teşkilat tarafından meydana getirilmiş nizamnameler kapsamında bazı organizasyonlar gerçekleştirebilirlerdi. Böylece zimmi esnafın gerçekleştirdiği faaliyetlerin de kontrol altında tutulması, vergilerinin vaktinde ve eksiksiz karşılanması sağlanmakta ve daha da önemlisi bu grupların toplumdan soyutlanmaması hedeflenmekteydi.

Esnafın başı seçilen kişi kethüda unvanı alır ve bu kişi Müslüman ve gayrimüslim tebaaya mensup esnafın birbiriyle ittifak etmelerinden sonra seçilirdi. Buradan anlaşılan durum Osmanlı toplumunda inancı veya kimliği üzerinden herhangi bir ayrışmanın yapılmadığı, sosyal ve kültürel hayatta farklı inanç gruplarından olsa dahi insanların bir araya gelerek ortak amaçlar doğrultusunda hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti üzerinde yaşam süren farklı inanç, kültür ve değerdeki toplulukların esnaf olabilmemesinin bazı şartları olduğu görülmüştür. Bu şartların sağlanması bazı durumlarda uzun denilebilecek bir zaman dilimini kapsamaktadır. Çünkü esnaf adayının belirlenen süre içerisinde hem mesleki bilgileri hem de ahlaki donanımlarının olgunlaşması ve kişinin olgun bir birey hâlini alması sağlanıncaya kadar eğitimin devam ettiği görülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti içerisinde esnafın mesleki bilgi ve deneyimleriyle birlikte aynı zamanda ahlaki değerlerinin de olgunlaşmış olmasına azami ölçüde dikkat edilirdi.

Çarşıdaki sistem esnafların bu eğitimi almasıyla bitmezdi ara ara çarşı denetlemeleri ve halkın şikâyetleri doğrultusunda bazı uygulamalar gerçekleşirdi. Bu uygulamalar, Kadı'nın ihtisâb kanunları ile kendilerine izin verdiği doğrultuda ve salahiyyette, gelenek ve göreneklere de dayanarak gerektiği zaman, çarşı ve pazar kontrolü esnasında suçu sabitlenmiş ve kesinleşmiş olan esnafı, yanında bulundurduğu devlet memurları aracılığı ile herkesin gözü önünde falakaya yatırarak cezalandırması şeklinde vuku bulurdu. Böyle bir cezanın anında uygulanmış olması, çarşı içerisindeki tüm insanların gözü önünde gerçekleşmesi, muhtesibin adlî gücünü arttırıyordu. Bu uygulama, çarşıdaki diğer esnaflar üzerinde de etkili olmakta ve yapılan alışverişlerde onların daha dikkatli olmalarını ve ticari anlayışlarına özen göstermelerine aracı oluyordu (Terzi, 2010, s.221).

Araştırma sahamız olan Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi Folklorunda yapılan alan araştırma esnasındaki mülakatlarda geriye dönük olarak 4. Kuşağa kadar hatırlanabilen gelenek kültürünü taşıyan kurallar, ilkeler ve geleneklerde Osmanlı döneminde uygulanan bazı yasakların zaman içerisinde yumuşayarak çağın gereklerine uygun şekilde modernize edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle esnafın veya onun da öncesinde insan onurunun incineceği ceza, tavır ve yaklaşımlar zaman içerisinde çok daha insani boyutta yaşanmış ve uygulanmıştır. Burada değişen sosyal ve kültürel hayatın, kültür değişimlerinin ve etkileşimlerinin, bunların da ötesinde Cumhuriyet'in ve insan hayatına kazandırdığı değer yargılarının etkisi oldukça fazladır. Ahilik anlayışının getirmiş olduğu ve sosyal hayatta çoğunlukla görülebilen birlik beraberlik ruhu çarşı içerisinde zamanla buradaki insanların kendi ticari etiklerinin oluşmasını ve bu etiklerin de yine kendileri tarafından kontrol edilerek uygulanmasını sağlamıştır. Bir bakıma oto kontrol sistemi içerisinde çarşı esnafı kendi kurallarını koymuş, kendi uygulamış ve gerektiğinde de kendi kendisini cezalandırmıştır.

Osmanlı Devleti içerisindeki esnaf topluluklarının en önemli kredi kaynakları bir tüzel oluşum olarak kabul edilebilecek vakıf kurumlarıdır. Hangi amaç doğrultusunda kurulmuş olursa olsun vakıfların büyük bir çoğunluğu esnafa belli başlı koşullar karşılığında kredi verdikleri görülmüştür. Hatta bu kurumlar/ kuruluşlar yoksul kesimlere yardım ederken, dini yapıların ihtiyaçlarının giderilmesi gibi hayır işlerini de devam ettirmişlerdir. Bu kurumların içinde yalnızca esnafın kredi gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla oluşturulmuş olan vakıflar da bulunmaktaydı. Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde yapılan saha araştırmalarında meslek icracılarının genel olarak belirttikleri husus para ve ihtiyaç konusunda herkesin birbirinden istifade ettiği şeklindedir. Özellikle Cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte Osmanlı gelenek kültürünün çoğu alışkanlıkları devam ederken bazıları da terk edilmiştir. Çarşının bağlı olduğu yardımlaşma ve dayanışma vakfı günlük hayatta işlevini sürdürürken kredi konusunda esnaf genel olarak çekimser davranmıştır. Bu uygulamanın yerine çoğunlukla Ahilik yapısının özelliklerinden olan birlik ve beraberlik ruhuna özen gösterildiği, insanların ihtiyaçlarını birbirlerinden karşıladıkları anlaşılmaktadır.

Anadolu'daki Ahilik ve Lonca teşkilatlarına benzer bir yapı Ortaçağ Avrupa'sındaki lonca yapılanmasında da görülmektedir. Avrupa'da lonca yapılanmasının içerisinde bulunanlar için sosyal ve ekonomik yönden ayrıcalıklar tanınmıştır. Loncalar uzun mesafelerde yolculuk yapan tüccarları için can ve mal güvenliğini sağlamaktaydılar. Diğer bir işlevi ise merkezi yönetimin tüccarlar üzerinde baskı kurmalarını engellemektir. Özellikle büyük etkinliklerde esnaflar ve tüccarlar herhangi bir haksızlığa uğramış olurlarsa burada birbirlerini destekliyor, herhangi bir baskı durumunda kendilerini savunabiliyorlardı. Ortaçağ Loncaları tıpkı Ahilik yapılanmasına benzer şekilde zor zamanlarında birbirlerine destek olmakta kardeşlik ruhunu yaşatmaktadırlar. Loncaya üye olan esnaf veya tüccar vefat ederse geride kalan aile üyelerine loncalar sahip çıkmakta ve ihtiyaçlarını gidermektedirler. Aynı durum hastalanma durumunda da yine lonca üyesi ile ilgilenme olarak gerçekleşmekte, Ahilik yapılanmasının Anadolu'daki benzer özellikleri Avrupa'da da uygulanmaktadır (Çaylı, 2017, s.171).

Diğer açıdan çarşıda geçmişten bugüne tüketici hakları kapsamında Osmanlı döneminde Sultan II. Bayezid tarafından çıkarılan ve içerik olarak oldukça geniş ve kapsamlı bir belediye kanunu, tüketici haklarını koruyan kanun, ilk gıda maddeleri nizamnamesi, ilk standartlar kanunu, ilk çevre nizamnamesi gibi farklı özellikler taşıyan Kanunname'yi İhtisab-ı Bursa isimli düzenleme 1502 senesinde yayınlanmıştır (Özdemir, 2017, s. 1). Çıkarılan bu kanunname daha çok "Kalite Standardizasyonu" ve "Narh Uygulaması" kapsamındaki birtakım mevzulara yer vermektedir. Çıkarılan bu kanunname daha çok "Kalite Standardizasyonu" ve "Narh Uygulaması" kapsamındaki birtakım mevzulara yer verilmektedir.

Osmanlı Devleti kuruluşunun ilk döneminden itibaren çeşitli isimlerle hakimiyeti altındaki halktan muhtelif vergiler almıştır. Vergi kavramının karşılığı olarak "rüsüm" kelimesinin tekil hali olan "resm" kelimesinin kullanılmasıyla beraber, rüsüm/ resm kelimesinden muhtelif olan kelimelerle de verginin türleri ya da kapsamı nitelendirilmiştir (resm-i ağnam, resm-i arus vb. gibi). Osmanlı Devleti'nde bir gelenek halinde yürütülmekte olan "ihtisab rüsümü"yla ilgili olarakta 19. yüzyıl içerisinde yeni Bursa esnafları Osmanlı döneminde ilk uygulanmış kanun olan Kanunname'yi İhtisab-ı Bursa'dan hareketle uygulamaları yürütmüşler; daha sonra ise Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı tarafından yapılan ve dönemin

şartlarına uygun olan bu uygulamaların bazı revizelerle devamlılığı sağlandı. 1826 yılından itibaren idari ve mali konulara yönelik yeni kurumlar oluşturuldu. (Tabakoğlu, 2016: 583). Bu gelişmelerle Bursa çarşısı da hem gelenek kültürünün birikimine hem de zengin bir alt yapı ile güçlü bir çarşı üslubu değerlerini bünyesine dâhil etmiştir.

Hanlar Bölgesi ve Kapalıçarşı bünyesinde Osmanlı'ya tabii olan reayanın da yüzde 70'inin dokumacılık işiyle uğraştığı Bursa'da yoğun bir ipek tekstili, kadife, kemha, kıtni ve bu tarz kumaşların üretiminin yanında alım ve satım işleri de tıpkı bugünkü çarşının işlevselliğine benzer yaşanmaktaydı. Bu konuda Evliya Çelebi, Bursa çarşısı ile ilgili gözlem ve izlenimlerini seyahatnamesinde bizlere aktarırken bilhassa baharat çarşısının çok güzel, nahoş bir kokusunun olduğunu ifade etmektedir. Bu kokuya günümüzde Bursa çarşısında nadir olarak rastlanılabilmektedir. Ayrıca Seyahatnamesinde Bursa şehrinin çarşılarında asıl ürünlerin ipekten olduğunu, halkının asıl mesleğinin de ipek dokumacılığı ile yoğunluk kazandığını aktarmaktadır.

Evliya Çelebi çarşıda işlenen bu ipekli kumaşların ve kadife çeşitlerinin yoğunluğundan bahsederken kadife ve ipek işlemeciliğini Bursa şehrinin değerli ve en bilindik sanatı olduğunu ifade ederek bunları övgüyle aktarmaktadır. Çarşıda meyve satıcılığı yapan esnafın dükkânlarını meyve dallarıyla süslemeleri de dikkatini çekmiş bunu gözlemlerinde özellikle ifade etmiştir. Esnafından, tüccarından halkına kadar çarşıdaki tüm insanların birbirini tanıdığını ve sürekli etkileşim halinde olduklarını da dile getirmiştir (Taş, 2011: 192-205).

Evliya Çelebi'nin yıllar öncesinden aktardığı gözlemler, günümüz Bursa'sında değişen gelenek kültürü, kültürel değişimler, kültür turizmi, kültür endüstrisi ve elektronik, dijital kültürün etkisiyle çok daha farklı bir çarşı oluşumuna neden olmuştur. Bursa çarşılarında baharat kokusu günümüzde çok karşılaşılan durumlardan biri değildir. Bursa şehrinin tarihinde yaşanan üç farklı dönemde yaşanan değişimler şehrin hem yapısal hem de idari anlamda farklı bir görüntü kazanmasını sağlamıştır. Bu değişimler 14. yy'den başlayarak, Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki dönem 1960 yılından sonra (Kapalıçarşı'da yaşanan büyük yangın) yaşanmıştır.

Evliya Çelebi'nin gözlemleri Bursa'nın ilk imar planlarıyla birlikte 13. yy da inşa edilen ve surların içerisindeki tarihi şehrin ve çarşılarının görüntüsünden ibarettir. Bu dönemde Orhan Gazi tarafından inşa ettirilen cami, imaret, han ve hamamlardan oluşan yapılar şehrin Erken Osmanlı Sanatı olarak adlandırılan tarihi ve kültürel mimarisini oluşturmaktadır. Bursa Kapalıçarşılarının doğu-batı ve kuzey-güney yönlü olarak gelişmesi I. Murat zamanında Kapan Han ve Vezir Han ile başlamış, devamında Yıldırım Bayezid tarafından Ulucami ve Bedesten Çarşısı, Şengül Hamamı, ardından 15. yy'de İpek, Geyve ve Yeni İpek Hanlarının inşasıyla doğu-batı kısmı tamamlanmıştır. Sonraki zaman diliminde ise güneyde Koza Han kuzeyde Fidan Han inşa edilerek bugünkü Uzun Çarşı tanımlamasının şekli oluşturulmuştur. (Eliçok, 2014, s.2-3) Bu hatların her iki kısımlarına da zaman içerisinde daha küçük iş yerlerinin açılmasıyla birlikte Bursa'da Evliya Çelebi'nin tasvirinde yer bulan Aktarlar ve Sahaflar Çarşısı oluşturulmuştur. Aktarlar çarşısında o dönemde baharatların üretilmesiyle tanımlanan baharat kokularının oluşması bu yapılanmanın şekillenmesinden ileri gelmektedir.

Çarşıların genel manada iç piyasaya ve dış piyasaya yönelik üretim yapan esnaflardan oluşması nedeniyle yapısal durumunun tanımlaması bedesten olarak değerlendirilmiştir. Bedesten yapılarının ise uluslararası ticaret amacıyla birtakım çalışmaların ve üretimlerin icra edildiği mekânlar olarak değerlendirilmesi, Bursa gibi büyük ve önemli ticaret merkezlerinin Osmanlı şehir oluşumlarının kurulması ve geliştirilmesi yönünden önem verilen konulardan birisiydi. (İnalçık, 1994: 120). Aynı zamanda bu yapılarda esnafın kasaları, belgeleri ve defterleri de bedesten içerisinde saklanıp korunmaktadır (Ergin, 1997: 689).

Çarşıları oluşumlarının ve imarlarının bu şekilde tasarlanması, şehir yöneticilerinin iç kale ya da kalenin yakınındaki bir konuma yerleşmelerine, yani çarşıya yakın olmalarını sağlamıştır. Buradaki amaç ise genel olarak çarşıda ve şehrin merkezinde olup bitenlerden haberdar olacak düzende idarecilerin yerleşmelerine ve yine idari hizmetlerin bu saha içerisinde eksiksiz olarak verilmesini sağlayarak intizamı tertip etmektir. Ticaret faaliyetlere ve sanata verilen değer zaman içerisinde şehrin ticari alanlarının ve kültürel mekânlarının yine bu alan etrafında gelişim göstermesine yardımcı olmuştur.

Aynı şekilde bu durum Osmanlı şehir ve şehircilik kültüründe, toplumsal ve ekonomik açıdan merkez olarak adlandırılabilir bir alanın meydana getirilmesini, ticari ve yönetsel yapıların birbirine yakın konumlanmasını, şehrin sosyal ve kültürel hareketliliğinin kontrol edilebilecek bir mekânın içinde gerçekleştirilmesini sağlamış, bugünkü kentleşme kültürünün temeli o zamanlardan oluşturulmuştur (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 155).

Bugün şehir merkezi ve çarşı olarak adlandırdığımız yerlere yakın kısımlarda pazar ve panayır alanları da oluşturulmaktaydı. Pazarlar, haftanın belirlenmiş günlerinde çoğunlukla gıda malzemeleri ya da hayvanların satışının gerçekleştirildiği yerlerdi. Böylece şehrin çarşısında, kadın ve erkek, köylü ya da şehirli, Müslüman veya Müslüman olmayan her kesimin bulunduğu ve insanların farklı gereksinimlerinin karşılandığı sosyal, kültürel ve ticaret mekânları meydana getirmektedir. Bu yöntemle birlikte oluşturulan alan içerisinde bir kültürel mekân, sosyal alan, şimdiki adıyla cazibe merkezi yaratılmaktadır (Akdemir ve İncili, 2014, s. 90-93).

17. yüzyıl içerisinde Bursa şehrindeki çarşılarda kadınların ürettikleri ve kendi el işlerinin satışını yaptıkları, bunun için de vergi ödemedikleri bir çarşının varlığı söz konusudur. Kadınların icra ettikleri işlerin başında işlemelerin önde geldiği ifade edilebilir. Özellikle Osmanlı saraylarında yaşanan dönem içerisinde cariye satın alırken nakış bilen kadınlara öncelik vererek onları seçmeye çalışanların olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Müslüman kadınlar ile irtibat sağlayarak nakış örnekleri getiren ya da Türk hizmetkârlarından Türk motifleri öğrenmeye çalışan Hıristiyan kadınlar da vardı. Bu sayede iki farklı etnik kökene ait bireylerin pazarlar vasıtasıyla ilgi sağlanmakta ve bir araya gelerek aynı amaç doğrultusunda toplanabilmekteydiler (Faroqhi, 2011: 84).

Osmanlı toplumunda ve araştırma sahamız Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde farklı inanç ve kültür değerlerine sahip toplulukların geçmişte sosyal ve kültürel hayatın önemli dinamiklerini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu yaklaşım yerleşik bir düzene daha sonradan iştirak eden kişileri ya da toplulukları sosyal ve kültürel hayatın akışına ve dinamiklerine dâhil etmek için kültürel deneyimleri öğretme evresi olarak tanımlanan Kültürleme (Enculturation) sürecidir. Burada hedeflenen asıl nokta topluma katılanların

rollerine, dili ve üst dili kullanmalarına, toplumdaki normlara, değer ve yargılara, yine toplum tarafından kabul edilebilecek veya edilemeyecek davranışlara kişilerin bilinçli veya bilinçsiz uyum sağlamalarıdır. Neticede buradan hareketle toplum içerisinde günlük veya resmi olarak farklı kapsamlarda davranışların hatları oluşturulmaktadır. (Aydın ve diğerleri, 2020: 9-10)

Kapalıçarşı içerisinde saha araştırma sürecinde görüşme yapılan meslek icracılarının ortak noktada ifade ettikleri husus; çarşıda Yahudi esnafının 1958 yangınına kadar aktif olarak sonrasında sınırlı şekilde ticaret yaptıkları ve bu insanlarla toplumsal birlik beraberliğin üst seviyede yaşandığını, çünkü bu insanların toplumsal ve kültürel değerlere saygı göstererek şehirle kaynaştıklarını ve değerlere saygı duyduklarını anlamaktayız.

Çarşı içerisinde bulunan farklı inanç, kültür ve değer yargılarına aidiyetleri bulunan insanların dâhil oldukları toplulukların alışkanlıklarına ve dil kalıplarına uyum evresi de bizlere Kültürleşme (Acculturation) sürecini hatırlatmaktadır. Kültürleşme sürecinde bilindiği üzere her iki tarafın davranışlarında dillerinde ve değer yargılarında değişiklikler meydana gelirken, gruplar farklı kalabilmektedir. Süreç içerisinde bireylerin kültürü ve aidiyet duyguları, kişiliği ve ihtiyaçları değişik yapıdaki kültür gruplarıyla ilişkisinin ölçüsü, topluma katılımındaki istek, sosyal ve psikolojik durumu gibi etmenler bu durumu farklı açılardan etkilemektedir (Aydın ve diğerleri, 2020: 9-10).

Kapalıçarşı içerisinde meslek icracılarının özellikle Yahudi eşraftan öğrendikleri ticaret anlayışındaki disiplin ve ticari pazarlama tekniklerinin yöntemlerindeki uygulamalarla ilişkilidir. Bu açıdan Kapalıçarşı'daki meslek icracılarının Yahudi esnaftan öğrendikleri hususlar olduğu gibi; onların da kendilerinden özellikle çarşı ahlakı, değerleri ve kültürüyle alakalı hususlar olduğunu ifade etmektedirler. Burada Berry'nin (Berry, 1994) kültürleşme yönelimleri olarak adlandırdığı yaklaşımı da ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre ilk etapta bireyin kültürel kimliğini ve özelliklerini devam ettirmesinin değerli olup olmadığına dair soruya cevap aranır. Yanıt olumlu ise bu noktada birey öncelikle Entegrasyon sürecine dâhil olur. Burada birey baskın olmayan grubun kültürel bütünlüğünü korur ve toplumla birlikte hareket eder. Birlikte iş birliği

içerisinde ve bütünü uyumlu bir parçasıdır. Yanıtın olumsuz olduğu durumda ise Asimilasyon süreci başlar ve baskın olmayan grubun kültürel kimliği kaybolurken kişi geçersizleşir baskın toplumun kimliğini benimser. İkinci bir soru ise diğer gruplarla ilişkilerin devamlılığının değerli olması ile ilgili düşüncedir. Bu noktada ise Cevap olumlu ise Asimilasyon olumsuz ise Marjinalite fikri yani baskın olmayan grup üyelerinin kendi kültürlerine de baskın toplumun kültürüne de yabancılaşması olarak ortaya çıkmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2020: 11).

Bu noktada Entegrasyon ve Asimilasyon süreçlerini değerlendirmek gerekirse; Entegrasyon kelimesi anlam olarak bütünleşme ve birleşme manalarını taşımaktadır. Sosyolojik olarak değerlendirildiğinde ise yapıların sosyal sistemlerinin devamı için kişilerin sistemin oluşmasını sağlayan parçaların birlikte ve bağlı olmalarına, topluluğun kararlılığına, parçaların bir bütünü oluşturmaları için ortaya konan gayrete verilen isim olarak değerlendirilmektedir (Güleç ve Ömeroğlu, 2020: 20). Bursa şehrinde tarihi dönemlerde dikkate alınırsa hem tarihi hem de kültürel bellek oluşumunda şehirde yaşanan çokkültürlü ortamın ve deneyimlerinin oluşturduğu kültürel mirasın oldukça zengin bir deneyim kültürünü oluşturduğu söylenebilir. Bu kültür içerisinde bulunan topluluklar da zaman içerisinde entegrasyonu doğrudan veya dolaylı şekilde sağlamışlardır.

Asimilasyon ise özümleme ve benzeşme anlamlarında dilimizde karşılık bulmaktadır. Farklı etnik kökenden olan azınlıkların, toplulukların, kültürel kimliklerinin ve birikimlerinin baskın olan kültür karşısında zamanla yok olma sürecine verilen isimdir. Burada asimile olmuş grupların buldukları ortamlarda yerli unsurlardan ayırt edilemeyecek derecede onlarla bütünleşmeleri durumu söz konusudur. Asimilasyon süreci kişileri veya toplulukları çoğu zaman baskıyla kendine benzetme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreci: Özünde olmayan ve kendinden ayrı özellikleri bünyesinde yaşaması için baskı kuran, kendi kültürel özelliklerini dayatan, bunu uygularken kendi hedefleri doğrultusunda kişileri zorlayan bir yapının ve bunları hayatına devam edebilmek amacıyla yapmak zorunda olan kişilerin bütün yaşamlarını topyekûn değiştirme süreçleri olarak tanımlamak yerinde olacaktır (Güleç ve Ömeroğlu, 2020: 22).

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde bu kimlik meselesi ve kültürleme, kültürleşme konusu çarşının dinamiği olarak değerlendirdiğimiz meslek icracıları tarafından ilk etapta yabancıların uyum sürecinin olumlu olarak değerlendirildiğini, sonrasında ise bu insanların ticari durumlarının geleceğini düşünerek hareket ettiklerini ifade etmektedirler. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yabancıların çoğu zaman buldukları çevreye uyum sağladıklarını ve entegrasyon sürecini olumlu geçirdiklerini, bazen ise yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle marjinalleşme gibi durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde özellikle 1958 yangınından sonra ticari kaygıların da etkisiyle yoğun olarak yaşanmıştır. Kültürel farklılıklar çarşıya her zaman bir dinamizm ve kültürel etkileşim katmıştır. Kültürel farklılık genel olarak kişilerin veya toplulukların aynı sosyal ve kültürel sistemde kontrol edilebilen veya edilemeyen niteliklere bağlı, seçilebilir, ayırt edilebilir davranışlar göstermelerine verilen isimdir.

Her toplumda alışkanlıklar, yönelimler, kalıp ifadeler ve ilişkiler geçmişin kültür izlerini taşımaktadır. Bu özellikler bazen kişiye, zamana, mekâna, olaya göre değişmektedir. Aynı sosyal ortam içerisinde başka kültürlerin bireylerin kendilerine göre ihtiyaçları olan beceri ve olgunluk seviyeleri farklı olabilmektedir. Kültürel farklılıklar şu başlıklar sebebiyle oluşabilmektedir: Güç mesafesi, Bireysellik-Toplumsallık, Erillik-Dişillik, Belirsizlikten kaçınma, Uzun Kısa Vadecilik, Heveslilik ve kısıtlılık olarak sıralanabilir (Aydın ve diğerleri, 2020: 12-13).

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde Kültürlenme süreci iki farklı kültür bileşeninin kaynaşması sonucunda yeni bir kültür ögesinin oluşması durumudur. Çarşı içerisinde bulunan yabancılar bu süreç içerisinde şehrin kültürünü kısmen bazıları da tamamen benimsemişlerdir. Bu da kültürlenme sürecinin mekânsal olarak bölgede aktif yaşanmasını sağlamıştır. Süreç içerisinde farklılık yaşanmasının sebebi aslında kültürleme ile kültürlenme arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu iki tanımda bireyler süreci kendi istek ve düşüncesi dışında yaşarken; diğerinde ise kendi arzusuyla yaşadıkları sonucuna varılmaktadır. Zaten Kapalıçarşı içerisindeki yabancı eşrafın bir kısmı ticari kaygılar ve gelecek endişesi sebebiyle çarşayı dolayısıyla da şehri terk etmiştir.

Levi-Strauss'un (2007, s.12) düşüncesinde beyan ettiği üzere kültürlenme çeşitliliğinin insanlar ve toplumlar üzerinde bazı farklı durumlar haricinde, tek başına yaşanan bir durum olarak yaşanmamıştır. Yani kültürel farklılıklar ayrıştırıcı olarak değil aksine toplumları birleştirici, onların kutuplaştırıcı boyutta kalmasına değil ilişkilerini birlik beraberlik anlayışı ile olgunlaştırdığını ifade ederek kültürlenme sürecinin aktif durumunu dile getirmektedir (Güleç ve Ömeroğlu, 2020: 12-13). Genel bir değerlendirme neticesinde kültürlenme sürecinin Bursa Kapalıçarşılarında kişilere kültür aktarımı, kazanımı, birlik ve beraberlik anlayışı içinde hareket etme, aynı zamanda kültürel kaynaşmayı sağlama toplum içerisinde de barışı ve sükûneti tesis etme gibi kazanımları çarşı ahlakına yerleştirdiği söylenebilmektedir.

Çarşı içerisindeki usta-çırak ilişkisi geleneksel eğitim düşüncesiyle birlikte kültür değerlerinin, kültürel belleğin ve mirasın aktarıcılar tarafından genç kuşaklara iletilmesi, öğretilmesi yani kültürlenme süreci üzerine inşa edilmişti. Çağdaş eğitim ve yöntemler ise kültürlenme dediğimiz anlayış üzerinden hareket etmektedir.

Kültürlenme çoğunluğun toplumsal hayattaki devamlılığına aracı olmakta iken, kültürlenme ve kültürlenme ise önceden değindiğimiz üzere modern medeniyetin esas gerçekliği olarak düşünülen değişme süreçleri üzerine kuruludur (Güleç ve Ömeroğlu, 2020: 12-13). Bu değişme süreçleri Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde ilk etapta 1960'lı yıllardan sonra Kapalıçarşı'nın önemli bir bölümünün yanması ve yeni yapılan çarşı süreci ile başlamıştır. Sonrasında ise hazır giyim, tekstil fabrikaları, diğer büyük üretim tesislerinin 1980'li yıllardan sonra şehirde ekonomik hayatta ağırlık kazanmasıyla birlikte bu dönemden itibaren çarşı daha büyük bir değişim ve dönüşüm mekânı olarak tasarlanma zorunluluğu ile karşılaşmıştır. Değişim ve dönüşümler elbette sadece mekânsal olarak yaşanmamış; gelenek kültürü, kuşaklararası aktarımların farklılığı, elektronik ve dijital kültür devriminin yaşanması neticesinde kültürün ana aktarıcısı insan üzerinde çok etkili bir değişim, dönüşüm sürecinin başlamasına yol açmıştır.

Bu değişimler ve dönüşümler her toplumda farklı dinamiklerle ve eşit koşullarda yaşanmamaktadır. Bazı durumlarda bireylerin veya toplulukların arzuları karşılanamaz ve ihtiyaçlar giderilmezse bu noktada devreye daha zengin donanımlı olarak tanımlanan

yabancı kültür girmektedir. Bu durum toplumlarda mutsuzluk ve rahatsızlık oluşturmaktadır. Böyle olası durumlarda yaşanan ise hoşnutsuzluk evresinde toplumların kendi kültür değerlerinin zayıflığını düşünmelerine ve etkilendikleri diğer yabancı kültürlerin bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak baskısı ile karşılaştıklarında sahip oldukları kendi kültür ve kültürel değerlerinde kapsamlı değişimler ortaya çıkmaktadır (Turhan, 2010: 32).

Bursa'da ve araştırma sahamız olan Kapalıçarşı bölgesinde bu değişimler 1990'lı yıllardan itibaren başlamış ve dijital kültür devrimi dediğimiz internet (sanal ağ) döneminden sonra zirveye ulaşmıştır. Çarşı içerisinde kültür değişimlerine uğrayan ve bulunduğu mesleği çağın gereksinimlerine veya çağdaş karşılığına dönüştürmek durumunda kalan birçok meslek icracısı olmuştur. Çarşı içerisinde hem maddi hem de manevi anlamda kültürel modellerde farklılık ortaya çıkmıştır.

Toplumsal ekonominin dinamiği olan çarşıda kullanılan malzemelerde ve ürünlerde en ufağından en büyüğüne dek kapsamlı bir değişim süreci yaşanmış ve günümüzde de bu devinimler daha çok serbest kültür değişmesi olarak adlandırdığımız ve toplumsal grubun başka yabancı kültüre sahip toplumlarla etkileşim halinde olması, herhangi bir zorlama olmadan o kültürün bazı yönlerini alarak benimsemesi ile yaşanan değişimlerle gerçekleşmektedir (Güleç ve Ömeroğlu, 2020: 17).

Bursa Kapalıçarşılarında yaşanan kültürel farklılıkların yanında en çok üzerinde durulması gereken başka bir konu ise Kültürel Çeşitlilik (Cultural Diversity) olarak açıklanabilir. Çarşıda farklı kültürel grupların varlığı yüzyıllardır Bursa çarşılarının en önemli zenginlik kaynaklarından bir tanesidir. Birbiriyle temas halinde olan farklı bireylerin ve sosyal oluşumların kültürel birikimlerini ve özelliklerini dikkate alma, kabul etme ve bu değerlere olumlu değer biçmenin kavramsallaştırılması olarak değerlendirilmektedir. Kültürel çeşitliliğin insan hak ve özgürlükleri perspektifinden ele alındığında etnik köken, inanç, medeni durum, yaş, cinsel yönelim, ırk, medeni durum engellilik durumu ve geçmiş yaşantıların, bilgilerin, becerilerin, deneyimlerin kabul edilmesi ve etkili bir iş gücü oluşturabilmek olarak değerlendirmek mümkündür (Aydın ve diğerleri, 2020: 14). Çarşının kısa vadede yüz yıllık geçmişinde aktif olarak yer alan şimdiki üçüncü kuşak meslek icracılarının babaları ve dedelerinden duydukları ve

günümüzde geride kalanlara aktardıkları çarşının özellikleri ve kültürel çeşitliliği, insanın mekânla ve değişen kültürel unsurlarla olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin birbirinden ayrı kültürleri bir arada bulundurma ve bünyesindekilere eşit hak ve özgürlükler tanıyan çokkültürlü yapısı ile ayrı kültürler arasında iletişimi ve etkileşimi sağlayan kültürlerarasılık yönlerinin tarihi zaman içerisinde zengin bir kültürel bellek oluşturduğu ve bugünün gelenek kültürünün şehire ve bölgeye bir kent markası, yaratıcı şehir algısı ve yaşayan kültür dinamizmi kazandırdığı düşünülmektedir. Kültürel çeşitliliğe saygıyı bugünün farklı düşüncede olan gruplarla bir arada yaşama ve Avrupa vatandaşlığını özendirme hedefi doğrultusunda Avrupa Komisyonu 2008 yılını Kültürlerarası Diyalog Yılı olarak duyurmuş ve değişik, çeşitlendirilmiş yeniliklerle mücadele edebilecek bilgilerle donatılmış, becerilere dönüştürülebilen, bilgi alış verişi üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

Kültürlerarasılık vasfı hem bireyler için hem de toplumla özdeşleşen çokkültürlü yapıya yeni girmiş olanlar için, içinde yaşanılan toplum veya topluluk ile iletişimi ve teması güçlendirme eyleminin dayanak noktasını oluşturmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2020: 21). Araştırma alanımız olan Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde bu yapıların örnekleri veya benzer durumları sıklıkla rastlanılan durumlardan biridir. Özellikle Balkanlarda yaşayan Türklerin Anavatan'a dönme süreçleri başladıktan sonra Bursa şehri en çok göç alan şehirlerin başında gelmiştir. Bu insanların birçoğu ticaret ile hayatlarına devam etmiş ve geldikleri ülkeden bazı kültürel değerleri de yaşamaya devam etmişlerdir.

Kültürlerarası Etkileşim (Intercultural Interaction) Bursa Kapalıçarşılarında çift yönlü bir etkilenme sürecinin yansımasıdır. Çarşı içerisinde etkilenme evreleri doğrudan ve dolaylı olarak bazen küçük grubun büyüğe uyumu şeklinde gerçekleşirken; bazen de büyük olanın küçüğü içine alma şeklinde tezahür etmiştir. Kalkan'ın (1996) görüşünde ifade ettiği üzere çok kültürlü çağın insanların bundan böyle tek kültürlü değil, birden fazla kültürlü toplumlarda yaşadığını ifade etmektedir.

Çokkültürlü toplumlarda kişilerin ve ulusların huzur içinde ve birlik beraberlik düşüncesinde yaşayabilmeleri ise herkesin peşin hükümlerinden arınması, insanlığın barış içinde olması ve ortak sorunlar için birliktelik düşüncesiyle hareket etmesiyle gerçekleşecektir (Yiğit, 2017: 43).

Kültürlerarası etkileşim hem bireylerin başka kültürlerle ilgili katkıda bulunması hem de küresel anlamda etkileşime yardımcı olması açısından önemli bir amacı yerine getirmektedir. Zaten çarşı içerisinde ticari eylemlerde veya sosyal, kültürel etkinliklerde farklı kültürel grupların temsilcilerinin aynı hedef doğrultusunda ortak bir icraat gerçekleştirmeleri kültürlerarası etkileşimi canlı kılmaktadır.

Kapalıçarşı içerisinde kültürlerarası etkileşimde bölgenin meslek icracılarının özellikle Cuma günlerinde yabancı esnafın kendilerine olan saygılarının yüksek seviyede yaşandığını ve bu durumun zaman içerisinde hassas bir durum aldığını ifade etmektedirler. İnanç ve değerler noktasında yaşanan bu durum gibi bireylerin ve grupların etkileşimi hazırbulunuşluk ve karşı tarafın düşüncelerini geliştirme süreci ile alakalıdır.

Çarşı içerisinde kültürlerarası etkileşim yerli ve yabancı meslek icracılarının kendi çevrelerinden uzaklaşarak veya bu çevreyi dışlayarak herhangi bir etkileşime girmeleri söz konusu değildir (Aydın ve diğerleri, 2020: 25).

Hanlar Bölgesi'nin yoğunluklu olarak tarihi ve kültürel donanımları ve orijinal kimliği ile öne çıktığı, duyuşal değerlerin de bu kimlik üzerinden şekillendiği, bilhassa da bölgedeki Ulucami ve Koza Han'ın imgeselliği ile akılda kalması, bütün bu donanımlarından ziyade bölgeye yönelik hissedilen aidiyet duygusunun yüksek olmayışı, ayrıca bölge içindeki aks, ses, karmaşa ve yoğunluğun bölgenin kültürel imajını ve toplumsal etkileşimini de olumsuz şekilde etkilediği görülmüştür. Bu bilgilerden de hareketle Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşısında hem saha-kapsam ve değer-karakter ilişkilerini, hem de ulaşılabilirlik ile geçirgenlik ve yoğunluk-kullanım etkileşimlerini kurmak açısından kentsel tasarım amaçları üretilmiştir. Bu sayede bölgenin kullanıcıları tarafından vurgulanan kendini has değerlerini oluşturan çarşı bölgesi ile birlikte şehrin, mimari ve kültürel dokusunun korunabilirliği, kullanıcı

öncelikli bir yoğunluk kurgusunun oluşturulabilmesi ve bölgedeki odak kullanım yoğunluklarının bütün meydana yayılabileceği de tespit edilmiştir.

Dönemin değişen şartları altında ise bölgeye ilişkin en temel problemlerin yaya/ araç yoğunluğu, bölgeye ulaşım ve dönemin gerekli görülen otoparkın yetersiz oluşu, hanların ise kullanım amaçları kapsamında yeteri kadar değerlendirilemediği de ifade edilmektedir. Bunun dışında yerel yönetimlerin bölgedeki çalışmalarının kısmi şekilde yeterli bulunduğu, bölgenin tanıtımı kapsamında düzenlenen etkinliklerin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa bölgenin UNESCO kültürel miras alanı olarak tescil edilmesinden kullanıcıların bilgisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Şehirdeki insanların Hanlar Bölgesiyle alakalı çalışmalara katkı sağlamak açısından istekli oldukları da saha çalışmalarında gözlemlenmiştir.

Bu bilgilerden hareketle Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşı meydanında hem ulaşılabilirlik ile geçirgenlik ve yoğunluk-kullanım değerlendirilmelerinin, hem de karma işlev dengesini ve kültürel-toplumsal katılım imkanlarını sağlama yönündeki şehirselleştirme amaçlarını ürettiği sonucuna varılmaktadır. Bu sayede bölgeye ulaşım ve erişim imkanlarının ve bölgedeki işlevselliğin artırılarak toplumsal çeşitliliğinin ve kullanım aksının artırılabilirliği anlaşılmaktadır. Yerel yönetimlerin Hanlar Bölgesi'ne yönelik çalışmalarda şehirde yaşayanlarla beraber hareket etmesinin şehirdeki kültürel bilincin ve aidiyet duygusunun artırılabilirliği de öngörülmüştür (Polat, 2018, s. 24).

Kentleşmeye bağlı küreselleşen dünyada çeşitli sebeplerden ötürü hanlar bölgesi ve çarşı kültürü büyük bir tehdide uğramaktadır. Bu hususta bilhassa gelişmekte olan ülkelerdeki kültürel değerlerin alanlarının yönetiminde oluşturulmuş tasarım araçları değerlendirildiğinde şehrin tasarımıyla öne çıktığı da görülmektedir (Polat, 2018, s. 584-596).

Bursa şehrinin 1326 senesinde alınmasının ardından, daha önce Türk ve İslam kültürüne ait herhangi bir unsuru bünyesinde barındırmayan şehirde; halkın dini, kültürel ve sosyal gereksiniminin karşılanması açısından cami, medrese, imarethane, çarşı ve hamam gibi yapıların inşa edildiği görülmektedir. Şehrin aynı zamanda ticaret merkezi

haline gelmesinde önemli yere sahip olan çarşı, han yapıları ve diğer değerleri de hızlı bir şekilde değişime uğramış olup gelişme göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin yükselişi ile önemli ticaret güzergahlarının yapısı da değişmiş ve kısa süre içerisinde Bursa, Anadolu'nun en önemli ticaret şehirlerinden olup doğu ve batı ticareti açısından da önemli bir konum halini almıştır. Günümüzde hanlar ve çarşı bölgesi olarak değerlendirilen bölgenin ilk yapısı, Osmanlı Sultanı Orhan Gazi zamanında inşa edilmiş olan Emir Hanı çevresinde oluşmuştur. Çarşı zaman içerisinde kuzeye doğru ilerleyerek Bedesten ile birleşmiş, kültürel düzenlemeler ile günümüze dek ulaşmıştır (Çobanoğlu, 2010: 76).

19. yüzyıl sonları itibariyle bölgenin hakim olduğu yönetimlerde ve kurumsal işlevlerinde meydana gelen değişimler, farklı donanımlara sahip kamu yapılarının söz konusu alan içerisinde yer aramaya başlaması ile devam etmiştir (Tekeli, 1987: 881).

Dolayısıyla 1970'lerden itibaren hızlı bir göç dalgasının yaşanmasının ardından bugün gözlemlendiğinde şehrin pek çok farklı kültürü bünyesinde barındırdığını görmekteyiz. Dolayısıyla göç süreci itibariyle şehirde her türlü maddi yapıya uygun mahalleler meydana gelmiştir (Çam, 2019, s. 8). Böylece, şehirdeki nüfus ve ekonomik organizasyonlarının artışına bağlı olacak şekilde şehrin mekânında farklı sosyal ve kültürel donanımlara sahip kişilerin yaşam alanları zamanla birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır. Şehirde mekânsal ayrışma da belirginleşmeye başlamıştır. Bursa' da tanık olunan mekânsal ayrışma sürecine ek olarak bu kişilerin aynı zamanda sosyal ve kültürel değerleri ve alışkanlıkları da birbirinden ayrılmaya başlamış; hatta bu bağlar süreç içerisinde kopma noktasına ulaşmıştır (Lo-Yeung, 1998: 11).

Bursa'nın bahsi geçen yerleşim bölgesi dahilinde yaşayanların, şehrin geri kalan bölgesinde yaşayanlardan daha farklı sosyal ve kültürel donanımlara sahip oldukları ve daha farklı bir toplumsal benlik barındırdıkları görülmektedir (Savage ve Warde, 1993: 68).

Bu kapsamda ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliğinin oluşturulmasının ardından yeni bir boyut kazandı. ÇEKÜL Vakfı'nın kapsamındaki "kale-çarşı-mahalle"

üçlemesinde şehrin kültürel yapısında önemli bir dalını meydana getiren geleneksel eski çarşı, han yapıları, koruma ve yaşatma çalışmaları altına girmiş durumdadır. ÇEKÜL Vakfı, Tarihi Kentler Birliği ve BBB tarafından 2010 yılında gerçekleştirilmiş olan “Osmanlı Devleti Topraklarında Çarşı Kültürü Uluslararası Sempozyumu” ve 2016 yılında Tarihi Han ve Çarşılar Federasyonunun oluşturulmasının ardından çarşı yapılarının yeniden güçlendirilmesi başladı. Türkiye’de tarihi çarşıların dernekleri tarafından oluşturulan ve bahsi geçen bu kuruluşların amacı; ticari çalışmalar ile turizm çalışmalarını geliştirmek, Bursa ve diğer yedi tarihi çarşının oluşumunu muhafaza edebilmek ve yaşatmaktır.¹³⁴

Kültürel çarşı yapıları hem o şehirde hayat süren kişiler, hem de ticaret faaliyetleri kapsamında ele alınarak şehre gelen ziyaretçiler için bu tarz yapılar bir kültür merkezi ve ilgi odağıdır. Dönemimizde ise inşa edilen AVM’lerin içlerinde bile mutlaka oluşturulmuş bir sinema, sergi ya da konser salonu bulunması bu açıdan tesadüf olarak değerlendirilemez. Kültürel organizasyonlar toplum içerisinde bir ilgi oluştururken, kamusal kullanım alanlarını arttırmaları ve bilhassa da etraflarındaki küçük esnafı desteklemektedir. Bu açıdan çarşıların işlevsellik kazanma sürecinde içlerindeki kültür alt yapısı bilhassa desteklenmelidir. Çarşı içerisinde yer alan birtakım yapılar sinema, tiyatro, müze gibi kültürel etkinliklerle işlevlendirilmektedir. Aynı zamanda da çarşılar ve toplanma alanları içerisinde yıl boyuna yayılan etkinliklerin planlanması bazı kültürel etkinliklerin geliştirilmesine yöneliktir. Bu faaliyetler açısından bu alanları aktif tutmak, etkinlikler süresince çarşı içerisindeki ticari hayatı da olumlu etkilemektedir.

---

¹³⁴Bkz.,https://www.tarihiKentlerBirligi.org/wp-content/uploads/E_Yerel_Kimlik_Sayi_51.pdf

2.4.BURSA HANLAR BÖLGESİ'NDE YAŞAYAN KÜLTÜREL MEKÂNLAR

Kültür ve mekân arasındaki ilişki ve etkileşimler, toplumsal etkinliklerin yoğun olduğu yerleşimlerde, şehirlerin makro formu üzerinde hem sosyal açıdan hem de mekânsal bir etkileşim sürecini oluşturduğu görülür. Bu iletişimin beraberinde getirmiş olduğu etkileşim sürecinin de ortaya çıkardığı bir değişim ve dönüşüm durumu yaşanır. Bu durumun para metrelerinin belirlenerek mekânların canlılığının devam edip etmediği yaşanan kültür değişimleri ve kültür endüstrisinin mekânlar üzerindeki etkinliğinin zaman içerisindeki durumuyla ortaya çıktığı görülmektedir.

Cemil Meriç kültür olgusunu kaypak bir terim olarak ele almaktadır. Bir kültürel değeri ya da kültürel değere bağlı herhangi bir şeyi net bir biçimde değerlendiremezsiniz. Çünkü bu olguya bağlı her bir faktör sonsuz bir olgu doğurur. Tasvir edemezsiniz çünkü tek bir açıdan görülemez. Anlamını kelimeler aracılığı ile belirtmeye kalktınız mı, eliniz ile havayı tutmuş gibi hissedersiniz. Bakarsınız ki, her bir noktada hava var, ama avuçlarınızın içi bomboş durmaktadır. Üstelik sanayi devrimi ile beraber mekânlar, her bir yılda yüz binlerce kişinin maruz kaldığı nüfus göçlerine uğramıştır. Böylece her bir kesimden gelen insanların yeni gereksinimlerinin karşılanabilmesi adına mekânlarda, değerlerde ve şehirlerde kontrolsüz bir biçimde değişim ve büyüme başlamıştır. Mekânların var olan kendilerine has yapısı bu yeni ve hızlı gelişmeleri sindirememiş, neticede hem alt yapısal çalışmalarda hem de planlama mevzularında bazı sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Mekânlarda meydana gelen bu problemler kültür karmaşalarını ve bozulmalarını da beraberinde getirmiştir. Kültürel mekânların günümüz dijital ve elektronik kültür çağında karşılaştığı problemler şöyle sıralanabilir:

Güvenlik, sağlıksız çevre, kültür yozlaşması, mekân ve kültür bozulması, anlam değiştirmesi, ulaşım ve dolaşım, yoğunlaşan aks, alt yapı yetersizliği, kalitesiz düzenlemeler, kültürler arası uyum sürecinde yaşanan uyumsuzluk vs. gibi konu başlıkları altında sınıflandırabiliriz (Erçetin, 2018, s. 12-13).

Buna karşılık kültürel değişimler, çoğunluklu olarak kendi iç dinamikleri temeli baz alınarak incelenmektedir. Bundan ziyade dış dinamikler sürdürülebilir hayat ve kültürel yapılar üzerinde düşünülenenden daha fazla birer dönüştürücü etkiye sahiptir. Bu

iç ve dış dinamikler bir kültürün yaratılması, yorumlamak ve aktarım gerçekleştirmek ve tecrübe edinme ile tüketim evrelerini de biçimlendirir. Kültür faktörü, kapsamı ve ürünü bu tarz değişkenlerin etkisi altında gelişir (Özdemir, 2012: 207).

Bu nedenle ele alınan kültürel mekânların sürdürülebilirliği ve devamlılığı buraların önce geçmişten günümüze, devamında ise günümüzden geleceğe değişmeye, dönüşmeye başlamasıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bugün gelenek kültüründe ele alınan birtakım değişim ve dönüşümler buzdağının görünen kısmının küçük bir parçasını meydana getirmektedir. Bu kapsamdan değerlendirildiğinde sürekli çevrimiçi ve hiper bağlantılı bir dönemin siber kalabalıklığı içerisinde yalnızlaşan kişilerin yaşadıkları dışlanmışlığın ortadan kaldırılması adına gerçek kültürel mekânlara, ortamlara ve olaylara gereksinim duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında topluma ait bir geleneğin, dolayısıyla geleneği oluşturan bir kültürün gelecekte de bu sayede bir anlam kaynağı olmaya devam edeceği ifade edilebilmektedir (Özdemir, 2012: 219).

Kültür, gelişimleri ve dönüşümleri oluşturan etkileşimler bütünü ve ürünü olarak değerlendirilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ürünler, faktörler, gelenek ve görenekler çerçevesinden kültürler arası etkileşimlerden de söz edilebilir. İç ve dış etkileşimler kültürün oluşumunu, gelişmesini ve değişerek yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Bu sebepten ötürü kültür araştırmaları ürün, faktör, bağlam, işlev ya da yapı merkezli ele alındığı zaman da süreç odaklı yaklaşımlar çerçevesinden temele alınır. Bu yaklaşım içeriğinde geçmiş ve bugün, hatta gelecek kavramı beraber değerlendirilir (Özdemir, 2017: 7).

Araştırma sahamız olan Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesinde de kültürel mekânlar günümüzde yaşayan kültürün ayrı ayrı birer temsilcisi olarak ayakta kalmaya çalışmaktadır. Koza Han'a girdiğinizde günümüzden yüzyıllar öncesine ait yapısal mekânla karşılaştığınız gibi, kozaların satışlarının ve üretim yerlerinin olduğu bir mekânı hayal edersiniz. Bu mekânın aklımızda oluşturduğu ürün anlamındaki kodlamadır. Halbuki bu mekânda günümüzde iç ve dış etkileşimlerin hissettirdiği yeme içme mekânları, çağdaş atölyeler, ipekten ürünlerin ve giyim malzemelerinin satıldığı dükkanlarla karşılaşsınız. Bu da bizlere kültürel araştırmalarda yine kültür

mekânlarının süreç odaklı analiz edilmesi gerektiğini, dolayısıyla da geleceğe dönük araştırmaların da bu eksen de yapılmasının doğru olacağı fikrini uyandırmaktadır.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin Dünya Mirası Sözleşmesi (DMS) ve Dünya Mirası Alanları (DMA) olarak koruma altına alındıktan sonra kültürel mekân üzerinde oluşan ve turistlerin ziyaret edecekleri yerler listesine girmesi bölgenin ve kentin kültür markası olabilmesi yolunda geleceğe dönük çalışmaların ve planlamaların da yapılmasını sağlayacaktır. Bu anlamda Hanlar Bölgesi'nin silüetini engelleyen yapıların yıkılmaya başlayarak şehri ziyarete gelenlerin tarihi bölge ile doğrudan göz temasının sağlanmaya çalışılması atılan doğru bir adımdır.

Kültürel mekânların kişiler üzerindeki etkisi ve kişilerin de mekânların anlamına dönük aidiyet duyguları uzun yıllardır üzerinde durulması gereken bir konu olarak ön plana çıkmaktadır (Altman ve Low, 1992: 187). Kültürel mekânlar süreç içerisinde kişilerde duygusal anlamda da bağlar kurmaktadır. Bu bağların kişiler veya grupların mekânlara olan bağlanma stillerini ve çevreyle kendisi arasında oluşan psikolojik etkileşimleri yine aidiyet bağlamında açıklanabilmesi mümkündür. Aynı zamanda bu mekânlar kişilerin ve grupların fiziksel dünya ile sosyalleşmesine öncülük ederek bulunulan ortama yer kimliği sağlamaktadır (Sıow-Kian, ve diğerleri, 2019: 443).

Mekânlarla ilgili aidiyet duygusu genel anlamda kişinin veya grupların ortamdaki bulunuş süresiyle yakından ilişkili olarak düşünülmektedir. Yani bu durumda kişi bir şehirde, bölgede veya alanda ne kadar uzun süre kalırsa bulunduğu mekâna o derecede bağlanmaktadır (Hay, 1998, s. 17). Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde yapılan alan araştırması esnasında çarşı içerisinde gelenek temsilcileri olan ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak esnafların Bursa ve çarşı ile olan duygusal bağlarının zaman içerisinde artarak buldukları ortamda kalma, çevreyi koruma ve geliştirme, mekân ile bağları, değişikliklere ve dönüşümlere olan tepkiler, kişinin bulunduğu ortama aidiyeti ve adanmışlık noktasındaki hislerini kuvvetlendirdiği tespit edilmiştir (Sıow-Kian, ve diğerleri, 2019: 444).

Mekânın içerisinde yaşayan insanların zaman içerisinde aralarında tesis edilen dayanışmanın da unutulmaması gerekmektedir. Dayanışma; bireylerin veya bir belli

grubun arasında ilişkilerinin, yardımlaşmalarının, bir eyleme gerçekleştirmede kurdukları iş birliğinin veya bir duruma gösterilecek ortak tavrın, bütünlük içerisinde toplu olarak ortaya konmasıdır (Kaplan, M. 2018, s.153).

Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nde dayanışmaya dair çok farklı örnekler belli bir dönemde meslek icracılarının sosyal ilişkilerinde ve oluşturdukları çarşı ahlakında yaşanmıştır. Bununla birlikte yardımlaşma da çarşı içerisinde en çok gerçekleştirilen ve başvurulan sosyal davranışlardan birisidir. Bu davranış bazen insanların ihtiyaç duydukları maddi konularda gerçekleşmektedir (Kaplan, M. 2018, s.153). Bazen ise manevi olarak Ahi yapılanmasının gerektirdiği ölçüdeki dayanışma davranışları ile yaşanmaktadır. Burada kişiler ve gruplar arasında karşılıklı olarak bağlılığın ve bazı yükümlülüklerin olduğu anlaşılmaktadır (Kaplan, M. 2018, s.153). Çarşı'nın yazılı olmayan yasalarında insanlar arasında bu bağlılık uzun süre herhangi bir sıkıntı yaşanmadan devam etmiştir.

Kültürel mekânların kullanıcılarının ve bizatihi insan temasının haricinde nesne olarak algılanması son dijital kültür olarak tanımladığımız bu yüzyılda tamamen tüketim anlayışıyla ilgilidir. Tüketimin şehirlerin, mekânların ve insanların üzerindeki etkisi kent tasarımını, kültürünü sağlayan bir dinamik olarak temasta olduğu her bireyi, toplumu etkilemektedir.

Toplumların ve kişilerin yaşadıkları şehirler ve oluşturdukları kültürel mekânlarla aralarında oluşan fiziksel ve sosyal bağlar tüketim kültürünün içimizde oluşturduğu popüler kültür olgusu ile tanımlanmaktadır. Popüler kültürün günümüzde en önemli pratikleri arasında eğlence kültürünün topluma hakim olarak belli başlı unsurlarla etkisini sürdürmesi ve mekânları da böylece şekillendirmesi ile ilişkilidir (Tellan, 2016, s.3).

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde de adı geçen popüler kültürün tüm değişim ve dönüşümleri alt sektörlere yansımaktadır. Kapalıçarşı'nın giriş bölgesi olarak adlandırabileceğimiz kısımda açılan AVM eğlence ve popüler kültürün en önemli karakteristiğini yansıtmaktadır. Son yüzyılda mekânların metalaştırılması çalışma, hayatı ikame etme, eğlence ve tüketim gibi ayrı bölümlerde değerlendirilmesine ve

kitlelerin doğa ve insan ile olan bütünleşmesini ortadan kaldırmaktadır. Çarşı kültürü dediğimiz olguda bu durum tüketim alışkanlıklarının ve eğlence şekillerinin değişmesiyle farklı boyutlarda devam etmektedir. Kültürel mekânlar tüm bu dinamiklerin yaşandığı merkezler olarak hayatın bütün devinimlerine karşı kendisini güncelleyerek her çağda ayakta kalmaya devam etmektedir. Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde de yaşanan durum mekânların farklı dinamiklerle olsa da yaşamaya devam etmesidir.

Geçmiş günümüz ve gelecekle ilgili olduğu için ele alınmaya değerdir. Bu ifadeyle değerlendirildiğinde her kalıplaşmış durum ve durum dışılık dönem içerisinde uğradığı etkileşimlerle kalıplaşır ve eleştirel düşünceye dayalı olarak yeni kalıp dışılıkları meydana getirmektedir. Böylelikle aktif ve dinamik bir kültür, insanı ve toplumları, hayatı inceleyen kültür bilimi de sürekli olarak değişim ve dönüşüm içinde kendini geliştirir. Bu şekilde hayatta kalır.

Ekonomik, politik, dinsel, tarihi ve kültürel pek çok olguyu bünyesinde barındıran mekân ya da yer bütün dönemler boyunca derin ya da yüzeysel, büyük veya küçük birtakım durumlara zemin hazırlamış ve zemin hazırlamaya da devam edeceği ifade edilmektedir. Uğruna verilen fiziksel, kimyasal, psikolojik savaflara tanık olan, sahne açan, aynı zamanda da olayları ve durumları en derinden hissederek yaşayan bir olgudur kültürel mekânlar.

Ünlü filozof Max Weber ise toplumsal mekânları, sosyal sınıf farklılıkları, etnik değerlerden, ırklardan meydana gelmiş her bir topluma ait insanların karşılaşma ve etkileşim içerisinde buldukları birer yer olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin mütalaaların gerçekleştiği ve zıtlıkların yaşandığı bir alan/ saha şeklinde ifade edilmektedir. Bu olgular ve olaylar tarihin her döneminde dünden bugüne bilhassa mekânlar üzerinde hissedilmektedir (Gökgür, 2008: 57).

Dolayısıyla tüm bu kapsam içerisinde mekân; içine iskan etmiş, hareket eden, yaşayan beden için sadece koordinat sistemleri ile tanımlanabilmektedir. Bu anlayışta, yaşayan mekân kavramında birbirine bağlanan çeşitli faktörlerin ve ilişki çeşitlerinin yer almadığı salt bir boşluktur. Mekân, faktörlerin ölçüleri ve koordinatlarına karşılık yer

almakta ve üç boyutsal değerler olarak tanımlanmaktadır. Mesela bir sürahinin içine su konulmamış olsa dahi kabın boyu, eni ve derinlik donanımlarıyla kendisinin aynı mekân değerini korumaktadır (Casey, 1997: 192).

Diğer açıdan bakıldığında ise, zaten kültür yaratıcı etkileşimlerin bir bütünü ve malzemesini oluşturur. Dolayısıyla sürekli olarak değişen, büyüyen ve gelişen dinamik bir yapıyı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebepten ötürü yaratıcılık kavramı da kültürel değerlerin özünü meydana getirerek belirgin bir donanımını da gözler önüne sermektedir. Böylece kültürel değer ve kültürel mekânlara bağlı olarak gelişen her bir unsur da dolayısıyla ister istemez meydana gelen bu tarz değişimlere ayak uydurarak gelişmektedir (Özdemir, N. ve Özdemir, E. 2020 s.14).

Değişimlere karşı açık olarak yetişen yeni bir nesil geleceğimizi de şekillendirmek üzere ve elektronik dijital kültürün etkisiyle günümüzün en önemli dinamiği olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda son dönemde ön plana çıkan X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı gibi tanımlamalar geleceğin kültür teknolojisini tanımlamak ve var olan gelenek kültürüne ait değerlerin, kültürel belleğin gelişen bilimsel döneme aktarılmasında önemli rol oynayacakları düşünülmektedir. Bugün Hanlar Bölgesi ve çarşılarında bu yeni tip kültür değerlerinin dönüşümlerini görmek de mümkündür.

Sözlü ve yazılı kültürden elektronik kültüre geçişte radyo ve sinemanın doğuşu ve etkinliğinin artması değişimlerin ve dönüşümlerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu değişimler sırasıyla televizyon, bilgisayar ve günümüzde internet olarak devam etmektedir. Bu gelişimler karşısında kültürel mekânların ve burada yaşanan kültürün aktarımı da değişen şartlara göre sürekli yeniden inşa olmaktadır. Sanayi devrimlerinin ortaya koyduğu X,Y ve Z kuşakları elektronik kültür kuşağı olarak adlandırılmaktadır (Özdemir, 2020, s.222).

Bu kuşakların kültürel değişimlere olan katkıları gelecek yüzyılda elektronik, dijital kültür bağlamında çok daha efektif olacağı düşünülmektedir. Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşılarında bugün geleneği devam ettiren üçüncü ve dördüncü kuşak gelenek temsilcilerinin çocukları veya torunları Z kuşağı olarak adlandırılan Milenyum Öncesi Kuşak/İndiago ve Kristal Çocuklar olarak adlandırılmakta ve geleceğin dijital gelenek

temsilcileri olmaya aday durumdadırlar. Bölgede alan araştırmalarında görüşülen gelenek temsilcileri kültürel mekân olarak çarşının bütün değişimlere ve dönüşümlere karşılık verebilecek potansiyelinin ve kültürel değerlerinin var olduğu fikrinde birleşmektedirler.

Dönemimizin şartlarında hayatını sürdüren kültürel mirasın (değer, örf ve adet, mekân, yer, yapı vs.) paylaşarak ve tecrübe edilerek yaşatılabilmesinin yaratıcı mekân ve şehirlerin yaratıcı sınıflarını meydana getiren elektronik (sanal/ dijital) yerli kuşakların, dolayısıyla da onların belirgin nitelik ve donanımları göz önünde bulundurularak gerçekleştirilebileceği vurgulanmalıdır. Bu biçimden yola çıkılarak yaşayan kültürel mirastan da toplumların beslenebileceği gerçeği görülmeye başlayacaktır. Kültürel mekânların fiziksel durumlarında günümüzdeki değişimlerin ve dönüşümlerin gelecek yüzyılda mekânın içeriğindeki gelenek kültürüne dair kültürel belleği de hızlıca dönüştüreceği düşünülmektedir.

Ayrıca ilgili literatürler kapsamında, tarihi mekânların fiziksel varlıklarından daha fazla, o tarihi mekânda gerçekleştirilen deneyimlerin etkili olduğunu, geçmişte yaşanmış bir tarihi taklitten ibaret olan kopya ürünler yerine daha özgün, kendine has örneklerin ilgi çektiğini, mekâna uygun revizelere de dikkat edildiğini göstermektedir. Kültür seyyahları bu tarz mekânlara amaçsızca değil, belli başlı yerleri ve mekânları daha anlamlı bir biçimde tanımak adına seyahat etmekte, ziyaret ettikleri mekânlara daha fazla zaman ve para harcamaktadır. Kültürel mekânların gücü, dönemin beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılayabilen şehirleri öne çıkarmaktadır.¹³⁵ Nitekim, yaşatılan bu kültürel mekânlar mekânın uygun olan tasarımından ziyade buraların insan faktörü ile ne kadar bütünleşmiş olduğu üzerinden değerlendirilmekte ve anlam kazanmaktadır. Bu durum aynı şekilde düşünüldüğünde Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nin günümüzde en aktif çarşılarında ve hanlarında insan merkezli hareketin ne denli önemli olduğunu hissettirmektedir. Kapalıçarşı'nın giriş bölümünden yani batı kısmından doğu bölümüne kadar olan alanda gün içerisinde insan hareketliliğinin ne ölçüde fazla olduğuna bölgeyi ziyaret eden herkes şahit olmaktadır. Her ne kadar tarihi çarşı bölgesinde ekonomik anlamdaki hareketten gelenek temsilcileri memnun olmasa da

¹³⁵Bkz.,https://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalarhaber/_surdurulebilir_kultur_turizmi_kilavuzu.pdf

çarşının gelenek kültürüne dair ürünleri yine bu kültürel mekânlarda teşhir ederek icrasını gerçekleştirmektedir. Bu bölgede aktif olarak değerlendirilebilecek ve kültürel mekânın en önemli kullanıcısı insan ile bulunduğu mekânlara, Uzun Çarşı, Kuyumcular Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Ulu Çarşı, Tuz Pazarı, Reyhan Çarşısı ve Kayhan Çarşısı olarak sıralanırken; hanlar olarak ise Koza Han, Emir Han, Geyve Han, Fidan Han olarak düşünülebilir. Bunların yanında canlılığını geçmişe nazaran kısmi olarak yitirmiş olan çarşı ve hanlarda da kültürel mekânın insanlar üzerindeki etkisi devam etmektedir.

Lefebvre'nin ele aldığı değerlendirmeler doğrultusunda sosyal olaylar mekânsal varoluş için gereklilik gösterir ve bu oluşuma katılmadıkları süre boyunca mekân tamamen soyut olarak kalır. Hedef, soyut ve fiziksel olan bileşenleri ele alarak sosyal mekân üzerinden olguları bütünleştirebilmektir. Mekân tarafsız ve edilgen bir geometriden ibaret değildir, oluşturulur ve yeniden üretilmektedir (Lefebvre, 1968: 175-178). Mekânın soyut olmaması ve her çağda yeniden ve yeniden üretilerek insanlarla buluşması sürekli hale gelen değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu değişimler bazen insan eliyle yapay olarak gerçekleşirken bazen ise doğanın yapılar üzerindeki tahribatının sonuçları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde tarihinde birkaç defa deprem ve yangın geçiren Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi de her seferinde yeniden oluşturulmaya çalışılmış, ilk inşa edildiği zamanlardaki ihtişamına dönüştürülme yolunda adımlar atılmıştır. Dolayısıyla Lefebvre'nin söyleminde kendini bulan sosyal olayların mekânsal varoluş için gereklilik göstermesi ve kültürel mekânlara etkilemesi her dönemde Bursa'da tarihi çarşıda gerçekleşen olgular metodolojisine uygun bir seyir göstermiştir değerlendirmesi yapılabilecektir.

Mekânların yaşatılması aynı zamanda şehrin kimliği ve şehrin kültürünün devamlılığı ile sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak küreselleşen ve değişen bu dünya düzeninde, günümüzde farklılaşan hayat koşulları ve yeni tüketim alışkanlıklarının ortaya çıkması ile beraber zanaat konusu da gün geçtikçe önemini kaybetmekte icracılarının sayısı da sürekli azalmaktadır (Karakul ve Dalkıran, 2018: 8). Bu azalmaların etkisi tarihi dönem içerisinde çoğu zaman insanların gündelik hayatlarında ve alışkanlıklarında bazen kısmi bazen ise kökten değişiklikler yapmalarına neden olmaktadır.

Kültürün sürdürülebilirliği noktasında gelenek kültürünün geçtiğimiz yüzyılda sözlü, yazılı, radyo, televizyon, gazete, internet olarak sıralayabileceğimiz gelişimi günümüzde karşılığını elektronik yani dijital kültür olarak almıştır. Bu noktada değişen hayat koşullarının ve tüketim alışkanlıklarının her ürün üzerindeki etkisi hissedilmektedir. Yüzyıllar öncesinin sosyal hayattaki ihtiyaçları ve planlaması ile günümüz yaşam koşullarının birbirine benzeyen yönleri bulunsa da farklı yönleri çok daha fazladır. Bu farklılıkların temel nedenlerinden birisi de kentlerin oluşumunda ve değişiminde etkili olan dinamiklerdir.

Bursa'nın Osmanlı Devletine başkentlik yapması kentte karşılaşılan kimi özelliklerin benzerini Balkanlar'da bir Türk şehrinde bulunmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin bu dönemde inşa edilen külliye yeni yerleşim yerlerine ve mahallelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Külliye'nin dini, ekonomik ve sosyal gereksinimlere cevap verecek boyutta alt yapı sahip olması bu bölgelere iskan politikalarına ve nüfusun yerleşmesine yardımcı olmuştur (Yenişehirlioğlu, 2000: 891).

Nitekim bu durum Bursa'da planlanan külliye'nin çevresinde kentleşmenin oluşmasına yüzyıllar boyunca sürecek kültürün ve kültürel mekânların canlı kalmasına vesile olmuştur. Her ne kadar bu dönemde inşa edilen külliye var olan kent dokusunun ve şehir surlarının, iç kalenin dışına yapılmış olsalar da (örneğin: Muradiye Külliyesi, I. Murat Külliyesi, Yıldırım Külliyesi) iç kale olarak adlandırılan şehrin merkezindeki hayat bu sosyal olgudan etkilenmemiştir. Külliye'nin etrafında oluşan yerleşimlerin ve kültürel mekânlardan daha fazlası iç kale olarak addedilen çarşılarda oluşturulmuştur. Bursa'da bu kültürel değişimler aslında Osmanlı Devleti'nin şehri başkent yapmasından sonraki süreçte başlamıştır. Çünkü Orhan Gazi, I. Murat ve Yıldırım Bayezit döneminde kentte uygulanan imarlar ve yeni inşa edilen yapılar külliye'nin arasında Bursa şehrinin ana merkezini oluştururken odak noktasını ise Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi teşkil etmektedir. Bu durum tarihi süreç içerisinde kültürel mekânların korunmasını, canlı kalmasını ve yaşamın ritminin yine bu merkezlerde aktif yaşayacak şekilde korunarak canlı kalmasını sağlamıştır.

Kültürel mekân kavramı kapsamında değerlendirildiği zaman bu konu genişleyerek farklı perspektiflerden analiz edilebilir. Genel itibariyle görülen yer anlamında

değerlendirilen mekân kavramı yaşanılmakta olan bütün yerler için kullanılırken, kültürel mekânlar belli başlı yerler için kullanılmaktadır. Bu durumun netice olarak kültürel alan olarak değerlendirdiğimiz mekânlar olan han, hamam, saray, köşk, müze, çarşı, bedesten, kilise, bir topluma özgü bir çadır gibi kavramlar üzerinden değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ne kadar içerisinden girilecek kapı yaşanılacak saha varsa, o kadar dünya vardır. Ayrıca, içerisine girilen bu alanların arkasında yaşanmışlıkların olduğu ve diğer insanların da bu deneyimlere hep ilgi ve merak duyduğu konusu ilgi uyandırmıştır.¹³⁶

Tarihi, kültürel yapılarda farklı mimarilerin, mekânsal faktörlerin ve tabakaların birlikteliği de söz konusudur. Bu birliktelik zaman içerisinde pek çok dönemde varlığını sürdürmüş bazen müdahalelere uğramış, tarihi devir daimler içerisinde değişimler yaşamış ve süreç içerisinde bu mekânların eskimesi sonucunda tabakalar arası hiyerarşik bir sıralanma durumu söz konusu olmuştur. Bu durum bazı yapılara ya da mekâna özgün, ona bir kültürel kimlik kazandıran faktörlerin öncelikli bir şekilde gerçekleştirilmesi durumunu gerektirmektedir. Bu faktörleri belirlemek ve değerlendirmek için de kültürel özgünlük faktörünün ayrıca irdelenmesi önemli görülmektedir.

Günümüzde de tarihi şehirlerin birçoğunun merkezinde yer alan tarihsel ve kültürel mekânlar özgün karakterleri ile çelişen şekillerde kullanılmaktadır. Bu durum Bursa'daki hanlar bölgesinde yer alan yapıların bazılarında da yaşanmıştır (Onay ve diğerleri, 2016, s. 24). Yıllarca köhne yapılar ve bakımsız binalar olarak kullanılan bu yapılar yerel yönetimlerin belirli dinamiklerin etkisi ile yaptıkları bazı çalışmalar neticesinde günümüzde kullanılabilir hale getirilmiştir. Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde bu durum özellikle UNESCO kapsamında koruma altına alındıktan sonra yapılan yenileme çalışmaları ve bilinçlendirme toplantıları neticesinde belirli bir seviyeye ulaşabilmiştir. Bunlardan örnek verilecek olursa bugün yaşayan kültürel mekân olarak gelenek kültürünün bazı mirasçılara da ev sahipliği yapan Balibey Hanı gösterilebilir. Zaman bu gibi yapılardan fiziki özelliklerini almış olsa da kültürel

¹³⁶ Bkz., <http://metinkaso.com/basinlinkleri/YORUM%202.pdf>

kimliğine dair belleği bugün yaşatılmaya çalışılmaktadır. Aynı durum Eskişehir Han, Kütahya Han, Apolyant Han ve bazı diğer bölgeler için de geçerlidir.

Kültürel mekânların kapsamı ve değerlendirilmesi bu merkezlerin kullanıcısı tarafından anlaşılmaktadır. Tarihi yapı ve mekânlarda ise kapsam, kendiliğinden zengin ve dikkat çekici bir biçimde kullanıcının zihninde yer edebilmektedir. Deneyimsel sahaların mekânlardaki işlevine göre yapılandırıldığı mekânlar bellekte kalıcı bir yere sahiptir. Kültürel mekân, kullanıcılarının gereksinimlerine ve geçmişin izlerine hitap etmek ve onlara aradıkları icra ortamını yine mekân tasarımı vasıtası ile sunmak adına teknik anlamda düzenlenebilecek yapılanma ile mümkün görülmektedir. Kişilerin belli başlı bir mekân içeriği ile bağ kurması adına o kültür mekânının, toplumların sosyalleşmesine ve kendisini gerçekleştirme işlevsel olarak hazır bir ortam sağlaması gerekmektedir.

Kullanıcılar için özel olarak tasarlanmış tecrübelerin, mekân içerisinde bir tiyatro sahnesi gibi yaratılması ve kullanıma açılmasıyla bu durumun sürekliliği sağlanmaktadır. Burada belirtilen durumlar beş ayrı duyunun da aynı anda harekete geçmesiyle gerçekleşebilecek olgulardır (Schmitt, 1999: 60-61). Her ne kadar yeni dijital teknolojilerin kullanımı ile hazırlanmış olsa da Bursa'da açılan Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesi farklı duyuların harekete geçmesini sağlayan, canlı bir film sahnesi yaratıcılığında ve Bursa'nın fethine atıflarda bulunan devasa görselleriyle çağdaş ve kubbeli bir müze olarak tarihi ve kültürel belleğe kazandırılmıştır. Bu ve benzeri dijital kültür argümanları günümüz jenerasyonunun tarihi ve kültürel belleğinin oluşumuna dair merak uyandırabilecek çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

Kuşaklararasılık bağlamında değerlendirildiğinde de görüntünün hükümsüzlüğü dijital-sanal kültür ortamında dünyaya gelen kişilerin dil anlamındaki yeteneklerini sınırlandırabilmektedir. Sözlü ve yazılı-basılı kültürde özellikle söz unsuruna bağlı olan kültür aktarımı ve eğitimi, çağımızın elektronik kuşakları yönünden fonksiyonunu yitirme durumu ile karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevcut durum söze dayalı olan toplumsallaşma düzenini tesirsiz hale getirmektedir. Elektronik ve dijital nesil canlı/doğal veya yazılı-basılı sözelliğin biçimleri yerine sanal-dijital kültürün basmakalıp düzeninde şekillenmektedir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde de kültürel aktarımın ve eğitimin prensipleri, vasıtaları, yönleri, amaçları ve bağlamı değişmektedir. Buna örnek olarak da sözlü kültürdeki annenin yerini yazılı kültürde kitap almakta iken, elektronik kültürde ise televizyon veya bilgisayar ekranları almaktadır (Özdemir ve diğerleri, 2020: 225). Dolayısıyla belleği ve kimliği değiştiren dinamiklerin farklılaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Neticede kuşaklararası jenerasyona gelenek kültürünü çeşitli şekillerde günümüzün argümanlarını kullanarak sunmak çok önemlidir. Gerek yerel yönetimlerin gerekse de kültür politikalarının bu esaslar üzerinden planlanarak kültürün ve belleğin canlı kalması sağlanmalıdır. Panorama müzesi bu perspektiften incelendiğinde de akıllıca atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

Kültürel ve tarihi bir değer taşıyan mekânların özelliğini yitirmiş olanlarının tekrardan canlandırılması ve işlevsellik kazandırılması, tecrübeye dayalı modüllerin kullanılması; tarihsel verilerin muhafaza edilmesi mekânlardan ekonomik açıdan üst kademede yarar sağlanabilmesi adına fayda sağlayacaktır. Bu perspektiften bakıldığında tekrardan işlevsel hale getirilmiş mekânların içerisinde kullanıcıların keşfine sunulan tecrübe; tarihsel zamana uygunluk ve toplum gereksinimlerinin ve merakının karşılanacak biçimde tasarlanması bu gibi kültürel mekânların günümüze ulaşmasını sağlamış ve etkinliğini de arttırmıştır. Yeniden etkin hale getirilmiş mekân içerisinde tasarlanan tecrübeler mekânın tarihini, fonksiyonel çalışmalarını ve duygusal taraflarının da birleştirilerek, bu merkezlerin yeniden ziyaretçilerin keşfine sunulması da önemlidir. Bu durum Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşılarında, Cumalıkızık tarihi koruma bölgesinde ve Sultan Külliyyelerinde bugün etkin bir biçimde uygulanmaktadır.

İnsanlık tarihinden bu yana mekânlar gerek barınma gerekse kültürel anlamda çok çeşitli biçimlerde ele alınarak inşa edilmiş ve kullanıma açılmışlardır. Kimi eskiden konaklama mekânı olan bu yerler günümüzde kültür merkezlerine ve kültür mekânlarına dönüştürülerek turizme açılan, tarihsel belleğimizi yansıtan kültürel miras değerlerimiz ve kent markalarımız tanımının karşılığı olarak düşünülmektedir. Bu mekânlara örnek olarak; mağaralar, toplumlara has kurulmuş çadır modelleri, günümüzde otantik olarak değerlendirilen kerpiç ve ahşap evler, toplanma mekânları, agoralar, parklar, kapı önleri, ateş başları ve medrese, cami, katedral gibi dini yapılar,

tapınaklar sayılabilir. Bu yapılar insanların kimi dönemlerde fiziksel kimi dönemlerde ise manevi ya da sosyal gereksinimlerine ev sahipliği yapmıştır.

Fransız filozof ve sosyolog Henri Lefebvre, kültürel mekânların fiziksel, toplumsal ve zihinsel olarak kullanımından söz etmektedir. Bu açıdan Lefebvre'ye göre, her bir toplum kendi mekânlarının üretimini gerçekleştirirken bu mekânlar genellikle içinde yer aldığı toplumun gereksinimlerine göre şekillenir ve o toplumla birlikte yapılar değiştikçe yaşamaya devam eder (Öner, 2018: 15). Dolayısıyla bu süreçte kültürlerin mekânlarla beraber ele aldığı anlam, hayata ve düşünme şekillerine hitap ederken, mekânların da sürekli bir değişim olgusu sürecinde bulunduğunu göstermektedir.

Mekânın kültürle olan etkileşimi, mekânların şekillendirmiş olduğu toplumların mekân üretimleri ve mekâna bağlı oluşan etkileri ile beraber meydana gelen paradoksal bir yaşam-mekân diyalektiği ortaya çıkmaktadır. Bu süreç içerisinde de mekâna bağlı mı bir kültür oluşturulmakta yoksa kültürel değerler mi mekânı üretmektedir? Bu sorunun belki de açık bir şekilde ve tek taraflı bir yanıtı da yer almamaktadır. Bu bakıma mekânlar ve yaşamlar, birbirlerinden ayrılmaz bir bütünlük içinde hayat sürdürürler (Lefebvre, 2016: 165).

Mekânların hayatın ayrılmaz parçaları olduğunu ifade eden Henri Lefebvre'nin değerlendirmesinde olduğu gibi bu durumun hayatın içinde canlı bir mekân-kültür ilişkisini meydana getirdiğini ifade etmek mümkündür. Şehrin merkezinde gerçekleşen geçmişiyile tarihi belleği yaşatırken kültürel belleği de diri tutmaya çalışan kültürel mekânlar her devirde kent markalarını ve yaşayan kültür olgusunu yaşatmışlardır. Söz konusu Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşıları da bu olgunun en değerli örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

Günümüzde mağazaların yanı sıra özel müzelerde, kafeler yerine otantik havayı hissetmek isteyenler bilhassa hanlarda doğum günü gibi özel günlerini gerçekleştirerek bu kültürel mekânların canlılığını korumaktadırlar (Artan, 2014, s. 124-128). Bu hareket noktası günümüzde birçok Han olarak tanımlanan ve işlevselliğini çağın gereklerine göre güncelleyen Bursa Hanlarında da farklı etkinliklere ev sahipliği yaparak canlılığını korumaya devam etmektedir. Buna en güzel örneklerden birisi de Bursa tarihi çarşılı

köprü olan Irgandı Köprüsü'nde sanatseverlerle günümüzde aktif şekilde buluşmakta ve gelenek ile çağdaş ürünler buluşturulmaktadır.

Bir diğer bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sanatsal mekânlar, kültürel sermayenin politik ve ekonomik menfaatlerinin hizmete açık hale getirilerek simgesel sermayeye dönüştürülmeye çalışıldığı alanlardır (Pektaş, 2013, s. 35).

Mekânların kültür değerleri üzerindeki dönüştürücü etkileri göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde; mekân üretimlerinin, mevcut durumda olan kültür değerleri üzerinde olumlu etkiler meydana getirebileceği gibi bu mekânların belki de yeni kültürlerin oluşmasına ön ayak olabileceğinin düşünülmesi, hayali bir düşünce olarak algılanmamalıdır.

Sanat ve kültür vasıtası bağlamında oluşturulan alternatif mekânsal oluşumların, toplumlar arasında ve kültürler üzerinde yarattığı etki uygulamalı yaklaşımlarla ele alınmaktadır (Öner, 2018: 24-25). Bu yönüyle de yenilenen ve ürünlerle birlikte yeniden tasarlanan mekânlarda sanatın ve kültürün etkisi düşünülerek hareket edilmesi yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bursa'da bu açıdan Balibey Han ve Irgandı Köprüsü'nde uygulanan yaklaşımlar bu duruma örnek olarak düşünülebilir.

Toplumların süreç içerisindeki bütün organizasyonlarının neticesi itibariyle meydana getirilmiş ve toplumların yapısal donanımlarını yansıtan sokak, cadde, şehirseldanda kurulan bütün mekânların oluşturduğu birlik, kültürel mekânı oluşturmakla birlikte; toplumu oluşturan kişilerin sosyal hayatları, dünyaya bakış açıları, davranış örüntüleri, dinsel inanışlarına vb. etkilere bağlı olarak belirli bir birikimi ve oluşumu da yansıtmaktadır.

Bu açıdan, mekânları, kültürel olguları ile kabul eden terminolojiye göre mekân; göreceli olarak birleşmiş, etkileşmiş ve kendi kendini idare eden sosyal bir alanı, sahayı temsil etmektedir. Dönem ve dönemsel değerlerle birleşmiş, kültürel coğrafyalar ve kültürel faktörlerle dominant şehirseld mekânlar, kendi kültürel düşüncelerini ve dinamizmini yansıtmaktadırlar (Lee, 1997: 12).

Larkham ise, kültürel mekânların tanımını yaparken bu yerlerin toplum içerisindeki bütün insanları barındırıp barındırmadığına ilişkin sorgulamasını gerçekleştirirken, Johnson ve Thomas ise temellerinin sağlam olması adına geçmiş dönem içerisinde oluşturulmuş ve etkileşime geçirilmiş herhangi bir bağın olmasının yeterli olması noktasında görüş belirtmektedirler. Harvey ise postmodern dönemin kültürel mekâna ve bunun da ekonomi ile olan ilişkisine bakılarak, kültürel miras ve ekonomi arasında yer alan ve giderek artan oranda ilişki olduğuna işaret etmektedir. Buna rağmen bir etkileşimin tamamen metalaşması üzerinden değil, aksine sömürünün ekonomik değerlerinden biri olarak ele alınmasını tercih etmektedir.

Kültürel mekânlar yalnızca tek boyutlu olarak oluşturulan unsurlar olarak düşünülmemelidir. Bu durumun kültürel mirasın popülerliği mevzusunda soru işaretleri taşımasından ziyade bu gibi mirasların ticarileştirilerek boş zaman doldurma faaliyetleri altında değerlendirildiği ve günümüzde moda olan bir durum haline gelmesine neden olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır (Harvey, 2001, s. 321-325).

Kültürel mekânların bir diğer boyutu ise; aidiyet duygusudur. Dolayısıyla, ait hissetme duygusu bir bütünün tamamlayıcısı ve ayrılmaz parçalarından biri olarak kendisini buna karşı adanmış düşüncesi ile hareket etmesine dayalıdır. İnsan ve mekân etkileşimlerinin temelinde de mekânı kendine konut edinme yani sahiplenme duygusu bulunmaktadır. Kendini birine ya da bir mekâna ait hissetmeyen kimseler, o yere yabancılaşan insanın temel içgüdüsünde oluşan duygularla hareket ederek bulunduğu mekânı terk etmektedir. Bu açıdan ele alınan aidiyet duygusu ile insanlar mekânlara ve sosyal ilişkilere bağlanma potansiyelinin yanı sıra, belirli bir yerde olma düşüncesini ya da özlemini duygusal açıdan da bünyesinde barındırmaktadır.

Kültürel mekânın bu açıdan duygusal çekim kuvveti olduğu aynı zamanda bu durumun köken ya da kökensizlik olgularıyla açıklanabileceği vurgulanmaktadır (Lovell, 1998: 1-2). Bunun en basit ifadesi günlük yaşamda sürekli ziyaret edilen bu mekânlar kişiler sayesinde canlılığını korumaktadır (Çakın, 1988: 23).

İnsanın bireysel tutum ve davranışları kapsamında küresel etkileşime daha açık olması bakımından, kültürel değerlerin muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması

bağlamında kültürel mekânların UNESCO yaklaşımları ile beraber daha fonksiyonel olduğu düşünülmektedir. Bu mekânlar, doğum, evlilik, sünnet, ölüm gibi ritüellere bağlı olabilecekleri gibi; aynı zamanda cami, medrese, yata, mezarlık, bayram yeri gibi halkın kültürel inanışlarına bağlı ya da bağ bozumu, köy yaşantısı gibi halkın kişisel hayatına yönelikte oluşabilmektedir. Başka kültürel mekânlarda başka kültürel davranışlar barındırmakta olan bireyler, kültürel mekân donanımlarını ve faaliyetlerini muhafaza eden bu tarz mekânlarda, korunması planlanan kültüre daha kolay bir biçimde adapte olabilmekte, geçici bir süreliğine de olsa bu mekânlar da aidiyet hislerini geliştirmektedir. Buda UNESCO'nun kültürel mekân ve değerlerin sürdürülebilirliğinde en önemli faktörlerinden biri olan sürdürülebilir kalkınma amaçları kapsamında zarara uğranmadan örgün veya yaygın eğitim dönemlerinde farkındalık oluşturabilme hedefine uygun olma durumu ile açıklanabilmektedir. Kültürün sürdürülmesinde toplumların sorumluluğu yerine mekânın gücüne atıflar yapılması insan duyarsızlığını öne çıkarmakta, aynı zamanda kişilerin ve toplumların kültürümüz ölüyor tarzındaki kaygıları da ön plana çıkmaktadır. Bu durumu değiştirmek ve sürdürülebilir politikalar üretmek hem kültürel mekânların gücünü arttıracak hem de toplumu güçlendirecektir.¹³⁷

Mekânların doğal dokusunun bulunması, kendinden meydana gelmiş kimi kentlerde fiziksel dokuların şekillendirilmesi ile o doku altında yaşayanların katılımıyla gerçekleşmektedir. Sosyal ve kültürel hayatın mimari yönden şekillenerek dışa yansısıyla da mekân olgusu ortaya çıkmaktadır. Şehirlerin kültürel dokuları, mekânların kültürünü aktarıırken; iklim, coğrafya gibi bölgesel malzemeler, ekonomik ve doğal şartlar altında fiziksel değişimleri de yaratmaktadır. Oluşum dönemleri içerisinde şehirlerin gelişimlerinin çeşitlilik göstermesi kendinden oluşan her şehrin birbirinden farklı olmasını, kendine has bir mimari dokusu ve kimliği olmasını sağlamış bir kent markası ve kimliğini inşa etmiştir. Türkiye bazında ele alındığında Cumhuriyet döneminin yaşanması ve modernleşme süreci topluma has kültürü yönlendiren büyük değişimler olarak değerlendirilebilir. Çeşitli koşullar ve dinamiklerin etkisinde meydana gelen şehirleri ve mekânları tanımak, aynı zamanda analiz edebilmek adına mekânsal düzenin donanımlarını ifade eden; bir mekân içerisindeki toplulukların gerçekleştirdiği faaliyetleri ve o mekânın fiziksel organizasyonunu, toplumun da bu durumu ne şekilde

¹³⁷Bkz.,https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/41333960/FOLKLOR_VE_KULTUREL_MEKÂN.pdf?1453238467=&response-content.

oluşturduğu gibi başlıklar altında değerlendirmeler ve sınıflandırmalar yapmak da mümkündür. Bir mekânı, bir şehri anlamlandırabilmek, tanımak ve doğru bir şekilde yorumlayabilmek adına toplumsal ve mekânsal donanımların farkında olunması gerekmektedir.

Dolayısıyla bir toplumda yaşayan kültürel karakteristik özellikleri ve farklılıkları şehir bazlı ve mimari doku bağlamında, aynı zamanda mekânda okumak mümkündür. Mesela bir şehrin konut dokusunun içe kapalı ya da dışa açık konumda bulunması, toplumsal alan kullanımı, sokak dokusunun şekillenışı, toplumun sosyal alışkanlıklarını dışa vuran bazı özelliklerden kaynaklanmaktadır.

İslam kentlerini bilhassa Bursa'yı örnek olarak ele aldığımız zaman geleneksel dokuda dinsel ve mahremiyet kavramlarının ve coğrafi özelliklerin tekil olarak mekânlara ve daha büyük ölçüde de şehrin organizasyonlarını canlandırdığını görmek mümkündür (Yıldırım ve Çağdaş, 2018: 510-511).

Diğer yandan kültür kavramı ekosistemlerde değişim göstererek birtakım yaratıcı yöntemlerin bulunmasına ve yaşatılmasına da hizmet etmektedir. Kent kültürünün temelini oluşturan kültürel hafızanın ve günümüzde yaşayan kültürel mekânların dijitalleşen ya da akıllanan şehirlerde kendisini nasıl koruyacağı geliştireceği ve yaşatılacağı hususundaki anlaşmazlıkların halen sürmekte olduğu görülmektedir.

Akıllanan şehirlerin aynı zamanda da kültürel hafıza şehirleri olarak belirginleşmesi, teknolojik gelişmeler ile kültürel değerlerin ortak olarak şehir yaşamını zenginleştirebileceğini göstermektedir. Bütün bu gelişmelere dayanarak dijital şehirlerde ele alınan insan faktörünün geri plana itilmekte olduğu görüşünün (Gürel, 2017: 67) kültürel hayat düzeyine de yansımalarının olması çok tabiidir. Bu durum kültür endüstrisinin ve yaratıcı sektörlerin kentlerde ve içindeki tüm mekânlarda, bünyesinde hayatını devam ettiren insanlarda oluşturduğu yeni dijital kültürün sonuçları olarak düşünülebilir. Bu kültür geleceğe dönük kent markalarının oluşmasında, kent kültürünün değişimlere uygun tasarlanmasında ve yenilenmesinde, insanların da bu teknolojileri yeni hayatlarına uygulayarak yaşamlarını bu doğrultuda sürdürmelerinde etkili olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Nitekim dijitalleşen her bir ulaşım, bankacılık, sağlık, eğitim, yapı ve güvenlik gibi alanlarda çalışan insanların önemli bir bölümünün işinden olması gelişen elektronik kültürün sosyal ve kültürel hayattaki bazı ürün ve uygulamaları da ortadan kaldırdığını ve bunların yerine de daha farklı dinamiklerin geçebileceğini göstermektedir. Buna karşılık şehirlerin dijitalleşme süreciyle birlikte boş zamanları çoğalan insanların da kültürel yaşama katılımının artacağı da ileri sürülebilmektedir (Özdemir, 2018, s. 214).

Boş zamanları geçmişe nazaran fazla olan günümüz Z Kuşağının kültürel hayata katılım göstermesi durumu mevcut şartlar altında göreceli bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu kuşağın gelişimine ve zamanını değerlendirmesine etki eden özellikle dijital faktörler oldukça fazladır. Bu durum gelecek dönemde bu ve benzeri kuşakların hayatlarında vazgeçemeyecekleri bazı alışkanlıkların ortaya çıkmasını sağlayacağı görüşü yaygın bir fikir olarak önümüzde durmaktadır. Bu kuşağa uygun olarak giyilebilir kültür endüstrisinin, gelenek kültürünün ilgili argümanları ile senkronize edilerek söz konusu insanlar için ilgi çekici hale getirilmesi ve kültürel mekânlarda etkinliklerin arttırılabileceği seçenek olarak mutlaka düşünülmelidir.

Bu süreçte UNESCO'nun yaşayan kültürel mekân donanımlı mirasları eski ve yeni medyanın bahsettiği tek türe dönüştürücü ve dokusunu bozucu etkilerine karşı muhafaza etmesine yönelik olan gayretleri bu hususta gayet açık ve anlamlıdır. Bu durum iskanın yeni kapsamlarıyla bir engel mi, yoksa bir değer kaynağı mıdır şeklinde ele alınacağı tercihi, yaşanacak süreçleri ve gelişimleri de biçimlendirmektedir.

Geleneksel mekânlardaki canlılığın ve mekânın dokusuyla ilgili olarak mekânlarda yaşayan kullanıcıların bu dokuları ve mekânı ne şekilde muhafaza edip etmediği veya yaşatıp yaşatmadığı hususunda aktif bir görev üstlenmelerine karşılık, bu kesim genel itibariyle çevrelerine karşı sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve kültürel alanlarda ise yabancıdırlar (Uğur, 2002: 26). Bu görüş bazı mekânların zaman içerisinde dönemin etkileri ve teknolojisi ile değişip dönüşürken, sosyal ve kültürel anlamda da yabancılaşması ve bunun tesirinde kalması, en önemlisi ise insanlar arasındaki beşeri münasebetlerin çıkar ilişkilerine dayanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı durum Bursa Hanları ve Kapalıçarşılarında da özellikle 1958 yangınından sonraki süreçte yeni

yapılanan çarşıda ve 1980’li yıllardan sonra küreselleşen dünyanın tüketim endüstrisinin ve kültürünün topluma kazandırdığı bazı alışkanlıklar sebebiyle birçok ürün ve uygulamada yaşanmıştır.

Bu değişimlerin ve dönüşümlerin kültürel mekânlardaki etkisini yerel dinamikler, faktörler ve kaynaklar analiz edilmesi, dinlenmesi, verilerin toplanması, dönemin gereksinimleri ve teknolojik gelişimleri çerçevesinden yöresel üretim ve ticaret organizasyonları ile katılımcı biçimi ile yeniden yorumlanması ve bu yaklaşım üzerinden muhafaza edilen ve yaşatılan bir kültürel kent mekânının öngörülmesi ile gerçekleşeceği düşünülmektedir.¹³⁸

Nitekim bir başka açıdan ise yeni olguları olumsuzlukların odağı şeklinde kabul ederek bu durumlara karşı yeniden yardım isteme tutarsızlığı ile sık sık denk gelmektedir. Olgular ve durumlar dolayısıyla problemler taraflı ve reel açıdan ele alınmayan yaklaşımlarla değerlendirilemez, değerlendirilse de bir sonuca varılamaz. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla olumsuz olarak nitelendirilmiş olan reel bir faktörün ve olguların her açıdan kendisi ile ele alınmasının bu süreç içerisinde göz ardı edilemez önemli bir etken olduğu unutulmamalıdır. İnsani taraflılık, kültürel hayat ve kültürel miras kapsamı açısından önemli görülebilirken kültürel problemlerin çözümündeki temel engellerden birisidir.

Dolayısıyla mekânı kullanan kesimin şehirsiz doku ve mekân kullanımları kapsamında kültürel değer ve davranışlarının analiz edilip tartışılmasında kültürel mekânın özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmalıdır. Diğer bir ifadeyle, kültürel mekânın donanım ve özellikleri kullanıcıların yer aldığı yapılanmış mekân ile yaşam kültürlerinin çelişkiye düştüğü durumların tespiti şeklinde düşünülebilir. Kültürün bileşenleri olarak ele alınan davranış sistemi, kişisel donanımlar, ideolojik unsurlar ve çevresel veriler şeklinde ele alınmaktadır (Tekeli, 1969: 129). Kullanıcıların bu donanım ve özelliklerinin şehirsiz doku ve mekândaki yansımalarının ölçülüp değerlendirilmesi, kültürel mekânın göstergelerini meydana getirmektedir. Kültürel mekânın göstergeleri de bazen bir çarşı içerisinde birçok kültür ortamı oluştururken;

¹³⁸ Bkz., http://spoankara.org/wp-content/uploads/2019/12/00_RAPOR-SON.pdf

kimi yerlerde ise birden fazla kültür ortamının oluşmasını ve içerisinde gelenek kültürünün ürün ve uygulamalarının yaşanmasını sağlamaktadır. Bursa'da bu durum Ulu Camii çevresinde oluşan ve oluşturulan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki birçok yapıda yaşanmaktadır. Kültürün bileşenleri konusu her çağdaki ürün ve uygulamalarını dönüştürerek kültür örgüsünü oluşturmaya devam etmiş ve etmektedir. Göstergelerin bir kültür mekânı içerisinde simgelediği her ürün kullanıcılarının da farklı kültür ortamları içerisine girmelerini ve yaşamalarını sağlamaktadır.

Bu göstergeler işlevsel özelliklerin ve donanımların sürekliliğinin sağlanmasını, toplumsal donatıların kullanımı ve paylaşılmasını, toplumsal ve teknik alt yapı imkanlarını, toplumsal yapı (tabakalaşma) niteliklerini, ekolojik özellikler, yaya ve taşıt ulaşım olanakları, çevre ve mekân problemlerinin anlaşılması, kültür ve tabiat varlıklarının belirlenmesi ve muhafaza edilmesine yönelik olarak çevrenin algılanması gibi başlıkları kapsayarak mekânların kullanımı ve yaşanabilirliği olgusunun değerlendirilmesine ve buna uygun bir çalışma belirlenmesine olanak sunar (Uğur ve Giritlioğlu, 2006, s. 31).

Yaşayan kentler ve yaşayan kültür kavramları da bu çalışmaların belirlenmesinde bazı ipuçları sunmaktadır. Yaratıcı kentler ağı kapsamında değerlendirilen birçok şehir bünyesinde barındırdığı kültürel mekânlar ile kültür algısının boyutlarını ve işlevselliğini kültür endüstrilerinin de argümanlarını kullanarak canlı tutmaktadır. Bu argümanlar günümüzde genellikle elektronik ve dijital kültür ortamlarının sağladığı tasarımlar ile ortaya çıkarılmaktadır. Bu teknolojilerin kullanılmasında kent algısı içerisinde bazı çevresel kirlilikler ve kültür yozlaşmaları da yaşanabilmektedir. Büyükşehirlerin günümüzde yaşadıkları en önemli sorunlardan birisi de bu durumdur.

Ayrıca kültürel mekân içerisinde aşırı tabela kullanımının önüne geçilmesi ve mekân civarındaki trafik tabelaları ve diğer işaretlenmelerde dil birliğinin oluşturulması da önemli bir konudur. Kültürel mekânların muhafaza edilmesine yönelik esas ve ilkeleri kapsamında oluşturulabilecek her türlü tasarım ölçütlerine göre hazırlanacak olan projelerin mekân dahilinde uygulanması mekânda ve mekânın bulunduğu ülke toprakları içerisindeki yaşam ve mekân kalitesini artıracaktır.

Aynı zamanda dijitalleşen kültür dönemleri içerisinde SOKÜM yerine “yaşayan kültürel miras/ yaşayan hazine” gibi kavramların da hızlı bir biçimde yayılması, oldukça anlamlıdır. Bu çerçevede uluslararası sözleşmelerin ve uygulamaların da bilhassa dijital kültür bağlamı göz önünde bulundurularak güncellenmesi ya da yeni sözleşme ve uygulamaların geliştirilmesi gerekliliğine de vurgu yapılmalıdır. Ancak bu şekilde yani dijital ortamlara bağlı ve bu kapsamda araçlarla yaşayan geleneksel kültürel hafızanın yeni dijital kuşaklara da ulaştırılabilmesi kolaylaştırabilir (Özdemir, 2011, s. 27).

3.BÖLÜM

BURSA HANLAR BÖLGESİ VE ÇARŞILARININ YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ

3.1. UNESCO YAŞAYAN İNSAN HAZİNESİ YAKLAŞIMI

Ülkelerin ve toplumların gelenek örf ve adetlerinde zenginliğin bir göstergesi olarak görülmekte olan ve UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında hazırlanmış olan Somut Olmayan Kültürel Miras dokümantasyon çalışmasına göre, bu kapsamda ülkemizden 29 birey ve bir topluluk "Yaşayan İnsan Hazineleri" bünyesinde bulunmaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras'ın belirli şartlarını tekrardan oluşturmak ve değerlendirebilmek açısından gerekli düzeyde bilgi ve becerisi yüksek değerlere sahip kişiler şeklinde tanımlanan "Yaşayan İnsan Hazineleri", Türkiye gibi diğer ülkelerde de kültürel zenginliğinin devamlılığını sağlayarak gelecek kuşaklara ulaştırılmasını amaçlamaktadır.¹³⁹ YİH işlevsel olarak sürdürülebilir bir kalkınma modelini amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma noktasında YİH'in önemi nesne odaklı bakış açısı yerine kültürel üretimin gerçekleşmesinde geleneği ön plana çıkarmasıdır. Somut Olmayan Kültürel Miras'ın koruma çehresini nesne odaklı anlayıştan uzaklaştırarak merkeze insanı koyan YİH anlayışı bu değişimden ötürü oldukça değerlidir. Yaşayan İnsan Hazineleri belirlenen alanlardaki Somut Olmayan Kültürel Miras alanlarını düzenleyebilmek ve yeniden yaratabilmek adına gerekli olan donanım ve beceriye sahip olan kişilere verilen isimdir (Fedakar ve Demir, 2018, s.1-12). Bu beceriye sahip kişilerin YİH kapsamındaki görevi ise icra ettikleri ve mirasın taşıyıcılığını yaptıkları alana uygun olarak bu bilgilerini gelecek kuşaklara aktarmalarıdır.

¹³⁹ Bkz., <https://www.indyturk.com/node/130656/ya%C5%9Fam/ya%C5%9Fayan-insan-hazineleri-listesinde-t%C3%BCrkiye%E2%80%99den-29-isim-yer-al%C4%B1yor>

1984 senesinden günümüze dek UNESCO Dünya Kültürel Miras Listesi, Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yaşayan İnsan Hazinesi gibi çalışma alanlarında ve bilhassa turizm sektöründe sürdürülebilirliğin önemi devamlı artmaktadır. Yaşayan İnsan Hazinesi listesinde kültürel mirasın faktörlerini tekrardan meydana getirebilmek ve yorumlamak açısından mesleki gelişim kapsamında gerekli bilgi ve beceri düzeyleri gelişmiş yetenekte olan kişiler anlatılmakta ve tanıtılmaktadır (Dursun ve Karahan, 2019, s. 56).

Yaşayan insan hazinelerinin esas hedefi ortaya konan mesleki donanımların ve değerlerin, felsefesini kavrayabilmek, ustasından öğrenilecek ipuçlarını gelecek nesillere de aktarmak, UNESCO tarafından kurulmuş ve dönemin şartlarında unutulmaya yüz tutmuş meslekleri tanıtop yaşatmaya çalışan meslek icracılarının resmi şekilde tanıtılıp bu kişilerin muhafaza edilmesini sağlayan bir uygulama sisteminin inşası şeklinde düşünülmektedir. Aynı zamanda bu kapsamda kültürel miras ve kültürel ifadenin çeşitliliğinin muhafaza edilmesi gibi sözleşmeler ve yaşayan insan hazineleri programı ile WIPO'nun geleneksel bilgi, kültürel deyişler, folklor ile ilgili bakış açılarının da birlikte değerlendirilmesi mümkündür (Özdemir, N. ve Özdemir, E. 2020, s.6).

UNESCO, 1993 senesinde gerçekleştirmeye başladığı bu uygulama ile taraf devletlerde yürütülmekte olan ve muhafaza edilmesi gereken meslek erbablarının tespit edilmesini ve belgelenmesini istemektedir. Nitekim taraf devletlerin kültürel, toplumsal ve geleneksel yapılarından kaynaklanan çeşitlilikler nedeni ile bu kişiler adına ortak ve her ülke içerisinde geçerli sabit ölçütler belirlenememiştir. Dolayısıyla UNESCO her bir ülkenin kendi içerisinde durumuna uygun olarak belirlediği uzman bir komisyon kadrosu ile ülkelerin kendi durumuna, kültürel ve sosyal pozisyonuna uygun dokümantasyon ve kriterler belirleyebileceği kararını almıştır. Ülkemizde de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı şekilde Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yaşayan İnsan Hazinesi çalışmaları kapsamına dahil edilecek kişiler adına 7 maddelik ölçütlerden oluşan bir liste meydana getirmiştir. Bu maddelerin içeriğinde mesleğini 10 yıldır yapmakta olan, yine mesleğini usta/çırak ilişkisi içerisinde öğrenmiş, çırak yetiştirme kabiliyetinin var olması gibi etkenlerin olduğu kısaslar yer almaktadır.

Yaşayan İnsan Hazinesi, Somut Olmayan Kültürel Mirasın belli başlı faktörlerinin ortaya konmasını ve bunların tekrardan yaratılması adına gerekli olan bilgi ve becerilere sahip bireyleri ifade etmektedir (Sani ve Ahmad, 2017). Yaşayan İnsan Hazinesi programı; özel bir donanım ve kabiliyet gerektiren bilgi ve beceriye sahip bireylerin zanaatlarını resmi bir biçimde her kesime tanıtmak, anlatmak ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayarak öğrenilmesinin desteklenmesini ve bu durumun da üye ülkeler tarafından teşvik edilmesini amaçlamaktadır (Kasapoğlu, 2018: 146).

UNESCO'nun 17 Ekim 2003 senesi itibariyle kabul görmüş olan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin içeriğinde de ifade edildiği gibi, "Somut Olmayan Kültürel Miras [SOKÜM], kültürel farklılıkların potansı ve devamlılığı sağlanan kalkınmanın teminatı olarak önemini göz önünde bulundurarak" sözleşmeyi kabul etmektedir (Oğuz, 2008 , s. 231-232).

UNESCO'nun 2005 yılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin içeriğinde ise "kültürel farklılıkların, kategorilerin farklılığını ve çeşidini arttıran ve insani kapasiteler ile değer yargılarını besleyen zengin ve çeşitli bir dünya meydana getirdiğini ve bu sebeplerden ötürü toplumların, halkların ve milletlerin adına sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleşmesi için adı geçen hususların temel etken olduğu" vurgulanmaktadır (Oğuz, 2013, s. 247). Sözleşmenin değerli noktalarından birisi ise hareket noktasının küreselleşme ve endüstrileşmenin tesiriyle kitlelerin öz kültürel değerlerini yitirmelerinden hissedilen tedirginlikle bütün dünyada kültürel zenginliklerin ortadan kalkacağı fikrinin ön plana çıkarılmasıyla ilgilidir (Gürçayır, 2011, s.7).

Bu açıklamalar ile SOKÜM'ün (Somut Olmayan Kültürel Miras) devamlılığının sağlanması ve bünyesinde kültürel farklılıkları barındırması, aynı zamanda sözleşmenin sahip olduğu birtakım ilkeler ile de ön plana çıkması, kültürel çeşitliliğin muhafaza edilmesi gibi etkenler perspektifinden değerlendirildiğinde SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınmanın teminatı olduğu unutulmamalıdır. Aynı zamanda SOKÜM sözleşmesi içeriğinde gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar, el sanatları geleneği diğer sahalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışma alanlarının yanında son dönemde özellikle dikkat çekilen diğer bir alan olarak ise kültürü yaşatan kişiler de “ Yaşayan İnsan Hazinesi ” adıyla bu sözleşmenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Gülden ve diğerleri, 2020: 274). Burada amaçlanan ise kültürel değerlerin ve gelenek kültürüne dair ürün ve uygulamalarının icracıları vasıtası ile hem korunması hem de yeni nesillere öğretilerek yaşatılmasını sağlamaktır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde de yaşatarak koruma anlayışı ön plana çıkmaktadır.

Yaşatarak koruma prensibinin uygulanabilmesi için de görünürlük ve sürdürülebilirlik unsurlarını kazandırmak gerekirken, kültürel mirasın korunabilmesi için de bu değerlere sahip çıkmak, onları korumak ve icracıları kanalıyla da aktarmak gerekmektedir. Netice olarak SOKÜM değerlerinin yaşatılarak korunması ve birçok açıdan değerlendirerek nesilden nesile aktarmak gerekmektedir (Ekici ve Fedakar, 2013, s.60). Neticede bu miras başka açıdan değerlendirildiğinde kulaktan kulağa ve kuşaktan kuşağa aktararak oluşturulan, yaşatılan ve sonraki kuşaklara emanet edilen yaşayan bir mirastır (Oğuz ve Gürçayır, 2008).

Oluşturulan uzman komisyon kapsamında bu değerlendirmeler “Yaşayan İnsan Hazinesi” olarak önerilmektedir. Bir gelenek taşıyıcısının Kültür ve Turizm Bakanlığı kapsamında Yaşayan İnsan Hazinesi olarak ilan edilebilmesi için aşağıda yer alan birtakım ölçütleri yerine getirmesi gerekmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013: 129):

- 1- Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması gerekmektedir.
- 2- Mesleğini icra ederken bu mesleği usta- çırak ilişkisi içerisinde öğrenmiş olması gerekmektedir,
- 3- Bilgi ve donanımlarını hayata geçirmedeki kabiliyeti ve üstünlüğü,
- 4- Alanında ender bulunan bilgilere sahip olması,

- 5- Kişi ya da toplumun icra ettiği işe kendini adanmışlığı,
- 6- Kişi ya da toplumun bilgi ve donanımlarını geliştirme yeteneği (mesleğinin toplum ile bir araya gelmesini sağlayacak yenilikler içermesi)
- 7- Kişi ya da grubun bilgi ve donanımlarını çıracağına aktarma da yetenekli olması (en azından bir çırak yetiştirmiş olması).
- 8- Senede en az iki kere meydana getirilen Uzmanlar Komisyonu, sunulan adayları ele alıp değerlendirmekte ve gerekli ölçütleri bünyesinde barındırmakta olan adayların YİH ilan edilmesi yönünde karar almaktadır.

Böylece “Yaşayan İnsan Hazinesi” şeklinde tespit edilmiş olan halk kültürünün pek çok farklı alanlarındaki icracısı, gelenek yaşatıcısı olan ustalar şeklinde “Yaşayan İnsan Hazinesi” unvanına sahip olmuşlardır.

“Yaşayan İnsan Hazinesi” eğitici sisteminin, genel olarak çıraklığı yaygınlaştırmayı amaçladığı görülmektedir. Eğitim sistemlerinin imkanlarının ücretsiz olmasından dolayı usta çırak ilişkisini teşvik etmektedir. Çıraklar ustanın yanında işe başlar ve sanatı ustadan birebir öğrenir. Gözlem yoluyla öğrenme stili mevcuttur. Ustadan görülenler uygulanır ve ustasının kullandığı yöntem ve teknikleri aynen kullanarak adeta ustasının bıraktığı yerden devam eder (Alaskan, 2015, s. 178). Çırak, işini ustadan uygulamalı olarak öğrenir. Gelenekte var olan yöntem ve teknikler bu sayede geleceğe aktarılır. Uygulamalı ve tecrübeye dayalı bu geleneksel eğitim sistemi, bilginin kalıcılığını sağlamaktadır. Nitekim sahip olunan kültürel geleneğin aktarılmasında en büyük problem ise günümüz gençlerinin bu konulara ilgi göstermemiş olmasıdır.

Hiç şüphesiz genç nesillerin SOKÜM’e ve YİH’ e ilgisini oluşturmada maddi kaynaklar ya da belli alanlarda mesleki sertifika desteği ile etkili çözümler üretilebileceği ön görülmektedir. Bu noktadan hareketle hem eğitim sistemlerinin canlı kalabilmesi, hem SOKÜM’ ün devamlılığının sağlanması hem de geleneksel meslekleri öğrenmeye teşvik eden iş gücünün ve üretiminin artırıcı kudretinden destek alınarak farklı uygulamaların

planlanması gerekmektedir. Türkiye’de bu sistemin uygulanabilirliği açısından örnek projelerden biri “Bir Usta Bin Usta” ve “Altıneller” uygulamalarıdır. Planlaması yapılan bu uygulamalar devletin öncü olmadığı kaynaklar ile finanse edilerek projelerin devamlılığı sağlanmaktadır. Özel sektör adına toplumsal sorumluluk uygulamaları kapsamında bulunan bu uygulamalar, kültüre katkı aşamasında da işlevsellik göstermektedir. Bu konuda tanıtım etkinliklerinin artırılması ve projelere duyulacak aidiyet hislerinin birey ve toplum nazarında önemli bir destek halini alması ileride uygulanacak farklı projelerin sürekliliği açısından fayda sağlayacaktır.¹⁴⁰

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne dayalı olarak Halk bilimi bünyesi içerisinde Yaşayan İnsan Hazinesi / Geleneğin Ustaları şu kategorilerde yer almaktadırlar:

Aşık/ Ozanlar

Mahalli Statüdeki Sanatçılar

Folklor Ustaları

Halk Hekimleri

Geleneksel El Sanatları Ustaları

Ortak Bir Hafızaya Ait Olan Değerli Bilgilerin Nadir Bulunur Taşıyıcılar

Bahsi Geçen Bu Kategorilere Girmeyen diğer usta ya da taşıyıcı olarak değerlendirilen meslekler de aynı şekilde Yaşayan İnsan Hazinesi’ kapsamında değerlendirilmektedir. (Oğuz, 2009, s. 133).

Bunlar dışında Türkiye’nin kültürel değerler kapsamında pek çok zengin yapıya sahip olmasından ötürü Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri’ ne eklenmeyi bekleyen, ancak henüz kayıt altına alınmamış birçok kültürel değer de önümüzdeki

¹⁴⁰ Bkz., <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=120&Sayfa=90>

zaman içerisinde bu envantere girmesi beklenmektedir. Şu ana dek 12 önemli mesleki alan İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine milli unsur sıfatıyla eklenmiş olup bunların dışında pek çok ürün de bu listeye kaydedilmeyi beklemektedir.¹⁴¹

Gelenek taşıyıcısı olarak değerlendirilen bu kişiler ile önceden yazılı olarak hazırlanan beyanları öncelikle onaylatılmaktadır. Sonrasında YİH seçim ölçütlerine göre kategorize edilen ve bu kıstaslara uygun olan icracı meslek adaylarıyla yapılan görüşmelerin raporları oluşturulmaktadır. Bu oluşturulan raporlar ise süreç içerisinde belirlenmiş bir tarih aralığında düzenlenecek Somut Olmayan Kültürel Miras Uzmanlar Komisyonu Toplantısı'ndan önce YİH adayları hakkında bilgi edinmeleri adına komisyon üyelerine ulaştırılmaktadır (Akyol, 2013: 87).

Komisyon üyelerinin hazır bulunduğu toplantıda YİH aday dosyalarını düzenlemiş olan Bakanlık merkez biriminde yer alan folklor uzman araştırmacıları, her bir YİH adayı için genel olarak adayların kısa özgeçmişlerini, çalıştıkları alanla ilgili kendilerini diğer paydaşlarından ayıran nitelik ve donanımlarını, gerçekleştirmiş oldukları SOKÜM değerlerinin kaybolma riskini ve adayların oluşturdukları özgün ürün ve uygulamalar hakkında bilgilendirici sunumlar yaparak YİH adaylarını tanıtmaktadırlar. Sunumlar sonrasında ise Uzman Komisyon üyelerinin mutabık kaldığı ve oy birliği ile kabul ettikleri adaylar Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü aracılığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na onay için gönderilmektedir (Arıoğlu ve Atasoy, 2015: 113-116).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan yapılan geri dönüte göre onaylanan YİH ve seçilen ustalar hakkında kısa ve uzun metrajlı olabilecek şekilde tanıtım filmleri oluşturularak konuyla ilgili yetkili uzmanların, akademisyen grubun, ilgili Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) ve ulusal düzeyde çalışan basın mensuplarının yer aldığı, aynı zamanda ustaların ve ustaların icra ettikleri mesleklerin tanıtıldığı bir Yaşayan İnsan Hazinesi Ödül Töreni düzenlenmektedir. Bununla birlikte YİH olarak onaylanan ustaları onure ve teşvik etmek adına kendilerine de İki Bin Türk Lirası değerinde para ödülü verilmektedir. Kabul edildikten sonra ilan edilen Yaşayan İnsan Hazinesi'nin

¹⁴¹ Bkz., <http://aregem.kulturturizm.gov.tr>

bakanlığın yurt içi veya yurt dışında gerçekleştirilen veya gerçekleştirilecek faaliyetlerinde de görev almaları için gerekli adımlar atılmaktadır (Atasoy, 2018, s. 45).

Dolayısıyla, Somut Olmayan Kültürel Miras antlaşmasında “başyapıtların duyurulması”, “örgün ya da yaygın eğitim”, “kültürel mekânların muhafaza edilmesi” gibi hususlarla birlikte, aynı zamanda da yaşayan kültürü sürdürmekte olan topluluk, grup veya kişilerin önemi bu sistem içerisinde ön plana çıkarılmaktadır. Bu konuda özellikle usta unvanına sahip kişilerin kültürü aktarmadaki rolüne de vurgu yapılmaktadır (Oğuz, 2008, s. 6). Zira toplumlar, ticaret ve ekonominin seyrine göre bu mekânlarda gelişim göstermiştir (Begić, 2014: 209).

Çok az sayıda ulusal gazete ve televizyon kanalında haber olarak yer alan YİH esnafı ustalarımız var olsa da, bu yayınlanan gazete ve TV haberlerinin daha çok yerel düzeyde gerçekleştiği ve ulusal uluslararası platformlardaki tanıtımının ve duyurusunun zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken bir diğer detay ise, Yaşayan İnsan Hazinesi olarak seçilen kişilerin hepsinin aynı seviyede ilgi görmüyor olmasıdır. Bu durumun genel olarak sebebiyse, YİH seçilen kişinin doğup büyüdüğü kentin yerel basınının ya da bilhassa İl Kültür Müdürlüğü’nün konu ile alakalı ne kadar çalışma, tanıtım ve kültürel tanıtım etkinliği yapmış olmasına bağlı olarak durumun değişmekte olduğu görülmektedir (Akyol, 2013: 89).

Sonuç itibarıyla, Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Sistemi içerisinde ve bu sistem ile beraber kilit rolde olan miras taşıyıcısı ustaların Somut Olmayan Kültürel Miras’ın canlı kalmasındaki yeri ve önemi çok büyüktür. Bu hususta dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiş olan tanıtımların ve ilanların yerel bir düzeyde kalmaması, ulusal ve hatta uluslararası platformlara taşınması gerekliliğinin bilincinde somut adımlar atılmasıdır. Yaşayan İnsan Hazinesi projesi içinde yer alan ustalarımıza halk nazarında daha fazla ilginin gösterilmesi ve değer verilmesi, maddi ve manevi desteğin mutlaka hissedilecek boyutlarda karşılanması, meslek icracı bu insanların daha iyi çalışma koşul ve imkanlarının kendilerine sunulması, bu noktadan itibaren yaratılan ortam içerisinde kültürel mirasın aktarımından söz edebilmek mümkün olacaktır. Nitekim bu şekilde UNESCO’nun öngördüğü ve Somut Olmayan Kültürel Miras’ın çalışma ve

uygulamalarında hedeflenen kültürel mirasın muhafaza edilmesi, kültürün ve geleneğin nesilden nesile aktarılması ve tüm kültürel ürün/uygulamaların yaşatılması noktasında işlevsel adımlar atılmış olacaktır.

Bu açıdan günümüzde Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy, 2020 senesi Türkiye sınırları içerisinde “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Dokümantasyonuna” 45 kaydın daha yapıldığını ifade etmiştir. Eklenen kayıtlardaki listenin içeriğinde kispetten nazar boncuğuna, zakirlikten eşme kilimi ustalığına kadar pek çok mesleği icra eden ustaların varlığından söz etmektedir. Bu ustalardan ve mesleklerinden birkaçını ifade edecek olursak;

Tacettin Diker / Karagöz Ustası,

Orhan Kurt/ Karagöz Ustası,

Hayri Dev/ Çam Düdüğü Yapım ve İcracısı,

Şeref Taşlıova/ Aşıklık Geleneği,

Sıtkı Olçar/ Çini Ustası,

Mehmet Gırgıç/ Keçe Ustası,

Bekir Tekeli/ Bağlama Yapımcısı ve Ustası,

Uğur Derman/ Klasik Kitap Sanatları,

Hasan Çelebi/ Hüsn-i Hat Sanatçısı,

Neşet Ertaş/ Abdallık Geleneği - Halk Ozanı,

Veli Aykut/ Zakirlik,

Emine Karadayı/ Dokumacı ve Doğal Boyamacılık Ustası,

İrfan Şahin/ Kispet Ustası,

Hasan Akbaş/ Çömlekçilik Ustası,

Nazım Akpınar/ Bakırcılık Ustası,

İbrahim Atıcı/ Semercilik Ustası,

Ahmet Kahrıman/ Seramikçilik Ustası,

Cabbar İhsan Yaraşık/ Kalaycılık Ustası,

Durmuş Kaya/ Mestçilik Ustası,

Ümmü Balyemez/ Eşme Kilimi gibi daha nicesinin varlığı söz konusudur.¹⁴²

Yaşayan İnsan Hazinesi'ne verilen ödüle Gawad Sa Manglilikha Ng Bayan tanımlaması altında dünya genelinde kabul görmüş bir isimlendirme yapılmaktadır. Ödül almaya hak kazanan ustalar, hatıra plaketi ya da madalyası alırlar; bu plaketin veya madalyanın da bir kopyası kişinin bulunduğu taşra müzesinde ya da daha büyük bir kültür sanat merkezinde koruma altına alınarak geleneksel halk sanatlarına olan duyarlılığı ve ilgiyi arttırmak için ve daha iyi tanıtımların gerçekleştirilebilmesi amacı ile bu tip merkezlerde ödüllerin sergilenmesi gerçekleştirilmektedir.

Başlangıç ödeneği ile başlayan süreç sonrasında aylık aidatlar şeklinde Yaşayan İnsan Hazinesinin görev ve yükümlülüklerini gerçekleştirebilmeleri için meslek icracılarına takdim edilmektedir. Yaşayan İnsan Hazinesinin bütün mesleki çalışmaları fotoğraflanarak belgelenir ve katalog haline getirilir. Çalışma taktikleri ve kullandıkları malzemeleri de aynı şekilde belgelenmektedir. Aynı zamanda meslek icracılarından bu malzeme ve materyalleri kullanma şekilleri ve meydana getirdikleri tasarımlarla ilgili olarak mesleki bir eğitim vermeleri istenebilir. Bir fizibilite çalışması gerçekleştirilerek

¹⁴² Bkz., <https://www.bursahakimiyet.com.tr/haber/yasayan-insan-hazinesi-karti-alanlarin-listesi-belli-oldu-448582.html>

Ayrıca bkz. : (Öcal ve Bilge, 2008, s. 4-26).

ödül almaya hak kazanan ustaların sanatının özel kumaş endüstrisine dönüştürülmesi ve bu faaliyetin de ödülü alacak ustanın bölgesinde yapılacak çalışmalar ile oluşturulması söz konusudur. Bu sorumluluk ticaret şubesi ve özel yatırımcıların birlikte çalışması ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında kültürel varlıklar şubesi aracılığı ile belirlenen dönemler içerisinde Yaşayan İnsan Hazinesi adayı olan ustalardan halk gösterileri yapmaları da rica olunur. Bu şekilde düzenli bir halk gösterisi sunumunun icra edilmesi ve gerçekleştirilen organizasyonların gözetimi ve denetimi sağlanmış olur. Bahsi geçen bu halk gösterilerinin yılda en az iki defa gerçekleştirilmesi istenmekte olup, gösterilerden elde edilen performans istatistikleri de şubeye rapor edilmektedir (Jongsung, 2004, s. 83). Bu çalışmalar, etkinlikler, projeler ve uygulamalar düzenli olarak her yıl gerçekleştirilmekte ve yeni Yaşayan İnsan Hazinesi keşfedilmektedir.¹⁴³

3.2. İNSAN- MEKÂN, İNSAN- İNSAN, MEKÂN- KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Şehrin ya da kırsal mekânların değişime uğrayarak gelişip biçimlenmesi; insanların, fiziksel mekân ile olan etkileşimleri, mekânı algılamaları, betimlemeleri ve bu fiziksel mekân içerisindeki davranışlarında önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda şehir tasarımında; mekân insan etkileşiminin daha iyi çözümlenmesi gerekmektedir. İnsan mekân etkileşimleri, en temelde insanın etrafında olup bitenleri anlamlandırmasıyla başlar.

Mekânı anlamlandırmayı başaran insanın zihninde o mekâna ait görüntü ve imaj oluşmaktadır. Bu durum şehir ölçeğinde ele alındığında ise şehri meydana getiren fiziksel, sosyal ya da doğal ürünlerin, kolektif bir biçimde algılanması ve benimsenmesiyle etkileşimler meydana gelmektedir (İşcanoğlu, 2014, s.54).

Mekânların kimliği; tarihi sosyal ve kültürel karşılığı ile, mimari yapısı, coğrafik ve topoğrafik özellikleri, geçmişte içinde yaşayan uygarlıkları, gelenek kültürü ile bağdaştırılmış kültürel belleği, mevcut durumdaki kültürel alışkanlıkları ve kültür değerleri, tarihi süreç içerisinde bünyesinde var olan ve belli başlı izler bırakmış olan medeniyetleri, jeopolitik konumu ve bunların getirmiş olduğu iklim özellikleri, ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmişlik düzeyi, yakınlarında var olan büyük şehirlerle var

¹⁴³ Bkz., <https://www.haberler.com/turkiye-nin-kayitli-20-yasayan-insan-hazinesi-var-8353799-haberi/>

olan kültür alış verişi, ticari ve ekonomik yapısı, tarihi süreç içerisinde yaşadığı savaşlar, afetler ve değişimler, geçmişi itibariyle herhangi bir medeniyeti hangi ölçüde etkilediği yani başkentlik yapıp yapmadığı, ordu şehri olması, ticaret yollarının kesişme noktasında bulunması gibi özelliklerle hem o şehrin kimliği belirlenmekte hem de mekânların tarihsel ve kültürel belleği oluşmaktadır (Topçu, 2011, s.5).

Var olan çevre şartlarını kabul etmek yerine, o şartların aktif girişimler ve farklı tasarımlar ile kontrolünün sağlanması, bu mekânlara çaba harcayarak ve emek sarf ederek, çalışmalarının ve uğraşlarının neticesini çevresinde alacağı göstergelerin değerlendirmesi ile tekrardan her unsuru revize etmeyi, yeni ve yapay mekânlar oluşturmayı amaçlayan ve bazı davranış şekilleri kapsamında bunu gerçekleştiren ya da gerçekleştirebilecek dinamiğin bütün canlılar arasında sadece insanın olabileceği düşünülmekte, yaşanan olgular da bu sonucu sağlamaktadır.

Nasıl ki bireyleri yaşadıkları toplumun siyasetinden, hukuktan, aile yapısından ve aile kurmaktan, ekonomiden vb. etkenlerden bağımsız bir şekilde anlamlandırmanın ve tanımanın olanağı yoksa, aynı şekilde de üzerinde hayat sürmekte olduğu mekânı analiz edip değerlendirmeye almadan da tanımanın bir imkanı yoktur. Ancak bu sadece mekâna bakarak bireylerin ve toplumun anlaşılabilmesi manasına da gelmemelidir.

Mekân iyi bir toplumsal çözümleme için gereksinim duyulan pek çok unsurun içerisinde yalnızca bir tanesini oluşturmaktadır ve belki de içlerinde en önemlisidir. Bu sebepten ötürü mekânı, sosyolojinin bir alt disiplini olarak da tanımlanan mekân sosyolojisinin inceleme objesi haline getirmek mümkün görünmektedir (Alver, 2007, s. 47). Bu noktada ortaya çıkan görüş ise bireyin mekâna olan yaklaşım şekli ve bireyin aynı şekilde mekânı kullanabilme kapasitesi, mekânın bireye ve topluma dönük olan tarafı olarak değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla insan, bir birey statüsüyle dünyaya gelmiş ve bu bireysellik kapsamı içerisinde kendisine bir hayat şekli sunulmuştur; bununla birlikte insan, toplumsallaşmak, sosyalleşmek, kültürü ve dönemi ile bütünleşmek dürtüsünü taşımakta olan dinamik bir varlıktır. Bu noktada da mekân, bireylerin sosyal bir varlık olarak kendilerini ifade edebileceği, iletişim içinde bulunabileceği sosyal, kültürel,

ekonomik tarihi ve coğrafi bütünlükleri sağlayan bir merkez olarak tanımlanmaktadır. Neticede bu merkezin ve söz konusu mekânın etkeni insandır (Bilgi, 2007, s. 36-37).

Bir mekânın fiziksel kurgusunun anlamlandırılabilmesi ile başlayan etkileşim süreci, soyut anlamda algılanan politik, kültürel, toplumsal, anlamsal, ekonomik boyutları ile neticede mekâna ulaşmaktadır. İnsanın mekânla olan etkileşiminin çıkışı ise kişilerin gereksinimlerini karşılaması ve diğer bireylerle anlamsal ilişkiler kurma ihtiyacından meydana gelmektedir (Kahraman, 2004, s. 3).

En eski dönemlerden bu yana insanın var olduğu her yerde mekân ister barınma ihtiyacı olsun isterse kültür değerleri anlamında çok çeşitli biçimlerde inşa edilmiş ve kullanılmış yaşam merkezleri olarak varlığını korumuştur. Bu sosyal, kültürel ve konaklama mekânları süreç içerisinde mağaralar, kerpiç evler, obalar, çadırlar, binalar, toplanma mekânları olarak agoralar, parklar, kapı önleri, ateş başları, yine dini mekânlar olarak medreseler, bedestenler, camiler, kiliseler - insanların bazı dönemlerde fiziksel bazı dönemlerde ise manevi ya da sosyal gereksinimlerini aktif şekilde karşılamış aynı zamanda bütün bu unsurları bünyesinde barındırmayı ve canlı tutmayı da başarmıştır. Fransız sosyolog ve filozof Henri Lefebvre: “Her bir toplum kendi içinde bulunduğu mekânının üretimidir” ve mekân, her bir dönem içerisinde yer almış olduğu toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş ve o toplumu da bu yönde değişmeye itmiştir değerlendirmesini yapmaktadır.

Ittelson, insan ve mekân ilişkisinin yaşantısal; bireysel, eşsiz, karşılıklı olarak dönüştürücü ve dolayısıyla bünyesinde barındırdığı olgusal durumların doğasıyla birlikte ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Böylece canlılığını koruyan bu mekânlar (binalar, mahalleler, şehirler), fiziksel ve toplumsal donanımlarıyla var oldukları çevrede yaşayanları etkilediği gibi; insanlar da kendileri için yeni bir yaşam alanını tasarlayarak bu süreçte mekânları şekillendirmektedir (Ünver, 2013, s. 2).

Bunun yanı sıra belli başlı değerlere sahip herhangi bir kültürün içerisinde bulunan kişilerin başka değerlere sahip kültürden başka kişiler ile bir araya gelerek, pek çok alanda çeşitli etkileşimlere girmeleri neticesinde kültürel ve psikolojik açıdan yaşadıkları değişimler de mekân-insan ve kültür üçlemesi başlıkları altında ele alınarak

tanımlanabilir. Bu sürecin sonunda toplumların farklılıklarını büyük bir hırsıyla ortaya çıkarmak istemesinin sebebi, kitlelerin zaman içerisinde çok daha az çeşitli unsuru bünyesinde barındırır hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum küreselleşmenin “herkes için zenginleştirici bir karışım olarak değil, yoksullaştırıcı bir tek tiplilik ve kendi öz kültürünü, kimliğini, değerini korumak için mücadele edilmesi gereken bir tehdit “olarak algılanması sürecini ortaya koymaktadır (Maalouf, 2004: 79).

Küreselleşme sürecine girilmesi ile birlikte insanların etkileşimlerini kültürler arası bilgi aktarımı şeklinde algılamamız gerekirken, mekânı ve kültürü marka ve tüketmenin nedeni olacak şekilde görmekteyiz. Mekânlar da bu doğrultuda tüketimin merkezi olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda geçmiş kültürlerden edineceğimiz bazı ders niteliğindeki sonuçları, yaşadığımız dönemin güncel sorunları ile birlikte değerlendirerek, yine günümüz ve gelecek kuşaklar adına yaşanabilir bir dünyanın içindeki mekânı oluşturmak çok daha işlevsel olacaktır. Sonuç olarak yeni mekânlar ele alınırken söz edilen durumlardan ötürü planlanacak her şey daha evrensel düşünülmelidir. Ancak çağımızın insanların daha çok kişisel lüks, rahat yaşama arzusu, çıkarıcı bireysellik algıları sebebiyle yaşam tercihlerini bu öncelikler üzerine kurarak tercihlerini de ona uygun tasarlamaktadırlar. Geçmişin bizlere sağladığı dün yapılanlar ile bugün; bugün yapılanların ise geleceği etkileyecek sonuçlarının ortaya çıkmasını bilmemiz gerektiğinden ileri gelmektedir. Bu bilinç ile; inşa edilen veya var olan mekân düzenlemeleriyle insani özellikleri ortadan kaldırmayacak şekilde, sosyal adaletsizliğe meydan vermeden ve üzerinde evrensel bakış açısıyla uzlaşılacak mekânların oluşturulması ve bu inançlar merkezinde çalışmaların yapılması kültürel döngüyü devamlı hale getirmeye dönük çalışılmalar olarak her zaman değer görecektir.¹⁴⁴

Dolayısıyla bu mekânlar, güncel hayatın sıradan akışına uyum sağladığı gibi, hayatımızdaki küçük zaman boşluklarını değerlendirmeye de yararlar. Aynı zamanda, rahatlama, gevşeme, özgürlük vb. görevleri de yerine getirirler. Ayrıca kültürel mekânlar başka bir açıdan değerlendirildiğinde imgesel prestij statüleri itibarıyla de farklı kesimden insanların toplanma, karşılaşma ve vakit geçirme adresleri olarak da

¹⁴⁴ Bkz., <http://sdplatform.com/Dergi/927/Insan-ve-mekn.aspx>

düşünülmektedir. Böylece bir mekân etrafında veya içinde insan- mekân, insan- insan etkileşimleri de yaşanmaktadır. Bu mekânlarda görsellik her zaman reel bir olguya karşılık gelmemektedir. Kültürel mekânların temsil ettiği sembolik dil çoğu zaman çok farklı bölgelerden gelen yalnız aynı merkezin çevresinde buluşmuş insanları sosyal ve kültürel etkileşimlerin canlı olarak yaşandığı bu tipteki yerlere çekmeyi ve etkili kültür etkileşimlerinin yaşanmasını sağlamaktadır (Aytaç, 2007, s. 219-221).

Kültür etkileşimlerinin şekli ve oluşma stilleri zaman içerisinde sürekli devingenlik geçirerek hem insanları hem mekânları hem de ortaya çıkan kültürel etkileşimleri değiştirmektedir. Özellikle 1970 ve 1980' li yıllardan sonra küresel değişimlerin tesiriyle ticari ve ekonomik düzende yaşanan dönüşümler kent merkezindeki mekânlarda çeşitli hallerde kullanıcılarının karşısına çıkmaktadır. Araştırma sahamız olan Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesinde de aynı durum tarihin farklı dönemlerinde yaşanmıştır. Gerek çarşıda yaşanan 1958 büyük yangını gerekse de küresel değişimlerin hız kazandığı 1980'li yıllardan sonra üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle farklı ticari uygulamaların hayata geçirilmesi zorunluluk halini almıştır. Bunun sonuçları hem kültürel belleğin ihtiyaçlara uygun olarak tasarlanmasını ve canlı tutulmasını hem de insanların alışkın oldukları bazı kültürel özelliklerini çağa uygun dizayn etmeleri sonucunu getirmektedir.

Alışveriş merkezlerinin, temalı parkların, marketlerin ve hiper marketlerin, slow food, fast food anlayışlarının vb. gelişerek toplum içinde farklı bir kültürel ortamı sağlaması insanların mekânlarla iletişimini ve kültürel algılarını değiştirmiştir. Hatta bu tip merkezler kendi şehirlerinde insanların kendilerini turist olarak hissetmelerini de sağlamaktadır (Karakurt, 2006, s.18). Bursa Hanları ve çarşılarında son otuz yıldır yapılan ve yaşanan dönüşümlerde çarşının eski durumu ile kıyaslandığında insan-mekân ve kültür ilişkisinin günümüzün terminolojisine ve kültürel etkileşimlerine uygun hale geldiği görünmektedir.

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde şehrin kurulmasından itibaren farklı devletlerin ve medeniyetlerin kültürel zenginlikleri ve yaşayış biçimleri, gerek sosyal ve kültürel hayatta; gerekse de yapıların fiziki tasarımında gözlemlenebilmektedir. Bursa şehrinin fethinden itibaren kültürel anlamda yapılan yatırımlar ve yeni kurumların inşası

şehrin zaman içerisinde kültürel bir merkez olmasını da sağlamıştır. Bursa Çarşılarında oluşturulan gelenek kültürü, bölgeye her bölgeden ve farklı ülkelerden gelen insanların kültürel etkileşimleri vasıtasıyla oluşturulmuştur. Bursa'nın ticaret yolları üzerinde bulunması, uzak yerlerden gelen insanların burada konaklamalarını ve geldikleri yörelerden farklı kültürel özelliklerini de beraberinde getirmelerini sağlamaktadır. Bursa gelenek kültürünün oluşmasında ise çarşıda geçmişte oluşturulan 'Ahilik' benzeri çarşı ahlakının oluşturulmasının payı büyüktür. Kapalıçarşı içerisinde oluşturulan birbirinden bağımsız her alana yönelik meslekler yıllar içerisinde meslek icracılarının usta-çırak ilişkisi merkezinde yetişmelerini sağlayarak kültürel belleğin günümüze den farklı varyantlarda ulaşmasını da sağlamaktadır. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin gelenek kültürü ilk dönemlerde 'Koza' üretimi ve ticareti, dolayısıyla da ipekli ürünler merkezinde oluşturulmuştur. Bunun yanında çarşıda bıçakçılık, saraçlık, mutafçılık, bakırcılık, sepetçilik, ayakkabıcılık, yorgancılık, şerbetçilik, çorapçılık, kalaycılık, tenekecilik, çuvalcılık, nalbantlık vb. farklı ürünlerin meslek icracıları yıllar boyunca hem çarşının mesleki okul olmasını sağlamışlar, hem de geleneksel kültürün ve belleğin oluşmasını sağlamışlardır. Kapalıçarşı'da Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılları ile birlikte oluşturulan gelenekler uzun yıllar bölgenin kültürel merkez olması, ticari ilişkilerin gerçekleştiği mekânları bünyesinde taşıması sebebiyle aktif olarak canlılığını sürdürmüştür. İnsan-mekân ekseninde değerlendirildiğinde de; mekânın dönemlerin getirmiş olduğu değişiklikler ve zamanın üstündeki tahribi sebebiyle fiziksel ve sosyo kültürel açılardan sürekli bir değişim yaşadığı gözlemlenmektedir. Bölgede yapılan saha araştırmalarında da buradaki meslek icracılarının, geleneği sürdüren 2. Ve 3. Kuşak taşıyıcıları, geçmişle günümüz arasındaki bağların çok farklı boyutlarda olduğunu belirtmektedirler. Bugün Kapalıçarşı'da geleneksel ürünler ve gelenek kültürü gözlemlendiğinde, yabancı unsurların ve bunların ürünlerinin pazara hakim oldukları anlaşılmaktadır. Aynı durum Cumalıkızık köyünde de yaşanmaktadır.¹⁴⁵ Köyün 700 yıllık Osmanlı geleneği ve mimarisine sahip olmasına karşı, yerel ürünlerden çok bugünün piyasasında her yerde bulunabilecek unsurlara yönelmenin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

¹⁴⁵ Bkz. Geleneğin Kültürel Ekonomik Değere Dönüşümünde Cumalıkızık Örneği-Yüksek Lisans Tezi.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde 'de Koza Han'da artık koza üretimleri yapılmamakta ve satışı gerçekleştirilmemekte; İpek Han'da ipek üretimi ve ticareti yalnızca giyim ürünleri, kumaş ve ipekli ürünler üstünden gerçekleştirilmekte; Bakırcılar Çarşısı'nda meslek icracılarının hiçbiri bulunmazken daha çok giyim ürünleri çarşısı olarak bilinmekte; Tuz Han'da tuz ticareti ve depoları bulunmamakta, bunun yerine günümüz ihtiyaçlarına uygun mekânlar düzenlenmiş halde; Yorgancılar Çarşısı'nda mesleğin icracıları günümüzde yok denecek seviyede; Bıçakçılar Çarşısı'nda Bıçak Ustaları ve icracılarının çoğunluğu endüstriyel üretimler ağırlığı ile hizmet vermekte; Emir Han eski gelenek kültüründen uzakta daha çok hac malzemeleri, dini ürünler pazarı, yeme içme mekânları ile donatılmış bulunmakta; Fidan Han çok uzun yıllardır farklı işlevlerde kullanılmakta; Pirinç Han'da çağımızın gereklerine uygun olarak modernize edilerek kullanılmaktadır. Kısacası gelenek kültürü hem insan üzerinde hem de mekân üzerinde farklılıklar oluştururken buradaki geleneksel ürünlerin de değişmesini sağlamaktadır.

Geleneksel ürünlerin bu kadar hızlı değişim yaşamasında, tek tipleşen, küreselleşen ekonomilerin etkilerinin çok fazla olduğu söylenebilmektedir. Özellikle Çin Pazarı'nın ucuz eşya ve ürün alanının sürekli genişlemesi ve buna uygun alanlar oluşturması rekabetçi ortamı zorlamaktadır. Marka değeri olmayan ve patent kazanma gibi bir hedefi olmayan ekonomiler tamamen tüketim toplumlarının oluşmasını ve basit, ucuz, ekonomik ama güvensiz bir ortamı oluşturmaktadır. Değer yargılarının değişmesi ve arz talep yoğunluğunun artması rekabetçi ortamlarını düzeneğini de kökünden değiştirmektedir.

Kültürler ve mekânlar "ruh bilim" olarak da tanınan psikoloji disiplininin de tanımlanmakla birlikte bu adlandırmanın detayın da "bir grubu ya da bilhassa bir kişiyi etkisi altına alan ya da belirleyen hareket etme, düşünme ve duygulanma şekillerinin bir bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ifade edişten yola çıkarak, insanların mekân psikolojisini "hareket etme, düşünme ve duygulanma şekillerinin mekân faktörlerine yaptığı etki" olarak değerlendirmenin mümkün olabileceği ifade edilmektedir (Göka, 2001: 25). Dolayısıyla insan mekân ve kültür etkileşiminin ne kadar dinamik bir süreç olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Mekâna bağlı kültürlerin veya kültüre bağlı mekânların bir şekilde insan ilişkilerine ve inançlarına yansımaları ortaya çıkan nedenlerden ötürü binlerce yıldır pek çok araştırma alanının da araştırma konusu olmuştur. Bilhassa tarih ve halkbilimi gibi sosyal içeriğe sahip olan disiplinlerde mekân unsurunun merkezde değerlendirilmesi ve diğer unsurlarla beraber analizinin yapılmasına yine mekân kavramı araştırmanın esas noktasına konarak başlanmaktadır. İstendik ya da istendik olmayan bir biçimde pek çok insanın gündelik hayatındaki birçok sonucu mekân unsuruna dayandırdığı ifade edilmektedir. Burada insanın bulunduğu mekânı anlama ve anlamlandırma gayretinin de etkili olduğunu ele almaktayız. Yaptığı, maruz kaldığı, karşılaştığı her şeyi anlamlandırmaya gayret eden insan hiç kuşkusuz, her sebebi ve bunun yol açtığı sonucu bir hareket noktasına dayandırdığı düşünülmektedir. Çünkü insanlar gördüklerini ve bildiklerini yaptıklarına, yaptıklarını da kültürel bir değer olarak gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Bu ifadeye göre yaşanılanlar, yapılanlar kaybolup gitmemeli, her şey bir düzende bir biçimde hayatını sürdürmelidir. Bu sebeple biçimden biçime giren taşlar, kayalar, yapılar büründükleri şekle uygun bir durumu bünyelerinde barındırmaktadır.

Netice olarak bireylerin buldukları mekânların hayatın birçok anında ilginç inançlara ve ritüellere ev sahipliği yaptığı değerlendirilmesi yapılabilmektedir. (Tanyu, 1968: 101). Bu açıdan bakıldığında, mekânların ya da diğer sebeplerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin sonucunda ortaya çıkan bütün unsurlarının tek başlarına bir anlamının olmadığı sonucudur. Sebepler ancak karşılıklı etkileşim içerisinde bulduklarında bir anlam ve konumlandırmaya sahip olmaktadır.¹⁴⁶

Ancak değişen her bir değer ile birlikte bireylerin ve toplumların kendinden önce yaşamış deneyimlerin özümsemek, sonraki süreçte ilerleme ve büyüme hedefiyle kitlelerin sosyal ve kültürel yaşamlarında yenilenme ve değişimler yaşanmaktadır. Değişim süreci, kültürel değerlere ve değişen yaşam koşullarındaki insana bağlı olarak gelişen devamlılığı sağlanan adeta bir kitabı yeniden tefsir etme durumuna benzemektedir. Dönemin gereksinimlerine uygun geçmişten gelen her bir değeri güncellemeyi de gerektirmektedir.

¹⁴⁶ Bkz., <https://evrimagaci.org/mekân-nedir-ner-nedir-8031>

Değişimin devamlılığını sağlayan, mekânların kendi fiziksel ifade edilişinden çok, insanların ve onların bütünleştiği çevre ile mekânın kullanıcılarının ortaya çıkardığı deneyimler bütünüdür (Morley ve Robins, 1997: 162). Bu deneyimler kente, mekâna, yaşanan kültüre göre farklı ürün ve uygulamaların yaşanmasını da sağlayarak kültürel harmoninin yaşanmasını da sağlamaktadır. Yaratıcı Kentler be kültür markası oluşturan bazı ürünler kentlerin ve içindeki mekânların insan-mekân-kültür bileşenlerini canlı tutmakta kültür endüstrisinin yeniliklerine karşı da gelenek kültürünün bu yeniliklere uygun tasarlanmasına yardımcı olmaktadır. Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşılarının mekân kültür ilişkisi de bu tez üzerinden değerlendirilerek analiz edilebilir.

Ne kadar farklı kültürle yoğun olarak iletişim kurulabiliyorsa o denli kolay değişim sağlanabiliyorken; aynı zamanda bu yoğunluk kültürün farklı açılardan karmaşık bir hal almasına da sebebiyet verebilmektedir. Toplum içinde var olan kültürel donanımlar, dışarıdan alınan başka unsurlarla değişip gelişim göstermektedir. (Çakmak, 2013, s. 23). Bunun oluşmasının farklı bir sebebi insanların dış dünyada olup bitenleri kendi algılayış düzeylerinde ele almalarıdır. Bir ürün ya da mekânın insan üzerinde olan etkisi ve değeri başka bir insana kıyasla daha farklı bir boyut sergileyebilmektedir. Bu sebepten pek çok farklı mekânın onu algılayacak kişiye yaşattığı değer nispetinde kendini kişilere ya da toplumlara uzak veya yakın bağlamındaki duygularla eş değerde hissettirebilmektedir (Kulaksızoğlu, 2013 , s. 174).

Tüm bu etkileşimler sonucunda üretim süreci yaşanmaya başlarken yine bu etkileşimler toplumsal ve yönetsel ilişkiler ağının önemli bir ilişkisini de oluşturmaktadır. Dolayısıyla mekânların en dinamik olduğu şartlarda ve dönemlerde dahi, aktif olmayan ve itaatkar bir karakteristik özelliğe sahip olduğundan da söz edilebilmektedir. (Tellan, 2016, s. 139).

Tüm bu insan-mekân-kültür zincirlemesinin meydana getirdiği etkileşimler bakımından tezimizin de asıl merkezini oluşturan Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşuları ile ilgili olarak bu kültürel mekânın çevresinde yer alan esnaf ve meslek icracıları ile söz ettiğimiz etkileşimleri anlamlandırabilmek için birtakım görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler mekânlar bağlamında ve Yaşayan İnsan Hazinesi kistaslarında değerlendirilerek hem folklor biliminin ilkeleri esas tutulmuş hem de kültürel değerler

göz önüne alınarak günümüzün değişen gelenek kültürü anlayışının tahlilleri ve analizleri bu kapsamda değerlendirilmiştir.

3.3. BURSA HANLAR BÖLGESİ'NİN YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ

Pirinç Han: Günümüzde fotoğraf, resim, tasarım atölyeleri, çizgi roman karakterleri zanaatı ile uğraşan sarraflar, çanta ve cüzdan tamir yerleri, Karagöz Hacivat oynatma ve canlandırma merkezi, alt avlu giriş kesiminde bilhassa kafeler, restoranlar, yeme içme yerleri şeklinde sınıflandırılabilir. Pirinç Han'ın günümüze bakan yönüyle gelenek ve görenekleri çeşitli açılardan farklı çalışma alanlarına dönüştürülerek bu mekânda hayat bulmaya ve yaşatılmaya devam etmektedir. Pirinç Han geçmiş dönemleriyle karşılaştırıldığı zamanlar kürk ticaretinin ve ipek bükücülüğünün yaygın olarak icra edildiği ve yabancı tüccarların çoğunlukla hanın yakınındaki Şehreküstü Mahallesi'nde ikamet ettiği anlaşılmaktadır (Gülhan, 2016, s. 1265).

Evliya Çelebi ise ünlü Seyahatnamesinde Bursa'da yer alan bu hanla ilgili olarak:

“Demir kapılı, develiği ve hayvan ahırını olan 200 odadan meydana gelen kale gibi bir handır” şeklinde tasvir ettiği görülmektedir.

Dönemimiz itibariyle ise Pirinç Han Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin son dönemde gerçekleştirdiği çalışmalar kapsamında Hanlar Bölgesi ve Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Projesine uygun bir şekilde tarihi yapılar etrafındaki binaların yıkılarak bu mekânların görülebilecek cepheleri açılmaya çalışılmakta ve dışarıdan gelebilecek yerli-yabancı ziyaretçilerin buraya ilk bakışta tarihi bölgenin silüetinin görünmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bugün Pirinç Han'ın şehrin merkezinde olan Timurtaş Paşa otobüs duraklarının karşısında inşa edilmiş eski binaların yıkılmasıyla birlikte Hanlar Bölgesi görsel açıdan çok daha kolay göz temasının ve estetiğinin oluşabileceği düşünülmektedir. Pirinç Handa insanların ve mekânların birbirine olan etkisine dair yaptığımız gözlemlerde elde edilen veriler şu şekilde analiz edilmiştir.

Pirinç Handa geleneksel kültürel değerlerin yaşatılmasına dair folklor öğelerinin günümüzde oldukça azaldığı hatta yok olduğu gözlemlenmiştir.

- ✓ Buna karşılık olarak ise bilhassa giriş avlusunda günümüzün tüketim alışkanlıkları çerçevesinde benimsemiş oldukları kültürlerine bire bir uyum sağlayacak şekilde yeme içme mekânlarının düzenlenmiş olduklarını ve bu şekilde de bireylerin bu han içerisinde de hayat tarzlarına hitap edecek bir düzen ve plan çerçevesinden tasarlandığı ve bu çevrelerdeki insanların giderek yaşadıkları ve içlerinde yer aldıkları mekânları değiştirdiği, yeni yaşam alanlarına dönüştürdükleri de anlaşılmaktadır.
- ✓ Folklor disiplininin en önemli faktörlerinden birini meydana getirmiş olan el sanatlarının geçmişten günümüze bütün çarşı ve hanların içinde canlılığını koruyarak aktif bir şekilde icra edildiği bilinirken ne yazık ki günümüzde el sanatları alanı olarak Pirinç Han'ın içerisinde herhangi bir folklor kültürünün devam etmediği; sadece çanta, cüzdan, deri, tasarım, resim ve fotoğraf dikim yerleri tarzında işlevsellik gören mekânların günümüze uyum sağlayacak bir biçimde düzenlenmiş olan halleriyle hizmet vermeye devam ettikleri gözlemlenmektedir.
- ✓ Bursa şehrinin önemli simgelerinden bir tanesi olan Karagöz ve Hacivat canlandırma oyununun bir atölyesini barındırmakta olan Pirinç Han'ın içerisinde geleneğin ve kültürün icrasına devam ettiği, dönemimiz şartlarında ise bazı gösteri, açılış, tanıtım, okul gösterilerinde faaliyetlerini sürdürmekte oldukları anlaşılmıştır.
- ✓ Geçmiş dönemlerden itibaren kürk ticaretinin ve ipekçiliğin merkezi olarak görülmüş olan bu mekân günümüz itibarıyla yine benzeri şekilde değere sahip olarak yalnızca deri, çanta ve cüzdan tamiri yapan bir merkez olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmekte olduğu görülmektedir. Kürk ve ipekçilik önemini kaybetmiş ama dönüşmüş diyebiliriz.

- ✓ Geçmiş dönemler ile yabancı tüccarların aynı zamanda da bu mekân içerisinde konakladıkları ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamış oldukları bilinmekle beraber bu mekânda günümüzde konaklama organizasyonları devam etmemekte, diğer hanlara olan yakınlığından dolayı ve geçiş güzergahlarında olmasından kaynaklı yeme içme mekânlarının çoğunlukta olmasını sağlamış bilhassa da günümüz nargile merkezi hali ile tanınmasını da bünyesinde barındırdığı özellikleri ile beraberinde getirmiştir.

Pirinç Han'ı kültür-mekân-insan ilişkileri bağlamında değerlendirilmesine dair ortaya çıkan analizler kapsamında;

Kültür değerleri mekânı değiştirmekte, mekânın ise insanların gereksinimlerine uygun olarak günümüz kültür politikalarına, popüler kültür değerlerine ve getirilerine, kültür endüstrisinin getirmiş olduğu yeniliklere göre planlanıp uyarlanarak insanın mekân üzerindeki tasarrufunu ne oranda değiştirdiği ve dönüştürdüğüne ulaşabilmek mümkündür.

Yaşayan İnsan Hazinesi programının esasları düşünülerek Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşılarında mekân merkezli yapılan alan araştırması neticesinde çarşının yaşamış olduğu kültür değişimleri ve bunların günümüz kültürel belleğine yansıyan yönlerini disiplinimiz çerçevesinde analiz ederek yaptığımız çözümlerimizin merkezinde yer alan meslek icracısı olan kimseler alfabetik sıralama ve mekânlar kapsamında sıralanarak şu şekilde düzenlenmiştir:

Abdullah Dalgıç Bey ile 12/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

“Pirinç Han’ da yıllarca terzilik yaptım. Bu bir baba mesleğidir. Babamın çarşıya gelmesi ve mesleğe başlaması ise 1930’lu yıllara denk gelmektedir. Babamın çarşıyla olan ilişkisi dedemin yapmış olduğu çuvalcılık mesleğinden ileri gelmektedir. Babamın anlatmasına göre özellikle Osmanlı’nın son dönemini yaşayan dedem çarşıda çuval dikimi işleriyle uğraşmış. Bu yıllarda koza satışı ve depolanmasıyla ilgili ve gıda ürünlerinin, hayvan yemlerinin, kumaşların ve tekstil malzemesini barındıran tüm ürünlerin depolanması çuvallarda gerçekleşmiş. Dedem de bu işi uzun yıllar

gerçekleştirmiş. Babamın çarşıda çıraklığa başlaması ve mesleği öğrenmesi de bu şekilde gerçekleşmiş. Babamın anlatımlarında bu zamanlarda Bursa'nın Anadolu'daki diğer şehirlerle karşılaştırıldığı zaman tarihi de bir şehir olması sebebiyle hatırı sayılır bir nüfusu olduğu ve yerleşimin tamamına yakınının bugün şehir merkezi olarak tanımlanan ve çarşının da içinde bulunduğu bölümde olduğunu söyleyebilirim. Babamın usta-çırak ilişkisi ile yetiştiği bu dönemlerde çarşı ahlakının temelini oluşturan değerler uzun yıllar devam etmiştir. Benim babamdan öğrendiğim çarşı ahlakı ile yine yanımda çalışanlara öğretmeye gayret ettiğim mesleki tecrübe babamın üzerimdeki emeğinden gelmektedir. Çarşıyla ilgili olarak o dönemlerde ifade edebileceğim hususlar terzilerin iş kolları çok geniş işlerimiz de oldukça yoğundu. Terzi mesleğini devam ettiren çok fazla insan vardı. Cemiyetimiz dahi vardı. O dönemlerde dikilen eşyalar tellal tarafından alınır ve çarşı içerisinde tanıtılmaya çıkarılırdı. Bu gelenekler bizlere eskil nesilden kalan en değerli kültürel mirasımızdı. Bu yıllarda gelen kumaşların benzerlerinin bir daha geldiğini hiç görmedim.

“Özel müşterilerimiz olur haftalık, aylık elbise diktirirlerdi. Bugünlerde kazancımız yerinde olduğunda Kayhan'da mutlaka kendimize ve çıraklarımıza ziyafet çekerdik. Terzilik mesleği büyük fabrikalar ve hazır giyimin sektöre hakim olmasıyla birlikte maalesef bitti. Bizlerde 2011 yılına kadar devam ettik ve dükkanımızı devrettik.”

Yaşayan İnsan Hazineleeri kapsamında değerlendirildiğinde Abdullah Bey üçüncü kuşak olarak farklı bir mesleki alanda kendini gerçekleştirmiş olsa da bu mesleği usta-çırak ilişkisi üzerinden öğrenmiş, bilgi ve becerisini, uygulama pratiğini oldukça geliştirmiş, bütün ömrünü mesleğine adanmış, mesleğinin icrası içerisinde de bir çırak yetiştirerek kültürel belleğin devamı adına YİH kapsamında değerlendirilebilecek ölçüde olduğunu ispatlamıştır.

Balibey Han: Tarihi dönemi incelendiğinde Balibey Han ticaret için kent dışından gelen kişilerin ve kabilelerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla Hanlar Bölgesi ve çarşılarının karşı tarafına inşa edilmiştir. Bu yapı tarihi kitabelerde Malkoçoğlu Hamza Bey'in oğlu Bali Bey tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Bu hanın plan ve tasarımındaki mimari özelliklerinden yola çıkılarak XV. yy'da yaptırıldığı düşünülmektedir. (Kaplanoğlu, 2003, s.83). Bir ticaret merkezi olarak dizayn edilen bu

yapı günümüz AVM kültürünün yüzyıllar önce tasarlanmış şeklini anımsatmaktadır. Öyle ki kent merkezinde o dönemde üç katlı olarak inşa edilen tek han olma özelliğini taşımaktadır. Balibey Han günümüzdeki değişen görüntüsüyle geçmişte kullanılan halinden tamamen farklılık göstermektedir. Balibey Han 2008 yılındaki yenileme ve açılış dönemine kadarki süreç içerisinde kullanılmayacak halde iken bu çalışmalar neticesinde geleneksel el sanatları çarşısı olarak hizmete sunulmuştur.

Yaptığımız gözlemler neticesinde Balibey Han bünyesinde geleneksel el sanatlarının gelenek kültürünü devam ettirmesi açısından ve mesleğin icrasının kuşaklar arasındaki kültür değerlerini aktarabilmesini sağlayan birkaç sanatçının büyük bir özveriyle üretime devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda buranın adını pek çok kişi sanatçılar çarşısı olarak da bilmektedir. Bunun sebebi olarak ise mekânın bünyesinde değerli taş işlemeciliği üzerine dükkanların yer alması ve yine çok sayıda değerli taş dükkanının gösterişi ve estetiği ile insanların dikkatini cezbetmesi olarak düşünülmektedir. Bunun dışında hat, tezhip, minyatür, cam işleme, el dokuması, tespih dizaynı, bıçak, seramik, Hacivat-Karagöz yapımı gibi geleneksel ve kültürel sanatları icra eden ustalarımızın atölye ve dükkânlarından meydana gelmiş han girişi ile en üst katta yer alan yeme- içme ve kafeteryaların oluşturduğu bir dizayndan söz edilebilmektedir. Han içerisinde sanatçıların çalışmalarını hareketli, aktif bir müze edasıyla izleyebilir, bununla birlikte sanatçıların, icra ettikleri eserlerini de dileyen kimseler satın alabilmektedir.

Günümüzde Balibey Han'a ulaşım oldukça rahat gerçekleştirilebilmektedir. Pek çok otobüs ve tramvay buranın önünde durmakta ya da yakınından geçerek ziyaret etmek isteyenleri bu mekâna ulaştırmaktadır. Geçmişin kültürel mirasını günümüze taşıma ve gelenek kültürünün yansımalarını çağın gereksinimlerine uygun olarak tasarlama perspektifinden değerlendirildiğinde Balibey Han bu tanımlamanın karşılığını bulduğu kültürel mekânlardan biridir. Marka kent ve yaşayan kültür uygulamaları kapsamında Bursa'da hayata geçirilen kültürel mirasın korunması ve yenilenmesi projeleri birçok

tarihi yapıyı eski ihtişamlı görüntüsüne kavuşturmaya gayret ederken; yaşayan kültürün de fiziki yapının yenilenmesinin beraberinde, bu yapılar içerisinde canlı olarak yaşatılması ve icracılarının da sosyal anlamda desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle yerel yönetimlerin bu noktada şehrin kültürel belleğinin sonraki kuşaklara aktarılabilmesi adına yapmaları gereken hizmetler ve planlanması acil olan projelerin varlığından mutlaka söz etmek yerinde olacaktır.

Resim 78: Balibey’ de meydana getirilmiş dükkanlar

Balibey Han, tasarımı bakımından kendi dönemi içerisinde inşa edilmiş olan başka pek çok handan kat sayısı bakımından ve yapısal durumunun farklılık göstermesi açısından değişiklik göstermekte bu yönleriyle de dikkat çekmektedir.

Bugünkü durumuna bakıldığında restorasyon çalışmaları ile birlikte planlanıp eklenen terasın varlığı, kısmen üç katlı yapısının korunması amacı tarihi görüntüsünü canlandırma olarak doğru değerlendirilmiş olsa da bu şekilde bir uygulama plan kapsamında tarihi özelliklerine uygun olmadığı gibi, aynı zamanda bu nitelikler bir

takım statik ve izolasyon sorunlarının da ortaya çıkmasına sebebiyet verdiğini ifade etmek gerekmektedir.

Yaşayan kent olgusu kültür hazinelerine bakan yönüyle her ne kadar zayıflamış olsa da günümüzde geçmişin kültür değerlerine gösterilen özen geleceğin araştırmacılarına mutlaka pozitif anlamda farklı bakış açıları kazandırmakta ve folklor değerlerine karşı fikir üretme olanağını sunmaktadır. Çarşıların zenginliği etrafındaki kentin gelişimini, kentleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Osmanlı Kahvesi olarak hizmet eden bu yerde ise insanların birbirleriyle olan etkileşimleri kültür-mekân ve insanın ortak noktada buluşması neticesinde yaşayan kültür ortamlarının günümüze uyarlanmış şeklini göstermektedir. Geleneksel el sanatları merkezini ziyarete gelen insanların günümüzün değişen koşullarında bu mekânlarda gördükleri ortak nokta geçmişin izleri ve günümüz kültür değerlerinin onlara atfettikleri yaşama biçimlerinin farklı yansımaları olarak gözlemlenmektedir.

Karagöz, tezhip minyatür gibi geleneksel el sanatlarımızı ve oyunlarımızın icra edildiği bu mekânların Balibey Han'ın içinde icra edilmesi de özellikle şehrin merkezinde olması dikkate alındığında insanların kolay ulaşabileceği ve ziyaret edebileceği yer olarak dikkat çekmektedir.

Ahmet H. BİLİN ile 13/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

Hasan Bey Balibey Han'da ebru ustası olarak mesleğini icra etmeye devam ediyor. Geleneksel El Sanatlarına günümüzde var olan ilginin çok az olduğunu, temelinin de eğitim anlayışımızdan kaynaklandığını ifade etmektedir. Sanatına dair paylaşımlarında mesleğini icra ederken Yaşayan İnsan Hazineleri programının çerçevesine uyacak şekilde mesleği öğrettiği gençler olduğunu özellikle ifade etmektedir. Ebru sanatıyla birlikte tezhip ve Hüsnü hat alanlarında icralarının olduğunu da ifade etmektedir. Kendisinin Kültür Bakanlığı'nın açmış olduğu kurslara katıldıktan sonra ileride mesleği icra ederim düşüncesiyle bu sanata başladığını öğrenmekteyiz. Bir gün kendisini izlemek için izin isteyen bir kız öğrencisinin zaman içerisinde ebru sanatını öğrendiğini ve mesleğe dair ilk usta-çırak ilişkisinin bu öğrencisi olduğunu ifade etmektedir. Bu

öğrencinin de şimdi aynı şekilde meleğin icrasını yerine getirirken yeni öğrenciler yetiştirdiğini belirtmektedir. Ebru sanatının icra alanında ağırlıklı olarak yer aldığını ve bu sanatın kendimizi tüm dünyaya tanıtılabileceğimizi, öz değerlerimizi ifade eden ve bir benzerinin olmadığını ifade etmektedir. Eğitim ile bugünkü geldiğimiz seviyeden çok daha ileri gidebiliriz. Yeter ki gençlerimize çağın gereklerine uygun olan eğitimi ve yaklaşımları uygulayabilelim gerisi kendiliğinden gelecektir şeklinde sanatın icrası ile ve yeni neslin mesleki eğitimi ile ilgili görüşlerini ifade etmektedir.

Netice olarak usta çırak ilişkisi kapsamında mesleğini öğrenmese de; bu geleneği öğrencilerine uygulayan bir meslek icracısının da aynı şekilde Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirilebileceğini ve sanatının icrasına dönük çalışmalarının devam etmesi sebebiyle potansiyel anlamda öğretmeye devam eden YİH ustası olabileceği kanaatini taşımaktayız. Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirilebilecek her meslek icracısının değerli olduğunu ve gelecek kuşaklara mesleki deneyimlerini aktarma yönünden kültür hazinesi oldukları düşünülebilir. Her ne kadar her usta mesleğini icra ederken aynı imkan ve eşit koşullara sahip olmasa da özellikle yerel yönetimlerin şehirlerinde bulunan meslek icracılarına yön vermelerinde ve destek olmalarında şehrin kültürel belleğinin gelecek kuşaklara taşınabilmesi açısından çok önemli olduğu düşünülmektedir. Meslek icracıları için atılan her adımın aslında kuşaklararası kültür değerlerini koruma ve kent markası oluşturma bağlamında düşünülerek hareket edilmesi tüm paydaşlar için geleceğe dönük yatırım olarak değerlendirilebilir. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Balibey Han'da uyguladığı ve meslek ustalarının sanatlarını icra edebilmelerine hem fiziki hem de manevi anlamda yaptığı destek kültür bilincinin oluşmasına, kültürel mekânın işlevselliğini gelenek kültürü bağlamında tekrardan kazanmasına olanak sağlamıştır.

Resim 79: Balibey'in dış dokusu

Ulu Çarşı : Ulu Çarşı Ulucami'nin batı kısmında Kapan Han ile Bakırcılar Çarşısı arasında kalmaktadır. Ulu çarşıda günümüzde geleneksel hamam malzemeleri ürünlerinin tamamı, ev tekstil ürünleri, giyim kuşam malzemeleri, çocuk eşyaları ve ünlü bursa havlularının satışı gerçekleşmektedir. Bu mekâna özellikle şehir dışından gelen ziyaretçilerin rağbet ettiği gözlemlenmektedir.

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin insan etkileşimi insan-kültür ilişkisinin en yoğun yaşandığı mekânlardan bir tanesidir. Geçmişte Bursa'da tekstil malzemelerini üreten ve ürettiğini pazarlayan bir sektör hâkimken bu pazarın işlevselliğinin çok daha yüksek oranlarda olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise çarşı esnafının genel sıkıntısı üretimin düşmesi, artan üretim malzemelerinin maliyetleri oranında satışların düşük kalması bunun karşılığında üretimin kendilerine kazanç olarak geri dönmemesi şeklinde ifade edilmektedir.

Dönemin ve günümüzün tanıklarından biri olan Ahmet Özer Bey; babasından gelen züccaciyecilik mesleğinde bildiklerini ve duyduklarını şu şekilde aktarmaktadır:

Ahmet Özer Bey ile 14/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

“Cumhuriyet Caddesi boydan boya pazarlar ile kuruluydu. Diğer uç kısma kadar uzanıyordu. Bittiği noktada Reyhan Pazarı başlıyordu burada ise atlı arabalar, faytonlar ve diğer taşıyıcılık faaliyetinde bulunan insanların bulunduğu bir mekândı. Bugünkü Ulu Çarşı bölgesinde ise bir havlucu atölyesi bulunmaktaydı. Çarşı bölgesi dedemin anlatımlarına göre Osmanlı zamanında hayatın aktığı yerdı. Ben, babam zamanını hatırladığım kadarıyla 1950’ lerde Hanlar Bölgesi ve Çarşılar bugünkü gibi yenilenmiş ve restore edilmiş değildi. Ama o zamanlarda özellikle ipek satışı, yorgancılar, bıçakçılar, ayakkabıcılar, terziler, tuhafiyeciler, manifaturacılar, şerbetçiler, baharatçılar vs.. yani eski geleneği yansıtan ve bunu ustadan çırağa devam ettiren bir kültür vardı. Bu yıllarca süregelen bir gelenektir. Şimdilerde hanlarımız yeni, çarşılarımız modern, neslimiz çağdaş ama geleneği devam ettirecek, kültürümüzü koruyacak ve üstüne koyacak insanlar yetişmiyor” şeklinde görüşlerini ifade etmekte ve zamanın mekânların ve eski geleneğin üzerine çıktığını, alış veriş kültürünün ve insanların alışkanlıklarının değiştiğini, yeme içme alışkanlıklarının geçmişe nazaran farklılaştığını, usta çırak ilişkisi istikametinde kültür taşıyıcılığının sona erdiğini, gelenek aktarıcılarının da artık son zamanlarını yaşamakta olduklarını özellikle ifade etmektedir”.

Buradan da yola çıkarak aslında insanın öncelikli olarak kültürel değerlerinin değiştiğini, geleneği modernleştirdiğini, çağımıza uygun olarak kendine göre tasarladığını, daha sonra da mekânları da buna müsait olacak şekilde yeniden iç ve dış mekân olarak karakterize ettiğini anlamaktayız. Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirdiğimizde ise Ahmet Bey’in üçüncü kuşak gelenek temsilcisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Mesleğini usta çırak ilişkisi üzerinden öğrendiğini ve yine mesleğini icra ederken çırak yetiştirdiği ortaya çıkmaktadır. Gelenek kültürünü günümüze kadar taşıyarak kültür değerlerinden olan bir mesleği de kuşaklararası taşınmasına ve duyulmasına da vesile olmuştur.

Ahmet Siğilliler Bey ile 14/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

Bir başka gelenek temsilcisi olan Ahmet Siğilliler ise amcasının Kapalıçarşı'da havlucu dükkânı olduğunu belirtmektedir. Bu dükkanın da bugünkü Ulu Çarşı içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

“ Eski çarşı geleneğinin Osmanlı Döneminden gelen bir ahlakının olduğunu Ramazan ayında hep birlikte esnaf esnaf iftar yapıldığını, her akşam birisinin iftar verdiğini, bu yüzden de eve gidemediklerini, bayramlaşmanın yine çarşıda icra edildiğini, ipek böcekçiliğinin çok yaygın olduğunu Koza Han' dan itibaren bugünkü Uzun Çarşı'nın sonuna kadar koza küfelerinin tüm çarşayı kapladığını, Bursa'nın tüm mahallelerinden kozaların buraya getirildiğini, taşıma işini yapanların ise arabalarını Tahtakale de Pekmez Han' a bıraktıklarını, dönemin esnaf ilişkilerinin birbiriyle çok sıkı olduğunu, esnafın birbirini kolladığını, herkesin dükkanını birbirine emanet edebildiğini, usta çırak ilişkisi ile yetiştirilen insanların ise sayılamayacak kadar çok olduğunu, çünkü bu dönemde zanaat öğrenmenin hayatın her şeyi olduğunu” ifade etmektedir. Çarşıda mesleğin icrasını küçük yaşlardan itibaren çıraklık yaparak öğrendiğini ve dükkanları olduktan sonra da tüm çarşının geleneğinin de olduğu gibi kendilerinin de yanlarında çalışan çıraklarına her yönüyle yardımcı olduklarını, geleneği yaşattıklarını belirtmektedir. Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirilerek Bursa Hanları ve çarşılarının kültür hazinelerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Bakırcılar Çarşısı: Bakırcılar Çarşısı Osmanlı döneminde özellikle 16 yy da Bat Pazarı ve Gelincik Çarşısından bugünkü Bakırcılar Çarşısına kadar eski ve yeni bakır satıldığı eski Bursa Sicil kayıtlarında yer almaktadır. Torna atölyelerinin de bir dönem burada bulunduğu belirtilmektedir. Günümüzde bu çarşı daha çok tekstil ürünlerinin ve giyim kuşam malzemelerinin satıldığı bir merkez konumundadır. Burada bilgisine başvurduğumuz Bayram Sarıcan Bey şunları ifade etmektedir:

“Bakırcılar Çarşısı' nda bakırcılar, keçeciler, kalaycılar, köfüncüler (Büyük sepet, küfe) tornacılar, çeyiz malzemesi yapan sandıkçılar ve dokuma fabrikası olduğunu, 1958 Büyük Bursa Yangınında ise bu çarşının tamamını ahşap olmasından ötürü yandığını, çarşıda geçmişte geleneği yaşatma ve sahip çıkma adına esnaf içerisinde mükemmel bir

dayanışmanın olduğunu, çırak yetiştirmede herkesin kendine has yöntemlerinin var olduğunu ve yetişen çırağın belli bir zaman sonunda kimin elinden, kimin dizinin dibinden yetiştiğini birbirlerini çok iyi tanımalarından ötürü bildiklerini, köylünün bütün ihtiyaçlarını köyden getirdikleri ürünleri sattıktan sonra Kapalıçarşı'da karşıladığını ve bunun zaman içerisinde tüm Bursa halkında bir kültür oluşturduğunu” ifade etmektedir.

Buradan da hareketle Eski Bakırcılar Çarşısı ile günümüz karşılaştırıldığında hem mekân olarak hem de insanın bir kültür taşıyıcısı durumunu göz önüne aldığımızda değişimin ve dönüşümün devasa boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. Burada kültür taşıyıcısı insanın zaman içerisindeki ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlara karşılık olarak verdiği cevapların etkisi çok büyüktür. Kültür politikalarımız kültür endüstrisinin getirmiş olduğu ve geleceğe dönük olarak gelmesi muhtemel tüm devinimlere karşılık verecek boyutta olması gerekirken; aynı zamanda geleneksel olan ve öz benliğimizi yansıtan mili kültürümüze, folklorumuza, el sanatlarımıza, mutfak kültürümüze, sözlü ve yazılı kaynaklarımıza vb. tüm değerlerimizi muhafaza ederek dönemin getirmiş olduğu farklılıklara yabancı kalmadan bu yeniliklere uyarlama yapabileceğimizin farkında ve bilincinde olmamız gerektiği sonucu buradan ortaya çıkmaktadır.

Çarşı içerisindeki eskinin ve yeninin şahitlerinden birisi de Bekir Çarıkcı Bey'dir. Kapalıçarşı çevresinde babasıyla birlikte bir dönem yaptıklarına dair aktarımları şu şekildedir:

“Babam ve dedelerim bildiğim kadarı ile çarıkcılık, dericilik, saraçlık mesleklerini icra etmişlerdir. Sonraki zamanlarda farklı Pazar yerlerinde Pazar tezgahları açma işini babamdan zamanla kendim de öğrendim. Bu çarşı kültürünü hatırladığım zamanlar 1960'lı yılları kapsamaktadır. Bu zamanlarda özellikle bizim bulunduğumuz mekânlarda genellikle eşek ve sığır yuları ile Çerkez gemleri yapılmakta idi. Benim babamda uzun yıllar boyunca Saraçlık (Koşumculuk) mesleğini icra etmiştir. Sonrasında ise kendim yurt dışında bulunmam sebebiyle aynı mesleği kardeşim devam ettirmiştir. Eskiden çarşı içerisinde usta-çırak ilişkisi geleneğin devam ettirilmesi anlamında el üstünde tutulan bir kültür taşıyıcılığı idi. Bir çırak yetiştirilirken öncelikle ustası onu manevi olarak koruma altına alır duaları öğretir ve camiye gönderirdi.

Esnaflığın dürüstlikle yapılacağını anlatır ve zamanla ona dükkânı teslim ederdi. Zamanla çırak yetişkin bir kalfa olduğunda ise kalfalık mevlidi denen gelenek mutlaka icra edilirdi. Kalfa için ustası onun hayatına yön vermesi açısından her şeyi idi. Kalfa eğer yetiştiği meslek alanında mesleğini icra için mekân açmak isterse ustası ona mutlaka yardım ederdi. Ola ki ustasının uygun çağda bir kızı var ise usta kalfasını kızı ile evlendirirdi. Babam buna çok ehemmiyet göstererek özellikle mesleğin icracısı olarak abimi yetiştirmiştir. Bu geleneğin devam ettirilebilmesi açısından ve mekânımızın kapanmamasını istediğinden abim de kendinden sonra bunu devam ettirecek bir çırak arayışında olduğu halde maalesef bu durum gerçekleşmemiştir. Yani çarıkçılık mesleğini öğretebileceği kimseyi bulamamıştır.”

Bu bölümden de anlayacağımız üzere özellikle Somut Olmayan Kültürel Miras Alanı içerisinde El Sanatları Geleneği ile bağdaştırdığımız ‘Saraçlık’ geleneği bir dönem Bursa Kapalıçarşı’sı kültür geleneğinde aktif olarak yaşatılmıştır. Saraçlık; çeki veya binek hayvanlarının koşum takımlarının, araç ve gereçlerinin deri malzeme kullanılarak yapım, tamir ve süslenmesi işidir.

Bu işi yapanlara saraç, saraçların bir arada bulunduğu mekâna da saraçhane adı verilir. Güney Sibirya’da Altay eteklerinde bulunan Pazırık Vadisi’nde, beşinci kurgandan çıkarılan MÖ 3. yüzyıla ait Hun halısında görülen atlı askerler ve atlara giydirilen koşum takımları, saraçlığın tarihsel kökeni hakkında bilgi vermektedir. Ulaşım araçlarının bu kadar gelişmediği dönemlerde saraçlık çok daha yaygın olduğundan çarşıları ve saraçhaneleri oluşturulmuştur.

Saraçlık mesleğinin icracısı olarak günümüzde devam niteliğinde geleneği sürdüren herhangi birisi bulunmamaktadır. Çünkü günümüzün ihtiyaçları içerisinde atlı kültüre karşılık gelen bir ihtiyaçlar hiyerarşisi mevcut değildir.

Benzer olarak ihtiyacın günümüzde farklı bir yöne evirildiği ve yenilendiği meslek grubu da ‘Çarıkçı’lardır. Çarıkçılar bir dönem Bursa Kapalıçarşı’sında hüküm süren icracılardan birisi olmuştur. Bu mesleği icra edenler çarşı içerisinde Mutağçılar, Hasırcılar ve son olarak Çancılar Çarşısı olarak adlandırılan çarşı bölümlerinde yer

almışlardır. Burada görüştüğümüz ve fikirlerinden istifade ettiğimiz Besim Haydari Bey' in aktarımları şu şekildedir:

Besim Haydari Bey ile 15/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

“Babam Bursa’ ya göç ettikten sonraki yıllarda eski Mutfacılar (Keçecilik) Çarşısında bir dükkân kiraladığımızı söyler. Bu çarşı zaman içerisinde önce hasırcılar, günümüzde ise Çancılar olarak adlandırılmıştır. Babamın asıl mesleği çarıktı. Çarıklık mesleği gelişen teknoloji ve üretim teknolojileri karşısında zamanla zayıfladı ve bitti. Daha sonra ip alıp satmaya başladık. İple ilgili çok farklı kullanım alanları bulunmaktaydı ve bu ticaretten babam iyi paralar kazandığımızı her zaman söyler. Zaman içerisinde bu mesleklerin hepsi birer birer ortadan kalktı. Çarşının geleneği önceden çok keskin olarak tüm esnaf tarafından çalışanlara mutlak surette uygulanırdı. Çıraklarımız ve kalfalarımız mutlaka eğitimden geçerek belirli seviyelere ulaşırlardı. Usta-çırak anlayışı bir geleneğin asla terk edilmeyen alışkanlıklarından bir tanesiydi. Ben de çırak olarak yetiştim, mesleğimi icra ettim ve yine çırak yetiştirdim. Bu bizler için de çarşı ahlakı açısından da bizlerin terk etmediğimiz en önemli geleneğiydi. Günümüzün ihtiyaçları değişti. Bizde dükkanımızı kapatarak çocuklarımıza tekstil üzerine devam eden bir gelenek emanet ettik.”

Bu mülakattan da anlaşılacağı üzere mekânların değişiminde zamanla çeşitlenen ihtiyaçların günümüzün yaşam biçimlerine vereceği karşılık olarak kültürel bir değişimi zorunlu kıldığı ve insanların kültür taşıyıcılığı geleneğini belli zamanlarda maddi unsurlar göz önünde tutularak dönüştürmek zorunda kaldığı, mekânların da mecburen bu duruma uygun olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Burada geleneksel sanatlarımızdan olan Mutfacılık geleneğinin zaman içerisinde ne şekilde değişmek zorunda kaldığı da ortaya çıkmaktadır. Keçi kılından kılçan, (kilim) çuval, heybe, yem torbası, urgan, kolan ve benzeri eşyaların dokunması geleneği geçmişte çoğunlukla süregelen hayatın ihtiyaçlarına birincil derecede cevap vermekte iken zaman içerisinde bunların yerlerini farklı üretim mekânizmaları ve eşyaları almıştır.

Gelinlikçiler Çarşısı: Kapalıçarşı içerisinde Ulu camiinin kuzeyinde bulunmaktadır. Kapalıçarşı içerisindeki en eski çarşılardan biri olduğu söylenegelmektedir. Günümüzde dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak aynı şekilde gelenek modern koşullarda eski geleneği aynı mekânda devam ettirmektedir. Gelinlikçiler Çarşısı ve çevresi ile ilgili olarak görüşlerini aldığımız Beşir YAZICI Bey’in aktarımları şu şekildedir:

“Kendisi dedesinin bugünkü Aynalı Çarşı olarak bilinen kısımda ilk dükkanlarının açıldığından söz etmektedir. Genel olarak dedemin geleneğini usta-çırak ilişkisiyle babam devam ettirmiştir. Dedemin dokuma atölyesinde tuhafiyeye malzemeleri, ceket, manto, gelinlik, sünnet takımları üretilmekteydi. Özellikle evlenme arifesinde bulunanlar bu çarşıya gelirler bütün ihtiyaçlarını karşılardı. Düğün alış verişlerinde yengenin sözü çok önemlidir. Dükkânlarda tezgahtar gelenlerin içerisinde yengenin kim olduğunu hemen anlar ve mallarını ona özellikle beğendirmeye çalışırdı. Genel anlayış pahalı olanın en iyisi olacağı görüşüydü. Ama bu durum bazen ticari kurnazlıkları da beraberinde getirmekteydi. Bizim dükkânımızı yaygın olarak kullananlar tüm çarşıdan aldıkları ihtiyaçlarını da dönene kadar bize emanet bırakırlardı. Kapalıçarşı esnafı içerisinde dürüstlük çok önemliydi. Yetiştirilen çırak ve kalfalara öğretilen ilk şey doğruluktur. O yüzden de burada senet söz yerine geçmekteydi. Birisi malı veresiye alırsa ve yazılırsa mutlaka borcunu öderdi, çünkü kapalı çarşının ahlakı buydu. 1958 yangını bizim de çok fazla zayıyatımız ile sonuçlandı. Sonrasında esnafın % 80 i çarşıya geri dönmedi. Biz de amcamlarla farklı sektörlere ayrılarak işlerimizi babadan oğula günümüze dek getirdik. Çarşının genelinde ortalama 1990’lı yıllara kadar hiç terk etmediğimiz geleneklerimiz bıkmadan, usanmadan devam etmiştir. Her meslek erbabı işini düzgün yapmaya çalışırken birbirine destek olma noktasında hiç eksiklik hissetmedik. Bu noktadan hareketle insani olarak çırak yetiştirdik ve meslek kazanmalarına yardımcı olduk. Her dükkan açan ustasının elini öpmeye hayır duasını almaya mutlaka gelirdi. Bu çarşının en önemli geleneklerinden bir tanesiydi.”

Gelinlikçiler çarşısı günümüzde geçmişteki kadar evlenecek olan bir kişinin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek çapta ve özellikle bir mekân olmasa da sunduğu imkanlarla yine de düğün gibi merasimlerde ihtiyaç içine girmiş kişilere farklı tercihler sunmaktadır. Geçmişin kültür taşıyıcısı olarak mekân aynı yerinde dururken

modernleşen ve çeşitlenen ihtiyaçlar hepsini tek bir yerden karşılamayı imkansız kılmaktadır.

Kuyumcular Çarşısı / Bedesten/ Dış Bedesten: Kuyumcular çarşısı olarak bilinen bu çarşının adı Bedesten ve yan kollarında bulunan Dış Bedesten olarak adlandırılmaktaydı.

Günümüzde paranın konacağı yer olarak bilinen bankaların işlevlerini Bedesten olarak bilinen bu mekânlar icra etmekteydi. Bu mekânlarda genel olarak dönemin en değerli malzemeleri alınıp satılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kuyumcular Çarşısı ile ilgili olarak görüşlerine başvurduğumuz Cahit ALAKOÇ Bey şunları ifade etmektedir:

Cahit ALAKOÇ Bey ile 16/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

“Küçük yaşlarda 13-14 yaşlarında iken kuyumcu çırağı olarak mesleğe adım attım. Burada ustam Mehmet Bey’ in yanında herkes gibi ben de çırak olarak mesleğimi icra ettim ve öğrendim. Ustam doğruluğun çok önemli olduğunu, emanete namus derecesinde sahip çıkılması gerektiğini, bu meslekte kimseye güven olmayacağını ve kendimi çok iyi yetiştirerek kendimin emini olmam gerektiğini bana uzun uzun anlatmıştır. Sonrasında bir ortakla birlikte öğrendiklerimi icra etmek üzere kapalı çarşıda kuyumcu dükkanı açtım. 1958 çarşı yangınında dükkânımız çok zayıt gördü. Sonrasında yeni yapılan çarşıda tekrardan yer kiraladık devam ettik ve akabinde yaşlanınca kapattık. Çarşıda usta-çırak ilişkisi çok saygın bir noktada başlar ve devam ederdi. Ustamıza saygımız azami derecede idi. Dükkanla ilgili her şeyi ben yapardım. Ustamızın hayır duasını almak bizim için çok önemliydi.”

Cemal SARIEREN Bey ile 16/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

Cemal Sarieren Bey ise: “Kapalıçarşı da ilk olarak tuhafiyeye işiyle başlamamıza rağmen kardeşimin kuyumculuk alanında usta belgesi alması ile birlikte bu alana yöneldik. Bugün kuyumcular çarşısı olarak adlandırılan bu mekânda önceleri tüm dükkânlarda üretim faaliyetleri, işçilik, tamirat zirvedeydi. Özellikle üretim bizim için en önemli noktayı oluşturmaktaydı. Özellikle şehrin kırsal mahallelerinden ve köylerden gelen

insanlar bizim en kıymetli müşterilerimiz olmuştur. Usta-çırak ilişkisi bağlamında ilişkiler bizim için çok önemliydi. Çırak mutlaka ustasından önce gelir dükkanı hazırlar, temizliğini yapar, mevsim kış ise Pirinç Han' dan mangal kömürü alır ve ateşi hazırlardı.”

Bugün kuyumcular çarşısı olarak bilinen ve dış bedesten olarak da ayrılan bu bölüm Bursa'da çarşıların içerisinde mevcut durumda en hareketli bölüm olarak tanımlanabilir. Bu çarşının Batı girişinden Uzun Çarşı'nın girişinin başladığı doğu girişine kadar olan bölgede çok sayıda kuyumcu esnafı bulunmaktadır. Çarşı içerisinde muhtelif geçişlerle Bedestene Gelinlikçiler, Gümüşçüler ve diğer çarşılarla bağlantılar da bulunmaktadır.

Görüşmelerden de anlaşılacağı üzere kuyumculuk mesleğinde önceleri özellikle üretim ve tamirat konusunda hassasiyet gösterilirken günümüzde bu çarşıda özellikle alım-satım faaliyetleri çok ağır basmaktadır. Mekân günümüze uygun olarak tasarlanarak geçmişteki işlevini sürdürmekte iken kültür taşıyıcısı ve yaşatıcısı olan insanlar çağımızın popüler kültür değişimlerine uygun olarak hareket etmektedir.

Davut ÖZÇAKIR Bey ile 18/04/2019 tarihindeki kişisel görüşme:

Davut Özçakır Bey ise: “Kuyumculuk olarak adlandıracağımız bu işlere biz babam ve abimle birlikte 1960'lı yıllarda başladık. Öncesinde büyük yangında dükkanımız büyük bir tahribata uğramıştı. Bizim en önemli gördüğümüz iş o zaman için bilezik ve altın üretim faaliyetleriydi. Baba mesleği olan sarraflığı günümüze kadar devam ettirdik. Mesleği çarşı içerisinde Ahmet ustamdan öğrendim. Babam kendi yanında değil başkasının dükkanında çıraklık yaparak mesleği öğrenmemi istedi. Aynı geleneği bizler de uyguladık. Çarşıda bu ahlaki yapı özel bir gelenek olarak yıllarca sürdürülmüştür. Çarşı içerisinde esnaf arasında dayanışma ve yardımlaşma üst düzeydeydi. Kışları birbirimize ateş için kor verir kimseyi mağdur etmezdik. Herkes iyi niyetliydi, birbirinin ihtiyaçlarını mutlaka görürdü, başkasına muhtaç etmeden bu eksikler mutlaka giderilirdi.”

Geyve Han: 7 Aralık 2020 tarihinde kendisinin de işyeri olan Geyve Han' da Derviş T. Saraç Bey ile görüştük. Tekin Bey çarşının ilk tadilat görmesinden sonraki süreçte

yaşanan değişikliğin tarihi alanların ortaya çıkarılmasından ve hayatın normal akışı içerisinde bu yerlerin öneminin artmasından ötürü çok memnun olduğunu, UNESCO'nun tarihi koruma alanı içerisine giren Hanlar Bölgesi' ne ilgiyi ziyadesiyle arttırdığını ifade etti.

Mekânın insanların gündelik hayatına dair ihtiyaçlarını karşılaması aynı zamanda modernize edilmesi girilip çıkılan bir kültür ortamı olmasını sağlarken, çarşının da yaşayan bir mekâna evirildiğini belirtti. Terzilik mesleğini 14 yaşından itibaren yaptığını, tabi ki geçmişte olduğu gibi usta-çırak ilişkisinin artık kalmadığını, çünkü zanaat öğrenmeye çalışan neslin yıllar geçtikçe çok azaldığını, bu nedenle de aslında birçok alanda geleneğin son temsilcilerinin ayakta kalmaya çalıştığını ifade etti. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Hanlar Bölgesi projesinin ise geleceğe dönük olarak bu mekânların önünü kapatan ve silüetini bozan yapıların yıkılarak etraflarının açılması düşüncesinin çok yerinde olduğunu anlattı. Çarşının bundan sonra daha fazla hareketlenme yaşayacağını tahmin ettiklerini ve istediklerini özellikle belirtti. Sorumuzda çarşıda en çok hangi alanların insanları bu mekâna çektiğini ve insan-kültür-mekân üçlemesinin birbirini ne şekilde etkilediğini öğrenmeye çalıştığımızda şunları anlattı:

Özellikle son dönemlerde revaçta olan alanlarının toptancı malzemeleri satan yerler, çağdaş sanat ürünleri ve süs eşyaları, özellikle yeme-içme ve giyim kuşam üzerine olduğunu ifade etti. Buraya alış verişe gelen insanların biraz soluklanmak için bir şeyler yediğini ve içtiğini insanların buraya yalnız gelmediklerini genellikle bir arkadaşı ile birlikte olduklarını ve her biri farklı kültür ortamından olan bu insanların sohbet ettikleri ve değişik bir kültür ortamının yıllar içerisinde çarşıya farklı bir gelenek kazandırdığını ifade etmektedir. Önceden şehir merkezinin doğu bölgesinde yani şehrin ilk kurulduğu bölgede yoğunlaştığını ama son 30 yıldır şehrin batısına olan yapılaşmanın artmasıyla insanların eski kültürel alışkanlıklarını değiştirdiğini dolayısıyla da şehrin merkezine olan uzaklığın burayı ziyaret etme açısından var olan trafik, zaman, taşıt sıkıntısından ötürü çarşıları mekânı görme açısından insanları olumsuz etkilediğini özellikle ifade etti. Yeme içme alışkanlıklarının çok fazla değiştiğini çünkü artık aperatif ürünlerin herkesi tercih sebebi haline geldiğini söyledi.

Babasının zamanında çarşıda özellikle et yemekleri, İskender, pideli köfte ve ev yemekleri yapıldığını artık bu ürünlerin eskisi kadar da olmasa devam ettiğini anlattı. Terzilik mesleğinin icrasıyla ilgili olarak ise önceden hazır giyimin sektördeki payının çok düşük olduğunu günümüzde ise tamamen kontrolü ele aldığını kendilerinin çalışma alanlarının ise daraldığını ifade etti. Kendinden sonra mesleğini icra edecek herhangi bir çırak yetiştirmediğini çünkü bu geleneği devam ettirecek birisinin şimdiye kadar olmadığını, zaten genel anlamda bu alanda büyük bir kısırlık olduğunu anlattı. Kendi çıraklık dönemiyle karşılaştığında değişen kültürün, insanların alışkanlıklarının hem yeme hem giyim hem de yaşama anlamında çok değiştiğinden günümüz şartlarında geçmişle şimdiki zamanı karşılaştırmanın mümkün olmadığını anlattı.

Tekin Bey gelecek ile ilgili olarak ise yenilenen mekânların mutlaka insanlar üzerinde olumlu etki oluşturduğunu, etkileşimin önemli ölçüde artacağını, ziyaretlerin geçmişe nazaran çoğalacağını ve gençlerin de mutlaka farklı zanaatlara yöneleceğini ümit ettiğini ifade ederek konuşmasını tamamladı. Buradan çıkarabileceğimiz sonuca göre kültürün değişmesinin önce insan sonra da insanın mekân üzerindeki etkisini ve değiştirme arzusunu arttırdığı fikrini çıkarabiliriz. Mekânların değişmesiyle birlikte eski köhne görüntüsünden uzaklaşan yapıların ve içinde hayatın devam ettiği çarşının etkileşim açısından günümüz kültürel farklılıklarına ayak uydurduğu ve geleneğin kültürel ekonomik değere dönüşümünde insan-kültür-mekân üçlemesinin ne kadar etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

İpek Han: 14/11/2019 tarihinde Dursun Yıldırım Bey ile yapılan görüşmelerde şu bilgilere ulaşılmıştır:

“Dükkanım dedemden babama, babamdan bana kalmıştır. Şu anda manifaturacılık yapıyorum ve bu bir aile geleneğidir. Gerek aile geleneğinde olsun gerekse de çarşı kültüründe usta-çırak ilişkileri kapsamında mesleği öğrenmek ve öğretmek bizim çarşılarımızın bir numaralı kaidesiydi. Bir insan ekmeğini ticaretten kazanacaksa ilk önce işin merkezinde pişmesi mesleğini olgunlaştırıncaya dek bir ustanın yanında kalması gerekirdi. Sonrasında atılacak adımlarda bu kişilere ustaları zaten yardımcı olurlardı. Manifaturacılık işi ortalama 1950-1990 arasında oldukça yoğun olarak devam etti. Eskiden dükkân sayıları günümüze oranla çok daha fazlaydı. Eskiye anlatacak

olursam Bursa'da köyden gelip mallarını satan ve kazandıklarıyla ihtiyaçlarını karşılayan insanlar ve günümüz şartlarında ekonomik olarak üst düzeyde yaşayan insanlar vardı. Bize daha çok durumu daha üst düzey olan insanlar gelir ve alışverişlerini gerçekleştirirdi. Hazır giyim bu dönemde çok azdı. Özellikle bayramlarda yoğunluk çok fazla olurdu. Bir de babamın daha çok ifade ettiği koza satış günlerinde mahşeri bir kalabalığın olduğunu ve bugünlerde bütün çarşı esnafının gerçekten bayram ettiğini çünkü birkaç aylık satışları bu zaman diliminde gerçekleştirdiklerini anlatırdı. Bizim dükkânımızdan potansiyel dediğimiz müşterilerimiz sürekli alışveriş yaparlardı. Bugün daha çok eski filmlerde gördüğümüz çok kalın yapraklı veresiye defterlerimiz olurdu ve buradan çok fazla satışımız gerçekleşirdi. Bu alımlardan yapılan satışlardan yapılan borçlar her zaman ödenirdi. Bazen garibanlara çarşı esnafı olarak toplanan yardımlarla veya eşyalarla yardımlar yapılır ve hiç kimseye anlatılmaz ve söylenmezdi. Bu yıllarda Bursa'da canlı ticaretin merkezi Kapalıçarşı idi. Sorduğunuz kültürel etkileşim çok fazla değişmeden eskinin gelenekleriyle devam ediyordu. Mekânlar eskiydi ama insanların iletişimleri çok samimiydi. Ben her şeyi babamdan öğrendim. Yani babam benim ustamdı. Eğer bir usta çırak ilişkisini soruyorsanız ben gerçek bir çırak ve kalfa olarak bu insanların arasında ve çarşıda piştiğimi söyleyebilirim. 1980'lerden sonra özellikle özelleşmenin artması ve hazır giyimin sektöre hâkim olmasıyla birlikte bizim de satışlarımız eskiye nazaran düştü. Zaten mesleği icra eden geriden gelen temsilci kalmadı. Hepimiz çocuklarımızın okuyarak bir yerlere gelmesini istiyoruz ama bu da bence doğru değil. Her çocuk okuyacak diye bir kaide yok. Mutlaka meslek öğrenmeye teşviklerin yapılması gerekli. Bugün Kapalıçarşı içerisinde mekân olarak çok fazla değişim var ama sorarsanız eski canlılık bence yok. Düşündüğüm zaman burası önceden cıvıl cıvıl hayatın merkeziydi. Şimdilerde yine insanlar ziyaret ediyor ama alışveriş merkezleri eski alışkanlıkların çoğunu bitirdi. Çarşının eski canlılığını kazanabilmesi bence biraz bu tür alışveriş merkezlerinin şehrin daha uzağına yapılmasına bağlı. Çarşı içerisinde dükkânlar arasında samimiyet üst düzeydeydi bir yere veya yemeğe gideceksek dükkânlar kapatılmazdı. Ya emanet edilir ya da bir örtüyle perde gibi kapatılırdı. Bugün olduğu gibi bayanların çarşıda çalışması pek uygun görülmezdi. Artık kültürel değişim ve hayatın gerçekleri bence bunu mümkün kıldı. Sonuç olarak çarşımızdan yine çok memnunuz sadece geliştirilmesine yönelik olarak sadece mekâna yani yapıya uygun değişikliklerin değil insana ve onun

alışkanlıklarına uygun olarak da bizlere yardım edilmesini yol gösterilmesini bekliyoruz. İnsan var oldukça mutlaka çarşıların devam edeceğini ve kültürümüzün, geleneklerimizin süreceğini ümit ediyorum.”

Çancılar Çarşısı: 17/11/2019 tarihinde Edip İnci Bey ile gerçekleştirilen görüşme şu şekilde ilerlemiştir:

“Biz bu çarşıya geldiğimizde dokuma üzerine çul yem torbası imalatı yapan yani eskinin deyimiyle mutafçılar yoğunlukta idi. İşgal zamanlarında Bursa’ da bu çarşıda Rumların çan yaptıklarını, ürettiklerini anlatırdı dedem bu yüzden de buranın adı çancılar çarşısı olarak kalmıştı. Eskiden buralarda tenekeçiler, tabakçılar çarıkçıların çok fazla olduğunu babam anlatırdı. Bir dönem babam da çarıkçılık yapmış.”

“ Biz çarşıya geldiğimizde yaygın olan gelenekler zaman içerisinde değişen şartlar ve hayattan ötürü çok farklılaştı. Çarşıda herkesin dükkanında mutlaka kalfa veya çırağı olur onun eğitiminden de ustası sorumlu olurdu. Çarşıya adımını atan herkes bunun kural olduğunun bilincindeydi. Hepimiz bu altın kaidelerin altında yetiştik. Bizde bu zaman diliminde günün şartlarına uygun olarak kendimizi değiştirmeye başladık. Önce ip alıp satmaya daha sonra da tekstil işine girdik. İp alım satımında bir dönem çok ciddi sektörel büyüme ve ticaret hacmi gerçekleşti. Bu dönemde hem köyde çalışan insanlara hem de deniz de çalışanlara halat satışında büyük bir hareketlilik yaşandı. İstanbul’dan dahi müşterilerimiz olmuştu ya gönderiyorduk ya da kendileri gelip alıyorlardı. Yünlü giyim herkesin birinci tercih sebebiydi. Biz Bursa’ da askeriyeğe yünlü üç giyim malzemesini çok uzun yıllar gerçekleştirmiştik.”

“Kültürel değişimin insanlar üzerindeki değişimini sormuştunuz ben bunu en çok geleneklerimizin ve alışkanlıklarımızın değişiminde bizatihi yaşadım. Öncelikle önceden çarşıdan giyinilir, yenir, ihtiyaçların tamamı buradan karşılanırdı. Bu iş zaman içerisinde tamamen olmasa da büyük oranda değişti. Hazır ürünler üretilen çoğu şeyin önüne geçti. Büyük firmalar küçüklerin gücünü çok azalttı. Yani bizim gibi üreten küçük esnaf bir nevi geçmişi arar olduk. Sorduğunuz usta-çırak ilişkisi özellikle 2000 li yıllara kadar az da olsa devam ediyordu. Ondan sonra çok azaldı ve günümüzde yok denebilir. Benim çocuklarım ticaretle uğraşmıyorlar. Bunların hepsi zamanın getirmiş

olduğu yenilikler ve değişiklikler bence. Köylerden merkeze ulaşım çok kısıtlıydı benim çocukluğumda. Babamın çocukluğu çok daha kısıtlıymış. At arabaları bulurlarsa bugün köyümüzün de olduğu Derekızık'a zor bela gelebiliyorlarmış. Şimdi bütün imkanlarımız çok iyi, çarşılarımız yapı olarak oldukça bakımlı, insanlarımız da bir o kadar bakımlılar. Ama samimiyet ve insan ilişkileri çok zayıfladı, eski sohbet ortamları, meclisleri, birliktelikleri bizlere sadece hatıra kaldı. Eskiden çarşıda aşık atışmaları olurdu özellikle Tahtakale'de. Şimdilerde bildiğim kadar bu adı taşıyan sadece bir çay evi var. Bu meclisleri akşam düzenlerler dükkânları kapatır giderdik. Çok eğlenceli olurdu. Genellikle türkölü, mani söylemeli ve tekerleme üzerine kurulu olurdu. Bayramlarda Karagöz-Hacivat oynatma geleneğimiz çok güzeldi. Çocuk olarak bunları kaçırmazdık. Kısacası geleneklerimiz, kültürel değerlerimiz çok zengindi, hala daha zengin ama bizim bunlara sahip çıkmamıza bağlı. İnsan her şeyi kendi eliyle düzeltebilir, değiştirebilir. Ben çocukken düzenin bu kadar değişeceğini hayal bile edemezdim. Şimdilerde Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi özellikle de yangından sonraki halini hatırlayınca yapılan restorasyonlarla çok değişti ve yenilendi. Üstü kapatıldı. Yani insan odaklı değişimler oldukça fazla. Ümit ediyorum ki bu mekânlara sahip çıkarak var olan geleneklerimizi de sürdürürüz.”

Tahtakale: 11/11/2019 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Erdoğan Güzel Bey'le yapılmış görüşme sonuçları şu şekildedir:

“Babam ilk dükkânımızı bugün yine aynı isimle bilinen Tahtakale' de açmış. O dönemler Bursa' da zaten en çok bilinen yerler Kapalıçarşı, Ulu Camii ve alt bölge aynı zamanda da Tahtakale idi. Ben küçükken babama yardım etmeye başladım. Dükkânımızda o dönem kalfalık yapan Hasan abimiz vardı. Kendisi babamın en büyük yardımcısıydı. Daha sonradan o da çarşı içerisinde kendisine Kayhan' da Pıdeli Köfte dükkânı açmıştır. Ben babamdan ve kalfa Hasan Ağabey' den çok şey öğrendim.”

“Biz et üzerine genel olarak çalıştık. Babam kasaptı. Çarşı içerisinde o dönem İskender Kebabı ve Kağıt Kebabı dediğimiz ürünlerimiz çok ünlüydü ve bütün Tahtakale eşrafi bunun namını bilirdi. Pazarın kurulduğu günler bütün köylü burada olurdu anlatamayacağım bir kalabalık ile buralar şenlik düğün alanına dönerdi. Ben ortaokulu bitirdikten sonra babamın yanında kalfa oldum. Dolayısıyla sorduğunuz Usta-çırak

geleneğini en ince detayına kadar yaşadım. Zaten o dönem 1965' ler bunun çarşı içerisinde hemen hemen bütün esnafta artık gelenekselleşmiş kuşaktan kuşağa devam eden mesleki yeterlilik olduğunu söyleyebilirim.”

“Tahtakale o dönem lokantalar, çay evleri, kasaplar, meyve sebze satanlar ve Hanların çok olduğu bir bölgeydi. Her türlü ihtiyacın giderildiği, herkesin uğrak yeri olan bir mekândı. Çevrede bulunan ve Kapalıçarşı'daki esnaftan yemek için gelen ve öğle saatlerinde buraya gelen çok müşterimiz olurdu. O dönem et yemekleri en çok tercih edilen türlerdi. Biz etlerimizi Kestel ve Gürsu'daki köylerden karşılıyorduk. Özellikle mera hayvancılığı yapan besicileri tercih ederdik. Bu yüzden de etlerimizin kalitesi çok iyiydi. Çarşıda o dönem Ramazan ayı çok renkli geçerde. Her gün iftar için bir esnaf çarşıda sofrayı kurdurur herkes iftarını burada yapar, sonra hep birlikte teravih için Ulucami'ye gidilir, çıkışta da yine toplanıp çay sohbeti yapılırdı. Bu artık gelenekselleşmiş bir kültür değerimizdi. Samimiyet ve birbirine bağlılık üst düzeydeydi. İnsanların birbirine güven ve itimadı tamdı. Mekânlarımız oldukça temizdi. Belki eskiydi ama esnafımız kendisine, kılık kıyafetine, temizliğine özen gösterirdi. Cuma günleri dükkânlar kapatılmazdı. Hırsızlık vardı ama bugünkü gibi boyutlarda değildi. Mekânların insanlar üzerindeki etkisi genel olarak oranın sahibiyle olan iletişim ve ilişki üzerine kurulurdu. Bir söz, bir gönül alma çok etkiliydi.”

“Bugün Tahtakale' de benim gördüğüm gelenek olarak devam eden modernize edilmiş dükkânlar var, esnaf arasında samimiyet biraz daha çıkar ilişkisi üzerine kurulu, en önemlisi buraya mekân sahipleri ile sohbet etmeye gelen eski insanlarımız yok. Bence en önemli eksiğimiz de budur. Çarşının yanmasıyla ilgili olarak ise ben çocuktum hatırlayabildiklerim şunlardı. Yangın genel olarak Kapalıçarşı'daydı ama Tahtakale civarındaki birçok dükkâna da sıçramıştı. Çok büyük bir yangındı. Babamın anlatmasına göre o dönem Mudanya'dan Gemlik'ten gelenlerin gördüğü dumanlarına şahit olduğu bir yangındı. Birçok esnafın dükkânı ve malları yandı ve maalesef bu insanlar kapatıp gitmek zorunda veya başka alanlara yönelmek zorunda kaldılar. Bizim dükkânımız bu yangında zarar görmedi. Ama biz de bunun için elimizde su kovalarıyla çok mücadele etmiştik.”

Kayhan Çarşısı: 25/10/2019- Fahri Gül Bey ile gerçekleştirilen görüşme:

“Baba mesleğini seçmemde dönemin şartları, babamı sonradan kaybetmem ve ailemin de buna ihtiyacının olmasının etkisi çok fazlaydı. Çarşı içerisinde mesleği öğrenmemde Mustafa Çetin ustamın üzerinde emeği çok fazladır. Yanında çırak olarak bulundum ve öğrenebileceğim her şeyi hem meslek adına hem de hayat tecrübesi olarak bana aktarmıştır. Öğrendiğim her şeyi uyguladım, ondan öğrendiklerimi ben de başkalarına öğrettim. Kapalıçarşı Bölgesi ve Kayhan’ da eskiden çok fazla dükkân ve bugün aslında ismi de kendi de olmayan hanlar vardı. Bunların çoğu eski, yıkılacak görünümde olan yapıları. Eskiden buralarda hayvan barınakları ve ahırları çoğunlukta idi. Köylüler özellikle geldiklerinde buralara hayvanlarını bağlarlar, ürünlerini çarşıda eski hal dediğimiz bölgede satarlardı. Burası zaten Kayhan Çarşısı’nın alt bölümüydü. Bu dönemlerde köyden gelen insanların genel olarak şeftali, kestane, incir olduğunu hatırlıyorum. Mallarını satanlar ihtiyaçlarını bizden ve diğer esnaftan karşılardı. Bazen bu insanlar veresiye alırlar yazardık ama mutlaka ödeme yaparlardı. Çarşı esnafı içerisinde karşılıklı samimiyet ve güven esastı. Ben yanımda iki çırak ve kalfa yetiştirdim. Bu insanların hepsi kendilerine yeni mekânlar açtılar. Pideli Köfte en bilinen yemeğimizdi. Çarşımız bugün Türkiye’de nereye giderseniz gidin yiyebileceğiniz İskender Kebabının doğduğu yerdir. Dedemin Yavuz İSKENDEROĞLU ile yakın ahbablığı olduğunu babam anlatırdı. Çarşıda hamur ürünleri, tatlı, güllaç üretimleri ve satışları da oldukça yaygındı. Helva yapan imalathaneler mevcuttu. Zaman içerisindeki ihtiyaçların ve insanların gereksinimlerinin farklılaşmasıyla birlikte birçok imalathane geleneksel tatları bırakmak zorunda kaldılar. Zaten değişen tüketim tercihleri, marketler bu işletmelerin satışlarını bitirdi. Çarşımız özellikle insanların iletişimi açısından tüm Kapalıçarşı’da olduğu gibi çok iyiydi. Yardımseverlik üst düzeydeydi. Zaman içerisinde Belediyemizin yapmış olduğu yenilikler yapıların çok daha güzel görünmesini sağladı. Tabii ki eski canlılık çarşı içerisinde mevcut değil. Bugün benim bıraktığım bu mesleği oğlum sürdürmektedir.”

Faruk Zümrüt Bey 25/05/2019 tarihinde yapılan görüşme esnasında ise şu bilgilere ulaşılmıştır:

“Biz Bursa’ ya Bulgaristan Kırcaali’ den göç etmiş bir aileyiz. Kayhan Çarşısında üçüncü kuşak olarak yorgancılık geleneğini icra ettik. Bu meslek dedemden babama ondan da şahsıma kalmıştır. Kendim çıraklık ve kalfalık dönemini babamın yanında bizatihi yaşayarak ve uygulayarak gerçekleştirdim. Kayhan Çarşısı üzerindeki dükkânımız oldukça hareketli ve canlıydı. Kumaşlarımızı her zaman en kaliteli malı satan toptancı üzerinden alırdık. O dönem içerisinde yani 1960-70 arasında zaten üretim olarak ülkemiz iyi durumdaydı ve çok kaliteli kumaşların dokunduğunu söyleyebilirim. Çarşı içerisinde bu kumaşların özel alıcıları vardı. Özellikle köyden gelen insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları dükkânlardan biri de bendim. İnsanlar o dönem gerek günlük ihtiyaçları gerekse de çocuklarının çeyizleri gibi durumlarda bize geliyorlardı.”

“Bizim dönemimizde yorgancılık tamamen el ustalığı ve maharetinden ibaretti. Özellikle 80’lerden sonra bu işi yapan endüstriyel makineler arttı. Tabii ki de el işçiliğinin ve sanatının yerini alamaz. Bizim en çok iş yaptığımız dönem yaz sürecinde düğünlerin arttığı dönemdi. Bu zamanlarda çeyiz için gelen varlıklı ailelere sıra vererek çalışırdım. O dönem yetiştirdiğim bir çırağım bir dönem bu işi yaptıktan sonra değişen şartlar ve ihtiyaçlar gereği hazır giyime yöneldi. Zaten bu mesleği icra eden artık kimse kalmadı. Çünkü kazanç ve emek olarak maalesef karşılığını bulmuyor. Çarşıdan söz etmek gerekirse esnaf ile aramızdaki insani ilişkiler belki de kardeşimle olmayan cinstendi. Herkes birbirinin ihtiyaçlarına karşı mutlaka verecek bir şeyler bulurdu. Hediyeleşmeler ve aileler arası görüşmeler aylık, haftalık mutlaka olurdu. Bazen yediğimiz ve içtiğimiz şeyler her gün bir başka arkadaşımız kazansın diye farklı olurdu. Buna karşılık olarak da diğer arkadaşlarımız da bizlerden ihtiyaçlarını karşılardı. Çarşı mekân olarak çok canlıydı. Zaten o dönem Kapalıçarşı Bursa’nın kalbiydi. Bugüne baktığımızda her ne kadar canlılık olsa da eskinin gelenekleri çok az devam etmekte. Bunlara karşılık olarak her gün insanlarımız değişen durumlara ayak uydurmaya çalışıyor. Bizim mesleğimiz artık icra edilmiyor. Makineler artık bu görevi fazlasıyla görmekte.”

Fazıl Ulu Bey, 09/06/2019 tarihli görüşme:

“Kayhan Çarşısı’nda 40 yıl yemek işleriyle uğraştım. Mesleği bu dönemde ufak tezgahlarda çalıştığım lokantalarda çırak olarak öğrendim. Çarşıda her usta mesleği öğrenirken farklı ahlaki dersler verirdi. Biz yaşarken bunları önceleri çok anlamazdık sonra ticari hayatta hepsini bir bir uyguladık ve bizlerde başkalarına öğrettik. Bu çarşıda Babamın döneminde birçok tezgâhın bulunduğu özellikle de dokuma, doğrama, mobilya ve kereste işleri yapıldığını anlatırdı. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi’nin karşı tarafı olması ve çarşıya geçiş noktasında bulunması sebebiyle oldukça hareketli zamanlarımız olmuştur. Hanlar önceden aynı zamanda kalma yerleri olarak görev gördüğünden Bursa’nın farklı yerlerinden gelen insanlar buralarda kalırlardı. Dolayısıyla özellikle de Cuma günleri çok yoğunluk yaşanır namaz sonrasında esnaf ve köylerden gelen insanlar hep birlikte yemek yerler sohbetler edilirdi. Bizim alt tarafımızda Bursa’nın eski hali de olduğu için kırsal bölgeden gelen insanlar ürünlerini buralarda satarlardı. Dolayısıyla da buralarda özellikle bahar ve yaz aylarında çok fazla kalabalıklar oluşurdu. O dönemler şehrin batısında sadece köyler vardı. Yerleşim olarak Acemlerden öte tek tük bölgeler bulunmakta idi.”

“Çarşının içini anlatmak gerekirse esnafın da ticaretin de bence insani ilişkilerin de en özel yaşandığı zamanlardı. Bugün geçmişe baktığımda her defasında iyi ki o zamanlarda yaşamışım diyebiliyorsam bugün gördüğüm olumsuzlukların artması sebebiyledir. Eski günlerin bayramları, ramazanları, törenleri, kalfa kuşak bağlamaları, hıdrellez uygulamaları, Cuma günleri gibi çok farklı geleneklerimiz vardı. Şimdi bunların ayakta kalabilenleri galiba yok diye biliyorum. Ulu camii de bayram namazı kılındıktan sonra toplu bir şekilde bayramlaşma olur ve hep beraber çorba içmek üzere Kayhan’ a giderdik o zamanlar. Bu gelenekler neden hızlı bir şekilde ortadan kayboldu anlamadım. Biz bu kültür değerlerimize maalesef sahip çıkamadık. Asrın getirdiği yenilikleri bence yanlış yorumladık ve hayatımıza bu şekilde yön verdik. Kayhan Çarşısı’nın üstünde tıpkı Kapalıçarşı’ da olduğu gibi kapatılması gerektiğini düşünüyorum.”

Hakkı Bursalı Bey ile 21/04/2019 tarihli görüşme:

“Bursa Kayhan Çarşısı’nda 2010 yılına kadar 3. Kuşak olarak bulundum ve ticaretle iştigal oldum. İlk dedemle başlayan yemek kültürümüz babam ve benim zamanımda İskender ve Pideli Köfte üzerinden devam etmiştir. Babam dedemin ben de babamın çırağı olarak yetiştik. Usta-çırak ilişkisi terk edilmeyen en güzel geleneğimizdi. Bu mesleği yıllarca sürdürdüm ve birçok kalfa çırak yanımda bulundurdum. Sonraki zamanlarda şeker ve tansiyon rahatsızlıklarımın otürü dükkanımı devretmek durumunda kaldım. Çocuklarımda okuduğu için bu mesleği devam ettirebilecek kimsemiz yoktu. Pideli köfte üzerine çarşının en çok satan dükkânlarından biri de bizdik. Bu dönemler de Kayhan Çarşısında araba parçaları, yemek yerleri, içkili yerler, daha eskiden ise teneke, nalbantçılar ve benzeri işleri yapanlar vardı.”

“Yemek yerleri en ünlüleri idi. Genelde buralara insanlar öğle yemeği için gelirlerdi. Köylüler özellikle çarşıya gelerek ürünleri sattıklarında mutlaka onlar için bu bir ayrıcalıktı yemeklerini yerlerdi. O zamanlar eski hal dediğimiz kısımda köylüler ürünlerini satarlardı. Ekseriyetle bu insanlar atlarla gelirlerdi ve hayvanlarını da hanlara bırakırlardı. Koza Han’da yılın belli zamanlarında müthiş bir kalabalık oluşurdu. Tütün zamanı o zamanlar Tekel’ in önünde yine insanlar akın akın gelirlerdi. Genel olarak koza satışlarının ardından düğün mevsimi başlar ve çarşının içinde iğne atsan tere düşmezdi. Yorgancılar, ayakkabıcılar, İvaz Paşa’ da mobilyacılar, manifaturacılar o dönemlerde yıllık satışlarının %70’ ini gerçekleştirirlerdi. Bu zamanlar esnafın iş yapanla biraz daha durgun olanlar arasında birbirlerine takıldıkları zamanlar olurdu. Mesela bizim tanıdığımız Yorgancılar Çarşısı’nda Ali Amca vardı. O dönemlerde o kadar yoğun olurdu ki bilerek yanına gider müşteri gibi dükkânın girişinden görünmeden konuşur onu iki ayağını bir pabuca sokar sonra da hep beraber gülerdik. İnsanların arasında öyle bir ilişki vardı ki ben hayatım boyunca bir daha bu türden bir ilişkinin hiç örneğini görmedim de yaşamadım da. İşte bunlar bizim aldığımız aile terbiyesinin, geleneğinin ve kültürümüzün göstergeleriydi.”

“Ustanın çırakla olan ilişkisini mutlaka o mekânın içerisinde şahit olmanız gerekirdi şimdi bunları sözlü olarak anlatmak kolay, yaşamak çok farklıydı. Bu insanlar böyle ortamlarda yetiştiler ve her birisi insan sarrafları olarak toplumun içine katıldılar.

Babam bana hep şunu söylerdi ‘Oğlum ne olursan ol sen siftah yaptıktan sonra yanındaki yörendeki dostun siftah yapmadıysa ve gelen müşteriye bir şey satarsan sana hakkımı helal etmem’ bu nasıl bir anlayıştı ki biz bu ahlakla yetiştik. Şimdi gidin çarşıya böyle bir anlayışta olan kaç insan vardır ya da hiç var mıdır bilmem. Böyle yaşadığımız için de insani olarak değerimiz birbirimize karşı hep arttı azalmadı. Dostluklar sürekli gelişti arkadaşlarımın çoğu vefat etti. Bir daha böyle bir zamanı yaşayamayacağımı biliyorum. Umarım bu çarşı esnafı geçmişten dersler alarak tekrardan çok güzel anılar biriktirirler. Çünkü bizler yaşadığımız hiçbir şeyden asla pişman olmadık. Ustamıza saygıda eksiklik göstermedik. Geleneğimize çarşı ahlakına sahip çıktık ve bunun ekmeğini de bir ömür boyu yedik. Artık öyle güzel mekânlarımız, çarşılarımız, araçlarımız var ki bunları yaşamak bence daha kolay olmalıydı ama tersine her şey kayboldu, değişti ve dönüştü. İnşallah insanlarımız da farklı hallere dönüşmezler.”

16/09/2019 – Halil Doğan Güzelçağ ile gerçekleştirilen görüşme:

“Baba mesleği olan çaycılık üzerine Fidan Han’ da çalışmaktayım. Dedem aslen Değirmenlikızık köyündendir. Dedem zamanında burayı terzi malzemeleri satan bir dükkan olarak satın almış. Babam öncelikle burada terzi malzemeleri özellikle de astar üzerine çalışmıştır. Daha sonra Kapalıçarşı’ da ve bizim dükkânımızda yapılan restorelerle bu mesleği bırakarak çaycılığa döndü. Han da ve Kapalıçarşı da önceden her türlü ürün satılmaktaydı. Kozahan, İpek Han, Emir Han ve Fidan Han çok hareketliydi.”

“Zaman içerisinde Kuyumcular Çarşısında bu hareketlilik kaymıştır. En çok tercih edilen tekstil üzerine yapılan satışlardı. Babamın anlattığına göre önceden Koza Han da koza günlerinde çok büyük hareketliliklerin olduğunu bu günlerde çarşıda iğne atsan yere düşmeyecek çapta kalabalıkların bulunduğunu anlatırdı. Yine babamın anlatmasıyla ki ben birazını hatırlıyorum bizim handa önceden fidan satılırmış ve bunun için de yer yapılmıştı. Köylülerin özellikle uğrak yeriymi buralar. Babam koza günlerinde çok çay satardı ben o dönem çoğunlukla okulda olur dönüşte ona yardım ederdim. Özellikle köylülerin sohbetleri ve çayları bitmezdi. Müthiş bir hareketlilik vardı. Yanımızda manifaturacı Mükerrerem Amca vardı. Sürekli olarak eski Bursa

günlerini anlatır dururdu. Dedesinin Yunan işgali zamanında anlattıklarını tekrar tekrar anlatırdı. Çarşı içerisinde iletişim ve insani yardım konuları bugüne nazaran çok iyiydi.”

“Bugün her şeyimiz iyi, yapılarımız yenilendi ama ilişkilerimiz anladığım kadarıyla geçmişten çok daha kötü. Çarşı içerisinde toplu yemekler verilir, esnafın bir düğünü meclisi olursa herkes mutlaka para toplar ve önemli bir ihtiyacı alırdı. Kimsenin malına zarar gelmezdi. Herkes birbirini kollardı ve yardım ederdi.”

İdris Tok Bey ile 17/04/2019 tarihli görüşme:

“Daha ilkokulu okurken çarşıda çırak olarak mesleğe başladım. Ortalama 60’lı yıllardı. Kayhan Çarşısında öncelikle araba parçası, daha sonra da yemek üzerine çalıştım ve 1978 de kendi dükkânımı açtım. Bu mesleği de 30 yıl yaptım ve 2011 yılında akrabalarımın devrettim. Özellikle Pideli köfte üzerine satışlarımızı gerçekleştirdik. O dönemlerde yeme alışkanlıkları her gün bazı insanlar için ve köyden gelenler adına değişmezdi. Çarşıda ustamdan öğrendiğim her şeyi hayatıma uyguladım. Niyazi Çelikten ustama çok şey borçluyum. Yıllarca onun öğrettiklerinden ben de ekmek kazandım. Ben de Ahmet Yüce isimli bir kalfa yetiştirdim ve kendisi şu anda İnegöl’de yine yemek üzerine iş yeri bulunmaktadır. Meslek bu şekilde ortalama 90’lara kadar çok iyi gitti ondan sonra bozulmaya başladı. Belli bir dönemden sonra da bu alışkanlıklar ve geleneklerimiz devam etmedi. Şimdi çıraklık adına pek bir şey göremiyorum.”

İhsan Atsız Bey ile gerçekleştirilen 12/04/2019 tarihli görüşme:

“Yıllarca Kayhan Çarşısında bulundum. Farklı işler gerçekleştirdim. Bu yıllarda meslek öğrenmek isteyen her genç mutlaka çarşiyı bulur ve bir ustanın yanında çıraklığa başlardı. Her ustanın yetiştirdiği çırakları bulunurdu. Hepimiz bu elekten geçerek farklı meslekleri öğrendik ve sonrasında başkalarına öğrettik. O dönemlerde Bat Pazarında köylüler çok gelirdi. Atlarını bağlardı. Sonra ürünlerini şimdiki eski Tekel binasının orada hal vardı satarlar ve yemek yemeye gelirdi. Eskişehir Han’ın çevresinde çok fazla Nalbantçılar olurdu. Uzaklardan gelenler mutlaka buraya uğrar ve takımlarını değiştirirlerdi. Semer ve koşum takımları renk renkti. Çarşının her bölgesinde farklı seslerle kurulmuş bir ahenk vardı. Bıçakçılar çarşısı farklı, kuyumcular

farklı, Koza Han deseniz çok yoğun olurdu. Çarşı içerisinde o dönemlerde çok fazla terzi bulunurdu. Çünkü giyim eşyası olarak en elbise diktirilirdi. Yemek olayında zaten herkes lokantada yemek yiyemezdi. Bu bir lükstü. Ama dışarıdan gelenler için bir özenti idi. Esnaf ara ara yemeğini lokantada yiyebilirdi. İyi kazananlar ise genellikle buralarda yerdi. Usta-çırak ilişkisinde en unutamadığım ustamın bana soğan soymasını ve dilimlemesini öğretirken attığı dayaktır. O dayağı yemesem usta da olamazdım yer de açamazdım. Allah ondan razı olsun.”

İlhan Faruk SEVENGÜL 26.03.2019 tarihli görüşme:

“ Babam Ali SEVENGÜL Aktarlık yapmıştır. İlk olarak çarşıya gelmesi ve işe başlaması Tuz Pazarı Çarşısında gerçekleşmiş. Babamın mesleğe başlamasını sağlayan bu küçük dükkân kendisine dedemden kalmadır. Ortalama tarihler dedemin çarşıya gelişi ve mesleğe başlaması ise cumhuriyetin kurulmasından evveldir. Aktarlık mesleği bugün aktar olarak açılan ve çeşitli faydalı otlar ve bitkileri satanlar gibi değildi. Bu meslekle uğraşanlar tıpkı bir doktor gibi ilaç yapmayı bilir hangi bitkiyi ne ile karıştıracağını anlar ve hastasına da buna göre reçete sunardı. Babam buna çok dikkat eder özellikle gelen müşterilerini karşı hassasiyet gösterirdi. Malzemelerimiz genel itibariyle İstanbul’dan gelir veya gidip kendimiz alırdık. Bu yıllarda ulaşım çok kolay değildi. Bazen kötü havalarda ve kış şartlarında günlerce malların gelmediği olurdu. Babam çarşıda usta çırak ilişkisi kapsamında yetişen insanlardan biridir. Tuz Pazarı eskiden Kapalıçarşı dendiğinde Bursa’nın en saygın, varlıklı esnafının da buldukları yerlerdi. Birçok kimsede olmayan malzemeler buradaki esnafta mutlaka bulunurdu. 1958 deki yangından sonra maalesef birçok meslek sahibi ya mesleğini tamamen bıraktı ya da farklı alanlara kayd. İşte burada geleneksel mesleklerimizi icra eden insanların bir kısmı mesleklerini bırakmak durumunda kaldılar. Babam da daha çarşı yanmadan evvel hırdavat ve malzeme işine başlamıştı zaten. Ortalama 70’lere kadar devam etti ve ben sonrasında kurukahveci olarak mesleğe çok farklı bir mecrada devam ettim. Değişen şartlar ve insanların ihtiyaçları, talepleri çarşıdaki satışın ve en önemlisi de mesleklerin ya devam etmesini sağladı ya da sönmesine ve bitmesine neden oldu. Bizim ki babandan sonra maalesef bitti. Bu dönem içerisinde hatırladıklarım Tuzpazarı’nda Kahveci İbrahim Uzsoylu, Aktar Cemal Duraner, Kalaycı Ertuğrul Çelikten, Çuvalcı Tevfik Dağlı vardı. Bu insanlar zaman içerisinde bu işlerini

sürdüremediler. Zaten kalaycılık özellikle bakır malzemelerin devrini tamamlamasıyla yavaş yavaş ortadan kayboldu. Çuvalcılık ise önceden çok değerliydi. Özellikle de koza zamanlarında ve köylülerin çarşıya geldikleri günlerde en çok satın aldıkları ürünlerin başında geliyordu”.

Buradan çıkardığımız netice dönemin şartları ve değişen ihtiyaçların bazı mesleklerin icrasını kolaylaştırıp devamını sağlarken, kimi mesleklerin ise uygulanamaz veya sadece günlük ihtiyacı giderme amacıyla çok dar bir kesimin geçimini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Özellikle geleneksel üretimle ilgili alışkanlıkların bazı teknolojik ilerlemeler neticesinde ustalık dediğimiz asıl icracıları zorladığı ve ortadan kaldırdığı anlaşılmaktadır. Bu da bazı meslek alanlarının kaybolmasına zemin hazırlamaktadır. Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin yenilenen destinasyonlarla devam edebilmesi adına geleneksel dediğimiz meslek icracılarını koruma altına almamız gerekmektedir. Zaten UNESCO’nun Dünya Kültürel Mirası ve Yaşayan İnsan Hazineleleri gibi kavramları da hem kültür turizminin hem de Bursa gibi tarihi ve folklor anlamında kadim bir geçmişi olan şehirlerin dokusunun sürdürülebilirliğini arttıracaktır. Araştırmamıza konu olan ve bu bölümde özellikle Yaşayan İnsan Hazineleleri kapsamında kültürel mirasın değerlerini yeniden ortaya koymak ve insan-mekân-kültür kapsamında çözümlenmeler gerçekleştirmek, meslek icracılarına ulaşmak asıl hedefimizi oluşturmaktadır. Bursa’da araştırma yaptığımız Hanlar Bölgesi ve Kapalıçarşı da bu kapsamda zaten UNESCO tarafından korunma altına alınmıştır. Yaşayan İnsan Hazineleleri adı altında unutulmaya yüz tutmuş mesleklerin yeniden canlandırılması projesi Bursa özelinde Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde uygulanabilecek bir projedir. Bu projeyi geleneksel bilgi olarak tanımlanan ve insanoğlunun hem doğa hem de birbiriyle etkileşimleri neticesinde aktarılmış, ortaya çıkmış ve geleceğe dönük olarak da yaşatılmaya devam eden canlı bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür. Geleneksel bilgi ile deneyimler belleği olan gelenek kültürü Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi’nin mevcut halinde az da olsa yaşamaktadır. Bireysel yaratıcılığın ve kültür mirası taşıyıcılarının özellikle son dört kuşak geriye kadar ulaşılabilir olduğu yapılan görüşmelerle ortaya çıkmaktadır. Bireysel yaratıcılığın özellikle usta-çırak ilişkisi ve Kapalıçarşı’da yaşayan esnaf kültürünün birbirinden etkilenen sosyal kültürel bağları bu yaratıcılığın yaşatma faaliyetini toplumsal bir hale dönüştürmektedir.

Gelenek kültürünün anonimleşmesinin temel nedenlerinden biri yaratma eyleminin ortaya çıkarılmaması veya kayıt altına alınamaması olarak görünmektedir.(Özdemir, 2018, s.3) Nitekim geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin yazılı- basılı kültüre yansıyanları değerli, önemli ve bilimsel, köken bağlamı olan sözlü kültürde yaşatılan bölümün ise önemsiz olarak nitelenmesi de zira yazılı-basımın geleneksel kültürlerin ve bilgilerin aktarılmasında ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. (Özdemir, 2018, s. 8)

Geleneğin kültürel ekonomik boyutunun geç fark edilmiş olması veya diğer açıdan bunun geleneği zayıflatma, etkisizleştirme, değerini düşürme olarak algılanması bugün Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde birçok mesleğin ömrünün tamamlanmasıyla sonuçlanmıştır. Çağdaş gelişmelere yeterli ölçüde dönüşmeyle karşılık veremeyen birçok icracı yok olup gitmiştir. Bugün Cumalıkızık tarihi koruma bölgesinde dahi geleneğin iç ve dış dinamiklerin etkisi ile ne ölçüde değiştiği, ürünlerin farklılaştığı anlaşılmaktadır.(Pamukcu,2015) Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde yaratma ve mesleklerin aktarılması gibi hususlar ürünler, aktörler, gelenekler ve kültürler arası etkileşim vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bunlardan aktörlerin birçoğu günümüzde yaşamını yitirip giderken geri de bir icracı bırakmamış, geleneklerin çoğu unutulmaya yüz tutmuş, kültürler arası etkileşim ise bugünkü yaşantımızda farklı varyasyonlarla yaşamaya devam etmektedir. (Özdemir, 2018, s. 3) Bu aktarımlar gelenek kültürünü, geleneksel bilgi ve deneyim belleğini özellikle kentliler tarafından keşfedilmesini sağlamakta ve dolayısıyla da gelenek kültürünün özünü oluşturan geleneksel bilgi ve deneyimlerin önemini ve değerini ortaya çıkarmaktadır. (Özdemir, 2018, s. 8)

Halk Ekonomisi (üretim-tüketim-pazarlama), halk sanatları, halk zanaatları olarak ifade edilen ve tanımı 'Halk Bilgisi' olarak yapılan geleneksel bilgi Bursa Hanlar Bölgesi ve Kapalıçarşılarında bugün farklı dinamiklerin etkisiyle ayakta durabilmektedir. Özellikle Cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda küçük işletmelerin el yordamıyla ürettiği birçok geleneksel eşya üretiminin ekonomi içerisindeki payının çok fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kapalıçarşı'daki iş kollarını incelediğimizde de birçok mesleğin bu üretim alanlarından beslendiği ortaya çıkmaktadır. Bugün için bölgede üretim çok sınırlı, genel olarak dışa bağımlı olarak devam etmekte iken; tüketim ve pazarlama ise aynı şekilde hatta artarak canlılığını sürdürmektedir.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde yapılan mülakatlarda genel olarak yaşamdaki birçok değerın kültür ve ekonominin bileşimi ile ortaya çıktığı neticesine varılmaktadır. Buradaki meslek icracıları 1900'lü yıllardan itibaren yani ikinci, üçüncü kuşak ailelerinin yaşadıkları kültürel değişimi aktarıırken kimi zaman bir mutaf satıcısı, kimi zaman çuvalcı, kimi zaman da kalaycı olarak zaman içerisinde değıştiklerinden söz etmektedir. En son gelinen noktada ise bu mesleklerin kültürel ekonomik değışim sonucunda bugün çok daha farklı kültür değerlerine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Aslında gelenek kültürünün yaşamın bütün alanlarına ne şekilde bir etkisinin olduğu sonucu da buradan çıkarılabilmektedir. Geçtiğimiz yüzyıl ve içerisinde bulunduğumuz bu yüzyılda bilgi teknolojileri ve dijital sanal teknolojilere bağılı olarak değışen hayatın geleneksel bilgi ve deneyim belleğine daha fazla değer verdiği bunun artarak devam edeceği anlaşılmaktadır.

Kent kültüründe yaşayan insanların geleneksel ürün ve bunların taşıyıcılarına duyduğu merak son dönemlerde artan olgulardan biridir. Özellikle organik ve doğal beslenme gibi tüketim alışkanlıklarının geçmişte olduğu gibi gerçek ürünlere ulaşma isteğı son dönemde çok fazla artmıştır (Özdemir, 2018, s. 3). Zira Diğer taraftan doğal, organik veya geleneksel ürünler e-ticaretin temel kalemlerinden biri haline gelmiştir (Özdemir, 2018, s. 20).

Bunlara ek olarak yine UNESCO'nun SOKÜM sözleşmesi alanında oluşturduğu halkbilimi kadrolarında 'doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar' konulu tanımlamalarına uygun olarak Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi kapsamında bölgenin şu alanlarda değıştiğı ve dönüştüğü de söylenebilir. Halk bilgi ve inanışları, halk hekimliğı, halk mutfağı, halk ekonomisi, halk taşımacılığı ve haberleşme teknikleri olarak öne çıkmaktadır. Bu başlıklarla ilgili özellikle bölgede yapılan araştırmalar ve mülakatlar sonucunda çok fazla değışim yaşandığı, kültürel ekonominin ve dijital kültürün bu alanların dönüşümleri konusunu hızlandırdığı sonucu çıkmaktadır. Halk belleğı gelenek kültürünün bazı meslek alanlarında çok az icracıyla devam ettiğini somutlaştırmaktadır. Bugün organik ve doğal yaşam adı altında yeniden canlandırılmaya çalışılan gelenek bilgisi yaşayan son icracılarla yapılan mülakatlarda pek de istendiğı şekilde sonuç vermediğı fikrini oluşturmaktadır. Çarşının kendine has ahlakının, kültürünün, inanışlarının, mutfağının olduğunu ve bunun bütüncül olarak

çarşı içinde yaşandığını icracılar ifade etmektedirler. Örneğin bir Hıdrellez geleneğinin dahi çarşıya çok fazla hareket getirdiğini tüm esnafın birbirleriyle yarıştıklarını ifade etmektedirler. Bu da aslında halk inanışı dediğimiz gelenek kültürünün yansımalarını ortaya koymaktadır. Kalfalara kuşak bağlama geleneğinin de geleceğin meslek icracılarının hayatına yön verme açısından bir halk inanışı ve geleneği olduğu unutulmamalıdır.

Kapalıçarşı'nın bu boyutta köklü bir kültürel belleğinin olması çarşı içerisindeki ahilik teşkilatına benzer bir yapılanmanın olması durumunu da düşündürmektedir. Temel olarak öncelikle Türk töresine, İslamiyet'in yaşayış biçimine ve değerlerine, eski Türk inanış ve yaşayışına uygun bir sistem olarak tanımlanabilir. Toplumun en küçük yapısı aileden başlayarak bütüncül olarak her kesime yansıyan ve birlik beraberliği güçlendiren, sosyal, kültürel yapıların birbiriyle hemhal olmasını sağlayan bir mekânizma gibidir. Kökleri Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan köklü bir gelenektir.

Özellikle Bursa Hanlar Bölgesi ve Kapalıçarşılarında usta çırak ilişkisinin hem mesleki hem de ahlaki anlamda yetiştirilmeleri süreci bu sistemin kültürümüze kattığı en önemli değerdir. Çarşı içerisinde yapılan mülakatların birçoğunda bu ahlakla yetişen meslek icracılarının yine yetiştikleri gibi kalfa ve çırak yetiştirme konusunda birbirleriyle mücadele ettikleri anlatılmaktadır. Uygulamalı olarak devam eden bu süreç Bursa Kapalıçarşılarının tarihsel ve kültürel belleğinin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Çarşı esnafının anlatımlarında bir ustanın yanında yetişen çırakların kesinlikle ahlaki olarak da en üst düzeyde yetiştikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunlar konuşma, oturma, yemek, adab-ı muaşeret, saygı, büyük-küçük ahlakları olarak sıralanabilir (Taner, 2009: 9).

Ahilik teşkilatının eğitim başlığı altında incelenmesi özellikle burada yetişen kalfa ve çırakların çarşıda bir okul geleneğinde eğitim gördükleri gerçeğini de ortaya koymaktadır. Örneğin Bursa Kapalıçarşılarında genel olarak 1950-1990 yılları arasında aktif olarak sürdürülen bir gelenek vardır. Bu geleneğe göre bir usta yanındaki kalfasını yetiştirdikten sonra kuşak bağlama eğlencesi düzenlenmektedir. Bu eğlenceden sonra eğer ki kalfa kendisine bir işyeri açmak istiyorsa ustası ona her konuda yardımcı olur özellikle de bu işyerinin açılmasına da vesile olmaktadır. Bu da bir insanın bütün

hayatına etki edecek bir eğitim sürecinin mesleki anlamda bir sonuca varmasının son noktasıdır. Bu yaklaşım kültürümüzde ‘Ham olanı pişirmek, toy olanı olgunlaştırmak’ yaklaşımıyla da teşbih edilebilir. Ustaların genel gayesi ailesine, topluma, milletine faydalı aynı zamanda da öğrendiği mesleği sürdürerek bir gelenek icracısının daha aralarına katılmalarını sağlamak olarak açıklanabilmektedir.

Ahilikte temel olabilecek esaslardan bir tanesi de müşteri değeri yaklaşımı olarak açıklanabilir. Birlikler ürünlerin hangi oranda veya ne kadar üretilebileceklerine dair tespitlerini sürekli olarak yanlarına gelen ve ihtiyaçlarını karşıladıkları müşterilerin isteklerine göre belirlemektedirler.

Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesinde tarihi bellek sürecinde bunun en somut örnekleri kozaların satış dönemi, düğün mevsiminde yorgancılardan, kunduracıların, manifaturacıların en yoğun oldukları mevsimde önceden yapılan isteklere göre üretebilecekleri ürünlerin sıralamasını işte bu değer anlayışına göre hesap etmektedirler (Bayat, 2019, s. 1-16).

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi’nde yaptığımız genel görüşmelerde esnafın birbiriyle olan yardımlaşmalarının, birbirinin dükkânına göz kulak olmasının, bir gün dükkâna gelmezse ne olduğuna dair hemen bir heyet kurularak durumun öğrenilmesinin sağlanması, düğün ve davetiyelerde maddi-manevi mutlaka yanında olduklarını hissettirme gibi fütüvvet ruhlu yaklaşımlar çarşı içerisindeki itimadı arttırırken Ahilik geleneğini de bu süreç içerisinde canlı tutmuştur. Sistem çarşı içerisinde aslında dürüst, edepli, faziletli ve mütevazı insan tiplemesinin oluşmasına vesile olmuştur. Bugünlerde geçmişteki günleri yaşayan eski gelenek temsilcileri yaşanan gelenek dönüşümünü olumlu olarak yorumlamamaktadırlar.

İlhami DAĞLI: 27.03.2019

“ Bedesten çarşısında yıllarca çalıştım ve kuyumculuk yaptım. 1958 yangınından sonra belediye bizleri geçici olarak Setbaşına yerleştirdi. Bedesten yangından sonraki yenileme çalışmalarında kuyumcu olarak dizayn edildi. O dönemlerde çarşı içerisinde farklı meslek gruplarında çok fazla insan vardı. Bunlar bugün artık yok. Örneğin o

dönemde çorapçılar, çamaşırcılar, muşambacılar, çemberciler olarak söyleyebileceğim ve bugün neslin çoğunun bilmediği meslek grupları vardı. Çarşı içerisi farklı zamanlarda işlevsel olarak çeşitli şekillerde kullanılmış. Osmanlı zamanında buraya dışarıdan gelen insanlar atlarını bağlamak üzere kullanmışlar. Cumhuriyetten sonra ufak tefek ziynet eşyalarının tamir edildiği bir yer olarak kullanılmış. Eskiden esnaf içerisinde saygı üst seviyedeydi. Herkes birbirinin ticaretini kollar kimse mağdur edilmezdi. Aynı maldan eşya satanlar aynı fiyattan satar nasip kiminse müşteri ilk ona gider, eğer siftohu yaptıysa birisi ikinci ürünü satmaz diğer arkadaşına yönlendirirdi. Şimdiki duruma baktığımızda ise herkes kendi çıkarının peşinde koşmaktadır. Önceden Bursa içerisinde veya köylerden gelen insanlar bütün ihtiyaçlarını burada hallederlerdi. Şimdi esnafın çoğu başka merkezlere kaydı. Bedesten de önceden Ramazan ayında mutlaka bir gün bütün esnaf toplanır ve iftarını beraber yapar, sonrasında da yine birlikte vakit geçirir, bazen eğlenceler düzenlenirdi. Bizim çocukluğumuz Hacivat ve Karagöz gösterilerini özellikle de Pınarbaşı'nda izleyerek geçti. Bütün arkadaşlar toplanır mutlaka katılırdık. Çocuklarımızı da yıllarca götürdük. Şimdi bunlar sanki Bursa'da yaşanmamış gibi ortadan kayboldu. Bu alışkanlıklarımızı artık maalesef kaybettik. Çarşıda mesleki eğitimimizi usta seviyesine gelene kadar sabırla çırak olarak ustalarımızın yanında yetişerek aldık. Zaman oldu fırça yedik, zaman oldu övgüler aldık. Babamızdan daha çok hürmet gösterdiğimiz insanlardı. Çarşının geleneğine herkes saygı gösterirdi. Usta-çırak ilişkileri her dükkanda eksiksiz yaşanır, mesleki eğitim buralarda tamamlanırdı''.

İlhami Bey ile yapılan mülakattan da çıkarılabilecek bazı sonuçlar bulunmaktadır. Öncelikle çarşı içerisindeki Ahilik yapılanması benzeri bir geleneğin özellikle 1990 yıllarına kadar devam ettiği sonucuna ulaşılabilir. Ahilik yapılanmasının geleneksel özelliklerine uygun olarak buradaki esnafın da kendi kültür belleğini oluşturduğu gözlemlenmektedir. Dürüst, ahlaklı, yardımsever insan yetiştirme geleneğinin o dönemde çarşı içerisinde sürdürüldüğü neticesine varılmaktadır. Gelenek temsilcilerinin çarşı içerisindeki durumları bu dönemde birbirleri arasındaki sözlü kültür geleneğinin de devam etmesini sağlamıştır. Sözlü kültür unsurlarının yaşatılması, aktarılması, uygulama alanında yaşayarak gelişmesi UNESCO'nun kültürel miras yaklaşım ve sözleşmeleriyle de uyumaktadır. Çarşı içerisinde esnafın özellikle ramazan

eğlencelerinde Karagöz ve Hacivat gibi ulusal bir imgemizin de dönem içerisinde çoklukla yer alması bu geleneğimizin yaşatıldığı fikrini güçlendirmektedir.

‘Geleneksel, Otantik, Yöresel’ gibi tanımlamalar günümüz kültürel ekonomik pazarının sıklıkla kullandıkları sözcüklerdir. Bursa Kapalıçarşılarında geçmişte canlı olarak birebir insanların uyguladıkları ritüeller bugün yerelin değerlendirilmesi ve irdelenmesi neticesinde daha da kıymetlenmektedir. Ramazan aylarında düzenlenen Karagöz ve Hacivat eğlenceleri kültürel bir etkinliğin zaman içerisinde uğradığı değer kaybını göstermektedir. Kültürün maddi bir unsur; aynı zamanda kültürel bir güç olarak görünmesiyle beraber ‘Geleneksel, Otantik, Yöresel’ gibi kavramlar bugünün en çok aranan kültür değerleri olarak değerlendirilebilir. Kitleleşen toplumda geleneksel kültürler sıklıkla kullanılmaktadır.

Tüketim kültürü olma yolunda ilerleyen toplumumuzda her unsur kültürel, ticari tüketim alışkanlıkları oluşturma yönünde baskı yapmaktadır. İşte bugün Kapalıçarşı’da yaşanan durum bu tanımlamaya uygundur (Özdemir, 2008, s. 1-10).

İnavasyon kültüründe sürekli olarak farklılık ve değişim milli kültürün ve ulusal farklılıkların korunduğu ulusal belleklerden azami derecede faydalanmayı zorunlu hale getirmektedir. Çarşı esnafıyla yapılan mülakatların genelinde milli kültüre sahip çıkma noktasında çok fazla şikâyet ve değerini koruyamama durumları anlatılmaktadır. Neticede inavasyon kültüründe belli alanlarda pek de başarılı olamadığımız sonucu çıkmaktadır. Karagöz ve Hacivat gibi bir imgemiz bugün gereken değeri görmemektedir. Böyle bir belleğe sahipken ve Bursa kültürünün temel yapılarının başında böyle bir değer var iken kültürel ekonomik tasarım ve üretim faaliyetlerinin temellerinden birini de bu sahip olduğumuz bellek oluşturmalıdır. Karagöz ve Hacivat temelinde oluşturulan tiyatro oyunları, gösteriler, tasarımlar, kitaplar, kataloglar, dergiler, kısa filmler, oyuncaklar, sergiler, radyo televizyon programları gibi birçok dinamik bu bellekten beslenmektedir. Sözlü kültür değerlerinden hareketle hazırlanan tüm oyunlar sözlü kültür geleneklerine yeni icracılar ve sanatçılar kazandırmaktadır. Her ne kadar bu gelenek temsilcileri azaldıysa da bugün Pirinç Han, Koza Han, Tuz Han, Balibey Han gibi çarşı merkezlerinde geleneği devam ettiren sanatçılar bulunmaktadır (Özdemir, 2008, s. 1-10).

Her kentin kendi kültürel belleğinden istifade ederek kent belleği ve imgeleriyle kültür ekonomileri ve endüstrileri arasında bir bağ kurulabilmektedir. Buradan özgün bellekten hareketle her kentin kendi ekonomik ve kültürel belleğini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Zaten kentlere bu kimliği veren değerlerin başında kültürel bellek kökenli unsurlar gelmektedir. Mevlana Konya için ne kadar önemli ise Karagöz ve Hacivat'ında Bursa için aynı kültürel değere sahip olması gerekmektedir. Bu kapsamda Bursa'da Karagöz kukla ve gölge oyunları festivali geleneksel olarak düzenlenmektedir. Bu etkinliklerin içerik zenginliklerinde tasvir, kukla tiyatrosu, ritüeller, dans benzeri gösteriler, tiyatro gösterileri genel olarak oluşturmaktadır. Bu çalışma alanları daha da zenginleştirilebilir. Bursa kendi kent kimliğini Karagöz ve Hacivat imgesi üzerinden sağlam bir zemine oturabilir. Bursa Kapalıçarşılarında yapılan değerlendirmelerde her yıl bayramlarda ve Ramazanlarda mahallelerde ve özellikle de Pınarbaşı mevkiinde bir gösteri merkezinin oluşturulduğu ve bu sanatın icra edildiği birçok insanın da burayı ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bugün devam eden Karagöz kukla ve gölge oyunları festivali aslında gelenek ve moderniteyi de buluşturmaktadır. Bu tür şenliklerin uluslar arası olması hem kentin kültürel belleğinin tanıtılmasına değer katmakta; hem de bu imgelerin ne kadar iddialı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesinde kültür turizminin geliştirilebilmesi adına Hacivat-Karagöz oyunlarının haftanın, ayın veya yılın belli tarihlerinde sürekli olarak icra edilmesi bu imgemize ve belleğimize çok daha fazla değer katacak, işlevselliğinin sürmesine yardımcı olacaktır.

Hacivat ve Karagöz gibi imgelerin kent belleğine yapacakları katkının yanında ulusal olarak bilinmesi, tanıtılması bu değerlerin ülke çapındaki farkındalıklarını da arttıracaktır. Bugün Bursa'da genel anlamıyla Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin bilindiği kadar Hacivat ve Karagöz imgesi daha az bilinmekte tanınmaktadır. Yani kültürel bellek olarak ana öge konumunda henüz değildir. Tabii ki ana imgeler bir kentin kültür turizminin de yabancıya kente gelmesini yan imgeler ise kentte daha fazla kalması sonucunu ortaya koymaktadır. Hacivat ve Karagöz imgeleri marka şehir tanımını Bursa'ya kazandırabilecek önemli bir kültürel bellektir. Bu marka Bursa'yi dolayısıyla da Türkiye'yi markalaştırmaktadır. Tüketim kültürünün temelini oluşturan ve satın alınan markalar ve onların anlamlarıdır. İşte Hacivat ve Karagöz gibi bir imge

de şehre önemli avantajlar sağlamalıdır. Bu istikamette yapılacak her türlü yatırımın Bursa'ya geri dönüşüm sağlayacağı unutulmamalıdır (Özdemir, 2008, s. 1-10).

Bir kentin kimliğinin ve kültürünün ekonomik değer ve markaya dönüştürülen imgelerle sağlanabileceği fikri önemlidir. Bu yönüyle Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesinin kültürel ve ekonomik dönüşümünü düşünürken imgelerin bu dönüşümü hızlandırdığı sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşüm çok yönlü ilişkilerle sağlanmaktadır. Kent belleğinin bilinirliği, zenginliği ve işlenmişliği kentin bütün değerlerinin, imgelerinin tanınmışlığı yörenin yerel ve uluslar arası platformlarda bilinirliğinin artması yönündeki ivmeyi hızlandıracaktır.

Örneğin tarih ve kültür kenti olarak İstanbul Uluslar arası arenada ne kadar bilinebiliyor ve markasını tanıtabiliyorsa Bursa şehri de tüm dinamikleri ile bu markalaşmayı sağlayabilmelidir. Önemli olan marka kent kavramını doğru değerlere ve imgelere dayandırarak sağlayabilmektir. Avrupa bu hususta birçok çalışmayan fabrikalarını kapatıp dönüştürerek kültürel ekonomik alanlara dönüştürmüş kültürel piyasadaki güç dengelerini ve rekabeti de kendi lehine arttırmıştır.

Bursa'da Hacivat ve Karagöz imgesinin daha çok tanıtılabilmesi düzenlenen bir festivale bağlanmamalıdır. Bu alanda kültür turizmi kapsamında tanıtımlar, turlar, sergiler, kısa filmler, ücretsiz seyahat programları ve benzeri etkinlikler tasarlanmalıdır. Geleneğin geçmişle bağlantılı olarak gelecek adına düzenlenebilecek bir yapı olduğu ana fikri hiçbir zaman akıldan çıkmamalıdır. İşte Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesinde kaybolan her türlü meslek ve gelenek temsilcisi kentsel belleğin ve kültürel belleğin korunabilmesi, kayıt altına alınması gerekmektedir. Her türlü değer küçüklüğü tartışılmadan veriye dönüştürülerek belleğe kaydedilmesi önem arz etmektedir.

Bursa'yı diğer şehirlerden ayıran değerler ve imgeler kentin sahipleri tarafından oluşturulmaktadır. Bursa'da Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi mekânlar olarak yaratılırken, çarşı esnafı, kültürü, geleneği, el sanatları, imgeleri de mekânın sahiplerini ve belleğini ortaya çıkarmıştır. Her kente bir kimlik kazandıran aktörler bulunmaktadır. Bursa şehrine bu kimliği kazandıran aktörlerin başında da Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi gelmektedir. İmge olarak ise Hacivat ve Karagöz kültürel belleğin en başında

gelen değerlerdir. Bazen kentler bir edebiyat eserinin kahramanı olabilmekte ve metafora dönüşebilmektedir. Tanpınar'ın Bursa da Zaman, Mehmet Akif'in Bülbül gibi şiirlerinde bunların örneklerini Bursa adına görmek mümkündür (Özdemir, 2008, s. 1-10).

İlyas DEMİR 06.03.2019 (Kapalıçarşı Çerçicilik, Manifaturacılık)

“ Bursa Kapalıçarşısı ile tanışmam öğrencilik yıllarım olan 1958 yılında gerçekleşmiştir. Önceleri öğrenci olduğumdan çarşıda esnafların dükkânları arasında işportacılık yapıyordum. Bu yaptığımın ismi o dönemlerde Çerçicilik olarak adlandırılıyordu. Esnaflar genellikle küçük olduğumdan ve öğrenci harçlığımı çıkarmak istediğimden beni kollarlar, yer verirlerdi. Çarşıda o dönemlerde oduncular, demirciler, yoğurtçular, helvacılar, mutafçılar, kalaycılar, tenekeçiler vs. çok fazla meslekten insan bulunmaktaydı. Bir esnaf dükkânında mutlaka çırak yetiştirir bu süre zarfında da mesleki anlamda her şeyi yetiştirdiği insana öğretirdi. Aynı öğrenme tezgahından benim kuşağında büyüyen ve çarşıda yetişen herkes geçmiştir. Bu usta-çırak ilişkisi yaşaması gereken bir gelenek iken kuşaklar arasında belli bir dönemden sonraki iletişim ve öğrenme çok azaldı. Bunda hem gençlerin ilgisizliği hem de değişen şartlar çok etkili oldu. Yardımlaşma ve dayanışma hayatımda bir daha şahit olamadığım seviyedeydi. İnsanlar mutlaka birbirlerini sorarlar ahvallerini dinlerlerdi. Kimin bir şeye ihtiyacı olsa mutlaka esnaf arasında ihtiyaç giderilir ve çarşı içerisinde sözü dinlenen bir abimiz tarafından kendisine ulaştırılırdı. Çarşı bu dönemde çok güvenilirdi. Çok az hırsızlık durumuna şahit oldum. Kolay kolay böyle şeyler olmazdı. Herkes gönül rahatlığı ile alışverişini gerçekleştirirdi. Çarşı içerisinde Ramazan ayları çok renkli geçer geç saatlere kadar dükkânlarımız açık dururdu. Eğlenceler düzenlenir hep beraber iftarımızı yapardık. Herkesin mutlaka birbirinden haberi olurdu. Zaten bir terslik olursa haber almak için oraya çıraklar yollanırdı. Çarşıda sözü dinlenen, tavsiyelerine uyulan mollalarımız da vardı. Sözleri dinlenir, sohbeti herkes tarafından hoş görülürdü. Komik nükteleri olur, fıkralar anlatırdı. Bunlardan benim hatırladığım Mustafa Turgut amcaydı. Çarşı içerisindeki eğlencelerde o dönemde Tahtakale'de âşık atışmaları da olurdu. Bu atışmalarda çok keyifli zamanlar geçirirdik. Bu dönemlerde öğrenilen her şey çarşıya dair bizim ahlakımızı şekillendiren değerlerdi. Şimdi bunlara ait çok az şey kaldığını görebiliyorum”.

Yusuf Bey ile yaptığımız mülakattan çıkardığımız bazı sonuçlar ve çözümlerler şunlardır. Öncelikle sözlü kültür belleğinin çarşı içerisinde tanınan, bilinen ve sözleri kabul edilen gelenek temsilcileri tarafından devam ettirildiği yönündedir. Bunlardan bir tanesi de molla olarak tanınan kişidir. Anlatıların birinci sözlü kültürde önemli olmasının nedenlerinden biri Ong' un Sözlü ve Yazılı Kültür de söz ettiği gibi birincil sözlü kültürlerde bilgi, incelikli soyut safhalarda işlenemez. Sözlü kültürde ise böyle bir kategori geliştirilemediği için bu tür gelenek taşıyıcıları öğrendiklerini, bildiklerini düzenleyerek iletmek amacıyla özellikle insan merkezli öyküleri kullanmaktadırlar. Zaten sözlü belleği sağlam kılan ve yöntemlerinin olgunlaştığı yerler bir anlatının olay örgüsü ve sözlü kültürde aldığı şekil olarak açıklanabilmektedir. Bahsedilen bu şekil günümüzde oldukça farklı şekilde uygulanmaktadır (Ong, 2014: 165-166).

Burada da Bursa Kapalıçarşılarında molla tiplmesiyle esnaf arasında saygı gören ve benimsenen bir gelenek temsilcisinin sözlerinin içerisine fıkraları, tekerlemeleri ve nasihatleri ekleyerek aktarımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Aslında sözlü kültür dediğimiz olgunun modern dilin kurucusu Ferdinand de Saussure'nin tanımlamalarında her türlü sözel iletişimin ilk başta konuşmaya dayandığını belirtmektedir. Konuşmaya dayalı bir sözlü kültür belleğinin bu kadar hareketli bir mekânda sürdürülebilir icra ortamları oluşturması da gayet normaldir. Modern dönemde üstünde çok durduğumuz ve değerlendirmelerimizi bu merkezde yaptığımız yazı için Saussure'nin yazıyı düşüncenin sözel anlatımını farklı kılan bir teknik değil, aksine konuşmayı tamamlayan bir parça olarak değerlendirmesini unutmamak gerekir (Ong, 2014: 17).

Mehmet Bey'in söz ettiği âşıkların atışması geleneği ile ilgili olarak ise Âşıklık geleneğinin geleceği konusundaki değişim ve dönüşüm sürecini hatırlamak yerinde olacaktır. Bu geleneğin geleceğine dair özellikle Fuat Köprülü, Cahit Öztelli, Mehmet Halit Bayrı gibi bilim adamları dahi yıllar evvelinden geleceğine dönük durumu pek iyimser görmemişlerdir. Aynı konuyu Dilaver Düzgün 'Âşıklık Geleneğinin Değişim Dönüşüm Sürecinde Barış Manço Olgusu' adlı yazısında da tafsilatlı olarak söz etmektedir. Bu araştırmacılar geçmişin kültürünü ve geleneğini taşıyan ve yaşatan bu ustaların gelecekte hatıra olacak kalacağını, son dönemlerde yetişenlerin ise taklitten öteye gidemeyeceklerini ifade etmektedirler (Teke, 2016, s 91-97).

Elektronik ve Dijital Kültür geleneğinin son dönemlerde artan popülaritesi âşıklık geleneği gibi kültürlerimizi zaman geçtikçe değiştirmekte, dönüştürmektedir. Bursa’da bugün Tahtakale Çarşısı’nda önceden devam eden âşıklık geleneğine dair yalnızca günümüzde çay evi olarak kullanılan bir mekân bulunmaktadır. Âşıklık geleneğindeki dönüşümle ilgili olarak yozlaşma adı altında tanımlamalar yapanlara karşılık olarak Nebi Özdemir şu şekilde karşılık vermektedir. Öncelikle klasik yapı ile ilgili savunma yapanlara bu dönemin hangi zamana tekabül ettiğini ve ne şekilde karar verdiklerini sormaktadır. Bu durumu ifade ederken ki tanımlamasında ise “*Donmuş gelenek savunucularının yeni yorumlar olmadan geleneğin nasıl geliştirildiği ve yaşatıldığı sorularını da yanıtlamaları gerektiğini*” ifade etmektedir (Teke, 2016, s. 91-97).

Bugün Bursa Kapalıçarşılarında âşıklık geleneğine dair toplantılar yaşanan değişimin ve dönüşümün boyutlarını ortaya koymaktadır. Farklı yerlerde ve mekânlarda âşıklık geleneğini sürdürme ve aktarma olarak devam eden kültür aktarıcıları mutlaka bulunmaktadır. Kapalıçarşı’da ise geleneğin gelecek kuşaklara aktarılabilmesiyle ilgili olarak ciddi bir eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikli olarak aktarıcılar ve aktarılanlar olarak adlandırdığımız grupların varlığı ile ilgili olarak sıkıntılar bulunmaktadır. Elektronik ve Dijital Kültür çağı böyle bir talebi ve oluşumu farklı yapılara yönlendirdiği sonucu söylenebilir. Nasıl Kapalıçarşı içerisindeki dükkânlarda usta-çırak ilişkisi ile yetişen gelenek temsilcileri bulunduğumuz zamanda azalarak ortadan kaybolma tehlikesi ile karşı karşıyaysa; aynı durum âşıklık geleneğindeki usta-çırak ilişkisinin aktarım problemi, aktarıcı yetiştirme problemi olarak analiz edilebilmektedir. Kapalıçarşı özelinde yapılan mülakatlarda çarşı içerisindeki çarşı kültürünün azalmasının en önemli sebeplerinden birisi bu işi yapacak genç kuşakların olmayışı; dolayısı ile geçmişte olduğu gibi usta-çırak ilişkisinin son dönemde icra edilememesidir. Yeni yetişen neslin geleneği bir kazanç ve kazanım olarak görmeyerek geleceğe dönük yatırım yapmaması en önemli sorun olarak belirtilebilir. Bunlardan hareketle âşıklık geleneğinin günümüzde yaşadığı dönüşüme karşılık olarak yerel yönetimler müzecilik adı altında bu geleneği günümüzde farklı varyasyonlarla yaşatabilme gibi farklı seçenekleri değerlendirmelidir.

Âşıklık geleneği ve Hacivat Karagöz imgelerinin kent yaşamında daha aktif olarak icralarına devam edebilmesi bu kültür belleğinin çevresindeki insanların sayısını

arttırmakta, uygulama alanının genişletilebilmesi adına yazısı-görsel-dijital medyayı aktif kullanarak farklı bir çekim gücü oluşturmaya bağlı olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır.

İrfan BEŞER 11.03.2019 (Fidan Han, Tuz Han)

“ Çarşı kültürümüz dedemden ve babamdan gelmektedir. İlk çarşıda dükkânımızın olması 1926 senesine aittir. Babam çarşı içerisinde ilk olarak ipçilik ve urgan gibi ürünlerin satışı ile başlamıştır. Babamın çarşıya girişi çırak olarak gerçekleşmiş ustalığını da mesleğini de çarşıdaki ustalarından bizatihi öğrenmiştir. Sonrasında ise onun çırağı olarak kendim yetiştim. Babamdan öğrendiklerimi mesleğimde uygulamam bana yıllarca ekmeğini yediğim mesleğimi öğretti. Zaman içerisinde aynı gelenek hem devir daim döngüsünde devam etti. Bu dönemlerde yangından önce çarşının görüntüsü oldukça farklıydı. Seyyar satıcıların farklı ürünler sattıkları yerler olurdu. Yangından sonra ise çarşının şekli ve görüntüsü değişmeye başladı. Yangın çarşıdaki ekonomik düzeni çok değiştirdi. Babam yangına dek urgancılık işinde kendini geliştirmiş yangından sonra ise ambalaj işine de girmiştir. Babamdan sonra ise ben 1972 de Tuz Pazarı'nda zücacıye işine başladım. Bu mesleği gücümün yettiği 2003 yılına kadar devam ettirebildim. Kapalıçarşı Bursa'da o zaman her türlü ticaretin merkeziydi. Ne ararsanız bulmanız mümkündü. Şehir dışından gelenler, köylüler çarşının ihtiyaçlarına uygun olan kısımlarını ezberle bilirdiler. Özellikle İstanbul'a mal almaya gidemeyen diğer illerden gelenler ihtiyaçlarını Bursa'da görürlerdi. Bursa'da hanların ve çarşıların hepsinin de farklı hatıraları isimlerinin geldiği öyküleri bulunmaktadır. Örneğin Koza Han da Haziran ayında mahşeri kalabalık görürdük, Pirinç Han da önceden gıda ürünleri satılırmış, İpek Han da tekstil ürünleri, Tuz Han da ise çocukluğumdan hatırlıyorum Tuz Çuvalları bulunmaktaydı. Her türlü ihtiyaç çarşı içerisinde tespit edilir, temini yapılır ve ihtiyaç sahibine teslim edilirdi. Çarşıya köylerden gelen köylülerin çoğu atlarıyla ve at arabalarıyla ulaşımı sağlardı. Ulaşım imkânları çok kısıtlıydı. İstedığımız zaman İstanbul'a gidemezdik. Bir esnaf gidiyorsa diğerleri de ihtiyaçlarını ona yazdırır, giden kişi herkesin yazdırdıklarına göre orda gezer ve talepleri bırakırdı. Bu mallar eğer havalar kötü değil vapurlar çalışıyorsa çoğu zaman birkaç günde bazen ise haftalar alabilirdi. Köylerden gelen insanlar çok sıkıntılı zamanlar yaşardı. Özellikle kışları Bursa'nın hem merkezinde hem de köylerinde oldukça sert geçerdi. Ulaşım

imkânları kısıtlı olduğundan merkeze gelmek oldukça güçleşirdi. Araba bulmak çok mümkün olmazdı. Bizde Orhaneli ilçesinden olduğumuzdan mecbur kalmadıkça kışın köye gitmezdik. Bu dönemlerde Sus otobüsleri vardı ve yazihaneleri de bizim Tuz Pazarında bulunmaktaydı. Bu otobüsler yolcu taşımacılığında oldukça etkindi. Şimdiki ulaşım imkânları ve yollar geçmişle karşılaştırılacak boyutlarda değil. Çarşı içerisindeki birlik beraberlik yıllarca devam ettikten sonra yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Esnaf arasına daha fazla kazanma hırsı girince samimiyette beraberlikte kalmadı. Önceden Kapalıçarşı tüm herkes için bir cazibe merkezi olarak bilinir tüm ihtiyaçlar, dostluklar, arkadaşlıklar, eğlenceler ve birliktelikler buralarda yaşanırdı.”

İrfan Bey ile yapılan mülakattan çıkardığımız sonuçlardan biri öncelikle Bursa merkezine ulaşım ile ilgili sıkıntıların geçmişte oldukça fazla olması hakkında olacaktır. Kentlerin zaman içerisinde gelişmesi, değişmesi, yenilenmesi ve imkânların da çağa uygun alternatifler sunması neticesinde tercihler ve araçlar da değişmiştir. Ulaşım konusu hem sosyal hem de kültürel anlamda bütün toplumsal yapıyı, ticareti, hayatı değiştirmektedir. Kültür değişmelerinin ana bileşenlerinden biri de ulaşımın kültürü değiştirmesi, dönüştürmesi olarak açıklanabilir. Buna örnek olarak sınırları ve yerleri ülkemizden de geçen İpek ve Baharat yollarıdır. Ulaşım hem kırsalı kente bağlaması açısından hem de kent yaşamını geleceğe dönük yatırımların zenginleşmesi yönüyle etkilemiştir. Bursa da özellikle 1970’li yıllardan sonra kırsaldan kente yaşanan göçler üretim-tüketim alışkanlıklarını, yapılaşmayı ve ulaşım hizmetlerinin geleceğini de arttırmıştır. Kurulan sanayi odaklı fabrikalar işçi göçünün yaşanmasına neden olmuştur.

Bu doğrultuda ülkemizde 1950’li yıllardan sonra ulaşım faaliyetlerine yapılan yatırımların öncelikle karayoluna yapılması nedeniyle kırsal bölgelerden kente göçler yaşanmıştır. Bunun neticesinde de tüketim toplumlarının oluşmasında yerlilerin kente taşınmaları ve yeni üretim-tüketim programına dahil olmalarının etkileri oldukça fazladır (Özdemir, 2011, s. 1-13).

Bursa’da ulaşım sektörünün gelişmesine katkı veren firmalar düşünüldüğünde mülakatta da geçtiği üzere Sus otobüsleri ve Kamil Koç firması sayılabilmektedir. Türk otobüslerine ilk zamanlarda yapılan yakıştırmalarda örneğin ‘Apollo’ gibi popüler kültür ile ulaşım sahasındaki ölçütlerin belirlenebilmesi bakımından değerlidir. Bu

yönde zaman içerisinde gelişen ulaşım alanındaki taşıtlarda hem yerel kültürü hem de popüler kültürün bazı yansımalarıyla ilgili farklı bir jargonun oluştuğu da anlaşılmaktadır.

Kırsaldan kente göçlerin artması ve yerelin zaman içinde değerinin artmasıyla ilgili olarak ise, kentsel imgelerin doğal tarihi ve kültürel kent belleğinden oluşturdukları soyut ve somut kent tasarımları genellikle Bursa şehri için de söz konusudur. Anadolu şehirlerinin imgeleri son yıllara dek sadece bazı şairlerin şiirlerine, romanlarına yansırken, imgeler genel olarak büyük kentler üzerinde düşünülen kavramlar olmuştur. Bursa'da kırsal yaşamın kent merkezi ile ilişkisi de çoğunlukla ticaret olmakla birlikte, eğitim, sağlık ve bürokrasi başlıklarında gerçekleşmiştir. Kent hayatı içerisinde yaşayanların buldukları mekânla ilgili keşifleri ise genel farklı başlıklar altında gerçekleşmektedir. Bunlar askerlik, tayin görevi, politika, müzik, medya olarak adlandırılabilir (Özdemir, 2011, s. 1-13).

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin değişen ve dönüşen kültür politikalarına karşılık burada eski geleneğin temsilcileri olan birçok eski esnafın dilinden kültürün korunması ve devam ettirilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kapalıçarşı'da görüştüğümüz her birey ortalama aynı heyecanları tıpkı bugün yaşarcasına ifade etmekte, yaşanan hatıraların gölgesinde hayatlarının dinginlik dönemlerini yaşamaktadırlar. Peki, kültürel mirası yönetme, kültür politikalarını gelişen kültür endüstrisine uygun hale getirme, yaşayan insan hazineleri programına uygun olarak bu değerlere sahip çıkma, geleneğin temsilcilerine gelecek kuşaklara aktarım heyecanını tekrardan hissettirme, kaybolan ahilik benzeri bir yapılanmayı oluşturma neleri doğru yaparsak gerçekleşecektir. Kültür Endüstrisi olarak tanımlanan bu kavramı ilk olarak kullanan isimler Frankfurt Okulu mensupları Theodor Adorno ve Max Horkheimer olarak bilinmektedir. Aydınlanmanın Diyalektiği adlı eserlerinde Theodor Adorno ve Max Horkheimer endüstrinin dekoratif yönetim ve sergi mekânlarının otoriter ülkelerle diğer ülkelerden farklı olmadığını söylerken; yapıların abidevi parlak anıtlar olarak tanımladıkları ve kentleri çevreleyen kasvetli konutlarla birlikte işyerlerinin girişimciliğin en kötü örneklerini sunduğunu ifade etmektedirler.

Betondan merkezlerin etrafındaki eski evlerin köhne yapılar olarak görülmesine karşın, şehrin gösterişli kısımlarına inşa edilen şatafatlı yapıların da bir süre sonra işe yaramaz çöp haline geleceklerini ama bunlara karşı ise övgülerin dizildiğini belirtmektedirler (Adorno ve Horkheimer, 2014: 162).

İşte Adorno ve Horkheimer'in belirttiği üzere bugün Bursa Kapalıçarşılıarı ve Hanlar Bölgesi'nin silüetini engelleyen ve ön cephelerine inşa edilen yapıların yıkılarak bu abidevi eserlerin tekrardan ortaya çıkarılması, hem görünümün sadeleşmesini ve dinginleşmesini sağlayacak; hem de kültür politikaları ekseninde çarşıya ziyaretçi sayısını da arttıracaktır. Bu bölge adına atılmış olan pozitif bir adımdır. Kapalıçarşı'da son dönemlerde ortaya çıkan ve yapılan görüşmelerde de en çok şikâyet edilen konulardan birisi tek türleşme, metalaşma ve insanların da bunun ardında bu kavramların esiri haline dönüşmeleri sorunudur. Her bir ürün tüketim kültürüne uygun hale getirilerek, indirimli ücretlerle çarşı ziyaretçilerine sunulmakta, bir nevi yutturulmaktadır. Önceden esnafın birbirini düşünerek yaptığı ticaret ahlakının yerinde ise yellere esmektedir. Önceden küçük esnafın hem zanaat hem de sanat olarak gördüğü her üretim değeri metaya dönüştürülmüş, tüketmeye hazır hale getirilerek kayda alınmış, günümüz endüstri üretimine uyarlanarak artık alıcısına pazarlanacak duruma sokulmuştur. Her ürün değiştirilebilir olduğu müddetçe değerlidir anlayışı zaman içerisinde Bursa Kapalıçarşılıarı ve Hanlar Bölgesinde gerçekleşmiştir. Kapalıçarşı'da 100 yıl önce başlayan ve yaklaşık olarak 60 yıl devam eden üretim kültürü ve alışkanlıkları bir anda tekniğin standartlaştırılması, seri üretim, kitlesel üretim sınıfları karşısında özellikle 2000'li yıllarda basmakalıp şeklindeki mekânîk çoğaltılabilirliğe ve sahte olarak yapılanın gerçeğin yerini ve değerini alması karşısında geride kalarak ömrünü tamamlamaktadır.

Bu endüstriye ayak uyduramayanlar ekonomik olarak yoksun hale gelmişlerdir. Nitekim gelişen ve dönüşen kültürel değişim karşısında birçok üretici önce meslek değiştirmiş, zaman içerisinde ise ya tamamen meslekten çekilmiş ya da devretmiştir (Özdemir, 2012: 10).

Kapalıçarşı'ya yukarıda da belirtilen neleri doğru yaparsak tekrardan kültürel mirasımızı korur ayağa kaldırır ve sürdürülebilirliğini etkinleştiririz sorularına cevap

bulmak en önemli görev haline gelmektedir. Öncelikli olarak artık tamamen yanılısma haline gelen ve toplumun genel sıkıntısı olan bireyselliğin sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Ucuzluk kültürüyle yanındaki arkadaşını yalnızlaştıran kâr güdüsüyle hareket eden kahramanlığın terk edilmesi gerekmektedir. Tüketici ihtiyaçlarının kültür endüstrisinin analizlerine göre belirlenmesi, yaratılması, yönlendirilmesi, denetlenmesi ve yönetilmesi gerekmektedir.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde kültürel ekonominin günümüz koşullarına uygun olarak dizayn edilmesi yerel yönetimlerin öncülüğünde belli politikaların izlenmesiyle gerçekleştirilebilir. Özellikle kültürel ekonominin gelişmesini de sağlayan medya, bilişim, kayıt ve dijital teknolojiler günümüzde çarşı içerisinde daha aktif olarak kullanılabilir.

Son dönemde birçok toplumun elektronik, sanal ve dijital kültür bağlamlarına geçmeleriyle birlikte kültür politikalarının ve kültür ekonomisinin gelişim eksenleri de bu doğrultuda farklılık kazanmıştır. Bu da farklı bağlamları yenilenmiş sistemlerle, ürün ve hizmetleri ise aktörleri ile beraber taşımıştır. Toplumda geçmişte bulunan kültürel bellek ivedi olarak elektronik, sanal ve dijital ortama aktarılmaya başlanmış, sonraki aşamada kültür aktarımları, yaratmaları ve tüketimleri de farklı hallere getirilmiştir (Özdemir, 2012: 12).

İshak EĞRİDERE 08.03.2019 (Tuz Pazarı)

“ Bütün ailemi düşündüğümüz zaman üç kuşak boyunca Kapalıçarşı Tuz Pazarı'nda bulunduğumuzu söyleyebilirim. Dedem uzun yıllar boyunca bu çarşıda limonata satışlarını gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda genelde babamın anlattıkları aktardıkları hafızamda yer edinmiştir. Dedem zamanında Bursa çok büyük bir şehir değildir. Dolayısıyla da çarşı esnafı birbirini yakından tanımaktadır. Çarşıda olan biten her şey duyulmakta ve bilinmektedir. Komşuluk ve esnaflık ilişkileri üst seviyede yaşanmaktadır. Geçmişten gelen birçok geleneğimiz bu zamanlarda sürdürülmüştür. Çarşıda öğrenme çıraklık ile başlar mesleği bırakana dek yani diğer tabirle ölüme kadar sürerdi. Usta-çırak eğitimi ile çarşıda ustalar geleceğe dönük meslek erbablarını yetiştiriyorlardı. Bu gelenek uzunca yıllar bizlerin iftiharı olmuştur. Bu dönemlerde

benim şahit olduğum durumlardan bir tanesini şöyle aktarabilirim. Özellikle yakın ve uzak köylerden gelen insanlar çarşıya çok erken saatlerde ulaşırlardı. Sabah namazından evvel gelenlerin çoğunlukta olduğunu hatırlıyorum. Bunların birçoğu ellerindeki mallarını, ürünlerini satarlar, aynı şekilde bütün ihtiyaçlarını giderirler ve şehirli olan alıcılar gelmeden de köyelerine dönerlerdi. O zaman insanlar arasında hem sosyal hem de kültürel anlamda derin farklılıklar bulunmaktaydı. Çarşı içerisinde çarşı esnafının babası dediğimiz kişiler olur ve tüm cemiyetlerde bu kimseler çarşıdan evlenen kişiye babalık eder tüm ihtiyaçlarını karşılardı. Bu o kadar güzel bir gelenektir ki durumu kötü olan arkadaşlarımız dahi mağdur olmadan cemiyetlerini gerçekleştirirlerdi. Bu babalık geleneği zaman içerisinde kaybolup gitmiş yerini kimse almamıştır. Çarşıda esnaf arasında derin uçurumlar genel olarak yaşanmazdı. İş olmayana mutlaka yardım edilir ticaretine devam etmesi sağlanırdı. Çarşı esnafının çoğu sabah namazında Ulu Camii veya Orhan Camiinde buluşur namazlarını kılar çıkışta da camii imamlarıyla birlikte bereket duası ederlerdi. İhtiyacı olan birbirinden borç alır bunlar mutlaka geri ödenirdi. Ramazan ayında ise Tuz Pazarı ayrı bir güzelliğe kavuşurdu. Herkes ya evlerden getirdiği yemeklerini ya da çarşıda hazırlanan yemekleri özellikle sıcak mevsimlerde dükkân önüne açılan sergilere yayar herkes birbirinden faydalanır, sohbetler çoğu zaman teravih sonrası sahura dek sürerdi. Bunlar bizim yıllar süresince devam ettirdiğimiz geleneklerimizdi. Büyük fabrikaların kurulmasıyla birlikte artan göçler şehrin tüm eski alışkanlıklarını mazide bırakmıştır.”

İshak Bey ile yapılan mülakatta en çok dikkatimiz çeken konu çarşının bir babası olma konusudur. Bu önceki mülakatlarda bahsettiğimiz ve açıklamaya çalıştığımız ‘molla’ dan farklı bir görevi olan kimse olarak algılanmaktadır. Bu aynı zamanda ahilik teşkilatının birbiriyle olan sosyal yardımlaşmayı sağlayan ahi liderini de bizlere anımsatmaktadır. Ahi sözcüğünün anlamında kendini bulan kardeşlik anlamı Kapalıçarşı’da ihtiyacı olanların eksiklerini gidermede liderlik yapan babalar ile özdeşleşmektedir. Ahilik yapısının da birincil görevi ticari ve ekonomik faaliyetleri ve sosyal yaşamı izlemek, kontrol etmektir. Babalık geleneğinin zaman içerisinde kaybolmaya yüz tutmasının nedenlerinin araştırılması gerekmektedir.

Bu kısımda WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) kapsamında geleneksel bilginin ‘geleneksel anlamda atalardan miras alınarak nesilden nesile aktarılan yerli ve yerel

toplulukların geleneksel yaşam tarzlarının bir parçası olmuş bilgi, beceri, inavasyon olarak tanımlanan ürünlerin kapsamı' olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ele alacağımız nesilden nesile aktarılacak bir kültür belleği olarak 'baba' kültürü oluşmamıştır. Çünkü özellikle 1980'li yıllardan sonra şehre artan göçler neticesinde Bursa Kapalıçarşılarının eski samimi ve birliktelik uyandıran maddi-manevi ruhu ortadan kalkmaya başlamıştır. Kentleşme ve bunun getirdiği değişim, dönüşümler bazı alışkanlıkların ve belleğin sürdürülebilirliğinin önüne geçmiştir (Özdemir, 2018, s. 5).

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesinde özellikle 1980'li yıllardan sonra şehrin aldığı göç, üretim faaliyetlerinin büyük işletmelerin kontrolüne geçmesi, şehrin kozmopolit yapısının tamamen değişikliğe uğraması neticesinde yerel kültürün ve alışkanlıkların değişmeye başlaması çarşı kültüründe de ciddi bir sarsılma oluşturmuştur. Bu dönemlerde özellikle cumhuriyetin kurulmasından sonra başlayan ve uzun bir süre çarşıda oluşturulan gelenek ve ortak bellek maddi unsurların toplum içerisinde etkisinin artması sonucunda var olan yapıyı zora sokmuştur. Kapalıçarşı içerisinde gördüğümüz esnaf kimlikli insanların birçoğunun da üzerinde durdukları nokta zayıflayan sosyal ve beşeri ilişkilerden ibarettir. Bir İngiliz yaklaşımı olarak kabul gören yaratıcı endüstriler zaman içerisinde çarşı içerisinde etkisini de arttırmış uzunca bir süredir yerleşen alışkanlıkları değiştirmeye başlamıştır.

Özellikle moda tasarımı, grafik tasarımı, üretim ve iç mekân tasarımı gibi çok fazla kültürel olmayan sektörlerin alana girmesi ve bazı üretim, tasarım alanlarında kontrolün çoğunu ele alması bazı kurulu düzenlerin de değişmesini sağlamıştır. Bugün gerek Pirinç Han'da, gerek Geyve Han'da, gerekse de İpek, Koza, Emir, Tuz Hanlarında tasarım üzerine kurulmuş ve varlığını devam ettiren çok fazla atölyeler bulunmaktadır.

Tarihi Irgandı Çarşısında da özellikle Öz sanat alanı olarak nitelendirdiğimiz ve alt sektöründe; görsel sanatlar, el sanatları, resim, heykel, fotoğraf, gösteri sanatları, arşivler gibi çalışma alanlarının olduğu alanlar diğer çarşılarda olduğu gibi burada da günümüzün koşullarına uyum sağlamış durumdadır (Özdemir, 2012, s. 13-14).

Bugün Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde Apolyant Han'ın başlangıç kısmından Cumhuriyet Caddesinin belli bir bölümüne kadar ki alanda önceden hatırı sayılır bir

ağırlığı olan bir sektörde de günümüzde geçmişini arayan bir sektör bulunmaktadır: Müzik sektörü. Özellikle kasetçalar, kaset sonrasında cd, mp3, mp4 vs. benzeri dönemler geçiren bu alan günümüzde OECD'nin de özellikle tercih ettiği 'içerik endüstrileri' (content industries) tanımındaki iletişim, bilişim, medya, internet özellikle de sanal, elektronik ve dijital kültürün network society olarak da bilinen ağ toplumu karşısında geçmiş günlerinden çok uzaktadır. Dijital kültürün hayatımızdaki yeri ve ağırlığı düşünüldüğünde bu yapıyı yöneten ve dünya üzerinde sektörde ağırlığı olan ülkeler genel olarak tüketici halindeki toplumların kültürel belleklerinden istifade etmektedirler. Kitle iletişim alanlarındaki içeriğin büyük bir bölümü bilgi toplumu terimini oluşturan altyapının radyo, televizyon, internet, e programlar, filmler gibi alanlarını ağırlıklı olarak kullanmaktadırlar. Bütün bu gelişmeler düşünüldüğünde Kapalıçarşı da bazı kültürel bellek ve ortak bellek dediğimiz olguların, müzik sektörünün zayıflayarak yerini dijital, sanal, elektronik kültüre bırakması doğal karşılanmalıdır.

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi folkloru olarak bir Hacivat Karagöz imgesini çarşı içerisinde bir kent markası olması gerektiği düşünülmektedir. Nasıl çarşı içerisindeki molla ve baba tanımlamaları sözlü belleğin önemli yaratıcıları ve aktarıcıları olarak bir dönem burada yaşayan insanlara Ahilik Geleneğinde olduğu gibi doğru bir yol gösterip, zaman içerisinde kaybolduysa; Hacivat ve Karagöz imgesi karşısında da doğru bir politika izlenmezse gelecek yüzyılda benzer durumların yaşanma durumu söz konusudur. Tarihi Kentler Birliği'nin bir üyesi olan Bursa şehrinde bu değerler karşısında planlı bir çalışmanın yapılması gerektiği ortadadır. Kentsel imge yaratıcılarının bazı kentleri marka haline getirdikleri bilinmektedir. Her nasıl bazı kentlere damgasını vurmuş bazı edebi, sanatsal karakterlerin isimlerini bugün zihnimizde canlandırırıyorsak Bursa için de Hacivat ve Karagöz aynı popülerlikte olması gerekmez mi sorusuna cevap bulmak gerekmektedir.

Bir kent her nasıl sinemayı, sinema da o kenti yaratabilir düşüncesi bilinmekte ise örneğin tiyatrunun önemli ismi ve dönemin Bursa Valiliğini de yapmış Ahmet Vefik Paşa'yı Bursa şehrinde tiyatrunun önemli bir figüranı haline getirmek bir imge olmasa bile simge olarak düşünmek mümkün olabilir (Özdemir, 2012: 19-20).

Kent yaşamının dolayısıyla kültürünün yerel olarak kabul edilen gelenek kültürünü etkisiz hale getirdiği fikri günümüzde birçok araştırmacı halkbilimci tarafından savunulmaktadır. Aslında birçok araştırmacı kentlerde var olan hareket ve dinamizm yerine uzunca bir zaman kırsalda yok olmaya yüz tutmuş değerlerin toplanması derlenmesi kaydedilmesi ile ilgilenmişlerdir. Zaman içerisinde de kent ve kentli geleneğine dair kültür dikkate alınmamıştır. Dikkate alınmayan bu kültür diğer sosyal bilimcilere emanet edilmiştir. Araştırmamıza konu olan Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi Folkloru yerel ve gelenek kültürünün imgelerini ortaya koymak açısından da farklı bir deneyim sunmaktadır. Özellikle Osmanlı Döneminden başlayarak aktif olarak kullanılan ve zaman geçirilen bu bölge bir kentin kalbi konumunda yıllarca varlığını sürdürerek bugünlere ulaşmaktadır. Yerel kültürün zaman içerisinde ortaya koyduğu yeni oluşumlar aktörlerin değişmesini, mekânların yenilenmesini ve restore edilmesini, ürünlerin zaman içerisinde farklılaşmasını, azalmasını veya çeşitlenmesini, uygulamaların ve alışkanlıkların boyut değiştirmesini, geleneklerin ise her bir dönemde yenilerinin eklenerek kendi kendini tekrar oluşturmasını sağlamıştır. Kentte oluşan gelenek kültürü halkbilimciler tarafından çok sonraları fark edilerek yerel var olan yerine yani kente taşınmıştır. Bursa Kapalıçarşılarında yerel kültürün zaman içerisinde uğradığı farklılıklar buradaki esnafın üç kuşak boyunca bir aile geleneğini her dönem farklı olgularla yaşamalarından ve anlatılarından ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden yerel kültürü ve geleneği araştırmak için uzaklara gitmeye gerek yoktur. Bu durum aynı zamanda halkbiliminin disiplinler arası çözümleme bakış açıları geliştirmesine de yol açmıştır.

Çalışma bu yönüyle yalnızca halkbilimi değil tarih, sanat tarihi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi disiplinler ile sürekli olarak ilişki içerisinde olmuştur (Özdemir, 2017: 491-492).

Burada amaçlanan durum halkbiliminin kültür bilimine evrilmesi sürecinde çarşının ve hanların hem kent yaşamına hem de kırsal yaşamdan bu merkezlere gelen insanların yaşamındaki değeri ortaya koymaktır. Kültür bilimine evrilen folklorun geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümlerle oluşturulan ve aktarılan çarşı kültürünün araştırılmasına dair hem veri sağlanması hem de farklı bir bakış açısıyla bölgenin değerlendirilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Kadir DÜVENÇİ 05.03.2019 tarihli görüşme:

“1960’lı yıllarda babamın yanında Bat Pazarı’nda çarşıda çalışmaya başladım. Babamın mesleği terzilikti. Babam özellikle bu dönemlerde aba dediğimiz ürünü alır ve bunu farklı şekillerde kullanırdı. Babamın yanında çırak olarak yetiştim. Babamdan sonra aynı mesleğe kendim de daha da büyüterek devam ettim. Yün belirli bir zaman neticesinde imkânların da gelişmesiyle birlikte seri olarak elbise üretimine dönüşüyordu. Önceden büyük işletmeler yok iken köylere abalar değirmenlere de götürülürdü. Benim çocukluğumda bu pazarda ağırlıklı olarak elbise satanlarla doluydu. Bu pazarın hareketliliği 1980’lerin sonuna kadar devam etti. Sonraki dönemde ise birçok esnaf değişen şartları kaldıramadı ve kapattı, devretti. Çarşımız da ikinci el eşya alım pazarına dönüştü. Dürüst esnafı bugün tüm çarşıda ararsınız belki çok az denk gelirsiniz. O dönemlerde ise çarşının geneli bu türlü karakterli insanlarla donatılmıştı. Her türlü imkânımız vardı. Eğlenceler, yemekler, davetler hep beraber yapılır ona göre de herkesin gelmesi sağlanırdı. Esnaf arasındaki kültür bir ailedeki baba-oğul veya kardeşler arasındaki gibiydi. Köylülerin çarşıya gelmesi erken saatlerde tüm pazarı hareketlendirirdi. Köylülerin tüm ihtiyaçları mutlaka karşılanırdı. Uzaktan geldiklerinden kimse onları mağdur etmek istemezdi. Ulaşım imkânları kısıtlı ve genel olarak atlarla sağlanırdı. Bizim gibi bu mesleği yapanlar çok fazlaydı. Çarşının en güzel günleri şenliklerin yapıldığı zamanlar ve Ramazan ayında olurdu. Hıdrellez kutlamalarında bütün dükkânlar özenle süslenirdi. Kutlamalarda özellikle dükkânını en geç açanın mekânının önüne bazı eşyalar konurdu. Herkesin varsa bir ihtiyacı mutlaka giderilir kendisine ulaşırdı. Önceden çarşıda tellallar vardı ve her türlü şeyi onlar üzerinden öğrenir veya toplardık. 1958 yılındaki yangın birçok alışkanlıklarımızı bitirdi veya ortadan kaldırdı. Birçok esnaf ya dükkânı kapattı ya da uzun süre ticaret yapmadı. Sonrasında dönenlerin bir kısmı tutundu bazıları ise ticaretten çekildiler. 2010 yılına dek yaşlanıncaya kadar devam ettim. Sonrasında ise dükkânımı kiraya verdim. Çarşıda benim yanımda yetişen çıraklarım ve kalfam olmuştur. Hepsi bugün Bursa’da farklı yerlerde mesleklerine devam etmekte. Bizlerin gençlerin eğitime ve yetiştirilmesine karşı geçmişte olduğu gibi zanaat öğretme yolunda hassasiyet göstermemiz gerekmektedir.”

Kadir Bey ile değerlendirmelerimizden yola çıkarak özellikle kültürel bellek ve mirasın oluşturulması, işlenmesi, sunulması ve hayatın içinde yaşatılması gibi hususların aslında küçük yaşlarda veya zanaat öğrenilebilecek zaman diliminde eğitimi merkeze alarak varılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Kültürel miras konusunu değerlendirenlerin somut olmayan kültürel mirasın korunabilmesi adına gerekli olan ekonomik kaynak için kültür turizmine ihtiyacı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kültür turizmine Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi özelinde yatırımcının yani esnafın ekonomik olarak hedeflerine ulaşması için yerel ve yöresel kültürel miras değerlerinin etkili bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bu noktada kültürel miras yöneticileriyle, kültür turizmcilerinin ortak akıl etrafında buluşarak konunun ilgilisi olan herkesle gelişimi sağlama adına paydaşlık bağı kurmak durumunda olmalıdırlar (Özdemir, 2012: 25).

Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde geleneksel bilgi; deneyimin geleneğin etrafında yaşamını sürdüren bireylerin, toplumların doğa ile olan etkileşimlerinin ürünleri olarak açıklanabilir (Özdemir, 2017, s.6).

Bu noktada çarşı içerisinde eski çarşığı ve bu yapıya ait olan geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin özellikle 1990 yılına dek işlevini devam ettirdiği, nesiller arasında ortalama 3 kuşak aktarıldığı aktif olarak yaşandığı ve yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle insan gücünün ve küçük işletmelerin çalışan dışlarının yerini büyük fabrikaların almaya başlaması ile birlikte ise bu belleğin sekteye uğradığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Burada değişen ve dönüşen ihtiyaçların, bilgi toplumu, ağ toplumu dediğimiz olguların gelişimini tamamlayarak topluma hükmetmeye başlamasının etkisi oldukça fazladır. Geleneksel bilgi doğal olarak geleneğin içinde onunla birlikte yaşayanların ürünüdür. Sanayileşmenin etkisi ilk başlarda çarşıdaki esnafı ciddi etkilerken, ardından tarımın ve hayvancılığın da yeni teknoloji ile birlikte yenilenmesi, kentleşmenin artması ve yapıların fazlalığı, yazılı kültür, göç gibi başlıkların toplulukların geleneksel bilgi ve gelenek altyapısında çeşitli etkiler bırakmaktadır. Bugün geleneksel bilgi olarak tanımladığımız olgu Bursa'da hem yerel hem de kentli gelenekçi çoğunlukların birliktelikleri ile oluşmuştur. Geleneksel bilgiye merkez olarak kırsalın gösterilmesi anlayışı ise ömrünü tamamlamıştır. Zaten geleneksel bilgi ve

deneyim belleğini bu kadar dar bir kalıba sokmaya çalışmak onu sınırlandırmak olacaktır.

Son yıllarda etkisini iyice arttıran elektronik, dijital kültür, ağ toplumu, yazılı ve basılı kültür belleği gibi kavramların kente ait olan geleneksel kültür bellek kültürünü modernleşme adı altında zayıflattığı görüşünden uzaklaşmak gerektiği yapılan onca araştırma ve deneyimle ortaya çıkmaktadır. Bu noktada seçkin kültür ve halk kültürü gibi bir ayırımın yapıldığı dolayısıyla da seçkin kültürün ululaştırıldığı anlaşılmaktadır. Kentte yaşayan ve buranın yerel unsurları olarak kendilerini ifade edenler bilgi ve deneyim geleneğinin gelenek kültürünün esasına dayandığı ve hayatlarının içinde buldukları zamanın geleneksel bilgi belleğinden faydalanarak devam etmesini anlamaları bu durumun bir özetidir. Nitekim böyle bir örnek Cumalıkızık köyünde son yıllarda geleneğin kültürel ekonomik değere dönüşmesi ve yerel olarak addedilen ürünlerin kültürel belleği oluşturması, kentlilerin ise bunu çok sonra fark etmeleri misal teşkil etmektedir. Bu dayanak noktasından sonra kentli dediğimiz kültür geleneksel bilginin değerini anlayarak bu noktada bir farkındalık oluşturma yolunda adımlar atmaya başlamıştır.

Geleneksel bilgi ve deneyim kültürü özü itibariyle deneyimin yaşamın içinden gelmesi münasebetiyle zaten sözlü kültür ürünüdür. Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesinde bölgenin dinamikleri geleneksel bilginin sözlü kültür ortamında canlı olarak yaşadığı ve insanların bunu dönem itibariyle günümüzde ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin koza ile ilgili bilgi ve deneyimlerin korunması çarşı içerisinde var olan diğer geleneklerin de hayat bulması yaşatılması sonucunu ortaya koymaktadır. Kozanın ham maddesi zaten dönem itibariyle İpek böcekçiliğinin yapıldığı Bursa şehridir. Bugün bir örneği geleneksel bilgi ve deneyim açısından zeytin yağı ve zeytincilik alanlarında da düşünülebilir. Burada geleneğin zaman içerisinde sürekli bir döngü yaşadığı, değişim ve dönüşümlerle canlı ve dinamik kaldığı ortadadır. Bugün koza üretimi yapılmasa da ipek ürünlerini yoğunlukta olduğu Koza Han çarşısında ipekli ürünler ticaretine rağbet azalmamıştır.

Çarşının işlevi, geleneksel bilgi ve deneyim kültürü, kültür politikalarını ve endüstrisini hangi yöne evrilmesi noktasında yönlendirmektedir. Çarşı içerisinde bir dönem

yaşanan birlik beraberlik ahilik ruhunu canlandırırken, insanların ihtiyaçları dâhilinde işbirliği yapmaları, zanaatsal olarak işlevin devam etmesi, üreticilerin mallarını tüketiciyle buluşturmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu da kültürel davranışın somut olarak belirmesini ve ihtiyaçların giderilmesini, birlik beraberliğin artmasını dolayısıyla da örgütlenme kavramını tanımlamaktadır.

Kültürün işlevselliği Malinowski'nin tanımında olduğu üzere insani ve evrensel olan bir örgütlenmeyi 'kurum' olarak tanımlamaktadır. Bu kurum yapı itibariyle Ahilik Teşkilatı ile benzer özellikler göstermektedir. İnsanların doğal veya yapay olarak bir araya gelmeleri buldukları fiziksel çevrede kesin ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır. Burada çarşı içerisinde her ne kadar yazılı bir buyruk olmasa da mekân içerisinde insanların birlikte bulunmaları, bazı işlevleri birlikte yapmalarını, yardımlaşmalarını, dolayısıyla da kültürü daha somut bir yapıya kavuşturmalarına olanak sağlamıştır. Bu da kültürün biraz özerk bir kısım itibariyle de koordine olmuş kurumlar değerlendirmesini ortaya koymaktadır (Çobanoğlu, 2015: 271).

Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi'nde yapılan mülakatlar neticesinde kültürün bir başka ögesi olan eğlenceye dair anlatılar özellikle Ramazan ayında ve bayramında, hıdrellez şenlikleri başta olmak üzere, düğünler, sünnetler, kalfa kuşak bağlama eğlenceleri olarak sıralanabilir. Bursa'da Ramazan aylarında Pınarbaşı'nda yapılan etkinlikler halk tarafından ilgi ve beğeniyle karşılanırdı. Türk toplumunun Ramazan ve Kurban Bayramlarına verdiği değer üst seviyededir. Bu özel zamanlarda dini olarak görevlerini yerine getirmekle birlikte, ziyaretler, sohbetler, eğlenceler düzenlenmektedir. Kapalıçarşı'da bu dönemlerde iftarlar birlikte yapılmakta adından teravih namazları kılınmakta, sonrasında ise bir mekânda bir araya gelinerek çay, nargile eşliğinde uzun sohbetler icra edildiği görünmektedir.

Bayramlarda düzenlenen şenlikler, bayram yeri eğlenceleri modern lunaparkların ve alışveriş merkezlerinin yerlerini tutmaktadır. Bursa'da bu merkez Pınarbaşı mevki olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Hacivat Karagöz gösterileri de icra edilmektedir. Eski gelenekten bu yana devam eden Türk yerleşim sistemine göre bayram yerleri Pınarbaşı, camii, mezarlık çevresi, deniz veya ırmak kenarı olarak tercih edilmektedir. Bayram yerlerinin özellikleri arasında bugün lunaparklar olarak adlandırdığımız oyuncakların

bazıları bulunmaktadır. Bu sistemler önceden insan gücüyle çalışmakta iken günümüzde motorlu ya da elektronik sistemler mevcuttur (Özdemir, 2005: 50-51).

Kutlama ve eğlencelerin çarşıda yaşanının belli bir dönemin kültürünü yansıttığı aynı zaman da günümüzü ve geleceği de işaret ettiği anlaşılmaktadır. Eğlencelerin bugün yaşayan insanlar tarafından aktarılan kısmı anlatanları ve yaşayanları olduğu kadar dinleyenleri de geçmişten alıp geleceğe taşımaktadır. Dinleyenler eğlence ortamlarında hem geçmişi anımsama, yaşama ve bunu çözümleyerek geleceğin planlanması imkanını elde ederken benzeri veya kültürü devam ettirecek başka eğlenceleri de gerçekleştirmek için bir takım planlama şansını bulmaktadırlar. Bu da şenlik ve bayramlardaki kalıplaşmış haldeki unsurların bizlere geleneksel belleğin, deneyimin, bilginin aktarılması imkanlarını sunmaktadır. Geçmiş aktaran çarşı esnafı Bursa'nın kültürel genetiğinin sahip olduğu aktif bir sistemi ortaya koymaktadır.

Bugün çarşının eğlence kültürünü düşündüğümüzde alt geleneklerde sabit unsurlar olduğu kadar, süreç içerisinde bazı değişim ve dönüşümlerin, farklılaşmanın kimi değerlerin ortadan kalkmasının; kimilerinin ise yeniden canlanmasının doğal bir süreç olduğu analizi ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2005: 57).

Kamil KURŞUN 25.02.2019 tarihli görüşme: (Tuz pazarı)

“ Babam 1930 ‘lu yıllarda Tuz Pazarında aktar olarak işe başlamıştır. Bunun yanında kuru kahve de satılıyormuş. Babam bu işi 1958 yılına kadar devam ettirdi sonrasında ise ben devraldım yemek işi üzerine özellikle de kebab dükkanı olarak 40 yıl devam ettirdim. Babam hayatta iken benim ilk çarşı ve çarşı esnafı ile tanışmam ilkokul yıllarında olmuştur. Tuz Pazarında o dönem için hatırladığım bazı büyük esnaflar bulunmaktaydı. Bunlar genellikle toptan gıda ticareti yapmaktaydılar. Özellikle şeker satışı üzerine yerler vardı. Bu dönemlerde büyük marketler olmadığından mahalle bakkalları alış verişlerini buradan yaparlardı. Dönem içinde ulaşım imkanları da kısıtlı olduğundan ekseriyetle at arabaları ulaşımı ve yük taşımacılığını sağlıyordu. Lofçalılar zaten çarşı içerisinde en bilinen esnaflardan biriydi. Bunun dışında Usluoğulları da Bursa'nın en tanınan ailelerinden birisiydi. Bunlar büyük toptancılar olarak bilinirlerdi. Bir de çarşıda yaymacılar dediklerimiz vardı. Bunlar genel olarak Makara, iğne iplik,

küçük el eşyaları, elbise lastikleri vb. satanlardı. O dönemde yine bilinen esnaflardan biri de gazyağı satan Yahudi kökenli birisiydi. Dükkanında büyük varillerde gaz yağı bulundururdu. Tuz Han'ın içinde hem tuz satanlar hem de çuvalcılar vardı. Çarşı içerisinde evvelden şapka çok kullandığımızdan özel şapkacılar da bulunmaktaydı. Urgancılar oldukça fazla sayıdaydı. Bunlardan biri de Tefvik Amcaydı. Deri ürünlerinden imalat yapanlar vardı genelde yemeni ve filer gibi üretimler gerçekleştirirlerdi. Sarraçlar da çarşı içerisinde önemli bir bölümü oluşturlardı. Çarşının en hareketli olduğu zamanlar genelde kozaların satışlarının başladığı Haziran ayı ve sonrasında düğün mevsimi olan Temmuz, Ağustos aylarıydı. Bunların dışında tabii ki bayramlardan bir hafta on gün önce hazırlıklar başlar çarşı yoğunlaşırdı. Özellikle de arife günü en yoğun olduğumuz zamanlardan biriydi. Eskiden bayramlarda özellikle çorap ve mendil hediye edildiğinden en çok da bunları satan seyyarlar bulunmaktaydı. Çarşımızda ilk değişim 1958 yangınıyla birlikte yaşandı. Burada gidenler, bırakanlar, farklı yerlere taşınanlar oldu. Bazı kısımlar yangından çok fazla etkilenmediğinden ticaretlerine devam ettiler. Çancılarda araba tekerleği yapan ustalar bulunurdu. Özellikle köylerden gelenler at arabaları için mutlaka çancılar çarşısına uğrarlardı. Burada bunun haricinde nal, kepenek ve bugün nalbur malzemelerine dair birçok eşya satılırdı. O dönemin meşhur mesleklerinden biri de hamallıktı. Çok fazla mesleği yapan insan köfünüyle¹⁴⁷ birlikte beklerdi.”

“ Çarşımızın o dönemlerde en bilinen geleneklerinden birisi de ‘Gezekler’¹⁴⁸ adını verdiğimiz kültürümüzdü. Burada amaç genel olarak misafirlik adıyla herkesin birbiriyle kaynaşmasıydı. Burada belirlenen bir akşamda sırayla evlerde toplanma yapılırdı. Özellikle eğlenceler düzenlenirdi. Bunlar bazen sazlı sözlü olarak da yapılırdı. Burada genel olarak Türk musikisi ile birlikte, örf adet ve geleneklerimizin yaşatılması, kültürel bağımızı koruma amacı vardı. Bu dönem bizim biraz daha sonbahar olarak havaların serinlemesinde başlar, kışın devam eder mayıs ayı gibi de biterdi. Amaç genel olarak gezmek, eğlenmek daha da kaynaşarak bütünleşmektir. Bu toplantılarda gezek parası toplanır sonra da bu paralarla geziler düzenlenirdi. Bu güzel gelenek 1980’lerin sonuna kadar devam etti. Sonrasında geziler aile içinde yapılmaya başlandı. Çarşı

¹⁴⁷ Bkz TDK: Büyük sepet, küfe.

¹⁴⁸ Gezek: Köy halkının, köy odasına gelen misafire, çobana, imama sıra ile yemek göndermesi. 2. Ailelerin aralarında sıra ile birbirlerine verdikleri ziyafet, toplantı.

esnafının hemen hemen tamamı mutlaka gezeklere katılırdı. Bugün Bursa’da Dostlar Gezeği adı altında bu gelenek 25 üye ile devam ettirilmektedir.”

Gezek kültüründen anladığımız ve bazı gelenekleriyle bağdaştırdığımız Dede Korkut Destanının bölümlerine benzer aynı zamanda konuşmaları ve destan söyleyişine yakın bölümlerin olduğu anlaşılmaktadır. Gezek kültürünün kültürel özellikleri örf adet ve geleneklerin yaşatılması amacı ile genellikle birbirini tanıyan insanların mesleki fark gözetilmeksizin ve yaş sınırlaması olmadan, düzenli olarak belli aralıklarla bir Gezek evinde toplanarak kendilerini oluşturduğu bazı kurallar çerçevesinde icra ettikleri sazlı-sözlü, kültürel sohbetlerin icra edildiği ve ikramların yapıldığı toplantılar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu toplantıların icra edilişi ile ilgili olarak Bursa Dostlar Gezeği Başkanı Sabri Erdem’in bazı tanımlamaları da bulunmaktadır. Gezek topluluklarının genel olarak evlere sığabilme açısından 25 kişiden oluştuğunu ifade ediyor. Gezek üyelerinin uzun yıllardır sürmekte olan bir kültürel miras taşıyıcısı olduklarının bilincinde hareket ettiklerini ifade etmektedir. Gezeklerin hemen her yerdeki gönül dostlarına yardım edebilme amacıyla yardımlaşma ve musiki ağırlıklı bir sanat bilinci oluşturduklarını, insanların sosyal kültürel ve ekonomik anlamda gelişmelerine ve yardımlaşmalarına olanak sağladığını söylemektedir. Bu kültürün de sazlı, sözlü ve kültürel anlamda birbirlerini geliştirecek mahiyette gerçekleştiğini ve Bursa’ya özgü olduğunu söylemektedir. Gezek oturumlarının saz ile başladığını ve söz ile tamamlandığını ve bu deyişin Gezek kültüründe oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu deyiş Dede Korkut Destanlarında her destanın kendine has başlangıç söylemlerine benzemektedir. Aynı zamanda Dede Korkut’un bilindik söylemi olan “ Dedem Korkut geldi, boy boyladı soy soyladı, görelim Han’ım ne söyledi?” deyişine benzer klasikleşmiş bir söz grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan sonra sözün bittiğini ve “Saz” ın konuştuğunu anlatırken bu da Dede Korkut’un kopuz çalması ve deyişlerini anlatırken herkesin ona kulak vermesi ile ilişkilendirilebilir. Gezek kültüründe toplanılan evin herkes tarafından anlaşılabilmesi ve mahalleli tarafından bu evde bir etkinliğe ev sahipliği yapıldığının anlaşılması için “ Gezek Feneri” denen bir simgenin balkona veya evin görülebilecek bir noktasına asıldığını ifade etmektedir. Bunun amacı aynı zamanda her evde yılda bir kez bir araya gelindiği için gezeklerin evin yerini kolay bulmasına yardımcı olmaktır. Herkes evde toplandıktan sonra

etkinlikte sazın hangi makamda çalınacağı genelde Peşrevi makamında kullanıldığı belirtilmektedir. Bu bölümün ardından herkesin iştirak ettiği Metdan Faslı icra edilir ardından farklı sazların eşliğinde taksimler yapılarak ilk bölüm tamamlanır. Meclise ara verildiğinde artık ikram saatidir ve ev sahibi tarafından misafirlerine ikramlar sunulur. Bu arada konuşulacak konular var ise Gezek Başkanı tarafından ortaya sunulur ve burada konu herkes tarafından da öğrenilmiş olur. Sonrasında solo şarkıların okunduğu üçüncü bölümde davet edilen kimseler var ise onlar sunulur bu bölüme Solistler Geçidi adı verilmektedir. Solo şarkıların ilk icrasını da Gezek sahibi gerçekleştirir. Bölümler arasında yöneten kişiler geceyi şenlendirmek amacıyla fıkra ve şiirler okumaktadırlar. Üçüncü bölümde bu keyifli ara ile sona erer. Burada gecenin sonuna gelindiğini işaret eden oyun havaları kısmı icra edilir ve şu bölüm okunur:

“Gezeğimiz burada sonuna erdi

Kalmadı kimsenin içinde derdi

Geceniz hayırlı olsun baylar bayanlar

Bursa Dostlar Gezeği sizi selamlar”

Şeklinde veda dörtlüğü söylenerek final şarkısı ile gecenin sonu olduğu anlaşılır.¹⁴⁹ Bursa’da Dostlar gezeği dışında başka isimler altında benzer toplulukların olduğu da anlaşılmaktadır. Gezeklerin içerisinde Bursa’nın tanıdık eşrafları da bulunmaktadır. Bu gelenek kültürü Bursa’nın yaşayan bir kültürel belleği olarak kent markasına katkı sağlamaktadır. Bu gecelere idari anlamda bazen yöneticilerin de iştirak ettiği özellikle ifade edilmektedir. Bu gelenek kültürünün yaşayabilmesi ve kuşaklararasıda kültür taşıyıcısı olarak devam edebilmesi adına kent dinamiğini elinde tutan yerel yönetimlerin ve idarecilerin somut olarak Gezeklere katkılarının daha fazla olması gerektiği ve yaşayan kültür olarak adlandırdığımız kültürel belleğimize yapılacak desteğin artması şehrin kültür taşıyıcıları tarafından beklenmektedir. Bu gelenek kültürünün şehirde yılın farklı zamanlarında organize edilen şenlik, festival ve etkinliklerde mutlaka yerel halka tanıtılması özelliklerinin anlatılması ve bir kültür taşıyıcısı olarak Bursa’nın yaşayan

¹⁴⁹ <http://yesilbursadergisi.com/mobil/haber.php?id=197>

kültür hazinesi olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir. Nasıl UNESCO Bursa şehrini Dünya Mirası olarak kabul ederek koruma altına aldıysa bugün farklı dinamiklerle yine UNESCO'nun koruma kapsamına ve özellikle şehir adlandırmasına girmeye çalışan şehirlerimiz var ise bu kültürel belleğe de gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerektiğinin bilincinde olunmalıdır.

Fidan Han: Kasım BALABAN Bey ile 28/08/2019 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeden şunlara ulaşılmıştır:

“Yaklaşık 40 yıldır Kapalıçarşı'da bulunmaktayım. Fidan Han da bu söylediğim zamanı geçirdim. Bu handa öncelerden fidan satıldığı için isminin böyle konulduğu söylenmektedir. Han içerisinde şu anda ağırlıklı olarak tekstil ürünleri, düğün malzemeleri satan dükkânlar, terziler, yeme içme mekânları bulunmaktadır. Fidan Han' da eskiden Bursa'nın en iyi ve en ünlü terzileri bulunmaktaydı. Herkes buraya elbise diktirmeye gelir ve mutlaka en önemli günleri için kendilerine özel ürünleri buralarda diktirirlerdi. İki katlı olan Han da esnaf arasında müthiş bir dayanışma ve birbirine bağlılık vardı. Herkes birbirinin yerine sahip çıkardı. Çarşı kültüründe önce insan yetiştirilir sonra meslek öğretilirdi. Bu yüzden de ben de dahil olmak üzere meslek öğrenenlerin birçoğu çıraklık dönemini başarıyla geçebildiği için usta olmuştur. Mesleğini iyi öğrenenler sadece dükkan açabilirdi. Bu süreçte ancak bir ustanın yanında belli bir dönem yetişme safhasını aştıktan sonra gerçekleşirdi. Dokumacılık alanında 1960 yıllarında burası Bursa'nın her alanda Kozahan ile birlikte merkeziydi. Manifaturacılık yine bir dönemin en gözde alanlarından birisiydi. Bu iş hazır ürünler memleket geneline iyice yayılana kadar sürdü. Bizde zaten bunun ekmeğini fazlasıyla yedik.”

“Tüm çarşıda esnaf birbirini tanırdı. Bazen bütün çarşı toplanır ve eğlence, tanışma geceleri yapardık. Meclislerimiz çok kalabalık olurdu. Özel günlerimizde birbirimizi kollardık. Birisinin kendisinin veya çocuğunun düğünü, sünneti olacaksa her türlü yardım yapılırdı. Bu günler bizlerin en özel anlarımızı oluştururdu. Bugün çocuklarımıza ve torunlarımıza anlattığımız ve sizler geldiniz size aktardığım bu zamanlar hepsi geçmişte yaşanan özel günlerin birer hatırası olarak kalbimizde yaşamaktadır. Benim yetiştirdiğim çıraklardan birisi bugün tekstil işi ile uğraşmakta

diğeri ise kendisine ait Uzun Çarşı da hazır giyim satıcılığını sürdürmektedir. İşin merkezinde her şeyi öğreterek geliştirdiğimiz geleneğimiz maalesef bugün devam edememektedir.” görüşleri doğrultusunda Yaşayan İnsan Hazineleri çerçevesinde Bursa Hanlar Bölgesi ve çarşılarının pek çoğunda olduğu gibi kültürel belleğin taşıyıcılarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

Kapalı Çarşı/ Kunduracılar Çarşısı: Kemalettin Aslan Bey, 22/08/2019 tarihinde yapılan görüşmeden bize şunları aktarmıştır:

“1950’lerde manifaturacılık işiyle birlikte Kapalıçarşı’ya ve çıraklığa adım attım. İlk zamanlar yine çarşı içindeki Halil Kandemir’in yanında çıraklığa başladım. Ustam çoğu zaman babamdan daha çok korktuğum ve hürmet gösterdiğim hayatımdaki en önemli kişiydi. Yaptıklarına hayranlıkla bakar dururdum. Ticareti de mesleği de insan olabilmeyi de ondan öğrendim. Usta-çırak arasındaki ilişkiler bu dönemde çok değerliydi. Meslek adına her şeyi bizlere öğretti bizde hayatımıza uyguladık sonra gelenlere aktardık. Manifaturacılıkla ilgili geçmişim 1970’lere kadar sürdükten sonra ayakkabıcılık işine başladım ve dükkan sahibi oldum. Dükkan sahibi her esnaf bu yıllarda birbirinin kazanması için mutlaka yardım ederdi. Ben anlayışımız yoktu. Herksin bir şekilde gün içinde kazanması için elimizden geleni yapardık. Bu da ister istemez aradaki bağın güçlü olmasını sağlardı. Bu gelenek yıllar boyunca sürdü, bazen yaşanan olumsuzluklar istemeden de olsa kopmaları, ayrılmaları hatta göç etmelere sebep oldu. Bunlardan birisi de yangın felaketidir. 1958’ de yaşanan yangında küçükte olsam hatırlıyorum hayatımda en korktuğum zaman dilimini oluşturmakta idi. Tüm çarşı yanmasa da büyük bir kısmı ağır tahribata uğradı. İnsanlar özellikle maddi anlamda büyük kayıplar verdi.”

“Bizim sektörümüz kunduracılık olarak bilinirdi. Özellikle düğün dernek ve meclis zamanlarında benzer sektörlerde olduğu gibi büyük bir hareketlilik yaşar siparişlere çoğu zaman yetişmekte zorlanırdık. Bu esnaf arasında çoğu zaman farklı sohbet konularının oluşmasına da zemin hazırlardı. Özellikle köylerden gelen insanlar kundura yaptırmayı çok severlerdi. Bu konuda da en önemli müşterilerimiz kırsal bölgelerden gelen insanlardı. Bir düğünde erkek veya kız tarafı fark etmez en az 50 çift ayakkabı yaptığımı hatırlamaktayım. Bugün Bursa’da her ne kadar Ayakkabıcılar çarşısı olsa da

bizim zamanımızdaki talep ve yoğunluk bulunmamakta. Tabii ki hazır ürünlerin, firmaların ve AVM'lerin bunda etkisi çok fazladır. İnsanlarda kundura şekil olarak ve yapılış olarak bir kültürdü. Artık bu kültür farklı hallerde yaşanmakta.”

Yorgancılar Çarşısı (Kapalıçarşı): Kenan Hasır Bey - 19/07/2019 tarihindeki görüşme:

“Kapalıçarşı’ da Yorgancılar Çarşısı’ndayım. Babamda eski urgan ustası, ip ustası hallaç ustasıdır. Birbirine yakın alanlar olduğu için özellikle 1935’ ten sonraki yıllarda bu mesleği icra etmiştir. Pamuğun kabartılarak yapılmasıyla birlikte de yorgan, yastık, döşek ve benzeri ürünleri yapıldığı bir merkez halini almıştır burası. Burada özellikle o yıllardaki ihtiyaçları da düşündüğümüzde insanların en çok rağbet ettikleri şeylerin başında gelmekteydi bu ürünler. Bir de yünden yorgan yaptıklarını anlatırdı babam. Bu ürünün oldukça ağır olduğu ve köyler de özellikle kışın sert geçtiği zamanlarda kullanıldığını anlatırdı. Önceden bu tür ihtiyaçlar ya insanların çarşıya gelerek yaptırması ile ya da tanıdıkların birbirine haber vererek mahalle aralarında istek üzerine icra edilirdi. Bende babamla birlikte özellikle bugünkü Yıldırım ve Osmangazi ilçelerinin farklı mahallelerine daha çocukken gittiğimi hatırlamaktayım. Bu iş özellikle 1970’ lerin sonuna kadar aktif olarak devam etti. Çarşı içerisinde o dönemin insanlarından hatırladığım herkesin dükkânında bir çırak veya kalfasının olmasıydı. Bu esnaf arasında çarşıda da sürdürülen bir gelenektir. Kalfa kendilerine göre olgunluk noktasına eriştiğinde de kuşak bağlama meclisleri yapılır sonra da yemekli eğlenceler düzenlenirdi. Bütün çarşıda Ramazan ayı çok hareketliydi. Çocukluğumda geçen bu zamanları asla unutamadım. Ustanın yanındaki çırak bütün hayatı ondan öğrenirdi. Saygı çok fazlaydı. Ustanın merhameti sahip çıkışı da bir baba değerinde önemliydi. Hiçbir çırak ustasını şikâyet ettiğini hatırlamıyorum. Bu insanlar alaylı olarak yetiştikleri için hem geleneğe sahip çıktılar hem de bence üst düzey insani gelişmişlik düzeylerine ulaştılar. Bugün bu anlattıklarımın hiçbirisini çarşı içerisinde göremezsiniz maalesef bunlar bitti artık.”

Latif Şenöz Bey ile 12/07/2019 tarihinde gerçekleştirilmiş olan görüşme:

“Tuz pazarında üç kuşak olarak bulunduk. 1960’lı yıllardan 1990’ a dek Yorgancılar Çarşısında çeyizlik malzeme ağırlıklı olarak satışlar gerçekleştirdim. Babamda bu çarşıda nadir ot yastıkçılığı yapan ustalardan biriydi. Babam da bende çıraklıktan meslekleri öğrenerek usta kıvamına ulaşabildik. Bu hemen olan bir şey değildi. Hem zaman hem de sabırlı olmayı gerektiriyordu. Çarşının hemen her köşesindeki dükkanda usta ve çırak ikilisini görmek mümkündü. Bu yıllarda meslek böyle öğretilir ve yaşanırdı. ”

“Eskiden çarşının hemen hemen hiçbir bölümünde kapı olduğunu hatırlamıyorum. Bunların yerine genel olarak bir bez veya çuval kullanılırdı. Herkes birbirini kolladığı için de dükkânlar asla kimsesiz ve sahipsiz bırakılmazdı. Bu yıllardır süren müthiş bir gelenektir. Kendisini düşünüp de başkasını düşünmeyen bir esnafta hatırlamıyorum. Bu samimiyet yerli ve yabancı demeden gerçekleşirdi. Çarşı içerisinde özellikle ucuz bayan ürünleri satan Yahudi esnaflar da vardı. Bunlara çarşafli kadınlar gelir alış-veriş gerçekleştirirlerdi. Hatta o kadar güven duygusu gelişmişti ki esnafın birbirinde anahtarları dahi mevcuttu. Çarşı kültürü ve esnafçılık bu geleneklerin yaşatılmasını gerektiriyordu bu dönemde. Herkes birbirinin kazanması için elinden geleni yapardı. Çarşıda kimse kimseye küsmezdi böyle bir durum olsa bile esnaf kendi arasında bir durum tertip eder ve mutlaka barıştırmaya çalışırdı. Bu bağlılığın ve esnaf arasındaki samimiyetin nedeni de bu ilişkilerin çıkar olmadan ve karşılık beklemeden gerçekleşmesiydi.”

“Bizim için düğünler en sevdiğimiz ve özenle beklediğimiz zamanlardı. Bu vakitlerde özellikle köylerden gelen insanlara yapmış olduğumuz satışlar bizim için her şeye bedeldi. Bu zamanlarda çarşıda müthiş bir hareketlilik yaşanırdı. Mekân olarak Yorgancılar Çarşısı dendiğinde Bursa’ da herkesin tek uğrak noktası burasıydı. Şimdilerde zadece ismi varken geçmişin hareketliliği artık yok. 1997 işimi devrettim. Bugün hala çarşıya gittiğimde eski günleri hatırlıyorum çarşıda fiziken her şey var ama bizim zamanımızdaki ruh maalesef kalmamış.”

Koza Han: Mahir Uzun Bey ile 18/06/2019 tarihli görüşme:

“1960’larda daha çocukken Kozahan’ da bulundum ve çıraklık ile Kapalıçarşı kültürüyle tanıştım. Bu dönemlerde Koza Han a arabalar ile kozalar getirilirdi. Bu arabalar tabii ki at ve eşek arabalarından oluşurdu. Koza alış verişinin gerçekleştiği bu zamanlar çarşının en hareketli zamanlarıydı. Koza almaya gelen insanlar arasındaki sohbetler bugün dahi aklımdadır. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerinde güven duygusunu hissedebiliyorduk bu dönemlerde. Kimse kötü ürünü çarşıya getirmeyi veya satmaya çalışmazdı. Esnafın böyle satıcı olursa da barındırmazdı zaten. Çarşı içerisinde ipek işine başlayanlardan ve ipekli malzeme satanlardan biride bizdik. Yıllar boyunca bu işe devam ettik. İlk başladığım zamanlar babamla birlikte yine ipek, kumaş, giyim kuşam malzemeleri satıyorduk. İşin mutfağında yetiştiğimi söyleyebilirim. O dönemlerde de Uzun çarşı oldukça hareketliydi. İnsanların bütün ihtiyaçları buranın merkezinde halledilirdi. O dönemlerde alt kısımda yorgancılar biraz ileride konfeksiyon, ayakkabıcılar ve özellikle de manifaturacılar bulunuyorlardı. Tabii ki değişen ihtiyaçlarla birlikte burada daha çok hazır giyim ürünleri ve kuyumcular daha çok bulunmaya başladı. Özellikle yaz başlarında tüm dükkân sahipleri eğer ki çırakları yoksa mutlaka edinmeye çalışırlardı. Alınan çırakta mutlaka yetiştirilir dönemlik çalıştırılmazdı.”

Mazhar Bayrak- 08/05/2019 tarihli görüşme:

“Şahsen benim 30 yıllık çarşı geçmişim bulunmakta iken benden önce babamın ve dedemin de 40 yıllık çarşı deneyimleri bulunmaktadır. Üç kuşaktır Kapalıçarşı’nın içindeyiz. Babamın ve dedemin zamanından hatırladığım en önemli şeyin çarşı içerisinde farklı mesleklerin icra ettikleri sanatlarından ortaya çıkan ses ahenginin olmasıydı. Bir tarafta dökümcüler, tenekeçiler, bakırcıların dövmeleri diğer tarafta koza satışlarının yapıldığı Koza Han, ayakkabıcılar ve bıçakçıların sesleri, yorgancıların düğün mevsimindeki telaşları, kuyumcuların yoğunluğu bu döneme ait hatırladığım en özel anlardı.”

“Bu dönemde üretim anlamında bir şeyler yaparak imalathaneleri olan çok fazla insan vardı. Üretim küçük el makineleriyle gerçekleştiği için insan emeği ve işçilik üst

düzeydeydi. Bugünkü gibi kodları girilerek yapılan ürünler de o model makineler de yoktu. İnsanların emeklerinin karşılığı olarak ortaya çıkan eserler eşsizdi. Bir dükkânda ustayla birlikte bir kalfa ve çırak mutlaka bulunurdu. Bu düzenin devam etmesi çarşıda geriden gelen neslin devamını sağlıyordu. Ne zaman bu gelenekler sona erdi ne mesleği icra edecek kalfa kaldı ne de yetiştirilecek çırak.”

“İnsanların birbirleriyle olan samimiyetleri dışarıdan gelen yerli ve yabancı turistlerin de çok ilgisini çekerdi. Bizler dedelerimizden öğrendiğimiz her şeyi bizatihi hayatımıza uygulamaya özellikle özen gösterdik. Dedemin anlattığı dönemler ki bu zamanlar Osmanlı Dönemini de kapsamaktadır. Çarşıda elektriğin olmadığı zamanlarda kandillerin olduğunu yağ lambalarıyla aydınlatmanın yapıldığını ifade etmekteydi.”

“Hanlar özellikle bu zamanlarda ismine uygun olarak kullanılmaktaydı. Uzak ilçelerden ve köylerden başka şehirlerden gelen yabancılar özellikle bu hanlarda kalırlardı. Hanlarda bir insanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek her türlü malzemenin var olduğunu anlatırdı dedem. Çarşı içerisindeki her türlü adımdan herkesin haberi olur ve bir şey yapılacaksa veya değiştirilecekse herkesin onayı alınırdı. Gönülsüz iş yapılmaz herkesin gönlü yapılırdı. Çarşı esnafı tüm Bursa’da hürmet gösterilen ticaret erbapları olarak bilinirdi. Şimdi bu söylediklerim çok fazla zayıflamış ve yok olmuştur. Çarşının hareketliliği kuru kalabalığa ve görüntüye kalmıştır. Bu bölgenin canlandırılabilmesi açısından çok daha fazla ilgiye ihtiyacı da net bir şekilde ortadadır.”

Mehmet Aktolga Bey ile 18/04/2019 tarihli görüşme:

“Kapalıçarşı’ ya ilk gelişim manifatura dükkânına çırak, ardından da kalfa olarak başladım. Çarşıda çırak olarak başladığım yıllarda öğrendiğim ve şahit olduğum tecrübelerimi ustalık hayatım boyunca da kullanarak devam ettirdim. Bu kazandıklarımız yanımızda yetiştirdiğimiz tüm genç nesili yetiştirme ve örnek olma anlamında devam etmiştir. Genel olarak o dönem kumaş çok değerli olduğundan manifaturada bizler de bu tür malları satardık. Dönemin bizlere kattığı şeyler o kadar fazla ki biz hayatı oralarda öğrendik ve öyle yaşadık. Çarşı içerisinde o kadar farklı ticaretler yapanlar vardı ki bugün hala hepsi gözümün önündedir. Şerbetçilerden alın da kestane satanlara, meyve sebze satanlara kadar envai çeşit insan vardı.”

“Bir de köylüler geldiği zaman artık çarşı çok farklı bir hale bürünürdü. Koza Han da kozaların satışı Haziran ayında olur ve bu mevsimi herkes özenle beklerdi. Çıraklar her sabah ustalarından önce gelir ve dükkânlarını açardı. Usta ile çırak ilişkisi yaşayan herkesin bugün hafızasından silinmeyecek kadar değerliydi. İnsanlar meslek öğrenmek için ustanın ağzından çıkanı yakalamaya çalışıyordu. İnsan yetiştirmek, dostluk, arkadaşlık her zaman paradan önce gelirdi. Para bizim için bunların önüne hiçbir zaman geçmedi. Bu da bizleri birbirimize kardeş yaptı işte.”

Bat Pazarı: Memduh Kaya Bey ile 16/06/2019 tarihindeki görüşme:

“Babamın mesleği genel olarak toptan mal alıp bunu genelde dükkânda bazen de çırağı ya da kalfası vasıtasıyla seyyar olarak satma üzerineymiş. Bu bahsettiğim yıllar 1950’li yıllarmış. Bunun adı bugün tıpkı semt pazarlarında tezgâh açan satıcıların farklı bir şekliydi. Babam bu tür bir satış ile ilgilendiği için de çoğu zaman Bursa’nın ilçelerini gezer haftanın birkaç günü de eve gelmezdi. Özellikle bizim dağ ilçeleri olarak adlandırdığımız Orhaneli, Keles, Büyükorhan gibi ilçelerde gittiğinde kalır zaten geliş gidiş zor olduğundan hemen dönmezdi.”

“Babamın Kapalıçarşı içerisindeki ilk zamanları yine 1950’li yıllarda Bat Pazarı’nda almış olduğu dükkândır. Burada benim çocukluğumun ve gençliğimin büyük bir dilimi geçmiştir. O dönemin insanları ile dönemimizin karşılaştırılması imkansızdır. Biz o zamanlar giyim eşyası olarak aklınıza gelebilecek her şeyi satardık. Bugünde bizden arta kalan çocuklarımız aynı işin gelişmiş şekilleriyle satmaktalar. O yıllarda çarşı içerisindeki durum belki Osmanlı Dönemi’nin getirmiş olduğu alışkanlıkların biraz değişmiş durumunu yansıtıyordu. Ama genel anlamda kültürel gelenekler dediğimiz alışkanlıklarımız muhafaza ediliyordu. İnsanların birbirleriyle olan etkileşimleri tamamen içtenlikle donatılmıştı”.

“Bugün o dönemle alakalı olan hangi esnafa giderseniz gidin ortalama aynı sözleri sarf edeceklerdir. Çünkü yaşanan dönem ve şahit olunan durumlar herkesin ortak yaşadığı duygulardı. Bizim mallarımız daha çok giyim üzerine olduğundan İstanbul’ dan gelirdi. O dönemin İstanbul’ unda zaten genel olarak Beyazıt ve Sultanahmet, Fatih gibi yerler en gözde semtlerdi. Bursa’ da özellikle giyim üzerine kendisine düşkün olan aileler

vardı. Bunlar mutlaka bize gelip aylık, mevsimlik ihtiyaçlarını o zamanın en moda elbiseleri ile giderirlerdi. Köyden gelen insanlarda yine aynı şekilde kendi keselerine uygun olan eşyalarını alırlardı. Tabii ki düğün, gerçekleştirdiğimiz zaman dilimleriydi. Bu dönemlerde babamın yanında mutlaka yetiştirilmek üzere bir çırak bulunurdu. Çünkü yetişen kalfalar genellikle kendilerine bir dükkân açmayı çalışırlar zaten ustalar da böyle dükkân açacak kimseleri mutlaka desteklerlerdi. Gelenek bu şekilde alır yürürdü. Bu dönemin mekânları bizlere huzur verirdi. Hayatımızın akışı buraların içerisinde çok canlıydı. Bugün Bat Pazarı eski canlılığını ve eski günlerini unutmuş günümüzün alışkanlıklarıyla insanların ihtiyaçlarını gideriyor diye düşünüyorum.”

Uzun Çarşı: Mevlüt Genç Bey ile 05/06/2019 tarihinde gerçekleştirilen görüşme:

“Babam Uzun Çarşı’ da toptancılık, perakende satış ve züccaciyecilik yapmıştır. 1950’li yıllarda başladığı bu işi 1990 yılına kadar beraber sürdürdük devamında burayı bir başkasına devrettik. Yangın döneminde bütün çarşı durumdan olumsuz etkilendi. Özellikle de Kapalıçarşı’nın tamamı olmak üzere. Uzun çarşı ve Tuz Pazarı Kayhan tarafı ise çok fazla etkilenmedi. Kapalıçarşı esnafının bir kısmı desteklerle ayakta kalmaya çalışırken önemli bir kısmı dükkânından ve ticaretten oldular. Bir kısım eşraf ise yine Uzun çarşı da tekrardan işlerini kurmaya düzen tutturmaya gayret gösterdiler.”

“Çarşının ve esnafın bir çalışma ahlakı vardı ve herkes bu yazılı olmayan geleneklere uyardı. Sanki bunlar kanunmuş gibi riayet edilir ehemmiyet gösterilirdi. Emanete saygı, ustaya saygı, herkesin kazanmasına gösterilen özen çok fazlaydı. Hatırladığım kadarıyla mutlaka herkesin kazanmasına yardım edilirdi. Babamın yanında çalışan kalfası babama herhalde kendi babasından daha fazla hürmet ederdi. Babam da kalfasının mal sahibi olmasında ön ayak olmuş büyük yardımlar yapmıştı. Bu çarşı esnafının bir geleneğiydi ve bozulmadan yıllar boyunca aynı şekilde devam etti. Her usta bir çırak yetiştirir yaşadığı sürece de her yönüyle çırağına destek olurdu. Bu destek hem maddi hem manevi özellikler taşıyordu. Çarşının ayakta kalmasını ve insanların birbirine güvenmesini sağlayan işte bu samimiyetten gelmekteydi. Bu dönem esnaf olarak her türden satıcıyı bulmak mümkündü. Manifaturacılar tüm çarşının genelinde ağırlıkta idi. Bayram törenleri, Ramazanlar çok farklı geçerdi. Hıdrellez kutlamalar yapar dükkânını

geç açan kişiye sürprizler düzenlenirdi. Bugün aynı çarşı içerisinde birbirini tanımayan onlarca esnaf var bunun ötesinde de söylenecek bir şey yok bence.”

Tuz Pazarı: Mithat Eryılmaz Bey ile 30/05/2019 tarihinde gerçekleştirilen görüşme:

“1950’ li yıllarda babam Tuz Pazarı’nda seyyar olarak yaptığı satıcılık işinden kazandığı ile dükkan açmış. Ben o zamanlar çok küçüktüm. Sonradan Tuz Pazarında işimizi büyüttük ve manifaturacılık yapmaya başladık. Zaten bu dönem Kapalıçarşı ve etrafında en çok yapılan meslek grubu buydu. Gerek şehir merkezinden gerekse de köylerden gelen insanların en çok uğradıkları dükkânların başında bizler geliyorduk. Çarşıda bu yıllarda bizlerle birlikte aynı çevrede çalışan çok fazla gayrimüslim insanların da olduğunu hatırlıyorum. Babamın çok yakın arkadaşları da vardı. Ekseriyetle Yahudi olanlar ticaretle uğraşırdı zaten. İşlerine çok bağlı ve çarşı içerisindeki diğer esnafla içli dışlı ilişkileri oldukça içtendi. Benim bu çarşıda işlere tam olarak başlamam ise büyük yangından sonra olmuştur.”

“Babamın yaşlanmasıyla birlikte çıraklıkta öğrendiğim tecrübemle birlikte işe başlamış oldum. Ben babamı izler yanında işi öğrenirken dükkânımızda Yılmaz Ağabey isimli bir de kalfamız vardı. Ben işi öğrenene kadar o da bizimle birlikte çalıştı. Çok tecrübeli, saygılı ve edepli idi. Babamın yanında sigara içmez oturmasına kalkmasına çok dikkat ederdi. Babam yemeğe başlamadan başlamaz kalkmadan kalkmazdı. İşte bu çarşının ahlakıydı. Bu ahlakla her şeyi öğrendik.”

“Yılmaz Ağabey sonradan babamın desteğiyle İpek Han da kendisine yine manifatura dükkânı açtı ve yoluna devam etti. Bu dönemde ustanın yanında yetişen kalfalara kuşak bağlama ve işletme açarken destek olma süren bir gelenektir. O döneme ait bütün alışkanlıklarımız bitti. Hatıralarda ve bizim anılarımızda kaldı. Esnaf arasındaki komşuluk herkesin birbirini tanması, birbirine el uzatması, yardımlaşması bunlar şimdi anlatınca insanlara sanki başka bir çağda yaşamışız gibi geliyor ama bizim yaşadığımız bir hayatın, geleneğin ve kültürün göstergeleriydi. Herkes birbirini arar sorar herhangi bir şey olduğunda mutlaka gidilir, ziyaret edilir ve derdine dermen olunmaya çalışılırdı. Bir esnaf dükkânını açmadığında bunun sebebi hemen öğrenilir ve ihtiyacı varsa karşılanırdı. Özel günlerimiz gerçekten bizlere hastı. Ramazan ayı gerçekten de çok

değerliydi. Nasıl geçtiğini çoğu zaman anlamazdık. Bu dönemde Hacivat-Karagöz oynatıcıları mahallelere gelirdi ve seyyar olarak çocuklarımıza bize seyirlik oyunlar düzenlerler eğlendirirlerdi. O günlerden bugünlere geldiğimizde maalesef geriye pek bir şey kalmadığını söyleyebilirim.”

Muammer Aktaş, 25/04/2019 tarihli görüşme:

“Babamın Tuz Pazarı’nda dükkânı bulunmaktaydı. Şifalı bitkiler ve aktarlık mesleğini icra ettik. Babamın Bursa’ya gelmesi Osmanlı zamanına tekabül etmektedir. Bu dönemde Kapalıçarşı’da farklı mesleklerin yanında çıraklık yaptıktan sonra otların kullanımını ve aktarın yanında uzunca bir süre çalışmış. Babam uzun yıllar bu işi yaptıktan sonra ben devraldım ve mesleğin icrasına devam ettim.”

“Bazen bahar mevsiminde Uludağ’ın yamaçlarına çıkarak arkadaşlarla birlikte bitkiler topladığımı hiçbir zaman unutmamışımdır. Bunlardan zamanla öğrendiğimiz yöntemlerle bazen ilaç yaptığımızda olurdu. Bu dönemde insanlar hekime gitmekten çok bizim yanımıza uğrar dertlerini anlatır, buna uygun olarak elimizde varsa verir yoksa da zaman vererek bu sıkıntılara karşılık gelecek ilaçları dozuna göre ayarlayarak kendilerine teslim ederdik.”

“İnsanlar buna oldukça rağbet ederler bazen dinlenmeye dahi vakit bulamadığımız zamanlarımız olurdu. Çarşı içerisindeki esnafın çoğunun durumları bugünkülerle kıyaslayacak olursak oldukça iyiydi. Herkes olmayana yardım eder ihtiyacı olanın mutlaka ihtiyaçları da farklı kişiler duymadan giderilirdi. Bu bir çarşı geleneğiydi ve yıllar boyunca da sönmeden devam etti. Usta çırak ilişkisinde geleneksel kaideler hiç bozulmadan tolerans geçmeden devam etmiştir. Bu yüzden de itimat etme noktasında hiçbir sıkıntı yaşanmadı. Adam kayırma be ben kazanayım anlayışı hiç yoktu. Siftah yapan bir insan yine müşteri gelirden siftah yapmayan arkadaşına mutlaka müşteriyi yönlendirirdi. Komşusu aç iken tok yatan anlayışını bizler bütün kalbimizle yaşadık. Çarşı içerisindeki bu sevgi bağları telefonların yaygınlaşmasına kadar canlı olarak sürdü.”

“Devamında kalfa ve çırak yetişmemesi, geleneğin devam etmemesi, değişen ekonomik ve kültürel şartlar sebebiyle çok farklı noktalara uzanmıştır. Eski müşteriler çarşıda istedikleri şekilde bir esnaf grubu ile muhatap olamıyorlar. Artık modern anlamda kendini geliştiren ve dönüştüren esnaflar bulunmaktadır. Bu da çarşının farklılıklara duyduğu güvenin ve değişime açık olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Eskilerde gelen atların kişnemeleri, koşum takımlarının satıldığı dükkânlar ve süslemeleri birbiriyle ahenkli çıkan sesler her birisi bugün hala kulaklarımda çınlamaktadır. Çarşı güzelleşti, yenilendi ümidim eski canlılığın bugüne bakan yönüyle değişen şartlar eşliğinde devam etmesidir.”

Muhlis Çelikten Bey ile 24/04/2019 tarihli görüşme:

“4. kuşak olarak Tuz Pazarı’ndaki ticaretimizi sürdürüyoruz. Büyük Dedem Osmanlı-Rus savaşına, Osmanlı Yunan Savaşına, Dedem Balkan Harbi, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’na katılmışlardır. Dedemden vefat etmeden evvel Bursa’nın işgali dâhil eski Bursa ile ilgili çok fazla hatıra dinlemişiğim vardır. Bir de tabii babamın dedemden bize aktardıkları vardır. Örneğin; Yunan işgalinde insanların çok korktuklarını sokaklarda gezerken Rumların sürekli sözlü olarak tacizde bulduklarını, kutsal ve manevi mekânlarımızı ahlaksızca kullandıklarını, kadınlarımıza akla izana sığmayacak kötülükler yaptıklarını anlatmışlardı.”

“Büyük dedemin 1855 yılındaki büyük depremi yaşadığını ve bu depremde Bursa’nın yerle bir olduğunu, çok büyük bir sarsıntı olduğunu aktarmıştır. O zamanlarda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi’nin bugüne nazaran aslına uygun olarak kullanıldığını, özellikle çarşı içindeki hanlarda insanların ihtiyaçlarını gidermek üzere gerçekten kaldıklarını, yeme-içme, yatma, atları ve hayvanları için ahırlar olduğunu, kısacası bu hanlarda her türlü ihtiyaçlarını giderdiklerini anlatmış. Hancı kavramının işte bu yıllarda gerçekten kullanıldığını ve uzak şehirlerden ve farklı ülkelerden gelen insanların Bursa’da bu hanlarda kaldıklarını anlatmış. Tabii bunları nakleden dedem Mustafa Nahit Efendi’dir. Büyük Dedemin adı ise Ahmet imiş. Kendisine çarıklı derlermiş. Bu lakabı da askerde iken askerinin çarıklarını yaptığı için vermişler. O şekilde üstünde kalmış.”

“Dedemin döneminde Bursa’ da batı tarafta zaten hiç yerleşim olmadığı için tüm hayat bugün Osmangazi ve Yıldırım ilçeleri olarak tanımlanan merkezlerde imiş. Dedemin anlattığı bir hikâyeyi anlatayım size. Dedem o zamanlar Kapalıçarşı’ da ilk önce Okçular da sonradan Tuz Pazarında at koşum takımları, nal, semer gibi malzemeleri satıyormuş. Yabancı bir devletten gelen ve Bursa’ da Katırcılar Hanında ikamet eden bir yabancı ile sohbeti olmuş. Adam dedemden hatıra olarak at koşum takımı ve süslemeli semer almak istemiş. Dedem biraz muzip bir adam olduğundan sormuş kendisine. Bunları neden alıyorsun diye. Adam Osmanlı ülkesinden bazı hatıralar alarak bunları Batı’ da müzeye vakfedeceğini anlatmış. Dedemde at koşumlarına ve semere Fatih’ in torunları yazarak kendisine satabileceğini ifade etmiş adam kabul etmiş ve almış. Kapalıçarşı’ da ticaretimiz dedelerimden itibaren bugüne kadar devam etmektedir. At malzemeleri ile başlayan bu süreç zaman içerisinde ip ve urgan satımı, toptancılık ve manifaturacılık en son olarak da giyim eşyası olarak devam etmektedir. Benim çocukluğum da babamınki de burada geçmiştir. Babam zamanında tabii Cumhuriyet’ in ilk yıllarında bazı zorluklar da yaşanmış. Daha yeni ağır bir savaştan çıkılması, henüz üretimde sıkıntılı bir toplum, memleketin çoğu yerinde ağır tahribat vs. Babamın döneminde çarşıda üç nokta oldukça hareketliymiş. Buralar Kapalıçarşı, Okçular Çarşısı ve Tuz Pazarı olarak sıralanabilir.”

“Bu çarşılarda insanların bir ömürleri geçmiş ama nasıl keyifle anlatırlardı bilemezsiniz. Çarşıda bir dönem insanlar çırak yetiştirme yarışına tutulmuşlar. Kim daha fazla yetiştirecek diye. O dönemlerde çırak ve kalfa yetiştirmek bir çocuk yetiştirme ile eş değer tutulmaktaymış. Benim çocukluğumda bunun yansımaları vardı ama çok azalmıştı. Babam bunun en somut örneklerinden birisiymiş. Dedem özellikle bir dönem onu komşusunun yanına vermiş ki iyi yetişsin aramızda duygusal bir bağdan ötürü zarar vermemek için.”

“Çarşıda özellikle 1940-1990 arasının yani babam ve benim gençlik zamanlarımda müthiş bir sirkülasyon vardı. 2000’ li yıllardan sonra özellikle yapılan değişikliklerle farklı bir hava ve görünüm sağlanmaya çalışıldı. Bir bakıma başarılı da olundu diyebilirim. Ama insan hep eskiyi anıyor ve öznlüyor. Çünkü esnaf arasındaki samimiyetler, eğlenceler, birbirine karşı olan saygı, çarşının neşesi çok farklı zamanlarmış. Bugün bunlar maalesef çok çok az. Herkes birbirini tanımıyor mesela.

Dedem ve babam zamanında bu insanlar sürekli olarak iç içe yaşamışlar. Birbirlerinin meclislerini sahiplenmişler. Herkes birbirine düştüğü noktada bir el uzatmış. Kimsenin yıkılmasına izin vermemişler. Hele özel günler, aylar çok eğlenceli geçermiş. Dedem zamanında kozalar Koza Han' a öküz arabalarıyla sıra sıra gelir mahşeri kalabalıklar oluşmuş. Yaz mevsimi özellikle cıvıl cıvıl geçermiş. Birliktelikler içten yaşanmış ve maalesef ki o zamanların bitmesiyle ve o insanların bu dünyadan göçmesiyle birlikte de gitti.”

“Bugün belediyemizin çarşımıza yaptığı güzel hizmetler var. Bunların karşılığını bularak inşallah insanlar kültürlerine, geleneklerine sahip çıkarlar. Çarşayı sadece yeme-içme, giyim kuşam yeri olarak görmeden ziyaret ederler. Bizler uzun yıllardan beri burada insanlar ile iç içe yaşıyoruz. Kültürümüze sahip çıkmada, geleneklerimizi, örf adetlerimizi yaşamada hassasiyet göstermeye gayret ettik. Yetiştirdiğimiz her çırağa ve kalfaya da bunu öğretmeye çaba gösterdik. Bizden sonra ne kadar devam eder bilemiyorum. Çarşımıza , kentimize, kültürümüze ailemiz gibi bakarak koruyalım ve yaşatalım.”

Musa Koç Bey ile 19/04/2019 tarihinde gerçekleştirilen görüşme:

“Kapalıçarşı’ da Tuz Pazarı’nda yıllarca giyim üstüne ticaret yaptım. Burası bana babamdan babama da dedemden kalmış bir dükkandır. Dedem yıllarca çarşı içerisinde çeşitli pek çok iş kolunda çalışmıştır. Deri sektöründen, tenekecilik sektörüne, meyve-sebze, koza gibi alanlarda çalışmış. Babam da İpek Han da Mehmet Usta’nın yanında çırak-usta ilişkisi ile yetişmiş ve yıllarca manufakturacılık yapmışlar. Sonra da çarşıda bizim yerimizi almış 1960’lı yıllarda ve burada da devam etti.”

“Ben babamın yanında öğrendim mesleği. Sonrasında da 2007 yılına kadar bu işe devam ettim. Sonra İnegöl’de bulunan köyümüze tarımla uğraşmak için bir yer aldım ve zamanımı daha çok burada geçiriyorum. Çarşının eski geleneksel hali çok güzeldi. Birbirini tanımayan kimse yoktu. Herkes birbirinin eksikliğini tamamlardı. Çırak yetiştirmek hepimiz için en değer verdiğimiz şeylerden biriydi. O günlerde yaşayan ve zamanını geçiren tüm tanıdıklarım özlüyoruz ama artık o zamanın hükmü bitti.”

Okçular Çarşısı: Mustafa Çelikten Bey ile gerçekleştirilen 22/05/2019 tarihli görüşme:

“Okçular Çarşısı’nda babamın yanında 1950’li yıllarda okul dönüşlerinde ona yardım etmek için Kapalıçarşı’ ya adımımı attım. Bu yıllarda babamın Bakkal dükkânı bulunmaktaydı. İlkokulu tamamladıktan sonra babamla aramızda geçen sohbeti hala unutamam. Bana sordu oğlum seni okutabilmek için yeterli gücüm var istersen sonuna kadar mektebe yollayabilirim, istersen de meslek öğrenmek isterim dersin ya yanımda ya da çarşı içerisinde çırak olursun dedi. Ben zanaat icra etmeye karar verdi ve babamın yanında işe başladım.”

“Dönemin insanları esnafı aile terbiyesi ve usta süzgecinden geçmiş kendisini çok iyi yetiştirmiş ticaret erbaplarıydı. Her birisinin kendi alanlarında yeterlilikleri en üst düzeydeydi. Sanatlarını mükemmel derecede insan ilişkileri disipliniyle yaparlar yanlarında yetiştirdikleri insanlara hayatı öğretirlerdi. Para çoğu için ikinci planda gelirdi. İnsan yetiştirme düşüncesiyle atılan adımlar birçok kalfa ve çırağın yetişmesine vesile oluyordu. Bu gelenek yıllar boyunca çarşının yazılı olmayan kurallarını oluşturmaktadır. Tabii ki bu dönemde ulaşım araçları bugünkünden çok daha farklı olduğu için ister istemez çeşitlilik ve farklı malzemeler satanlar çarşı içerisinde mevcuttu. Bu dönemde çarşı içerisinde bıçakçılar ve manifaturacılar ağırlıktaydı. Bıçak imalathanelerinin sayısının çok fazla olduğunu söyleyebilirim. Zamanla buna tekstil olarak kumaşta eklenmişti. O dönem insanlar çoğunlukla elbiselerini özel terzilerine diktirirlerdi. Her ailenin kendi içerisinde farklı durumları olsa da özel ve genel günlerde bir araya gelindiğinde herkes mutlaka kaynaşır ortak değerler paylaşılırdı.”

“Mekân olarak çarşının huzuru bir başka yerde yoktu. Pınarbaşı’ndaki eğlenceler o dönemlerde çok ünlüydü. Özellikle de Ramazan ayında ve bayramında tadına doyumazdı. İşte herkesin söylediği nerede o eski Ramazanlar sözünün karşılığı bizim yaşadığımız o nadide anlarda saklıdır. Bu nesilde bundan sonra gelecekte o zamanlara maalesef yaşayamayacaklar diye düşünüyorum. Çünkü insani ilişkiler çok zayıfladı. Bencil bir toplum ve insanlar halini aldık. Kimsenin kimseyi aradığı ve hatırlı sorduğu yok. Önceden telefonlar yoktu ama bizim iletişimimiz çok kaviydi. Kimi istersek mutlaka bulurduk. Zaten herkesin herkesten mutlak surette haberi olurdu. Emanet etme ve birbirini idare etme revaçta idi. Birçok zaman birbirimizin mallarını

sattığımız çoğunlukla olmuştur. Bu güven duygusu 1990'ların sonuna kadar devam etmiştir.”

Kapalıçarşı: Muzaffer Aktepe Bey ile 20/04/2020 tarihinde gerçekleştirilen görüşme:

“Elli yıl boyunca çarşıda esnaflık yaptım. Genel olarak sobacılık üzerine önce çırak sonra kalfa devamında da kendi dükkânımı açtım. Mesleği öğrenme sürecim çarşıdaki hemen hemen bütün çırakların geçtiği yoldan yürüyerek gerçekleşmiştir. Bu disiplin altında öğrendiğim her şey hayatıma yön veren en önemli kaideler olmuştur. 1950-2000 arasında mesleğimi icra ettim yaşlanınca da dükkânımı devrettim.”

“Bizim zamanımızda ustaların yanında izin almadan konuşamaz, saygıda kusurumuz olmaz, bir şey anlatıyor veya tarif ediyorsa pür dikkat dinlemeye özen gösterirdik. Kapalıçarşı’ nın tamamında dükkânlarda çırak ve kalfa olur ve hepimiz birbirimiz ile yarış halinde olurduk. Bu insanların hepsi olmasa da birçoğu ya dükkân açtılar mesleğe devam ettiler ya da üretim atölyelerinde ustabaşı oldular.”

“Bu yıllarda soba el emeği ile yapılan bir üründü. Usta işbaşına geçtiği zaman tüm dünyadaki meşgale bizim için biterdi. Tek derdimiz onun anlattıklarını dinlemek, neresinden neyi kapabiliriz düşüncesinde olmaktı. Bu dönemlerde ülkemizde ve şehrimizde üretim faaliyetleri küçük esnafın el emeğinden geçiyordu. Fabrika ve büyük sanayi kuruluşları o zaman çok fazla yoktu. Bu nedenden de işimize tüm emeğimizi, alın terimizi verir eksiksiz olması için de elimizden geleni yapardık. Satışlarımızın çoğu kırsal kesimden olmak üzere şehirdeki insanlara da satışlarımız gerçekleşirdi.”

“Bu dönemlerde doğalgaz zaten yoktu. Kaloriferli evler de sayılıydı. Müthiş bir hava kirliliği meydana gelirdi. Ramazan ayında bütün esnaf şen olurduk. Birliktelik ve beraber yapılan eğlencelerimiz bizi kenetler aramızdaki bağı kuvvetlendirirdi. Şimdi o dönem ki arkadaşlarımdan kalanlarla görüşüp yad ediyoruz. Tabii ki günümüzdeki durum çok daha farklı. Çünkü hayat şartları da koşullarda çok değişti. O günlere geri dönemeyiz, ama aramızdaki bağların zayıflamasına engel olsak yeter diye düşünüyorum.”

Mümtaz Akyurt Bey ile 16/04/2019 tarihinde gerçekleştirilen görüşme:

“Kapalıçarşı’ da kuyumculuk mesleği babamdan bana kalmıştır. Babam zamanında en çok elmas işi ünlüydü ve kuyumcuların çoğu da bunun üzerine çalışırdı. Eskiden bu meslekte sadece satış yoktu. Hem satılıyor hem de üretiliyordu. Bizler de ustalarımızın yanında mesleği bu şekilde icra ederek öğrendik. İstanbul ile çok alış verişimiz olurdu. Ustalar bazen bizi gönderir ve işi öğrenmemize yardımcı olurlardı. Bazen de ilçeler de şenliklere panayirlara katıldığımız da olurdu. Buralar da küçük camlı yerler de satışlar gerçekleştirdiğimiz çok olmuştur.”

“O dönemler ulaşım sıkıntılıydı. At arabaları ile elli mesafeleri çoğu zaman geçmeye çalışırdık. Sonra da belli saatlerde geçen otobüslere binerdik. Yollar çok kötüydü tabii. Bu iş ilk zamanlar daha çok Okçular Çarşısı’ nda yapılırdı sonradan yangın ile birlikte 80’ lerden sonra Kapalıçarşı’ ya geldi herkes. Çarşıda kültürsüz insan bulamazdınız. Etkileşim çok yüksekti. Gazete okumak belli saatlerde çok yaygındı tüm esnaf birbirine anlatır sohbet ederdi. 2000’ li yıllardan sonra zaten bu söz ettiklerim değişime uğrayarak günümüz şartlarına uyum sağladı.”

Emir Han: Münir Göçme Bey ile 15/04/2019 tarihli görüşme:

“Çarşıda esnaflığa başlamamız babamla birlikte 1940’lı yıllarda Emir Han’ da başlamıştır. Babam tekstil ürünleri, ev eşyaları, çeyizlikler, havlular gibi dönemin malzemelerini satardı. Yangından sonra zarar görmeyen dükkânımız üzerinden satışlarımıza devam ettik. Yangın çarşı içerisindeki esnafın elini kolunu bağlamıştı. Kimse ne yapacağını nereye gidip işine devam edeceğini bilemedi.”

“ Yangından sonra yapılan restorasyonlarla tekrardan insanlar yerlerini almaya başladılar. Havluculuk, iplikçilik, urgancılık, yorgancılık, kahvecilik, ayakkabıcılık, manifaturacılık en yaygın olan meslek alanlarıydı. Şimdi bunlar günümüzün ihtiyaçlarına göre modernize oldular ve geliştiler. Bu süreçte ise en büyük problem insanların birbiriyle konuşmak yerine bence telefonlarıyla konuşması oldu. Sohbet öldü, çirak yetiştirmek zaten yıllardır biten bir geleneğimiz. Halbuki bu gelenek uzun yıllar boyunca Osmanlı geleneğinden bizlere kalan en değerli kültür değerimizdi. Herkes bu

yoldan yürüyerek yetişir hayatını kazanırdı. Sonradan bu geleneğimizi de uygulayamaz ve yaşayamaz olduk. İnşallah önümüzdeki zamanda daha güzel günleri yaşarız.”

İpek Han: Müşfik Coşkun Bey ile 14/04/2019 tarihli görüşme:

“Bizlerde dedem ve babam vasıtasıyla İpek Han’da dokuma, giyim eşyaları üzerine başladık. Çarşıya gelişim ilkököl yıllarımda başlamıştı. Burada meslek adına çok fazla şey öğrendim. Tüm çarşının alaylı yetiştirme geleneğine uygun olarak bu dönemde yetişen benim gibi çıraklar aynı tezgahda dokunan halılar gibiydik. Tabir-i caizse ustalarımız bizleriilmekilmek dokumuş, mesleğin tüm hassas yönlerini öğretmişlerdir. Bu öğrendiklerimizi bizler de aynı şekilde yaşamaya ve öğretmeye gayret ettik. Sonra da işi büyüterek tamamen manifatura üzerine 2003 yılına kadar devam ettim. Babamın yanında ben ve bir de kalfa abimiz beraber öğreniyorduk. O zamanların geleneği kalfa dükkânının her şeyi demektir. Yetişen kalfaya iş yeri açılması devam eden bir gelenektir. Hidrellez zamanları çok hareketli ve eğlenceli geçirdi. Herkes dükkânını birbirinden önce açmaya çalışır sona kalanın dükkânı süslenirdi. Ramazan ayı zaten bambaşkaydı. Ustaya saygı babaya saygı ile eşdeğerdi. Hepsi geçmişte kaldı.”

Tuz Han: Saime Öncel ile yapılan görüşme:

Saime Hanım hattat olarak geleneğin icrasını bu sanatla devam ettirenlerden birisi. Özellikle el sanatları konusunda Bursa da yaygın olan sanatçıların mekânları genel olarak Irgandı Köprüsü ve Balibey Han da açılmış olan sanat evlerinde icra edilirken kendisinin bu sanatı Tuz Hanında devam ettirdiğini ifade etti.

O bize bu sanatın eskiye nazaran şimdilerde meraklılarının arttığını ama yeterli ilgiye hala sahip olmadığını belirtti. Özel günlere, okullara, üniversitelere bazen toplantı ve konferanslara katıldığını ve mesleğin icrasına dönük anlatımlarda bulunduğunu bu mesleğin geleceğe bakan yönüyle mutlaka icrasının devam etmesi gerektiğini ifade etti. Bursa’da tarihi yazmaların ve eski eserleri, mezar taşlarının çok fazla olduğunu, yani tarihi değerlerin hatırı sayılır orandan çok olması sebebiyle bu sanatın icrasına dönük olarak kursların, eğitimlerin, yönlendirmelerin de gerek devlet gerekse de özel STK’lar yoluyla artması gerektiğini belirtti.

Tuz Han ile ilgili olarak ise elbette tarihi çarşının canlılığını yitirdiğini eskiden anlatılagelen durumundan oldukça uzakta olduğunu, esnaf arasındaki iletişimin kesinlikle eskisi kadar diri olmadığını anlattı. Yenilenen silüetle birlikte mekânın değişmesinin insanların görsel açıdan ziyaretlerini arttırdığını bunun esnafa bakan yönüyle ise çok karşılık bulmadığını özellikle belirtmek istedi.

Çarşı Ve Hanlarda Mülakat Yapılan Ve Yih Kapsamında Değerlendirilebilecek Diğer İsimler

1- Ahmet AŞIK 07/03/2019 Bakırcılar Çarşısı

“ Babamın çarşıda esnaf olarak mesleğe başlaması 1943 yılına denk gelmektedir. Bu yıllarda daha çok manifatura dediğimiz giyim üzerine mağazaların yoğunlukta olduğu bir çarşıdır. Eski bakırcılık mesleği çok az yapılmaktadır. Babamın çarşıda mesleğe başlaması o dönem Koza Han’da esnafılık yapan Şakir Ağa isimli bir ustayla başlamış. Babam onun yanında yıllarca çıraklık yapıp ticaretle ilgili her şeyi öğrendikten sonra ustası ona da dükkan açmak için Eski Bakırcılar Çarşısı’nda dükkan arayıp bulmuşlar. Babamın doğru düzgün parası olmadığı halde bu kişi ona maddi destek sağlamış ve iş yerini açmışlar. Babam ona olan borcunu her defasında vermek istese de ustası “ O para senin kalfalık hediyen benim de dükkanımın sadakasıdır” dermiş. Babamın yanında ben de 1972 de çırak olarak mesleğe başladım. O dönemlerde çıraklık çarşı içerisinde yapılabilecek ve saygı duyulan en önemli işlerden biriydi. Her şeyi babamdan öğrendim. Ticaretle nasıl davranılacağından tutun da, mal alıp satmaya, ahlaki davranışından, helal harama varıncaya dek çarşıda öğrendim. Babamın vefatından sonra ve 1995’de tekstil işine girdim ve Kestel’de ufak düzeyli üretim tesisi açtım. Benim dükkanımda yetiştirdiğim çıraklarım şimdi bu işletmede ustabaşı olarak çalışmaktadırlar.”

2- Ahmet NASIR 05/04/2019 Kütahya Han yün ticareti ve şekerleme

Mesleğini usta çırak anlayışı içerisinde öğrenmiş ve çarşının muhtelif bölgelerinde 2005 yılına kadar aktif şekilde mesleğine devam etmiştir. Yün ticaretinin özellikle fabrika

üretiminin arttığı 1993'lü yıllardan sonra azalmasıyla daha çok şekerleme üzerine mesleğine devam etmiş ve bir de çırak yetiştirmiştir.

3- Ali NADİR 10/04/2019 Kapalıçarşı

“Çarşıda ilk olarak işe başlamam 1958 yılındadır. Cemal ce Celal ustaların yanında pastırmacı olarak çalıştım. Mithat Varnalı ile uzun yıllar beraber çalıştık. Sonrasında kendi başıma işe devam ettim. Ustalarımın çok şey öğrendim. Çıraklık bu dönemlerde bir insana hayattaki birçok deneyimi erkenden görme imkanını tanır. Bu yıllarda bazı dönemler satışlarımız üst seviyede gerçekleşirdi. Bu zamanlar ilk olarak dini bayramlarda gerçekleşirdi. Bayram öncesi çarşı zaten bayram yerine döner mahşeri kalabalıklar olurdu. Arife günleri iğne atsan düşmeyecek durumdaydı. Sonrasında ise Haziran ayında koza satışlarının başlamasıyla aynı yoğunluk yaşanır. Düğün ve sünnet mevsimi yine yaz mevsiminde yapılır tüm ihtiyaçlar çarşıda giderilirdi. Bu yıllarda her gelenek yaşanır ve yaşatılırdı. Bizler büyüklerimizden gördüklerimizi yıllarca uyguladık ve öğretmeye de çalıştık.”

4- Ali DURAN 06/04/2019 Bat Pazarı 2. el eşya satış

Mesleğe ilk olarak babası zamanında başlamış olmakla birlikte o dönemlerde ip ticareti, urgan ve tarım aletlerinin satışlarını babasıyla birlikte icra ettiklerini ve babasından öğrendikleri ile de kendi ayakları üzerinde durmayı öğrendiğini, mesleki olarak çarşıda her türlü deneyimi kazandığını ifade etmektedir. Kendisinin ustası babasıdır. Bugün ikinci el olarak satılan eşya pazarlamasını yiyeni sürdürmektedir. Çarşıya her gittiğinde geçmişe dönük olarak kültürel değişimin çok fazla yaşandığını ve kendi dönemlerine nazaran usta olma geleneğinin ve bu işe meraklı olmanın yerini artık başka uğraşlar aldığını belirtmektedir. Çarşı içerisinde belli bir dönem yaşanan kültürün alışkanlıklarının aynı dönemde yaşayan insanlarda yıllarca sürdüğünü ve esnaf özelliklerini hiçbir zaman unutmadığını anlatmaktadır. Yaşayan İnsan hazineleri kapsamında değerlendirilebilecek gelenek ustalarındandır.

5-Atakan A. SAVUT 09/03/2019 Kapalıçarşı

Dede mesleği olarak o zamanki ismi ‘Alemlilik’ olan Bakırcılık mesleğinin icracılarından birisi olarak çarşıda yetişen YİH ustalarından biridir. Dedesinin çarşı içerisinde oldukça saygı gören ve Mustafa Efendi olarak bilinen ustalardan birisi olduğunu ifade etmektedir. Dedesinin yanında meslek öğretmek amacıyla birçok çırak yetiştirdiğini ve bunların mesleğe devam ettiklerini bunun çarşı geleneğinin en önemli kültürü olduğunu belirtmektedir. Babasının ise büyük çarşı yangınından sonra dedesinin yanında Bakırcılar çarşısında mesleğe başladığını, ve çıraklık eğitimini dedesinden aldığını söylemektedir. Kendisinin ise 1970’li yıllardan sonra yine babasının yanında işi öğrenmeye başladığını ve bu geleneğin 3 kuşaktır devam ettiğini belirtmektedir. Genel olarak bugün Bıçakçılar Çarşısı olarak bilinen yerde mesleği icra ettiklerini 2002 den sonra dükkanların kaldırılmasıyla Kayhan Çarşısına geçtiklerini ifade etmektedir. Meslekte kullanılan alet edevatın sürekli değiştiğini kendilerinin ise eski makinelerine sahip çıktıklarını ve kullandıklarını anlatmaktadır. Hem yurtiçinden hem de yurtdışından sipariş aldıklarını ve kuşaklardır mesleklerine devam ettiklerini ifade etmektedir. Tarihi camilerin alemlerinin bakımlarını, onarımlarını kendilerinin yaptığını ifade etmektedir. Bakırcılık mesleğinin belki de son yaşayan insanlarıyız ve yaşatmaya gayret ediyoruz şeklinde kendini ifade etmektedir.

6- Ercüment GAZİ 05/04/2019 Emir Han koşum sonra hac malzemeleri

“ Atların ve atlı arabaların yaygın olarak kullanıldığı özellikle 1990’lı yıllara dek bu mesleği severek ve özenle icra ettim. Ben babamdan çıraklık eğitimimi aldım. Babam ise o dönemde Haydar Sarı Ustadan bu işin icrasını öğrenmiş. Eskiden köylüler Pazar için Bursa’ya geldiklerinde atlarının koşumlarını, nallarını ve diğer malzemelerini mutlaka değiştirir veya onarırlardı. O zamanlarda Çukur Han’ın yanında atların ahırları bulunurdu. Herkes hayvanlarını buraya bırakır alışverişlerini gerçekleştirirdi. Babamla birlikte yıllarca çalıştık. Yanımızda kalfamız ve çıraklarımız da yetişti. Çarşı bizim okulumuzdu. Her eğitimimizi burada öğreniyorduk. Geleneklerimiz ve çarşı ahlakımız herkesin özen gösterdiği kültürümüzdü. Öğrendiğimiz her ticari ahlakı hayatımıza da uygulamaya ve çıraklarımıza öğretmeye gayret ettik. 1994’den sonra ise değişen hayat şartları nedeniyle Emir Han’da daha çok hac ve umre malzemeleri

satmaya başladık. Bunu da 2015 yılına dek bilfiil kendim bulunarak devam ettim. Yaşlanınca benden sonra çocuklarım farklı meslekler seçtikleri için devretmek durumunda kaldım.”

7- Fahri KANATSIZ 09/04/2019 Tuz Pazarı Sebze-Meyve ve Büfe

“ Babamın başlattığı geleneği ben de devam ettirdim. Yıllarca bu meslekten ekmeğimi kazandım. Babam ilk zamanlar kuruyemiş ve kahve pazarlaması ile başlamış ve bu işi geliştirmişti. Aynı işi bende babamdan öğrenerek yürütmeye gayret ettim. Çarşıda bu dönemlerde esnafın davranışları ve birbirine olan itimadı hala gözlerimin önünde yaşanır gibi. Sebze ve meyvelerimizi köylülerden taze alırdık. Bozulan ürünleri kesinlikle satmazdık. Sebze meyveden çarşıda ihtiyacı olanlara ve çarşı esnafı tarafından belirlenen kimselere herkes gibi biz de yardımda bulunurduk. Zaman içerisinde büfe de açarak ekmeği için ürünler satmaya başladık. Çarşının değişen şartları herkesi farklı önlemler almaya mecbur etti.”

8- Fatih GÜNAL 01/04/2019 Kuyumcular Çarşısı kuyumculuk

“ Lise çağlarımda çarşıda kuyumcu çırağı olarak işe başladım. Mehmet Usta'nın yanında imalathanede çalışıyordum. Ustam zaman içerisinde beni farklı ustaların tezgahlarında tecrübe kazanmam için yolladı. Yıllarca burada çıraklık yaptım. Çarşı içerisinde bir şeyden anlamadığımızda ya da işin içinden çıkamadığımızda en yakındaki komşuya gider bu konuda desteğini isterdik. Bu insanların bir defa olsun yalan söylediğini veya çıkarıcı davrandıklarını görmedim, şahit olmadım. Ustalar anahtar bizlere bırakır bazen mal almaya giderlerdi. Kendi dükkanımız gibi davranır hassasiyet gösterirdik. Kimsenin malı üzerinde başkasının gözü olmazdı. Helal kazanç çok önemliydi. 1956 yılında kendi kuyumcu dükkanımızı açtık. Ancak 1958 yılındaki yangında dükkanım yandı. Dükkanımda bulunan kasamı ise çevrede olanlar kurtardılar. Sonradan 1960'da tekrardan çarşı içinde dükkan açtık. Kapalıçarşı'nın yapımının tamamlanmasıyla tekrardan yer kiraladık ve buraya taşındık. Bu işi 1990 yılına kadar sürdürdüm. Sonrasında farklı işler de yaptım. Çarşı içinde bizlerin yetiştiği dönem özel yıllardı. Bu dönemde yetişen herkes çarşıya, ustaya ve gelen insanlara hürmet gösterirdi. Bu geleneklerimiz zaman içerisinde çok azaldı.”

9- Fazlı AKAR 22/03/2019 Koza Han/ ipek eşya

Fazlı Bey Koza Han içinde 2007 yılına kadar aktif olarak mesleğini icra ettikten sonra aynı işi yetiştirdiği çırağına emanet etmiştir. Kendisi Koza Han'da babasının açmış olduğu ipek ticareti üzerinden çıraklık eğitimini 1973'de başladığını, ustasının babası olduğunu ve mesleki anlamda öğrendiklerinin hepsini babasına borçlu olduğunu ifade etmektedir. Koza Han'da 1980 yılına kadar aktif olarak kozaların toplanmasının yapıldığını ve bu zamanlarda çarşının çok hareketli olduğunu ifade etmektedir. Babasıyla birlikte olduğu yıllarda yanlarında kalfa olarak bir de Mustafa isimli bir kişinin bulunduğunu ve birlikte çalıştıklarını belirtmektedir. İpekli ürünlerin ticaretinin Bursa'da çok yaygın olduğunu ve İpek böcekçiliğinden süregelen geleneklerin yıllarca devam ettiğini, elbiselerin ve giyim eşyalarının da buna göre tasarlandığını anlatmaktadır. Fazlı Bey Usta-çırak ilişkisi kapsamında yetişen, mesleğini yıllarca sürdüren ve yanında çalışan çırağına da bu mesleği öğreten Yaşayan İnsan Hazinesi değerlendirmesinin yapılabileceği çarşıdaki meslek icracılarından birisidir.

10- Furkan KÜÇÜKER 18/03/2019 Kayhan-Bıçakçılar Çarşısı

“ Dedem balkan harbi göçmeni olarak Osmanlı Devleti son dönemimde Bursa'ya gelmişler. Babam bıçakçılık işine ilk olarak köyde başlamış. Sonrasında babam Kayhan'da bir dükkan tuttu ve mesleğine burada devam etti. Kayhan'da yaklaşık olarak yedi yıl bulunduktan sonra Bıçakçılar Çarşısına geldik. Burada imalat işlerimize devam ettik. Benim mesleği öğrenmem babamın yanında ilkokul yıllarımda ilk önce merak ederek sonrasında ise çırak olarak başlamamla birlikte olmuştur. Babam bu mesleği yıllarca yaptığı için bütün çarşıda bilinir ve saygı gösterilirdi. Bu dönemlerde Bursa'da bıçakçılık işi çok yaygındı. Ortalama her bölgede yapan kişiler mevcuttu. Çarşımızda bu dönem birçok esnaf bulunmaktaydı. Bunlar o dönemlerde bakırcılar, tenekeçiler, döşemeciler, sobacılarıdan oluşmaktaydı. Her esnaf birbirini iyi tanır her işte beraber hareket ederlerdi. Her dükkanda mutlaka yetişmek üzere bulunan bir çırak bulunurdu. Ustalar çırak yetiştirmeden mesleklerini taşıyacak insan kalmaz anlayışıyla hareket ederlerdi. Çıraklar sabah erkenden gelir dükkanı açar, mevsim kış ise ateşi yakıp, temizliklerini yaparlardı. Bıçak işini bu dönemlerde kestane kömürü ile imal ediyorduk. Bunun dışında bıçak imal edenler el ve açmayla eski köy değirmenlerinin suyunun çark

etmesiyle üretim yaparlardı. Bu işlerin hepsi el maharetinde ve ustalık gerektiren işlerdi. Fabrika üretimi ürünler rağbet görmezdi. Ustaya ve sanatına itibar edilirdi. Bu gelenek uzunca yıllar devam ettikten sonra çok zayıfladı. Çıracak yetişmez, usta da yetiştiremez duruma geldi. Bu eski kültürümüzün tekrardan yaşatılması için bizim dönemimizdeki hassasiyetlerin yaşanması gerekir.”

11-Galip DOĞANBAŞ 05/04/2019 Kapalıçarşı Fidan Han Tekstil

“ Babam Kapalıçarşı’da ip üzerine küçük bir imalathane ile mesleğe başlamıştır. İp, urgan sonrasında kumaş işleri bu yıllarda çok yaygındı. Babamın anlatmasına göre çıracılık yıllarında usta olarak Kamil adında bir ustadan ip ve urgan işerini öğrenmiştir. O zamanlarda zanaat öğrenmek en önemli meslek sayılmaktaymış. Babamın açtığı küçük imalathanede bende küçük yaşlarımdan itibaren üretim faaliyetlerine katıldım. Çıracılık eğitimim işte bu küçük imalathanede babamın yanında gerçekleşmiştir. Çarşıda diğer dükkanlarda çalışan çıracıların birçoğu arkadaşımıydı. Bazen bir araya geldiğimizde herkes kendi ustasının özelliklerinden ve neler yaşadıklarından söz ederdi. Her mesleğin kendine göre bir güzelliği ve zorluğu bulunmaktaydı. Bazen çarşı içerisinde özel günler olurdu. Hıdrellez ve kalfa kuşak bağlama günlerinde çok eğlenceli zamanlar geçirirdik. Kalfalar böyle günlerde çok utangaç olurlar, ustalarına karşı hürmette kusur göstermezlerdi. Bu geleneklerimiz çarşmayı özel kılan en tatlı anları bize yaşattırdı. 1971 de Fidan Han’a geldim. Burada tekstil malzemeleri üzerine toptancılık yaptım. Bizim han genel olarak tekstil üzerine açılmış dükkanlarla çalışmaktaydı. Han içerisinde bazı malzemelerin saklandığı ambarlar da mevcuttu. Han içerisinde sattığımız mallar önceleri genel olarak yerli iken sonraki zamanlarda ithal ürünler daha çok rağbet görmeye başladı. Bunun sebebi olarak da 1985’ten sonra özelleşen sektörler ve kurulan büyük fabrikaların üretim faaliyetlerinde iş gücünü ellerine almış olmalarından kaynaklanmaktaydı. Bizim mesleğimizde çok fazla usta-çırak ilişkisi olmadığından ben çırak olarak yetiştim ama çırak yetiştirme durumum olmamıştır.”

12- Hamdi TAŞ 02/04/2019 Kayhan Çarşısı marangozluk

Hamdi Bey marangozluk mesleğini usta-çırak ilişkisi neticesinde yaklaşık sekiz yıl çırak ve kalfa olarak çalıştıktan sonra öğrendiğini ve bu mesleği de 37 yıl icra ettiğini

ifade etmektedir. Yanında yetiştirdiği bir çırağının bugün İnegöl ilçesinde yine mobilya-dekorasyon işleriyle uğraşarak mesleğe devam ettiğini aktarmaktadır. Mesleki anlamda ahşap işlerinin geçmişte çok revaçta olduğunu çünkü evlerin ana maddesinin ahşap olduğunu belirtmiştir. Mesleğine 2009 yılında sağlık sorunları nedeniyle bıraktığını artık evinde hobi amaçlı üretimlerde bulunduğunu ifade etmiştir.

13- Hulusi KAYA 17/03/2019 Aynalı Çarşı/Tuhafiye

“ Dedem bu çarşıda gelinlik malzemesi toptancılığı yapıyormuş. Dedemin çarşıda bulunduğu yıllar Osmanlı döneminin son zamanlarına denk gelmektedir. Bu yılları genellikle babamın anlatımlarından ve hatıralarından dinledim. El emeği ve elde üretim bu yıllarda en çok üstünde durulan ve ehemmiyet gösterilen hususlardan birisidir. Babam da dedemin yanında çıraklık dönemini geçirir ve zaman içerisinde dedemin vefat etmesinden sonra işlerin başına geçmektedir. Babam dedemin çok disiplinli olduğunu kılı kırk yararcasına titiz çalıştığını bu yüzden de çıraklık zamanlarında çok zorlandığını babasından çok fırça yediğini anlatmıştır. Babamın devraldığı dükkanımızda zaman içerisinde gelinlik malzemeleri ile birlikte sünnet takımı, tuhafiye malzemelerini de satmaya başladık. Benim çocukluğum da çarşıda bu şekilde geçmiştir. Babamın bir kalfası vardı. Hasan Çetin. Hasan abi bana çok şey öğretmiştir. Babam bize anlattığı her şeyi en doğru Hasan Abi uygulamıştır. Çocukluğumda öğrendiğim ilk işler dükkanda satılan ürünleri paketlemek olurdu. Babam bunun dahi bir ustalık gerektirdiğini nereden tutup nereden kıvırmam gerektiğini, neresinin ön veya arka kısım olacağını özellikle anlatırdı. Kalfa Hasan abi sabahtan gelir dükkana açar, temizler ve mangalı yakardı. Kışın ateş yakmak olmazsa olmazlardandı. Bu mangal etrafında çoğu zaman esnaflar bir araya gelir sohbet ederler ve kahve pişirirlerdi. 1958 yangınında dükkanımız zarar gördü tarihi özellikteki birçok eşyamız kullanılamaz hale geldi. Bu yangından sonra çarşı vakıflar tarafından restore edilerek yine işlevini farklı şekilde de olsa yerine getirmiştir.”

14- İbrahim SERT 13/04/2019 Geyve Han

“ İlkokul yıllarında İsmail ustanın yanında çırak olarak adım attım çarşı geleneğine. Bu dönemlerde çıraklar ustalardan önce yani takriben sabah namazı vakitlerinde dükkan

açılır, temizlenir, ateş yakılarak usta beklenmeye başlanırdı. Bu zamanlarda usta dükkana geldikten sonra çıraklarla birlikte kahvaltı edilir ve sohbet yapılırdı. Usta mutlaka halimizi hatırımızı sorar ahvalimizi dinler, ihtiyaçlarımızı giderirdi. Biz bu zamanlarda otomobil lastiğinden çarıklar üretirdik. Özellikle köylerden gelen insanlar çarıklara rağbet ederlerdi. Bu dönemlerde insanlar maddi olarak zorluk içindeydiler. Her şey kıymetliydi ve kullanılmasına da özen gösterilirdi. Köylerden gelen insanların kaldıkları hanlar isim isim ayrılırdı. Çarşının batı kısmında Gemlik Han ve Orhangazi hanı bulunur köylüleri de buralarda kalırlardı. Aynı şekilde bugünkü Eskişehir Han, Yenişehir Han, Kemalpaşa Han ve Karacabey Hanları bulunurdu. Herkes kendi mekânında kalır hayvanlarını da alt kısımlarda bulunan ahırlarına bırakırlardı. Bu yıllarda hanlarda insanların bütün ihtiyaçlarına karşılık buldukları malzemeler vardı. Hem barınma hem de konaklama yerleriydi. Eğlenceler bile düzenlenirdi. Uzun süre tekstil işleri ve kumaş işleriyle ilgilendim. Sonrasında bu işi çocuklarıma bıraktım. Sonradan usta-çırak anlayışı çok zayıfladı. Bizim zamanımızda var olan anlayış ortadan kalktı. Çarşının geçmiş ihtişamına ve geleneklerine dönmesi de günümüz şartlarında biraz zor görünüyor. Mesleğini icra eden ustaların yetişmesi adına daha farklı teşviklerin mutlaka yapılması gerektiğini düşünüyorum.’’

15- İsmail PEKCOŞKUN 10/04/2019 Kayhan Çarşısı Yemek ve Üretim

İsmail Bey dedeleri tarafından kebabçılık işi ile meşgul olduklarını ifade etmektedir. Babasının çocuk yaşlarda iken çarşıya girdiğini çırak olarak tuhafiye ve manifatura işlerinde uzun süre çalıştığını, sonrasında ise kendi dükkanını açtığını belirtmiştir. Kendisinin de babasının yanında ilk olarak 1962 yılında çarşıya girdiğini ve çıraklık eğitimini hem babasından hem de amcasından öğrendiğini, 1958 yangınında ise dükkanlarının büyük zarar gördüğünü ifade etmektedir. Yangından sonra çoğu esnafın bir daha mesleği yapmadığını çünkü zararların çok fazla olduğunu büyük bir kısmının da karşılanamadığını anlatmaktadır. Sonrasında ise ‘‘Çarşı içerisinde meslek öğrenmekte mesleği öğretmekte ibadet hükmündeydi. Geleceğe dönük insan yetiştirirken çocuk ahlakını öğretir mahiyette dikkat edilirdi. Bir insanın toplum arasına karışmadan önce her türlü ahlakı öğrenmesi her şeyin üstünde tutulurdu. Bu zamanlarda çarşı geleneği herkes tarafından bilinir ve harfiyen uygulanırdı. Müşteriyle olan iletişime büyük hassasiyet gösterilirdi. Müşteri bir şeyi istemediği zaman satmak için

ısrar edilmezdi. Çünkü herkes nasibinin ekmeğini yer anlayışı çarşıda hakimdi. Bugün siftah yapmayan kimse bırakılmazdı. Aç gözlülük ve çıkarıcılık yoktu. İşte bütün çarşının özelliği ifadede yerini bulduğu kadarı ile böyleydi.”

16- Kemal ÇAKI 04/04/2019 Okçular Çarşısı Ayakkabıcılık

Kemal Bey çarşıya girişinin 1972’de iken gerçekleştiğini bu yıllarda ustasının kunduracılar çarşısı olarak bilinen bölgede hizmet veren Burhan Özcan olduğunu ve yanında beş yıl çırak ve kalfa olarak çalıştıktan sonra mesleği öğrendiğini 1978 yılında bugünkü Okçular çarşısında kendi iş yerini açtığını ve 2010 yılına kadar bu dükkanın işletmesine devam ettiğini belirtmektedir. Çıraklık yıllarında çarşıdaki havanın, yedikleri ekmeğin, aldıkları huzurun çok farklı olduğunu, insanların birbirleriyle münakaşa etmediklerini, dedikodu yapmadıklarını, çıkarıcılık ilişkilerinin olmadığını, herkesin birbirine yardım ettiğini ve dükkanlar arasında çırak yetiştirme gibi tatlı rekabetlerin bulunduğunu belirtmektedir. Bayramlardan önceki zamanlarda, düğün ve sünnet törenleri hazırlığında ve özellikle özel günlerin kutlamalarında kundura satışlarının ve siparişlerinin arttığını, çoğu zaman ileri tarihlere süre verdiklerini anlatmaktadır. Bu zamanlarda hazır ayakkabı üretiminin ve satışının olduğunu ancak insanlarda markaya takılma gibi hususi isteklerini olmadığını, özel olarak istedikleri modellerde ayakkabıların tasarımlarını ise kalıba göre dizayn ettiklerini anlatmıştır. Mesleğinin son dönemlerine kadar ayakkabı tasarımlarını yaptığını, bir çırak yetiştirdiğini ve şu anda ayakkabıcılar çarşısında onun da mesleğini icra etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirilen Kemal Bey mesleğin gerektirdiği öğrenme, öğretme ve en üst seviyede sanatını icra etme gibi uygulamaları gerçekleştirmiştir.

17- Kerim ALTIKARDEŞLER 11/04/2019 Tuz Pazarı Manifatura ve Giyim

“ Dedem, Babam, abim ve ben olmak üzere üç kuşaktır Manifaturacılık işi ile ilgilenerek çarşıda bulunduk. Dedemin başlattığı bu geleneğin mazisinde İnegöl’de bulunmaktadır. Çarşı içerisinde babamın açtığı dükkan ile bu dönemde en yaygın iş olan manifaturacılık işine ben de babamın yanında çırak olarak başladım. Bursa’da bu yıllarda her türlü giyim malzemesinin tek adresi çarşıydı. Herkes ihtiyacının büyük bir

kısmını burada karşılardı. Yoğunluklarımız bayram öncesinde çok fazla olurdu. Belli bir seviyenin üstünde geliri olan insanların aylık periyotlar dahilinde ısmarladıkları veya istedikleri ürünleri özel olarak getirmeye ve onlara sunmaya çalışırdık. Giyimimize, görüntümüze çok dikkat eder temizlik konusunda ustadan azar işitmemeye özen gösterirdik. Dükkanımızda benimle birlikte bir de kalfamız bulunurdu ve babamın sağ koluydu. Ben bütün hayatım boyunca uygulayacaklarımı, ticari ahlakı bu çarşıda öğrendim ve yaşadım. Koza zamanında çarşıdaki yoğunluk hiçbir döneme benzemeyecek seviyede fazla olurdu. Köylerden ve yakın illerden gelen insanlar hanlarda kalırlar ve bu cümbüşe ortak olurlardı. Ramazan çok başka yaşanır gündüzü ve gecesi ayrı bir güzellikte etkinliklerle dolu olurdu. Karagöz gösterileri için çoğu zaman çarşıda bazen de Pınarbaşı semtinde toplanırdık. Nargile içme teravihten sonra mutlaka gerçekleştirilir bu zaman zarfında hiç unutulmayan sohbetler yapılır, eğlenceler düzenlenir hoş vakitler geçirilirdi. Usta ilişkilerinde mutlaka kalfasına ve çırağına yetişmesine uygun olarak işler tanzim ederdi. İnsan yetiştirmeye bu kadar ehemmiyet verilen bir ortamı ben hayatım boyunca bir daha yaşamadım. Bu yüzden de bu dönemde yaşayıp bu elekten geçen insanlar kanaatkar ve müsamahalı bir nesil olarak yaşayıp mesleklerini zirvede yaşadılar.”

18- Latif SEVİMGİL 08/04/2019 Kapalıçarşı Çeyiz, Yorgan, Giyim

Latif Bey kardeşleri ile birlikte 1970'lerden sonra aktif olarak çarşı içerisinde bulunmuş, öncesinde çırak olarak çalışmış ve ardından kendi dükkanını açmıştır. Tekstil ağırlıklı olarak sonrasında devam ettiği için kendi işini kendisi yürütmüştür. Çarşıda önceden tanıdığı esnafların yaşayış tarzı ve esnaflık ahlakıyla ilgili olarak; kalfa ve çırak yetiştirme düzeninin içinde yetiştiğini ve her ustanın geleneğin bir devamı olarak bu anlayışı devam ettirdiğini belirtmektedir. Bu yıllarda çarşıda bölümler halinde herkesin sattığı aynı ürünler olmasına rağmen her esnaf kendi nasibinin peşinde koşar ve rızkını kazanırdı şeklinde bir anlayışın hakim olduğunu, siftah yaptırma geleneğinin herkes tarafından uygulandığını, birlik beraberlik içerisinde her türlü etkinlikte hareket edildiğini ve kimsenin bu düzeni bozmadığını anlatmaktadır. Çarşı kültürü asla bozulmaz her esnaf buna sonsuz riayet ederdi. 1985 yılına kadar çarşıda üretim faaliyetlerinin çok yoğun olduğunu bu yıldan sonra sektöre giren hazır giyim, seri üretim yapan fabrika ürünlerinin küçük işletmeleri ve üretimi çok yavaşlattığını ve

zamanla da bitirdiğini anlatmaktadır. Çarşıya her giren çırağın yetişerek esnaf olduğu bir anlayışın yıllar boyunca hüküm sürdüğünü asla terk edilmediğini ifade etmektedir. Tüm bunlarla birlikte YİH kapsamında değerlendirilebilecek kıstaslara uygun olarak kendisinin de bu çerçevede değerlendirilebileceği kanaati oluşmaktadır.

19- Lütfü VAROĞLU 07/04/2019 Kapalıçarşı-Tuz Han

“ Babamın çarşıya gelmesi ile birlikte çarşı geleneğimiz 1936 yıllarında başlamıştır. Babam bu yıllarda o zaman ki ismiyle Çiçek Pazarı’nda tuhafiyeye ağırlıklı olarak bakkaliye ve kantariye üzerine dükkanını açmıştır. Babamdan beri devam eden geleneğimiz benimle birlikte de devam etmiştir. Bu dönemlerde çarşıda farklı inançlardan ve görüşlerden insanlar da bulunmaktaydı. Gayri müslim olan birçok esnaf bulunmaktaydı. Hepsi ile de arkadaşlıklarımız ve esnaf hukukumuz bulunurdu. Kimse ile münakaşa edilmezdi. Herkesin birbirinin ticaretine saygısı vardı. Çarşı içerisinde yapılan eğlenceler ve sohbetler her türlü meclis ortamlarına da taşınırdı. Aileli görüşmelerimiz de mutlaka olurdu. Koza satışlarının başladığı zamanlarda küfelerden çarşıya girilmez çok fazla yoğunluk olurdu. Bizim çarşımızda özellikle çuval imalatı ve şekerciler mevcuttu. Üretim adına çarşının neresine giderseniz ayrı bir musiki havası yaşar, her dükkanda meslek öğrenmeye azimli çırak ve kalfalar görürdünüz. Bu çarşının değişmeyen ve en güzel kültürüydü. Dışarıdan gelen insanlar çoğu zaman bu yapılmayı anlata anlata bitiremezlerdi. Anadolu’nun birçok yerinde benzer kültürler yaşansa da çarşımızın Osmanlı Döneminden itibaren oluşmuş ve hiç bozulmamış genetiği vardı. Her değişen teknoloji insandan bir şeyler götürdüğü gibi aynı değişimler zaman içerisinde çarşıda da yaşanmış ve kültürümüzde köklü yenilenmeler yaşanmıştır.”

20- Lütfullah GÜLCE 19/03/2019 Fidan Han/Tekstil

Lütfullah Bey 1965 yılından itibaren çarşı içerisinde bulunmaya başladığını, tekstil imalatı ile uğraştığını, babasının başlattığı sentetik kumaş imalatını devam ettirdiklerini ifade etmektedir. Handa her türlü ticaretin yapıldığını içinde hayatın çok canlı yaşandığını, ustaların ve kalfaların mesleki aşklarını buralarda aktif olarak görülebileceğini, çırakların eğitim olanaklarının üst seviyede yaşandığını belirtmektedir.

Han içerisinde ticaretin canlanmasının ilkbahar mevsimi ile başladığını ve yaz sonuna kadar da mevsimin hareketli geçtiğini bu süreçte her ayda farklı bir hareketliliğin yaşandığını ifade etmektedir. Hanların restorasyonlarında bazı hataların yapıldığını ve vakıf kayıtlarına sadık kalınması gerektiğini bu hanın asıl isminin kayıtlarda da Mahmut Paşa Hanı olarak geçtiğini anlatmıştır. Ramazanlarda özellikle Pınarbaşı'nda yapılan eğlencelerde çok özel anlarının geçtiğini ve çingenelerin bu zamanları renklendirdiğini söylemektedir. O zamanlarda park olarak atlı karınca ve dönme dolaplara mutlaka binildiğini bunların elektrikle çalıştığını çok eğlenceli anların yaşandığını ifade etmektedir. Çarşı ahlakının önceden her şeyin üstünde tutulduğunu ve önüne hiçbir şeyin geçmeyeceğini bildiklerini, büyüklerin de bu konuda sürekli telkinlerde bulunduğunu anlatmaktadır. Teknolojik gelişmelerin kolaylıklar sağladığı gibi insani ilişkileri ise yıprattığını, samimiyetin kalmadığını, insanların yozlaştığını belirtmiştir.”

21- Mehmet BADIRGALI 08/03/2019 Koza Han/ İpekli Elbise

“ Babam ile birlikte ikinci kuşağı temsil ederek başladığım bu mesleğe ve çarşıya girişim 1973 yılında gerçekleşmiştir. Usta-çırak anlayışının uygulamalarını çarşıda bizatihi yaşayanlardan birisi de bendim. Babam beni o dönemlerde en yakın arkadaşlarından olan Harun Aker'in yanına vermiştir. Burada kumaş üzerine ustamdan çok şey öğrendim. Elbise üzerine ve kumaşla ilgili maharet gerektiren mesleğin inceliklerini ustamız bizlere birebir yaşayarak ve uygulayarak aktarmıştır. Bu zaman zarfında babamın yanına geri döndüm ve işimizi büyüttük. Koza Han da eskiden satılan kozalar küfelerle taşınır tüm çarşı da koza kokardı. Bu gelenek ortalama 1985 yılına dek sürmüştür. Bizler de zaman zarfında ipek üzerine yaptığımız ticaretimizi geliştirerek devam ettirdik. İpeğe olan ilgi yıllar içerisinde özellikle bayanlara bakan tarafı ile azalmamıştır. Tekstil işinde usta-çırak anlayışı meslek öğretme amacıyla çok fazla gerçekleşmezdi. Ama ben çırak olarak yetiştim ve çarşı ahlakını öğrendiğimi söyleyebilirim. Çarşıda olan ilişkilerin yoğunluğu ve samimiyeti yıllar boyunca dost meclislerinin bitmez konusu olmuştur. İnsanlar bu samimi ortamı belli bir dönemden sonra yaşayamadılar. Ancak hatıralarda birbirimize anlatımlarımız bizlere kalmıştır.”

22- Mehmet AKIN 11/04/2019 Bakırcılar Çarşısı Havlu ve İmalatı

Mehmet Bey ile yapılan görüşmede kendisinin Eski Bakırcılar Çarşısı olarak bilinen bölümde yıllarca esnaflık yaptığını, aslında çarşıya yorgancı esnafının yanında çıraklıkla başladığını, sonrasında kendisine ait dükkanı açtığını ve mesleğe bu alanda devam ettiğini öğrenmekteyiz. Yorgancılığın belli bir dönem içerisinde çok popüler mesleklerden biri olarak icra edildiğini Kapalıçarşı'nın bir bölümünün özellikle Yorgancılar Çarşısı olarak herkes tarafından bilindiğini, bu yıllarda ölçüyle yapılan ve dikilen yün ve pamuktan yorganların çok özel üretimler olduğunu ifade etmektedir. Düğün mevsimindeki yoğunluğun çok fazla olduğunu yorgan ustası onlarca usta olmasına rağmen herkesin müşterisinin mutlaka olduğunu anlatmaktadır. Bu mesleğin de yine hazır dikim ve konfeksiyonun artmasıyla birlikte sektörel olarak zayıfladığını zaman içerisinde çok az temsilcisinin kaldığını anlatmaktadır. Bu sebepten de daha çok günümüzün ihtiyaçlarına uygun alanlara yönelmelerin 1990'lı yıllardan sonra yoğun olarak yaşandığını belirtmektedir. Kendisinin havlu üzerine olan imalat ve satışının da bu istikametteki tercihinden kaynaklandığını çarşıda birçok insanın döneme göre farklı alanlara eğilim göstermek zorunda kaldığını ifade etmiştir.” Kendisi YİH kapsamında değerlendirilebilecek usta-çırak ilişkisi kapsamında sanat öğrenmiş ancak çırak yetiştirmemiştir.

23- Mehmet MENGİN 09/04/2019 Reyhan Meyve-Sebze-Kuyumculuk-Bedesten

“ Babam çarşının eski seyyar satıcılarından birisidir. Sonrasında ise kendisi de bakkal olarak mesleğe devam etmiştir. Çarşının adet ve görenekleri bizim zamanımızın neslinin yakini olarak yaşadığı ve hayatında uyguladığı geleneklerle yaşamıştır. Kimsenin kimseye muhtaç olmadığı dönemlerdi çünkü esnaf birbirine kol kanat gerer kimseye muhtaç etmezdi. Eğlencelerde ve etkinliklerde beraber olunur hediyeleşmeler ve alınacaklar ihtiyaçlara uygun olarak belirlenir ve meclis sahibine sunulurdu. Çarşıda ustalara gösterilen saygı ve sevgi herkesin ortak olarak yaşadığı en güzel geleneğimizdi. Birisi dışarıdan mal alacaksa herkesi dolaşır ihtiyaçlar için liste düzenler ve ihtiyacı olanların gereksinimlerini de hallederdi. Bu bir ay başka esnafa başka ay da diğeri için geçerli olan bir durum olarak yaşanırdı. İsmail Dübüllü çarşıya geldiğinde çarşının havası değişir herkese anlattıkları ve muziplikleri ile esnafın dertlerini de unuttururdu.

Bu insanlar ayaklı sinema gibiydiler. Anlattıkları herkesi eğlendirir ve neşelendirirdi. Ramazan aylarında yapılan etkinliklerde bunlardan daha fazlası da yaşanır bütün esnaf bir araya gelir unutulmaz zamanlar yaşanır. Aynı şekilde Hıdrellez etkinliklerinde de benzer uygulamaları çokça yaşardık. Kalfa kuşak bağlama törenleri çok eğlenceli geçerdi. Hepsini ayrı kültür zenginliklerimiz olarak yaşanırdı.”

24- Mehmet USLU 03/04/2019 Tuz pazarı mefruşat

“ Dedem Yunan işgalini yaşayanlardan biridir ve benim çocukluğumun kısa bir bölümünde bu hatıraların bir kısmını hatırlıyorum. Babam da bu döneme ait dedemden duyduklarını ders mahiyetinde bize anlatırdı. Ticaret dedemden babama ondan da bana geçmiştir. Babam çarşı içerisinde hırdavat, züccaciye, nalburiye olarak yıllarca çalışmıştır. Babam çıraklık dönemini dedemden değil çarşıda İsmet Çalışkan ustadan almış. Ustasını ve çıraklık yıllarını özellikle nalburluk üzerine gerçekleştirmiştir. Bir dükkanda bir kendisi bir de kalfa ile çalıştıklarını, usta-çırak ilişkilerinin kavi olduğunu saygıda eksiklik yaşanmadığını ve ustalarının kendilerini yetiştirme arzusunun çok yüksek olduğunu anlatırdı. O dönemlerde kendisinin de Tuz Pazar’ında bir dükkân açmak istediğini ve babasının yardımıyla dükkânlarını 1952 yılında açtıklarını anlatırdı. Ben bu yıllarda henüz kundakta bebektim. Babamın yanında ilkokuldan itibaren okul çıkışlarında ufaktan çıraklığa başladım ve ticarete, esnafılıkta o dönemlerde neler yaşandığına bizatihi şahit oldum. Çıraklık çarşının genel yapısının baş tacıydı. Herkesin yetiştirdiği ve şunun çırağı dedikleri insanlar olurdu. Meslek erbabı olmak kolay değildi. Çünkü usta mesleği en iyi şekilde öğretirdi. Ben babamdan bu eğitimi oldukça disiplinli aldığımı düşünüyorum. Yıllarca çarşıda bulunarak esnaflığa devam ettik ta ki sağlık sorunlarımız ortaya çıkınca bırakmak zorunda kaldık. Eski çarşıda şenliklerin birlikteliklerin tadı çok başkaydı. Herkes birbirine karşı sevgiyle yaklaşır ihtiyaçlar giderilirdi. Vakfımız vardı ve ihtiyacı olanlara buradan paralar da toplanarak ihtiyacı ölçüsünde bunlar karşılanırdı.”

25- Mehmet BALKAN 21/03/2019

Mehmet Bey yemek üzerine çarşıda çırak olarak mesleğe başladığını, Ustasının da Ömer Çelikköpçe olduğunu ifade etmektedir. Çıraklık eğitiminin oldukça uzun

sayılacak bir süre takriben on yıl olduğunu ifade etmektedir. Han yandıktan sonra ise farklı bir lokantada kalfa olarak mesleğe devam ettiğini aktarmaktadır. Çarşı yangınından sonra farklı lokantalarda yıllarca kalfalık yaptığını belirtmektedir. Çarşı içerisindeki durumu ise her meslekten farklı eşraflar bulunurdu. Çarşı içerisinde adeta cümbüş yaşanırdı. Her köşe başından farklı sesler duyulurdu. Herkes buna alışmıştı demektedir. Ustanın yanında yetişen kalfanın ve çırağın eğitimine özen gösterilirdi. Bir kişi çırak arıyorsa önce etrafındaki insanlardan onunla ilgili bilgi alı en son ustasına giderek kendisinden uygunsa isterdi. Lokantalarının üst seviyede insanlara hitap ettiğini damak tadı olanların özellikle tercih ettiklerini anlatmaktadır. Hıdrellez şenliklerinin çok renkli geçtiğini farklı şakaların ve eğlencelerin düzenlendiğini ifade etmektedir. Ramazan ve Kurban Bayramlarında ustalar çıraklarına para ve ikramlarda bulunurdu. Ustalarımız hayatın içinde yaşayacağımız her şeyi bizlere öğrettiler. Bunları bir yaşam boyu kullandık, her defasında onlara dua ettik demektedir. Çarşı içindeki yardımlaşma örneğini bir daha hiç görmediğim tarzdaydı ve bu şekilde de uzun yıllar devam etti. Sonrasında özellikle 1980'den sonra işlerinin bozulduğunu herkesin farklı arayışlara ve mesleklere yöneldiğini belirtmektedir. YİH kapsamında usta-çırak ilişkisi devamında yıllarca süren kalfalık deneyimleri bulunmaktadır. Bir çırak yetiştirmese de mesleğini icra etmiştir.

26- Mehmet DÜZCE 14/03/2019 Kayhan Çarşısı/ Marangoz

“ Kayhan çarşısı bu dönemde Bursa'nın sanayisi gibiydi. Üretim yerleri araba tamir parçaları, nalbantlar ve at malzemeleri gibi ihtiyaca göre her türlü ürünün satıldığı bir merkezdi. Benim mesleğe başlamam 1973 yılında gerçekleşti. Ustam Mehmet Sandıkçıdır. Çıraklık dönemimde ustamızın dizinin dibinden ayrılmazdık. Ağzından çıkan sözler bizim için emir gibiydi. Meslek öğrenmek de öğretmek de kolay değildi. Bunları yapanlara karşı büyük hürmet gösterilirdi. O yıllarda öğrendiklerimi meslek hayatımda da devam ettirdim. Kayhan'da yıllarca marangozluk mesleğini sürdürdüm. İki çırak yetiştirdim. İkisi de bugün İnegöl'de marangozluk üzerine dükkanlarında mesleklerine devam etmektedirler.”

27- Melih ÇAKAN 01/04/2019 Kayhan Çarşısı demircilik

“ Çıraklık yıllarım henüz ilkokul zamanlarıma denk gelmektedir. Bu yıllarda ilk olarak Hasan Yırıkoğulları'nın yanında bulundum. Ustam mesleki açıdan zirvede bir insandı. Sadece meslek olarak değil insani anlamda da bana kattığı değerler oldukça fazladır. Ahlaki ve manevi değerlere çok saygı gösterir, komşu hakkını gözetir, birlik beraberliğe ve hadisler ışığında yaşamaya özen gösterirdi. Bu anlattıklarımı hayatında bu kadar hassas uygulayan çok az insan tanıdım. Usta çarşının her şeyiydi. O yüzden çıraklar birisinin yanına girdikleri zaman onun referansını almak için her şeyi yapmakla yükümlüydüler. Mesleki açıdan kendini yetiştirmek isteyen herkes bu kuralları uygulardı. Usta da çıraklarını evlatlarından ayrı görmezdi. Dükkan açacaksa yardımında bulunur, ön ayak olur, evlenecekse yine ihtiyaçlarının bir bölümünü karşılardı. Cuma gümleri ustalar çalışanlarına mutlaka yemek ikramında bulunurlardı. Çarşıda yetişen bir insanın hayatın tüm detaylarını yaşayarak öğrenmesi ve uygulaması söz konusuydu. Meslek üzerine çalışmam tenekte üzerinde başlayarak devamında şekiller yaparak devam etmiştir. Dönemin kullanılan eşyaları genellikle tenekeden yapıldığı için bizim işlerimiz ve ürettiğimiz malzemelerde bu duruma uygundu. Bizler bu durumu amatör olarak devam ettirdik. Çarşıda yapılan alışverişte çoğu zaman para kullanılmadığında güven esasına dayalı ilişkiler söz konusuydu. Borcu olan mutlaka getirirdi. Ramazan ayında çarşıda toplu iftarlar geçirilir, akşamında ise eğlenceler düzenlenirdi. Bu dönemde geleneklerimizden olan Meddah ve Karagöz oyunları çok yaygındı. Bütün bir ramazan ayı iftarlar düzenlenir bunlarda da herkes birbirine yardımcı olurdu. Çarşıda öğrendiğim çıraklıktan itibaren mesleki ahlakımı tıpkı ustamdan öğrendiğim üzere yaklaşık elli yıl sürdürdüm ve 2006 yılında emekli oldum. Şimdi çarşıya gittiğimde ne usta-çırak ilişkisi ne de bunu uygulayacak geleneklerimiz kalmamış. Bu durum benim kuşağında yetişen herkesi üzmektedir.”

28- Mesut YAKAN 02/04/2019 Kapalıçarşı-İvaz Paşa ayakkabıcılık

Mesut Bey kunduracılar çarşısına ilk adımını 1974 yılında attığını çırak olarak ustası Rafet Bey'in yanında beş yıl çalıştıktan sonra kendi dükkanını açtığını belirtmektedir. Çıraklık yıllarında her sabah alışkanlık olduğu üzere dükkanı kendisinin açtığını, temizliğini gerçekleştirdiğini, kundura malzemelerini hazırladığını ardından ustası

gelene kadar da çayı demlediğini birlikte kahvaltı yaptıklarını ifade etmiştir. Çıraklıkta öğrendiği mesleki bilgileri sayesinde 40 yıl boyunca bu mesleği icra ettiğini; ama 1992'den sonraki yıllarda işlerinin azaldığını hazır fabrika ürünlerinin pazara girmesiyle el yapımı ürünlerin satışlarının düştüğünü anlatmaktadır. Kendisi YİH bağlamında yetmiş, mesleğini en üst seviyede icra etmiş ve bir de çıрак yetiştirmiştir.

29- Muhsin GÜNEŞ 26/03/2019; Nilüfer Köylü Pazarı/Aşıklar Kahvesi ile ilgili olarak bilhassa Halk müziğinin ses sanatçılarının kahveye geldiklerini, dükkanda aşıkların atıştığını Aşık Cemal Türabi, Aşık Murat Çobanoğlu, Aşık Hüseyin Sümanoğlu, Aşık Reyhani gibi bilinen ve duyulan aşıkların da kendi mekânlarını geldiklerini ifade etmektedir. Şu anda böyle bir geleneğin maalesef sürmediğini çünkü insanların bu tür birliktelikler için zaman ayırmadığını ifade etmektedir.

30- Murat SÖYLEMEZ 12/04/2019 Kayhan Çarşısı Süt ve süt ürünleri

“ Baba mesleği olan çarşı esnaflığına 1966 yılında yine babamın tezgahında çırak olarak başladım. Babam sütlerini Kestel ve Gürsu'daki köylerden getirtirdi. İlk başta süthanede bu işe başladım. Babam iş konusunda evdekinden çok farklı davranırdı. Eğer okul okumayacaksan burada bu işi benim yanımda üst seviyede öğreneceksin derdi. Ben de babamın yanında onun çizdiği sınırlar üzerinden mesleği öğrenmeye başladım. Peynir alımlarımız daha sonradan başlamıştır. Taze süt alan çok fazla müşterimiz vardı. Eski model bir motosikletle bunları dağıtan babamın bir de kalfası vardı. Mahallelere günlük süt dağıtılırdı. Babam sütün temiz olması için kullandığı malzemeleri kaynar su işe temizler çok hassas davranırdı. Babamın bu tavrı hala aklımdan çıkmayan özelliklerindedir. Babam vefat ettikten sonra bu işi 30 yıl bende devam ettirdim. Tabii ki iş zamanla süt ürünlerini de satmaya dönmüştür. Burada ürün çeşitliliği açısından çok fazla mal gelmeye başlamıştı. Bizlerde 2009 yılına dek devam ettirdik. Çarşıda eskiden yaşananlar bir kitabın hikayeleri gibiydi. Bugünkü nesile anlatmak çok zor. Çarşının gelenekleri yazısız hukuk kuralları gibiydi. Bizler bunlara çok özen göstermeye gayret ederdik. Bu dönemde çıraklık yaparak meslek öğrenen birçok arkadaşım olmuştur. Hepsi farklı meslek alanlarında usta oldular ve onlar da çıraklar yetiştirdiler. Bu ahlak uzun yıllar devam etmiştir.”

31- Mustafa ÖZKALAY 05/03/2019 Çancılar

Mustafa Bey'in babası ve kardeşi uzun yıllar Çancılar çarşısında tenekecilik yaptıklarını ifade etmektedir. İlkokuldan itibaren kendisinin de bu tezgahdan geçtiğini, uzun yıllar boyunca da devam ettirdiğini belirtmektedir. Ustasının babası olduğunu ve mesleği de babasının yanında öğrendiğini belli bir dönem arz ve talebin çok olduğunu sonradan ise ciddi manada azalma olduğunu anlatmaktadır. Bu kaderi paylaşan mesleklerden birinin de kendi meslekleri olduğunu ifade etmektedir. Usta çırak ilişkisi kapsamında yetişen o zamanın genç ustalarının yıllar boyunca çarşıya şekil veren ustalar olduğunu anlatmaktadır. O kadar mesleğe saygılı bir topluluğun çarşı içerisinde bir daha gelmediğini benzer bir durumun dahi yaşanmadığını aktarmaktadır. Esnaf arasında var olan kardeşliğin uzunca bir süre çarşıda hakim olduğunu ve para kazanma hırsının çok az kimsede bulunduğunu özellikle ifade etmiştir. Mustafa Bey YİH kapsamında değerlendirilebilecek eğitimini babası üzerinden almıştır. Mesleğini uzun yıllar ihtiyaçlar el verdiği müddetçe devam ettirmiştir. Sonrasındaki süreçte kendine ait bir yeri olmasa da seyyar olarak da meslek icrasını sürdürmüştür.

32- Mustafa POYRAZ 07/04/2019 Aynalı Çarşı

Mustafa Bey çırak olarak Kapalıçarşı'ya girmesi ortalama 1968 yıllarına denk gelmektedir. Kendisi ilk etapta bakır üzerine çalışmış ustası da Mehmet Hamurcular olmuştur. Bakır üzerine yapılan eşyaların en revaçta olduğu yıllarda çarşıda mesleği öğrendiğini ve ustasının üzerinde çok emeği olduğunu ifade etmektedir. Bu yıllarda çırak olan diğer arkadaşları ile genelde bir araya geldiklerinde ileride nerede hangi dükkanı devralarak mesleklerini sürdüreceklerini konuştuklarını anlatmaktadır. 1974 yılında Eski Bakırcılar çarşısında dükkanını açmış ve bakırcılığın son demlerini yaşadığı 1996 yılına kadar devam etmiş sonrasında ise giyim sektörüne girerek Koza Han'da dükkan açarak 2012 yılına kadar da burada çarşı hayatını sürdürmüştür. YİH kapsamında değerlendirildiğinde usta-çırak anlayışı ile mesleğini öğrenmiş ve uzunca bir süre icrasını en üst noktada devam ettirerek tamamlamıştır.

33- Mustafa MERT 06/04/2019 Yorgancılar Çarşısı

“ Çarşıda esnaflığa başlamam yani çıraklığa başlamam 1952 yılında gerçekleşmiştir. İlyas ustanın yanında uzun bir süre çıraklık yaptım. İlkokulu bitirdikten sonra başlayan bu süreç kalfalıkla birlikte 23 yaşına kadar devam etti. Ustamızın yanında bir çırak ve bir de kalfa olarak çalışıyorduk. Ustamızın çalışanlarına duyduğu sevgi verdiği güven bana aile ortamıyla her zaman eşdeğer gelmiştir. Bu yönüyle de üzerimizde ki hakkı çok fazladır. Her türlü ihtiyacımızı ustamız mutlaka takip eder ve giderirdi. Ailemizi her gün sorar selam gönderirdi. Cuma günleri öğleden sonra hep beraber yemek yerdik. Usta-çırak anlayışının en şanslı dönemini bizler yaşadık. Bu dönemlerde zanaat öğrenmek hem kolay hem de çok zordu. İşini iyi bilen ve öğreten ustalar bizlerin yolunu açmıştır. Sonrasında Yorgancılar Çarşısında kendi dükkanımı açtım. Yorgan ve yatak takımları satıyorduk. Yorganların imalatı bu dönemlerde dükkanlarda değil evlerde yapılır işletmelerde sadece satışı gerçekleştirilirdi. Özellikle düğün yapacaklar önceden siparişlerini verirlerdi. Köylüler de ellerindeki ürünlerini sattıklarında düğün dernek kuracaklarsa buna hazırlık amacıyla bizlerden yorgan veya yatak takımları alırlardı. Koza zamanlarında ve bayramlarda çarşı çok kalabalık oluyordu. Çarşıda eskiden büyüğe büyüklük, küçüğe de küçüklük yaraşacak davranışlar sergilenirdi. Bunun dışına çıkanlar da sert şekilde uyarılırlardı. Saygıya ve edebe çok ehemmiyet verilirdi.1958 yangınında çarşıda çok fazla zayıyat oldu. Birçok usta mesleğini bırakmak zorunda kaldı. Öyle olunca mesleki anlamda bir dönem ustaların sayısı da azalmış oldu. Sonradan 1985 yılına kadar yine eski haline döndü. Bu yıldan sonra ise çarşı yeni dönemine başlamıştır.”

34- Mustafa EFE 04/04/2019 Tuz Pazarı/Bat Pazarı kumaş ve giyim

Mustafa Bey iki farklı çarşıda mesleki anlamda çalışmış ve esnaflık yapmıştır. Kendisi çarşıya ilk olarak 1971 yılında girmiş ve bu dönemde kumaş üzerine çalışan farklı iş yerlerinde çıraklık yapmıştır. İlk zamanlar İpek Han'da özellikle manifaturacıların ve kumaş üzerine ürünler satan dükkanların çok olduğunu kendisinin de burada çıraklık yaptığını ifade etmektedir. Farklı ustaların yanında çıraklık yapmış en sonunda Fahri Doğru isimli ustasının yanında uzun süren çıraklığını tamamlamıştır. Bu yıllarda daha çok mesleki anlamda zanaat öğrenilen mesleklere yönelmediğini bu işin daha kolayına

geldiği için tercih ettiğini anlatmaktadır. Aynı işi kendisi de Bat Pazarı'nda ve Tuz Pazarı'nda daha çok giyim üzerine gerçekleştirmiş ve yanında çalışanlara da ustalık gereği elinden geleni anlatarak gelişimlerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Çarşı ile ilgili herkesin uyduğu ahlaki davranışların adeta anayasa gibi işlediğini ifade etmektedir. Usta-kalfa-çırak anlayışının çok uzun yıllar boyunca çarşının ana maddesi ve geleneği olduğunu, bu çerçevede yetişen insanların da öğrendikleri mesleği hayatlarına uygularken tamamen usta disiplini içerisinde hareket ederek geleneği yaşattıklarını belirtmektedir. Çarşının bu terk edilmeyen kültürel değerlerine her gelen riayet ettiğini yabancıların da tüm bunlara saygı duyarak esnaflık yaptıklarını söylemektedir. Çarşı eğlencelerinin ve özel günlerinin hiçbir şeye benzemediğini ve bu anlarda herkesin çok eğlendiğini aktarmaktadır. Ramazanlarda yaşanan farklı telaşların yılın hiçbir dönemine benzemediğini ve bu ayı herkesin çok sevdiğini belirtmektedir. Mustafa Bey YİH kapsamında çırak olarak yetişmiş mesleğini icra etmiş ve yanında çalışanlara da aktarıcı olmuştur. Bu anlamda çarşının kültürel belleğine sahip çıkan kimselerden birisi olmuştur.

35- Mustafa GARİPOĞLU 27/03/2019 Koza Han.

“ Dedem zamanından başlayan çarşıdaki ticaret geçmişimiz 3 kuşak olarak devam etmiştir. Dedem Osmanlı'nın son dönemlerinde göç ile Bursa'ya gelenlerindedir. Koza Han'da ipek ticareti ile ticari hayatına başlamıştır. Burada yıllar boyunca devam ettikten sonra Cumhuriyet'in kurulmasından sonra kendisine küçük bir fabrika denecek yer kuruyor. Dedem üretim ile satış işlerini ayrı merkezlerden bir süre devam ettirmiştir. Uzun süre bu düzende işler sürdükten sonra ise babam dedemin vefatı ile işleri devralmıştır. Babam dedemin yanında yetişmiştir. Hatta onun yetişmesi için başka ustaların yanında dedemin kendisini çırak olarak gönderdiğini ve usta-çırak ilişkisinin ilk dönemini bir süre böyle geçirdiğini anlatırdı babam. Koza Han bu dönemlerde ipek ve kozanın merkeziydi. Haziran ayında başlayan koza satışlarında çarşıda her yer koza olurdu. Küfelerle bunlar taşınırdı. Her yerden gelenler olurdu. Özellikle fabrikalar koza almaya gelirler ve köylülerden almaları gereken kozayı toplarlardı. Anadolu'nu birçok merkezinden gelen insanlar özellikle ipek alımı için Bursa'ya gelirler hanlarda müthiş kalabalıklar oluşurdu. İpek böcekçiliği de devlet kontrolünde yapıldığından herkez keyfince yetiştiremezdi. Babam bu konuda oldukça tecrübeliydi ve alınması gereken

eğitimlerin tümünü almıştır. Çarşının özelliklerinden birisi birlik beraberliğin olması, ağızdan çıkanın söz olması ve herkesin birbirine itimat etmesiydi. Aynı durumu babamın yanında çıraklık anlamında bende eğitimimi alarak sürdürdüm. Ta ki 1985 yıllarına kadar böyle devam etti. Sonra ipek kaldı ne de böcekçiliği. Herkes ipekli satışlara ve giyim sektörü gibi alanlara mecburen yöneldi. Bizlerde giyim üzerine ticaretimize devam ettik.”

36- Mustafa HAKSAL 29/03/2019 Fidan Han dokuma

Mustafa Bey'in dedesinin 1920 yılında Fidan Han'da ticarete kumaş üzerine başladığı kumaş işinden uzun yıllar boyunca çarşıda ticaretini devam ettirdiğini, sonrasında ise yine Uzun Çarşıda babamın işleri devraldığını biliyorum. Babamın dedemin yanında işi öğrenmesi ve devam ettirmesi söz konudur demektedir. Yani babasının çıraklık eğitimini dedesinden aldığını ve oldukça da disiplinli bir süreçten geçirildiğini belirtmektedir. Babasının bir süre sonra ise Fidan Han'a gelerek işlerini buradan devam ettirdiğini anlatmaktadır. Babamdan sonra ise bu işi kendim devraldım ve devam ettirdim. Küçük yaşlarda babamın yanında çırak olarak bulundum. Grek davranışlarından ve iş ahlakından gerekse de giyim kuşamından, konuşmasına varıncaya kadar babamın her şeyini takip eder onun gibi olmaya gayret ederdim. Eski insanların hassasiyetleri çok daha farklıydı. Usta kavramı çarşı içerisinde her şeyin önünde gelirdi ve herkes saygı duyardı demektedir. Mustafa Bey mesleğini 2007 yılına kadar devam ettirmiştir. Kendisi de burada çalışanlar yetiştirmiş hepsine de yardımcı olmaya çalıştığını belirtmiştir. YİH kapsamında usta-çırak ilişkisi çerçevesinde öğrendiği mesleğini yıllarca sürdürmüş, öğrendiklerini de hayatında uygulamış yine insan yetiştirmiştir.

37- Mustafa DİZDAR 21/03/2019 Fidan Han/terzi

“ Mesleğimi 1972 yılında çırak olarak başladığım çarşıda öğrendim. Bu zamanlarda çok fazla terzi ve çırağı bulunmaktaydı. Çarşıda kumaş üzerine çok fazla iş yeri bulunuyordu. Hazır giyim üzerine fazla düşünmediğinden işlerimiz de çok iyiydi. Ustam Rahim Erçetin idi. Onun yanında beş yıl çıraklık yaptıktan sonra küçük bir işyeri açtım. Çıraklık yıllarında iğneden ipliğe her teferruatı ustam bana öğretmiştir. Çarşı ahlakını

en ince detayına kadar yaşayarak öğrendim. Burada bizler hayatı öğrendik aslında. Dükkanı her sabah erkenden açmaktan tutun da temizlemesine kadar, giyiminden müşteri ile iletişim kırmasına dek her şey çok hassas bir terazide ilerlerdi. Çarşı içerisinde çok fazla çırak vardı ve herkes bir şekilde zanaat öğrenmeye gayret ediyordu. Bir insan okumuyorsa soluğu bu çarşının içinde alırdı. Bazıları da babadan gelen işleri devam ettirmek istediğinden buralarda olurdu. 45 yıl bu mesleği icra ettirdikten sonra hazır giyim ve özel dikimli elbiselerin piyasayı ele geçirmesiyle işlerimiz çok azalmıştır. Zaten emeklilik zamanımda geldiğinden bu işi devrettim. Şimdi çarşı içinde yine terziler var ama sayıları çok az. Çünkü onlara gelen iş de bulunmuyor.”

38- Mustafa ŞENÖZ 15/03/2019 İvaz Paşa

Mustafa Bey İvaz Paşa Çarşısında mobilya eşyaları üzerine ticaret yapmaktadır. Çarşıya gelişi ve çırak olarak çalışmaya başlaması 1973 yılına denk gelmektedir. Özellikle mobilya üzerine ve üretim faaliyetleri açısından marangozluk mesleğini yıllarca sürdürmüştür. Bu zamanlarda Kayhan çarşısında bulunduğunu ifade etmektedir. Ustasının yanında sekiz yıl çırak bir süre de kalfa olarak devam ettikten sonra kendisi de bu işe devam ettiğini sonradan satışları yapmak için ise buradan yer aldıklarını ifade etmektedir. Ustasından çırak olarak öğrendiği her şeyi kendisinin de hayatında yaşadığını bir çırak yetiştirdiğini ve onun da marangozluk işine devam ettiğini belirtmektedir. YİH kapsamında değerlendirilebilecek yetişme tarzına sonrasındaki çerçeve uygun olarak mesleğini tamamlamıştır.

39- Muzaffer SAĞLAM 08/04/2019 Tuz Han

Muzaffer Bey Tuz Han içerisinde şekerleme üzerine ticaret yapmıştır. Mesleği ise yine çarşıda çırak olarak çalışmaya başladığı kahve, kuruyemiş ve şekerleme dükkanında başlayarak ilk olarak sürdürdüğünü belirtmektedir. Usta-çırak anlayışının en yoğun olduğu dönemde çarşıda bu eğitimi almayan hemen hemen kimsenin olmadığını , genellikle bu neslin bu şekilde yetişerek meslek öğrendiğini ifade etmektedir. 2003 yılına kadar çarşı içerisinde bulunduktan sonra bu işi yakınlarına bıraktığını aktarmaktadır. YİH kapsamında öğrenme şeklini bizatihi yaşamış ve hayatına da uygulamıştır.

40- Necip SERİN 22/03/2019 Yorgancılar Çarşısı

“ 1961 yılında daha ilkokul öğrencisi iken çarşıya adımımı attım ve elli yıl boyunca da burada bulundum. Çıraklık ve kalfalık dönemim toplamda 15 yıl sürmüştür. Ustam İzzet ustanın yanında hayatımın en güzel anılarını biriktirdim. Her şeyi ondan öğrendim ve hayatıma uygulamaya gayret gösterdim. O dönemlerde yorgan ve yatak takımlarına çok fazla ilgi bulunmaktaydı. Düğün zamanı çarşıda en az üç ay sipariş üzerine çalışır yine de yetiştiremezdik. Özel dikimler ve yün malzemesi kullanılıyordu. Yorganlar genellikle evlerde dikilir çarşıda daha çok ticareti yapılırdı. İş öğrenme açısından ustamızdan çok sıkı bir eğitim aldığımızı söyleyebilirim. Herkes gibi bizler de ustamızın yanında çıraklık vaktimizi çok iyi geçirmeye gayret gösterdik. Sonrasında kendim usta oldum ve bu işi sürdürdüm. Sonrasında sektör olarak çok geriledik ve zaman içerisinde talepler çok azaldı. Mesleği öğrenmeye çalışan da maalesef olmadı.”

41- Nihat SAFRAN 28/03/2019 Tuz Pazarı /Giyim

Nihat Bey Tuz Pazar’ında giyim üzerine ticaretini uzun yıllar yapmıştır. Usta çırak ilişkisi kapsamında bir süre çarşıda eğitimini aldıktan sonra ara vermiş devamında tekrardan ticaret yapmaya devam etmiştir. Bu zaman zarfında farklı mesleklerde de hayatını sürdürmeye gayret ettiğini anlatmaktadır. YİH kapsamında değerlendirilebilecek eğitimi almış ama yetiştirme babında dükkan sahibi olmamıştır.

42- Nevzat ÜSTÜNCAN 03/04/2019 Cam

“ İstanbul’da başlayan çıraklık hayatımı Bursa’ya taşıdığım meslek dönemim ile sürdürdüm. Dükkanımı açmam ise 1955 yılına denk gelmektedir. Eğitim olarak biraz daha yabancı esnaf diyebileceğim insanlarla çalıştığım için usta-çırak ilişkilerimiz çok daha farklı boyutta ilerlemiştir. Çarşıda cam işlerinin hepsini ben yapardım. Zaten işle uğraşan o dönemde farklı insanlarda bulunmuyordu. Yanımda çalışan çırağım olmuştur. Ben kendi öğrendiklerimi ona da hepsini incelikte anlatmaya ve hayatını şekillendirmeye gayret ettiğimi söyleyebilirim. Çocuklarım bu işi yapmak istemediklerinden okudukları alanlarda farklı ihtisaslar gerçekleştirdiler.”

43- Nuri HASIR 25/03/2019 Kapalıçarşı ev tekstili

Nuri BEY de tekstil, kumaş üzerine çalışmıştır. Bu alanda çıraklık yapmaya başladığı dönemlerde usta anlayışını sektör üzerinde olduğunu ama sonradan devam etmediğini işin biraz daha pazarlama ve ticaret ekseninde sürdürdüğünü belirtmektedir. Bu yönüyle de aslında kendi döneminde çırak olarak yetişenlerin gerçekten iyi bir eğitim aldıklarını söylemektedir. Belli bir dönemin anlayışı kapsamında yetişen insanların eğitimlerinin de üst düzeyde olduğunu sonrasında farklı hedeflerle çarşının değiştiğini anlatmaktadır. YİH kapsamında usta-çırak anlayışı neticesinde yetişmiş ama bu şekilde kimseyi yetiştirmemiştir.

44- Ömer BAYAT 16/03/2019 Fidan Han /Terzi

Fidan Han'da uzun yıllar terzilik mesleğinde bulunduğunu burada mesleği öğrendiğini ve hayatını yine bu işle kazandığını anlatmaktadır. 1970'li yıllarda çarşı yeniden inşa edildikten sonra ustasının yanında uzun bir süre çıraklık ve kalfalık eğitimini aldığını icra yönünden o dönemlerde çok kaliteli kumaşlardan dikimler yaptıklarını ve özel müşterilerinin her ay mutlaka elbise, pantolon ve farklı isteklerinin hepsini ürettiklerini anlatmaktadır. Ustasının yanında saygıdan sadece izlediklerini işi en güzel şekilde öğrenmeye gayret ettiklerini belirtmektedir. YİH kapsamında aldığı çıraklık eğitiminin kapsamında mesleğini sürdürmesi yönünden ve üst seviyede yıllarca devam ettirmesi kendisini bu bakımdan değerli kılmaktadır.

45- Recep GÜRBÜZ 13/03/2019 Tuz Pazarı

Recep BEY Tuz Pazarı'nda giyim üzerine mesleğini icra etmiştir. Çarşıya ilk başladığı yıllarda ise daha çok kumaş üzerine satışlar yapan yerlerde çırak olarak çalıştığını ve bu eğitiminin askere gidene dek devam ettiğini belirtmektedir. Sonraki dönemde arkadaşı ile bir işletme açtıklarını burada ipek üzerine imalat yaptıklarını ve bu iş üzerinden de fabrika satışlarını başlatarak 1998'de Kestel'e geçtiklerini ifade eder. Kendisinin sağlık sorunları baş gösterince de 2006 yılında oğluna devrettiğini belirtmektedir. YİH kapsamında bir eğitim alması sebebiyle kendisi bu perspektiften değerlendirilmiştir.

46- Reşat ÇETİNTEPE 10/03/2019 Çancılar Çarşısı

Demir üzerine çıraklık eğitimi almıştır. Demiri dövme ve şekil verme işini ustası Muharrem Bey'den aldığını ifade etmektedir. Bu yıllarda Çancılar 'da farklı alanlarda mesleki üretimlerin olduğunu anlatmaktadır. Demir dövme işinin bir dönem çok revaçta olduğunu sonradan popülerliğini kaybettiğini belirtmektedir. YİH kapsamında mesleğini öğrenmiş ve üst seviyede de uygulamıştır.

47- Rıdvan ÇİÇEK 12/03/2019 Kayhan Çarşısı

Kayhan Çarşısında çıraklık eğitimini almış lokantacılık yapmıştır. Yemek işini usta-çırak anlayışı üzerinden öğrenmiş ve uygulamıştır. Ünlü Pideli Köfte işini ustasından en ince detayına kadar her seferinde dinleyerek sanki başka bir şey öğreniyormuş gibi hissettiğini aktarmaktadır. YİH kapsamında çıraklık yaşamış çırak yetiştirmiş ve mesleğini de bu şekilde sürdürmüştür.

48- Rıza AKBALIŞ 11/03/2019 Kapalıçarşı

Kuyumculuk üzerine çarşıda bulunması Bedesten içinde 1972 yılında başlamış ve çırak olarak o dönemde mesleği öğrenmiştir. Bu yıllarda çarşıda işleme işinin de yapıldığını ve çok hassas çalıştıklarını aktarmaktadır. Çırak olarak sekiz yıl çalışmış kendi iş yerini açmış o da yanında çalışanlara bu işi öğretmiştir. YİH kapsamında değerlendirilebilecek ölçülerde bir eğitim almış ve bunu hayatına uygulamıştır.

49- Sabri DÖRTÇELİK 20/03/2019 Fidan Han

Manifatura üzerine çalışmış çıraklık eğitimi ortalama 7 yıl sürmüş sonrasında kendi yerini açmıştır. YİH kapsamında usta-çırak eğitimi anlayışında yetişmiştir.

50- Salih DOĞANCI 20/03/2019 Fidan Han

İpek üzerine Koza Han da başlamış ve çırak olarak da burada yıllarca çalışmıştır. Ustası kendi eğitimini alması yönünden üzerinde emeğinin çok fazla olduğunu aktarmaktadır.

Bu dönemin eğitimini alan insanların çarşı içerisinde kendisini hemen belli ettiğini çünkü tevazuunun üst düzeyde yaşandığını aktarmaktadır . Çıraklık yıllarında öğrendiği her metodu yaşayarak uyguladığını belirtmektedir. YİH kapsamındaki eğitimi sebebiyle çarşının önde gelen insanlarından.

4.BÖLÜM

BURSA HANLAR BÖLGESİ YAŞAYAN KÜLTÜRÜ

4.1.YAŞAYAN KÜLTÜR (KÜLTÜR/ÜRÜN VE UYGULAMALAR)

Yaşayan Kültür; Birleşmiş Milletler 'in kalkınma ile ilgilenen birim ve programlarının yanı sıra UNESCO'nun yaşayan kültürel değerler ve özellikle kültür endüstrileri merkezli kültürel tanımlarının çeşitliliği hakkındaki sözleşmeleri ile belirginleşmiştir (Özdemir, N. ve Özdemir, E. 2020, s. 1).

Bilindiği üzere folklor kavramı İngilizce “folk” yani halk ve “lore” kelimeleri ile bilgi, bilim sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Türkçeye çevrilmiş ifadesi ile ise halkbilim Sedat Veyis Örnek'in tanımına göre, “bir ülke içerisinde ya da belirli bir bölge dahilinde yaşam süren halka ilişkin maddi ve manevi alanlarındaki kültürel ürünleri konu almış olan, bunları kendine özgü teknikleriyle derleyen, kategorize eden, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada bir bütünlemeye vardırmayı hedeflemekte olan bir bilimdir”. Bu disiplin içerisinde “... eski dönemlerin mitleri, örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri, inançları ve tecrübeleri, masalları, destanları, halk şarkıları, bilmeceleri vb. kültürel olan sözlü kültür ürünlerini çalışma konusu haline getirir” tanımlaması yapılmaktadır.

Bunun yanı sıra aynı zamanda belirli bir topluluğun kültürel sanatları, beslenme şekilleri, sağaltma tecrübeleri, yerel ekonomileri ve bunlara bağlı uygulamalarla ilgili sözlü kültür ürünleri ve kültüre bağlı inançları da inceler” (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 318).

Yaşayan ya da yaşatılan kültür değerleri, bir toplumun her alanda bütünleşerek meydana getirdiği kimliği ve tarihi ile ilgili olarak ortak geçmişini ifade eden maddi ve manevi değerleridir ve bu değerlerin sürekliliği ile ilgilidir. Şehirler ve tarihi dokular, yapılar, arkeolojik kazı sahaları, dil, gelenek ve görenekler, dans ve müzik alışkanlıkları gibi yaşayan ama somut olmayan değer yapıları kültürel mirası meydana getirmektedir.

Dönemin gelişen teknolojisi ve iletişim sistemleri kapsamında küreselleşmiş dünyanın sosyal ve ekonomik yapısında kültürel mirasın muhafaza edilmesi, kültürel değerlerin zenginliği ve çeşitliliğinin gelecek kuşaklara da aktarılması bir önceliğe sahiptir.

1989 senesi itibariyle UNESCO Genel Konferansında, geleneksel kültürel değerlerin ve folklorun muhafaza edilmesi kararı alınmıştır. Bu karar; somut olmayan kültürel mirasın muhafaza edilmesi ile ilgili norm oluşturucu ilk belge olma durumunu yansıtmaktadır. 1990' lı yılların sonlarında uzmanlar aracılığı ile bu tavsiye kararının değerlendirileceği konferans organize edilmiş ve bu konferans içeriğinde de “Tavsiye Kararının” yaşayan kültürlerin muhafaza edilmesine odaklanmanın yanı sıra daha çok bu tür faaliyetlerin belgelemeye odaklanmasının tespiti yapılmaktadır. Bir de yeni oluşturulması düşünülen yasal konular ile bazı topluluklar tarafından yanlış anlaşılmalara yol açabilecek folklor yerine somut olmayan kültürel miras kavramının kullanılmasının önerilmesinin yerinde olacağı ifade edilmiştir (Karabaşa, 2014, s.101).

Bu aşamada çağımız itibariyle fiziksel sanal teknolojiler ve alanlarda etkileşim kavramları birbirleri ile hızla bütünleşmektedir. Rastlantısal etkileşimler, bu süreç içerisinde daha da belirginleşmiş bir hale gelmiştir. Ayrıca bu nedenle kültür bir bakıma rastlantıların ürünü olan faktörlerin etkileşimlerden de meydana gelmektedir. Dijitalleşen dünyada iletişim araçları tecrübeye dayalı olan bilgi ve bilişim teknolojilerini içermektedir. Bu sebepten de kültür değerlerini ve ürünlerini meydana getiren her bilgi ve tecrübe birikimleri dijital/ sanal dünyada rahat bir şekilde küresel dolaşıma ulaştırılmakta ve bu dolaşım da paylaşılmaktadır. İnternet ve dijital/ sanal teknolojiler insanlar arası iletişim ve etkileşimlerin engellerini büyük oranda ortadan kaldırmayı sağlarken aynı zamanda da rastlantısal ve eşgüdümlü etkileşimleri de kolaylaştırmaktadır (Greengard, 2017: 157).

Ancak, hiper ağların geliştirmiş olduğu ana durumlardan bir tanesi de kültürel kapsamdaki vahşi rekabetçilik ve yapı bozucu ticarileşmedir. Bir bakıma anlam ve bağlamını kaybeden kültür ürünleri, aracı gerektirmeksizin kültürel değerlerin temsilcileri ya da ürünleri tarafından metalaştırılmaya çalışılmaktadır. Diğer açıdan sıradan kategoride yer alan ürünler gelenek kültürüyle beslenerek ve ilgi çekici hale getirilerek sanal pazar alanlarında sergilenmektedirler. Geleneksel bilgi ve tecrübeler

odak nokta haline gelen ürünler ile ilgili gelenek dışı ticaret faktörlerinin tescil çalışmalarındaki artışı bu konuda dikkat çekici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Kültürel kökenli pek çok ürün ve uygulama bu açıdan ele alındığında tescillenerek pek çok anonim kullanım donanımlarını da yitirmeye başlamıştır. Bu safhada adımlar atılırken ilk olarak gelenek ve görenek ürünlerinin yapılarına uygun olacak şekilde küresel düzeyde değerlendirmelerle ilgili olarak kişisel ve toplumsal farkındalığın ve bilincin geliştirilmesi fayda sağlamaktadır. Kültürel özgünlüklerinin sanal sahalarda tatsız ürünlere dönüştürülmesinin önüne geçilmesi akılcı politika ve tasarımların geliştirilmesi gibi adımlar sayesinde önlenebilecektir (Özdemir, 2011: 218).

Ülkemizde de kültürel miras yalnızca geçmişin varlığının geleceğe yönlendirilmesini sağlayan bir araç değil aynı zamanda da gündelik hayat içerisinde kalıntılar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanları ve gelenek göreneklerle yaşayan bir gerçektir. Yer aldığı coğrafya içerisinde somut olmayan kültürel miras ile beraber arkeolojik, mimari, sanatsal ve tarihi miras o yörenin yaşayanlarıyla beraber nesilden nesle taşınırken aynı zamanda da bulunduğu toplumun kimliğini meydana getirmekte ve devamlılığını sağlamaktadır. Benzer bir biçimde, sosyal birlik ve beraberlik ile bütünlüğün devamının sağlanmasına önemli katkı yapmaktadır (Muşkara, 2017, s. 90).

Dolayısıyla, ortaya getirilmesinden bu yana insanlar en eski dönemlerde bile doğayı sahiplenme, şekillendirme ve düzenlenmeye gereksinim duymuşlardır. İnsanların doğa ile olan bu etkileşimleri sonucunda meydana çıkan “techne” terimi ise bir akıl yürütme şekli olarak algılanan ve gündelik hayatın denetlenmesinde aktif şekilde görev üstlenen bir mekânizmadır. Yetisel beceri ile ürünler birbirinden ayrılmaz şekilde yeni tekniğin anlamını kurarlar. Yetenek, kullanım, uygulama, başarıma, araştırma gücü türünden anlamları içeren teknik eğilimler, insanlara bağlı aynı zamanda insandan meydana gelen bir olgudur.

Gündelik hayatımızın her alanında yer alan ürünler her teknik cisim ile belli bir kültür sahasının ürünüdür, bu ortamla beraber varlığını devam ettirir. Gündelik ürünlerin her toplumda değer ve anlamı bakımından içerisinde bulunduğu, yaşadığı olduğu kültürdedir ve bu ürünler içerisindeki bu kültürle ölçülür (Uygur, 1989: 37-45).

Bu açıdan değerlendirildiği zaman kültür, ürünlerin tasarlanmasını, uygulamaya geçirilmesini ve bunlardan istifade etme anlamındaki eylemleri, tüm bu olgulara sahip olma ve ile ilişki kurma şekilleri sonucunda ortaya çıkan etkileşimleri, bunların algılanmasını ve anlamlandırılmasını da bünyesinde barındırmaktadır (Sağocak, 2003: 255).

Kültürel ürünler, dönemi içindeki gelişmelere bağlı olarak pek çok çeşitli oluşumlara ve kullanım alanları içinde değerlendirmelere tabii tutulmuş ve bu değerlendirmelerden de onay almışlardır. Zanaat devrinden endüstri dönemine geçiş sürecinde yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik alandaki değişimlere paralel olarak insanların nesnel dünyasıyla ortak oluşturdukları ilişkileri de değiştirmiş olduğu görülmektedir.

Buradan hareketle insan yaratılışıyla sosyal bir varlıktır ve etrafındaki ürünlere ve olgulara hakim olmayı yalnızca fiziksel donanımlar kapsamından değil, çevresiyle iletişim olanaklarını elde etmek için de istemektedir.

Kimliğini, farklılığını ve bireyselliğini ortaya çıkarmaya çalışan insanın toplumsal hayat içerisinde birtakım ürünler vasıtasıyla sosyal ilişkilerini ortaya çıkarma azmiyle insanların tüketim sürecinde itici bir güç oluşturduğu söylenebilmektedir (Douglas ve Isherwood, 2002: 67).

Nitekim geleneksel kültürün etkisini devam ettirdiği endüstrileşmenin ilk dönemlerinde, zengin ve yoksul ayrımına dayalı olan sınıf farklılıkları bazı ürünlerin kullanımına dilsel kültür ve imge donanımı özelliklerini yüklemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kültür ürünlerinin anlamlandırılmasında, kültürel bağlamın yorumlayıcı, insanın kendi ve etrafındaki olan biten sosyal ilişkilerle de belirleyici bir örüntü oluşturduğu ifade edilebilmektedir.

Kültür ister “herhangi bir özgün tarihsel toplumun tecrübesinde, dillerinin, gelenek ve göreneklerinin gerçek, yerleşik alanı” şeklinde yayılcı yaklaşımına göre tanımlansın; ister imgesel ifade, retorik, metin, söylem üzerinde tekasüf etmesi, indirgemeci yaklaşım kapsamına göre ele alınsın, ürünlerin yapısal, estetik ve tasarım donanımlarının, kültürel kullanım ve anlamlandırma şekilleri ile somut biçimde ilişkili

olduğu inkar edilemeyen bir gerçektir (Robertson, 1999: 83). Bu gerçeklik içerisinde 20.yy itibariyle kültür daha çok, üretilebilen ve reklamı gerçekleştirilen bir ürün olarak düşünölmeye başlanan bir dönem olarak ele alınmıştır (Korumaz, 2015, s. 36).

Zaman içerisinde kültürel unsurların, toplum için önemli olan manevi değerleri de bünyesinde barındırmış olduğu fark edilmiş ve bu toplumların kültür ürünlerine sahip çıkması hususunda onlara destek olmuş, sonrasında kültürel mirasın eğitsel anlamda ve diğer açılardan da sunduğu belgeler açısından somut veriler sunması bilimsel değerinin de farkına varılmasına vesile olmuştur.

Zamanla kültürel mirasın ne olduğundan çok, neyi ifade ettiği, neyi kapsadığı, nasıl yönetileceği soruları ve bunların cevapları sürekli değişmiştir. Aynı şekilde “Dünya Mirası” kavramı gelişerek doğal ve kültürel miras alanlarının sadece buldukları yerin değil tüm insanlığın mirası olduğu fikri yaygınlaşmış ve kabul görmüştür. Bu görüşle birlikte tüm insanlık miras öğelerinin paydaşı haline gelmiş, yönetim sadece devletlerin alanı olmaktan çıkarak, uluslararası kurum ve kuruluşlarla farklı paydaşların süreçte yer aldığı dinamik bir hal almıştır.

Günümüzde somut ve soyut kültürel miras kavramlarına ilave olarak, modern miras, dijital miras ve e-miras gibi yeni kavramlar türemiş ve bunların nasıl korunması gerektiğine dair çalışmalar başlamıştır. Miras kavramlarındaki bu çeşitlenme, mirasın deneyimlenmesi alanında da devam etmiş ve çok katmanlı bir yapıya dönüşmüştür.

Geleneksel yöntemlerle sadece görerek ve yaşayarak edinilen miras deneyimleri, günümüzde teknoloji sayesinde farklı şekillerde sunulabilir ve deneyimlenebilir bir hal almıştır. Bu noktada geçerliliğini kaybetmiş birtakım uygulamaların kültürel miras çalışmalarında kullanımlarının terk edilmesi gerekliliği, bilgi toplama, koruma ve bilginin yayılması aşamasında maliyetlerin ne şekilde düşürüleceğine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi; aynı zamanda da verilerin korunması ve bununla alakalı yan tekniklerin kültürel miras alanında kullanılmasının güvenilir olunması hususunun da kesin olarak gerçekleşmesi gerekmektedir (Korumaz, 2015, s. 25-29).

Bu noktada birtakım sözleşmeler meydana getirilmiş ve bu sözleşmelerin ayrıştırılması için kültür ürünleri kategorize edilmiştir. Bu kategoriler de şu şekildedir;

Sözlü Gelenek ve Anlatımlar: Destanlar, mitolojiler, efsaneler, halk öyküleri, bilmeceler, şiirler, aşıklık geleneği, türküler, ninniler vs.

Gösteri Sanatları: Gölge oyunu, meddah gösterisi, kukla, köy seyirlik, Karagöz ve Hacivat; çocuk oyunları, halk müziği, halk oyunları ve sporları vs.

Toplumsal Geleneğe Dayalı Şölenler: İnsanların bireysel dönüm noktaları; doğum, evlilik, sünnet, askerlik, ölüm ritüelleri vs., bayramlar, festivaller, anma günleri, hıdrellez, mayıs şenliği, mesir macunu festivali gibi mevsimsel bayramlar, dinsel ritüeller vs.

El Sanatları: Son yüzyılda küresel olarak sosyal, kültürel, ekonomik, bilim ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler neticesinde iletişim ve haberleşme olanaklarının ve biçimlerinin hızlı bir şekilde dönüşüme uğramasıyla gelenek kültürünün toplumsal alandaki yansımaları ve kültürel miras algısının değişmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle uzun yıllardır devam eden geleneklerin dijital kültür teknolojileri karşısında uğradığı dönüşümler bu gelenek kültürünün ya çağa ayak uydurmasını ya da etkisini yitirmesine yol açmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras algısında özellikle aktaranların ve aktarıcıların son dönemde geleneğin nesiller arasında kuşaktan kuşağa aktarılması metodunun zayıflayarak günümüzde uygulama alanının oldukça zayıf kalması neticesini ortaya çıkarmaktadır. Aynı durum Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesi folklorunda el sanatları alanında da yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Usta-çırak ilişkisinin zayıflaması kuşaklar arası etkileşimi ve aktarımı ortadan kaldırmaya başlamıştır. Burada ön plana çıkan durum ise yeni neslin yani aktarılanlar durumunda bulunanların öğrenmeye ilgisiz kalması durumu ile açıklanmaktadır (Teke, 2013). Bu noktada UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği SOKÜM sözleşmesine göre; bu kültürel miras unsurlarının korunabilmesi ve kuşaklar arası taşınarak aktarılabilmesi maksadıyla el sanatları alanı da koruma altına alınmıştır.

Geleneksel el sanatları her toplumda farklı dinamiklerin ve ihtiyaçların neticesinde ortaya çıkmış ve yaşanan her yeni kültürel değişim, teknolojik gelişmelere karşı da farklı şekiller alarak, toplumların kimliklerinin oluşumunda ve bunların yansıtılmasında meslekleri icra eden kişilerin topluma karşı aktarıcı pozisyonlarını güçlendirmiştir. Bu meslekler toplum nezdinde ortak tarih anlayışının, kültürel ve sanatsal deneyimin, estetik şuurunun, toplumun yaşam şeklini, inançlarını göstermektedir. Son yüzyılda artan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, artan üretim olanaklarının el emeği karşısında seri üretimler gerçekleştirmesi bu kültürel mirasın uygulama alanlarını daraltmış, icracılarının da günden güne azalmasına neden olmuştur.

Geleneksel El Sanatlarının bu gelişmeler karşısında zayıflamasının en önemli nedenlerinden birisi de insanların çağın gereklerine ve moda unsurlarına karşı ilgilerinin artan seçeneklerle birlikte sürekli değişerek yenilenmesidir. Tüketici bir toplum haline gelen ülkeler emek ve sabırla üretilen el emeğine karşı gerekli saygıyı artık göstermemektedir. Özellikle köyden kente göçlerin artmasının ve kent yaşamının eskiden çok daha fazla insanı barındırmak zorunda olmasının da bu ilişkinin neticesine doğrudan etkisi olmaktadır.

El sanatları alanına toplumda farklı ihtiyaçların giderilmesini sağlayan giyim-kuşam ürünleri, halı ve kilim dokuma işleri, çeyizlik eşyalar, müzik aletleri, mutfak araç gereçleri gibi ulusların ihtiyaçlar hiyerarşisine göre çok farklı ürünler ve uygulama alanları ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2005). Yüzyıllardır devam eden kültürel süreçte insanlar geleneksel el sanatlarına adeta içinde buldukları toplumun kültürünü, estetik algılarını, değer yargılarını ürettikleri ürünlerdeki renklere ve desenlere işleyerek çok farklı anlamlar içeren farklı bir kimlik oluşturmuşlardır (Özbek ve Çevik, 2018, s. 588-603).

Geleneksel Türk El Sanatları icracılarının son dönemde aktarıcı görevlerini yerine getirememeleri neticesinde keçi kılından kilim dokuma (palaz dokumacılığı), yağ kabı imalatı (hızman), kil ve topraktan yapılan küp (cerencilik), saman çuvalı dokumacılığı (haral), kökboyalı şal yapımı, duvar kilimi dokumacılığı (zilahi), tülü dokumacılığı, çakı ve bıçak yapımı, üzerlik tohumundan nazarlık yapımı, çarpana dokumacılığı, keçi postundan namaz seccadesi yapımı gibi daha birçok Geleneksel Türk El Sanatı

unsurlarının ve icracılarının zayıflamasına ve zamanla da yok olmalarına neden olmuştur (Altıntaş, 2016, s.159).

Bu durumda bütün dünyada küreselleşmenin ve küresel kitle kültürlerinin bütün toplumların sosyal, kültürel unsurlarına karşı ortaya koyduğu yeni ürünler ve uygulamalara karşı halk kültürünün korunması ve günümüz şartlarına uygun dönüşümlerinin sağlanarak topluma hitap etmesi ve kültürel mirası koruma altına alma perspektifinin geliştirilmesi gerekmektedir (Kolaç, 2009, s.19).

Kültürel mirası koruma ve sahip çıkma açısından sürdürülebilir ve işlevsel politikaların üretilmesi ve uygulanması Somut Olmayan Kültürel Miras projesinin uygulanabilirliğini ve tekrardan yaşa malanı bularak kuşaklar arasında aktarımını güçlendirecektir. Bunların gerçekleşmemesi durumunda ise bu zenginlikler yaşam alanı bulamayacak ve aynen teknolojiye uyum gösteremeyen eski ürünlerin ortadan kalkması gibi etkisini kaybedecektir. O halde çınar ağaçlarının yaşam alanlarını uzatılması anlayışındakine benzer SOKÜM bağlamında bu kültürel miras zenginliklerinin de yaşam alanlarını koruyup geliştirmemiz gerekmektedir (Ekici, 2004, s.10).

Türkiye ve Bursa şehri özelinde Geleneksel Türk El Sanatları konusu değerlendirildiğinde bu zenginliklerin belli bir gereksinimi karşılama olarak düşünüldüğü, hazırlama ve uygulama zamanı içerisinde ise herhangi bir kodlama yapılmadan tamamen icracının bireysel yetenek ve düşüncesi ile ortaya çıkarıldığı, usta-çırak ilişkisi kapsamında kuşaklar arasında sürdürülebilirliğinin sağlandığı, korunmasının ve yaşam alanının nesiller arası aktarılarak sağlanacağı düşünülecek el sanatları alanlarında halı kilim, çorap örme, oya işlemeciliği, takı, çini, tezhip, minyatür, ahşap süslemeciliği, bakır işlemeciliği, nazarlıklar, işlemeli havlular, yastık ve yorganlar, oyuncaklar, bakır eşyalar, müzik aletleri ve çalgıları gibi benzeri alanları kapsamaktadır (Arıoğlu ve Atasoy, 2015: 113).

Geleneksel el sanatları toplumların kültür olgularını yansıtırken aynı zamanda duyguların ve oluşturulan sanatın aktarma aracı görevini, toplumun hayat düzeyini, aklını, mantığını ve zekasını, yaşanan devrin hususiyetlerini aynı zamanda kültürel

belleğini ve tarihini de yansıtmaktadır. Geleneksel el sanatları Bursa Hanları ve çarşılarında son dönemde özellikle turizm alanında ayrı bir yer tutmaktadır.

Tarihi alan ve hanların içerisinde önceden yaşanan deneyimlerin vermiş olduğu tarihi ve kültürel estetik ile, otantik ürünlerin ilgi çekici yönleri düşünüldüğünde çarşıda bir takım turizm hareketinin yaşandığı söylenebilir. Turistlerin hem yerel kültür öğelerine olan ilgisi hem de devam eden el sanatlarıyla hatıra boyutunda düşünülerek alış veriş yapması bölgenin kültürel etkileşimini arttırmaktadır.

El sanatlarının kendi özellikleri ve doğallığı içerisinde muhafaza edilerek bölgeyi gelen yerli, yabancı turistlere pazarlanabilmesi adına yapılabilecek çalışmaların özellikle yerel yönetimler öncülüğünde güncellenmesi gerekmektedir. El sanatları ürünleri ve geleneksel Türk El Sanatlarının korunması ile ilgili Kültür Bakanlığı'nın kamu adına yaptığı çalışmalar uygulamaların hinterlandı düşünüldüğünde yalnız başına yeterli seviyelere ulaşamamaktadır. Bu noktada el sanatları ürünlerinin görsel açıdan daha çok kişi ve topluluğa ulaştırılabilmesi adına yeni müzelerin açılması tanıtımının aktif olarak gerçekleştirilmesi için festival, şenlik ve etkinliklerin düzenlenmesi gerekmektedir (Öter, 2010, s.174-185). Bursa'da geleneksel el sanatları adına düzenlenen böyle bir festival düzenlenmekte ve yaşayan kültürün korunabilmesi adına somut gelişmeler sağladığı söylenebilmektedir.

Bursa ve Kapalıçarşı'da Geleneksel Türk El Sanatları: İznik Çinisi

Bursa'nın en eski ve değerli kültür miraslarından birisi olan İznik Çinisinin geçmişi ortalama 15-16 yy aralığına dayanmaktadır. Bu yüzyıllarda dünyadaki durumu değerlendirildiğinde ise benzerlerinin çok ilerisinde tekniklerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İznik Çinisini benzerlerinden ayıran ve özünde kullanılan kuvars, cam ve kil gibi maddelerle birlikte asıl maharet ise bunları işleyen, motiflendiren, renklendiren usta eller kültür tarihinde ve belleğinde farklı bir kültür mirası oluşturmuştur. Çininin yapımı esnasında ise kuvars, cam ve kil gibi maddeler fırınlandıktan sonra hamur şekline getirilip karo ve evani biçimini alır sonrasında kurumaya bırakılır astar işi de tamamlanmasının akabinde 930 derecede fırınlaması yapılır ve bir günlük soğumaya bırakılır. Desenleme işinde ise parşömen kağıtları

kullanılmakta ve bu kağıtların üzerleri iğne ile delindikten sonra üzerlerine kömür tozu dökülmekte böylece desenin çini üstünde kalması sağlanmaktadır. Bursa çinilerinde en çok kullanılan renkler genel olarak kırmızı sıraltı tekniği karo ve evanilerde tercih edilirken, siyah, firuze, yeşil, kabarık mercan kırmızısı ve kahverengi olarak da söylenebilmektedir. Bursa çinileri şehir genelindeki tarihi ve kültürel mekânların süslemelerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bir dönemin en değerli kültür hazinesi olarak zengin bir miras bırakan bu ürünler zaman içerisinde çininin kullanımının azalması, gerçek malzemeler yerine sahtelerinin kullanılması ve icracı ustalarının azalarak sürdürülebilirliğinin ortadan kalması nedeniyle giderek etkisini yitirmiştir.

Resim 80 : Bursa Yeşil Camii Çinisi

Karagöz Tasvir Ustalığı

Yaşayan en önemli kültürel değer ve kültür mirasımız olan Karagöz oyunu Türk Tiyatrosunun asırlarca özünü koruyarak, kuşaklararası aktarımı devam eden kıymetli ürünlerimizden bir tanesidir. Bu sanatın icrasında kullanılan malzemelerin içeriğinde ceylan, keçi, inek, eşek ve deve derileri kullanılmaktadır. Bunların hazırlanması esnasında özel teknikler ve bıçaklar kullanılmaktadır. “ Bız” adı verilen malzeme kullanılarak figürlerin biçimleri deri üzerine işlenmektedir. Nevregan bıçakları adı

verilen geleneksel bıçaklarla da çizgi kısımlarından oygu yapılmaktadır. Bir dizi benzeri uygulamalar ve işlemler gerçekleştirildikten sonra Karagöz oyunlarının kahramanlarından olan Çelebi, Tuzsuz Deli Bekir, Arnavut, Frenk, Ermeni, Rum, Pehlivan, Cazular, Tiryaki, Hamamcı, Bolulu, Kahveci, Aşçı vb tipler ortaya çıkarılmaktadır.

Kaşıkçılık

Kaşıkçılık yüzyıllar boyunca Anadolu kültüründe hem sofralarda kullanım açısından hem de süsleme sanatlarında ve oyunlarda ön plana çıkarken geleneksel el sanatlarında da başat unsurlardan birisi olmuştur. Tür olarak oyun kaşığı, çorba kaşığı, tatlı kaşığı, yemek kaşığı, çeyizlik kaşık olarak üretilmektedir. Ağaç türlerinin cinsine ve dayanıklılığına göre de ömürleri belirlenmektedir. Ihlamur, gürgen, meşe, şimşir ağaçları bu malzeme için kullanılabilir. Kültürümüzde kaşığın bazı unsurları uzaklaştığına da inanılmaktadır. Örneğin kaşık üzerine işlenmiş bezemeler ile duvarlara asılmış olan kaşıkların evde yaşayanları kem gözlerden muhafaza edeceğine inanılmaktadır.¹⁵⁰ Bursa'nın geleneksel kültüründe ve halk danslarında da “ tongurdaklı kaşık” oyun kaşığı olarak kullanılmaktadır. Bu kaşık ve oyun türü Bursa'nın dağ ilçeleri olarak nitelendirilen Keles, Harmancık, Orhaneli ve Büyükorhan gibi ilçelerde aktif olarak kullanılmaktadır.

Çorapçılık

Bursa'da çorapçılık geleneği kırsal bölgelerde halen az da olsa devam etmektedir. Şehirlerde bu gelenek eskiye nazaran maddi beklentiler karşılığın da oldukça az sayıda kişi tarafından sürdürülmektedir. Malzemesi yün pamuk veya naylondur. Örgüsünde “ iğ” adı verilen ve beş küçük şişten oluşan malzeme kullanılmaktadır. İlmeklerinin sayısına göre erkek, kadın veya çocuk çorabı olduğu anlaşılabilir. Çetik adı verilen patik türleri de bulunmaktadır. Bursa'da yaygın olarak herkesin bildiği ve duyduğu Karacabey Yenikaraağaç köyü hem erkeklerin hem de kadınların birlikte çorap örgüsü yapmaları nedeniyle ünlenmiştir. Bu köyde Osmanlı geleneğinden gelen ve Drama Çorabı adı verilen geleneği halen köyde yaşayan Hüseyin Yemişen Bey yedi

¹⁵⁰ <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-273236/bursa-geleneksel-el-sanatlari.html>

yaşından beri sürdürdüğünü ifade ederken kendisinden sonra bu geleneği devam ettirecek kimse olmadığını ifade etmektedir.¹⁵¹ Bunun sebebi olarak ise örgü çoraplarının eskisi kadar dikkat çekmemesi alan kişilerin olmaması ve sanayi üretimlerine bağlı ürünlerin çeşitliliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ürettiği çorapları şu anda pazarlama olarak sattığını ve gücü yettikçe de alıştığı bu mesleği devam ettireceğini ifade etmektedir.

Resim 81 : Hüseyin Yemişen ve Çorap Tezgahı

Saraçlık

Bir dönem Bursa Hanları ve çarşılarında en çok aranan ve öğrenilmek istenen mesleklerden bir tanesiyken gelişen teknolojiler ve makineleşmeye bağlı olarak koşum takımlarına ve hayvanlarına olan ihtiyacın azalmasına neden olmuş bir geleneğimizdir. Geleneksel sanatlar arasında oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu geleneğimiz artık yalnızca köylerde ihtiyaç halinde kullanılabilir. Bir dönemin atlar bağlanan hanlarının ahırları ve at kullanıcıları artık tarihin anılarında ve resimlerde kalmıştır. Bu sanatı ortaya çıkaran unsurlardan bir tanesi de at ile araba arasına bağlanan ve çekim işini gerçekleştiren alet olan “ Hamut” tur. Hamut iki ayrı ağaç parçasının

¹⁵¹ <https://www.haberler.com/bin-yillik-gelenek-tarihe-karisiyor-erkeklerin-11309619-haberi>

birleştirilmesinden sonra üzerine simit, fitil, dolma ve kabak bölümlerinin oluşturulmasıyla meydana gelmektedir. Yapımında ise keçe, manda derisi, ağaç, keçi derisi kullanılırken; derinin bölümlerinden ise dizgin, yular, paldum, başlık, gem, çeki kayışından oluşan koşum malzemeleri üretilmektedir.¹⁵²

Resim 82 : Saraç Ürünleri

İpekçilik

İpek malzemesi ve ürünleri Bursa'da tarihi ürünlerden biri olarak tanımlanmaktadır. İpek böcekçiliğinin yaygın olarak gerçekleştirildiği baş şehir olarak nitelendirilen Bursa'da Koza Han'da kozaların çarşıya geldiği ayrı bir dönem dahi bulunmaktadır. Bursa ipekleri eski dönemlerde ithal edilen ve yabancıların en çok talep ettikleri ürün olarak nitelendirilmektedir. Bursa atlaslarının, kadifelerinin ve ipeklerinin Fransa'da ortaya çıkan ve " Karataban" ismi verilen bir hastalık nedeniyle üretiminde ve satışında

¹⁵² <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-273236/bursa-geleneksel-el-sanatlari.html>

çok ciddi gerileme yaşanmıştır. Bursa'da İpek böcekçiliği adı ile 1888 yılında Torkomyan Efendi tarafından bir de Darülharir ismiyle Enstitü kurulmuş ve burada hastaliksız tohum üretimine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Zaman içerisinde bu üretimler özellikle 1985 yılından sonra zayıflayarak ortadan kalkmaya sadece ipek ürünleri Koza Han ve İpek Han'da satılmaya başlamıştır.

Resim 83 : Bursa'da İpek Dokuma Tezgahı

Semercilik

Özellikle atların ulaşım alanında en çok kullanıldığı dönemlerde hem ihtiyaç hem de süsleme ürünü olarak Bursa Kapalıçarşılarında yerini alan geleneksel el sanatlarından bir tanesidir. Bursa'da genel olarak yük taşıma ve binek amaçlı olarak kullanılmıştır. Zaman içerisinde ulaşım araçlarının teknoloji eşliğinde modernleşmesiyle birlikte bu sanatın uygulama alanı zayıfladığından yalnızca ustalarının geleneği sürdürmek ve az da olsa ihtiyaç maksadıyla üretimi devam etmektedir. Bursa'da semer yapımında kullanılan malzemeler genel manasıyla ahşap için gürgen ağaçları ve tabaklanmış keçi derisi olarak söylenebilir. Keçi derisinin kullanımında kullanılan sazlar ise yakın köylerdeki göllerden sağlanmaktadır. Yapımı oldukça meşakkatli ve el emeği isteyen bu üründe gürgen ağacından yapılan kasnakla işe başlanırken, kasnağın içine ise keçi derisinden sazlar konmaktadır. Sonrasında keçi derisi keçe ile kaplanmaktadır. Süslemesi için kullanılacak ponponlar genelde binek amaçlı üretilen semerlerde kullanılmaktadır.

Bıçakçılık

Bursa'da en yaygın el sanatlarının başında gelmektedir. Bu isim ile açılan ve aktif olarak sanatın icrasının gerçekleştirildiği bir de Bıçakçılar Çarşısı bulunmaktadır. Bıçakların yapımına ise Orhangazi döneminde başlandığı ve kılıç, kama, mızrak gibi ürünlerin Bursa demircileri tarafından üretildiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde Ordu'nun ihtiyacı olan bütün savaş malzemelerinin yapım işleri de bu çarşı içerisindeki demircilerin ellerinden çıkmıştır. Özellikle silahlı ürünlerin gelişen teknolojik ilerlemeler eşliğinde demirden barutlu aletlere geçmesi neticesinde Bursa çarşılarında üretilen kılıç kama ve mızrakların yerini daha çok bıçaklar almıştır. Bu bıçaklar zaman içinde çeşitlenerek farklı isimlendirmelerle satıcılara sunulmuş ve sunulmaktadır. Gelenek olduğu üzere bıçağı üreten ustalar üzerine kendi isimlerini yazmaktadır.

Çarıkcılık

Bir dönemin en çok ihtiyaç duyulan ve farklı şekillerde üretilerek kullanılan geleneksel el sanatı olarak da adlandırılan unsurlarından biri olmuştur. Yüzyıllar içerisinde

kullanım aracı olarak çok yaygın bir sahada ihtiyaçları giderdikten sonra gelişen teknolojiler ve seri üretimler bu geleneğin sönmesine neden olmuştur. Yapımında en çok tercih edilen malzeme manda derisidir. Günümüz de daha çok süs amaçlı alt versiyonları da kullanılmakla birlikte en çok halk dansları topluluklarının kullanımına sunulmaktadır. Usta-çırak ilişkisi kapsamında yeni ustaların yetişmemesi neticesinde icracısını bulmak oldukça güçleşmiştir.

Resim 84 : Kerim Çarıkçı Bursa'da çarık ustası¹⁵³

Yorgancılık

Bursa'da Kapalıçarşı içerisinde ismi ile müsemma olmuş çarşısı olan geleneksel uygulamalardan bir tanesidir. Uzun yıllar Kapalıçarşı'da alıcıların uğrak yerlerinden bir tanesi olmuş usta-çırak ilişkileri kapsamında yeni aktarıcıları olmuştur. Kullanımında geleneksel olarak yün ve pamuk kullanılmaktadır. Bunun dışında pamuklu kumaşlar, misafir yorganı ve gelin yorganı ürünleri için özel satenlerden kumaşlar kullanılmaktadır. Çeyiz olarak üretilen yorganlarda ise çeşitlendirmeler oldukça fazladır.

¹⁵³ <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-273236/bursa-geleneksel-el-sanatları.html>

Burada motifler genelde yorgan alıcısı tarafından seçilerek işlenmektedir. Yorgancılar özellikle düğün mevsimlerinde çeyizlik olarak, sünnetlerde sünnet yatağında, doğumlarda ürettikleri yorganları yıllar boyunca çoğunlukla da yaz mevsiminde satışları artarak gerçekleştirmişlerdir. Kapalıçarşı içerisinde halen çok az da olsa gelenek sürdürülmektedir.

Yatık/Matara Ustalığı

Bursa'da daha çok dağ bölgesi olarak adlandırılan kesimde bugünkü su matarasının karşılığı olan ürün olarak tanımlanabilir. Bu ürünün yapım işlerinde kullanılan malzeme çam ağacı ile birlikte yatık malzemesinin ibrik tarafında kayın ağacının kullanıldığı bilinmektedir. Yatıkların boyutlarına uygun olarak çene, testere, eşek ve pergel gibi malzemelerle de biçim verilerek çemberler arasına suyun sızması hedefine uygun olarak bu ürünler tasarlanmaktadır. Sonrasındaki iş ise süsleme ve görsel görünümü ile ilgili olan son bölümüdür. Yatık ustalılığının Bursa'da yaşayan insan hazinesi kapsamında değerlendirilebilecek son ustası Keles/Dağdibi köyünde yaşamakta olan Bekir Özdemir Bey'dir.¹⁵⁴

---

¹⁵⁴ <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-273236/bursa-geleneksel-el-sanatlari.html>

Resim 85 : Bekir Özdemir Bey ve Yatık Matara yapım atölyesi¹⁵⁵

Kündekari Sanatı

Bursa'nın manevi yapıtlarının içerisinde en çok ilgi gören ve yerli, yabancı ziyaretçilerin ilgi ve merakla uğradıkları mekânların en önde geleni Ulucamii'nin minberi Devdaklı Abdülaziz oğlu Mehmet Devak tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Bu minberin özellikleri; sert ceviz ağacından, çivi veya herhangi bir yapıştırma ürünü kullanılmaksızın geometrik cisimlerin birbirine yapıştırılmasından meydana getirilmiş olmasıdır. Bu yapı ile ilgili olarak Evliya Çelebi de “Çiçek resimleriyle yazılarını, cihan ressamı toplansa yapamazlar, örneği yoktur” demektedir.¹⁵⁶ Bursa'da yapılan bu minber toplamda 6666 parçadan inşa edilerek benzerlerinden oldukça farklıdır. Bu minberde ilginç işlemlerden birisi de Güneş Sisteminde yer alan 9 gezegenin güneşe uzaklıkları ve büyüklüklerine uygun olarak minber üzerine özel olarak işlenmiş olmasından gelir.

¹⁵⁵ Fotoğraf: Zedal KONDAKÇI- Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü - Halkbilimci- Folklor Araştırmacısı

¹⁵⁶ <http://www.bursaulucamii.com/minber.html>

Resim 86 : Bursa Ulucamii Minberi üzerine işlenmiş olan 9 Gezegen¹⁵⁷

Süpürgecilik

Gelenek kültürümüz bünyesinde ve Halk Edebiyatı içeriğinde de bilmece, türkü, atasözü ve manilerde hakkında farklı deyişleri barındıran bu sanat yıllar boyunca hem temizlik hem de baklava, börek yapımlarında yağ serpmek amacıyla da kullanılmıştır. Kullanım alanları içinde Halk Hekimliği alanında daha çok hastaların iyileştirilmesi ve kötülüklerin uzaklaştırılması gibi inançlarla kullanılmaktadır. Günümüzde süpürge ustaları yok denecek kadar azdır. Bursa'da ustaları yalnızca Yenişehir ve Orhaneli ilçelerinde bulunmaktadır. Geleneksel ürünlerimiz içerisinde yaşam alanı devam eden aktif olarak kullanılan araçlardan bir tanesidir.

Fıçıılık

Tarihi süreç içerisinde çok fazla alanda kullanım sahası bulunan nadir ürünlerden bir tanesi iken günümüzde bu alanlar çok sınırlanmıştır. Malzemesi dayanıklı ağaçlardan

¹⁵⁷ <http://www.bursaulucamii.com/minber.html>

oluşturulmuş şeritlerin ağaç ve metal çemberlerle tutturulması neticesinde ortaya çıkan, silindirik şeklindeki karnı şişkin, altı düz ve yuvarlak düz ve dayanıklı kaplar olarak adlandırılmaktadır. Hacimleri kullanım alanlarına göre sınırlandırılabilir. İnşasında kullanılan ağaçlar ise kestane, dut, meşe, ladin ağacı, çam ve ardıç olarak söylenebilir. Bu ağaçlara şekil vermek amacıyla da farklı araç gereçler kullanılmaktadır. Fıçı haricinde olan çemberler önceden ahşap malzemeden üretilirken günümüzde metalden yapılmaktadır. Bursa'da bu geleneğin devam ettiği bölgeler İznik ve İnegöl ilçeleridir.

Takunyacılık

Özellikle geçmişte kullanım alanının oldukça geniş olduğu geleneksel ürünlerimizden bir tanesi de 'Takunyacılık' (Nalıncılık) tır. Osmanlı döneminde hamamlarda ve camilerde abdest alınması esnasında kullanılan bu ürünlerin yapımında suya dayanıklılığı ile tanınan kayın ağacı kullanılmaktadır. Bunun için de kullanımından evvel altı ay boyunca dinlendirilmesi durumu söz konusudur. Bunların yapımında nalın kalıbı olarak yalnızca kadın ve erkeğe uygun dört kalıp bulunmaktadır. Takunya şekli verildikten sonra desenler işlenir ve metal kalıbı ısıtılarak giyilecek kısma baskı yapması sağlanır. Bursa'da varlığı bilinen takunya ustaları İnegöl ilçesinde bulunmaktadır.

Resim 87 : (Zedal KONDAKÇI- Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü - Halkbilimci-Folklor Araştırmacısı)¹⁵⁸ İsmail ALKIŞ- Fıçı Ustası- İznik

Bunların dışında Bursa’da farklı alanlarda şu geleneksel el sanatları bulunmaktadır: Dokuma, ebru, ağaç ve ahşap oymacılığı, bakırcılık, demircilik, çömlekçilik, yorgancılık, semercilik, telkari, hattatlık, tezhip vs.

¹⁵⁸ <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-273236/bursa-geleneksel-el-sanatlari.html>

Doğa ve Çevre Bilgi ve Donanımlara Dayalı Olan Sanatlar: Halk hekimliği, halk matematiği, Halk mimarisi, Halk mutfağı, aşure gibi kutsal sayılan ve törensel yemekler vs.¹⁵⁹. Bu kültürel ürünlerden birkaçı da Bursa'da yürütülmekte ve SOKÜM' e kayıtlı olan ürünlerdir. Bu ürünlerden bazıları:

Köfün Kültürü/ Sepetçilik Geleneği; Köfün kelimesi kestane ağacından elde edilen, ebatlarına ve kullanım alanlarına göre değişiklik gösteren bir çeşit sepet türüdür. Çilek başta olmak üzere pek çok meyve ve sebze çeşitleri hatta karpuz gibi yiyecekleri tarladan eve veya pazara götürmek için kullanılmaktadır. 1958 senesinde Bursa Kapalı Çarşı yangını yaşanana değin şehir merkezinde, Köfüncüler çarşısı adı ile tanınan yerde, iş yerleri olan pek çok Köfün ustası, kapalı çarşı yangınından sonra ise çalışmalarını çarşı civarına yakın yerlerde açtıkları yerler sayesinde devam ettirmişlerdir. Dönemimizin yaşam koşulları karşısında üretim ve tüketimi faaliyetleri giderek azalmakta olan köfün, hediyeelik eşya niteliğinde ya da festival, fuar gibi şenliklerde ipek kozası, meyve ve sebze gibi ürünlerin sergilenmesi adına kullanılmaktadır.

---

¹⁵⁹ Bkz., <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-90964/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras.html>

Resim 88 : Köfün ve Köfün ustası

Koza İpek: Şeriye sicillerinde Bursa'da ipekli dokumacılığın 14. yy. sonlarında gelişmeye başladığı görülmektedir. 15. ve 17. yy içerisinde Osmanlı Saray gözetimi altında dokunan Bursa ipekli kumaşları, Avrupalı üst düzey ailelerin saraylarında kullanılan ve sıklıkla getirtilen kumaşlar olarak kalıcı bir yer etmiştir. Bursa'da Osmanlı döneminden günümüze ticaretin, koza ve ipeğin odak noktası durumunda olan Koza Han, Koza Mezatı ürününün yapıldığı ve ipekli kumaşların satışının gerçekleştirildiği mekân olma niteliğini günümüze kadar muhafaza etmeyi başarmıştır.¹⁶⁰

Dolayısıyla, dünya üzerindeki pek çok farklı ülkeden alınan örnek durumlar kültürel uygulamaların, verilerin ve saklanma şekillerinin sürdürülebilir kalkınma adına öneminin hangi boyutta olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, sürdürülebilir mekânlar için gıda güvenliği, tarımsal ürün güvenliği, somut olan ve somut olmayan kültürel ürünlerin toplumsal uyumu güçlendirici yönleri ve problemleri çözücü etkileri

¹⁶⁰ Bkz., <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-272395/somut-olmayan-kulturel-miras-calismalari.html>

bilhassa fotoğraflama yoluyla ele alınarak değerlendirilmektedir. UNESCO Sözleşmesi'nin, yaşayan kültürün muhafaza edilmesi adına katılımcı bir politika benimseyerek uygulamaların merkezine şahısları ve toplulukları koyması, somut olan ve olmayan kültürel miras ürünlerinin sürdürülebilir kalkınma planlarıyla etkileşimlerini güçlendirmektedir. Odak noktasına alınan kişiler ve toplumların katılımını etkinleştiren uygulamalar somut olan ve olmayan kültürel değerlerin, devamlılığının sağlanmasının ana unsurunu oluştururken aynı zaman da devamlılığının sürdürülebilmesi için de enerji katalizörü benzeri, yaratıcılığın ve yeniliğin odak noktasına dönüşebileceğinin vurgusu yapılmaktadır.¹⁶¹

Bu durumun sürekli vurgulanması ve dönem dönem yeni uygulamalarla pekiştirilmeye çalışılmasının en büyük sebeplerinden bir tanesi de öncelikli yaşatılmış olan kültürün ve kültüre bağlı ürünlerin kültür ekonomisinde, yaratıcı endüstrilerde, turizm sektöründe, film sektöründe yeme içme sektörü ve eğlence, hediyelik eşya alanı gibi daha pek çok sahada sıklıkla somut olmayan kültürel mirasın içeriğinden istifade edilmekte olduğunu göstermektedir (Oğuz, 2013, s. 20).

Günümüzde önemi gittikçe artan ve yeni bir ilgi alanı oluşturan kültürel ürünler ve bunları yasal çerçevede temsil eden coğrafi işaretlemeler ile ilgili bilimsel çalışma ve araştırmalar ülkemizde de son derecede hızlı ilerlemeler sağlamaktadır. Türk Patent Enstitüsü'nün araştırma alanları dışında konu ile ilgili detaylı bir araştırma durumunu Akdeniz Üniversitesi'nin gerçekleştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu üniversitenin Akdeniz Ülkeleri Araştırmaları Merkezi KHK'nin onay vermesi sonucunda başlattığı çalışmalar bazı AB uygulamaları çerçevesinde 2006 senesine kadar sürmüştür. Bu çerçevede yürütülmekte olan araştırmalar kültürel ürünlerimizden Aydın inciri, Ege Sultani üzümü, Dicle Obruk peyniri, Bursa kebabı, Mersin cezeryesi ve Eskişehir lüle taşı alanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Merkez ülke dışında da coğrafi adı muhafaza edilen önemli kültürel ürünlerden olan Rokfor Peyniri Fransa' da, Parmesan Peyniri İtalya' da, Ezine Peyniri ile ilgili olarak ise Türkiye' de çalışmalar yürütülmüştür.¹⁶²

¹⁶¹ Bkz., <http://www.unesco.org/new/en/media-services/in-focusarticles/mobilizing-living-heritage-for-sustainable-development/>

¹⁶² Bkz., <http://yucita.org/uploads/yayinlar/tekelioglu/SAYI59.pdf>

4.2. GELENEKSEL ÜRÜN VE UYGULAMALAR

Geleneksel kavramı, en genel tanımı ile ifade edilirse “geçmişten günümüze ulaşmış olan ve bu nedenden ötürü de saygı duyulan”, “alışkanlık haline getirilmiş olan” vb. şekilde tanımlanan aynı zamanda gündelik hayatımızda çoğu zaman karşımıza çıkan, sıklıkla kullandığımız bir kavramdır. Nitekim bu kavram anayasanın ikinci maddesinde ülkemizde ilk defa yasal bir korumaya kavuşturulmuş ve alışkanlık olarak tanımlanan anlamlardan ziyade daha kısıtlı bir çerçevede değerlendirildiği düşünülmektedir. İlgili kanun çerçevesinde bir adın “geleneksel bir ürün ismi” olarak tanımlanabilmesi için öncelikle ilk şart, “coğrafi işaret kapsamında yer almaması ve ilgili piyasa içinde bir ürünü tarif etmek adına geleneksel olarak en az 30 senelik bir zaman diliminde kullanılmasının kanıtlanması gerekmektedir.” Bu belirtilen koşullardan en az birini mutlaka karşılaması istenmektedir. Bu şartlar; geleneksel ürün ya da ürünün işlenmesini veya geleneksel bileşimlerden kaynaklanarak ortaya çıkarılması gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Bu ürünler aynı zamanda geleneksel bir hammadde ya da kabul görmüş bir üründen üretilmeyi zorunlu kılmaktadır.¹⁶³

Bu konuda geleneksel ürün ismi ve kavramı Türk hukukuna 2017 senesinde 6769 numaralı Sınai Mülkiyet Kanunu ile girmiştir. Fakat Türk hukukunda geleneksel ürün isimleri sınai mülkiyet hakkı içerisinde kabul edilmemiştir. Bununla birlikte yine de Sınai Mülkiyet Kanunu bu hak türünü de değerlendirerek ilgili düzenlemelerde bulunmuş ve düzenlediği sınai mülkiyet haklarına işlenmiş olan pek çok hükmün de bu hak türünde uygulanacağını ifade etmiştir.

Ürünlerin coğrafi kimliğinin kullanıcıların hafızasında kalite ve güven duygusu oluşturması bakımından, değişen ve farklılaşan tüketim alışkanlıkları ile ayrı bir değer kazanma sürecine girdiği söylenebilmektedir. Kullanıcı kaliteyi yalnızca yiyecek ve içecek sektörü kapsamında aramamaktadır. Kültürel değerlerin muhafaza edilme içgüdüğü, her türden geleneksel ürünün özel teknikler kapsamında üretilmesini daha değerli kılarak, kültürel değerlere sahip çıkmaktadır. Kullanıcı hafızasındaki bu gelişmeler ile birlikte “geleneksel ürünler”, “tipik ürünler”, “yerel ürünler” ve “coğrafi

¹⁶³ Bkz., <https://iprgezgini.org/2017/04/05/geleneksel-urun-adini-tanimak/>

işaretli ürünler” şeklinde açıklanmış olan birtakım özel ürün gruplarının pazarının oluşturulması talebini de hızlandırmıştır (Tregear, 2001:6).

Türk Patent Enstitüsü’ nün (TPE) açıklamasına göre, geleneksel donanımlı olarak tanımlanan ürünler; geleneksel hammaddelerden elde edilerek üretilen ya da geleneksel bir terkip şeklinde doğrudan doğruya elde edilecek geleneksel bir üretim şekli ile karakterize edilen; veyahut doğrudan geleneksel bir üretim şekli kapsamına girmemekle beraber, bu tarz bir üretim şeklini yansıtan işlemlerden geçirilmiş olmasından dolayı yine aynı kategori içerisinde benzer ürünlerden açık ve net bir biçimde ayrılabilen ürünler olarak tanımlanmaktadır.

AB’nin ilgili mevzuatı kapsamında 2082/92 yönetmeliği içeriğindeki tanıma göre ise geleneksel tarım ya da yiyecek içecek kategorisinde bulunan ürünlerin; geleneksel hammaddelerden elde edilerek üretilen ya da geleneksel teknikler ile karakterize edilmiş olan bir üretim tekniği veya bir işleme yöntemi ile geleneksel üretim tekniklerini yansıtan işleme tarzını karakterize eden ürünler olarak adlandırması yapılmaktadır. Bu tanıma göre özel karakterli ürünleri tek tek değerlendirmek istersek; sıradan ürünlerin ait oldukları kategoriye temsil eden ve temelde yer alan anlayışın benzerliğine dayanan ürünler açıklamasını yapmak bu kapsamda yeterli görünmektedir. Bu ürünler de çoğunlukla markalı dediğimiz ürünlerden meydana gelmektedir.

Bununla beraber AB’nin 2082/92 numaralı mevzuatında yer alan, bir coğrafi bölge ya da yöreyle ilişkisi bulunmayan ve yönetmelik tarafından belirlenen bir metot ile özel karakteri belirtilen unsurların bu biçimden yola çıkılarak sıradan bir ürün olarak ele alınması tanımlanmakta ve kabul edilmektedir. Yöresel gıda kategorisine giren ürünler ise, üretimi ve tüketimi aynı bölge içerisinde gerçekleştirilen, bulunduğu coğrafyanın ekonomik kalkınmasını teşvik eden gıdalar olarak ifade edilmektedir.

Bölgesel niteliklere sahip olan gıdalar da tıpkı yöresel gıdalar da olduğu gibi üretiminin bölge içerisinde gerçekleşmesi gerektiği koşulunu içermektedir. Nitekim tüketimin herhangi bir kesiminde gerçekleşmesi kapsamı ile değerlendirildiğinde iki ürün grubu da birbirinden ayrılmaktadır.

Geleneksel kùltùrlerden elde edilmiş olan geleneksel ùrünler, belli bir coğrafyaya ait olup o yörenin donanımlarını bünyesinde barındırması yönüyle spesifik ùrünler arasında değerlendirilmektedir. Bu ùrünler, o coğrafyaya özgü olan hammadde kaynakları ile geleneksel bir üretim sürecinden geçerek ayırıcı özellikleri de bünyesinde bulundurmaktadır (Pacciani ve diğerleri, 2001: 3).

Dolayısıyla ùrünlerin kendi aralarında görölen bölgesel ya da ulusal düzeydeki farklılıkların, üzerinde doğa koşulları ve ekonomik şartlar içerisinde gelenek/ görenek unsurlarının ve adetlerin üzerinde de etkili olduğu saptanmaktadır. Geleneksel ùrünler diğer tipik ùrünlerden jeofizik donanımları ve insan unsuru açısından ele alınınca bu yönleriyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. İklim, toprak, mekân, bölgedeki canlı varlıklar vb. nitelikler geleneksel ùrünün karakteristik yapısının meydana getirmede etkili olan jeofiziksel unsurlardır. Mesela, tadı yerinde olan ve zengin besin içeriğine sahip bal üretiminin gerçekeşmesi için ortalama yağış seviyesinin düşük olduğu ve beyaz renkteki yoncaların çoğunluklu olarak bulunduğu bir kesimin tercih edilmesi bahsedilen faktörlerin etkisinin ne kadar önemli olduğunu gösteren misallerden birisidir. Bu bakımdan geleneksel ùrünlerin oluşturulabilmesi için uygulanan teknikler değerlendirildiğinde geçmişten gelen birtakım toplumsal ve kültürel aktarımların etkileşimi sonucunda bu durumun gerçekeştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Üretim süreciyle ilgili püf noktaların geçmişten günümüze aktarılmış olan bilgilerde gizli olması ve bunu en iyi şekilde usta becerilerini kullanan üretici kesimin varlığı olan insan etkisinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Tregear, 2001: 6).

Dolayısı ile bir coğrafyayı etkisi altına alan değişkenler, aynı zamanda da o coğrafyanın karakteristik donanımlarını ve oluşturulan ürün çeşitliliğini de etkisi altına almaktadır. Geleneksel ürünleri etkisi altına alan bağımsız değişkenler de şu şekilde sıralanmıştır (Yalçın, 2009, s. 55-56):

Bahsedilen değişkenler insanlığa verilmiş olan, insan vasıtasıyla değiştirilemeyecek ve değişime uğramadan kabul edilme zorunluluğu olan değişkenlerdir. Nitekim bu bilgileri değerlendirerek onu şekillendirecek ve bütün toplumun yararına olmasını sağlayacak yine insandır. Bu hususta asıl olan doğal unsurlardan beşeri unsurlara geçişi açıklığa kavuşturmalıdır. Beşeri unsurlar temel olarak insan unsurundan meydana gelen bağımlı değişkenler grubunu oluşturmaktadır. Bahsedilen bu içeriklerden oluşturulmuş ve bağımlı ve bağımsız değişkenlerden meydana getirilmiş her türden ürün, bulunduğu coğrafyanın sınırları içerisinde bilinmekte ve tanınmaktadır (Yalçın, 2013, s. 207).

Bu kapsamda bahsedilen coğrafi işaretler ve işaretçiler, menşe adı ya da mahreç işareti ifadeleriyle tescillenmektedir. Bu tesciller:

Menşe adı işareti : Kendisine ait tüm donanımların üretildiği coğrafi mekânla birlikte üretim, işleme süreci ve hazırlama dönemlerinin tamamı netleştirilmiş sınırlara sahip olan; aynı zamanda coğrafi alan içerisinde üretiminin yapıldığı ve buna benzer kalitede başka bir bölgede üretimi gerçekleşmeyen unsurları ifade eden işaretlere verilen isimdir.

Bu işaretlere sahip olan ürünlerin donanımları, kalitesi, şöhreti ve diğer bütün donanımları coğrafi bölgenin doğal ve beşeri etkenlerinden kaynaklanan özelliklere sahip olup, ürünler tüm bu donanımları sayesinde belli bir üne sahip olmuşlardır. Menşe adını üzerinde barındıran bütün bu ürünlerin ait oldukları coğrafya sınırlarının dışında

<i>Bağımlı Değişkenler</i>		<i>Bağımsız Değişkenler</i>
* Farklı tarihi geçmişler	* Farklı çalışma koşulları	♣ İklim
* Farklı yerel, bölgesel ve ulusal kültürler	* Yaratıcılık	♣ Toprak yapısı
* Farklı gelenekler	* Merak ve ilgi	♣ Bakı
* Farklı hayat tarzları	* Emek	♣ Yükselti

üretimini gerçekleştirilmesi söz konusu değildir. Çünkü bu ürünler, kendine has donanımlarını sadece ait olduğu bölge içerisinde üretimini gerçekleştirilmesi durumunda kazanabilir. Bunun haricinde gerçekleşen veya tanıtımı yapılarak benzeri üretilmeye çalışan ürünler doğal olanın sahte özelliklerine sahip sadece taklit olarak değerlendirilebilecek üretimler olarak kabul edilebilir.

Mahreç işareti: Üretimini gerçekleştirilmesi, işlenmesi ve diğer tüm işlemlerden geçirilmesi ile en az bir unsuru işaretlenmiş olan coğrafi bölge sınırları içerisinde üretimleri gerçekleştirilen ürünleri tanımlamaktadır. Bu ürünler en çok, kazanılmış bir bilgi, yetenek ya da marifete ve ustalık gerektiren gıda ve el sanatları alanlarını içinde bulunduran ürünlerdir.

Geleneksel ürün adı: Menşe ismi ya da mahreç işaretini bünyesinde taşımayan, geleneksel bir üretim tekniği, yani yapım biçiminin anlatılışı ya da geleneksel bileşimden meydana gelen hammadde ile oluşturulmuş, geleneksel malzeme çeşitlerinden herhangi birisi ile üretimi sağlanmış eserlere verilen isimdir. Buradaki durum bir ürünün sahip olduğu spesifik donanımı ve sahip olduğu özellikleri sertifikalandırma süreci ile ilgilidir.

Geleneksel ürün adı muhafaza edilen bir coğrafi işaret değildir. Muhafaza altına alınan köken şey değil, geleneğin kendisidir (Tekelioğlu, 2008, s. 52-53).

Bu bakımdan, geleneksel ürünlerin pazar alanları, ulusal getirileri ile beraber hem birincil üretici grupları adına olumlu sonuçlar ortaya koyması açısından hem de aynı kırsal kalkınmayı sağlayacak önemli bir araç olması itibarıyla ele alınmaktadır. Kullanıcıların tercihinin ele alındığı ve bölgenin kendi kültürünü meydana getiren donanımlarının sergilendiği geleneksel ürünler, sahip oldukları kaliteleri ile pazar alanlarında öne çıkmış ürünler olarak değerlendirilmektedir.

Ürünlerin farklılaştırılmasının beraberinde getirdiği üretim işlevinin ve gruplanmanın esnekliğinin kabullenilmesini; aynı zamanda da küresel düzeyde gerçekleşen bir revize kavramı olan Post-Fordizm anlayışı ile de bu durumun desteklenmesi sağlanmaktadır.

Geleneksel ürünlerin ulusal ve küresel düzeyli pazar alanlarında kaliteyi temsil etmeleri, kullanıcı tercihiinde etkili olduğu gibi aynı zamanda da rekabet aracı olarak da değerlendirilmektedir. Bu noktada geleneksel ürünler maddi açıdan değerlendirildiğinde kalite standartlarının bir adım gerisinde kalmaktadır (Marescotti, 2003: 5).

Maddi unsurun bir değişken kategorisinde kabul edilmediği üretimler, niş pazar ürünlerinin gelişmesine destek sağlayan önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu yöntemle KDV’ si yüksek olan ürünlere yer verilmesi ve yeni pazar alanlarının meydana getirilmesi sonucunda ürün çeşitliliğinin giderek artması ile geleneksel kaynak kullanımının teşvik edileceği de ifade edilmektedir (Tekelioğlu ve Demirer, 2008, s. 2).

Geleneksel ürünlerin kolektif çalışmalar kapsamında, bilgi ve yeteneklerinin aktarılması ile kuşaklar arası bir devamlılığın sağlanması, kırsal bölgelerde de bu durum değerlendirildiğinde yeni getiri alanlarının oluşturulabilmesi seçeneğinin ortaya çıkacağından bahsedilmektedir. Bu sayede, geleneksel ürünlerin, bünyelerinde oluşturdukları spesifik donanımlar sayesinde ekonomik bir katkı oluşturduğu ve potansiyel getirisi olan her bir ürünün de yeni kaynak haline gelmesi olası bir durum olarak değerlendirilebilecektir (Marescotti, 2003: 5).

Konunun bir diğer boyutu ise kültürel miras ürünlerinin muhafaza edilmesine yönelik olarak yapılacak ilişkilendirme ile ilgilidir. SMK’nın gerekçesinde bu konuya yönelik; “Anadolu coğrafyasının kültürel zenginlik birikimleri dikkate alındığı zaman, geleneksel donanımlara sahip çok sayıda geleneksel ürünlerin varlığı söz konusudur” ifadesi hatırlatılmıştır.¹⁶⁴ Gerekçe içerisinde aynı zamanda da; “Türkiye’ ye özgü olan her türlü geleneksel ürünün üretim aşamasına ilişkin tekniklerin ve Türk kültürüne ait unsurların kuşaklar arası aktarımının gerçekleştirilmesi ile standart üretim prosedürleri çerçevesinde gerekli şartlar belirlenerek garanti altına alınmasının” Türkiye’nin yararına olacağı şeklinde ifadelere de yer verilmektedir.

2009 senesinde çıkarılan Tasarı’nın gerekçesinde ise: “... Geleneksel niteliklere sahip olan ürünlerimizin muhafaza altında tutulması ve geçmişi derin bir maziye uzanan Türk

¹⁶⁴ Bkz., Sıra Sayısı: 341, Sınai Mülkiyet Kanunu Tasarısı (1/699) ve Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu Raporu,

kültürü ve tarihinin bunların dışında çok sayıda geleneksel ürünün ulusal ve uluslararası piyasada haksız rekabetten korunmasının amaçlanmış” olduğu ifadesine de yer verilmiştir (Yıldız, 2018, s. 37).

Bu adımların atılmış olmasına karşılık uygulanan her işin bir denetim işlemine tabi tutulması, geleneksel ürün isimlerinin denetiminin sağlanması ve tescilli geleneksel ürün niteliklerini taşıyan üretimlerin de ortaya çıkarılması bunların piyasaya arzı ya da dağıtımının gerçekleştirilmesi durumlarını kapsarken; ürün piyasada iken kullanımının tescildeki şekline yer verilen özelliklere olan uygunluğunun da denetlenmesine ilişkin her çeşit organizasyon türü kastedilmektedir¹⁶⁵ (SMK 49.1; Yön. 45.1).

Denetim merkezi, tescilli geleneksel ürün ismini bünyesinde taşıyan geleneksel ürünlerin tescilde yer alan özellikleri ile ilgili uygunluğunu ve amblem kullanımını denetlemekte olup aynı zamanda da bunların hazırlama aşamasındaki denetim tutanaklarını da tescil ettiren birim ve kurumlara sunmaktadır (SMK 49.1; Yön. 45.3).

Tescil edilme aşamalarında denetim tutanakları ve denetim raporları hazırlanmakta olup bu raporlar senede bir defa ilgili kuruma sunulmaktadır. Tescil ettiren, aynı zamanda da denetim aşamalarının temelini oluşturacağından tescillenmiş olan geleneksel ürünlerin ismini taşıyan üreticilerinin de bu ürünlerin pazarlanması aşamasında çalışan kimselerin listelerini de bu kayıtlarda tutmaktadır.¹⁶⁶

Denetim aşamalarının SMK’ da tahmin edilen şekli ile yerine getirilmemiş olması durumunda ise geleneksel ürünün isminin hükümsüzlüğüne sebebiyet verebilmektedir.

Geleneksel ürün isimlerinin denetim işlemlerine ilişkin herhangi bir diğer düzenleme aşaması, 5996 numaralı Veteriner Sağlık Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu’ nda da bulunmaktadır . Gıda çalışmalarına uygunluk denetimleriyle ilgili olarak 23. maddenin hükmü; Bakanlık’ a, tarım ve gıda sektörüyle ilgili olarak geleneksel ürün isimlerinin kullanımının tescilde yer verilmiş olan özelliklere uygun olup olmamasının denetleme görevini vermektedir.

¹⁶⁵ Bkz., 1151/2012 sayılı Tüzük Dibase no. 46.

¹⁶⁶ Bkz., SMK 49.5; Yön. 45.4, 45.12

Nitekim, Geleneksel ürün isimlerinin tescilinin etkisi belirli müddetler süresince sınırlandırılmış olmamasından ötürü, tescilin tekrar düzenlenmesi de gerekmemektedir. Bu sayede, sona erme nedenleri gerçekleşmedikçe tescil varlığını korumaya devam etmektedir. Geleneksel ürün isimlerine ilişkin olarak SMK’ da bir iptal kurumu da oluşturulmuştur. Dolayısıyla, geleneksel ürün isimlerinin -örneğin kullanmama nedeniyle- ilgili herhangi bir iptali söz konusu olmamaktadır (Yıldız B. , 2018, s. 57).

Sonuç itibariyle, ulusal ve küresel düzeyde kendine ticari piyasalarda yer bulan coğrafi işaretlere sahip geleneksel ürünlerin ticari bir araç statüsünde değerlendirilmesi ekonomiye bir değer kazandırmakta ve bu değere sahip diğer ülkelerin coğrafi işaretleri de konuyla ilgili önemli bir menfaat aracı oluşturacak şekilde nitelendirilmeleri neticesini meydana getirmektedir (Coşkun, 2001, s. 7-8).

Bilhassa bu durumlar gelişmekte olan ve ekonomisi temel olarak tarıma dayalı ürünlere ve işlenmiş gıda sektörünün ihracatına dayalı olan ülkeler için coğrafi işaretlerin, bu tarz ürünlerin piyasaya çıkarılırken ayırt edici ve ilgi çekici şekilde sunumunun oluşturulması amacıyla kullanılması, onları diğer ülkeler açısından daha değerli hale getirerek ön plana çıkmasını sağlayacaktır. Coğrafi işaretli geleneksel ürünler bazı ülkelerde ihracat hacimlerinin büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır.

Ancak “geleneksel ürünlerin cenneti” yakıştırmalarına sahip olan Türkiye bu durumunu ekonomik potansiyeline henüz yansıtamamış ve gerekli adımları atarak somut neticeler elde edememiştir. Bazı ürünlerin pazarlanması ve tescili geçte olsa gerçekleştirilirken, pek çok ürünün tescil aşamaları oluşması için ise sırada beklemektedir. Bu bakımdan coğrafi işaretlerin korumaya dayalı iyi bir sisteme ihtiyacı olduğu düşünülmekte aynı zamanda bu sisteme uygun hedeflerin oluşturulması kapsamında da, büyük ekonomik değere sahip olunabileceği ve neticenin de oldukça verimli bir pazarlama aracı olarak ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. (Addor ve Grazioli, 1997, s. 1).

KHK kapsamında 1996 senesi ile 2017 yılları arasında TPE tarafından gerçekleştirilen 200 coğrafi işaret tescili gerçekleştirilmiş olmakla birlikte buna yeni dönemde 4 tescil daha eklenmiştir. Böylece 2017 senesinden önce her sene için yaklaşık 9-10 tescile yer verildiği ortaya çıkmaktadır. Tescili yapılacak her bir ürün sayısının 2500’e yaklaştığı

ve söylenen her bir ülkede bu sayının yetersiz olduğu düşünülmemekte ve bu rakamların esas potansiyelin yalnızca %8,2'sini meydana getirdiği ifade edilmektedir. Günümüzde de 302 ürün daha tescil edilmeyi beklemektedir.

Ancak Sınai Mülkiyet Kanunu çerçevesinde 10 Ocak 2017 senesinde birtakım düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ile Türkiye’ de Coğrafi İşaretler kapsamında yeni bir döneme girilmiştir. Metro Gastro dergisinin yayımladığı ve 82. sayısında yer alan yazısında ifade edildiği üzere yeni dönemin kamu güçleri tarafından yönetilmesinin epey güç olacağı bir evreye girildiğinden söz edilmektedir. Diğer taraftan son derece detaylı ve bürokratik bir yaklaşıma sahip olan “Ulusal Coğrafi İşaretler Strateji Belgesi ve Eylem Projesi” uygulamasının ve Sınai Mülkiyet Hakları Kanunu kapsamında hayata geçirilmiş olan "Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Koruma" kanununun ikisi arasında eşgüdüm elde edilmesi ve muhafaza edilmesi kolay olmayacaktır. Aslında bu konu hakkındaki Eylem Planı'nın 5-10 yıl evvel çıkarılması ve konu ile alakalı alt yapının kurulması, ayrı ayrı ve eksiksiz bir Coğrafi İşaretler Yasası'nın da oluşturulması sistemin işlevselliği perspektifinden değerlendirildiğinde oldukça tutarlı bir adım olabilirdi.

Yeni dönem olarak belirtilen bu zaman içerisinde Coğrafi İşaretler kapsamında çok önemli ve ani değişimlerin yaşanacağı da beklenmelidir. Tescil süreçlerinin azaltılması, ilan edilme giderlerinin minimize edilmesi ve “Geleneksel Ürün İsimlerinin” de muhafaza edilmesi için çalışmaların yapılması, tescil taleplerini önemli bir boyutta etkileyecek ve Türkiye başvurularında hatırı sayılı ölçüde artışlar sağlayacaktır. Pazarlanan ve tescillenmiş ürünlerde amblem uygulamasının uygulanması üreticilerimizle kullanıcılarımıza büyük ölçüde zarar veren haksız rekabet piyasasına son vererek çalışmalara disiplin ve işlerlik kazandıracığı da ifade edilebilmektedir. Bu uygulamanın çok önemli bir boyutu da ekonomik alandaki yansımalara pozitif katkısının olacağı konusundaki beklentidir.

Bu sebeplerden dolayı Coğrafi İşaretler Dairesi'nin isticai kullanılacak amblemleri seçmesi ve en azından tescil belgelerinde problem oluşturmayan ürünler üzerinde bu uygulamayı bir an önce başlatması doğru olacaktır. Bunun dışında da kullanıcıların ister coğrafi işaretler ve isterlerse “menşe ismi” , “mahreç işareti ” ve “geleneksel ürün ismi”

amblemeleriyle ilgili görsel (Televizyon ve kamu spotları) ya da yazılı medya vasıtası ile konuya açıklık getirmeleri yerinde olacaktır.¹⁶⁷

Buradan hareketle ifade edebiliriz ki; eşsiz bir geleneksel ürün potansiyelini bünyesinde barındıran Türkiye için coğrafi işaretlemeler son derecede önemlidir. Nitekim kullanıcılarımızın ve üreticilerimizin haksız bir rekabet ortamına karşı korunması için, geleneksel ürün statüsündeki ürünler ve istihdam oluşturdıkları ortamlarda, bilhassa kırsal göçün önüne geçilerek çiftçilerimizi kendi bölgelerinde tutmaları, doğal kaynaklarımızın, geleneksel üretim stratejilerimizin ve kültürel öz değerlerimizin muhafaza edilmesi, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilerek Türk turizmi için, günümüzde yeniden tasarlanmakta olan tarıma dayalı politikamız adına ve uluslararası rekabet ortamı için, her geçen gün daha da genişleyen ve bilhassa tarımsal ürünlerin dış ticaretinin daha da liberalleşme potansiyelini taşıyan bir dünya maliyeti kapsamında yer alabilmemiz için, küreselleşmenin getirmiş olduğu tek yönlü, sağlıksız kabul edilen ve küçük üretici kesimlerini piyasadan dışlayan agro-endüstriyel beslenme kalıbına karşı gelenebilmesi adına Türk halkının geleneksel ürünler ve gıda güvenliği için Coğrafi İşaretleme metoduna önem vererek gerekli çalışmaların yapılması konusunda sağlanacak destek son derece mühim bir konudur (Tekelioğlu, 2008, s. 91).

Dünya üzerinde belki de hiçbir ülkenin bünyesinde olmadığı kadar Coğrafi İşaretleme potansiyelinin varlığı Türkiye adına çok büyük bir şans ve çok büyük bir avantaj olmakla birlikte bunun iyi sonuçlar elde edilebilmesi için de çok iyi planlamalar ve çalışmalar planlanarak ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu da yalnızca etkin ve aktif bir Coğrafi İşaretleme sisteminin oluşturulması ile mümkün olacaktır. Fakat Türkiye için geleneksel ürünlere ve Coğrafi İşaretleme çalışmalarına gereken önemin verildiği ne yazık ki ifade edilememektedir. Bunun da temel sebebi bu mevzuların ilgililer tarafından uzun bir müddet yeterli boyutta analiz edilememiş, anlaşılammış olması ve uygulama aşamalarının ifratla tefrik arasında seyir etmesinden kaynaklıdır.

Özellikle son dönemlerde hızla gerçekleşen tesciller de kamuoyunda geleneksel ürünlerin popülizme kurban gitmekte olduğu endişesini oluşturmaktadır. Ayrıca aynı

¹⁶⁷Bkz.,http://www.yucita.org/uploads/yayinlar/tekelioglu/CORAFI_ARETLERDE_YENI_DONEM_GASTRO_Say_86_Baski.pdf

şekilde uygulama içerisinde de önemli sorunlar gündeme gelmiştir. Bu sorunlar genellikle tescil öncesi meydana gelenler ve tescil sonrası şeklinde kategorize edilerek iki aşama olarak ortaya konmaktadır (Yalçın, 2013, s. 208).

Tescil öncesi yaşanan problemler genel olarak başvuru süreciyle ilgilidir. Bu problemlerden ilki, ister ulusal düzeyde ve isterse AB başvurularında olsun başvuran kişi ya da aracı kuruluş vasıtasıyla belirlenmiş dosyaların tescil kurumları tarafından yetersiz bulunması ve dosyaların genellikle iade edilmesidir. Bu durum da çoğu gereksiz zamana ve para kaybına sebebiyet vermektedir. Bu sebeplerden ötürü başvuru dosyalarının hazırlanma sürecinde ulusal başvuru dosyalarında Coğrafi İşaretlemelerin donanımlarına bakılarak ilgili bakanlıklar vasıtasıyla oluşturulması; AB başvurularının da ise Türk Patent Enstitüsünün, başvuru yapanlara yardımcı olması gerekmektedir.

Bu sorunun çözüme ulaştırılması ancak üretici kesimlerin ivedilikle sürece uyum sağlamasından geçmektedir. Bununla beraber yasal revize işlemleri olarak bir model mutlaka oluşturulmalıdır. Bu tarz bir uygulama çalışması bilhassa tarım alanında yoğun bir şekilde gerçekleşen üretici örgütsüzlüğü problemini de hafifletmiş olacaktır.

Tescil sonrası yaşanan problemlerde ise coğrafi işaretlemelerin yönetim işlemleri ve denetimlerine odaklı olarak gerçekleşmektedir. Çalışma içeriğinde de belirtildiği gibi geleneksel ürünlere dayatılan coğrafi işaretlemelerle ilgili sistemler; tescil, yönetim işlemleri ve denetimlerinden meydana gelen bir sac ayağına benzetilmektedir. Uygulamaların başarısı bu üç koşulun birbirleriyle ahenk içerisinde olarak bütünleşmeleri ve başarılı bir biçimde kaynaşmaları ile sağlanabilecektir. Tescil yalnızca bir başlangıç olup süreçte ürüne bir katma değer sunacaktır. Fakat ürünlerin kalitesi ve katma değerinin devamlılığının sağlanması için etkin bir yönetim uygulaması ve denetimin varlığına ihtiyacının gerçekleşmesi durumuyla ilgili olduğu bilinmektedir. Coğrafi işlemler yönetimi, Türkiye içi çalışmalarının en zayıf bölümünü meydana getirecektir. Tescil sahibi olan kuruluşlar tescil işlemlerinden sonra ne şekilde davranacaklarını bilmemektedirler. Çünkü uygulamalara dayalı kanunlarda tescil sahibinin tescil sürecinden doğan hakları belirlenmiş olduğu halde yükümlülüklerine ilişkin herhangi bir revize işlemi hala yerine getirilmemiştir. Nitekim tescil sahiplerinin amaçları üretim aşamalarının hesaplı ve ussal çalışması ve ürünün muhafaza edilmesine

yönelik geliştirilmesi ve büyütülmesine dönük çalışmaların gerçekleştirilmesiyle yerine gelmiş olacaktır (Gündoğdu, 2006: 66).

Tescil sonrası yaşanan başka bir problem konusu ise denetimdir. Denetimi gerçekleştirilmeyen bir geleneksel bazlı ürün ve uygulamalar herhangi bir sisteme oturtulmadan olgunlaşması düşünülemez. Çünkü uygulamalara meşruiyetini veren durum denetim sürecidir. Örneğin Fransızların 14. yüzyıldan itibaren korunmaya alınan ünlü Roquefort peyniri senede yaklaşık olarak 400 denetimden geçmektedir. Yeni yasa düzeniyle denetim süreçleri her ne kadar on yıllık süreden bir yıla kadar indirilmiş olsa da, bu hususta önemli problemler hala gündeme gelmektedir.

Tescil belgelerinde iç denetimlerin hangi kişiler vasıtasıyla ve ne şekilde yapılacağı belirlenmiş olmakla birlikte tescil sahibi kuruluşların "İç denetim" mevzusu kapsamında çok önemli zaaflarının yer aldığı da bilinmektedir. "Dış denetim" ile ilgili olarak ise kamu ayaklı çalışmalar tatmin edici olmaktan oldukça uzaktır. Bu sebeplerden ötürü de üretim, ambarlama ve satış aşamalarında ön görülen ve yürütülmesi gereken dış denetimleri gerçekleştirecek olanların AB standartları kapsamında yetkilendirilmiş bağımsız, yansız ve gerekli donanımına sahip olan, özel denetim kurumları tarafından ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir (Orhan, 2010, s. 4-6).

Bursa ve Kapalıçarşı'da Kabul Edilen ve Yapımı Devam Eden Geleneksel Ürünler

Bursa ve kültürel ekonomik bir mekân olarak araştırdığımız Kapalıçarşı'da Hanlar ve Çarşılar kültürün, kültürel ekonomik değer kazandığı ve yaşayan kültür olarak geleneğin farklı şekilde devam ettiği canlı bir mekândır. Araştırma sahamızda gerçekleştirilen gözlem ve mülakatlarda geleneksel ürünlerin zaman içerisinde üretiminin ve gelenek taşıyıcısı meslek icracılarının zayıfladığı anlaşılmıştır. Her ne kadar gelenek kültürü zayıflasa da çarşı içerisinde devam eden ve kültürel belleğe kaydedilerek nesiller arası aktarımının yapılabildiği bazı meslek icracıları bulunmaktadır. Yaşayan İnsan Hazinesi kapsamında değerlendirdiğimiz meslek icracılarının aktarımlarının kuşaklararası bağlamda devam etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Kapalıçarşı'daki gelenek kültürünün ve geleneksel ürünlerin araştırma planının merkezinde olması düşünülerek hareket edilmiştir.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde son yirmi yıllık süreçte küresel ekonomilerde ve üretimlerde artan çeşitlilik ve özellikle Çin merkezli baskı çarşıdaki gelenek kültürünün değişmesine de neden olmaktadır. Alımının daha kolay olması, taklitinin çok fazla çeşitle gerçekleştirilebilmesi, maliyetlerinin düşük, kâr marjının yüksek olması bu ürünlere olan ilgiyi oldukça arttırmaktadır. Buna benzer bir durum Cumalıkızıkta da yaşanmaktadır.¹⁶⁸ Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde geleneksel ürünler, küresel ekonomik etkilerle belli oranlarda zayıflamaya uğramaktadır. Bursa'da ve Kapalıçarşı'da bu bağlamda değerlendirildiğinde ithal ürünlerden ucuz Pazar ekonomisi olarak değerlendirilenlerin pazara hakim oldukları gözlemlenmektedir. İpekli ürünler ve el emeği, mesleki beceri gerektiren artık az sayıda icracı ile sınırlı üretilmektedir. Bunlar; bıçakçılık, bakırcılık, köfücülük, çorapçılık, yorgancılık, sepetçilik, ayakkabıcılık, çuvalcılık, saraçlık vb. meslekler olarak oldukça fazladır. Hat sanatı ve sanatçıları ise son dönemlerde artan ilgi ve eğilim nedeniyle daha fazla ilgi görmektedir. Geleneksel ürünler ve yerelin tanıtımı ile ilgili gerekli adımların atılması ve meslek icracılarının aktarımlarının desteklenmesi adına girişimlerin artarak devam etmesi gerektiği buradan anlaşılmaktadır.

Bu alanda tüm ülke genelindeki bazı ürünlerle ilgili başvurular yapılmakta ve ilgili mevzuat gereğince adımlar atılmaktadır. Bursa'da bu konularda çalışma yapan illerden bir tanesidir. Yöresel ürünlerin tanıtımında geçen belli bir bölgede tanınmış, rengiyle, kokusuyla, tadı ve benzeri özellikleriyle benzerlerinden çok daha farklı biçim ve lezzetler sunan bu sebepten de daha çok tercih edilen ürünlerdir. Bunda en önemli etken olarak görülen unsurlar ise iklim ve toprak yapısı ile bölgedeki su durumudur. Bu bakımdan yöresel ürünler tüketicilere daha doğal, güvenilir, kaliteli ve lezzetli gelmektedir. Konuyla ilgili olarak Bursa'da uygulanan projeler kapsamında değerlendirmeye alınan ürünler Gemlik Zeytini, Bursa Şeftalisi ve Bursa Siyah İnciridir. Bunun için de denetleme sistemi oluşturulmuştur. Ayrıca Hasanağa Enginarı için de gerekli başvuru süreci tamamlanmıştır. Bursa'da kabul edilen geleneksel ürünlerin listesi şu şekilde ifade edilebilir:

¹⁶⁸ Bkz. Geleneğin Kültürel Ekonomik Değere Dönüşümünde Cumalıkızık Örneği-Yüksek Lisans Tezi.

- 1- *Bursa Bıçağı*: Bursa Bıçağı ile ilgili başvuru 2014 yılında gerçekleştirilmiş ve tescili 2018 yılında onaylanmıştır. Ürün grubu olarak ise halılar, kilimler ve dokumlar dışında kalan el sanatları grubunun içerisinde gösterilmektedir. Bursa’da aktif olarak bu işi yapanlarla ilgili tablo şu şekildedir.¹⁶⁹

Adı / Unvanı	Faaliyet Tipi
Almetal Ltd. Şti.	ÜRETİM
Emrullah Tamtürk	ÜRETİM
Erdi Güler	ÜRETİM
FA Bilişim	Piyasaya Arz
Hikmet Şeref	ÜRETİM
İhsan Balkan	ÜRETİM
Metro Grosmarket	Piyasaya Arz
Mithat Şakir	ÜRETİM
Muhammet Ali Güler	ÜRETİM
Nihat Gülaçar	ÜRETİM
Özgür Adliğ	ÜRETİM
Sedat Şeref	ÜRETİM
Tolga Ündeğerli	ÜRETİM
Yeşilyayla Kes.Alt	ÜRETİM
Zekeriya Erkul	ÜRETİM

- 2- *Bursa İpeği ve İpek İpliği*: 2015 yılında gerçekleştirilen başvuru neticesinde 2019 yılında tescili gerçekleştirilmiştir. Ürün grubu olarak diğer ürünlere girmektedir. Bursa’da tarihi ve kültürel yönden oldukça eski bir geçmişi olan geleneksel ürünlerden bir tanesidir. Ürün genel olarak el tezgahlarında üretilerek oluşturulmuştur. Bursa’da İpek böcekçiliğinin tarihi belgelerde ilk olarak rastlanan kayıtlarına 1587 yılında İpek böcekçiliği için düzenlenen bir dut bahçesinin satış işlemlerinden anlaşılmaktadır. Bursa’da ipekli kumaşların özellikle Avrupa pazarlarında ve doğuda satıldığı bilinmektedir. Bu ipeğe özelliğini veren ise toprak yapısı ve ikliminden öte gelmektedir. Uludağ’ın sönmüş bir volkan olması ve şehrinde dağın eteğine kurulmasından ötürü mineral olarak oldukça zengin bir yapıya sahiptir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Tablo: <https://www.ci.gov.tr/cografisiaretler/detay/405> üzerinden elde edilmiştir.

¹⁷⁰ <https://www.ci.gov.tr/cografisiaretler/detay/405>

- 3- *Bursa Kestane Şekeri*: 2019 yılında yapılan başvuru neticesinde tescil edilmesi 20.01.2021 tarihinde gerçekleşmiştir. Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler grubuna girmektedir. Kestane meyvesinin kabuklarının soyularak şurup içinde pişirilmesi ve şekillendirilmesi neticesinde elde edilen bir üründür. Bursa’da Şekerciler Çarşısında 1900 yılından itibaren üretilmeye başlamıştır. Yapımında kolay soyulabilen ve ince kabuklu kestaneler kullanılmaktadır.¹⁷¹
- 4- *Bursa Siyah İnciri*: 12.04.2018 tarihinde yapılan başvurunun tescillenmesi 14.11.2018 tarihi itibarıyla gerçekleşmiştir. Ürün grubu olarak işlenmiş veya işlenmemiş meyve, sebze ve mantarlar grubu içerisinde yer almaktadır. Bursa Siyah İnciri “Dürdane” çeşidinden meydana getirilmektedir. Koyu ve mor renkli bir dış kabuğuyla birlikte kırmızı et renginde iri bir hacme sahiptir. Bu incirler diğer bölgelerdeki incirlerden daha iri ve koyu renklidir. Duyusal kalitesi de yine diğer benzerlerinden daha üstündür. Bursa’da üretimi aktif olarak gerçekleştirenler şu şekildedir:¹⁷²

Adı / Unvanı	Faaliyet Tipi
Abdi Gündoğmuş	ÜRETİM
Ahmet Alan	ÜRETİM
Ahmet Altın	ÜRETİM
Ahmet Gündüz	ÜRETİM
Ali Güneri	ÜRETİM
Ali Taşdemir	ÜRETİM
Ali Yıldız	ÜRETİM
Bilal Aydın	ÜRETİM
Burak Ermiş	ÜRETİM
Celil Barak	ÜRETİM
Emin Sak	ÜRETİM
Ercan Çakır	ÜRETİM
Ersin Koçer	ÜRETİM
Eyüp Cebe	ÜRETİM
Eyüp Midilli	ÜRETİM
Halil İbrahim Çakır	ÜRETİM
Halil İbrahim İnce	ÜRETİM
Halil İbrahim Özkan	ÜRETİM

¹⁷¹ <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/detay/405>

¹⁷² <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38556>

Halil Yeşilbursa	ÜRETİM
Hasan Özek	ÜRETİM
Hasan Özkan	ÜRETİM
Hasan Sak	ÜRETİM
Hikmet Kaytan	ÜRETİM
Hüseyin Kurubaş	ÜRETİM
Hüseyin Oruç	ÜRETİM
Hüseyin Sivri	ÜRETİM
İbrahim Ataş	ÜRETİM
İbrahim Uçan	ÜRETİM
İlhan Tural	ÜRETİM
İsmail Aydın	ÜRETİM
İsmail Candar	ÜRETİM
İsmail Doğan	ÜRETİM
İsmail İnce	ÜRETİM
İsmail Serim	ÜRETİM
İsmail Tural	ÜRETİM
Mehmet Doğan	ÜRETİM
Mehmet Doğan	ÜRETİM
Mehmet Koçer	ÜRETİM
Mehmet Saliheşi	ÜRETİM
Mehmet Yılmaz	ÜRETİM
Metin Köken	ÜRETİM
Murat Kavuk	ÜRETİM
Mustafa Ermiş	ÜRETİM
Mustafa Esen	ÜRETİM
Mustafa İnce	ÜRETİM
Mümin Çıtak	ÜRETİM
Müyesser Kurubaş	ÜRETİM
Necmi Kurubaş	ÜRETİM
Onur Nazlı	ÜRETİM
Osman Okyay	ÜRETİM
Ömer Koşan	ÜRETİM
Ömer Özçetin	ÜRETİM
Sadık Durmuş	ÜRETİM
Salih Altın	ÜRETİM
Salih Durmuş	ÜRETİM
Seyit Ali Yıldız	ÜRETİM
Soner İzmir	ÜRETİM
Süleyman Sevdalı	ÜRETİM
Şevket Öztaş	ÜRETİM
Şükrü AYDOĞDU	ÜRETİM

Turgay Gedik	ÜRETİM
Veysel Koşan	ÜRETİM
Veysel Yukuş	ÜRETİM
Yusuf İnce	ÜRETİM

- 5- *Bursa Şeftalisi*: Bursa'nın ulusal ve uluslararası tanınırlığı konusunda en çok reklamı yapılan ürünlerinden bir tanesidir. 2018 yılında yapılan başvuru neticesinde 2019 yılında tescil edilmiştir. Bu şeftali “J.H. Hale ve Glohaven” çeşitlerinden üretilmektedir. J.H. Hale ve Glohaven şeftali çeşitleri uzun yıllardır Bursa'da üretilmekte toprak yapısına adapte olmuş ve benzerlerinden oldukça farklı bir görünüme sahiptir. Şeftali ile ilgili ilk kayıtlarda Osmanlı Dönemine ait 1891 tarihli belgelerde bulunmaktadır. Aktif olarak üretimini yapanlar ise şu şekildedir:

Adı / Unvanı	Faaliyet Tipi
Ahmet Kayın	ÜRETİM
Ali Ballı	ÜRETİM
ALİ KAYMAK	PİYASAYA ARZ
Bekir Çoşaney	ÜRETİM
BESKÜREL MEYVE	PİYASAYA ARZ
Betiye Özen	ÜRETİM
Erhan Ulu	ÜRETİM
Fatih Kılıç	ÜRETİM
Hakan Ekim	ÜRETİM
Halil Kostak	ÜRETİM
Hikmet Avşar	ÜRETİM
Hüseyin Çelikoğlu	ÜRETİM
İsmail özen	ÜRETİM
Kadir Doğdu	ÜRETİM
Mahmut Silahlı	ÜRETİM
Mürsel Say	ÜRETİM
Nazım Tüsüz	ÜRETİM
Nurettin İmre	ÜRETİM
Ömer Gökaydın	ÜRETİM
Piri Kaya	ÜRETİM
Ruhiye Erel	ÜRETİM
Samet Çoksayan	ÜRETİM
Selim Karaman	ÜRETİM
Zeynep Hacer Köse	ÜRETİM

- 6- *Gemlik Atı*: 2001 yılında gerçekleştirilen başvuru sonucunda 2002 yılında tescili onaylanmıştır. Bölge şartlarına uyumluluk gösterebilen, dayanıklı, orta cüsseli bir binek atı olarak tanımlanmaktadır.
- 7- *Gemlik Zeytini*: Bursa'nın siyah incisi olarak adlandırılan ve özellikle kahvaltılık zeytin seçeneklerinde ülke çapında tanıtımı yapılan bir üründür. 2003 yılında yapılan başvuru neticesinde 2005 yılında tescili gerçekleştirilmiştir. Diğer zeytinlerden farkı ise hasadının yapıldığı zeytin ağaçlarının Gemlik yöresinde yetişen fidanlardan elde edilip işlenmesi metoduyla ortaya çıkarılmasından gelmektedir. Bursa Bölgesi'nin tamamında üretimini yapanların listesi şu şekildedir:

Adı / Unvanı	Faaliyet Tipi
MUSTAFA ÇAM	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ABDULLAH TEMEL	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ABDULLAH ÜZENÇ	ÜRETİM
A. AKKUŞ	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
AD TARIM	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ADNAN ORHAN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
AHMET ALBAYRAK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
AHMET USLU	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ALAN ZEYTİNCİLİK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ALAN ZEYTİNCİLİK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ALİ ATAN	DAĞITIM
ALİ CENGİZ	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ALİ KARDAŞLAR	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ALİ OSMAN ALINCA	ÜRETİM
AYDI ZEYTİNCİLİK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
AYDOĞMUŞ ZET.	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
AYDOĞMUŞ	PAZARLAMA
BEDRİ DEMİRCAN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
BEHİÇ ÖNER	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
B.Y.K.ZEYTİNCİLİK	ÜRETİM
CELAL GÜN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
CEVDET ERTÜRK	ÜRETİM
CEYHUN CENGİZ	DAĞITIM

COŞKUN DAMAR	ÜRETİM
DAĞLI ZEYTİNCİLİK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
DOĞAN ZEY.	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
DUYCAN GIDA	ÜRETİM
EFE MARMARA	ÜRETİM
EMRE DOLAŞIK	DAĞITIM
ERDAL KAYALI	ÜRETİM
FARUK BALA	ÜRETİM
FATMA AYDEMİR	PAZARLAMA
FURPA GIDA	PAZARLAMA
GEMTAT ZEYTİN	ÜRETİM
GMLK ZEYTİNCİLİK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
HAKAN AY	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
HALUK GÜVENİŞ	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
HATİCE AĞAN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
HAZIM AYDIN	ÜRETİM
HÜSEYİN ARI	ÜRETİM
HÜSEYİN AY	ÜRETİM
HÜSEYİN BAŞARAN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
HÜSEYİN BAŞARAN	ÜRETİM
HÜSEYİN BAYRAK	ÜRETİM
HÜSEYİN SUKUŞU	ÜRETİM
İBRAHİM BULUT	DAĞITIM
İBRAHİM YAVAŞ	DAĞITIM
İNANLAR GIDA	ÜRETİM
İSMAİL TOPUZ	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
JALE DİNÇELİ	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
KAPTAN ZEYTİN	ÜRETİM
KAVLAK ZEYTİN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
KAYABAŞ	ÜRETİM
KEMAL YERLİ	PAZARLAMA
KOPAR ZEYTİN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
LEVENT METE	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
LS ZEYTİNCİLİK	PAZARLAMA
MAHMUT DEDE	DAĞITIM
MEHMET GÖÇGÜN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
MEHMET YOZCU	ÜRETİM
MERHABA ZEYTİN	ÜRETİM
MUHİTTİN YILMAZ	ÜRETİM
MUHSİN KAYA	DAĞITIM
MUSA UYSAL	ÜRETİM
MUSTAFA ÇAM	PAZARLAMA

MUSTAFA DURAN	ÜRETİM
MUSTAFA TÜRK	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
N.G YENİ MEVSİM ZEYTİNLERİ	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
NİYAZİ KENAR	ÜRETİM
NUSRET ERGİNCAN	ÜRETİM
NÜKET YILMAZ	DAĞITIM
OĞUZ YILDIRIM	PAZARLAMA
ÖZCAN ŞEN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
ÖZELİF ZEYTİN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
SADIK ARSLAN	PAZARLAMA
SEDAT DÜŞMEZ	ÜRETİM
SEZAİ KOPAR	ÜRETİM
SEZER ZEYTİN	ÜRETİM
TATBAK ZEYTİN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
TURGUT AYDIN	ÜRETİM
VEYSEL KALYON	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
YAKUP ALTINDAŞ	ÜRETİM
YASİN TANRIVERDİ	ÜRETİM
YILDIRIM ZEYTİN	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM
YUNUS ERO	PAZARLAMA
YUSUF AKCEYLAN	ÜRETİM
ZAFER IŞIK	ÜRETİM
ZEYTİNCİ CEVDET	ÜRETİM/PAZARLAMA/DAĞITIM

- 8- *Deveci Armudu*: 08.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen başvuru 10.09.2019 tarihinde tescil edilmiştir. Bu armudun çeşidi Pyrus Cumminus türüne ait Deveci Armudu olarak tanımlanmaktadır. Çiçeklerinin çukuru derindir. Meyvelerinin büyüklükleri ise iri ve çok iri olarak değişmektedir. Meyve yüzeyinde hafif girinti çıkıntı olmakla birlikte şekli basık alt kısmı ise geniştir. Kışlak armut çeşididir. Ekim aylarında genel olarak olgunlaşmasının akabinde toplanmaktadır. Bu geleneksel ürünün üretimini yapanlar ise şu şekildedir:

Adı / Unvanı	Faaliyet Tipi
Ali ACAR	ÜRETİM/PAZARLAMA
Burhan PAMUK	ÜRETİM/PAZARLAMA
Bülent ACAR	ÜRETİM/PAZARLAMA
ERCAN SAKIN	ÜRETİM/PAZARLAMA
Ertuğrul ERTEM	ÜRETİM/PAZARLAMA

Ertuğrul TÜRE	ÜRETİM/PAZARLAMA
Galip Bezin	ÜRETİM/PAZARLAMA
Hasan EFE	ÜRETİM/PAZARLAMA
İlyas DÖNMEZ	ÜRETİM/PAZARLAMA
Kamil DÖNMEZ	ÜRETİM/PAZARLAMA
Mehmet E. DÖNMEZ	ÜRETİM/PAZARLAMA
Mehmet YILDIRIM	ÜRETİM/PAZARLAMA
Muhammed S. AYDIN	ÜRETİM/PAZARLAMA
Mustafa GÜZELCE	ÜRETİM/PAZARLAMA
Resul ÜREL	ÜRETİM/PAZARLAMA
Ruhiser ACAR	ÜRETİM/PAZARLAMA
Ruhiser ACAR	ÜRETİM/PAZARLAMA
Sezer SAKİN	ÜRETİM/PAZARLAMA
S.S. Canbazlar Koop.	ÜRETİM/PAZARLAMA
S.S. Gürsu Koop.	ÜRETİM/PAZARLAMA

- 9- *Hasanağa Enginarı*: 2017 yılında yapılan başvuru 11.09.2020 tarihinde tescil edilmiştir. Bu enginar Bayrampaşa enginar (*Cynara scolymus* L. cv. Bayrampaşa) olarak tanımlanmaktadır. Uluabad gölü etrafında gerçekleştirilen tarihi kayıtlarda Hasanağa bölgesinin yemek kültüründe gelişmiş bir bölge olduğu ve yapılan kazılarda gölden elde edilen kerevit enginar resimlerine rastlanmıştır. İri ve basık başlı bir enginardır.¹⁷³

4.3.ETKİNLİKLER, KUTLAMA, TÖREN VE FESTİVALLER

Festival önceden belirlenmiş bir zaman aralığında ve belli bir muhitte, kültürel, sanatsal, ekonomik, değerler ve ürünler gibi benzeri kutlamalarla sınırlandırılmış; çeşitli konularla ilgili olarak muayyen mesafeleri içeren zamanlarda yinelenerek düzenlenen programlara, etkinliklere, uygulamalara ve gösterilere verilen isimdir. Festivalleri belirli kültürlere göre ve toplum yapısına uygun olarak değişebilen formlar olarak tanımlayan Beverly J. Stoeltje, toplu katılımın gerçekleşmesiyle oluşan, yapısal olarak karmaşık düzende, söz/ortan/gösterim ve amaç olarak ise çok yönlü olarak tanımladığı halkın ürünleri şeklinde tasvir etmektedir (Özdemir, 2005: 54). Festivallerde kişilerin ve kitlelerin aralarında oluşan yakınlaşmanın ve birlikte olmanın getirmiş olduğu toplumsal kaynaşmanın yaşanmasını beklenirken; aynı zamanda yerelin ve mekânın tanıtımı,

¹⁷³ <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38469>

reklamı, işlevselliğinin de artması beklenmektedir. Gelenek kültürüne ait ürünlerin daha çok sözlü kültür ortamlarında icra edildiği dönemlerde bu tür programlarla kişilerin ve toplumların görüş yapılarına, sistemlerine ait ürün ve uygulamalar kuşaklararası bağlamda aktararak, geleneğin sürmesi de sağlanmıştır. Festivallerin kişisel gösterimlere, inançlara ve ibadete, kitlelerin kimlik olarak ifade tarzlarına ve ideolojik, ticari ve politik hedeflerinin de gerçekleşmesi anlamında katkı sunduğu düşünülmektedir.

Festivallerin toplumsal olaylar olması nedeniyle bireysel hareketlerin yapılmasına genel olarak izin verilmemektedir. Festivallere katılım ve bir araya gelme ile ortak hareket etme düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Burada ortak hareketle gerçekleşen durumlar yemek, dans, müzik vb. uygulamaları içermektedir. Festivallerin yinelenen durumları sebebiyle bazı programlarının ve sırasının önceden tahmin edilebilmesi durumu da söz konusudur. Bu da sözlü bilgi dağarcığının ortaya çıkardığı bir neticedir. Bu bağlamda da festivaller, şenlikler ve bayramlar kitlelerin geleneksel ve ortak yaşantısının çeşitli halleriyle yorumlanmasını ihtiva etmektedir. Genelde günlük yaşamın canlandırılması durumu bu nedenden kaynaklanmaktadır.

Festivallerde Stoeltje “ olayın ve katılımın sosyal yapıları” şeklindeki tanımlamasında festivalin ortaya çıkarılmasında iki yapının özellikle etkili olduğunu vurgulamaktadır. Burada “ açılış töreni, ritüel, dram, yarışma, bayram, dans ve müzik, kapanış töreni” şeklinde festivalin sosyal ve kültürel kısmını, ortaya çıkardığını belirtmektedir. Açılışlarda genel anlamda gösteri ve geçit alaylarından oluştuğunu ve törenlerde olayın geçtiği yörenin sosyal ve kültürel yapısı ortaya konarak buradaki yaşayan halkın değerleri ön plana çıkarılarak yapısal olarak da güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Özdemir, 2005: 55).

Türkiye’de festival, etkinlik ve şölenlerin genel olarak yemek kültürü ile ilgili olması durumu söz konusudur. Düzenlenen programlarda zaten kitlelerin meclis ortamında toplu bir şekilde yemek yiyebileceği ortamlar fiziki olarak da hazırlanmaktadır. Bu sofralarda etkinliğin düzenlendiği bölgenin yerel yemekleri, sosyal ve kültürel yapısı ve kimliği ön plana çıkarılmaktadır. Yemeklerin çeşitleri, ihtiva ettikleri malzemeler, gelenekleriyle ilgili unsurlar anlatılmaya ve tanıtılmaya çalışılmaktadır. Bu tür

birlikteliklerde bir araya gelen toplulukların aynı sofrada sosyal bir durumu gerçekleştirirken birbirlerini ve kimliklerini de onayladıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Festivallerin dini açıdan ritüelleri barındırması ve inanç noktasındaki değerleri ön plana çıkarması uzun bir zaman gerçekleşen olgudur. Toplumun farklı yapı ve işlevdeki kişileri bir araya getirerek eğlence düzenlenmesi itibarıyla sosyalleşme durumlarını da gerçekleştirmektedirler. Şehirlerde sosyalleşmenin farklı boyutlar kazandığı, kırsal alanlarda ise birliktelikleri arttırdığı ve yemek kültürünün yaşatıldığı söylenebilmektedir.

Festivallerin, etkinliklerin ve şölenlerin sosyokültürel açıdan farklı düşünen yaşayan veya inanan insanların bu yapı içerisinde kendini ifade etme olanağını bulması amaçlanan durumlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Hedef genel anlamda kültürel çeşitliliğin sağlanması ve bu yapıların aynı amaç etrafında bir araya gelmesinin sağlanmasıdır. Etkinliklere ve eğlencelere çocuklar, kadınlar, genç ve yaşlılarla birlikte inancı farklı olanların, farklı milletten, meslekten ve ekonomik durumlardan gelenlerin de birlikte olmaları harmonisinin çeşitlenmesini sosyalleşmenin çehresinin farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde etkinlik festival, kutlama ve törenlerin ayrıştırıcı veya dışlayıcı değil, birleştirici ve bütünleştirici olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu kadar farklı yapıların bir araya gelmesi de kültürel değerlerin somut olsun veya olmasın ulaştığı ve etkilediği kitlelerin durumlarını da etkilemektedir. Şehirlerde bu tür organizasyonlar her ne kadar farklı aralıklarda yinelenirse de kişilerin ilgisini çekmekte sosyal gruplarla bir araya gelme isteğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda Anadolu'nun farklı bölgelerinde yerel ve yöresel kutlamalar ve festivallerde binlerce farklı yapıdaki insan bir araya gelerek el ele, kol kola vererek bütün farklılıkları, görüş ayrılıklarını unutturan, hoşgörü ve birleştirici ortamlarda ayrımcılığa karşı çıkan durumlarının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Kültür turizmini yansıtan eğlencelerde benzeri durumlarla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Karadeniz'de bu durum Horon oyunu, kolbastı ile ortaya çıkarken, Ege'de zeybek Orta Anadolu'da Harmandalı'nda görmek mümkündür. Bir de herkesin ortak eğlenceleri olan Hıdrellez, Nevruz gibi törenlerde uygulamalar ortaktır. Kültür turizmi bağlamında

yöresel yerleri ziyaret eden yabancı ziyaretçilerin de bu durumun büyümesine ve alışkanlıklarına kapıldıklarına şahit olunmaktadır. Bu ortamlarda sosyo kültürel açıdan zenginlikler artmakta iletişim seçenekleri de çeşitlenerek yerelin tanıtılması sağlanmaktadır.

Festival, etkinlik, kutlama ve törenlerde bir milletin ya da grubun geçmişte yaşadığı bazı uygulamaların ortaya çıkarılması ve kuşaklararasılık bağlamında yeniden yaşanması durumu söz konusudur. Eğlencelerde nesilden nesile aktarılan kültürel değerler ner ne kadar kültürel belleğin değişen günümüz formlarına kavuşan yapısı ile temsil edilse de içinde var olduğu toplumun öz kültürünü yansıtmaktadır. Bu ortamlarda insanlar geçmişin yaşanması ve günümüzün çözümlenmesi, geleceği kurgulama ve yönlendirme şansını elde ederek etkinliklerin düzenlenmesi amacını da yerine getirmiş olurlar (Özdemir, 2005: 57).

Geleneksel bilgi ve belleğin aktarılması işlevi de bu tür etkinliklerde aktarıma ortam ve şansını elde etmektedir. Gelenegin toplumların geçmiş yaşantılarından yola çıkarak kültürel genetiğinin var olduğu bir sistem olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bursa Kapalıçarşılı ve çarşılarında bu genetiği oluşturan dinamikler elektronik ve dijital kültür devriminin yaşandığı döneme kadar etkinliğini sürdürmüştür. Değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlar her şeyi değiştirip dönüştürdüğü gibi insanların yaşantısına da etki ederek farklılaştırmıştır. Bu farklılaşma genel olarak 1980'li yıllardan sonra tarım, ticaret, turizm, hayvancılık, ulaşım ve kentleşme, teknoloji gibi alanlarda yaşanarak çok hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı durumlar ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak festival, etkinlik, kutlama ve törenlerin toplumsal dönüşüm açısından kitlelerin yenilenmesi ve kültürün canlanması yönüyle uygun ortamlar sağladığı kitlelerin sosyo kültürel açıdan kaynaştığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bursa’da düzenlenen Festival, Etkinlik, Kutlama ve Törenler:

Orhangazi’yi Anma ve Bursa’nın Fethi Şenlikleri:

Bursa’nın tarihinde en önemli dönüm noktasını anlatan bu festival Osmangazi Belediyesi’nin ev sahipliğinde Nisan aylarında gerçekleştirilmektedir. Orhangazi’nin tarihi ve manevi kimliğinin yanında fetih yolunu açan ve hedefi gösteren Osmangazi’nin anılması da söz konusudur. Şenliğin başlangıcında ‘Fetih Yürüyüşü’ ile ‘Osmangazi’yi Anma ve Bursa’nın Fethi Şenlikleri’ başlamaktadır. Törende simgesel olarak Osmangazi en önde görünürken Mehteran takımı, kılıç kalkan ekibi, atlı gruplar, yeniçeriler, yöresel kıyafetlerini giyen halk oyunları ekibi eşliğinde Çakırhamam Bölgesi’nden başlanarak Atatürk Caddesi, İnönü Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve Altıparmak Caddesi üzerinden eski stadyum bölgesine ulaşılmaktadır.

Bu şenliğe iştirak edenlerin kamu adına temsili heyetlerle birlikte, yazılı ve basılı yayın organları, halktan farklı yaş ve gruplarda insanlar olmak üzere geniş katılımlı bir organizasyon olduğu söylenebilir. Bursa şehrinin fethini temsili olarak yıllardır anlatmaya çalışan ve kültürel değerleri yansıtmaya yönüyle de oldukça değerli bir etkinlik olduğu düşünülmektedir.

Şenliklere kültür turizmi bağlamında yerel ve yabancı olmak üzere turistlerin ziyaretleri gerçekleşmektedir. Kültürel unsurların ve tarihi belleğin aktarılmasının yanında, gelenek kültürünü yansıtan kıyafetlerin giyilmesi ve uygulamaların yaşatılması gelen ziyaretçilerin şehrin folklor yapısına dair fikirlerinin oluşması anlamında fikir sağlamaktadır.

Resim 89: Bursa'nın Fethi Şenlikleri

Uluslararası Lale Festivali:

Lale bitkisinin uluslararası anlamda tanınırlığı geniş bir coğrafya üzerinde hissedilmektedir. Viyana'da başlayan bu gelenek Hollanda ve Ottawa şeklinde devam etmiştir. Bu şehirlerle birlikte Japonya'da ve Anadolu'da bu kültür simgesi adına çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bursa'da lale festivalinin kutlandığı Anadolu şehirlerinden bir tanesidir. Kültürel bir kimlik ve simge haline gelen lalenin inanç noktasında da anlattığı manevi değerler özellikle Allah'ı simgelemesi olarak camilerde ve kitaplarda kendini göstermektedir. Kültürel değerinin bu kadar fazla olması onun birçok şehirde yaşatılmasına ve hatırlanmasına yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu festival yerel yönetimlerden Bursa Büyükşehir Belediyesi, sivil toplum örgütlerinden Bursa Sanayici ve İş Adamları Derneği (BUSİAD), Bursa Kültür ve Sanat Turizm Vakfı aracılığı ile 1-3 Mayıs tarihleri arasında düzenlenerek geleneğin başlatılması söz konusu olmuştur. Söz konusu festivale Hollanda, Kanada ve Japonya gibi ülkelerden temsilciler de katılarak Uluslararası platformlarda tanınırlığı adına somut bir adım da atılmıştır. Yerel ve kültürel değerlerin anlatılması ve yaşatılması adına bir ritüel olarak da değerlendirilebilecek simgesel bir durumu olan Lale'nin etkinlikleri düzenli olarak gerçekleştirilmektedir. Etkinlik için Bursa cadde ve sokaklarında uygun alanlara lale soğanlarının dikimleri de gerçekleştirilmektedir.

Resim 90: Bursa Lale Festivali'nin kutlanması için dikilen laleler

Uluslararası Bursa Festivali:

1 Haziran ile 1 Temmuz tarihleri arasında her yıl yinelenen bir etkinliktir. Bu festivalde müziğe dair tüm alanlar olmakla birlikte, sahne sanatları ve plastik sanatların branşlarının da sahnelenmesi söz konusu olmaktadır. Bu festivalin 1988 yılından itibaren Bursa Kültür Sanat Vakfı tarafından düzenlendiği bilinmektedir. Etkinlik ilk yıllarında yalnızca Uluslararası Halk Dansları olarak düzenlenirken, zaman içerisinde Uluslararası Müzik Festivali kapsamında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu dönüşümün yaşanması Halk Dansları kısmının da uygulanma şeklini değiştirerek her yıl ortalama 20 farklı ülkenin katılımıyla ve uluslararası bir jüri tarafından yapılan değerlendirmeler neticesinde ilk üç sırayı alan gruplara Karagöz ödülü ile para ödülü verilmekte yarışma da kültürel değerlerin yaşatılması anlamda uluslararası platformlara taşınarak geniş bir takipçi durumuna kavuşturulmaktadır. Bu etkinlikte 7-12 Temmuz tarihleri aralığında düzenlenmektedir. Kültürel müziğimizi ve eğlence kültürümüzü yansıtması ve uluslararası kitlelerce de değerlendirilerek tanıtımının yapılması bakımından çok önemlidir.

Resim 91: Uluslararası Bursa Halk Dansları Festivali

Uluslararası Altın Karagöz Halk Dansları Festivali:

Bursa Folklorunun tanıtılması amacıyla düzenlenen en önemli festivallerden birisidir. Ulusal kültürümüzü, eğlence anlayışımızı ve danslarımızı geleneksel kültür değerleri ve kültür belleği çerçevesinde sunması bakımından dikkate değerdir. Kuşaklararası kültürel zenginliklerin aktarılması ve günümüze uygun sahnelenmesi, tanıtılması bakımından ve kültür politikalarının düzenlenmesi yönüyle de önemlidir. Elektronik ve dijital kültür normlarının dikkate alındığı çağımız kültür endüstrilerinin şekillendirdiği kültürel değerlerin bu zaman uygun olarak sunulması da oldukça kıymetlidir. Aynı zamanda uluslararası yönünün bulunması kültür değerlerinin tanıtılmasını ve yaşatılmasını sağlamaktadır. Evrensel barışa katkıda bulunmaktadır. Turistik değerlerimizi, misafirperverliğimizi, uluslararası alanda temsil etmesi yönüyle aktif bir görev izlemektedir.

Resim 92: Uluslararası Altın Karagöz Halk Dansları Festivali

Orhangazi Zeytin Festivali:

Zeytinin ana diyarlarından biri olan Bursa'da zeytin festivalinin ilki 1978 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu şenliğin genel kapsamını Orhangazi Belediyesi karşılarken diğer kurumların da destekleri söz konusudur. Yerel dinamiklerden biri olan zeytin'in satıcısı ve alıcıları ile bulunduğu değişik coğrafi bölgelerden ve kültürlerden gelen insanların bir arada bulunduğu bir festivaldir. Zeytin Festivali'nin içeriğinde farklı kutlamalar da gerçekleştirilmektedir. Bunlar:

- ✓ *Bahçe Bakım Yarışması*
- ✓ *Zeytinyağlı Yemek Yarışması*
- ✓ *Zeytinyağlı Tatlı Yarışması*
- ✓ *Zeytin Dane Yarışması*
- ✓ *Kervan Geçiş Yarışması*
- ✓ *Zeytin Güzeli Yarışması*

Olarak sıralanabilir. Bir bölgenin simgesi haline gelmiş bir ürünün farklı varyasyonları ile kültürel çeşitlilik olarak sunulması hem yöreye hem de içinde yaşayan insanlara farklı deneyimler ve kazançlar elde etme yolunu sunmaktadır. Kültürel farklılıkların zenginlikler olarak kabul edilmesi bu tür şenliklere katılımı sürekli arttırmaktadır. Aynı

zamanda köylülerin yıl boyunca ürettikleri mahsullerinin sergilenmesi ve tanıtılması için de önemli bir araçtır.

Uluslararası Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali:

Bursa'nın en önemli imgelerinden birisi olan Hacivat Karagöz gösterileri folklor açısından bir kültür markası haline gelerek Bursa'nın yaşayan kültürünü somut şekilde yaşatmaktadır. Yıllar öncesinden gelen bu gelenek kültürü her geçen yüzyılda kendini yenileyerek izleyicisi ile buluşmakta ve her zaman da dikkat çekmektedir. Konuşmaları, giyimleri, anlatı üsluplarındaki incelik Türk kültürünün hiç eskimeyen yönünün sahneye yansımaları olarak kuşaklar arasındaki kültürel belleğin en önemli taşıyıcılarından bir tanesidir. Yerel anlamda bir kültür markası olan bu gelenek aynı zamanda da uluslararası kültürlerin de dikkatini çekmektedir. Bu yönüyle de yerel kültür evrensel olma yolunda somut adımlar atılmaktadır. Festivalin insanlarla buluşmasını Bursa Büyükşehir Belediyesi sağlamaktadır. Karagöz'ün evrensel anlamda değer kazanması bilindiği üzere UNESCO'nun 2009 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamına alınması ile gerçekleşmiştir. Bu festivale farklı ülkelerden temsilciler her yıl düzenli olarak katılmakta kültürel değerler uluslararası sahnelerde tanınma imkanı bulmaktadır. Gölge oyunlarının farklı kültürlerdeki oyunlarının kukla tiplerleriyle çocuk ve gençlere tanıtılması da söz konusudur. Yerel olan değerler uluslararası anlamda hem tanınmakta hem de onların kültürlerine dair fikirlerde bu festivallerde kazanılabilmektedir. Karagöz adına Bursa'da düzenlenen ve yerel sanatçıların icralarını gerçekleştirebilme ve kendilerini de tanıtmaları için imkanlarının bulunması bakımından da bu festival değer taşımaktadır. Kültür değerlerinin belirli bir dönemden sonra kendini yenilerken aynı zamanda yerel kültürün evrensel boyutta tanıtımının yapılması da hem kent kültürüne hem de halkın kültürel zenginliklerinin farkına vararak korunmasını sağlamaları açısından oldukça değerlidir. Bu tür zenginlikler son dönemlerde yerel unsurlar tarafından daha çok sahiplenme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Resim 93: 18. Uluslararası Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali Tanıtımı

İpek Yolu Film Festivali:

Osmanlı kent hayatında yazılı kültürün etkisinin artışı ve okumanın ön plana çıktığı 19. yy'dan itibaren gazete ve dergiler önceden sözlü kültürün en önemli temsilcileri konumundaki meddahların gerçekleştirdikleri haber, bilgi akışı, yanlışları tenkit etme, ve farklı algılar oluşturma anlamındaki işlevleri yerine getirmeye başlamıştır. (Özdemir, 2017, s.201) Dolayısı ile gazete ve dergilerin sözlü kültür dinamiklerinin yerini almasından sonra süreç içerisinde teknolojik gelişmeler kapsamında radyo ve televizyonlar, sinemalar bu görevi yerine getirmeye başlamışlardır. Sözlü kültür ürünlerinde değişme ve yok olmaların gerçekleştiği bunların yerine ise yazılı kültür yaratılarının yaygınlaştığı zamanlar olarak bu dönem dikkat çekmektedir.

Bu anlamda da Bursa'da ulusal sinemaların varlığı ile ilgili problemlerin paylaşılmasını ve tartışılmasını sağlamak, bu problemlere çözüm yolları araştırmak ve önermek, benzeri durumlara karşı örneklerinde yaşanan durumları görmek adına bilimsel, estetik ve kültürel anlamda birliktelik zemininin olduğu bir etkinliktir. Farklı sinema kollarının kent halkı ile buluşmasına zemin hazırlamak ve bu örneklerin yerel kültür öğeleri ile kaynaşmasını sağlama adına düzenlenmiş bir programdır. Farklı sinema

alanlarının örneklerini bilimsel anlamda karşılaştırılması yapılarak ulusal ve yerel sinemanın gelişimine katkı sunulmaya zemin hazırlanmaktadır.

Uluslararası Bursa Çocuk Ve Gençlik Tiyatroları Festivali:

Festival 1996 yılından itibaren genellikle Ekim aylarında düzenli olarak gerçekleştirilmektedir. Düzenleme işini Dünya Çocuk ve Gençlik Tiyatroları Birliği ve Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı danışmanlığında gerçekleştirilmektedir. Festivale yerli ve yabancı katılımcılar iştirak etmektedirler. Amaç olarak ise çocuk ve gençlik tiyatrolarına ilişkin sorunların tartışılması, bu sorunlara çözüm önerilerinde bulunmak, uluslararası evrensel boyuttaki çocuk tiyatrosu örnekleriyle bir araya gelerek kültürel etkileşimi sağlamaktır. Katılımcı topluluklar tarafından oyunlar sergilenmekte, izleyicilere yönelik olarak çeşitli konularda çalışma gruplarının oluşturularak farklı seminer ve tartışma programlarının düzenlenmesi de sağlanmaktadır. Tiyatroda gölge oyunlarının merkezinde bulunan Bursa'da gösteri sanatlarının gelişimine ve ilerlemesine katkıda bulunarak çağdaş örnekleriyle benzer durumlara getirme hedefini de bu festival kendine amaç edinmiştir.

Resim 94: 23.Uluslararası Bursa Çocuk Ve Gençlik Tiyatroları Festivali Tanıtım Afışı

Uluslararası Bursa Karikatür Bienali:

Uluslararası kapsamda gerçekleştirilen bu etkinlik 2007 yılından itibaren Mayıs ve Eylül aylarında düzenlenmektedir. Etkinliğe karikatür Sanatçıları, kurum temsilcileri, gözlemci ve basın mensupları katılmaktadır. Amaç olarak Bursa şehrinde ilk karikatür bienalini gerçekleştirerek Bursa'nın evrensel anlamda karikatür buluşma merkezi haline getirilmesini sağlamaktır. Karikatür son yüzyılda görsel medya açısından oldukça tesirlidir. Sözlü kültür ürünlerinin etkisini yitirdiği son dönemde dijital kültür ve medyanın etkisi sürekli artmaktadır. Bu alanlardan bir tanesi de karikatür sanatıdır. Bu alanda yetenekleri keşfetme adına bu tür etkinliklerin teşvik edilerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Diğer Etkinlik, Festival, Tören ve Kutlamalar:

1. *Uluslararası Bursa Piyano Festivali*
2. *150.Yıl Spor Turnuvası (İnegöl)*
3. *Karaelmas Yöresel Ürünler Festivali*
4. *İnegöl Karadenizliler Hamsi Festivali*
5. *Nilüfer Tiyatro Festivali*
6. *Bursa Kitap Fuarı:* Bursa Kitap Fuarı açıldığı tarihten itibaren gerek şehre gelen yazarların okuyucularla buluşması gerekse de kültür değerleri kapsamında çeşitli görüşteki insanların bir araya gelerek kültür ortamlarının inşa edilmesi açısından değerli bir etkinliktir. Küçük yaşlarda kitap okuma alışkanlığının kazandırılması açısından çocuklar için de fayda sağlamaktadır. Fuarlara yakın illerden gelenler olmakla birlikte farklı kültürlerin bir araya gelerek kitaplar ve yazarlar eşliğinde kültürel etkileşim anlamında pozitif katkı sağlanmaktadır. Kitap fuarlarının yalnızca ticari amaçlara yönelik düzenlenmesi buraya gelecek toplulukların iletişim ve etkileşim alanlarını sınırlandırmaktadır. Bu yönüyle düzenlenecek toplantı, tanıtım ve etkinliklerin önceden tasarlanarak herkese duyurusunun yapılması organizasyonların etkililiğini çok daha arttıracaktır.

Resim 95: Bursa 18. Kitap Fuarı

7. *Uluslararası Bursa Balkan Ülkeleri Tiyatro Festivali*
8. *İzmit Ekinoks Festivali*
9. *Bursa Geleneksel El Sanatları Festivali:* Gelenek sanatlarımızın ve kültürel zenginliklerimizin yansıtılması ve yaşatılarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi bağlamında oldukça değerli bir etkinliktir. Bursa tarihi ve kültürel belleği kadim olan şehirlerden bir tanesi olduğundan düzenlenen programlarda sergilenen sanatların kültürel zenginlik içeriği oldukça fazladır.
10. *Mustafakemalpaşa Yalıntaş Yağlı Pehlivan Güreşleri:* Geleneksel spor kültürümüzü yansıtması bağlamında yağlı güreş organizasyonlarının değeri çok fazladır. Ata sporu olarak da nitelendirilen bu kültür değerine yerel anlamda sahip çıkarak yaşatılması kent markası oluşturulması adına da anlam teşkil etmektedir.
11. *Sincansarnıç Alibey Güreşleri*
12. *Uluslararası Eskikaraağaç Leylek Festivali:* Bursa'nın uluslararası platformlarda tanıtımının yapılması adına Avrupa Leylek Köyleri Birliğine üye olması ve alanında tek temsilci olma başarısını göstermesi oldukça anlamlıdır. Uluabat Gölünün kıyısındaki bu köy kültürel değerlere farklı bir ivme kazandırarak yöreye ziyaretçi gelişini arttırmaktadır. Bu festival köyün tanıtımına hem ulusal hem de uluslararası platformlarda katkı sağlamaktadır.

Resim 96: Eskikaraağaç Köyü ve Leylekleri

13. Nilüfer Belediyesi Çalı Yağlı Güreşleri
14. Nilüfer Fotoğraf Şenliği
15. İnegöl Belediyesi Uluslararası Kültür Sanat Festivali
16. Türk Dünyası Ata Sporları Şenliği
17. Bursa Enduro Motosiklet Festivali
18. Borusan Gemlik Çocuk Festivali
19. Tirilye Zeytin Şenliği
20. Harmancık Kültür Şöleni
21. Ihlamur Festivali
22. Bursa Hamak Festivali
23. Çalı Köy Filmleri Festivali
24. Akçalar İncir Festivali
25. Gemlik Zeytin Festivali
26. Orhangazi Gedelek Turşu Festivali
27. Ürünli Biber Festivali
28. Uluslararası Altın Biber Festivali
29. Nilüfer Müzik Festivali
30. Uluslararası Yed-İ Velayet 7 Vilayet Kısa Film Festivali
31. Osmangazi Siyah İncir Festivali
32. Bursa Bilim Şenliği
33. Eker I Run Sanal Koşu Sanal Festival

34. *Uluslararası Nilüfer Şiir Festivali*

35. *Yöresel Ürünler Tanıtım Festivali*

36. *Bursa Model Uçak Ve Havacılık Festivali*

4.4 İNANÇLAR

Bursa Yaşayan kültürünü etkileyen ve yönlendiren etkenlerden birisi de inançlar ve inanç sistemleridir. Her toplumda inançlar belli formları etkilemektedir. İnançlarla ilgili olarak Brunvand, muhteva olarak inanışları tanımlarken; “ halk festivali, halk dansı, halk draması, adetler ve halk inançlarını folklor sisteminin yarı sözlü ürünleri olarak görmektedir (Brunvand, 1968: 3).

Bu bağlamda ritüel kavramını ele almak gerekir ki bununla ilgili olarak Günay; misal üzerine kalıplaşmış davranışlar ve töreler bütünü tanımlı yapmaktadır. Aynı şekilde henüz yazıya geçmemiş farklılaşmayan anlatımların ve belli hareketlerin net çizgilerle aktörleri vasıtasıyla ortaya konulması olarak belirtirken içtimai mutabakatın sahnede gösterimi olarak tarif etmektedir (Bauman, 1992: 249). Ritüel bakıldığı zaman değişmeyen yargıları göstermektedir. Ona değer katan da bu gizliliği olarak tanımlanmaktadır.

Aktif olarak sosyal hayatını sürdüren ve kendini yenileyen insanın hayatında ritüelin bir kültür unsuru olarak sürekli var olması sürecin doğal sonucudur. Toplu olarak gerçekleştirilen seremonilerde kitleleri bir araya getirmek, ilişkilerini sıkılaştırmak, içten davranışlar sergilemelerine olanak vermek gibi toplumsal bilinç noktasına ulaşmak herkes tarafından hedeflenen ortak amaç olarak nitelendirilebilir. Bireylerin bağlılık içinde cemiyetteki konumlarını ve bunlarla bağlarını ritüel vasıtasıyla tazelenmiş olacaktır (Günay, 1995: 2).

Anadolu’da yaygın olarak yaşayan ve yaşatılan bazı ritüellerin Türklerin Orta Asya’dan itibaren inanç yapılarını oluşturan Gök Tanrı yaklaşımından süreç içerisinde İslamiyet’e geçmesiyle bu yaşayışların ve inançların da etkisine girilen yapıya uyarlanması durumu söz konusu olmuştur. Bu yapılara örnek olarak verilebilecek sistemlerden ve yaşayışlardan Nevruz ve Hıdrellez kutlamalarında yaşanan bazı ritüeller günümüzde de yaşatılmaktadır. Her dönemde bir Pınarbaşı mekânında kutlama ve törenlerin yapılması,

Hıdrellez kutlamalarında her kültürel çevrenin kendi örüntüsünü ortaya çıkarması, evlerin içine kül dökülmesi, ateş küllerinin evin içine ya da dışına süpürülmesi, birbirlerinin üzerine su serpmeye ve benzeri uygulamalar inanç sisteminin getirmiş olduğu atalar, su ve ateş kültleriyle ilişkili motifler olarak ön plana çıkmaktadır.

Eski Türk kültüründe şamanların farklı müzik tarzlarıyla, oyun şekilleri ve taklit yönleriyle içinde yaşanılan toplumda eğlendirici bir misyonu üstlendiği görünmektedir. Aynı şekilde Türklere de İslamiyet'in hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte ozan-baksı kültürünün sahipleri de dini olarak yerine getirdikleri görevlerini derviş, hoca, pir sıfatlarıyla anılan kimselere bırakarak, üstlerinde toplum içerisinde eğlenme ağırlıklı vazifelerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır (Özdemir, 2005: 288).

Bursa'da ve şehrin ilk yerleşim alanlarının etrafında kurulduğu Hanlar ve çarşılarında günlük hayatta yaşanan bazı dini inançlar ve uygulamaların sınıflandırılması ve analizi şu şekilde yapılabilir:

Doğumla ilgili inanış ve uygulamalar

Geleneksel kültür ile dini yaşayışların harmoni oluşturduğu bu alanda doğumdan sonra yaşanan bazı uygulamalar mevcuttur. Bir kadının doğumundan hemen sonraki dönemde yani lohusalık zamanında yapması ve yapmaması gereken davranışlar Anadolu'da birçok bölgede aktif olarak devam etmektedir. Doğum yapan kadına toplum içerisinde verilen isim genel olarak birçok bölgede aynı olmak üzere kırklı kadın adlandırmasıdır. Bu geleneğe göre doğumdan sonra anne kırk gün boyunca dışarıya asla çıkarılmamaktadır ve kendisi ile aynı durumda olan kadınlar ile de görüşmesi engellenmektedir. Burada kırkların karışması durumunun ortaya çıkmaması amaçlanmaktadır. Kırk karışmasında istenmeyen bazı durumların özellikle çocukla ilgili geleceğe dönük olarak yaşanmak istenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunlar çocuğun gelişimsel olarak sürecini tamamlayamaması ve annenin de en verimli olacağı zamanda bebeğine süt verememesi olarak da tanımlanabilir. İnanca göre kırklı kadınların karşılaşmaları durumunda ise üzerlerinde bulunan eşyalardan bazılarını birbirleriyle değiştirmeleri durumunun gerçekleşmesi istenir. Bu değiştirilen nesnelere her bölgenin yerel unsurlarına göre farklılık göstermektedir. Genelde eğer varsa değişecek ürünün

metalden olması tercih sebebi olarak varsayılmaktadır. Metallerin değiştirilmesi inançlarıyla ilgili olarak da zaman içerisinde bazı değişimler ve güncellemeler yapılmaktadır. Zaten günümüzde eskiden olduğu üzere bu tür geleneklerin yaşaması için gerekli olan doğum ortamları ve kırklı kadınların bir araya gelmesi gibi yakınlaşmalar pek rastlanan gelenekler değildir.

Çocuğa İsim Verilmesi

Dede Korkut Destanında çocuklara isim verilmesi için gerekli olan kahramanlık yapmasının gerçekleşmesi, gelenek kültürümüzün sınırlarının hangi boyutlara kadar uzandığını ve köklü bir belleğimiz olduğunu ispatlamaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Bursa'da da ad koyma merasimlerinde ismi verecek kişinin abdestli olarak çocukla hemhal olması, sağ kulağına ezanı, sol kulağına ise kamet getirmesi durumu gerçekleşmektedir. Ardından çocuğa verilecek isim art arda üç defa tekrar edilerek çocuk için dua edilmektedir. İsim koyma merasimleri genel manada her çocuk için uygulanan kültürel değerlerden birisidir.

Kırklama

Annenin doğum yapmasından itibaren aradan geçen zamanda sayılan kırk günlük süreye verilen isimdir. Çocuk doğduktan sonra tam kırkıncı gün kırklama geleneği gerçekleştirilir. Kırklama işi her yörede yerel kültürel farklılıklar taşıyabilir. Burada genelde kırklama yapılmadan önce sayımın gerçekleşmesi için kırk tane “ kırklama taşı” bulunur. Toplanmış olan taşlar ise genelde derin bir kabın içinde kaşıkla ya da farklı bir materyal eşliğinde İhlas Suresi okunarak kırk kaşıkla ya da her ne ile boşaltılıyorsa sayılarak su ilaveleri gerçekleştirilir. Buradan sonraki kısımda ise yine çocuk bu taşların olduğu eşyanın içerisinde kırk gün boyunca banyo yaptırılır. Genellikle bu günler 7, 21 25 ve 27. Günler olarak ön plana çıkmaktadır. Kırkıncı güne ulaşıldığında ise hem çocuk hem de annenin yıkanmasıyla birlikte kırklama işi tamamlanmış olur. Burada kullanılan taşlar ise yöreye göre kendisine kutsiyet anlamı veren veya hissettiren bir bölgeye yine besmele çekerek bırakılmaktadır.

Kırk Uçurma veya kaldırma

Kırk uçurma geleneği genel anlamada Anadolu'da ve Bursa'da birçok yerleşim merkezinde uygulanan geleneklerden bir tanesidir. Bu inanca göre anne yanına çocuğunu da alarak en yakın akrabalarından birisine ya da komşusuna kırk uçurmaya gitmektedir. Mesafenin uzun yada kısa olması inanç gereği çocuğun yaşamının uzunluğuna işaret ettiğinden daha çok uzak bir bölge tercih edilmektedir. Ziyaret edilen evde de ziyaretin sebebi bilinmesinden ötürü anne ve çocuğuna çeşitli hediyeler verilmektedir. Bunlar yöresel olarak farklılık arz eder. Bursa'da daha çok tercih edilen yün, mendil, un verilerek çocuğun geleceğine dönük olarak unun beyaz olmasından ötürü çocuğun da geleceğinin açık ve bereketli olması temennisinde bulunmaktadır.

Sünnet Meclisine Dair İnanışlar

Genel olarak Türk geleneklerinin içerisinde önemli bir yeri olan sünnetlerin her bölgenin coğrafik durumu ve değerlerine göre farklı uygulamaları söz konusudur. Türk eğlence sisteminin ve etkinliklerinin önemli bir bölümünü kapsayan yemek geleneği sünnet meclislerinde en çok değer verilen uygulamalardandır. Gelen herkese yemek ikramının yapılması çok önemlidir. Çocuğun sünnet olacağı odanın ve yatağının özenle yapılması ve etrafının süslenmesi de dikkat edilen noktalardan bir tanesidir. Sünnet yatağının hazırlanması esnasında evdeki ve yakın akrabaların arasında dayanışma sağlanarak eksiksiz kurulmaya çalışılır. Bu yatağın geri sökülmesi de yine kadınlar arasında gerçekleştirilen bir mevlit merasimi ile gerçekleştirilebilmektedir. Meclislerde genel uygulama mevlit okutulması ve duanın gerçekleştirilmesidir. Bazı uygulamalarda kına yakıldığı da görülmektedir. Sünnet merasimi gerçekleştirilmeden önce çocuğun özel kıyafetleriyle gezdirilmesi geleneği uygulanmaktadır. Bu dolaşmalarda yörenin kutsal görülen evliya, dede, veya kahramanlarına da gidilerek dualar okunmaktadır. Sünnet yapılan çocuğun durumuna göre farklı ikramlar da yapılabilmektedir. Sünnet meclisinden önce genelde davetlilerin çağırılması için davetiyeler bastırılmaktadır. Yalnız günümüzde dijital kültür değişimlerinin bir etkisi olarak internet ortamında veya mobil telefonlar üzerinden bu davetiyeler gönderilebilmektedir. Sünnet meclislerinin olmazsa olmazlarından bir tanesi de çocuğa getirilen hediyelerle ilgilidir. Bunlar genel olarak altın ve para olarak gerçekleşir.

Evlilik Törenlerine Dair İnanç ve Uygulamalar

Düğün törenlerinde Türk töresine, adetine, inaniş ve uygulamalarına ait ritüeller gelenek kültürünün günümüzde sürekli yenilenmesi ve çağa uygun teknolojilerin kullanılması sebebiyle pek fazla rastlanan durumlardan biri değildir. Kültür değişimleri ve elektronik kültürün yansımaları hayatın her bölümünde hızlı bir dönüşüm hareketini başlatmıştır. Düğünlerde günümüzde Anadolu'daki cemiyetlerin benzeri uygulamalar mevcuttur. Hatta şehirlerde bazen düğün dahi yapılmadan sadece nikah töreni ile yetinilmektedir. Kırsal bölgelerde dahi yerel kültür değerleri hızlı bir başkalaşma sürecine girmiştir.

Meclislerin Türüne Göre Bayrak Asma İnancı

Düğün evlerine veya sünnet meclisinin yapılacağı eve bayrak asılması geleneği birçok bölgede devam eden geleneklerden bir tanesidir. Genelde düğün evinin yerini belli etme ve bir meclis gerçekleştirileceğinin ilan edilmesini simgelemektedir. Türk Bayrağı etrafında düğün evinin yakınında toplanılarak gençlerin eğlenceler düzenlemeleri ve damada yakın olanların düğün evinden isteklerde bulunmaları da söz konusudur. Bayrak milli bir simge olduğundan asılması konusu da ulusal bir gösteriş halini almaktadır.

Düğünlerde ve Etkinliklerde Eğlence İnancıları

Türk kültürünün ilk başta gelen eğlence etkinliklerinden biri olan düğünler, toplulukların bir araya gelmesini, bir araya gelen insanlar arasında sosyal ilişkilerin güçlenmesini, var olan ortak değerler etrafında birleşmeyi ve buluşmayı, her bireyin hem yakın çevresine hem de topluma dair davranışlarının düzenlendiği, ortak kültürel mirasın neler olduğunun daha iyi anlaşıldığı, gelenek ve göreneklerin, değer yargılarının, inançların, törelerin canlandığı insanların kaynaştığı ve buluştuğu en önemli kutlamaların başında gelmektedir (Eker, 2000, s.92). Birçok mecliste eğlence aracı olarak yerel kültür öğeleri, oyunlar ve inançlar kullanılmaktadır. Bunun yanında müzik ve çalgı eğlencenin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Çalgılı düğünlerde yöre insanının kültür coğrafyası bazen ön plana çıkmaktadır. Genelde kullanılan çalgılar davul, zurna, keman, cümbüş olarak değişmektedir. Eğer aile Karadeniz kültüründen gelme ise buna kemeçe, tulum da eklenebilmektedir. Çalgılı düğünlerde hareket çok fazla olduğundan ölçünün tutturulması durumu bazen gerçekleşmemektedir. Son dönemlerde kırsal bölgelerde gerçekleşen düğünler dışında çalgı geleneği de yerini

tekdüze alışkanlıklara bırakmaktadır. Günümüzde bu tür uygulamalar aileler tarafından masraf olarak addedilmektedir. Bir dönem Bursa'da bazı köylerde (İshaklar, Okçular, Çakmak, Çatalsöğüt, Ortaköy, Serçeler) gibi yerleşim yerlerinde alkollü düğünler de düzenlenmiştir. Alkolün eğlencenin içine girmesi bir takım tatsız sonuçların ortaya çıkmasına da sebebiyet vermiştir. Sonradan bu uygulama birçok merkezde kaldırılmış veya yasaklanmıştır.

Düğünlerde ve sünnet meclislerinde genelde dualı etkinliklerin yapılması durumu hala devam etmektedir. Mevlit okunması önemlidir. Düğünlerde günümüzde de en çok kullanılan uygulamalardan bir tanesi de kına gecesi etkinliğidir. Burada gelinin ve merasime katılanların eline kına yakılmaktadır. Bu gelenek yaygın olarak Bursa'da ve köylerinde aktif olarak yaşanmaya devam etmektedir. Kadın meclisi olarak gerçekleşen bu eğlencelere erkekler katılmazlar. Damat ise bazı uygulamalarda kısa süreli olarak içeri alınıp geri gönderilir ve bayanlar arasındaki eğlence olarak bu uygulama gerçekleşir.

İkramlar (Yemek, Pasta, İçecek)

Düğünler ve sünnet törenleri genel olarak yemekli düzenlenmektedir. Burada amaç uzaktan gelen misafirlerin ihtiyaçlarını gidermek aynı zamanda ikramlarda bulunmaktır. Bu uygulama kırsal bölgelerde yoğun olarak devam etmekte iken şehirlerde yalnızca tutulan düğün salonlarında seçenek varsa tercih edilmektedir. Yemek sofrasında seçenekler et üzerine yoğunlaşırken yöreye göre farklı çeşitler de mevcuttur. Meclislerde gelen misafirlerin toplu bir şekilde yemek yemesi ve sonunda dua edilmesi geleneği de mevcuttur.

Düğünlerde Ev Sahibine ve Geline Ait Uygulamalar

Geline ait uygulamalarda günümüzde süren çok fazla inanç değerleri olmamakla birlikte kırsal bölgelerde gelin kınasının açılması esnasında bir çeşme başına gidilerek gerçekleştirilen uygulamalar vardır. Burada gelinin sargısının açılmasının ardından bildiği bir kısım duaları okuması gerçekleşmektedir. Sonrasında ise inanca göre çeşme etrafında bir veya üç kere dönmesi söz konusudur. Çeşme geleneği uygulanamamışsa

evde yapılan birtakım inançlar da mevcuttur. Bunlarda gelinin abdest aldıktan sonra gelinliğini giymesi geleneğidir. Gelin evden çıkarken babasının gerçekleştirdiği bazı uygulamalar yöreye göre farklılık göstermektedir. Gelinin çıkışı esnasında herkesin katıldığı bir dua mutlaka gerçekleştirilir. Buna ‘‘ Gelin Duası veya Gelin Çıkarma Duası’’ ismi verilmektedir. (Dikmen, 2007, s.96). Duayı gerçekleştirecek bir büyük veya din görevlisinin olması da mutlaka gerçekleşmektedir. Gelinlerin evden çıkışının akabinde önceki uygulamalarda araba çok yaygın olmadığından at kullanılmaktadır. Bu atlar örtülerle ve süslemelerle gösterişli bir hale getirilmektedir. Günümüzde bu uygulama simgesel olarak çok az devam ederken yerini arabalar almıştır.

Damat Giydirilme İnanç ve Geleneği

Anadolu’da geçmişten itibaren devam eden bir gelenek olan ‘‘ Damat Traşı’’ uygulaması yakın zamanlara dek meydanlarda gerçekleşirken artık berber ve kuaför salonlarında yapılmaktadır. Traş öncesinde damattan veya babasından aletin kesmediği ile ilgili sözler söyleyerek para istenmesi de geleneksel olarak farklı şekillerde de olsa devam etmektedir. İnanç noktasında ise damata elbiseleri giydirilmeden önce bir imam eşliğinde soyunur, yeni alınan elbiseler dualarla bir bir giydirilir. Burada elbiselere bir kutsiyet yüklenerek hayatın bundan sonraki aşamasında hiçbir şeyin eskisi gibi olmaması ve yeni bir sayfa açılması temennisinde bulunmaktadır. Bu durum hem gelinlik hem de damatlık açısından bir ritüelin yaşatılması ile ilişkilidir.

Gelinin Ev Girişinde Yapılan Uygulamalar

Bu uygulamada da yöreye göre farklılıklar söz konusudur. İnanca göre eve girişte geline bardak veya camdan bir eşya verilmekte ve geleceğe yönelik uğursuzlukları ortadan kaldıracığına inanılmaktadır. Bazen ise geline buğday serilmekte ve bolluk bereket getirmesi temennisinde bulunmaktadır. Aynı şekilde gelinin eve girerken kesilen kurbanın da gelinin geldiği yerde değer gördüğünü göstermek açısından uygulandığı bilinmektedir (Dikmen, 2007, s.98).

Bazı yörelerde ise girişte gelinin ayağının altına farklı eşyalar serilmekte ve huy, inanç olarak benzemesi istenen kişiye göre davranış göstermesi beklenmektedir.

Damat Bırakma

Bu tören düğün sahiplerinin arkadaşları veya yakınları tarafından icra edilmektedir. Burada Yatsı Namazının akabinde Cami İmamı ile birlikte damat dualar ve tekbirler eşliğinde eve getirilmektedir. Bu son görev damat için uygulanan son merasimdir. Günümüzde uygulama alanına bakıldığında ise salon düğünlerinin artması sebebiyle yavaşlama ve bitme noktasına ulaşmıştır. Damadın içeri girerken de dua edilmesi geleneği önemli görülmektedir. Duada evliliğin hayır ve bereket getirmesine ve neslinden gelecek olanların da devletine milletine hayırlar getirmesi şeklinde icralar gerçekleştirilmektedir. Duanın akabinde farklı muzipliklerle ve sırtına vurularak damat içeri gönderilmektedir. Bu uygulamaya katılanlara ev ahalisi tarafından ikramlarda bulunulması geleneği de mutlaka uygulanmaktadır. Damat bırakma geleneği Kapalıçarşı içerisinde bulunan veya burada çalışan insanlar arasında da benzeri şekilde uygulanmaktadır. Özellikle kalfa olan birisinin evlenmesi söz konusu ise ustasının her türlü ihtiyacının karşılanması adına kalfasının elinden tuttuğu görülmektedir. Yapılan saha araştırmasında usta-çırak ilişkisi kapsamında Eski Çarşı'da bu geleneğin 1990'lı yılların sonuna kadar sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Damat Bırakma geleneği ve inancında Kapalıçarşı'daki mekân Ulucami veya Orhan Cami olarak seçilmektedir. Burada gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra gelenek uygulanmaktadır. Çarşıda ev ahalisi tarafından verilecek ikramlar da önceden planlanarak bir esnafın iş yerinde aynı düzende sürdürülmektedir. Burada 'Çarşı Abisi' çarşı esnafı tarafından alınan hediyesini de takdim etmektedir. Bu gelenek kültürel belleğe yıllarca bir kültür mirası olarak adını yazdırmıştır.

Ölümlle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Ölümlle ilgili inançlar çok farklı şekillerde uygulanmaktadır. Genel olarak yörede devam eden ise ölümü yaklaşan kimsenin yanında okunan Kuran-ı Kerim veya Yasin Suresidir. Bu okuma kişinin ölüm hüviyetine bürünmesinden ölümüne kadar genelde devam etmektedir. Bazı uygulamalarda ölen kişinin çocukları veya yakınları uzakta ise göğsüne çocuklarının sayısı miktarınca yaprak konulmaktadır (Dikmen, 2007, s.102). Ölüm anından sonra ise diğer uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmaktadır. Burada üzeri örtülerek kibleye uygun olarak yatırılmaktadır. Ölünün kan akışı durmasından ve

şişmesini engelleyeceği düşüncesiyle bazen demir, bıçak ya da makas bırakılır. Sonrasında ölünün duyurusu yapılarak cenaze ve defin hazırlıklarına başlanmaktadır.

Cenaze Merasimi

Ölünün duyurusu yapıldıktan sonra şehirde ise eş dost ve akrabaları, kırsal bir bölgede ise köy ahalisinin çoğunluğu merasime iştirak etmektedir. Cenazeye hazırlanması ile ilgili hazırlıkları sevdikleri ve arkadaşları üstlenerek cenaze evine bu tür bir görevi bırakmamak genel anlamda önemli bir sorumluluk olarak görülmektedir. Cenazelerin yıkanması durumu eğer bir vasiyet varsa verilen kişiye, yoksa din görevlilerine yaptırılmaktadır. Şehirlerde ise genelde gasilhanelerde bu durum gerçekleşmektedir. Cenazenin yıkanması esnasında köylerde devam eden uygulamalarda yıkanacak suyun üzerine gül çubuğunun uzatılması içine meleklerin düşmesinin engellenmesiyle ilgilidir. Ölünün yıkanması esnasında da dualar okunmaya devam etmektedir. Ölünün yanına ilk gün aç kalmaması için bazı gıdaların bırakılması da söz konusudur. Bunlar genellikle un, ekme ve tuz olarak sayılabilir. Aynı zamanda çıra bırakılması da kabrini aydınlatacağı fikriyle alakalıdır.

Ölünün Arkasından Uygulanan Diğer İnanç ve Uygulamalar

Cenazenin camii çıkışında alınmasından sonra kişinin evine getirilerek son kez evini görmesi inancı mevcuttur. Kişi defnedilmeden sevdiklerinin yüzünü son kez görmesine bazı yörelerde izin verilirken bazen bu durum hoş görülmemektedir. Kişinin defnedileceği mezara gelinceye kadar dualar eşliğinde getirilmesi de kabrinde rahat edeceği anlayışından kaynaklanmaktadır. Mezar başına gelindikten sonra cenaze kabre konur ve farklı kişilerin mezara toprak atması inancı uygulanır. Cenaze defninden sonra ise imamın mezarın başına geçerek kişiye dua etmesi söz konusudur. Burada imamın ölen kişiye öldüğünü anlatması ve bu duruma istinaden de imanını tazelemesi durumunun gerçekleşmesi istenmektedir. Cenaze tamamlandıktan sonra katılan kişilere ikramlar yapılmaktadır. Bu ikramlar genelde yemek olarak sunulur. Şehirlerde bu durumun uygulanması genelde hazır yemekler söylenerek gelenlere sunulması olarakta gerçekleşmektedir.

Ölen kişinin odasının da yakınları ve sevdikleri tarafından temizlenmesi durumu söz konusu olmaktadır. Buralarda genelde fiziki temizleme durumu yaşanmaktadır. Eşyaları da temizlenerek sevdikleri kişiler tarafından alınabilmektedir. Ölünün ardından ise genelde mevlit okutulmaktadır. Bu en yaygın inanç olarak birçok yerde uygulanmaktadır. Ölünün ardından yedinci, kırkinci ve elli ikinci gün inanışları yaygındır. Mevlit genelde defin yapıldığı gece uygulanan bir gelenektir. Burada kişiye ait eşyaların da temizliği yapılarak inanışa göre ayakkabılarının verilmesi kabirde ayakkabısız kalması ritüeline uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Yedinci gün uygulamalarında ise yedi gün boyunca Kuran-ı Kerim okunmaktadır. Bu işi bazı bölgelerde kadınlar gerçekleştirirken, bazı yerlerde ise hafızlar ve çağırılan din görevlileri de icra etmektedir. Bu yedi gün uygulamasında genelde Yasin ve Mülk surelerinin okunması gerçekleştirilir. Bu okumalardan sonra ise gelenlere ikramlar sunulmaktadır. Aynı zamanda yedi gün süresince cenaze evine taziye için gelenler de buraya yiyecek bazı şeyler getirmektedir. Yedinci gün herkesin katılımı sağlanarak imam ile birlikte “ Yedi Hayrı” düzenlenir ve gelenlere yine ikramlarda bulunulur. Bu ölünün kabrinde rahat etmesi ve iştirak edip tüm merasimde yorulanlara teşekkür amacıyla düzenlenmektedir. Kırkinci gün düzenlenen uygulamalara ise “ Ölünün Kırkı” adı verilmektedir. Bu süre zarfında kırk gün boyunca yine Yasin Suresi okunmakta veya okutulmaktadır. Eğer aralarda aksamalar meydana gelmişse kırkinci gün hepsi topluca okunmaktadır. Elli ikinci günü ise “ Ölünün Elli İkisi” inancı gerçekleştirilmektedir. Bu inanca göre ölünün elli ikinci gününde derisinin vücuttan ayrılması ve burun derisinin ayrılmasının gerçekleşeceği bilinmektedir. İnanca göre bugünde Kuran-ı Kerim okunmaz ve ölünün ardından hayırlar gerçekleştirilmezse derinin burundan ayrılmayacağına dair bir inanç mevcuttur. Son olarak uygulanan ise ölümünün ardından gerçekleştirilen “ Ölünün Senesi” uygulamasıdır. Bunda da yine Kuran-ı Kerim Okunması, gelenlere yemek ve ikramlarda bulunulması durumu gerçekleştirilmektedir.

Dini Bayramlarla ilgili İnanış ve Uygulamalar

Şehir merkezlerinde ve Kapalıçarşı’da uygulanan bazı gelenekler uzun yıllar sürmüş ve herkes tarafından da benimsenmiştir. Bunlar bayram sabahı Ulu Camiide namazın kılınması, hep birlikte bayramlaşmanın yerine getirilmesi, kahvaltı yapılması ve

sonrasında da aileli olarak görüşülerek cemiyetlerin oluşturulmasıdır. Bayramlarda ihtiyaç sahiplerine “ Çarşının Babası” eşliğinde ihtiyacına uygun belirlenen her şeyin sağlanması için ziyaret edilmesi bu bunun herkese bereket getireceğine inanılmasıdır. Pınarbaşı semtinde bayram eğlence düzeneğinin kurulması ve çocukların eğlenmesi önceden en çok değer verilen uygulamadır. Yenilenen teknolojik gelişmeler bunları ortadan kaldırmaktadır. Köylerde yaşana uygulamalar daha farklıdır. Gençler bayram eğlencesi adı altında farklı oyunlar kurmakta ve sergilemektedir. Bu oyunlardan birisi de “ Bayram Devesi” isimli anlık söylenen sözler ve ifadelerle kurgulanmış bir eğlencedir (Dikmen, 2007, s.154).

Hidrellez Kutlamaları

Bu kutlamalar Bursa’da Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi’nde bir dönem aktif olarak yaşatılmıştır. Özellikle esnaflar o gün dükkanını en geç açan kimseye gün boyunca farklı cezalar vermekte ve dükkanına hemen girmesine izin vermemektedir. Köylerde ise genelde yemekli kutlamalar yaşatılmaktadır. Çocuğu olmayanların bez malzemedен çocuk yapması Hidrellez de yapılanların ve üretilenlerin bir sonraki dönemde Allah tarafından verileceği inancından gelmektedir. Dedelere gidilmekte, çaputlar bağlanmakta ve piknikler yapılarak dileklerde bulunmaktadır. Yine bazı köylerde sabah namazı su kaynağının başında kılınır ve ardından üç çeşmeye kadar olan yerlerden su alınır ve bu su ile Hızır Yoğurdu mayalanmaktadır. Burada iyi bir maya ortaya çıkarsa sonucun hayırlı olacağına delalet edeceğinden ismi de ‘Var Hamuru’ olarak ifade edilmektedir. Sonuç iyi olmaz ise o yılın iyi geçmeyeceği düşünülür ve buna da ‘Yok Hamuru’ ismi verilmektedir.

Nazar İnancı

Nazar konusu Türk inancında da yaygın olarak geçen konulardan bir tanesidir. Herkesin birbirine ve çocuklara nazarının geçebileceği düşüncesi bulunmaktadır. Genelde çocuklara ve güzel yüzlü insanlara olmak üzere iyi bakımlı hayvanlara da nazar değebilmektedir. Bundan ötürüdür ki Bursa’da koza işi ile ilgilenenler bu yerlere başkalarını sokmamaktadırlar. Bu durum bir dönem yaygın olarak yaşanmıştır. Bir kişinin veya hayvanın huzursuz olması ağlaması veya keyifsizliği nazara işaret eden

hususlardandır. Burada kişilerin veya nazar kime değdiyse okuyarak bu etkiden çıkacağı inancı bulunmaktadır.

Ürünlerini Korumaya Yönelik İnanışlar

Burada özellikle köylerde uygulanan bir inanç olarak Domuz Ağızı Bağlama geleneği söz konusudur. Domuzların tarlaya zarar vermesini önlemek amacıyla tarla bilen birisi tarafından okutulmaktadır. Daha çok geçmişte yaşayan insanların inandığı bir ritüel olarak kalmıştır. Bir diğer inanış ise kurt ağızı bağlamadır. Burada ise bir eşya üzerine okumayı bilen kişinin Kuran-ı Kerim'den Şems suresini okuması ve bu aletlerin (çakı, bıçak vs.) ağızını kapatmasıdır (Dikmen, 2007, s.170).

Bunların dışında diğer inanışlar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. *Yağmur Duası İnanışı*
2. *Hastalıklara Karşı iyi geldiğine inanılan ritüeller (Mukaddes Kabul Edilen Ağaçlar, Dilek Ağaçları, Çevresinde Tavaf Yapılan Ağaçlar, Tedaviye Dönük Olan Ağaçlar)*
3. *Şifalı Sular*
4. *Taş ve Kayalar (Sağlığa Kavuşma İnancı ile)*

5.BÖLÜM

BURSA HANLAR BÖLGESİ'NİN İŞLEVLERİ

Osmanlı döneminin ilk yılları içerisinde çarşı ve hanların sosyal, ticari, kültürel, ekonomik ve diğer pek çok açıdan önemli işlevleri bulunmaktadır. Osmanlı himayesi altında, çarşı ve pazar alanları sur dışındaki alanlara zamanla mekânsal olarak genişleme eğilimi göstermiş ve bu sayede de geniş bir meydan alanı içerisinde şehir dışından gelenler ile daha rahat şekilde iletişim kurulabilmiştir.

Çarşı ve pazarların büyük bir bölümü Osmanlı dönemi içerisinde sur meydanları kapsamında düşünülerek belirli bir sistem çerçevesinde gelişimini sürekli devam ettirmiştir. Bu dönem içerisinde aynı meslek gruplarına mensup olanlar kendilerine özgün çarşı, pazar ve han yapılarında hizmet sağlanmaya devam etmiş, esnafın çarşı, pazar ve han yapıları haricindeki meydanlarda ticaret faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine onay verilmemiş ve bu durumun yasaklandığı da özellikle ilan edilmiştir (Muşmal, 2008, s. 101). Ayrıca, Bursa'da esnaf topluluklarının örgütlendiği ve Ahilik teşkilatına benzer bir yapı ile tıpkı diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi çarşıda birlik beraberliğin sağlanması, yardımların düzenlenmesi ve ticaretin canlı kalması adına oldukça faydalı çalışmaların planlandığı ifade edilmektedir (Kayaoğlu, 1992: 113).

Türk şehirlerindeki han, çarşı, pazar gibi ticari donanımlı oluşturulan meydanlar genel olarak; bedesten, ve bedesten çevresindeki dükkanlar ve hanlar topluluğundan meydana getirilmiştir. Şehirlerin büyüklüklerine göre, küçük çarşı kısımlarında birbirinden farklı alanlarda kendilerine yer bulmuşlardır. Nitekim esas çarşının yani ticaretin en yoğun ve kalabalık olduğu kesimin yine bedesten etrafında toplandığı ve canlılığını yüzyıllar boyunca sürdürdüğü ifade edilebilmektedir (Eriş, 1992: 45).

Böylece tarihi ve kültürel yapılar etrafındaki alanların değerlendirilmesiyle bölgede pek çok hanın işlevlerine uygun olarak tasarlandığı, etkisinin ve cazibesinin artarak sürdüğü ve içinde yapılan, satılan ürünlerin özelliklerine göre de bir isimle anıldığı görülmüştür.

Örneğin; Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlarında Pirinç Han, İpek Han, Tuz Han, Kapan Han, Çancılar Çarşısı, Okçular Çarşısı, Tuz Pazarı Çarşısı, Bıçakçılar ve Yorgancılar Çarşıları gibi (Bağbancı, 2007, s. 43).

Çarşı ve pazar yapılarından sonra Bursa Hanları ve çarşılarında değerlendirilmesi gereken en mühim yapılar olan hanlar; çoğunlukla iki katlı, kare planlı ya da dikdörtgen planlı tasarlanmış bir avlu çevresinde toplanmış, odalardan meydana gelen ticaret işlevli ya da geçici konaklama amaçlı inşa edilmiş yapılar olarak dikkat çekmektedir. Bazı hanların yapılarında ahır, mescit, tuvalet gibi hizmetlerin sürdürülebilmesi de atlanmamış ve yapılardaki yerini almıştır. Koza Han ve Fidan Han'da mescitlerin bulunması eski İsmiyle Çukur Han'da at ahırlarının bulunması bu yapılara örnek verilebilmektedir. Osmanlı mimari yapılarında kervansaraylardan sonra, hanların şehir içerisinde inşa edilmeye başlanmasıyla bu yapıların tasarımlarında ve formlarında değişikliklerin meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Hanların yapımında işlevsellik önemli bir unsurdur ve bu işlevselliklerden en önemlisi de dönemin kullanıcılarının gereksinimlerine en iyi şekilde cevap verebilmesiyle karşılık bulmuştur. Hanlar Bölgesi'nde bilhassa 15.yy ve 19. yüzyıllar arasında yaklaşık 500 yıllık bir periyotta gerçekleştirilmiş olan genel durumları itibariyle üç tip han yapısı oluşturulmuştur. Bunlar; ticaret hanları, dönemin ekonomik yapısına bağlı şekilde inşa edilen iş hanları ve bu iki tarz arasında yapımı gerçekleştirilmiş olan geçiş hanlarının varlığından söz etmek mümkündür.

Dolayısıyla, Osmanlı Devleti içerisindeki hanlar, ticaret işlevleriyle birlikte cami, medrese gibi vakıflara gelir getirmesi amacıyla da yapılmalarından dolayı devletin han inşa edilmesi konusunda destek sağladığı da bilinmektedir. Bu süreç yalnızca ekonomik boyutlu değil toplumsal boyutlu olarak da düşünülerek planlanan ve tasarlanan bir süreci içine almaktadır.¹⁷⁴

Ayrıca, Osmanlı şehirlerinde ticaretin bölgenin merkezinde cami ve bedesten arasında gerçekleştiği de pek çok araştırmacının çalışmalarını da vurgulamakta ve bedestenin çevresinde oluşturulan bir işlevsel ağın meydana getirildiği belirtilmektedir. Bu sebeple

¹⁷⁴ Bkz., <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/vakif-ve-iktisat-sempozyum.pdf>

bu tarz mekânların, insanlar arasındaki iletişime ve kültürel etkileşime zemin hazırlaması ve bu tarzdaki işlevleri gerçekleştirmesi bakımından önemli bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır (Akça, 2008, s. 20).

Aynı zamanda hanlar bölgesi; sosyal ve ekonomik donanımları, üretim ve tüketim yapısı ile zaman içerisinde değişim göstererek farklı dinamiklerin de merkezi konumuna gelmiştir. Bu değişim ve gelişimler en belirgin olarak bu mekânların yakın çevresinde gözlemlenmektedir. Böylece tarihi şehirlerdeki eski mekânların oluşumu, temsil ettikleri dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarının gereklerine göre yapılan tercihlerle meydana getirilmiştir. Başka bir ifadeyle neyin ne ile beraber ya da ayrı olması gerekliliği çerçevesine göre şekil almıştır. Bu durum şehrin o dönem içinde sahip olduğu ekonomik işlevi ile ilgilidir. Tarihsel süreç içerisinde gelişme gösterdiği sosyal, ekonomik ve kültürel yapı ile farklılaşan üretim-tüketim etkileşimleri kapsamında tarihi ticaret merkezlerinde devamlı bir değişim ve gelişim yaşanmaktadır.

Kısacası bu alanlar çok önceden başlayarak günümüze dek geleneksel bir düzen çerçevesinde örgütlenmiş, üstlendiği anlamları ve farklı kimlikleri ile de sosyo-psikolojik dönüşüm süreçlerinin tekrardan şekil alarak günümüze kadar ulaşmış meydanları oluşturmuştur. Aynı zamanda bu tarz mekânlara yalnızca alışveriş ve tüketim ilişkisi merkezli değil bir üretim üssü olarak da bakılmalıdır (Eriçok, 2014, s. 1).

Dolayısıyla bu kapsamda değerlendirildiğinde tekrardan hayat bulan bu tarz yapılar şehrin merkezinde olmalarından ya da uğrak noktalar üzerinde bulunmalarından dolayı şehrin en hareketli ve dinamik bölümünü oluşturmaktadır (Baştürk, 2000: 63). Bugün hali hazırda Bursa şehrinin kalbini oluşturan Hanlar Bölgesi ve çarşılarının bu yapılarda rastlanılan mekânsal çeşitliliğin, yapısal ve işlevsel yönlerden farklılaşan hizmet alanlarına karşın özünün ve kuruluş amacının korunması önem arz eder.

Bölgede yer alan “tescillenmiş yapıların” revize işlemlerinde de temel ilkeler kapsamına uygun orijinaline zarar vermeyecek şekilde revize işlemleri ve iyileştirme çalışmaları düzenlenmektedir. Bu çalışmalar gerçekleştirilirken bölgedeki yapısal çeşitlilik korunmalı, kültürel mekânların yapısal donanımlarının fonksiyonları günümüz

ihtiyaçlarına uygun işlevsel hale getirilmeli; aynı zamanda çeşitli coğrafyalardan gelen insanların bir arada etkileşim içinde bulunmasını sağlayacak formlarda gerekli çeşitliliklerin de oluşturulması gerekmektedir (Akça, 2008, s. 136). Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesinde son elli yılda düzenlenen yapısal değişiklikler bu tür hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak düzenlenmekte iken burada kısmi olarak başarılı olduğu söylenebilir.

Türkiye’de ticareti alanlarının başkenti olan Hanlar Bölgesi ve çarşılar, ister anıtsal yapıları isterse kendine özgü mimari donanımları ile daha önceki dönemlerde olduğu gibi günümüzde de insanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bursa Hanları ve çarşıları her ne kadar şehrin farklı noktalarında çeşitli merkezler oluşturulsa da ticaretin ve kültürel etkileşimin en fazla olduğu bölge olarak ön planda kalmayı sürdürmektedir.

Şehrin ekonomik ve sosyal işlevlerinin şekillendiği ya da şekillendirildiği bu mekânlarda; şehircilik, mimarlık, folklor, tarih, sanat tarihi gibi pek çok disiplinler kapsamında çeşitli yaklaşımlar eşliğinde çalışmalar yürütülmüştür. Mekân olarak değişen ve büyüyen ticaret merkezlerini de konu alan bu zengin literatürün incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Akar, 2009, s. 267-268). Aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti dönemine ait yapılar bilhassa Bursa’daki yapılar olduğu gibi sanat tarihi, estetik ve ticari disiplin çerçevesinde ele alınıp araştırılmış ve bu konuda zengin literatürler oluşturulmuş bir alandır. Dolayısıyla ele alınan araştırmalara göre bilhassa Anadolu şehirlerinde kapalı çarşı, pazar alanı, bedesten gibi yapılar ticari işlevinden ziyade sosyal, kültürel ve mimari ölçekte değerlendirildiği ve yorumlandığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin Cezar çalışmasında öncelikli olarak bu yapıların çarşı ve ticareti ile ilgili terminolojisini ele almıştır. Bursa’nın çarşı bölgesini ve hanlarını ise konu bazında ayrıca değerlendirmiştir. Örneklemeler çerçevesinde yalnızca Türkiye sınırları içerisinde yer alan yapılarla sınırlı kalmamış, doğu ülkelerinde ve Balkanlar’daki Osmanlı döneminde inşa edilmiş yapı örneklerine de değinmiştir (Akar, 2009, s. 274).

Çınar Atay ise çarşı ve hanların şehrin sosyal yapısındaki yerini açıklamayı amaçlamış, bu kapsamda hanların şehir içi mekânları olarak yoğunluk durumlarını değerlendirerek kategorize etmiş ve bu doğrultuda konuyu irdelenmiştir. Böylece hanlar tek tek kendi

içerisinde açıklanıp değerlendirilirken, bu yapıların birlikte meydana getirdikleri şehir mekânının sosyo-ekonomik rolünün de irdelenmesi sağlanmıştır. Netice olarak bu mekânların işlevsel olarak çok boyutluluğunun önemi vurgulanmıştır.

Ancak, günümüzde, hem şehrin hem de şehre olan bakış açısının farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi sonucunda Hanlar Bölgesi'ni bu değişimler karşısında folklorunun muhafaza edilmesi gündeme getirilmiştir. Bu nedenle Hanlar Bölgesi, şehrin bütünündeki koruma projeleri kapsamında değerlendirilmiş ve kendi içerisinde meydana getirilen plan proje alanları da ayrıca gözden geçirilmiştir. Bu bakımdan büyük önem arz eden Bursa Büyükşehir Belediyesi plan ve projelerinin Hanlar Bölgesi'ne getirdiği değerler kapsamında bölgenin değişen ya da değiştirilmesi gerekli görülen kimliği üzerinde mevcut durumda çalışmalar yaparak farklı bakış açılarından güncel projelerin oluşturulması gerekmektedir (Kırayoğlu, 2003, s. 5).

Bu çalışmalar kapsamında Türkiye ölçeğinde modern statüde ele alınan bir metropoliten şehrin, yani Bursa şehrinin, konum, işlev ve fiziksel bakımdan inşa süreçleri ve bakış açısı farklılaşırken; buna karşılık kendi bünyesi açısından ise bütünlük sergileyen bölge yani Hanlar Bölgesi aktiflik kazanmıştır.

2000 senesinde, şehir merkezinde pek çok ayrı dönem içerisinde meydana getirilmiş koruma çalışmaları kapsamında, eski merkezlere yeni eklemeler sağlanmış ve şehirle bütünleşen bir yaya aksının üzerinde hareketliliğin ve canlılığın diri kalması adına toplanma mantığıyla koordineli hedefler düşünülmüş ve bir konsept projesi olarak tasarlanan Tarihi Yaya Aksı Projesi hayata geçirilmiştir.

Tarihi Yaya Aksı'nın Hanlar Bölgesi için iki işlevinin olması, bölgede yaşayanlar için önemlidir. İlk olarak, Hanlar Bölgesi'nin, yeni şehir merkezi ile eski şehir merkezi arasındaki konumlanışı ve işlevsel etkileşimleri bakımından bu projenin açık bir şekilde bu amaca hizmet etmesi; ikincisi ise, tarihi şehir alanlarıyla kültürel etkileşimlerin net bir şekilde görülebilmesi ve Bursa Çarşıları ile Hanlar Bölgesi'nin merkez olma durumlarının herkes tarafından kabul edilebilir olması ile ilgilidir (Kırayoğlu, 2004, s. 75).

Üstelik bu tarz yerlerin turizme dayalı etkinlik potansiyelleriyle birlikte değerlendirilmesi, yurtdışı seyahat unsurları için de ana motivasyon kaynaklarını oluşturmakta ve teşvik edici unsurları ortaya koymaktadır. Ziyaretçiler; toplumsal ya da kültürel değerler kapsamında tutulan notlar yerine buraları görmek, kültürel mekânların çeşitliliğine şahit olmak ve yerel kültürü yerinde tecrübe etmek adına alış veriş yapma, ziyaret etme ve gözlemede bulunma olanaklarına sahip olmaktadır.

Alış veriş etkinlikleri, eğlence ve turizm faaliyeti kapsamında değerlendirildiğinde daha fazla harcama yapılması şeklinde de güncellenebilir, bazı destinasyonlarda da ziyaretçi gelirlerinde bu tür organizasyonların ilk sırada yerini aldığı görülür (Yüksel, 2004, s. 11). Nitekim Bursa’ da yer alan Hanlar Bölgesi ve Kapalıçarşı içerisinde tarihi süreç boyunca çoğunlukla ipek ve ipekçilik, koza, semercilik, saraçlık, köfüncülük, yorgancılık, bıçakçılık, kuyumculuk, değerli taşlar gümüş, halı ve kilim dokumacılığı, baharat gibi geleneksel Türk kültürüne ait unsurların yoğunlaştığı bir mekân düzenlemesi oluşturulduğu ve bu anlamda kapitalist düzenin getirilerine karşı geleneksel yönünün cazibesi ve çekiciliği her dönem farklılaşmış olsa da tarihini, kültürünü ve kendisine has yapısının ölümsüzlüğünü yansıtmışından ötürü modern alış veriş merkezlerinden farklılaşmakta; gerek yerli gerekse de yabancı turistler açısından da mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir kültür merkezi olarak varlığını sürdürmekte olduğu görülmektedir.

Bu yönlerden değerlendirildiğinde değişik ülkelerden gelen ziyaretçiler veya kendi vatandaşlarımız için tarihi yapılar ve kültürel merkezlere yönelik çalışmalar değerlendirildiğinde, bu merkezlerin sahip olduğu çoklu donanımların muhafaza edilmesi, geliştirilmesi, etkinliğini kaybetmiş kısımlarının da canlandırılması ve geleceğe aktarılmasında katılımcıların şehir bazında yapılan tasarım çalışmalarında önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Şehirsel tasarım üzerinde daha anlaşma sağlanmış bir tanım olmasa da, şehir çevresinin hem görsel hem de sözlü iletişim araçlarından faydalanılarak, makro ve mikro ölçeklerdeki sosyal ve mekânsal durumları ilişkilendirilerek değerlendirmelerin yapılması projelerin uygulanması ve yönetilmesi gerekmektedir. Bu yönetimlerin fiziksel ve ekolojik olduğu kadar aynı zamanda da sosyo-psikolojik ve ekonomik işlevlerini de bünyesinde bulunduran toplumsal bir süreç olan şehirsel tasarımın öncelikli ilkeleri ve kentsel kapsam ile etkileşim kurmak üzerine

dizayn edilmesi gerekmektedir. Bunun dışında da mekânsal kaliteyi yükseltmekten, kimlik sahibi mekânlar oluşturmaya, kentsel dokuda ve mekânda devamlılık sağlamaya erişilebilirlik, okunabilirlik ve esneklik kazandırmaktan, biçimsel ve işlevsel çeşitliliğe devamlılığı sağlanan yapılardan yeni mekânlar geliştirmeye ve sosyal etkileşimi güçlendirmeye kadar pek çok işlevsellik bu olguların gerçekleşmesiyle sağlanacaktır. Bursa gibi tarihi şehir merkezlerinde bulunan kamusal dış mekânlardaki şehir tasarımı çalışmalarında en fazla öne çıkan husus, şehrin kimliğinin ayrılmaz bir bölümünü oluşturmuş olan bu alanların kendilerine has niteliklerinin şehir tasarımının temel ilkeleri ile o alana özel amaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar kapsamında korunması ve geliştirilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan ele alındığı zaman kentsel tasarım yarışmalarının düzenlenmesi Bursa gibi tarihi şehir merkezlerine yönelik yenilikçi şehir tasarımı plan ve projelerinin geliştirilmesi ve değiştirilmesi açısından demokratik ve katılımcı bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁵

Bu plan projelerin işlev değişikliği ya da işlev paylaşımı dönemin şartlarına göre değişmiştir (Karacalı, 2019, s. 10). Yani buradan çıkan sonuç, daha önceki amaçlarının ötesinde yeni bir işlev kazandırılmış olan hanlar, günümüzde farklı meslek gruplarına hizmet ederken; buna karşın yıkılmaya yüz tutmuş, terk edilmiş diğer özel mülkiyetli hanlar ise parça parça olacak şekilde de olsa varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Farklı mimari donanımlar ile yapılan revize işlemleri çalışmalarının sonucunda niteliğini kısmen de olsa koruyabilmiş olan yapılarla, özelliğinin bir kısmını kaybetmiş bir kısmını korumuş yapılar, birbirinden ayrı birtakım işlevler kazanmıştır (Şahin ve Tutkun, 2007, s. 52). Dolayısıyla sanayi devrimi ve sonrasında değişen yaşam koşulları, eski alışkanlıklara oranla, toplumların sosyo-ekonomik yapısında, kısa süre içerisinde büyük gelişmelere yol açmıştır. Makineleşmenin ve insanlar arasındaki etkileşimlerin artması alış veriş işlevini ve içinde yer alan bu mekânların da farklı bir donanım zenginleştirilmesine ve ürün sunum tekniklerinin geliştirilmesine yol açmıştır (Verdil, 2006, s. 11).

¹⁷⁵ Bkz., <https://yapidergisi.com/bursa-hanlar-bolgesi-carsibasi-kentsel-tasarim-proje-yarismasi/>

Nitekim değişen zaman içinde yeni işlevler kazanan bu mekânlar algı ve sezgi yoluyla çok farklı deneyim kazanmışlar ve içinde bulundukları yılların kültürel birikimini de etkileşimler vasıtasıyla ziyaretçilerine sunmuşlardır. Bu deneyimlerin içinde en çok hatıralar ve yaşanmışlıklar mekânların başkaları tarafından merak edilerek ziyaretine ve kültürel mirasın tecrübe edilmesine katkı sağlamış olur. Bu mekânlar ister açık isterse de kapalı durumda iken tecrübe edilmiş olsun, bünyesinde hem kişisel hem de toplumsal özellikleri barındırması nedeniyle bireylere, toplumlara artı değer kazandırdığı da görülmektedir. Eğlence, kültür ve sosyal olanakların da yer aldığı bu tarz mekânların tecrübe edilmiş olması ile çeşitli kültürel özellikler taşıyan insanların bir arada bulunması kültür etkileşimini sağlamakta dolayısıyla kültürel belleğin mekânda bulunan aktarıcısı ile ziyaret edenler arasında da ister istemez bir kültürel bağın inşasına vesile olmaktadır. Ayrıca bu mekânların insan ruhuna zevk sağladığı ve rahatlık oluşturan dinginlik sağlayan alanlar olarak da değerlendirilmektedir Üstelik tüketimin de teşvik edildiği bu mekânlarda aslında insanların kendi kimliklerinin ve marka değerlerinin sunulduğu ve süreli bir haz ortamının yaratıldığı kurgusal mekânlar olarak ön plana çıktığı söylenebilir.

Tecrübelerin, satın alma, üretim ve tüketim işlevi dışında aynı zamanda karşılıklı insani etkileşimler, olaylar, olgu ve hatıraları da bünyesinde bütünleştirerek tarihi bir sürecin canlandırılarak gelenek kültürü unsurlarının farklı şekillerde kuşaklar arasında aktarımını sağlayacak ortamların oluşturulması adına da bu yerler anlam kazanmaktadır (Verdil, 2006, s. 12-13).

Bunun dışında günümüzde tecrübe edilen her türlü kültürel deneyim ve gelenek kültürünün günümüze yansıyan versiyonlarının tarihi alış veriş mekânlarındaki durumu, ile AVM'lerdeki farklı kültürel etkileşimleri bünyesinde taşıyan durumlar da bu mekânlara yansımış ve insanların yaşam şekillerinde oluşturduğu kaosla beraber aslında kültür endüstrilerinin küreselleşen dünyada yeni bir kültür algısı oluşturmaya ve alış veriş ortamının tasarlanmasına yol açmıştır. Tüketim toplumu, farklılıkların yaşanmasına katkıları sunarak toplum içerisinde çok farklı bir kültür olgusunun yaşanmasına, sosyo kültürel mozağin meydana gelmesine, ve değişen mekânların içerisinde farklı kültürel alanların ve iletişim yöntemlerinin kurulmasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla buradaki işlevsellik durumu

değerlendirildiğinde tarihi süreç içerisinde kent dışında konumlanmış olan göçebelerin de alış veriş ortamlarında bulunarak kent kültürüne ve sosyal hayatına önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. Bu rolün gerçekleştirilmesi adına Osmanlı Döneminde insanlar arasında organik olarak gerçekleştirildiği söylenebilir. Dolayısıyla en rasyonel konumlanmış Osmanlı Dönemi Türk çarşılarında görülmektedir (Verdil, 2006, s. 33).

Fakat, günümüzde rant düşünceleri ve çıkar ilişkilerinin olağanüstü seviyelere ulaşmasından ötürü yaşanan gereksiz betonlaşmanın getirdiği alan kullanımı, tarihi dokuya zarar veren yapılaşmalar, bilinçsiz ve plansız müdahaleler, mekânlara uygun ürün merkezli çalışmaların planlanmaması, kent içi ulaşım ile planlama ve uygulamada yapılan stratejik hatalar nedeniyle karşılaşılan problemler, bu mekânların giderek bozulmasına, işlevlerini yitirmesine ve şehir merkezinin de tarihsel geçmişine dair sosyal, kültürel işlevlerini kaybetmesine sebep olmuştur (Bağbancı, 2007, s. 237).

Dolayısıyla kültürel alan, teknoloji ile yeniden kurgulanmıştır. Emek yoğunluklu yapılardan, akıl yoğunluklu yapılara geçiş yaşanmıştır. Bilhassa sanayileşme ve teknoloji ile birlikte girilen uyumlu kalkınma ve gelişme modellerinin geliştirilmesi ve uygulanması refahın ön koşulu olarak kabul görmektedir (Özdemir, 2017: 238). Nitekim bu gelişim aksi bir etki yaratarak, kültürel etkileşimlerde ve kent kültürlerinde farklı varyasyonların kurgulanmasına yol açmaktadır.

5.1. KÜLTÜREL İŞLEV

Folklorun ana işlevlerinden birisi olan kültürü kuşaklar arası aktarma özelliği kapsamında törelere, kabullere, değerlere ve kurumlara destek olma işlevleri gelecek planlaması açısından önemlidir (Günay, 1996, s.3). Kültür insanların bir arada kalmasını sağlayarak doğru ilişkilerin kültür temelinde kurgulandığını, bu kurguların da belli bir amaç doğrultusunda ve paylaşılmış ideallerle ölçülebilir formlara ulaştığını belirtmektedir (Benedict, 2011: 46). Yine kuşaklar arasındaki aktarıcılığın önemine dair geçmişin imgelerinin ve hatırlanan törensel özellik taşıyan verilerinin performansların desteğiyle nesiller arasında aktarıldığı belirtilmektedir (Connerton, 2014: 12).

Kültür değerleri, bireyin ya da topluluğun meydana getirmiş olduğu, tecrübeleri ve birikimleri kapsar. Bu tarz yerler kültürün mekânlaştırıldığı ve popüler hale getirildiği alanlardır. Bu mekânlar zaman içerisinde popülerlik kazanarak her kesimin ayrı ayrı dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Kültürle ilgili icraların tesis edildiği bu yerlerin geçmiş yaşantılarla ilişkilerinin devam etmesi önemlidir. Çünkü geçmişten kuşaklararası ilişkilerle taşınan gelenek kültürü günümüz formlarına dönüştürülürken icraların devamlılığı adına tekrardan oluşturulması, hayat bulması ve aktarılması gerçekleşmektedir. Geçmişten taşınan hayat tarzları kültürel belleğe kaydedildikten sonra zaman içerisinde icracılar aracılığıyla günümüze aktarılmaktadır (Assmann, 2001: 21).

Geleneklerin devam edebilmesi ve hayat bulması oluşmasından itibaren herhangi bir toplumun ferdi aracılığı ile bireylerin davranışlarına şekil vermektedir. Zaman içerisinde kamil derecede bilinç seviyesine ulaşan kişiler toplumsal kültür faaliyetlerine katılabilir ve tecrübe kazanabilir. Kültürel kimliğin canlandırılmasında ve çok tabakalı geleneklerin yaşatılmasında işlevsel olarak kültürel mekânların ve içerisinde yaşanmış deneyimlerin oldukça önemli bir hareket noktası olduğu da unutulmamalıdır (Çobanoğlu, 2000, s.57).

Şehirlerin kuruluşundan itibaren gelişimi sağlamak adına öncelikle cami, medrese gibi dinsel ve kültürel işlevli yapılar inşa edilmiştir. Ardından han, kervansaray, bedesten gibi ticari işlevli mekânlar yapılmış, sonra da hem İslamiyet'in emrettiği temizlik olgusu ve davranışlarının gerçekleştirileceği ve dinsel ihtiyaçların da karşılanacağı hem de kazanç sağlayıcı bir yapı oluşturulması yönünden hamam gibi yerlerin inşasına başlanmıştır. Bu sayede, şehir merkezinin oluşturulması desteklenmiş, bu merkez etrafında da farklı farklı yeni mekânların ortaya çıkmasına ve şehrin değişip gelişmesine olanak sağlayan planlamaların hayata geçirilmesi uygulanmıştır. Şehir merkezinin planının tasarlanması, dinsel ve ticaret sahalarının meydana getirilmesi, şehrin kendi kendine bu merkez etrafında gelişerek büyümesini sağlamıştır (Dede, 2010, s. 35).

Bu bakıma gerek çevresinde oluşturduğu işlevsel faaliyetler, gerekse tarihi geçmişi ve kültürel değerleri ile ilgili literatürlerde kendine bir yer bulan Bursa ve Hanlar Bölgesi aynı zamanda da dünya turizmi için önemli bir odak noktası olması itibariyle ulusal ve

uluslararası kültür değerlendirmelerinin yapılabileceği özel şehirlerden birisi olma yolunda ilerlemektedir. Çünkü özgün bir Türk yerleşimi olmasından ziyade aynı zamanda da bünyesinde yaşayan birçok farklı inanç, gelenek ve kültürel çeşitliliklere aynı zamanda farklı etnik yapılarda olan insanlarla uyum içinde geçmişten günümüze bir yaşam ortamı sunması konusunda önemli bir göstergedir.¹⁷⁶

Bu sebeplerden ötürü de kültürel değerler ve işlevleri, coğrafi, politik açılardan çoğu zaman birçok literatürün içinde tekrardan bir değerlendirmeye tabi tutulması uygun bulunmuştur. Kültürel açıdan pek çok kesim tarafından bu mekânların benimsenmesi ve metalaştırılması, coğrafi kapsam olarak ise değersizleşmesi ve siyasal yaklaşımlar perspektifinden farklı değerlendirmelerinin yapılmasını sağlamaktadır. Bu yönde alış veriş ve sosyalleşmeye uygun şehir merkezlerinde mekânı tanıma, anlamlandırma ve yorumlama konusunda gerçekleştirilen bir çalışmanın öncelikli olarak disiplinler arası yapılarak gerekli özellikleri ihtiva etmesi gerekmektedir. Alış veriş olgusunun ve bu mekânların disiplinler arası bir şekilde ele alınması, çok yönlülük, farklı bakış açıları, aynı kavramın farklı şekillerde yorumlanması gibi çok türlü donanımları bünyesinde taşımasına da olanak sağlamaktadır.

Mimari olarak bütün disiplinlerin birleştiği bir noktada tasarımcı kararların alınması da önemlidir. Bu tarz mekânların şehir içerisindeki konumu, plan ve proje kararları siyasal ve ekonomik gerekçelere de dayandırılarak yapılması sağlanabilir (Dede, 2010, s. 2-3).

Nitekim geçmişten günümüze uzanan bu bölge yapılarında Türk kültürünün içerisinde kapalı parçalar şeklinde üç farklı mekânsal karaktere oluşmuş her birinin mekânsal oluşumları da farklılık göstermiştir.

Örneğin, bu bölgede meydana gelen arastalar, seferlerde askerlerin uğrayacağı ana güzergah üzerinde yer alan, yalnızca asker mühimmatı ve levazimatının satışının gerçekleştirildiği büyük çarşılardır. Bu çarşılar çoğunlukla askerlerin kullandığı alış veriş mekânlarından ve geniş bir sahaya yayılmıştır. İnsan ölçeğinden büyük mekânsal karakteri bulunan ve bir açıdan da han görevi üstlenen bu yapılar savaş süresi boyunca faaliyet sağlamıştır. Buralara farklı bölge ve kültürlerden gelen askerlerin de

¹⁷⁶ Bkz., http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/a75910166da03ff_ek.pdf

yerel halkla kültürel iletişim anlamında farklı bir etkileşim yaşadığı; aynı zamanda konaklama ihtiyaçlarının hanlarda gerçekleşirken yine han kültürünün ne kadar çeşitli kültürel etkileşimlerle oluştuğu hususunda fikirler vermektedir.

Bedesten yapıları, genellikle kumaş parçalarının ve bezlerin satışının yapılması için inşa edilmiş olup daha sonradan değerli mallar ve eşyaların alım-satımının gerçekleştirildiği çarşılara dönmüştür. Bu tarz çarşılarda alıcı kesimin büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Giyim konusuyla ilgilenenler daha çok kadınlar olduğundan, evlerinden dışarı çıktıkları zamanlarda çoğunluklu olarak bu mekânlarda zamanlarını geçirmekte oldukları anlaşılmaktadır. Bundan ötürü de bedesten yapıları sosyo kültürel hayatın canlı olarak yaşanmasına aracı olan mekânsal bir karakter oluşturmaktadır. Bursa Kapalıçarşı'sındaki Bedesten Çarşısında da kültürel etkileşim üst boyutta yaşanmaktadır. Tarihinden günümüze oluşturduğu kültürel bellekte geleneğin yaşandığı canlı mekânlardan birisidir. Özellikle geçmişte kunduracılar, yorgancılar çarşıları ile birlikte anılmasından ötürü hareketliliğin en fazla yaşandığı mekânlardan bir tanesi olmayı sürdürmüştür.

Kapalı Çarşı yapıları genellikle karşılıklı satış bölümlerine ait dizilimlerden meydana gelen, üst kesimleri kapatılmış sokaklar olarak ifade edilmektedir. Bu yapılarda yerleşim kültürel yapılar, değerli sanatların icra edildiği bölümler ve farklı ticaret alanlarında işlev gören dükkanlarla her bir caddede ve meydana belli bir iş koluyla paylaşılarak düzenlenmektedir. (Yazıcı , 1996 s. 158). Bursa Kapalıçarşılı ve Hanlar Bölgesinde de kültürel açıdan değerlendirildiğinde her bir çarşı farklı bir isimle anılırken ticari alanları, sanatları yansıtan bölümleri her birinin çeşitli özellikler göstermektedir. Aynı durum hanlardaki yerleşimler açısından da benzer özelliktedir.

Bu yapılaşma ve gruplaşma durumlarını Douglas şu şekilde ifade etmektedir: “standartlaştırılan nefretlerin” simgelerini ifade ederken bunları meydana getiren ticari gelenekleri ile de “alış veriş merkezlerinin kültürel rekabet sahaları” olduğunu vurgulamaktadır. Bu sayede “ürün seçiminin gerçekleştirilmesinde de kültürler arası bir tercihte bulunmak, birini seçip diğerlerini kabul etmemek anlamına geliyor.” ifade biçimiyle mekânsal deneyimi farklı bir açıdan ele almaktadır (Douglas, 1996: 23).

Bu açıdan ele alındığında şehir hayatı ve kültürünün merkezi olarak görülen çarşı ve alışveriş merkezleri, aynı zamanda sosyalleşme, kültürlenme ve eğlenme mekânları şeklinde üst düzey gruplar için farklı bir zevk ortamı sunarken alt sınıfta bulunan gençlere de kendilerini geliştirebilecekleri, bazı şeyleri harekete geçirebilecekleri sosyalleşme sahaları imkanını sunmaktadır. Çarşıların merkezlerindeki bu kültürel atmosfer, hem postmodern bir tüketim kültürünün alışkanlıklarını göstermekte hem de sınıf farklılığı ve cinsiyet konusundaki yapısal eşitsizlikleri de gözler önüne sermektedir.

Bu tarz mekânlarda kültürel işlevi Marx ifade ederken gereksinimlerden kar amaçlı üretime geçiş olarak değerlendirdiği bu süreci; aynı zamanda arzu edilen ürünlere ulaşmak adına da bir ücret ödenmesi karşılığında artık çalışan kesimin iş dışında da farklı odaklarla iletişim kurarak benliğini ve kimliğini hissetmeye başlaması neticesinde bir popüler kültürün oluşmakta olduğunu ifade etmektedir (Marx, 1996: 87).

Oluşturulan her sosyo kültürel devamlılığın sürekliliğinin sağlanmasına yönelik olarak bu etkileşimlerin muhafaza edilmesi, kültürel bilinç oluşturulması ve geleceğe dönük deneyimlerin aktarımının sağlanması, konuyla ilgili birtakım politikaların ve stratejilerin meydana getirilmesini ve kaybolan meslek icraatlarının da gelecek nesillere aktarılacak yaşatılmaya çalışılmasını gerektirmektedir. Bu hedefe yönelik bölge halkına verilecek her türlü eğitim faaliyetleri geçmiş dönemlerde icracı olarak mesleği uygulayan ve şu anda da etkin olan ustaların yaşatılması aynı zamanda da bu ustaların bölge halkının geçimine avantaj sunacak şekilde birikimlerini bireylere aktarması hedeflenmelidir. Bu yaklaşımlar bölge içerisinde var olan turizm potansiyelini yükseltecek, kültür devamlılığını sağlayacak, olası herhangi bir göçün önüne geçilmesine vesile olacak ve bölgeye canlılık getirecektir. Aynı zamanda kültürel değerlerimizi meydana getiren, geçmişimize tanıklık eden bu bölgedeki hanların ve çarşıların özgün işlevlerinin korunması ve geleceğe dönük olarak da yaşatılması imkanının oluşturulmasına imkan verilerek kültürel devamlılığın sağlanmasına da yardımcı olunacaktır (Dikmen, 2015, s. 532).

Bu açıdan değerlendirilen hanlar, şehir içerisinde diğer pek çok kurum, kuruluş ve kamusal olgular ve anıtsal yapılarla mukayese edilmesine şans tanımadan çok çeşitli

işlevler de kullanılma olanağını ortaya koyacaktır. Bu olgular şehrin hem en değerli ürünlerini muhafaza eden hanlardaki farklı odaları sergilerken, hem de dış dünyaya geçişi sağlayan han kapılarının gizemini ve içindeki büyüğü yaşamın cazibesini yaşayanlara tanıma imkanını sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde görkemli yapılar olarak inşa edilmiş olan camiler, medreseler ve türbeler, maddi bedenlerini ruhlara ve öteki dünyaya adamaktan zevk alan bir kültürün özelliklerini temsil ederken, han yapıları da bu dünyaya adanmış tapınaklar olarak görülmektedir. Gerçekten de Osmanlı Döneminde şehrin bünyesinde bulunan hanlar gündelik hayata sunulmuş tapınaklardır.

Han ve çarşı meydanları gündelik, hayatın oluşturmuş olduğu kuralların ağırlığını hissettirdiği yapılardır. Dolayısıyla bu yapılar insanların dünyevi değerlerini taşıyan birer kültür merkezleridir (Bağbancı, 2007, s. 18-19).

Bursa şehri başlı başına 18. yüzyıla kadar bir kültür kenti olarak dünya üzerindeki tanıtımını ve coğrafi konumunu korumayı başarmıştır. Ancak şehir 19. yy içerisinde birtakım değişimlere uğramıştır. Bu değişim özellikle tarıma bağlı hayatını sürdüren göçmenlerin şehre gelmesiyle, şehrin kültürel yapısında gözle görülür değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin dışında 19. yy içerisinde gerçekleştirilen yenilikler; farklı işlevleri bünyesinde bulunduran kamu yapılarının bölge içerisinde kendilerine alan oluşturmaya başlamasıyla devam etmiştir (Tekeli, 1987: 881).

Aynı zamanda şehrin batı kültürünün değer yargılarından etkilenmesi ve kültürel etkileşimin yaşanması sonucunda tiyatrolar, pub, club, kafe gibi eğlence yerleri ile kurulmuş, bu merkezler başka kültürel yaşantıları değiştirerek kendi gelişimini sağlamış ve diğer tarihi ve kültürel mekânlara ilginin azalmasına yol açmıştır (Tekeli, 1987: 883).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte bölgede inşa edilen yapılarla Hanlar Bölgesi doğuda İnönü, kuzey şeritte Cumhuriyet, batı tarafında Fevzi Çakmak ve güney kesimde Atatürk Caddeleri ile konumlandırılmış olup bir ticaret ve kültür merkezi oluşturulması açısından gerekli donanımı elde etmiştir (Bursa Defteri, 2000:20; Bursa Defteri, 2001: 9).

Bununla birlikte zaman içerisinde plansız uygulanan projeler kapsamında Bursa şehir merkezi ve hanlar bölgesi bozuk yapılaşmalarla zarar görmüştür. Bölgenin hala ticari amaçlı kullanımında sorunlar yaşanmaktadır. Şehir merkezinde işlevsel bir değişim ve gelişimlere uygun tasarımlar ve kültürü yaşatacak projelerin hayata geçirilmesi sağlanmalıdır. Bölgenin kültürel ve geleneksel ticaretine dayalı değerleri örneğin el sanatları alanında potansiyeller incelenerek, konuyla ilişkili şehir bazında yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Alptekin ve Yıldız, 2005, s.61).

2863 numaralı Kanun içeriğinde koruma amaçlı imar projelerinin hazırlanmasına ilişkin bir hükmün yer almasıyla beraber ilk defa 5226 numaralı kanun çerçevesinde gerçekleştirilen değişikliklerde koruma amaçlı imar planı tanımı yer aldığı görülmektedir. Bu açıklama değerlendirilmeye alındığında, planın hedefinin “kültürel değerler ve tabiat varlıklarının devamlılığının sağlanması ilkesi içerisinde yapıların uygun şekilde korunması” olduğu anlaşılmakta ve Koruma Amaçlı İmar Projesi’nin:

- Koruma kapsamı içerisinde yer almakta olan hane sahipleri ve organizasyona dahil edilen ve aktif olan dükkan yapılarının bölge içerisinde sahip oldukları sosyal ve kültürel durumlarının iyileştirilmesi, bunlara yönelik istihdam ve katma değer yaratan yöntemlerin planlanması,
- Muhafaza edilmesi kapsamındaki esasları ve kullanım şartlarını içeren yapılaşma sınırlamalarını,
- Sağlamaştırma, revizesi yapılacak alan ve projeleri,
- Uygulama aşama ve çalışma taslakları,
- Açık alan sistemi,
- Yaya ve taşıt aksı,
- Alt yapı sistemlerinin tasarım temelleri,

- Yerel sahiplik, çalışmaların aynı zamanda da finansmanı ve uygulama kurallarına ilişkin katılımcı saha yönetimi şekillerini bünyesinde barındırması gerekmektedir (Madran ve Özgönül, 2005, s.165).

Dolayısıyla kültür işlevinin öneminin vurgulanması ve bu kültürel değerlerin korunabilmesi için, bölge hane halkının katılımı ile beraber, yapıların sağlamlaştırılması ve revize edilmesi politikalarının, uygulamalar kapsamında maddi boyutunda, örgütsel, yasal ve yönetsel politikaların, yayalaştırma ve ulaşım aksı probleminin çözülmesi, turizm, kültür ve geleneksel ürün ve ticari durumun geliştirilmesi ön görülmektedir. Çünkü kültürel işlevin en büyük tanımlayıcı faktörü sürekliliktir. Güzel diye tanımlayabileceğimiz tüm şehirlerin mekânlarında bu kültürel sürekliliği görmek mümkündür (Akça, 2008, s. 8).

Özellikle kültürel değerlerin işlevselliği ve kimliğin ülkemiz açısından ne kadar olmazsa olmaz bir önceliğe sahip olduğu, bu sahalarda da artık gözle görünür bir duruma gelmesi, hayatımıza farklı bir katma değer sağlamış olduğunu ispatlamaktadır. Zaaflarını, eksik yönlerini bilerek, hırs ve gayretle piyasaya giren yerel yönetimlerin, bu süreç içerisinde her şeyin çıkış noktasının kaynak olmadığını ön görmeleri de bazı projelerin ve planlamaları başarmalarının itici gücü olmasını sağlayacaktır. Bu açıdan değerlendirilecek olursa Bursa Büyükşehir Belediyesi (BBB) hedefinden ayrılmayan proje ve planları uygulama sahasına indirerek projelendirmesinden ve hayata geçirmesinden ötürü Süreklilik Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır.¹⁷⁷

Bu ödüllerin verilmesinin en büyük sebebi ise kültürel sürdürülebilirliklerin insan sağlığını, rahatlığını sağlayan ve sosyal, kültürel değer yargılarının muhafaza edilmesi kapsamındaki yöntemleri kurgulayan ilkelerin gerçekleşmesinden ötürüdür (Dikmen ve Toruk, 2017, s. 12).

¹⁷⁷ Bkz., <https://www.tarihikentlerbirligi.org/doc/TKB2012.pdf>

5.2. EKONOMİK İŞLEV

Ekonominin kültürel kültürün de ekonomik bir tarafının bulunması perspektifinden değerlendirildiğinde Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin tarih boyunca ve günümüzde sağladığı ekonomik işlev her dönemde farklı yönlerden gelişme göstermiş olsa da sürekli artarak devamlılık sağlamıştır (Özdemir, 2012: 29). Kültürün ve ekonominin geçmiş dönemlerde birlikte anılmasının her ne kadar olumsuz algıları bulursa da bu iki kavramın alanları aslında birbirini ilgilendirmemiş ve bağımsız şekilde ilerlemelerini gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı şehirleri içerisinde ticari merkezin konumu haline gelip ekonomik işlevlerle yükselen bölgeler üzerinden değerlendirmeye alan Cezar, ticaret bölgesiyle beraber şehrin kalenin ya da sur yapılarının hemen yakınında geliştiğini ya da topografyayı göz önünde bulundurarak, insan aksına en uygun ve en kolay yerde konumlandığını belirtmektedir. Bu yüzden de şehir merkezleri ve çevresinde oluşan çarşılar, hanlar ve diğer merkezler sıklıkla ziyaret edilen uğrak noktalar haline gelmiştir (Cezar, 1981: 35-36).

Kapalıçarşı, araştırmacılar tarafından Osmanlı Devleti'nin "... ürün kimliğinin sürekliliğinin sağlanması açısından ve uluslararası ortamlarda rekabetin devamlılığı ile diğer merkezlere üstünlük kurulması için, devletin oluşturmuş olduğu en önemli ekonomik tasarı faaliyetlerinden biri ..." olarak değerlendirilmekte ve bundan ötürü de Kapalıçarşı, ham malzemedan ürün ortaya çıkarılmasına uzanan tasarım rekabetinin merkezi ve bunun denetimini sağlayan, yöneten ve özendirici politikaları ile hareket eden bir ekonomik sistemin bizzat kendisi olarak algılanmıştır (Akar, 2009, s. 279-280).

Bölgede ekonomik işlevin gerçekleşmesinde, bedesten yapısının belirlediği ticaret ve işlevsel olan tüccar türleri tespit edilerek, bedestenin getirileri ile şehrin taşıdığı ekonomik işlevler, şehirdeki ticaret için önemli bir hal almakta ve bu işlevler lonca teşkilatlarınca gerçekleştirilerek organize edilmekte, zincirleme uygulanan bir sistem hayata geçmektedir.

Bu ticari teşkilatlanmalar ticaretin belirli bir disiplin içerisinde gerçekleştirilmesini ve şehrin ekonomik anlamdaki yaşantısının devlet eli ile denetlenmesini de sağlamaktadır.¹⁷⁸

Kısacası Osmanlı şehirleri içerisinde ve Bursa'da ticaret merkezleri, bedesten ve bedestenin çevresinde gelişen han, arasta gibi yapıların bir araya gelerek bütünleştikleri mekânlar olarak yıllarca ayakta kalmış ve günümüze de bu geleneklerle kuşaklar arası aktarımların neticesinde gelebilmiştir. Bu bir araya gelen yapıların oluşumu, ticaret merkezinin sayıca en fazla ve en küçük birimi olan iş yerlerinin, bedesten yapıları ve hanların cephelerini çevrelemeleri ve üstü kapalı ya da açık bir sokak çevresinden yapıların bir araya gelerek arasta ve çarşıları oluşturmaları noktasında bu mekânlar önemli görevler üstlenmektedirler (Akar, 2009, s. 269).

Osmanlı Devletine başkentlik yapmış Bursa şehri, ekonomik işlevleri kapsamında planlı bir şekilde oluşturulmuş pek çok önemli ticaret ve üretim mekânizmalarını bünyesinde taşımakta olan çarşı ve pazarların inşa edildiği ilk şehir olma unvanını da taşımaktadır. İpek ticaretinde bir statü kazanmış olan Bursa'nın, İran güzergahından Güneydoğu Asya, Bağdat, Musul ve Halep' e giden önemli yollar üzerinde bulunması (Bağbancı, 2008, s. 344-345) ekonomik anlamdaki değerinin artmasına olanak sağlarken bir yanda da bu durum Bursa Çarşısı'nın gelişmesinde etkili olmuştur. Edirne şehrinin fethedilmesi ve başkent olmasından sonra da pek çok ticaret ve imalat işlevi ile donatılması sonucunda önemli bir ekonomik merkez statüsüne kavuşmuştur.

Daha sonraları Bursa şehri 15. Yüzyıl içerisinde dünya ile ekonomik ilişkiler ve ürünler kapsamında etkileşimler kurmuş uluslararası transit ticaretin merkez üslerinden birisi olarak değerlendirilmiştir. Şehirde ve hanlar bölgesi olarak değerlendirilen bölgede ticaretin bu derece büyüüp gelişmesinde ipek ve ipek işlemeciliği, ticari güzergahların geçiş noktasında bulunması, esnaf örgütlenmesinin köklü oluşu, yabancı seyyah ve tüccarların da şehre gelip gitmelerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

---

¹⁷⁸Bkz.,<http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2013/06/Bursa-Y%C3%B6netim-Plan%C4%B1.pdf>

Ekonomik kapsamlı kurallar bütünüyle hareket edilerek, ticaret faaliyetleri ulaşım olanaklarıyla doğru orantılı bir nitelik göstermektedir. Bu sebepten han ve çarşılar, şehir içerisindeki önemli güzergahlara yakın meydanlar üzerinde tesis edilmiş olup aynı zamanda da şehir surlarından itibaren giriş çıkışın yapıldığı ve ticaret yollarının da toplanma merkezi haline gelmiştir.

14. yüzyıl ile birlikte oluşmaya başlayan bu kesimin içerisinde; hanlar, cami, bedesten, arasta, köprü, çarşılar, pazarlar ve dükkanlar oluşturularak, 16. Yüzyılın ilk yarısına kadar bu bölümlerin gelişimi sağlanarak çarşı düzeni meydana getirilmeye başlanmıştır. Bursa Hanlar Bölgesi, Türk şehirlerinde pek çok değişik ticari ve ekonomik donanımlara sahip yapıların çarşayı ne şekilde oluşturduğu hangi etkileri bünyesinde taşıdığını göstermesi açısından da ilk örnektir. Ayrıca ilerleyen dönemlerde 17 ve 18. Yüzyıllar içerisinde devletin politik otoritesini kaybetmeye başlaması ile bu bölgeye de yeni yapılar yapılmamıştır (Bağbancı, 2017, s. 19).

Dolayısıyla Bursa şehri ekonomik anlamda da her zaman önemli bir şehir olma statüsünü korumuştur. Nitekim, şehirde meydana gelen depremler, yangınlar, harpler ve modernleşme çabaları ile gerçekleşen değişimler ve dönüşümler Suphi Bey haritasında da ele alınmıştır. Ancak bu durumun bölgenin ekonomik boyutunu oldukça etkilediği anlaşılmaktadır.

15. yüzyıl içerisinde Bursa şehri önemli bir ipek ticaretinin gerçekleştiği şehir olarak değerlendirilmektedir. Anadolu coğrafyası içerisinde oluşturulmuş olan ham ipek Bursa şehri adına yeterli olmamış ve bu sebeple de bölgedeki ipek sanayisinin hammaddesi İran'dan ihraç edilmeye başlanmıştır. Şehrin ekonomisi, İran' dan alınmakta olan ham ipeğe bağımlılık göstermiş ipekli dokumacılığın da şehir içinde yaygınlaşması neticesini ortaya çıkardığı görülmüştür (Oğuzoğlu, 1999a: 42).

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise ipek ticareti ve ipekli işlemecilik, gerçekleşen bazı iç ve dış dinamiklerin etkisinde kalarak eski canlılığını ne yazık ki koruyamamıştır. Şehir içinde de bu durum ekonomik boyutuyla değerlendirildiğinde bir çöküş süreci yaşanmasına neden olmuştur (Ergenç, 1999: 17).

Şehirde üretimi gerçekleştirenler, ekonomik, maddi, idari ve sosyal donanımlara sahip ve güçlü bir esnaf teşkilatı statüsünde olan “Lonca Sistemi” ne üye olmuşlardır. Bu kuruluş, Osmanlı’nın ilk yılları olan 13 ve 14. yüzyıllarda etkisini sürdüren Ahilik Teşkilatı’nın bir devamı niteliğinde değerlendirilmektedir (Ergenç, 1979: 107).

Aynı üretimi gerçekleştirmekte olan esnaf, Türk Ahilik Teşkilatı’nın yapısal bölümlerinden olan Şeyh ve Yiğitbaşı’lar etrafında örgütlenmiştir. Hirfet olarak da isimlendirilmiş olan bu üretici ve satıcı grubu oluşturan esnaflar, hammaddenin elde edilmesi, üretiminin gerçekleştirilmesi, kalite kontrolü, satışının sağlanması ve merkezi devletle olan tüm etkileşimlerini son derece düzenli ve sistemli işleyen örgütsel yapıları sayesinde eksiksiz sürdürdükleri görülmektedir (Oğuzoğlu, 1999b, s. 15).

Bu yapı hem Türk esnaflarının ve seyyahlarının saygın konumunun sağlanmasında hem de Bursa Hanlar Bölgesi ve Çarşılarının sanayi ve ticari donanımlarıyla ekonomik bir merkez olarak gelişmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir (Oğuzoğlu, 1999a: 103,104 ve Bursa Ansiklopedisi, 2002:1345).

Bunun dışında ekonomik boyutta değerlendirilen bir diğer durum da 1838 İngiliz ve Türk Ticaret Anlaşması sayesinde Osmanlı Devletinin topraklarında, sanayileşen ve makineleşen batı ülkelerinin hammadde kaynağına ulaşmaları ve açık pazar statüsü elde etmelerine imkan tanımıştır. Dış ticaret hacminin büyümesine neden olan 1838 İngiliz ve Türk Ticaret Anlaşması, diğer batı ülkeleriyle de imzalanan diğer antlaşmaların ilki olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yerel üretim sistemiyle oldukça pahalıya mal olmakta olan bazı ürünler bu sanayi bölgesinin oluşması ve yeni oluşturulan vergilendirme sistemlerinin etkisiyle esnafların ve üreticilerin dış pazarlardaki rekabet imkanlarını bütünüyle kaybetmesine neden olmuştur. Buna karşılık, Avrupa ülkelerinin ucuza mal ettiği ipek ya da dokuma malları, iç pazarda rakipsiz kalmıştır (Akkılıç, 2002: 46).

18. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren İngiltere’ de başlayan, zamanla diğer ülkelere yayılan Sanayi Devriminin etkilerinin Osmanlı Devleti’nde görülmesi ile, 19. yüzyılın ortalarından günümüze bu etkinin yansımaları bölge içerisinde yeni gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır (Dostoğlu, 2004: 58). Bursa’nın Osmanlı Devleti ekonomisine

en büyük katkısı olan ipekçilik ve İpek böcekçiliği ve ipekli kumaş dokuma sanayisi ile büyüme gerçekleştirilmiş ve uzun bir süre devamlılığı sağlanmıştır.

1963 senesi itibariyle Bursa Hanlar Bölgesi ve Organize Sanayi Bölgesi'nde ülkenin ilk Sentetik İplik Fabrikası, 1968'de Polylen İplik Fabrikalarının faaliyete geçirilmesi ile üretim mekânizmalarının ve yöntemlerinin değişim göstermesi açısından farklılıklar yaşandığı gözlemlenmiştir (Tekeli, 1999: 25).

Bölgede 1965 senesinden sonra ise sanayinin yaygınlaşmaya başlaması ile beraber şehrin sosyal ve ekonomik işlevleri değişimlere uğramıştır. Sürekli ivme elde eden sanayileşme hareketleri, kendini şehrin fiziksel yapısında da değişikliklerle göstermiştir. Hanlar ipek tüccarlarının dükkanları ve satış birimleri olarak kullanılırken, geleneksel çarşı bölgesinin etrafında banka ve sigorta yapılarının inşası gündeme gelmeye başlamıştır.

İpek ve ipek işlemeciliği 14. yüzyılın başlarından 20. Yüzyıl sonlarına kadar dönem içerisinde devamlı Bursa Hanlar Bölgesi'nin ekonomik hareketliliğinin yaşanmasının başat sektörü olurken uzun bir müddet bu misyonunu da sürdürmeye devam etmiştir. Fakat bu süreklilik durumu sektör içerisindeki değişimler ve farklılaşmalar ile gelişen teknolojik şartlara uyumla sağlanmıştır. 15.yüzyıl içerisinde Bursa' da ham ipek üretimi çok da önemli bir şey değildi. Şehrin ekonomik hayatında ipeğin önemi İran' dan ihraç edilmeye başlayan ipeğe dayanan ticaret ile yine aynı şekilde İran ipeğinin işlemeciliğinin yaygınlaşması sonucunda önemli bir hale gelmeye başladı. 15.yüzyılın sonlarında ise Bursa şehrine her sene yaklaşık olarak 5-6 kervan gelmekte olup bunlardan en az 1200 yük yani 100-120 ton kadar ipek alınmaktaydı. Bunlardan yaklaşık 36 tonu yani 1000 kadarı da tezgahlarda dokunuyordu. 16. Yüzyıl içerisinde İran ile yapılan savaşlar esnasında İran ipeğinin gelişinin kesintiye uğraması Bursa şehrindeki koza faaliyetlerinin ve ipek, ipekçilik sektörünün de gerilemesine sebebiyet vermiştir (Dalsar, 1960:358-359).

Ancak bu dönemler içerisinde, bölgede kurulan pazarlarda satışı yapılmakta olan ürünlerin kalite ve standartlarında, ve ticari yaşam alanlarında meydana gelen

dejenerasyon tespit edilmiş ve bu farklılıklar detaylarıyla birlikte kayıtlara geçirilmiştir (Goodwin, 1995: 163).

Her şekilde, yeni ekonomik odaklı yapıların sürekliliği etkisi minimize olmuş bir ekonominin son dönemlerinden faydalanma girişimlerinden başka bir şey değildir. 15. yüzyılın son demlerinde ve 16. Yüzyılın ilk dönemleri ile birlikte, bilhassa da 1. Selim' in hükümdarlık yıllarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin doğu politikasında uygulanan kökten değişim ve değişiklikler, bu bölgelerle gerçekleştirilen ekonomik fonksiyonların ve canlılığın da tamamıyla durma noktasına gelmesine sebebiyet verdiğini göstermektedir.

17.yüzyıla gelindiği zaman ise ipek ve ipekli dokumacılık sektörü büyük bir oranla çöküntüye uğramıştır. Avrupa'nın gelişmekte olan ipekli dokuma sektörünün artan ham madde ihtiyaçları yabancı tüccarların yüksek fiyat ödemesine sebep vermiştir. Bu durumdan ötürü de Bursa'daki üreticiler yeterli miktarda ipek bulmakta sıkıntı yaşamışlardır. Ralph Davis 1621 ve 1721 seneleri arasında İngiliz vatandaşlarının Orta Doğu' dan elde etmiş oldukları ham ipek ithalatının yaklaşık olarak yüzde 275 oranında yükseldiğine dikkat çekmektedir.

Aynı zamanda 15 ve 16 yüzyıllar içerisinde ipek sektöründe kullanılmakta olan esirlerin emeklerine 17. yüzyılda herhangi bir karşılık bulunamamıştır. Ayrıca bu dönemde baş gösteren Celali isyanları da bu gerilemenin bir diğer sebeplerindedir. Öte taraftan ipek ve ipek dokumacılığı ticaretinde Bursa şehri merkez olma rolünü büyük oranda da İzmir'e kaptırmıştı.

Dolayısıyla 18.yüzyılda Doğu ülkelerinden gelen büyük kervanlar Bursa şehrinde görülmemeye başladı. Bursa artık bir ticari merkez değildi. Dokumacılık sektöründeki gerileme sadece ipek sektöründe değil, aynı zamanda da benzer sebeplerden dolayı pamuklu dokumada da gerilemelerin yaşanmasına neden olmuştur. Pamuklu dokuma sektöründeki çalışmalar 1760 ve 1790 seneleri arasında yüzde 60 oranında azalmıştır. Bursa şehrinin ekonomisinde bu dönem içerisinde gerçekleşmiş olan gerilemenin şehrin

Osmanlı Devleti yönetim sistemi içerisinde de statüsünü yitirmesine sebep olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

Dönemimizdeki hayat şartlarına ve kullanıcı ihtiyaçlarına bağlı bir şekilde Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin ekonomik ve yeni teknolojik gelişmeler neticesinde kullanıcılar ile ihtiyaçları dışındaki gereksinimlerini, daha kaliteli bir şekilde dizayn edilen ve planlanan fiziksel mekânlardan ve daha yüksek kaliteli, güvenilir olduğunu düşündükleri malzemeler vasıtasıyla günümüzde elde ettikleri görünmektedir. Tüketim kalıpları içerisinde gerçekleşen bu değişimler Bursa çarşısında geleneksel yaya ticari aksının şehirdeki mekânların kullanımını olumsuz bir biçimde etkilediği söylenebilir. Oysa ki bu yapıların etkileşimi, aralarında kurulmuş olan ekonomik bağlar, şehir merkezinin değişim göstermesinin de önemli etkenleri arasındadır. Günümüzde ticari olarak gelenek kültürünün farklı varyasyonlarını elektronik ve dijital kültür bağlamında çarşılarda görmek mümkündür. Kültürel belleğin donmuş kalıplardan çıkarak geleneğin ekonomik değere dönüşümü Cumalıkızık köyünde bir nevi uygulanmıştır. Bursa Hanları ve çarşılarında da özellikle yerel idarelerin atacağı somut adımlar ticari hayatın ve kültürel etkileşimlerin bu tarihi mekânlar çevresindeki gelişimlerine pozitif katkı sunacaktır.

Bu bölge içerisinde eskiden beri ekonomik anlamda hali vakti yerinde olan bazı hayırsever şehirli kimseler, cami, medrese, imarethane ve hastane gibi dini, kültürel, sosyal ve sağlık merkezlerini kapsayan yapıları inşa ettirilmiş ve bunların da döner sermaye içerisinde gelir getirebilmesi amacıyla vakıflara bağışlanmıştır (Cezar, 1985: 257). Bugün Bursa Belediyesinin de buna benzer kültürel hayatı canlandırıcı, yapıların görünümünü değiştiren ve ziyaretçilerin geleneksel kültürü yaşayabilmelerine olanak veren çalışmaları özellikle UNESCO'nun koruma alanına bölgenin dahil edilmesinden sonra arttığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmaların sürekliliği ve gözden geçirilerek devamlılığı çok önemlidir.

Kapalıçarşı ve hanların bir kültürel mekân olarak kullanım sebeplerinin öncelikli olarak ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve esnafın, çalışanların maddi durumlarıyla

---

¹⁷⁹ Bkz., <http://www.bursadakultur.org/donusum.htm>

ilgili gereksinimlerinin karşılanması anlamında şu anda misyon yürüttüğü ifade edilebilir. Hanlar Bölgesi alanı içerisinde bulunmakta olan Yıldırım Bedesteninin, bu işlevin gelişmesinde etkili olan yapılardan biri olduğu düşünülmektedir. Bedesten yapısının daha önceki yıllar içerisinde borsa ve banka faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine uygun tasarlanmış olması, günümüzde de bu yapıların etrafında bulunan işletmelerin ticari işlevlerine yön vermiş olabileceği düşünülmektedir.

Netice itibarıyla şehir içerisinde yer alan bu mekân ve yapı olguları her daim birbirlerinden etkilenmiş ve birbirini etkilemiş olup farklı kültürel etkileşimler meydana getirmişlerdir. Şehirleşme süreci içerisinde kentsel mekân, değişiklikler yaşaması sonucunda yeni olgular elde ederek görünümünü de yeniden elde edebilmektedirler. Bu değişimler sosyal, ekonomik ve siyasi yapılara, mekânsal ve fiziksel donanımlara ve mekânın kullanıcılarının hayat şekli ve ihtiyaçlarına göre değişim göstermektedir.

Bu boyutta, bireylerin ekonomik ve siyasal güçler ile kamusal kültüre şekil verebilmesi adına ellerinde büyük imkanların olduğu söylenebilir. Fakat kamusal mekân alanları demokratik bir algıdan meydana gelmektedir. Kamusal mekân olarak da değerlendirilen bu bölgeleri kimin işgal edeceği soruları ve bu şekilde şehrin imajını açıklamak, sonu çok net görünmeyen açık uçlu bir durumdur. Çeşitli kültürel toplulukların aynı kamusal mekâna erişimine onay verilince, ayrı görsel imajlar ve kültürel uygulamalar aynı kamusal mekânların içinde farklı kültürlerin yaşamasına kültürel etkileşimlerin de yansımalarının yaşanmasına ortam hazırlamaktadır (Zukin, 1995: 25).

Bu mekânlar içerisinde oluşturulan çarşı ve han yapılarının farklı mimari tasarımların ürünleri olması, her dönem içerisinde yaşayan toplumun kendine ait bir kültürü, yaşayış biçimini, iklim özelliklerini, bilgi donanımlarını ve teknolojik gelişimleri, ekonomik etkileşimler ve toplumsal baskı mekânizmalarına sahip olmalarını sağlamaktadır (Baştürk, 2000, s. 145). Aynı zamanda da bu tarz mekânlar bir şekilde şehir halkının ekonomik refah düzeyi ile ilgili bilgiler de verir. Fakat yine de toplumun refah düzeyini belirlemede tek etkili unsurun bu yapılar olamayacağını ifade etmek doğru olacaktır. Ancak ekonomik çevre kalitesi dediğimiz durumu ise hayatın maliyeti ve alım gücü gibi donanımlarıyla tanımlanabilir (Emür ve Onsekiz , 2007, s. 376).

Üretim işlevlerinden çok tüketim durumuna dayalı olan şehrin ekonomik donanımı, bilhassa hinterlandının gıda sektörüne dayalı olan bir üretiminin şehrin nüfusunu doyurmada yeterli olmayışı, şehri büyük oranda dış ticarete bağımlı bir duruma getirmekte olduğu sonucunu göstermektedir. Ticaret, gıda sektörü ve zorunlu gereksinim malzemelerinden meydana gelen mal akışına dayalıdır. Ticaret bölgesi her ne kadar sınırlı olsa da bu yapılar arasında konutların bulunduğu ve etkileşimlerin de ister istemez yaşanacağı düşünülmektedir (Akça, 2008, s. 5-7).

Ekonomik refahın ve büyüme ile değişimlerin gerçekleştirilebilmesi için yeni dönemde Ticaret ve Borsa Merkezi olarak Kapalıçarşı'da Emir hanın yaptırılmış olduğu ve bu merkezin 300 sene kadar doğu ile batı ticareti arasında geçiş merkezi görevini üstlendiği bilinmektedir. Sultan 2. Bayezid Bursa şehrinde diğer iki önemli ticaret ve geçiş merkezi görevini sağlayan han olarak Koza Han ve Pirinç Hanlarını inşa ettirdiği bilinir. Sultan 2. Bayezid Bursa şehrinin ekonomik ve belediye idari işleri ile Ticaret Odası işlerinin düzenli işlemesi adına bir de ferman çıkardığı ilgili kaynaklardan elde edilmektedir (Baykal, 1993: 33).

Osmanlı Dönemi padişahlarının inşa ettirmiş oldukları başta Koza han, Emir han, İpek Han gibi yapıların şehirdeki ticaret hayatını her zaman pozitif yönde etkilediği canlı kalmasını sağladığı, yıllar süresince de ticari ve kültürel devamlılığı sağladığı anlaşılmaktadır. Bursa'nın ulaşım imkanları da değerlendirildiğinde şehri tam anlamı ile bir ticaret şehrine dönüştürüldüğü ve bugünde özellikle otomotiv, tekstil, giyim ve meyve ticaretinin ana merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bursa şehri ülkemizin ekonomisinin de lokomotif şehirlerinden birisi olmuş, bilhassa da Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren gelişen ticari potansiyeli ile bugünkü ekonomik gücüne kavuşabilmiştir. Sanayi yatırımlarında da büyük paylar elde eden şehirde, bu yatırımlar bir tek bölge içerisinde yoğunlaştırılmamış bu yoğunluk il sınırları dahilinde paylaştırılmıştır (Ağın, 2014, s. 13).

Yeni ekonomik etkileşimlerin getirmiş olduğu yeni kurumların kendilerine mekân seçme kalıbının en belirgin örneklerini de yine Bursa şehrinde Osmanlı Bankası Şubesinin inşa edilmesi sürecinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bankanın ilk şubesininin

İpek Han'da faaliyete geçirildiği belirtilmektedir. Şube 20 sene sonra 2. Meşrutiyet dönemi içerisinde mekânını değiştirmiş bu defada Koza Hanın arka kısmında Belediye'nin yakınında kendisine yer bulmuştur (Erder L. , 1976, s. 237).

Osmanlı şehir şeklinin merkezi oluşumlarının Ulu Cami etrafında oluşturulduğu konusu her tarihçinin ve şehir araştırmacısının kabul ettiği gerçeklerden bir tanesidir. Bu açıdan ele alındığında şehrin en yoğun olan yerinin de merkezdeki caminin etrafında oluşacağı ortadadır. Günde beş vakit ve her hafta cuma günlerinde insanların camiye gelip gittiği düşünüldüğünde bu merkezin yoğun olmasının da normal olduğu düşünülmektedir. Hareketliliğin, dönemin insanların ibadete ve manevi ortamlara olan bağımlılıklarının üst seviyelerde olduğu fikrinden yola çıkılarak söz edilen cami ve camilerin etrafında yoğunlukların oluşması, esnaflık yapmak isteyen insanların iş yerlerini bu bölge çevresinde açmak istemelerinin de hareketliliğin yaşandığı bölgenin dinamizminden istifade etme kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yoğunluk ve hareketliliğin şehirlerdeki karşılığının tamamlayıcısı olan diğer yapı ise "bedestendir" ve bu yapının da camiye çok yakın bir noktada inşa edilme anlayışından hareket ederek oluşturulduğu söylenebilmektedir. Bedesten yapıları Bursa şehrinin ekonomik örgütlenmesinde merkezi bir yapılanma durumunu da üstlenmekte olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde günümüzde de Bursa Kapalıçarşı'sında Bedesten çarşısı ticari hareketliliğin en üst düzeyde yaşandığı bölgelerin başında gelerek işlevini devam ettirmektedir. İşte bu ikinci yapıyla bütünleşen ve şehrin ekonomik durumunu kontrol eden ve şehrin önemli bir diğer unsurunu da Kapan Han oluşturmaktadır. Bursa' da şehrin ticari çalışmalarının devamlılığının sağlanmasında Kapan Hanı çok önemli donanımlara sahiptir. Bu yapı içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerin bir kısmı "İhtisap Kanunnamesi" içeriğine de yansımıştır¹⁸⁰

Bursa şehrinde Sultan I.Murat'ın inşa ettirdiği bilinen Kapan Hanı, Bursa'nın Osmanlı şehri yapılanmasının en önemli üç olgusundan biri olarak kabul edilebilir. Kapan Hanı düşünmeden Osmanlı şehir ekonomisi ve örgütlenmesini, yoğunluğunu, aktifliğini, canlılığını, işleyiş biçimini yorumlayabilmek mümkün değildir.

¹⁸⁰ Bkz., http://bursadazamandergisi.com/wp-content/uploads/2013/11/BZ_04_WEB.pdf

Bursa şehrinin planı ve mimarisinin Balkan şehirlerinin oluşmasına da öncülük ettiği kabul edilen durumlardan birisidir. Üsküp' teki Kapan Hanı'nı ve Bedesten'i ile Saray Bosna'daki Bursa Bedestenini bu anlayışa uygun olarak ifade etmek mümkündür.

Sonuç itibariyle, eklentileri ile beraber çarşıların ekonomik potansiyellerinin artırılması için çaba gösterilmiştir. Şehir çarşısı içerisinde aynı meslek topluluklarında bulunan esnafların bir arada bulunduğu, değişik çarşı ve pazar alanları bulunmaktaydı. Bunlar içerisinde yalnızca satış işlemleri gerçekleştiren esnaf çarşılarının olduğu gibi, aynı zamanda da üretim yapan kesimler de bulunmaktaydı (Muşmal, 2006, s. 223-224).

Osmanlı şehir çarşıları içerisinde yer alan, dükkanlar, hanlar ve bedesten yapıları başta olmak üzere, üç temel ticaret yapısı bulunmaktaydı (Cezar, 1985: 19). Bahsi geçen grup içerisinde önemli bir yeri olan hanların çeşitli fonksiyonları da bulunmaktaydı. Bu fonksiyonların bazıları yalnızca ticaret amaçlı ya da günümüz otellerinin gösterdikleri işlevlere uygun olarak konaklama amaçlı, bazıları da konaklama ve ticaret kapsamlarıyla birlikte kullanılmaktaydı. Bilhassa ülkelerarası ve ülke içinde gerçekleştirilen ticaret işlevli hanlar, çarşı içerisinde de önemli bir konuma sahipti. Ticari kapsamı içerisinde hanların en önemli işlevlerine bakıldığında bu işlevlerin, alış verişin gerçekleştiği en önemli mekânlar olması, toplumlar arası iletişimlerin ve etkileşimlerin sağlandığı merkez olması, kervanlar aracılığı ile getirilen ürünlerin depolandığı ve ticareti gerçekleştirilen malların vergi denetiminin denetlendiği yerler olarak ön plana çıktığı söylenebilir (Faroqhi, 2000: 33). Bu dönemlerdeki han sayısı, ticari kapsamda o şehrin gelişmişlik göstergesinin işareti olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki çarşıların önemli ekonomik fonksiyonlarından biri de ulaşım işlevi olarak değerlendirilmesinden gelmektedir. Çarşıların ulaşım fonksiyonları üzerindeki etkisi iki şekilde ele alınmaktadır. İlk olarak, şehir içi yolların biçimlendirilmesindeki rolü, ikincisi ise şehirlerarası ya da uluslararası yük ve yolcu taşımacılığında gördüğü vazifedir. Osmanlı şehirlerinin güzergahları için belirlenen sistemde, surlardan itibaren şehir içi caddeler ya da sokaklar, ikamet alanları güzergahından geçerek çarşıya ulaşmaktadır. Dolayısıyla buralar önemli yolların birleşim alanı ve merkez noktasını da meydana getirmektedir.

Ekonomik fonksiyonlardan sonra Osmanlı Dönemi çarşı ve han yapılarının en önemli ekonomik grubunu ise sosyal işlevleri oluşturmaktadır. Çarşılar, temel olarak ekonomik işlemlerin gerçekleştirildiği bir alan olduğu gibi, aynı zamanda da şehirde yaşayan insanların ve şehre dışarıdan gelen ziyaretçilerin toplumsal ihtiyaçlarının karşılandığı, çeşitli sosyal ve kültürel etkileşimler gerçekleştirdikleri, ticaret hayatına pozitif katkı sundukları ve şehirle bütünleştikleri bir sistemi oluşturmaktadır. Çarşı alanlarında, hanlar, hamamlar, cami ve medrese, türbe gibi dinsel donanımları bünyesinde taşıyan yapılar ile beraber dinlenme, konaklama, bireysel hizmetler ve eğitim gibi pek çok sosyal fonksiyon alanları da bu yapıların içinde bulunmaktadır. Bu yapıların bir bölümü Osmanlı dönemi öncesinde inşa edilip o döneme kalmış iken, bir bölümü de Osmanlı döneminde bilhassa bir vakfın ya da külliye'nin bölümü halinde yapılarak kullanılmıştır (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 158).

Esas itibariyle ibadet mahallerinin ve kutsal nitelendirilmiş olan cami ya da türbelerin, çarşılar ile iç içe ya da yakın bir konumda olması, ekonomik ve dini mekânların karşılıklı etkileşiminin bir sonucudur.

Bir bakıma Hanlar Bölgesindeki bu karma kullanımlı meydanların varlığı, bireylerin aynı mekân içerisinde yaşamasına, uygulamalara uyum sağlamasına ve hareket etmesine imkan sunmaktadır. Bu kullanımın çeşitliliği, hem toplumsal hem de ekonomik organizasyonlara destek sağlar. Her fonksiyonu ile beraber karma kullanımlı bu alanların gelişimi, gece ve gündüzleri güvenli bir şekilde sosyal, kültürel ve ekonomik icraatların sürdürülmesi ile alakalı olarak çekici alanlar olarak ele alınmaktadır (Özdemir, 2017: 344).

Sjoberg' e göre bu alanlarda ekonomik fonksiyonların gerçekleştirilmesinde en büyük rol esnaf teşkilatları aracılığı ile gerçekleştirilirken bu toplumlar kendi içlerinde özel üyelik şartları bulunduran, üyelerinin çalışma şekilleri ve ilkeleri ile ürettikleri ürün ve hizmetlerin fiyatlarını belirleyen ve aynı zamanda da buldukları şehrin toplumsal yapısına da uyum sağlayan, dini işlevleri de bulunan, üyelerinin yardımıyla zor koşullar altında "SGK" sistemine benzer görev üstlenmiş kuruluşlardır (Sjoberg, 1955, s. 440).

Osmanlı dönemi Anadolu coğrafyasında yer alan şehirlerdeki çarşılar önemli işlevleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu fonksiyonlar, ekonomik ve toplumsal fonksiyonlar olmak üzere başlıca iki temel grupta ele alınmaktadır. Ekonomik işlevler, ticaret, sanayi ve imalat ve ulaşımdır. Ticari gelişmeler ise esnaf çarşılarında, han yapılarında ve bilhassa da bedestenler içerisinde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Yine bu alanlar içerisinde debbağ, boyahaneler, keçehaneler, saraçhaneler gibi imalat işlevi gören üretim alanları da çarşılardaki ticari alanların etrafında bulunmakta ve önemli sanayi işlevlerini karşılamaktadır.

Şehir içerisindeki pek çok önemli güzergahın da kavşak noktasını oluşturmaları, aynı zamanda kervanların yük ve yolcu indirip bindirdikleri merkezler olarak tanımlanmalarından ötürü çarşılar, taşımacılık organizasyonlarının da merkezi olarak değerlendirilmektedir. Bu özelliğinden dolayı günümüz otogarları ya da nakliyat garajlarının da donanımlarına sahiptir (Şahinalp ve Günel, 2012, s. 154).

Sonuç olarak dönemimizi de içine alan değerlendirmelerle birlikte ele alındığında Hanlar Bölgesi'nin günümüz canlılığını devam ettirebilmesinin en önemli koşullarından bir tanesi buradaki ticari hareketliliğin devam etmesi, farklı yapılardan, inanç sistemlerinden veya gruplarından buralara gelen insanları aynı amaç doğrultusunda bir araya getirerek kültürel etkileşim ortamlarının sağlanması ve esnafın da bu konularda bilgilendirici toplantılarla donanımlarının sürekli artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda organizasyonlarının önemini yitirmemesi ve korunmasının gerekliliği ve buraya gelen insanların her türlü memnuniyetin artırılması gerektiği şeklinde açıklanabilir. Günümüz alışveriş merkezlerindeki (AVM) otopark olanakları da üst gelirli ailelerin bu merkezlere yönelmesini sağlarken hanlar bölgesi ve çarşılarından da uzaklaşmasını neden olan etmenlerden bir tanesidir.¹⁸¹

1997 senesinde gerçekleştirilmiş revize işlemlerinin tasarımı ve uygulamaları kapsamında finanse edilmesi adına Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Tophane UNESCO Gençlik Derneği aracılığı ile ilgili bir proje yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın planlanan amacı 1994 senesinde üretilmeye geçirilen Koruma Amaçlı İmar Planının yürürlüğe

¹⁸¹ Bkz., <http://www.worldheritageturkey.com/media/dosyalar/BURSA%20YP-2013-TR.pdf>

konmasıyla olmuştur. Tasarı ve uygulamalar kapsamında toplumsal, kültürel ve ekonomik işlevlerin bir şekilde devamlılığının sağlanması ve kalkınma yaklaşımıyla bunların geliştirilmesi adına proje hazırlanmış ve uygulama çalışmaları başlatılmıştır. Bu doğrultuda esas hedef yalnızca geçmiş değerlerin ve fonksiyonların korunmasını sağlamak değil, aynı zamanda da geçmişten günümüze ulaşmış olan kültür varlıklarını ve değerlerini dikkatli ve sistemli bir şekilde planlama ve uygulama süreçlerinin tamamlanarak gelecek nesillere ulaştırılmasının sağlanmasıdır.¹⁸²

5.3. POLİTİK İŞLEV

Politika, siyaset, siyasal iktidarizm ve yerel kimlikler şehirlerin biçimlendirilmesinde çok büyük öneme sahiptir. 1990'lı yıllara gelindiğinde küreselleşme olgusu birtakım tartışma ve politik ortamlarda başat olma görevi olmayı sağlayan bir kavram haline gelerek, yalnızca akademik boyutta değil, aynı zamanda da ekonomiden siyasete, mekândan endüstriyel etkileşimlere kadar hemen hemen her disiplinin tartışmaya başladığı olgulardan bir tanesidir (Yıldız, 2011, s. 26).

Kültürel değerler, ekonomiler ve toplumsal yapılar bir anda ani bir şekilde ve değişik kademelerde diğer ülkeler ile birleşerek ve buradaki bir takım kavramları benimseyerek küreselleşmektedir. Bu durum politik ve ekonomik çalkantıların yaşanmaya başlamasında önemli rol oynamakta bunun etkileri de mekânlara yansımaktadır. Küreselleşen toplumlarda bireyse ya toplumsal kimlik arayışlarının merkezinde kalmakta ya da, ekolojik tehditler kapsamındaki değerlendirmelerin bünyesinde gerçekleşen ortamlarda bulunmaktadır.

1839 senesinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile gelişme gösteren; amaç olarak devletin ve toplumun sosyal yapısını modernleştirme çalışmalarını amaçlayan reformlar ve politik gücün merkezileşmesi neticesinde toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel alanlarda değişimler gerçekleşmiştir (Enlil, 1999: 286).

¹⁸²Bkz.,<http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2013/06/Bursa-Y%C3%B6netim-Plan%C4%B1.pdf>

İçinde yaşadığımız kültürel mekânlar ve tarihi zenginliklerimiz, projelendirme hataları, yanlış yatırım uygulamaları ve hızlı kalkınma çabaları doğrultusunda yapılan hatalar nedeniyle pek çok kez gerektiği gibi muhafaza edilememiştir. Korunması gerekli ve önemli olan kültür varlıklarımız arasında kabul edilen ve yüzyıllardır ticaretin merkez statüsünü koruyarak kültürümüzde önemli bir yeri olan Bursa Kapalıçarşısı ve Tarihi Hanlar Bölgesi özenli ve sistemli bir şekilde koruma uygulamalarını gerektiren mevzuata ve yönetim projelerine ihtiyacı olduğunun üzerinde ısrarla durulmaktadır (Benli, 2007, s. 1).

Bursa Kapalıçarşıları ve hanlar bölgesinde bedesten, çarşı ve pazar alanı, uzun çarşı gibi yapılar temel ekonomik organizasyonlarının gerçekleştirildiği alanlar olması ile birlikte aynı zamanda da önemli bir toplumsal alanı oluşturmaktadır. Bu sebepten bu alanların yüklendiği toplumsal ve politik işlevler Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısında önemli yeri olan cami, bedesten gibi mekânlarla karşılıklı inşa edilerek yerlerini almışlardır.

Çağımız itibariyle toplumlarımızın ekonomik ve teknolojik gelişimlere, bilimsel araştırmalara, sosyal, kültürel ve politik alanlar itibariyle yaşamış olduğu farklılaşmaların bir yansıması olarak ticari olguların ve alış veriş işlemlerinin gerçekleştirildiği mekânlarda çok yoğun bir şekilde değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bölgenin denetim işlevi gerçekleştirilmeden kullanımının yanı sıra yapısal, fiziksel, sosyal, siyasal ve kültürel farklılaşmalardan kaynaklanan pek çok olumsuz etkenin var olduğu görülmektedir (Kocabaş, 2006, s. 2).

17. yüzyıl başlarından 20. yüzyılın başına kadar devam eden esnaf topluluklarının tespit edilişi ve bu esnaf toplumlarının tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri değişim evreleri, kendilerinden daha önceki dönemler içerisindeki ahilik-lonca-vakıf ilişkileri ile beraber değerlendirilmeye alınması, han yapılarının, Osmanlı dönemindeki ekonomik ve politik yaşantıları içerisindeki görevlerini de açıklayabilir (Faroqhi, 2000: 54). Esnaf loncaları, belli bir meslek grubunu karşılıklı bir şekilde kontrol etme, denetleme ve yardım etmekte, hiyerarşik bir iş bölümüne dayalı olarak yapılmakta olan bu iş bilhassa aynı statüde değerlendirilen kesimlerin bir araya gelerek oluşturdukları kentsel üretim mekânizmaları olarak incelenebilmektedir. Bu örgütlenmelerle birlikte aynı zamanda

kişilere ve vakıflara atfedilen hanlar sadece hayır işleri işleme amaçlı değil, kurucularının birtakım politik çıkarları doğrultusunda da kullanıldığı görülmektedir

Marka ve ürünler insanların algılarında birtakım duygusal etkileşimlerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Satın alınan ürünlerin insan zihninde yer etmesini sağlamaktadır. (Lindstrom, 2014 s. 92). Dolayısıyla kültür ve geleneklerin, “sosyo kültürel, siyasal, politik, ekonomik etkileşimlerde alışılmış, rutinleşmiş, ayınleşmiş ilişki biçimi” şekli ile ifade eden Erdoğan, kişiler arası etkileşimlerin gerçekleştirilmesinde müşteri ile esnaf arasındaki iletişimden kaynaklanarak alışıl gelmiş, ayınleştirilmiş bu rutinlerin yerine getirilmesiyle gerçekleştirildiği ve bu yapının alış verişte egemen olan kültürü meydana getirdiğini belirtmiştir (Erdoğan, İ. ve Erdoğan, N., 2005, s. 76).

Ritüellerin tamamıyla akılcı olmayan bazı eylemlerden meydana geldiğini belirten Lindstrom bireylerin davranışlarıyla bu davranışların sonuçları arasında gözle görülebilir bir sebep sonuç ilişkisi olmamasına rağmen oluşturulan bu eylemlerin, artan değişikliğin yanında belirsizliğin de vermiş olduğu birtakım endişe hissine karşı bir muhafaza sağladığını ve sıradanlığa dönüşmüş tekrar edilen her bir eylemi içeren bu durumun hedefinin kontrolü elde tutma duygusuna karşı duyulan ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (Lindstrom, 2014, s. 93-96). Bu duruma bir açıklama getirilmek istenmesinin esas sebebi ise bir bölgede ekonomik faaliyetler ne kadar yoğunsa ve çalışanların eline ne kadar para geçiyorsa siyasi işlev o kadar güç kazanır ve politikası iyi yürütülen her konuda da ekonomi canlanır.

Osmanlı döneminde aktif olan esnaf loncalarının mekân ve zaman hususunda ilk kez nerede ya da ne zaman ortaya çıktıkları kesin bir şekilde bilinmemekle birlikte 16. yüzyıl başlarından itibaren bütün büyük kasaba ve şehirlerde görev aldıkları kaynaklarda belirtilmektedir.

Devletin belli başlı alanlarda fabrikalaşma çabalarına girişmesi bilhassa 18. yy’ da görülen bir durum olmak üzere, ilk zamanlarda mekânda elde edilen sermayenin ticari mekânın donanımında değişiklikler sağlanarak varlıklarının devam etmesi sağlanmış sonradan farklı kurum, kuruluş ve kişilere de kredi ödemelerinin yaygınlaşmasıyla birlikte merkez ve taşra teşkilatları içerisinde yeni mali kuruluş ve uygulamalar farklı

siyasal güçlerin meydana çıkışını sağlamıştır. Siyasi işlevlerin ekonomiye katılması ile birlikte kimi içsel kimi dışsal kökenli pek çok gelişme, esnafın durumunun şekillenmesinde büyük görevler üstlenmiştir.

Başarılı kamusal yapıların varlığı aynı zamanda etkin bir kamusal hayatın tamamlayıcısı olan toplumsal ve politik ortamlara dayanmaktadır. Dolayısıyla bu denge, siyasi işlevlerden etkilenen ekonomik sistemleri belli boyutlarıyla değiştirmektedir. Kamusal yapılar toplumun kişiler arasındaki iletişim kanallarıdır ve bu etkileşimler politik sistemler tarafından desteklenebilir ya da desteklenmeyebilir.

Scruton'a göre, özel ve kamusal yapılar arasındaki sınırı somut bir şekilde ele alan mimarlık, politik ve siyasal düzenin ana bileşenidir. Yapıların tanımladığı sivil toplum kuruluşları üzerinde kalıcı işaretler bırakır. Bir mekânın sınırlarının doğaya uyumluluğu neticesinde kamusal işlevleri gerçekleşir. Kamusal mekân bütün toplumun içerisine girebileceği ya da ayrılabilen bir tanımlamayı kapsamaktadır.

Son dönemlerde, kamusal yapıları gündeme getirmeye çalışmak gelenekselden ayrılarak özel sektöre yönlendirmeyi sağlamış ve aynı zamanda toplumsal alanlarda açık noktalar meydana getirmekte ve planlama uygulamalarının düzenleme sorumluluğunu da kaybetmektedir. Belediye kuruluşlarının içerisinde değişen ekonomik faaliyetler politik durumlarla mücadele etmek için yeni yöntemler aramışlardır. Neticede yapıların özelleştirilmesini tercih etmişlerdir. 1970-1980' li yılların özendirici bölgeleme mantığı, bu yenileşme çabaları için atılmıştır. (Devellioğlu, 1995: 66).

20. yüzyılda şehirlerde, özelleştirilmiş toplumsal yapılar, kentsel alana hakim olmuştur. Bu tarz yapıların vakıflıktan çıkarak özelleştirilmesine doğru yaşanan eğilimin önemli kaygılarından biri ticari ve politik bir meta olarak görülmesidir (Perinçek, 2003, s. 30).

Kültürel miras özelliği bulunan bu yapı ve mekânların muhafaza edilmesi ve kullanım politikalarının uygun bir biçimde oluşturulabilmesi; mekân ve yapıların tarihi, mimari ve şehir bazındaki donanımlarının belgelenmesini; mekân ve yapıların dönemsel süreçler içindeki değişimleri ile beraber güncel durumlarının takip edilmesi ve tanınabilirliği; hem tarihsel süreçteki, hem de dönem itibarıyla kullanım durumları ve

sebepleri, kullanıcıları ve kullanım gerekçelerinin değerlendirilerek bünyesinde taşıdığı anlam ve değerlerin ortaya konulmasını da gerektirmektedir (Çakır, Altınöz, ve Özüduru, 2019, s. 178).

Bölgeyi ziyaret edenlerin donanımları değerlendirildiğinde nitel ve nicelik kapsamının arttırılması amacına yönelik olarak geliştirilecek uygulamalar içerisinde; yerel yönetimler aracılığı ile bölge içerisinde bütüncül bir alan tasarımının sağlanması, tarihi olarak değerlendirilen bu yapıların ve hanların merkezi bir noktaya alındığı yaya aksının oluşturulması ve turizm şirketleri tarafından da etkin bir şekilde tanıtım ve reklam politikasının takip edilmesi gerektiğidir. Üst gelirli toplumlar ve bilhassa da yabancı turistlerin bölgeye yönlendirilmesinin birtakım görevlerin yerine getirilmesinin ve bu görevler kapsamında da bazı durumların da geliştirilmesinin, bölge adına ve hanların kalkınmasına yönelik önemli bir aşama olacağı düşünülmektedir.

Bursa'nın Kültür Haritası değerlendirildiğinde Bursa şehir sınırları kapsamında, kültürel değer taşıyan ve tarihi sit alanlarını öne çıkaran bir çevre düzeni çalışmasının yapılması ve uygulanması gerektiği anlaşıldığı gibi bunun kapsamının oluşturulmasında siyasi izler taşıyan bir kültür parkurları haritasının oluşturulduğu görülmektedir. Bu tarz bir uygulamanın önemi şehir bazında kültür varlıkları envanterinin çıkarılması için altlık olma özelliği taşıması ve bu şekilde de koruma politikalarında uygulama programlarının meydana getirilmesi adına da referans vermesidir. Kültür Haritasındaki her bir simgenin birer uygulamaya dönüşebilme potansiyeline sahip olması, bütüncül bir koruma politikası oluşturması için biraz zorlayıcı olmaktadır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1992: 25).

Bu süreç içerisinde yapısalci analizin etkileşimleri sıkı bir görünüm kazanmış, aynı zamanda somut yenileşme sorunsalı da “politik planlama” kavramı ile ilgili ayrı bir merak alanını ortaya çıkarmıştır (Dayanıklı ve Günlü, 2020, s. 295). Bu kavramın içeriği yeni ve eski unsurları siyasal güç ile elinde tutmayı başarmaktan geçmektedir.

Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan bu yapıların büyük bir çoğunluğu, dönemimize kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu zaman diliminde yangın, deprem gibi afetlerin yanı sıra 1. ve 2. Dünya savaşlarında da pek çok mimari yapı zarar görmüş veya yıkılmıştır. Aynı

zamanda pek çok değişik dönem içerisinde siyasi sebeplerden dolayı planlı ve programlı bir biçimde Osmanlı yapıları ve eserleri tahribe uğramış veya uğratılmıştır.¹⁸³

Nitekim bu yapıların inşaları ile beraber bu tarz yaklaşımlar geçmişten günümüze şehrin fiziksel temsilleri olmayı amaçlamaktaydılar. Bu yapılar kentsel yer ve zamanı yeni sosyal ve siyasi kavramların getirileri ile şekillendirmekteydiler. Tanzimat Dönemi'nde girişilmiş olan birtakım reform çalışmalarıyla beraber, Osmanlı Devleti'nin siyasal, sosyal ve ekonomik kapsamda yapılarını batılıların seviyesinde düzenlemeyi amaçladıkları bir sürece girerek yönetim anlayışında ve politikalarında birtakım revizelerin uygulanması yoluna gidilmiştir. Bu sebeple bu bölgede 19. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlandığı görülen hükümet konağı gibi yapıların, bu yeni düzenin gerektirdiği şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu yeni yapılar arasında, devletin siyasi otoritesini ülkenin her bir tarafında göstermeyi hedeflemekte olan hükümet konakları, önemli bir konuma sahip olmuşlardır.

Ayrıca bu yapıların içlerine bir de devletin yürüttüğü ve üretim mekânizmaları üzerinden kurmaya çalıştığı kontroller ve denetlemeler ile beraber ayrıca takip ettiği iktisadi politika prensiplerinin neticesinde sonuç almayı hedeflediği sosyo-ekonomik yapıya mahsus reaya kesimi ile ilgili olarak bazı özel temel donanımları da bünyesinde taşımaya gayret etmişlerdir. Örneğin; faaliyet merkezli üretim unsurlarının değerlendirilmesi ve bunların zümre-içi paylaşımının ancak adaletçi bir yapı ile mümkün olacağı ve bu tip bir düzenlemenin de siyasi çevrenin katkısıyla elde edilmesinin sağlanabileceği bilinmektedir.¹⁸⁴

Çünkü bu tarz mekânlar genel olarak, siyasal iktidarın sosyal yapıya, sosyal yapının da politik iktidara mesajını gönderdiği ve kendi aralarında bir iletişim sahasının oluşturulduğu politik bir yapıya sahiptir (Şeker ve Akman, 2016, s. 507). Fakat günümüzde şehir meydanlarının politik işlevlerinin geri plana itilmiş olduğu görülmektedir. Şehir meydanları, alış veriş mekânlarının arasında kalan ve bu şekilde de siyasal işlevlerinden soyutlanmış mekânlar haline gelmektedir.

¹⁸³ Bkz., https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/bursadazaman_4.pdf.

¹⁸⁴ Bkz., <https://core.ac.uk/download/pdf/50614077.pdf>.

Sanayi İnkılabı sonrası yaşanan teknolojik gelişimlerin hızlı bir şekilde şehir yaşamına girmesi, modernite ile beraber planlı ve birleşik bir şehir tasarımının savunulması, post modernizm yaklaşımlarını kabul etmeyen düşünce tarzları, demokrasi araçlarının fazlaşması ile beraber siyasal katılım kategorisinin artmasını sağlamıştır. Küreselleşme süreci ile beraber ise yönetsel ve sosyal yapının düşünce yapısına yeni yaklaşımların getirilmek istenmesi, şehir alanlarının temel bölgelerinin biçimsel ve işlevsel donanımlarındaki değişikliklerin sebeplerini oluşturduğu belirtilmektedir.

Bu durum her dönemde ne kadar değişirse değişsin genel olarak bu bölgeler, nemli yapıların çevresinde ya da yakınında çoğunluklu olarak taşıt trafiğine de kısmi şekilde açık tutulan, her kesimin oturup dinlenmesine uygun duruma getirilmiş, isteyenlerin, gerektiği zamanlarda siyasal toplantılarını da gerçekleştirebilecekleri genişçe düzlük alan olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1996: 82).

Osmanlı şehirleri içerisindeki cami önlerinde dükkanları olanların merkezde ifadesi ile tanımlanması, meydanların daha çok toplumsallaşma ve gündelik hayatın geçirildiği alan şeklinde tasarlanmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsallaşma ve kamusal alanları meydana getiren mekânların her zaman demokrasinin gelişmesine olanak sunması da mümkün olmamaktadır. Bu durum Osmanlı şehirlerinde bilhassa da Bursa’da ve Avrupa şehirlerinde meydan olarak kabul görmüş olan alanlardaki yapılardan da anlaşılabilir. Nitekim Avrupa şehirlerindeki meydanlarda abidevi anıtlar daha çok demokratik ya da siyasal simgeler bulundururken; Osmanlı dönemine ait şehirlerinde bulunan anıtlar daha çok sosyal yapı içerisindeki örneğin çeşme gibi temel ihtiyaçlara yönelik dizayn edilerek kullanıma sunulmuştur.

Avrupa şehirlerinde olduğu gibi şehir merkezlerinin demokrasi kapsamındaki işlevsellik alanları olarak kullanımı Türkiye’de oldukça yeni bir olgudur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun hemen ardından ilk olarak başkent Ankara olmak üzere diğer şehirlerde de tarihsel değeri taşıyan bölgelerde ve çarşılarında yönetsel gelişmelere ek olarak birtakım değişimler meydana gelmiştir. Cansever, bu süreç içerisinde yapılmış olan merkez noktaların şehir hayatının dışına ittirildiğini, vilayet ve belediye yapılarının inşa edilerek şehrin dört bir kısmında yeni yerler haline getirildiğini savunmaktadır (Cansever, 2016: 112).

Bu yeni olgularla birlikte siyasal işlevi artan ve giderek güç kazanan Hanlar bölgesi ve çarşılar ile birlikte şehirde meydana gelen sınıfsal farklılaşmalar bu alanlarda çatışma ortamlarını yaratmaya başlamış, bu sebeple de bu tür mekânlar uzlaşma işlevinden giderek uzaklaşmıştır.

Kapitalizm öncesinde toplumlar içerisinde şehir alanları her şeyden önce siyasal iktidarın kontrol merkezleridir. Güç simgesi olarak değerlendirilmektedir. Ancak şehir alanlarının giderek ticaret işlevlerinin gerektirdiği rolleri üstlenmesi ile beraber bu tür mekânlar siyasal ve ideolojik işlevlerin ötesinde ekonomik kapsamda da önemli bir hale gelmiştir. Dolayısıyla bölgenin geçirdiği dönüşüm ve değişim sürecinde esas kırılma noktası kapitalist şehirlerin ortaya çıkması ile somutlaşmıştır.

Bu sebeplerden ötürü şehirlerin ekonomik bir alan olarak algılanması ve tanımlanması özellikle orta çağ şehirlerinin özellikleri ile gelişim kazanmış, kapitalizm sonrası en üst düzeye ulaşmıştır.

Bunun dışında ulaşılmış olan bilgilerden biri de hanlar bölgesinde yer alan kimi hanların seyyahlar tarafından politik bir işlev olarak yani bir konsolosluk binası amacıyla kullanıldığını göstermektedir (Faroqhi, 2000: 34).

5.4. SOSYO- PSİKOLOJİK İŞLEV

Bireylerin duygusal anlamda algıladıkları, değerlendirerek benimsedikleri, hayatlarının bütün kısımlarını çevreleyen ve düzeni yaratan şehirsal mekânlar insanlar için oluşturulmaktadır. Temelinde insan iç güdüsü ve hayatımızın en erken aşamasında edindiğimiz tecrübelerin çıkış noktalarının temeli cansız nesnelere olan etkileşimlerde saklı olduğu fikri yatmaktadır (Susmuş, 1999: 29).

Bu aşamada kentin mimari ve diğer alanlarla ilgili analiz ve değerlendirmelerine giriş yapmadan önce, şehrin ve şehirdekilerin bazı sosyal nitelik ve donanımlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Şehrin fiziki yüzünü açıklayabilmek ve detaylandırmak, Türk ailelerinin ve onların yakın çevresi, fonksiyonel olarak kullanılan "entite" ifadesi ile, şehrin sosyal yapısını ortaya çıkarmakta olduğu gözlenmektedir (Kuban, 2000: 14).

Öyle ki, tarihsel süreç içerisinde değişmekte olan psiko sosyal yapı, oluşan mekân kurgularında da değişim sürecinin yaşanmasını sağlamaktadır. Mekânsal örgütlenme kapsamında ele alınan bireylerin tutum ve davranışları ile mekânda olan etkileşimler önem kazanmaktadır (Dede, 2010). Yani mekân kavramı, boşluğun çok boyutlu olarak algılanması sonrasında meydana gelen, kullanıcılara pek çok farklı zaman dilimlerinde çeşitli duygular yaşamalarına imkan sağlayan ortamları ifade etmektedir. Belirlenen ihtiyaçlar dahilinde biçimlenen ve bu biçimlenme sonrasında ortaya çıkan psikolojik tepkiler ile yeni ihtiyaçları gündeme getiren ve sürekli bir döngü içinde gelişmekte olan boşluklar mekân kavramı olgusunu tanımlamaktadır (Dede, 2010, s. 9).

Değişen döngüyü tamamlamaya çalışan Hanlar bölgesi Büyük Selçuklu gelenek ve göreneklerini devam ettiren ve bölgede sosyal toplulukların oluşmasını sağlayan avlu planlı yapılardır (Benli, 2007, s. 11).

Mekânların niteliği içinde yaşanan zamanla ilişkili olarak ilk zihinlerde canlanması gereken anları hatırlatmaktadır. Şehrin inşa edildiği zamanı ve insanların bu kurgu içinde kent yaşamında ortaya çıkardıkları eserleri yansıtmaktadır. Kentsel mekânın meydana gelmesindeki amaç, sosyal bir varlık sıfatıyla ele alınan bireylere yaşam alanı ve konforu sunmaktır. Bireylerin iletişim, etkileşim ve etkinliklerine ortam oluşturması kapsamında değerlendirilen kentsel mekânlar, bu hususta çeşitli işlevlerin gerçekleşmesine vesile olan en önemli araç olarak görülür (Baştürk, 2000, s.58).

Bu tarz mekânların oluşturulduğu bölgeler, sosyal açıdan da güçlü ve donanımlı bir iletişim aracını meydana getirir. Bir iletişimin aracı olarak görülen sokaklar, yollar, caddeler, meydanlar kısacası dış mekânlar, yaşadığımız şehirlerin fiziksel boyutları kapsamı dışında imgesel boyutunu da oluşturur. Aynı zamanda bu iletişim araçları bireylerin ruhsal ve zihinsel gelişimlerine de katkı sağlar (Susmuş, 1999: 92).

Bu mekânların sosyolojik ve psikolojik kapsamdan değerlendirilen etkileri bireylerin algısıyla bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeplerden dolayı birey hareketleri, kullanım yoğunluğu, fiziki ortam unsurları kapsamından bütün olarak ele alınan kapsamlı bir değerlendirmeyi gerekmektedir. Birey ve çevresi arasındaki etkileşimleri anlamada, bütün kavramsal olguların birbiri ile ilişkileri sonuca etki etmektedir.

Değerlendirmelere göre mekânlar, insanların, stres atıp kendilerini rahatlamış olarak hissettikleri, keyiflerine göre gezebildikleri, alış veriş faaliyetlerini gerçekleştirdikleri, eğlence hayatına dair gereksinimlerini karşıladıkları sosyal ve kültürel etkileşime girerek dış dünya ile ilişkilerini geliştirdikleri yerler olarak görülmektedir. Kimilerine göre de bu mekânlar önemsiz görülmekle birlikte yalnızca merak duygusunu oluşturan ve çoğu zaman geçmiş yaşantıların kültür izlerini yansıtan, boş zamanların geçirilebildiği, bazen insanların aynı nesnelere görmekten ve yaşamaktan sıkıldığı, psikolojik olgulara göre öneminin değişebildiği ya da hepsinden birer enstantaneyi içinde bulunduran sosyal ve kültürel olguları yansıtmaktadır (Verdil, 2006, s. 79-80).

Kısacası bu tarz bölgelerden söz ederken kentsel mekânlar bireylerin hayatında bireysel ve psikolojik evrelerin geçtiği, algısal ve tecrübeler dayanan süreçlerin bilince, kişiliğe ve hatıralara dönüştüğü kesimler şeklinde tanımlamak doğru olacaktır (Eşkinat ve Gerek 1992, s. 38).

Genel bir söylem ile birlikte içerisinde bulunulan şartlar altında fiziksel açıdan en az seviyede enerji harcanarak en üst seviyede memnuniyet duyulması şeklinde tanımlanan konfor olgusu, bireylerin yaşamlarına hem fiziki hem psikolojik açıdan sağlıklı bir şekilde devam etmelerini sağlamada önemli bir görevi üstlenmektedir. Bireyler, konforlu ve rahat bir mekân içerisinde yaşayamadıkları zaman pek çok farklı hoşnutsuzluk ve rahatsızlık duyguları ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (Güler ve Ülkü, 2007).

Konfor olgusu göreceli bir terim olup, aynı konfora sahip bireylerin farklı memnuniyet beklentilerini göstermektedir. Gerçekte de herkesin aynı seviyede memnuniyetinin sağlanacağı ortamların oluşmasını sağlamak mümkün olmayacağından standart konfor durumunun çoğunluk için geçerli olabilecek ve kabul edilen ortamı oluşturması beklenmektedir. Bu konfor koşulları devam eden yaşam diliminde mekân içerisinde ısı, görsel ve işitsel koşullar olarak yer almakta ve içinde bulunulan mekânda bu memnuniyetin sağlanacağı koşulların da optimal seviyede gerçekleştirilmesine önem verilmelidir (Ağın, 2014, s. 20).

Dolayısıyla, bu bölgelerin, tüm bireyler adına ortak refah standartlarını etkilemesi pek çok birey tarafından paylaşılabilir ve yararlanılabilir yerler olmasını ve genel gözlemine açık olmasını ailelerin, dostların ve diğer insanların huzur içinde ziyaret edebilmesini sağlayan imkanlarının bulunması mutlaka gerekmektedir.

Bu koşullarda yer alan psiko sosyal durumun etkileri örneklendirilirse; işitsel konfor ve duyuşsal durumla ilgili bir terim olup konuyla ilgili gürültü kavramı da istenmeyen ve bireyleri rahatsız eden sesler şeklinde değerlendirilmektedir. Gürültü ve gürültülü ortamlar insanlarda psiko sosyal ve fizyolojik açılardan ele alınabilecek konforsuzluk durumlarını yaratmaktadır. İnsanların büyük bir bölümünün 65 dB ve üzerindeki seslerden rahatsızlık duydukları belirlenmiştir. Gürültülü ortamlarda inşa edilmiş mekânlarda gerekli olan ses kontrollerinin ve yalıtımlarının yapılmadığı mekânlarda bireylerde korku, stres, endişe, gerilim, memnuniyetsizlik gibi tepkileri meydana getirdiği görülmektedir (Güler ve Ülkü, 2007, s. 104).

Bireylerin güvenlik gereksinimlerinin giderilmesine yardımcı olacak hususlardan biri de mekânın “mahremiyetinin oluşturulabilmesi ile ilgilidir. Mahremiyet, bireyler arası iletişim sürecini ve etkileşimi oluşturan bir sınır ve kontrol sürecinden oluşmaktadır. Mahremiyetin gerçekleştirilebilmesi için mekâna dışarıdan gelen ve mekândan çıkabilecek bilgi aktarımının kontrol edilmesini gerektiren bir sürecin yaşanması gerekmektedir. Nitekim insanlar farklı seviyelerde mahremiyet ihtiyacı duyarlar (Ağın, 2014, s. 35).

Diğer bir sosyal ve psikolojik algı ise bireylerin, “yol bulma” terimi ile ilgilidir. Kullanıcının bahsi geçen alanlar içerisinde kendi alanlarını bilmesi, tanımlaması durumunu açıklamaktadır. Bireylerin mekânlarda içerisinde güven duygusunu hissetmeleri; bölgenin konum olarak nerede bulunduğundan tam olarak haberdar olmaları, mekân içerisinde iletişime geçebilecekleri kişileri önceden tanımaları ve zihinlerinde yer alan mekân ile ilgili olarak bütünsel bir izlenime sahip olmaları buldukları ortamlarda kendilerini rahat ve güven içinde hissetmelerini sağlayacaktır.

Çevredeki görsel bulguların, bireylerin zihninde yer alan bilişsel yapı ve izlenimlerle birlikte değerlendirilerek bireyler tarafından tanımlanması yönlenme şekliyle ifade

edilebileceğinden yönlenme bireylerin mekânsal tecrübeleri ile bir üst seviyeye yükselmelerini sağlamaktadır. Yönlenme duygusu bireylerin tecrübeleri kapsamında gelişmektedir. Bilindik mekânlara aşına durumda olanlar ve daha önceden burayı ziyaret ederek zaman geçirenler bu yerlere yönlenme iç güdüsünü hissetme adına, benzer mekânların içerisinde hiç bulunmamış bireylere göre çok daha kolay adapte olabileceklerdir. Yönlenme bir diğer kapsamda mekânın birey bazında meydana getirdiği görsel bilişin ve izlenimlerin kişi zihninde saklanılmış olan başarılı bir birleşimi şeklinde ifade edilmektedir. Dönemin düzeni içerisinde, metropol şehirlerde bilhassa karşılaşılan tehlikeler değerlendirildiğinde, yönlenme gereksinimlerinin ne derece gerekli olduğu da görülmektedir (Atabek, 2002, s. 232).

Bir bölgenin peyzaj planlamasından bir dükkanın içerisindeki malzemelerin dizilişine, mekânların mobilya dizaynlarına kadar, farklı hedefler adı altında bireylerin ya da toplulukların arzularını, gereksinimlerini ve değerlerini yansıtan dönem fark etmeksizin çeşitli ilke ve prensiplere göre tasarlanan mekânlar, bir mekân organizasyonu şeklinde, toplumsal ve fiziksel mekân arasındaki benzeşimi ya da bunun eksikliğini ortaya çıkartmaktadır. Mekân organizasyonu, şehir mekânları içerisinde bireyler arası, insanlarla nesnelere, nesnelere arasındaki mesafelerin ve etkileşimlerin oluşma yöntemidir ve bunları benimseme, anlama, analiz etme, değerlendirme ve bu mekânların diğer mekânlarla ve olgularla mukayese edilmesi esas noktasını oluşturmaktadır (Akça, 2008, s. 21).

Türk ve İslam izi taşıyan bu bölgedeki mekânların sosyal yaşantı bağlamında, bireysel ve toplumsal hedeflere yönelik olarak avlu, sokak ve avlu-meydan biçiminde tasarlanmıştır. Buradaki şehir hayatının izleri her yönüyle bütün dinamiklerle içli dışlıdır. Bu konuda özellikle dini faktörler her zaman şehrin merkezinde meydana getirilen, etrafı ticari bir kompleks ile sarılmış olan büyük cami tarafından da desteklenmektedir. Cami sadece ibadet edilen yer değil, aynı zamanda da şehirlerin güncel haberlerinin cemaat tarafından konuşulup değerlendirildiği bir buluşma mekânıdır, yani bir tür forumdur. İslam kültüründe toplantı mekânı şeklinde değerlendirilen caminin revaklar ile çevrelenmiş avlusu önemli bir simge olarak ön plana çıkmaktadır.

Aynı zamanda bu bölge içerisinde kişiler arasında kurulan iletişim ve kültürel etkileşimlerin hızını arttırarak birlik ve beraberlik duygusunun pekişmesine destek olan ve toplumsal ilişkileri olumlu istikamette ilerlemesini sağlayan mekânları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu alanın içerisinde yer alan kişilerin kendilerini daha mutlu hissedeceği kabul edilmiştir. Hayat şartlarının, gelenek ve göreneklerin ve tasarım stratejilerinin hızlı bir biçimde değişim gösterdiği dünyada tarihi mekânlar, geçmiş dönemlerde bu alanlar içerisinde nasıl bir mekân kurgusu yapıldığını ve kültürel hayatın, kurulan iletişimlerin nasıl sağlandığını aktaran açık hava müzeleri gibidir (Ahunbay, 1996: 36).

Bir diğer açıdan, şehir içerisindeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri, ancak mahallenin oluşturduğu sınırlar kapsamında, bireye ulaşan bir özellik taşımaktadır. Hatta bu özellikler son dönemler içerisinde, mahallede yaşam süren topluluklar arasında, maddi yardımlaşmanın sağlandığı ve organize edildiği örgütlenme olarak da ön plana çıkmaktadır. 19. Yüzyılın ikinci dönemine gelene kadar “imamlar” mahallelerin hem dinsel öncüleri hem sekülerlik adına lider kimseler olarak görülmüştür. İmamların işlevleri yalnızca dini boyutlarda yaşanmamış, toplumsal açıdan sahip oldukları donanımlarını pek çok alanda bireylerin danışmanlık sağlayarak da ortaya koymuşlardır.

20. yüzyılda Hanlar Bölgesinde meydana gelen işlevsel değişiklikler, fonksiyonalist şehircilik ve zoning anlayışı ile beraber merkez mekânlarının da farklı şekil ve işlevlere yanıt veren alanlar şeklinde ele alınıp düzenlenmesine yol açmıştır (Çınar, 1996). Bu sayede, pazar mekânları, oyun sahaları, toplantı alanları, trafik sahaları, dinsel meydanlar, ticari mekânlar gibi pek çok çeşitli işlevlerin sağlandığı açık ve müşterek kullanım alanları ya da kentsel mekânlar oluşturulmuştur (Baştürk, 2000, s. 72).

Burada amaçlanan, sosyal, psikolojik ve kültürel birleşmelerin gerçekleştirilmesinde önemli görevleri bu alanların kaybettikleri değer yargılarını tekrardan kazandırmakla birlikte bölgenin kullanıcı yoğunluğunu da arttırmaktır.

Bölgenin çarşı içerisindeki hamamlarında gerçekleştirilen damat etkinlikleri, asker eğlenceleri ve gelin hamamları gibi örf ve adetler toplumsal hayatın vazgeçilmez bir

unsurunu oluşturmakla birlikte yörenin somut olmayan kültürel miras değerleri kapsamından bakıldığında da önemli bir potansiyeli bünyesine almış olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum turist bazında da bölgede bir yoğunluğun ve hareketliliğin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır (Yenice, 2019, s. 117). Bu bakımdan Hanlar Bölgesi şehrin odak noktasında olup ticari, sosyal ve kültürel etkileşimlerin ve hareketliliklerin getirilerinin en yoğun biçimde gerçekleştirildiği mekânlar olarak yerli ve yabancı turistlerin ilk uğrak noktasıdır.¹⁸⁵

18.yy'ın son dönemleri itibariyle toplumsal gelişmelerin ve değişimlerin hızına uyum sağlama olarak iş yerleri ticari hayatın tüm dinamiklerini bu alanlarda sağladığı görülmektedir. Bu sayede bölge içerisinde köklü izlere sahip olan han mimarisi 19.yy sonları ve 20.yy başlarında artık eski önemini kaybetmiştir. Oysaki 17. yüzyıl boyunca Bursa şehrinde inşa edilen han, bedesten, medrese, çarşı vb. yapıların daha çok dinsel ve sosyal işlevli yapılar olduğu görülmektedir (Abacı, 2007, s.98).

Buna rağmen, sosyal işlevleri sağlamasında devletin ve toplumun modernleştirilmesini amaçlayan uygulamaların hayata geçirilmesi ile 19. yüzyılda psiko sosyal, ekonomik, siyasal, politik ve kültürel değişimler meydana gelmiştir. Ekonomik kapsamda Avrupa ülkeleriyle gerçekleştirilmiş olan anlaşmalar neticesinde Osmanlı toprakları, bu ülkeler için tam bir hammadde kaynağı ve açık bir pazar konumunda değerlendirilmeye başlanmıştır. Bursa şehri artık bir ticaret şehri olarak değil, dış dünyanın gereksinimlerine göre hammadde ihtiyacının sağlandığı şehir haline gelmiştir (Bağbancı, 2007, s. 36).

Sosyo demografik unsurlar arasında “bir mekânda hayat sürme zamanının”, kişilerin o mekânlara olan bağlılıklarını önemli oranda etkilediği görülmüştür (Kasarda ve Janowitz, 1974). Bir mekânda uzun müddet yaşamış olan bireyler, o mekânla ilgili çok daha fazla aidiyet duygusu hissetmektedirler. Dolayısıyla mekâna bağlılık olgusuyla buralarda hayatın içinde olma ve yaşamın süresi benzer bir şekilde etkileşim oluşturmakta iken; diğer bir sosyo- demografik faktör ise yaş unsurudur (Göregenli, Karakuş, Kösten, ve Umuroğlu, 2014, s. 75).

¹⁸⁵ Bkz., <http://www.worldheritageturkey.com/media/dosyalar/BURSA%20YP-2013-TR.pdf>

Bu gelişmeler kapsamında Hanlar Bölgesinde değerlendirilmeye alınan sosyal yapı ile ilgili düzenlemeler konusunda revize işlemleri gerçekleştirilerek tarihi ve kültürel dokunun muhafaza edilmesinin sağlanması bakımından:

- Şehir içi yoğunluğun karşılanması, gelir düzeyi yükselen hanelerin tarihi şehir dokusunda konumlandırılmalarının özendirilmesine yardımcı olacak politikalar geliştirilmesi;
- Kiracı ve yapı sahibi tarafların ilişkisinin yapıların bakımı ve onarımına da yansiyarak iletişimlerinin belirlenmesi;
- Sosyal yapıların geleneksel alış veriş faaliyetlerine önderlik edecek ve var olan bakırcılık, bıçakçılık, ipekçilik, semercilik, yorgancılık gibi geleneksel el sanatlarını geliştirici bir biçimde tekrardan hayat bulmasının sağlanması ve çağdaş sanatçıların da bu doku perspektifinde çalışmalarını gerçekleştirebilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Tasarlanan plan ve projelerde alınan kararların gerektirdiği mekânsal ve sosyal değişimlerinin de etkisi ile “Hanlar Bölgesi” nin ticari hayatını ve sahip olduğu donanımlarının tamamını her ne kadar yitirmemiş olsa da, bölgenin eski değerlerini ve merkez olma özelliğini büyük oranda kaybettiği ortaya çıkmaktadır (Çakır, Altınöz, ve Özüduru, 2019, s. 179).

Nitekim geçmişten bu yana Hanlar Bölgesi içinde barındırdığı kültürel ve sosyal çeşitliliği ve fiziki mekâna da yansımış olan çok renkli kültürünü ve kendine has doğal zenginlikleri ile ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Turgut ve Özden, 2005, s. 49). Bu açıdan değerlendirildiğinde bölgenin fiziksel dokusunda da meydana gelen çeşitliliğe baktığımızda, sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik unsurlar ve sosyal çeşitlilik, dini çeşitlilik, bireyler arası ekonomik gelir düzeyindeki değişiklikler, göçle gelen kesim, azınlıklar, bekarlar, ötekiler gibi pek çok sosyal ve ekonomik alt grubunda bünyesinde taşıdığı çok farklı bir boyuta sahiptir.

Cullen, bireyin kentsel mekân ile alakalı olan tecrübelerini, cadde, yol ve sokaktaki kişinin perspektifinden faydalanarak 1962 senesinde ele almıştır. Cullen, şehir içerisinde inşa edilen tek bir binanın sadece mimari açıdan bir ürün olduğunu, bir düzine yapının bir araya getirilmesi sonucunda meydana gelen ürün mimarlığının ise başka bir sanat olduğunu ifade etmiştir (Cullen, 1995).

Bireyin şehir içerisinde algılamış olduğu mekânların işlevleri, donanımları ve şekilleri açısından hepsinin değişkenlik gösterdiği, bu yapıların canlılığının devam ettiği süre zarfında çeşitli tecrübeler yaşayarak, kentsel alanlara verdiği psikolojik tepkilerin de bu mekânların şehir ile birleşmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Şehri tanıma açısından , birey merkezli bir tanımlama gerçekleştirmektedir. Kullanıcılar Bursa Geleneksel Çarşısı ve Hanlar Bölgesi'nin yaya aksının, lineer gelişmişlik düzeyinde bir kentsel simge olarak değerlendirildiğini aynı zamanda içerisindeki anıtsal yapıları da tanımladıklarını ifade etmektedir.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti statüsünde olan Bursa şehri, bahsedilen tüm değerleri kendine has bir şekilde sentezlediği ve vakıf olgusundan da hareket ile kırsal ve kentsel merkezlere dönük fiziki ve sosyal etkileşimleri de günümüze ulaştıran önemli bir şehir modeli olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda kendine has yapıları ile alış veriş kültür ve alışkanlıklarının birçoğunu Cumhuriyet Dönemi'nde de devamlılığını sağlayan Hanlar Bölgesi, şehrin stratejik güzergahlarına ilk Osmanlı sultanları tarafından yaptırılmış olan Hanlar, Külliyeler ve daha nice eserleriyle de adını UNESCO Dünya Mirası Listesi' ne yazdırmıştır.¹⁸⁶

5.5.EĞİTSEL İŞLEV

Bursa Hanlar Bölgesi gibi pek çok kentsel mekânlar da yaşayan dinamikler bölgelerin ulusal bazdaki toplumsal kimliklerini meydana getirmesi açısından önemli bileşenlerdir; bu tarz alanların içerisinde eğitici bir görev ve ekolojik bir anlam da barınmaktadır. Ancak, günümüzdeki şehirlerimizi incelediğimiz zaman, bilhassa da merkezi bölgelerdeki ortak alanlar, şehrin kalbi olma niteliklerini kaybetmişler ve ticaret donanımlarının ağırlık kazandığı bir görünüme kavuşmuşlardır (Baştürk, 2000: 23).

¹⁸⁶ Bkz., <http://www.worldheritageturkey.com/media/dosyalar/BURSA%20YP-2013-TR.pdf>

19. yüzyılın sonunda Bursa şehrinde Müslüman ve Gayrimüslim (Rum, Ermeni ve Yahudi) kökenli Osmanlı reayasının eğitim aldıkları mekteplerin yanı sıra, yine şehir içerisinde yaşayan Avrupa kökenli seyyah ve misyonerlerin de çocuklarının eğitim görmesi amacıyla bölgeye birtakım mektepler açılmıştır. 1903 senesinde Amerikan ve Fransız mekteplerinin faaliyette olduğu ve bu eğitim merkezlerinde 500 kadar talebenin de eğitim aldığı bilinmektedir (Kaplanoğlu, 1996:37).

Dolayısıyla çarşı ve han yapıları, yalnızca ticareti işlevin gerçekleştirildiği, zanaat ve ticaret dükkanlarının yer aldığı bir alış veriş işlevini değil, ibadetin gerçekleştirildiği, toplanma ve birleşme mekânı olarak kullanılan, toplumsal yapıya yönelik idari ve sosyal kararların verildiği camisiyle, yoldan gelenlerin dinlenmesi için inşa edilen hanları, alış veriş donanımlarına sahip bedesteni, eğitim veren medreseleri, temizliğin simgesi hamamları ile, yeşilliğin ve suyun birleştiği bütün sosyo kültürel ve psiko sosyal organizasyonların yürütüldüğü şehrin kalbi olmuştur. Şehrin odak noktasını meydana getiren çarşının, çoğunlukla sokakların kesiştiği bir noktada bulunması meydan, cami, kahvehane, han, hamam, medrese vb. toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları ile birleşmesini ve kültürel etkileşimin yaşanmasını sağlamıştır (Kunt, 1997: 24).

Osmanlı Devleti'nin şehir planlama prensiplerinin temeli Orhan Bey döneminde atılmış, dini yapıların ve eğitim binalarının bir arada bulunduğu bu yapıların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ticaret yapılarının da, yakın konumlara inşa edilerek, yeni bir merkezin meydana getirilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır (Dede, 2010, s. 87).

Bir diğer konu da bölgenin eğitim fonksiyonunu gerçekleştirerek kültürel etkileşimin ve ticari canlılığın sürdürülebilirliğinin sağlanması adına bilincin artırılması, ve bu bilinç kapsamında koruma politikalarının planlanarak oluşturulmaya çalışılmasına ve kaybolan zanaatların gelecek nesillere aktararak bu geleneklerin de yaşatılmasının sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla bölge halkına verilmesi planlanan eğitimin de geçmişte etkin olan zanaatların tekrardan canlılığının sağlamaya çalışılması ve bölge halkının geçimine katkı sunması hedeflenmektedir. Bu yaklaşım bölgedeki turizm potansiyelini arttıracak, kültürel sürekliliği arttıracak, göç durumunu ortadan kaldıracak ve bölgeye canlılık kazandırılmasının yolunu açacaktır (Dikmen ve Toruk, 2013, s. 16).

Bursa'da günümüzdeki Kapalıçarşı ve hanların esnaflarına, ve buralara gelen ziyaretçilere devlet kurumları aracılığı ile dönem dönem ihtiyaç halinde eğitim vermektedir. Verilen eğitimlerin kitlelere yayılarak devam etmesi, kültürel mirasımızın değerinin bilinmesini ve gelecek kuşaklara aktararak bölgeye gelen genç ziyaretçilere ve halka öğrenme ve bilgilerin aktarılması konusunda rehberlik etmeyi amaçlamış oldukları da gözlemlenmektedir. Nitekim, Hanlar Bölgesi perakende ticaret, toptan ticaret, kamusal hizmetleri, dükkan ve büroları, eğitim hizmetleri ve imalat fonksiyonunun yoğun olduğu bir bölge durumundadır (Benli, 2007, s. 241).

Bu mekânlar oluşturulurken ahilerin ve ahilik teşkilatı gibi pek çok yapının organize oldukları da bilinmektedir. Bu doğrultuda Anadolu'nun dört bir tarafında olduğu gibi Bursa'da da esnaf teşkilatı içerisinde kurulmuş olan Ahiliğin şehir ve köylerdeki yâran meclislerinin devamı olarak kabul görmesi sosyal düzenin kurulması ve devamlılığının sağlanmasında, doğruluğun ve adaletin tesis edilmesinde, yardımlaşma ve dayanışma temellerinin oluşmasında önemli görevler üstlenmiştir. Halk üzerinde doğrudan resmi prensipler kapsamında herhangi bir yaptırım gücü bulunmasa da toplumsal bir yaptırım gücünün olduğu görülmektedir. Ahilik Teşkilatı kendi içerisinde meydana getirmiş olduğu denetleme mekânizmaları ile manevi bir yaptırım gücü olan, esnafların denetimini sağlayan, hilesiz ürün satışının teşvikini sağlayan, ahlak kuralları kapsamında yaşamayı öğütleyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber yâran geleneğinde meşru sınırlar içerisinde eğlenmeyi ve eğlendirirken de eğitmeyi amaçlayan bir işlevin varlığı da söz konusudur. Bu durumun o dönemde ve günümüze yansıyan etkilerinde oluşturulup oluşturulmadığının cevabı çarşı meydanlarında gözlemlenmektedir (Cerrahoğlu, 2016, s. 545). Bu sebeplerden yâran teşkilatları geçmişte birer eğitim kuruluşu işlevini yürütmüş, dönemimiz koşullarında ise bu işlev geçmişe oranla zayıflamıştır (Cerrahoğlu, 2016, s. 552).

Ahilik teşkilatı, Anadolu coğrafyasında şehir ve kasabalarda ticaret gruplarının mesleki verimlilikleri, meslek ahlakı, dayanışması gibi mevzularda eğitim vermekle yetinmeyip en küçük yerleşim yerlerine kadar halka ulaşarak esnaf ve zanaatkarları yetiştirmede azmetmiş ve yoğun bir çaba içinde olmuştur. Gündüzleri çalışan esnaf teşkilatları bu işlevlerini geceleri sohbet toplantıları eşliğinde sürdürmekteydiler (Tezcan, 1990, s. 19).

Bu mekânlar aracılığıyla yerine getirilen görevler; her yaş grubuna ait bireylerin olgunlaşmasına fırsat verilmesi açısından eğitim ve kültürün genç nesillere aktarma işlevini; gençlerin kendi yaş gruplarına yakın kişiler ile bir araya gelerek kuruluşlar hakkında bilgi edinmeleri, toplumun değer ve kurallarını öğrenmeleri için gerekli bilgilerin sağlanması açısından toplumsal ve bireysel baskıları yok etme fonksiyonları ve bir davranışı, bir fikri, bir uygulamayı gereksiz, yersiz, haksız görerek bunlara karşı çıkılması kapsamında da protesto işlevini yerine getirmekte olduğu görülür.

SONUÇ

Çalışmamız da ilk olarak kültürel mekân, kültürel ekonomik mekân, kültür değişimleri ve etkileşimleri, kültürel kimlik ve bellek üzerinden yola çıkılarak Bursa şehrinde yer alan hanlar ve çarşılar; aynı zamanda gördükleri işlevler folklor açıklanmış ve detaylı analizleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan araştırma çatısı ve planı doğrultusunda mekânın ekonomik, tarihi, sosyal ve kültürel boyutları analiz edilmiştir. Bu çevrenin şekillenmesinde büyük etkileri olan kültürel değerler ve kültür ekonomisi üzerinden bir tartışmaya çıkılarak, ele alınan Bursa Kapalı Çarşısı ve Hanlar Bölgesi'nin ürettiği kültürel mekân tipleri ve tarihi incelenmiştir.

İç ve dış dinamiklerin ilgili mekânlar, dolayısıyla bu bölgede yaratılan kültür üzerindeki etkileri belirlenmiş ve açıklanmıştır. Bu kapsamda özellikle kentleşme, teknoloji, ticaret, turizm ve kültür endüstrileri gibi farklı dinamiklerin etkilerinin belirginleştiği tespit edilmiştir. Bursa Kapalı Çarşı ve Hanlar Bölgesi'ndeki kültürel belleğin temsilcileri ise UNESCO'nun Yaşayan İnsan Hazinesi Programı temelinde değerlendirilmiştir.

Yaşayan İnsan Hazinesi temelinde değerlendirilen bölgede, kültürel belleğin kişilerin içinde kültürel mekânlar ve iletişime geçtikleri toplumlar ile karşılıklı etkileşimleri sonucu, geleneksel eğitim aracılığıyla kazanıldığı ve gelecek kuşaklara çağın gerekleri doğrultusunda değiştirilerek ve dönüştürülerek dahası yenilenerek aktarıldığı sonucuna varılmıştır.

Gelenek kültürünün çağımızda kalıplaşmış bazı unsurlardan ayrılarak aktarımının ve geleceğe dönük icrasının gerçekleştirilebilmesi adına yeni iletişim olanakları tercih edilerek paylaşılmasının ve deneyimlenmesinin gerekli olduğu görülmüştür.

Bu minvalde değerlendirilen Bursa Hanlar Bölgesi ve Çarşılarında Yaşayan İnsan Hazinesi olarak değerlendirilebilecek olan gelenek temsilcilerinin mesleki geleneksel bilgi belleğinin korunması ve usta-çırak ilişkisi kapsamında yeni kuşaklara aktararak yaşatılmasının önemi ortaya konulmuştur. Bağlamlararasılık ve kuşaklararasılık yaklaşımlarının bilincinde komşu ve uzak kuşaklar arasındaki mesleki bilgi ve deneyim

paylaşımının ilgili tarafların iş birliğiyle gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu görülmüştür. Bu çalışmada yaşayan insan hazineleri, kültürel mekân ve kültürel bellek arasındaki yaratıcı ve vazgeçilmez ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak kültürel mekânların yaşatılması, kültürün ve insan hazinelerinin yaşatılması anlamına gelmektedir.

Ayrıca bu çalışmada kültürel mekân araştırmaları açısından halkbilimi başta olmak üzere tarih, mimari, sanat tarihi, sosyoloji, arkeoloji ve kent bilimi gibi farklı bilim dallarının verimli iş birliği örneklenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu çalışmada Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar bölgesi ile ilgili yaşatma ve geliştirme projelerinde meslek folkloru ve gelenek temsilcilerinin mutlaka dikkate alınması gerektiği değerlendirilmiştir.

Mekânın içinde, çevresinde gerçekleşen ve insan-kültür-mekân bağlamının zamanla şekillendiği, dönemin şartlarına ve gelişimine bağlı olarak kültürel mekânların değişim gösterdiği pek çok durumun farklı boyutuyla oluştuğu görülmektedir.

Çalışmamızın temel kavramlar bölümünde kültür, kültürel mekân, kültür değişimleri, Han, Çarşı, Kent ve Kentleşme, Kent Belleği gibi kavramlar açıklanmıştır. Bu kavramların Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar Bölgesi'nde oluşturduğu ve günümüzde yaşatılan kültür mirası sorgulanmıştır. Bu araştırılırken de UNESCO'nun Yaşayan İnsan Hazineleri yaklaşımından istifade edilmiştir. Hanların Çeşitleri ve kullanım amaçları açıklanmıştır. Hanların zaman içerisinde nasıl çarşıya dönüştükleri ve yaşadıkları kültür değişimleri sorgulanmıştır.

Hanların çarşıya dönüşüm aşamalarında, aynı zamanda meslek icracılarının mesleki ve kültürel değişimleri de araştırılmıştır. Burada her dönemde yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelerin sosyal hayata yansımaları gözlemlenmiştir. Hanlarda oluşan çarşılarda son dönemde artan Çin ürünlerinin pazara hakim olduğu sonucuna varılmıştır. Geleneksel ürünlerin ve yerel kültürü yaşatan meslek icracılarının geri planda kaldıkları sonucuna varılmıştır. Önceden bir çok farklı vizyonu olduğundan, çeşitli isimlerle anılan hanların, zaman içerisinde tekdüzeleştiği görülmektedir. Her ne kadar yine farklı

isimlerle anılsa da azalan meslek icracıları gelenek kültürünü günümüzde sınırlı yaşatabilmektedir.

Çalışmanın temel yaklaşımlar bölümünde ise bu alanda önceden yazılan makale, tez, kitaplar üzerinde detaylı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Halkbilimi disiplini merkezinde araştırma konusuna yakın diğer disiplinlerin eserleri de tasnif edilmiştir. Kapalıçarşı ve Hanlarda yaşanan kültürel değişimler, gelenek kültürünün günümüzdeki durumu, meslek icracılarının aktarımları düşünüldüğünde bu alanın eksik olduğu sonucuna varılarak bu çalışma ortaya konmuştur. Çalışmada önerilen araştırma yaklaşımı, İnsan ve Mekân Etkileşiminde Yaratılan ve Yaşatılan Kültürel Bağlam Olarak Hanlar konusu irdelenerek ulaşılmak istenen hedef açıklanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise Bursa Hanlar Bölgesi'nin Yaşayan Kültürel Mekânları araştırılmıştır. Tezin konusunu da oluşturan bu bölümde Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde günümüzde de varlığını devam ettiren Hanlar ve Çarşılar açıklanmıştır. Çarşı ve Hanların eski-yeni mukayesesi gerçekleştirilmiştir. Bu sayede yaşanan kültürel değişimler ve etkileşimler sorgulanmıştır. Mekânların ve içindeki kültürün değişimi ortaya konmuştur. Bu mekânlarda yaşayan kültürün öncesi ve sonrası yaşanan değişimlerle açıklanmıştır. Bölgede gerçekleştirilen yanlış restorasyonların zaman içerisinde hem tarihi hem de kültürel tahrip oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Restorasyonların gerçek hallerine yakın yapıma girişimlerinin çok fazla başarılı olamadığı anlaşılmıştır. Burada gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü gerekse de yerel yönetimlerin kültürel miras kapsamında gerçekleştirdikleri yenilemelerde daha hassas olmaları gerektiği neticesine varılmıştır. Bu alanın UNESCO'nun Dünya Mirası Listesinde olduğu da düşünülerek, çalışmaların çok daha deneyimli ekiplerle gerçekleştirilmesi düşünülmektedir.

Bu bölümde farklı isimlerle adlandırılan hanların ve çarşıların günümüzde isimlerinden uzak işlevlerde kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu durum değişen ihtiyaçlar, yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelerin sosyal hayata yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında Bursa Hanlar Bölgesi'nin Çarşı kültürü araştırılmıştır. Bölgede mevcut durumda yaşanan kültürün durumu sorgulanmıştır. Geçmişten gelen kültürel geleneklerin durumu araştırılmıştır. Kültürel belleğin günümüze aktarımları ve

meslek icracılarının durumu ortaya çıkarılmıştır. Diğer kısımda ise Bursa Hanlar Bölgesi'nde Kültürel Mekânlar ve günümüzdeki durumları sorgulanmıştır. Kültürel mekânların, kültür belleğine kazandırdıkları ve yaşayan kültür hazinesi olarak görevleri ortaya konmuştur. Kültürün mekân üzerindeki etkileri ve mekânı etkilemesi sorgulanmıştır. Burada kültürel mekânların değişimlerinde gereken kültürel koruma ve aktarmanın gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır. Son dönemde gerçekleştirilen çalışmalarla kültürel mekânların korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun ise UNESCO kapsamında koruma alanına girmesi ve desteklenmeye başlaması ile gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Yaşayan kültürel mekânların kültür mirası olarak kalabilmesi adına yerel yönetimlerin, Sivil Toplum Örgütlerinin, Akademik Çalışma gruplarının ve şehir gönüllülerinin çalışmalarını arttırması gerektiği düşünülmektedir.

Kültürel mekânlarda geleneksel ürünlerin zaman içerisinde oldukça azaldığı sonucuna varılmıştır. Bursa İpeği, Koza çalışmaları artık gerçekleştirilmemektedir. Geleneksel meslek icracıları kültürel mekânlarda bulunmamaktadır. Bunlar kültürel mekânların zaman içerisinde yaşadıkları kültürel değişimleri ortaya koymaktadır. Kültürel mekânlar kültürün kültürel ekonomik değer ve boyut kazandıkları merkezlerdir. Bu merkezlerde küresel ekonominin tüm ülkeler üzerinde gerçekleştirdiği baskı aynı şekilde Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde de yaşanmaktadır. Kültürel mekânlar olarak Hanların değişmesi ve çarşıya dönüşmeleri kültürün de değişmesini sağlamıştır. Bir başka açıdan kültürün değişmesi çarşıların da değişmesini sağlamıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise Bursa Hanlar Bölgesi ve Çarşılarının Yaşayan İnsan Hazinesi araştırılmıştır. Buradaki yaklaşımın merkezinde UNESCO'nun Yaşayan İnsan Hazinesi temel alınmıştır. Bu doğrultuda yaklaşımın esasları ve bölgede bulunduğu karşılık irdelenmiştir. İnsan-mekân ve kültür ilişkisi Yaşayan İnsan Hazinesi ve kültür değişimleri merkezinde sorgulanmıştır. İnsanın mekânı ve kültürü nasıl değiştirdiği ve mekân üzerindeki tasarrufu ortaya konmuştur. Bu kavramların karşılıklı olarak birbirlerini destekledikleri ve etkilendikleri sonucuna varılmıştır.

Tezimizin merkezini oluşturan diğer kısım ise; Bursa Hanlar Bölgesi'nin Yaşayan İnsan Hazinesi başlığında gerçekleştirilen saha araştırması oluşturmaktadır. Bu bölümde Halkbiliminin araştırma yöntemleri ve yaklaşımlarından istifade ederek Bursa Hanlar

Bölgesi ve Çarşılarında Yaşayan İnsan Hazinesi olarak değerlendirdiğimiz meslek icracıları ile görüşülmüştür. Meslek icracılarının YİH kapsamında olup olmadıkları veya hangi özelliklerinin bu durumu karşıladığı araştırılmıştır. Mesleklerini ne kadar süre devam ettirdikleri, mesleklerini nasıl öğrendikleri, yanlarında bir çırak yetiştirme durumları ortaya konmuştur. Usta- çırak ilişkisi merkeze alınarak buradaki insanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Gelenek kültürünün günümüze ulaşan özellikleri ve meslek icracılarının aktarımlarının kültürel belleğe hangi oranda kaydedildiği ortaya çıkarılmıştır. Tezin merkezini oluşturan bu bölümde YİH olarak değerlendirdiğimiz meslek icracılarının belli bir dönemden sonra işlevlerinin azaldığı sonucuna varılmıştır. Bu kişilerin etkilerinin azalmasının nedenleri üzerinde durulmuştur.

Meslek icracılarının yaşanan kültürel değişimler nedeniyle zaman içerisinde değiştirmek durumunda kaldıkları meslekler araştırılmıştır. Bir çoğunun uzun yıllar yaptıkları mesleklerinin karşılık bulmaması nedeniyle terk edildiği sonucuna varılmıştır. Burada gelenek temsilcilerine gereken önemin verilmediği, mekânsal ve mesleki anlamda yalnız kaldıkları anlaşılmıştır. Sürekli gelişen teknolojilerin ve gelişmelerin yeni ürün popülaritesini arttırdığından, geleneksel ürünlere ilginin azaldığı anlaşılmıştır. Burada meslek icracıları ile gerçekleştirilen mülakatlarda 3. Kuşak olarak mesleği devam ettirdikleri, kendilerinden sonra ise devamlılığın sağlanamadığı sonucuna varılmıştır.

Geleneksel ürünler her ne kadar azalsa da çarşıya gelen ziyaretçilerin ilgisini çekmeye devam ettiği gözlemlenmiştir. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin kültürel mekânlara ve ürünlere olan ilgileri günümüzde devam etmektedir. Bu minvalde yerel yönetimlerin bölgeye dair planlarının kültürel mirasın ön plana çıkarılması, gelenek temsilcilerinin korunması ve kültürel belleğin aktarımının doğru yapılması istikametinde olması gerekmektedir. Aynı zamanda akademik çalışma gruplarının da bölgede yapılabilecek projelerde daha aktif olmaları pozitif neticelerin alınmasını sağlayacaktır.

Bölgede yaşanan kültürel etkileşimlerin zaman içerisinde meslek icracılarında oluşturduğu değişim, çarşının her bölümünde gözlemlenmiştir. Kent Belleğinin ve markasının oluşturulabilmesi adına kültürel mekânların ve meslek icracılarının sosyal hayatın merkezinde olmaları gerektiği sonucuna varılmıştır. Geleneksel ürünlerin daha fazla ön plana çıkarılabilmesi adına kültür politikalarının gözden geçirilmesi gerektiği

düşünülmektedir. Yabancı pazarlarla mücadele edebilme adına yaratıcı sektörlerin desteklenmesi mutlaka gerçekleştirilmelidir. Bursa Çarşıları ve Hanlar Bölgesi'nde kültür politikalarının, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarımının gerçekleştirilebilmesi adına projelendirilmesi gerekmektedir.

Araştırmamızın dördüncü bölümünde ise Bursa'da ve Hanlar Bölgesi'nde Yaşayan Kültür, Geleneksel Ürün ve Uygulamalar, Etkinlikler, Kutlama, Tören ve Festivaller ile İnançlar araştırılmıştır. Kadim bir geçmişe, gelenek ve kültüre sahip Bursa şehrinde geleneksel uygulamaların bir kısmının devam ettiği görülmüştür. Geleneksel ürünler incelendiğinde ise bir kısmının seri üretim ve ithal edilen ürünler karşısında varlıklarını sürdüremedikleri görülmüştür. Geleneksel ürünlerin çarşı içerisinde birkaç meslek icracısı tarafından yaşatıldığı sonucuna varılmıştır. Bölgeye has uygulamalar, etkinlikler ve törenlerin ise kültürel değişimlere karşı farklı tarzlarda da olsa devam ettiği anlaşılmaktadır. Bursa'da özellikle daha kırsal alanlarda inançlar başlığında incelenen bazı geleneklerin devam ettiği görülmektedir. Kapalıçarşı'da önceden Usta-Çırak ilişkisi kapsamında 'kalfa' olarak adlandırılan kişilere yapılan uygulamaların günümüzde yaşatılmadığı tespit edilmiştir.

Ahilik ve geleneklerinin uygulandığı çarşıda gelenek ve kültüre dair zenginliklerin oldukça zayıfladığı ve ortadan kalktığı görünmüştür. İnsan ilişkilerinde ve iletişimlerinde eskiye oranla değişimlerin çok fazla olduğuna saha araştırmalarında şahit olunmuştur. Yerel Yönetimlerin düzenlediği etkinlik, kutlama ve törenlerde yereli korumak ve yaşatmak adına daha fazla projenin üretilebileceği sonucuna varılmıştır. Örneğin Karagöz gösterisinin geniş kitlelere ulaştırılabilmesi adına düzenlenecek aktivitelerin cazibesinin arttırılmasının doğru olacağı düşünülmektedir. Koza üretimleri her ne kadar durmuş olsa da Bursa şehrinin ve Kapalıçarşı'nın bir simgesi olduğu ortadadır. Öyleyse bu kavramla ilgili farklı etkinliklerin yapılması gerekmektedir. Koza'nın simge olarak yalnızca Koza Han isminde mekân biçiminde kalması doğru bir yaklaşım değildir. Bursa'nın ve Kapalıçarşı'nın simgelerinden olan Bursa Bıçaklarının tanıtımının yapılabilmesi adına meslek icracılarının da bu etkinliklere dahil edilmesi gerekmektedir. Gelenek ustalarının mesleki deneyimlerini aktif olarak aktarmaları gerekmektedir.

Aynı şekilde Bursa Şeftalisi ve Siyah İncirinin tanıtımının yapılabilmesi adına düzenlenecek etkinliklerin farklı tasarımlarla ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Araştırmamızın son bölümünde Bursa Hanlar Bölgesi'nin işlevleri değerlendirilmiştir. Yüzerce yıllık kültür geçmişine sahip bölgenin işlevleri farklı isimlerle araştırılarak detaylandırılmıştır. Bölgenin özellikle kültürel ve ekonomik işlevlerinin arttırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Çünkü Hanlar Bölgesi ve Çarşıları ekonomik bir mekân özelliği taşımaktadır. Yüzyıllarca yıllık süreçte geçirdiği değişimler neticesinde de kültür değişimlerinin merkezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bölgenin kültürel işlevi her dönemde farklılaşmıştır. Bu farklılıklar kültürel mirasın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kültürel etkileşimler Hanlar Bölgesi'nin kültür olgusunun kuşaklararası aktarımını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bölgenin en önemli işlevlerinden bir tanesi de eğitsel işlevdir. Usta-çırak bağlamında değerlendirilen meslek icracıları yaşayan okul ortamlarını oluşturmaktadır. Bu ortam günümüzde, geçmişteki canlılığını yitirmiştir. Meslek icracılarının aktarımlarını gerçekleştirememesi ve usta-çırak ilişkisinin zayıflaması bunun sebebi olarak tespit edilmiştir.

Bursa Hanları ve çarşılarında gerçekleştirilen araştırma neticesinde; mekânların yalnızca tarihi önemi ve belleği yaşamadığı sonucuna varılmıştır. Kültürel Mekânlar aynı zamanda; kültürel değeri, zamanın kültür algıları ve bunların yansımaları, geleneği, el sanatları, folkloru ve diğer dinamiklerden de etkilenmektedir. Bursa Kapalıçarşı'sı ve Hanlar Bölgesi'nin mevcut kültürel durumu, kültürel mekânının yüzyıllar öncesindeki kültür değer yargıları bağlamıyla değerlendirmesinin yapılmasını sağlamaktadır. Bu dönemde yaşayan insanların geçmişin kültür izlerini yeniden inşa edebilmeleri, yaşayabilmeleri ve icracılarını desteklemeleri gerekmektedir. Meslek icracılarının farklı projelerle ayakta kalmalarının sağlanması, kültür politikalarının Somut Olmayan Kültürel Miras değerlerinin korunması ve yaşatılarak sonraki nesillere aktarımının önemi ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla bir mekânda önemli olan tek değerlendirme unsurunun mekânın fiziksel boyutu değildir. Aynı zamanda mekânın kültürel yaklaşımlarla incelenmeye çalışılması ve insan kavramı çerçevesinden de var olan durumun tespitinin yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda psikolojik açıdan bu izlerin tartışılması ve ele alınması

konunun başka bir yönüdür. Yani bu araştırma öncelikli olarak folklor, sosyoloji, antropoloji, etnoloji, psikoloji, tarih, mimari ve coğrafya gibi pek çok alandan destek alarak bu disiplinler etrafında yapılan kapsamlı bir analizi ve değerlendirmeleri ortaya koymaktadır.

Mekânlarda gerçekleştirilen dönüşüm, değişim ve yenileme çalışmaları adı altında insanların yoksulluğunun artması, eski dayanışma kültürünün yok olması, çarşı kültürünün AVM adı altında yeniden adlandırılması ve adaletsizliğin maskeleyiş, sürekli bir şeyler inşa ederek kültürel dokunun bozulması ve zarara uğraması günümüz kültür politikalarının yaşanan somut uygulamalarından birisidir. Bir kültürel mekânın restore adı altında özünden uzaklaştırılarak tarihi dokusunun bozulması kültür değerine gelecek planında hiçbir şey katmamaktadır. Bu nedenle bu tür yenilemelerde akademik çalışma gruplarının veya konuyla ilgili uzman kişilerin görüşlerine başvurmak süreç açısından oldukça değerli bir adımdır. Bursa'da bununla ilgili olarak Tarihi Alan Başkanlığı heyetinin yapılacak çalışmalarda fikrinin alınması da konuyla ilişkisi düşünüldüğünde örnek bir durum olarak nitelendirilebilir.

Çalışma kapsamı boyunca hanlar fonksiyon olarak bileşenlerine ayrılmış ve planlı bir sistematığe oturtulmuş yapılar şeklinde tanımlanmıştır. Devamında tümevarım yöntemiyle hareket edilerek mevcut durumdaki hanların detaylandırılmasına gidilmiştir.

Çalışmanın bu bölümlerinde ele alınan kültürel mekânlarda amaç başka disiplinlerin alanına girerek, folklor disiplininden uzaklaşmak değildir. Yüzlerce yıllık tarihi olan bu yapıların fiziki mekânlarında gerçekleşen değişimleri ortaya koymaktır. Aynı zamanda yapıların içinde yaşanan hayatın, kültürel değerlerin ve gelenek kültürünün her dönemde hangi boyutta dönüşüm yaşadığını yine disiplinimiz çerçevesinde tahlil etmek üzerinedir. Yapılan değerlendirmeler ve ulaşılan sonuçlarda bu kapsam dahilindedir.

Geçmişten dönemimize kadar gerçekleştirilen pek çok mimari yapının belirli bir şekil dili ve alt yapısı vardır. Belli bir düzene sahip olan bu han ve çarşı yapılarının mimarilerini şekil dizaynı ile bünyesinde barındırdığı izler kapsamında analiz etmek mümkündür. Bu doğrultuda tarihi bir ticaret merkezi olma özelliğini gösteren Hanlar

Bölgesi'ndeki han ve çarşı yapıları çalışmanın tamamında ele alınmış ve bu yöntemlerle değerlendirilmiştir. Mimari dokusu farklı olan bu yapılarda asıl çalışmamızı ilgilendiren boyut, bu yapıların içinde yaşayan gelenek icracılarının yıllar içerisinde kuşaktan kuşağa aktardıkları ve günümüzde daha çok sahiplendiğimiz kültürel belleğimizdir.

Kültürel belleğimizin değişen dijital ve elektronik kültür devriminden sonra hangi boyutlarda korunabildiğini ve aktarımının gerçekleştirilebilmesi adına nelerin tasarlanabileceği de araştırılmıştır. Geleneksel meslek icracılarının, ustalıklarını gerçekleştirirken yanlarında yetiştirdikleri çırakların durumları ve gelebildikleri mesleki nokta yine araştırma konusunda yer almıştır. Usta-çırak ilişkisi Yaşayan İnsan Hazinesi ve UNESCO'nun en değer verdiği nitelikler arasında olduğundan bu merkez üzerinden de araştırma yürütülmüştür.

Tarihi, kültürel ve mimari kapsamlarla, evrensel boyutlara taşıdığı değerlerden dolayı, UNESCO'nun Dünya Miras Listesi içerisinde kendisine yer alan Bursa Hanlar Bölgesi, ve bölgeye ismini veren han, çarşı yapılarının devamlılığının sağlanması halinde gelecek nesillere aktarılabilir. Öyle ki dönemimize kadar ulaşmış olan çoğu han yapısının, bilim dünyasına sağladığı değerler bulunmakta; bilhassa da folklor, sanat ve tarih ile mimarlık alanları açısından büyük kültür hazinesi özelliğine sahip olmaktadır.

Tezimizin ana konusunu oluşturan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi; Osmanlı Devleti'nde 14. yüzyıldan başlayarak ekonomik canlılığın sürdürülebilmesi, şehrin dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek mekânlarının kurulabilmesi ve uluslararası ziyaretçilerin de ticaret yolları üzerinde farklı ihtiyaçlarının karşılanabilmesi adına kurulmuştur. 16. yüzyıl içerisinde Bursa, hem ipek hem baharat pazarı hem de Batı Anadolu topraklarının pamuklarını batılı seyyahlar vasıtası ile Avrupa'ya satışını gerçekleştiren uluslararası bir ticari merkez haline gelmiştir.

Şehir tarihinde önemli bir yere sahip olan bu kültürel mekânların içinde yaşatılan gelenek kültürü zamanın içinde farklı şekillerde değişim göstererek, kültürel miras haline gelmiş ve günümüz nesillerine kültürel bellek aktarılmıştır. Bu kültürel belleğin kaybolmaması adına mekânsal donanımlar ve işlevler korunarak, bölgenin aktif bir

şekilde kültür turizmi ile geleneksel/ yöresel ticari amaçlı kullanımının sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir.

Ülkemiz içerisinde ticaretin önemli bir alanını oluşturan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi, gerek anıtsal değere sahip olması gerekse kendine has mimari donanımı ile geçmişte olduğu gibi dönemimizde de bireyler ve gelen ziyaretçiler tarafından yoğun şekilde kullanılmaktadır. Belli bir dönemde yanlış planlanan ekonomik ve kültürel dönüşümler sebebiyle tarihi bölge bu durumdan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bölgenin tarihsel kimliği zamanla aslından uzaklaşmıştır. Her ne kadar aslından uzaklaşan tarihi mekânlar tahrip olsa da mekânın kültürel dokusu, folklor zenginlikleriyle birlikte şehrin kültürel belleğinin aktarılmasını sağlamış ve kültürel miras muhafaza edilmiştir.

Yazılı ve görsel çalışmalar neticesinde Hanlar Bölgesi'nin niteliksiz eklemelerden temizlenerek kendisine has dokusuna ulaştırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Doğru projeler ve atılacak adımlarla, kentsel planlamalar kapsamında bölgenin planlanması gerekmektedir. Bölgenin öncelikli olarak kimliği, folklor özellikleri, mekâna süreklilik kazandırılması ve çevre imajının ilgi çekici hale getirilmesi oluşturulmalıdır. Diğer adımda ise kültürel etkileşimleri, kültür değerleri ve geleneksel el sanatları, alanın kamusal kalitesi, hareket kabiliyeti, çeşitlilik gibi şehrin tasarım prensipleri göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Yoğun bir ticari faaliyetinin gerçekleştirildiği Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi, uygulanacak kentsel tasarım planları neticesinde bölgedeki bireylerin her türlü gereksinimlerine yanıt verecek hale getirilmelidir.

Aynı zamanda şehre ziyarete gelenlerin, o bölge içerisinde yaşayan kesimin ve çalışanların hayat standartları yükseltilerek, şehirdeki çarşı hayatının canlılığı ve devamlılığı da sağlanmalıdır. Yapıların revize işlemleri aşamalar halinde gerçekleştirilmeli, eğlenmek ve güzel vakit geçirmek adına eğlence kültürünün doğru planlamalarla iyi bir aşamaya getirilmesi hedeflenmelidir. Bursa'nın ve Hanlar Bölgesi'nin yerel kültürel değerleri meslek icracıları aracılığı ve yerel yönetimlerin liderliğinde genç nesillerle buluşturulmalı ve kültürel belleğin aktarılabilmesi adına doğru planlamalar gerçekleştirilmelidir. Günümüzdeki yoğun ticari işlevinden bir nebze arındırılarak, bölgenin kültürel dokusu ve folklor zenginliklerinin, geleneksel kültürel değerlerinin daha fazla ön plana çıkarılması ve yaşatılması da sağlanmalıdır.

Bunlar gerçekte olduğunda bireylerin duygusal anlamda bölgeyi algılaması ve benimsemesi gerçekleşmiş olacaktır. Temelinde insani içgüdülere dayanan ve hayatın erken evrelerinde edinilmiş olan tecrübeler öncelikle cansız nesnelere olan etkileşimlerinin ne şekilde olduğunu yansıtmaktadır.

Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi yaya ve ticaret aksının alt-üst ve yan yoğunluklarını meydana getirmekte, etrafında bulunan diğer alanlarında düzlemlerinin algılanamamasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı, aks üzerinde hareketlilik, merkezi yapıların kubbeleri ya da yakın mekânlarında bulunan cami minareleri çok az kesimlerden görülebilmektedir. Bu da bireylerin tarihi mekân içerisinde olma algısı ve isteğini azaltmaktadır. Bu anlamda Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin en son projesi olan Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi'nin çevresinin açılması ve görsel anlamdaki görüntü kirliliğinden arındırılması, kültürel doku ve kültürel belleğin korunması ve yaşatılması anlamında pozitif bir adımdır.

İşlevini yitirmiş diğer pek çok handa dönemimizde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları, bölgenin tarihi içerisinde önemli bir değeri barındıran han yapılarını tekrardan kullanıma açma hedefi ile gerçekleştirilmiştir. Revize işlemleri sonucunda işlevleri devam ettirilen han yapıları, tam manasıyla yapılaşma kapsamı doğrultusunda kullanılmasalar bile şehir ticaretine değer katmaya, kültürel değerleri ve kültür mirasını korumaya, bölgenin kültür turizminin canlı kalmasına ve bireyler tarafından tercih edilmesine yardımcı olmaktadır.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin çarşıları yüzyıllardır bir kentin kültürünün, geleneğinin, geleneksel el sanatlarının, meslek icracılarının yaşadığı ve içinde kültürel belleği oluşturduğu kültürel mekândır. Hanlar ve çarşılar yıllar içerisinde kültürün ve bileşenlerinin kültürel ekonomik değer kazandığı merkez olmuştur. Bugün bu kültürel mekân ziyaret edildiğinde de hanların çarşıya dönüştüğü, işlev ve etkilerinin bu istikamette tanzim edildiği, çarşıya dönüşen han yapılarının dolayısıyla kültürü de değiştirdiği anlaşılmaktadır. Aynı durum diğer açıdan değerlendirildiğinde de benzer sonuç ortaya çıkmaktadır. Yani kültürün değişmesi çarşayı da değiştirmiştir. Kültürel mekânlar da bu değişiklik nispetinde fiziksel olarak değişiklikleri her dönem yaşamışlardır. Araştırmamızda Kapalıçarşıları ve

Hanlar Bölgesi'ni incelemek aynı zamanda Bursa şehrinin kültürünü ve kültür değişmelerini çözümlmek anlamına gelmektedir. Çalışmanın temel disiplinlerinden birisi de kültür değişmelerini ortaya koymaktır. Çarşı ve Hanlarda yüzyıllardır oluşturulan gelenek kültürü her değişen zaman da kültürel değişimlerle farklı kimliklere bürünmektedir. Geleneksel ürünlere bağıllık, kültür değişimleri ve artan teknolojik gelişmelerle sürekli zayıflamaktadır. Çin etkisi ve ürünleri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde ve Kapalıçarşı gibi geleneksel kültürün olduğu mekânlarda değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Kültür değişimlerinin neticesi olarak bu mekânlarda kültürel miras olgusu gelişerek daha çok sivil toplum örgütü ve yerel yönetimlerin dikkatini çekmektedir.

Çalışmamız bu araştırmaların neticesinde; Bursa Kapalıçarşıları ve Hanlar Bölgesi'nin kültürü, kültür değişimleri, kültür mirası, gelenek kültürü, geleneksel el sanatları, meslek icracıları ve Yaşayan İnsan Hazinesi bağlamında değerlendirilen kişilerle gerçekleştirilen mülakatlardan oluşmaktadır. Bundan sonra oldukça kadim bir gelenek kültürü ve kültürel mirası olan Bursa şehri ve UNESCO'nun da Dünya Mirası olarak korumaya aldığı bölge için yerel yönetimlerin, Sivil Toplum Örgütlerinin, Şehir Derneklerinin ve Vakıflarının, Akademik Çalışma Gruplarının bu değerleri koruma ve yaşatarak sonraki nesillere taşıma adına planlamalar ve projeler bağlamında sonuç endeksli fikir teatilerinde bulunarak somut adımlar atmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, W. T., Horkhimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Addor F., Grazioli A.(1997). Geographical Indications beyond Wines and Spirits. *The Journal of World Intellectual Property*, 5, s. 6-11.
- Ağın, S. (2014). *Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki Kentsel Dış Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ahunbay, Z. (1999). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akar, T. (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*,13, s.267-292 .
- Akça, M. (2008). *Tarihi Yarımada İçerisinde Bulunan Hanlar Bölgesi'nin Kentsel Tasarım İlkeleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. İstanbul: Tekin Yayınları, C-II.
- Akdemir, İ., İncili, Ö. (2014). Şehir morfolojisi ve iktisadi yapı ilişkileri: XIX. yüzyıl Kilis şehri örneği . *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), s.79-102.
- Akgündüz, M. (2014). Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(31), s. 9-18.
- Akkılıç, Y. (2003). *Bursa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi*. Bursa: Bursa Defteri Yayınları.

- Akkılıç, Y. (1999). Bursa Ansiklopedisi. Bursa: Bursa Kültür ve Sanat Yayınları.
- Akkılıç, Y. (2002). *Bursa Ansiklopedisi*. Bursa: Bursa Kültür ve Sanat Yayınları.
- Akın, U. (2008). Kültür ve Mekân Etkileşimi: Beyoğlu Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akkaya, M. (2011). XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), s.204-217.
- Akkaya, Sunay. (2016). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Kent İmgeleri ve Günümüz Kent Markası Tasarımına Etkisi, Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.
- Akşit, B. (1998). İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış, *Türkiye'de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı Bildiriler Kitabı: 6-8 Haziran 1998 – Bolu: Bildiriler* (s.22-37). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Aktan, H. (2001). *İstilad*. TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), XXIII, s.361-362.
- Akyol Kasapoğlu, P.(2013). Türkiye'nin Yaşayan İnsan Hazinesi Programı. M. Ö.Oğuz, E. Ölçer Özünel ve S. Gürçayır Teke(Ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi* (s. 83-89). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Alaskan, A., M. (2015). Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırak İlişkisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1) s.175-180.
- Alkan, A. (2017). Değişen Tüketim Anlayışının Yeni Mekânı Olarak Alışveriş Merkezlerinin Ortaya Çıkışı. *Mimarlar Dergisi*, 11(16), s.73-78
- Alkan, Fikret. (2019). *Günümüze Ulaşmayan Bursa Hanları*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Alkan, F., Yavaş, D.(2019). Bursa'nın Tahıl Pazarı ve Galle Hanı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), s.659-687.
- Alptekin, Ü., Yıldız, T. (2005). Bursa'nın Kültürel ve Tarihi Mirasının Korunma(ma)sında Yapılmış Koruma Planlarının Katkısı. *Korumada 50 Yıl, Kongre Kitabı* M.S.G.S.Ü, İstanbul.:Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Altan, İ. (2005). *Mimarlıkta Mekân Kavramı*. İstanbul: Ofis Yayınları.
- Altınay, A. (2000). *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altıntaş, K., M. (2016). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi. *Bilig*, 77, s.157-182.
- Altman, I., Low, S. (1992). *Human Behavior and environments*. Advances in theory and research. Place attachment. New York: Plenum Press
- Alver, K. (2007). *Steril Hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2010). Kültür Sosyolojisi Ve Kültürel Çalışmalar, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzak Eğitim Fakültesi. *Ankara Kültür Ekonomisi Dergisi*, (2013). s.83.
- Anholt, S. (2010). Definitions of place branding – Working towards a resolution. *Place Branding and Public Diplomacy*, 6(1), s.1-10.
- Appleyard, D. (1981), *The Conservation of European Cities*. England: MIT Press.
- Appleyard D., Ahunbay, Z. (1981 & 1999). *The Conservation of European Cities; Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İngiltere & İstanbul.
- Arıoğlu, İ. E., Atasoy, Ö. A. (2015). Somut olmayan kültürel miras kapsamında geleneksel el sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Journal of Turkish Studies*, 10(16), s.109-126.

- Artan, Ç. E. (2014). Etkileşim Düzlemi ve Tüketim Mekânı Olarak Postmodern Müzeler İstanbul'daki Özel Müzeler Üzerine Bir İnceleme, *İletişim Dergisi*, 118, s.105-131.
- Artun, E. (2013). Halk Kültüründe Değişimin Topluma Etkisi ve Sonuçları. Çukurova Üniversitesi Yayınları.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Aslanoğlu, R.A., (1998). *Kent , Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa Yayınları.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek*. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, medya ve demokrasi. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi* , 19 (19) , s.223-238
- Atak, S. (2008). *Beypazarı Şehri'nin Kuruluşu, Gelişimi ve Şehir İçi Arazi Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Atalan, Ö., Arel H., Ş. (2016). 15. ve 16. yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (2).
- Atasoy Aydoğdu, Ö.(2018). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında İcracı Kurum T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ayalp, N. (2012). *Mekân Kültür ve İnsan*. Ankara: TOBB Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, E., Ö. (2008), *Bursa'nın Tarihi Kent Kimliği ve Sürdürülebilirliği*. Bursa: Bursa Defteri Yayınları.

- Aydın, G. (2020). Kültür Öğretiminin Temel Kavramları. G. Aydın (Ed.). *Yabancı/İkinci Dil Öğretiminde Kültür ve Kültürel Etkileşim* (s. 1-46). Ankara: Pegem Akademi.
- Aygün, M. (2010). *Mümtaz Turhan Ve Batılılaşma Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi
- Aynural, S. (2001). *İslam Ansiklopedisi, C. 24*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekânlarının Sosyo kültürel Coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), s.199-226.
- Ayverdi, E., H. (1972). *İstanbul Mimari Çağının Menşei-Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1989). *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402) I*, İstanbul.
- Bağbancı, Köprülü, Ö. (2007). *Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bağbancı, Köprülü Ö. (2008). *Formation of the Historical City Centre in Bursa: The First Capital City*, İstanbul.
- Bala, A.(2003). Tarihi Kente Meydan Okuyan Mimarlığın Şaşkınlığı! Bewildered Architecture Challenging The Historical City! *Dergimim, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi*, 1,(1), İzmir.

- Balawi, M. (2016). *Kentsel Kimlik Algısı ve Kent Kültürü Örneği: Bursa Kentin Kimliği Üzerine Gençlerin Düşünceleri*. Yüksek Lisans Araştırması, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Baran, M. (2006). Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği, *Millî Folklor*, 18, (72), s.141-156.
- Barkan, Ö. (2015). Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Çalışmalar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* , 23 (1-2) , s.239-296.
- Başer, H., H. (2015). *Kent İmajı Oluşumuna Etki Eden Unsurların Kentin Markalaşması Sürecindeki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Baştürk, Ö. (2000). *Peyzaj Tasarım Kriterleri Açısından, Açık Mekânlarda İnsan Çevre Etkileşimi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bayat, F. (2019). Sosyo-Ekonomik Bağlı Pazar Folkloru. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(3), s.11-17.
- Baykal, K. (1993). *Bursa ve Anıtları*. İstanbul: Cenkler Matbaa.
- Begiç, N., H. (2014). *Gelenekteki Değişim Ve Keçecilik Sanatı*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Benjamin, W. (1995). *Pasajlar*, (Ahmet Cemal, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Benli, G. (2007). *İstanbul Tarihi Yarımada Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bilenser, E. (2003). *Tarihi Hanlar ve Geleceğe Aktarımı. Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*. Bursa.: TED Bursa Koleji Eğitim Derneği Yayınları.

- Bilgi, A. (2007). *İnsan-Mekân-Işık Etkileşimi ve Işığın Mekândaki Psikolojik Etkilerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kollektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Boz, M., Koramaz, T., K. (2018). Kentlerdeki Değişimlerin Kentsel Bellek ve Kullanıcı Algısına Etkileri: Galaport Projesi Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*: 31 Ekim- 2 Kasım- İstanbul: Bildiriler (s.55-56). İstanbul: İTÜ.
- Bozkurt, T., Baş, A. (2003), Konya Bedesteni, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, s.507-521.
- Bozpinar, C. (2018). *Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet ve Sanayileşme Sorunsalı: Bursa İpek Sektörü Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Brunvand, J., H. (1968). *The Study of American Folklore*. New York: W.W. Norton and Company Inc.
- Bubik, Y. (2003). Kapalı Çarşının Evvel Zamanı. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, 1 (150).
- Budakoğlu, S. (1958). Bursa Kapalı Çarşı Yangını. <https://docplayer.biz.tr/3630908-Bursa-kapali-carsi-yangini-1958.html>. (Erişim Tarihi: 14.02.2019).
- Busbecq. (1939). *Türk Mektupları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Can, M., C., Başaran, Z. (2014). *Kent Markası ve İmajının Belirlenmesi: Rize Örneği*. İstanbul: Öneri Yayınları.
- Cansever, T.(2016). *Osmanlı Şehri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Caness N. (2018). From Sense Of Place To Visualization Of Place: Examining People-Place Relationships For Insight On Developing Geovisualizations, *Helliyon*.

- Casey, S., E. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*. University of California Press.
- Cengiz, İ. (2012). *Bir İmparatorluğun İzi*. İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Cerasi, M. M. (2001) *Osmanlı Kenti, (Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi)*, İstanbul: İlke Yayınları.
- Cerrahoğlu, M . (2016). Halk Biliminin İşlevsel Çözümleme Modellerine Göre Yâran Geleneği . *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 7 (1), s.543-558.
- Cesur, S. (2019). İnsan-Mekân İlişkisi Üzerine, Genç Mimarlar Derneği. <https://www.gencmimarlar.com/post/i-nsan-mekân-i-li%C5%9Fkisi-%C3%BCzerine>. (Erişim Tarihi: (06.05.2019).
- Cezar, E. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. İstanbul: M.S.Ü Yayınları.
- Chatfield, T. (2012). *Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız* (L.Konca, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (2013).
- Coşkun Yıldız, A. (2001). *Coğrafi İşaretler*. Uzmanlık Tezi, Türk Patent Enstitüsü, Ankara.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (A. Genel, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cullen, G. (1995). *Townscape*. The Architectural Press: Reinhold Publishing Corporation.
- Çakıcı, S. (2009). Proposal for a Revitalization on Yeni Galle Pazarı Hanı in Bursa. *HBRC-Journal*. 12, s.56-66.

- Çakın, Ş.(1988). *Mimari tasarım, insan, toplum ve çevre ilişkileri*. İstanbul: Özel Matbaası.
- Çakmak Yılmaz, B.(2013). Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Bir Yeniden Kullanım Örneği, Hamdi Gültepe Evi. *Artium*, 1(1), s.54-64.
- Çam, Y. (2019). Bursa'nın Kentsel Yapı Kültüründeki Dönüşüm. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2) , s.259-274.
- Çaylı, M. (2017). Geç Ortaçağ Avrupa'sında Tüccar Loncaları. *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu: 2-7 Ekim 2017- Kırşehir: Bildiriler* (s 171-182). Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yayınları.
- Çelebi, E. (1988). *İstanbul Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Çelik, C . (2006). Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (21) , s. 43-63.
- Çetin, O. (1987). Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerinden Notlar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 2 (1), s. 59-71.
- Çetintaş, S. (1946). *Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çevik, M. (2016). Sözlü, Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamlarında Bilmecedan Bulmaca ve Bilgi Yarışmasına Dönüşüm. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat*, 22(86), 1-15.
- Çiftci, C.(2004). Bursa'da Standart Dışı Üretime Esnafın Tepkisi. *Bursa Araştırmaları Dergisi* , 4(4), s.51-55.
- Çobanoğlu, E.(2010). *Çarşı'nın Öyküsü: Bursa*. Bursa: Mega Basım.

- Çobanoğlu, Ö. (2004). Kùltürlerin Diyalođu veya Diyaloğsuzluğu Bağlamında Halkbilimi Çalışmalarının Yeri ve Önemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 1, s.149-164.
- Çobanoğu, Ö. (2015). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğu, Ö. (2000). Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hıdırellez. *Türkbilig*, (1), 51-59.
- Çobanođu, Ö. (1999). Sözlü kùltürden yazılı kùltür ortamına geçiş bağlamında erken dönem Osmanlı tarihlerinden Aşıkpaşazade'nin epik karakteri üzerine tespitler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Dergisi*, 16, s.1-18.
- Çubukoğu, B. (2013). Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesinin Tarihi Kent ve Kullanıcı Kimliği Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Cuinet, V. (1894). La Turquie d'Asie, *Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*, I-IV, Paris: Ernest Leroux.
- Dara, R. (2000). *Saklı zamanlar*. Bursa: Asa Basımevi.
- Dalsar, F. (1960). *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa' da İpekçilik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sermet Matbaası.
- Dayanıklı, G. G. ve Günlü, R. (2020). Bursa'da kent ve siyaset ilişkisinin analizinde dinamik elit yaklaşımı: Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakùltesi Felsefe Dergisi*, 19(1), s.294-323.
- Dede R. (2010). *Bursa Tarihi Kapalı Çarşıda Kentsel Dış Mekân Organizasyonu Açısından Analitik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Demir, S. (2012). Kültürel Bellek, Gelenek ve Halkbilimi Müzeleri. *Milli Folklor*, 24 (95), s. 184-193.
- Demirarslan, D. (2018). Kentsel ve Kültürel Bellek Bağlamında Tarihsel Bir Şehir ve Yakın Çevresi: Gelibolu, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(22), s.910-932.
- Demircan, Ş. (2010). *Turizmin Sosyo Kültürel Etkileri: Antalya/ Muratpaşa İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Demirel, Güvenç, S. (2019). *İdeolojik Değişimlerin Kent Üzerinde Etkileri: Sarajevo Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Deniz, Topçu, K. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), s.3-23.
- Dikmen, B., Ç., Toruk, F. (2013). Sosyo- Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Gereke(Krateia) Hanlar Bölgesi'nin Değerlendirilmesi. *TÜBAV*, 10(2), s. 11-26.
- Dikmen, A. (2007). *Bursa İnanç Coğrafyası*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Doğru, H. (1995). *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Doğu, T., Deligöz, V., M. (2017). Hafıza Kutusu: Bir Kentsel Kolektif Bellek Deneyi(mi), *MEGARON Dergisi*, 12(4), s.545-552.
- Dostoğlu, T., N. (2001). *Osmanlı Döneminde Bursa*. Antalya: Akmed Stil Matbaacılık.
- Dostoğlu, N. (2010). Bursa'da Geçmişten Günümüze Kentsel ve Mimari Yapı. <https://docplayer.biz.tr/4086324-Bursa-da-gecmisten-gunumuze-kentsel-ve-mimari-degisim.html>. (Erişim Tarihi: 24.06.2019).

- Douglas, M., Isherwood, B. (2002), *The World Of Goods*. Routledge, London And New York.
- Dörtok Abacı, Z. 2007. Bursa'nın Kent Dokusundaki Değişim (18-19. Yüzyıl). C. Çiftçi (Ed.). *Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyumu Bildiri Kitabı: 7-8 Nisan 2007 - Bursa: Bildiriler* (s.165-182). Bursa: Gaye Kitabevi.
- Dragoela, L., L., Cotirlea, A., D. (2012). One Step Closer to City Branding Through Culture: Consumer Preferences for Cultural Tourism Services in Alba Iulia, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 2(149), s.1-33.
- Dursun, M , Karahan, S . (2020). UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesine Öneri: Örücü ve Ağaç Oymacı Üzerine Bir Değerlendirme . *Journal of Travel and Tourism Research* , (14) , s.56-71.
- Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi. (1994). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları*
- Düzgün, D. (2019). Halk Kültürü Değişimleri Ve Bir Alan Araştırması, *Milli Folklor Dergisi*, 16, s.62-74.F
- Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eğinli, Temel, A. (2012). Kültürlerarası Yeterliliğin Kazanılmasında Kültürel Farklılık Eğitimlerinin Önemi. *Öneri Dergisi*, 9 (35) , s.215-227.
- Eker Ögüt, G., R. (2018). Millî Kimlik İnşası ve SOKÜM Bağlamında Kağızman Kültürel Belleği ve Kağızmanlı Hıfzı. B.V. Yıldız (Haz.). *Ölümünün 100. Yılında Kağızmanlı Hıfzı Uluslararası Sempozyumu: 7-9 Nisan 2018-Kars: Bildiriler*(s. 31-34). İstanbul: Akademi Ajans Matbaa.

- Eker Ögüt, G., R. (2000). Türk düğün geleneği içinde Karakeçili Türk düğününün ritüel açıdan değerlendirilmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 9(46), s.92-100.
- Eker Ögüt, G., R.(2018). Farklı Görme Biçimiyle Modern Dünya Ritüeli Olarak Yemek Kültürü: Sınanma/Erginlenme ve İntikam Alma Gizli İşlevleri. *Milli Folklor*, 30(120), s.170-183
- Ekici, M., Fedakar, P. (2014). Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu. *Milli Folklor*, 101, s. 40-50.
- Ekici, M . (2008). Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (1) , s.11-26.
- Ekici, M. (2004). Bir Sempozyumun Ardından: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Düzenlenmesi. *Milli Folklor*, 60, s.5-13.,
- Ekici, M. ve Fedakar, P. (2013). Ege Üniversitesi Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası Yaşatarak Koruma. *Milli Folklor*, 25(100), s.50-60.
- Eliçok, Keleş, A. (2014). Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Dergisi*. 24 (3), s.173-181.
- Emiroğlu, K., Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emür S.,H, Onsekiz D. (2007). Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri Arasında Açık ve Yeşil Alanların Önemi Kayseri-Kocasinan İlçesi Park Alanları Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, s.365-396.
- Enlil, Z., M. (1999). 19. yy İstanbul’unda Konut Yapı Gelenekleri ve Kent Kültürü, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı “Uluslararası Bir Miras”. *Uluslararası Kongre: 25-27 Kasım 1999- İstanbul: YEM Yayınları*.

- Erçetin, A. (2018). Tüketim Toplumlarda Kültürel Açıdan Mekân Kavramının Ölçeklendirilmesi: İstanbul Örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 8(1), s.11-18.
- Erder, L. (1975). Factory Districts in Bursa During the 1860s, *METU Journal of Faculty of Architecture*,1(1), s.85-99.
- Erder, L. (1976). *The Making of Industrial Bursa, Economic, Activity and Population in a Turkish City 1835-1975*, Basılmamış Doktora Tezi, Princeton University, USA.
- Erdoğan, İ., Erdoğan, N. (2005). Ekoturizm Betimelemeleriyle İletilenlerin Doğası. *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20(1), s.55-82.
- Ergenç, Ö. (2010). *Bursa Çarşısının Öyküsü*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Ergenç, Ö. (2014). *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ergin, N., O. (1936). *Türkiye' de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ergin, O.(1997). *Çarşı*. Eskişehir: MEB Yayınları.
- Ergül, H. (2015). Mimarlığın ihmal edilen Sosyal ve toplumsal yönü. *2015 ISITES International Symposium On Innovative Technologies In Engineering And Science*, Valencia.
- Ergün, A., Terzi, A., M., Çeliker M. (2018). *Osmanlı Belgeleri Işığında Keskin*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Eriçok, Keleş, A. (2014). Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi. *Planlama*, 24(3), s.173-181.

- Eriş, C.(1992). *İstanbul'da Merkezi Ticaret Bölgesi Ticaret Yapılarının Gelişimi ve Tahtakale Halil Ağa Hanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ersöz, T., Düğenci, M., Ünver, M., Eyiol, B. (2015). Demir Çelik Sektörüne Genel Bir Bakış ve Beş Milyon Ton Üstü Demir Çelik İhracatı Yapan Ülkelerin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4 (2), s. 75-90.
- Ertuğrul, A. (2009). XIX. Yüzyılda Osmanlı' da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri. *Türk Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), s.293-312.
- Ertürk, H., Tosun, E. (2009). Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*,10 (16) , s.37-53.
- Ertürk, Z.(1977). *Kullanıcı Konforu Açısından Boyutsal Gereksinmelerin Saptanması İçin Bir Yöntem*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Eşkinat, R., Gerek, S. (1992). Türkiye'de Kit'lerin Günümüze Kadar Olan Gelişimi . *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 10 (1) , s.35-44.
- Eyice, S. (1992). *Balkapanı Hanı, İslam Ansiklopedisi, C. 5*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, S. (2003). *Büyük Çarşı*. İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Faroghi, S.(1997). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroghi, S., (1998), *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. (N. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

- Faroqhi, S. (2004). *Osmanlı' da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550 – 1650*. (N. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fedakar, P., Demir, Kuzay, G. (2018). Yaşayan İnsan Hazinesi Programının Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Bağlamında Değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 30(120), s.90-101.
- Fleet, K., Boyar, E. (2010). *A Social History of Ottoman Istanbul*. Amerika: Cambridge Yayınları.
- Ganiç, K. (2016). *Kentsel Yapılar Üzerinden Bir Mekânsal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- GEEAYK, (2019). *Ankara Son Kurul Müdürü Gökçe Günel Arşivi* (Kültür Varlıkları, Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivinden) Ankara.
- Gezer, H. (2008). Mekân Ve Mekânın Algılanması: Mimarlıkta Malzeme, 7. *İstanbul TMMOB Mimarlar Odası Yayını*, s.33-42.
- Gibson, J. (1950). *The Perception Of The Visual World*. Massachusetts: The Riverside Press.
- Goodwin, G., Ertug, A. (1995). Reflections of paradise: silks and tiles from Ottoman Bursa. İstanbul: TCDC.
- Gök, F. (1990). *Mümtaz Turhan'da Batılılaşma ve Kültür Değişmeleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Göka, Ş. (2001). *Bir Bütünün İki Farklı Görüntüsü: İnsan ve Mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Gökgür, P. (2008). *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Greengard, S. (2017). *Nesnelerin İnterneti*. İstanbul : Optimist Yayıncılık.
- Güleç Korumaz, S.A. (2015). *Kültürel Miras Yönetiminde Karar Destek Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi*. Doktora. Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Güleç, İ., Ömeroğlu, E. (2020). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Etkileşimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gülenaz, N. (2011). *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Güler, S. (2020). Bursa Hanlarında Mescidler. *İstem*, 18(35), s. 17-39.
- Güler, H., Ülkü, S. (2007). Bitişik Nizamlı Villa Tipi Konutlarda Yapısal Konfor Koşulları Üzerine Bir Araştırma. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 12 (2), s. 97- 107.
- Gülhan, P. (2013). Bursa Hanlar Bölgesinde Yer Alan Hanlar Üzerine Bir İnceleme. Ü. Güneş (Ed.). *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı V: 6-8 Mayıs 2013-Bursa: Bildiriler* (s.1259-1272). Bursa: Star Ajans Matbaacılık.
- Gülmez, B. (2013). *Evensel bir kavram: Kültür; yeni bir bilimsel alan: Kültür tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hidrellez. *Milli Kültür*,26, s.2-3.
- Günay, U. (1996). Folklor, Reklam ve Tarhana. *Milli Folklor*,31(32), s.3-12

- Günaydın, N., Kaplanoğlu,R. (2000). *Seyahatnamelerde Bursa*. Bursa: Bursa Ticaret Borsası Yayınları, Altan Matbabacılık.
- Gündoğdu, G. (2006). *Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı Ve Korunması*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Güran, C. (1978). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gürel, M. (2017). *Dijital Kehanet/ Hepimiz Siborguz!*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Gürçayır, S. (2011). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma. *Milli Folklor*, 23(92), s.5-12.
- Gürpınar, L. (2009). *Tarihî Yarımada Hanlar bölgesindeki avlulu hanların incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gürsakal, N., Ediz, Ö. (2010). Bursa Çarşı Makroformundaki Saçılmanın Fraktal Boyut ile Belirlenmesi, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Dergisi*, 15(2), s.101-107.
- Gürz, Ş. (2014). *Alış veriş Merkezlerinin Tarihi ve Kapalıçarşı'nın İncelenerek Modern Alış veriş Merkezleriyle Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Güvenç, B. (1991). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2005). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Güzelkahraman, Ö., B. (2019). *Mekân ve İnsan İlişkisinde Yer Duygusunun Sanal Gerçeklikle Deneyimlenmesi Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.

- Hakyemez, B., Gönül, B. (2014). Eminönü Hanlarının Yeniden İşlevlendirilmesi Kapsamında Değerlendirilmesi: IV.Vakıfhan. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* , 7 (2) , s.101-129 .
- Halı, F., Yavuz Özen, A. (2019). Geleneksel Mimari Dilin Çözümlemesinde Kullanılan Üretken Bir Metot Önerisi: Bursa Hanlar Bölgesi. *ISAS 2019*, 4(3), s.81-87.
- Hanna, S., Rowley J. (2008). *An Analysis of Terminology use in Placebranding*. Place Branding and Public Diplomacy, 4(1), s. 61-75.
- Hannerz, U. (1996). "City", *The Social Science Encyclopedia*. A. Kuper (Ed.). 2, London: Routledge.
- Harvey, D.C. (2001). Heritage Past and Heritage Present: Temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7(4), s. 319-338.
- Hay, R. (1998). Sende of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*, 18, s.5-29
- Haymes, E., R. (2010). *Sözlü Destan/Sözlü Şiir Araştırmasına Bir Giriş*. (A. Çelik, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Houghton J.P., Stevens A. (2011). City Branding and Stakeholder Engagement. In: Dinnie K. (ed) *City Branding*. London: Palgrave Macmillan.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları*. (K. Atakay Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Işık, O. (1994). Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması. *Toplum ve Bilim*, 64–65.
- İnalçık, H. (1960). 15. Asır Sanayi ve Ticari Tarihine Dair Belgeler. *Bellekten*, 24(93)

- İnalcık, H. (1963). *The Ottoman Empire The Classical Age: 1300-1600*. London.
- İnalcık, H.(1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1600*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İnalcık, H. (1996). Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Ekonomi* (2.b.).İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2002). *Kültür Etkileşimi, Küreselleşme*. İstanbul: Doğu Batı Yayıncılık.
- İncekara, A., Hobikoğlu, Haykır, E. (2013). Kültür Ekonomisi Kapsamında Kültür Sektörlerinin Türkiye’de Gelişimi ve Yansımaları. İktisadi Araştırmalar Vakfı. <http://www.iav.org.tr/makale.asp?id=17>. (Erişim Tarihi: 16.05.2019).
- İşcanoğlu, K. (2014). *Sentetik Çevre, Sanat ve Algı İlişkisi: Günlük Denemeleri*. Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- İzbul, Y. (1983). Kültür ve Kültürel Süreçler Üstüne. *Çağdaş Eleştiri Dergisi*, 2(6), s.28-31.
- Jongsung, Y.(2004). Korean Cultural Property Protection Law with Regard to Korean Intangible Heritage. *Museum International*, 56(1-2), s.221-222.
- Kafesoğlu, İ. (1977). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Nadir Kitap.
- Kahraman, M. D. (2004). İnsan ihtiyaçları ve mekânsal elverişlilik kavramları perspektifinde yaşanılabilirlik olgusu ve mekânsal kalite. *Planlama*, 24(2), s.74-84.
- Kahraman, S.A., Dağlı, Y. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Bursa, Bolu, Trabzon, Erzurum, Azerbaycan, Kafkasya, Kırım, Girit), 2. Cilt 1.Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kamhi, R. (2013). *Değişen Kent Ortamında Hafıza Mekân ve Sanat Yapıtı*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kaplan, E. (2014). Işık Tanrısı'nın Şehri: Gölyazı. *Bursa'da Zaman Dergisi*, 3(10), s.100-103.
- Kaplan, M. (2018). Bellekte Kalanlar: Ankara Bakır Madenliler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Örneğinde Hemşehrilik ve Kentte Kimlik Aktarımı. *Dört Öge*, (14) s.151-162.
- Kaplanoğlu, R. (1996). *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*. İstanbul: Bursa Ticaret Borsası Yayınları.
- Kaplanoğlu, R. (2003). *Doğal ve Tarihi Eserleri ile Bursa*. İstanbul: Atlan Matbaacılık.
- Kaplanoğlu, R., Elbas, A. (2006). *Hisar Bölgesi Osmangazi Mahallesi - Bizim Mahalle*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Kaplanoğlu, R., Elbas, A. (2009). *Bursa Çarşısının İncisi: Koza Han*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayını.
- Kaplanoğlu, R. (2016). *90. Yılında Bursa Ticaret Borsası*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Kaplanoğlu, R. (2003). *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*. Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Karabaşa, S . (2014). Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, 20 (80) , s.99-105 .
- Karakul, Ö., Dalkıran, A.(2018). Sanat Zanaat Mekân İlişkisini Yeniden Canlandırmak. *Uluslararası Sanat Zanaat Mekân Kongresi: 5-7 Aralık 2018-* Konya: Eğitim Yayınevi.

- Karakurt, E. (2006). Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26, s.1-20.
- Kasapoğlu Akyol, P. (2018). Convention For The Safeguarding of The Intangible Cultural Heritage: Experience of Turkey. *Research and Development on Social Sciences*, Jagiellonian University Institute of Public Affairs.
- Kayaoğlu, İ.G.(1992). *Eski İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Kepecioğlu, K.(1935). *Bursa: Bursa Hanları, Bursa*. s. 18-19 (şer'iyeye sicillerindeki kayıtların defter ve sayfa numaraları ile).
- Kepecioğlu, K. (2009). *Bursa Kütüğü*, c. 2. Hüseyin Algül ve diğerleri (Haz.). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kırayoğlu, K. (2004). *Bir Osmanlı Şehri Bursa'da Şehir Merkezi/Hanlar Bölgesi Sorunsalı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kım, J. (1998). Sustainable Architecture Module: Introduction to Sustainable Design (United States, The University of Michigan). Ann Arbor, Michigan: National Pollution Prevention Centerfor Higher Education.
- King, M., A., Sims, A., Osher, D., (2000). *How is cultural competence integrated into education?* Washington D.C: Center or Effective Collaboration and Practice, American Institutes for Research.
- King, B. (2016). *Augmented. (Artırılmış Gerçeklik)*,(K. Balaban, çev.). İstanbul: MediaCat Kitapları.

- Kocabaş, Özeke, E . (2006). Parent Involment in Education: Studies in Turkey and in The World . *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* , 3 (26) , s.143-153.
- Koç, İ., Asar, H. (2017). Tarihi Kastamonu Şehir içi Hanlarının Ticari ve Kültürel Fonksiyonlar Bağlamında Değerlendirilmesi. *ARTIUM*, 5(1), s.1-13.
- Köktaş, M., A. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500 - 1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), s.219-242.
- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Milli Folklor*, 11(82), s.19-31.
- Kösoğlu, N. (2003). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kösoğlu, N. (2013). *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, 7, s.53-73.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (2013). Mekân İlişkilerin Açısından İnsan. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* , 6 (6) , s.168-174.
- Kunt, M., Akşin, S., Faroqhi S. (1997). *Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kuşdil, M. (1993). *Kentleşen Dünyada Kentler ve Belediyeler*. Bursa: Gül Ofset.
- Kut, Ş. (2013). *Türkiye'de Hanlar, Kervansaraylar, Oteller ve Çeşitli Barınma Yerleri*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2013). *Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras*. Ankara: Desen Ofset.
- Laurent, P. (1996). *A micromethod for serotyping Bacillus thuringiensis*. London.
- Lee, M. (1997). *Relocating Location : Cultural Geography, the Specificity of Place and the City Habitus, in Cultural Methodologi*. Mc Guigan (Ed.). (s.127- 141). Londra: J. Sage Publication.
- Lefebvre, H. (1968). *From the Production of Space*. Cambridge: Basic Blackwell, Inc.
- Lefebvre, Henri. (2014). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Leland, R. M. (2005). *Mimarlığın Öyküsü, Ögeleri Ve Anlamı* (E. Akça Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Levent, T., vd. (1994). *Bursa Metropolitan Alan Planlama Çalışmaları*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Levent, Y. (2016). *Mekânın Belleğinden Bellek Mekânlarına: Korumada Değişen Değer Anlayışı Ve Kültürel Miras*. Mersin, Mersin Üniversitesi.
- Lindstrom, M. (2014). *Duyular ve Marka*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Lo, F.C., Yeung, Y.M.(1998). *Globalization and The World of Large Cities*. Tokyo: The United Nations University Pres.
- Lovell, N. (1998). *Locality and Belonging*. London: Routledge Publishing.
- Lowry, H.W., (2004). *Seyyahların Gözüyle Bursa*. (S. Alper Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City II*. MIT press.

- Maalouf, A. (2004). *Ölümcül Kimlikler*. (A. Bora Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Madran, E., Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: Mimarlar Odası, Yalçın Matbaacılık.
- Malinowski, B. (1944). *Bilimsel Bir Kültür Teoris*. İstanbul: Nadir Kitap.
- Marx, K. (1966). *Kapital*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marescotti, A. (2003). Typical products and rural development: Who benefits from PDO/PGI recognition? *Food Quality Products in the Advent of the 21st Century: Production, Demand and Public Policy: 4-7 September 2003 –Chaina: (s. 1-14)*. Greece.
- Morley, D., Robins, K.(1997). *Kimlik Mekânları*. Emrehan Zeybekoğlu (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Muşkara, Ü.(2017). Yeni Medyanın Kültürel Miras Konulu Uygulamaları. *Erdem* ,73, s.89-110.
- Muşmal, H.(2008). Tanzimat Reformlarının Uygulanması Hakkında Konya Valisi Selim Paşa'ya Verilen Talimât-ı Seniyye. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), s.105-116 .
- Nicolay, N. (2014). *Muhteşem Süleyman İmparatorluğundan*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Yayıncılık.
- OECD. (2014). *Tourism and The Creative Economy*. Paris.
- ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğrencileri. (1974,75). *Stüdyo 7*, Ankara.
- ODTÜ. (1989). *Bursa Merkez Koruma Geliştirme Projesi Açıklama Raporu*. Ankara.

- Oğan, O., Yasak, Ü. (2020). Küreselleşme bağlamında mekânsal kent kimliği ve markalaşmanın kent turizmine etkisi . *Türk Coğrafya Dergisi* , (74) , s.97-105.
- Oğuz, M.Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. *Milli Folklor*,21(82), s.6-12.
- Oğuz, Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân, *Milli Folklor Dergisi*, 76, s.30-32.
- Oğuz, Ö., Bilge, E. (2008). *Yaşayan İnsan Hazinesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2008). Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Folklor Dergisi*, 80, s.1-6.
- Oğuz, M. Ö, ve Gürçayır, S. (2008). *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Oğuz, Ö. (2010). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Bulgaristan-Türkiye Sınırdaki Halkların Yaşayan Müzik Kültürü, Türkiye-Bulgaristan Sınırdaki Halkların Yaşayan Müzik Formları ve Geleneksel Kültürleri*. Türkiye Milli Komisyonu ve Bulgaristan Milli Komisyonu, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oğuzoğlu, Y. (1999a). *Sicillerdeki Kent Dokusu Sene 1670-1683*. Bursa Defteri.
- Oğuzoğlu, Y. (1999b). Osmanlı Döneminde Bursa'da Kentleşmeyi Etkileyen Olgular. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi Uluslararası Kongresi: 6-8 Mayıs 1999- Bursa: Mimarlar Odası Bursa Şubesi*.
- Oktay, D. (1999). Kentsel Ortak Mekânların Niteliği ve Kent Yaşantısındaki Rolü. *Yapı Dergisi*, 207, s.54-61

- Okday, D . (2010). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdealkent*, 2 (3), s.8-19.
- Okumuş, G. (2016). *Docomomo Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları: Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XII- 2016: Bursa Tuz Pazarı Çarşısı Binaları*. Docomomo (DOcumentation and COnservation of Buildings, Sites and Neighborhoods of the MOdern MOvement) Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XII-2016 (s.1-3). Samsun, Turkey.
- Onay N., S., Belek, M., Teixeira, F. Ve diğerleri (2015). A User-centered Research Model for Flexible Interior Spatial Design in Mass Housing Units: Urban Renewal Housing, *9th International Conference on Design Principles and Practices*, 3/12/2015 –Chicago.
- Ong, W. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Orhan, A.(2010). Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde “Coğrafi İşaretlerin” Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), s.243-254.
- Öcalan, B., H., Sevim, S., Yavaş, D. (2013). *Bursa Vakfiyeleri*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Önder, A., T. (2007). *Türkiye'nin Etnik Yapısı*. Ankara: Fark Yayınları.
- Öner, N. (2018). *Bilginin Serüveni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Öter, Z. (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 22(86), s.174-185.
- Özarpınar, Y. (2015). *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

- Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği mimarisinde taş süsleme (1300-1453)*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı, Cilt 423.
- Özbek, Ö., Çevik, S. (2018). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcısı Olarak Geleneksel El Sanatları: Gönen İlçesinin Yaşayan Mirası. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), s.588-603.
- Özdemir, R. (2017). Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun “Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4.
- Özdemir, N., Özdemir, E. (2020). Yaratıcı Kentler ve Yaşayan Kültür. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), s.3-21.
- Özdemir, N. (2019). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), s.3-22.
- Özdemir, N. (2018). 4. Sanayi Devrimi ve Gelenek Kültürü. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Haz). 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: 20 Ekim 2017-Ankara: Bildiriler* (s.207-241). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, N. (2020). Kuşaklararasılık ve Bağlamlararasılık Kapsamında Kültür Aktarımı ve Eğitimi. G. Aydın (Ed.). *Yabancı/İkinci Dil Öğretiminde Kültür ve Kültürel Etkileşim*. (s. 201-238). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, N. (2008). Kültürel İmge Olarak Nasrettin Hoca. *Milli Folklor Dergisi*, 20(77), s.11-20.
- Özdemir, N. (2011). Kentlerin Gezgin İmgeleri veya Kent İmgeleri Giydirilen Otobüsler. *Milli Folklor Dergisi*, 23(89), s.41-53
- Özdemir, N. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi Seçki*. Ankara: Hacettepe Yayınları.

- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), s.1-28
- Özdemir, N. (2017). *Kültür Bilimi ve Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdemir, N. (2005). *Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, Ş., Karaca, Y. (2009). Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (2), s.113-134.
- Özdeş, G. (1998). *Türk Çarşıları*. Ankara: Tepe Yayınları.
- Özkalp, E. (2013). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, İ. (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 7, s.67-75.
- Pacciani, A., Belletti, G., Scaramuzzi, S. (2001). The role of typical products in fostering rural development and the effects of Regulation (EEC) 2081/92. *Policy experiences with rural development in a diversified Europe 73rd Seminar Of The European Association Of Agricultural Economists: 28-30 Haziran 2001, Florence: s. (2-14). Florence.*
- Pamukcu, A. (2016). *Geleneğin Kültürel Ekonomik Değere Dönüşümünde Cumalıkızık Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Pektaş, N.(2014). Kültürün Özelleştirilmesi Adlı Kitabın Yayımlanmasının Ardından Türkiye’de Sanat ve Sponsorluk İlişkisi Hakkında Bir Değerlendirme. *Sanat Tasarım Dergisi* ,1 (4) , s. 35-38 .
- Perinçek, S., V. (2003). *Kamusal Alan- Kamuya Açık Özel Mekân İlişkisinde Geçiş Bölgeleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Piccinato, L. (1961). L'Esperienza del Piano di Bursa, Estratta dal. n. 36-37 di "Urbanistica" Organo Ufficiale dell'Istituto Nazionale di Urbanistica, "Edizioni di Comunità" Rome.
- Polat, S., Dostoğlu, N. (2007). Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa'da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 12(1), s.61-76.
- Polat, S., Yıldız Tümer, H.Ö., Dostoğlu, N. (2018). Kültürel Miras Alanları İçin Kullanıcı Odaklı Bir Kentsel Tasarım Rehberi Modeli: Bursa Hanlar Bölgesi Örneği. *Megaron*, 13(4), s.584-596.
- Reader, J. (2004). *Cities*. New York: Grow Press.
- Recepoğlu, S. (2018). *Türkiye'de Kentsel Mekânın Dönüşümü Bursa Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Reifstahl, R., M. (1994). Cenubî Garbi Anadolu'da Türk Mimârisi. *Ankara Maârif Vekâleti Dergisi*, 1, s.51-52.
- Rey R., C. (1948). *Ebedi Bursa*. Bursa: Ankara Kitabevi.
- Richards, G. (2001). *Cultural Attractions and European Tourism*. Barcelona: Walling Ford CABI.
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A Review of Recent Research and Trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, s.12-21.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (M. E. Özcan Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ringas, D., Christopoulou, E., Stefanidakis, M. (2011). Urban Memory in Space and Time", Styliaras, G., Koukopoulos D., Lazarinis, F. (Ed.) Handbook of Research

on Technologies and Cultural Heritage, s. 326. New York: Information Science Reference.

Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür* (Çeviri: Ü. H. Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sağocak, M. (2003). *Tasarım Tarihi, Endüstri Ürün Tasarımında 250 Yıl*. Bursa: Vipaş Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1994). *Esir Ticareti*. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3, s.200-202.

Savage, M., Warde, A.(1993). *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. London: Macmillan Press Ltd.

Sani, N. A. ve Ahmad, Y. (2017) *Shifting from cultural practitioners to Intangible Cultural Heritage (ICH) inheritors: Issues, challenges and approaches in the Malaysian's Living Human Treasure System*. Safeguarding Cultural Heritage: Challenges and Approaches, s.104.

Seamon, D., Buttimer, A. (1980). *Body-Subject, Time-Space Routines, And Place-Ballets*. New York: Routledge.

Seçilmiş, E. (2013). *Kültürel Ekonomi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sevim, H. (2019). *Mimari Tasarım Sürecinde Mekânın Sanal Gerçeklikle Deneyimlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Konya.

Sevim, S. (2009).Bursa'nın Yitik Hanları ve Kapan Han. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, Temmuz, s. 26-33.

Schmitt, B. H. (1999). *Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, Relate to Our Company and Brands*. New York : Free Press.

- Silahtaroglu, G., Ergul, H. (2016). Şehirleşme, Mekân – İnsan Etkileşiminin Birey Algısına Yansıması: Bir Veri Madenciliği Analizi. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* , 9 (2), s.95-110.
- Sjoberg, G. (1955). The Preindustrial City. *American Journal of Sociology*, 60(5), s. 65-80.
- Sınai Mülkiyet Kanunu.(2016). *T. C. Resmi Gazete*, 29944, 10/1/2017.
- Siow-Kian T., Siow-Hooi T., Yon-Sin K., Shay-Wei C. (2019). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği ve Mekân Duygusu: George Town ve Melaka Örneği. N. Özdemir ve A. Öger (Ed.). *Kültürel Miras Yönetimi* (s.439-472). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Solak, Guleç, S . (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış Space-Identity Interaction: a Conceptual and Theoretical Overview. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 6 (1) , s.13-37.
- Songur, F. (2017). Urban History and Tourism: The Case of Bursa. *International Journal of Social Inquiry* , 10 (1) , s.99-124.
- Sunay, S. (2017). Bursa Bali Bey Hanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(1), s.115-130.
- Susmuş, Y. (1999). *Kentsel Mekânda Estetik Değerler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Sümerkan, M., R. (1990). *Biçimlendiren Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Stokols, D., Shumaker, A., S. (1981). *People in Place: a Transactional View of Settings*. Irvine: University of California Press.

- Storey, J. (2013). *Popüler Kültür Çalışmaları: Kuramlar ve Metotlar*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Sökmen, Ş. (2012). *Tarihi Yarımada'daki Hanların Mimari Açından Geçirdikleri Evreler ve Günümüzdeki İşlevler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, F., Tutkun, M. (2007). Tourism Development in Shopping Centers. *International Tourism Biennial: Tourism Development: 30 Nisan - 05 Mayıs-Çanakkale: Bildiriler* (s.52-60). Çanakkale.
- Şahinalp, S.M., Günal, V.(2012). Osmanlı şehircilik kültüründe çarşı sisteminin lokasyon ve çarşı içi kademelenme yönünden mekânsal analizi. *Milli Folklor*, 24(93), s.149-168.
- Şeker, B., Akman, E. (2016). Uluslararası öğrencilerin psikolojik ve sosyokültürel süreçleri. *Cukurova Medical Journal*, 41, s.504-514.
- Şen, F. (2003). *Bursa'nın Tarihi Hanları Çarşıları ve Osmanlı Döneminde Ekonomiye Katkıları: Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*. Bursa: T.E.D Bursa Koleji Eğitim Derneği,
- Şimşek, Ş. (2010). *Yaşam Tarzı Üzerinde Popüler Kültürün Belirleyiciliği Ve Kitle İletişim Araçlarının Etkisi : Türkiye'de Punk Kültürü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tabakoğlu, A.(2016). *Osmanlı Mâlî Tarihi*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Tamdoğan-Abel, I. (2003). Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak. (François Georgeon-Paul Dumont, Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 387-405.
- Tarhan, U. (2017). *T-İnsan* (2. bs.).İstanbul: Ceres Yayınları

- Taş, P.Ş.(2011). Seyahatnamede Bursa, Kayseri ve Urfa Çarşıları. Nuran Tezcan ve Semih Tezcan(Ed.). Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi(s.192-205). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Taş, P., Ş. (2015). Evliya Çelebi' de Şhiriçi Hanları ve Kervansarayları: Mimari ve İşlevsel Sınıflandırma. *Journal of Turkish Studies*, 44, s.335-348.
- Taner, E. (2009) *Osmanlı Esnafı*. Ankara: Halk bankası Yayınları.
- Tanpınar, H., A. (2005). *Beş Şehir*. Ankara: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, H.A. (2005). *Tanpınar'ın Dünyasında Bursa*. Yasin Doğru (Haz.). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Tanrıkulu, M. (2014). *Coğrafya ve Kültü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tanyeli, U. (1999). *Bursa'da Kentleşme süreci*. Bursa: Bursa Defteri, Haziran sayısı, s.10-25.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- Tavşan, C., Velioğlu, A. (1992). Değişen Kültürel Çevre ve Mimari Mekânlara Yansıması. 2. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*, s.212-219.
- Taylor, E.B. (1958). *The Origins of Culture and Religion in Primitive Culture*. New York: Harper&Brothers.
- Teke, Gürçayır, S. (2013). Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmi Resmi Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor*, 25(100), s. 31-39.
- Teke Gürçayır, S. (2016). Uygulamalı Halkbilimi ve Aşıklık Geleneğinin Geleceği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 31 (31) , s.91-100.

- Tekeli, İ.(1969). Sözlü Tarih Atölye Çalışması, Arif Şentek (Der.), *Mimarlık Seminerini Anımsama*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye 'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (1987). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (1999). *Bursa Defterleri*. Bursa.
- Tekeli, İ. (1999). Bursa'nın Tarihinde Üç Ayrı Dönüşüm Dönemi. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi Uluslararası Kongre: 6-8 Mayıs 1999* Bursa: Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1988). Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler. *Mimarlık Dergisi*, 26(1), s.57-58.
- Tekelioğlu, Y., Demirer, R. (2008). Küreselleşme Sürecinde, Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretlerin Geleceği. *İGEME'den Bakış Dergisi*, 36, s.87-102.
- Tellan, D. (2016). Evaluating the Relation Between Space, Entertainment and Popular Culture. *Trt Akademi*, 1(1).
- Tellan, D. (2016). Mekân, Eğlence ve Popüler Kültür İlişisini Değerlendirmek. *TRT Akademi Eğlence Endüstri Sayısı*. 1(1), s.3-18
- Terzi, A. (2010). Tarih Araştırma Merkezi ve Faaliyetleri. M. Öz (Ed.). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu: 18-20 Mart 2010-Ankara: Bildiriler* (s. 629-654). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tezcan, M . (1990). Kültürel Antropolojik Açından Çankırı Yârân Sohbetleri. *Erdem*, 6 (17) , s.399-418.
- Tezcan. M. (2008). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Maya Akademi.

- Texier, C. (2002). *Küçük Asya*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, I-III.
- Tregear, A. (2001). *What Is a 'Typical Local Food? An Examination of Territorial Identity in Foods Based on Development Initiatives in The Agrifood and Rural Sectors*.
- Trueman, M. (2004). Can a City Communicate? *Corporate Communications: An International Journal*, 9(4).
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. (A. Eker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- Torlak, M. (2015). Marka Şehir Oluşturma ve Bursa Şehrinin Markalaşması İçin Yol Haritası. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), s.47-93.
- Tuan, Y., F. (1974). *Topophilia a Study of Environmental Perception Attitudes, and Values*. Columbia University Press.
- Turan, Ş. (2000). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, M. (1951). *Kültür Değişmeleri: Kültürde Değişen ve Değişmeye Mukavemet Eden Unsurlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Turhan, M. (2010). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları
- Turhan, M. (2015). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları.

- Türk, A., Seydioğulları, H. (2018). Kent Kimliğinin Kent Meydanlarına Yansıması. *The Journal of Graduate School of Natural and Applied Sciences of Mehmet Akif Ersoy University*, 9(1), s. 205-215.
- Türkkahraman, M. (2009). Teorik ve fonksiyonel açıdan toplumsal kurumlar ve kurumlararası ilişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2) , s.25-46.
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (1983). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uçar, M. (2011). *Mekân ve Kültür, 6.Uluslararası Kültür Araştırmaları Sempozyumu: 8-10 Eylül 2011- İstanbul*
- Uğur, H. (2002). Problems of the migrant in relation to the built environment. R. Mira, J. Cameselle, J. Martinez (Ed.). *Proceeding of 17th Conference of the IAPS on Culture, Quality of Life and Globalisation, Problems and Challenges for the new Millennium*, Coruna-İspanya.
- Uğur, H., Giritlioğlu, C. (2006). Geleneksel Şehirsal Dokular ve Kullanıcı Özellikleri. *İTÜ Dergisi / A – Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 5(1), s.29-34
- Ulusoy, C . (2018). İdeoloji ve Mekân İlişkisi Bağlamında Bursa Tahayyülleri. *International Journal of Social Inquiry*, 11 (2) , s.349-374.
- Urry, J. (2015). *Mekânları Tüketmek*. (R. G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uygur, N. (1989). *Çağdaş Ortamda Teknik*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Üngörgil, A. (2004). *Bursa hanları ve Tuz Han'ı Koruma Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ünver, B. (2013). Kimliksizleşen Mekânların Kent İnsanı İle Etkileşimi. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 3. Ulusal İç Mimarlık Sempozyumu*.

- Verdil, T., F. (2006). *Alış veriş Mekânlarının Oluşumu / Kurgusu Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Vural, T. (2004). Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin Gelişimi ve Piccinato Planı. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, Luigi Piccinato Bursa Planı Deneyimi Eki, Bursa.
- Vural, T. (2007). Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kapalıçarşı. Cafer Çiftçi (ed.). *Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı: 07- 08 Nisan-Bursa: Bildiriler(s.302-305)*.
- White, J., M. (2012). *Catch and Release: Piracy, Slavery, and Law in the Early Modern Ottoman Mediterranean*. USA: Michigan University Press.
- Wöber, W., K., Fesenmaier R., D. (2010). The Management of City Tourism in Europe. *Analysing International City Tourism*, s. 5-24.
- Yakıcı, A. (2019). Sözlü Türk kültürünün yaşaması ve aktarımında Hataylı ozanların rolü. *Folklor Edebiyat*, 25,(100) s.1011-1022.
- Yağcı, Güneş, Z. (2017). *İstanbul Esir Pazarı* İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Yalçın, B. (2009). *Yöresel Ürünlerin Pazarlamasında E-ticaretin Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Yalçın, B. (2013). Yöresel Ürünlerin Pazarlanması Üzerine Değerlendirmeler. *Akdeniz Sanat*, 6 (11), s.205-213.
- Yalçinkaya, G. (2006). *Ülke İmajı ve Ülke İmajının Müşteri Tercihleri Üzerine Etkisi: Türkiye Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yalman, B. (1984). *Bursa, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları*. İstanbul: Yenilik Basımevi, İstanbul.

- Yaşayanlar, İ. (2013). *Osmanlı Dönemi Bursa Otelleri*. Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Yazıcı, N . (1996). Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler . *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (1), s.155-165.
- Yediyıldız, A. (2003). *Şeriye Sicilleri ne Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Bursa: Arasta Yayınları.
- Yenal, E. (1996). Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa. *Bir Masaldı Bursa*, Ed. E. Yenal, , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları s.19-46.
- Yenen, Z. (1987). *Vakıf Kurumu- İmarat Sistemi- Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yenice, N, Alpak Tunç, G. (2019). Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile Bireysel Yenilikçilik Düzeylerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 27 (2), s. 753-765.
- Yenişehirlioğlu Ç., F. (2000). Balkanlar'da Kent Oluşumu veya Değişimi. İ. Baba (Koor.). *Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri: 17-19 Mayıs 2000-Şumnu: Bildiriler* (s.887-892). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yetiş, Ardiç, Y., Kaygısız, Çullu, N. (2017). İpek Yolu Turizm Projesi Kapsamında Kapadokya' da Yer Alan Kervansarayların Turizme Kazandırılması. *Journal of Social and Humanities*, 4(11), s.522-527.
- Yıldırım, F. (2014). *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi' ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler*. Bursa: Nilüfer Yayınları.

- Yıldırım, G., Çağdaş, G. (2018). Sosyo-kültür Bağlamında Geleneksel Mimari Modelinin Uzun Sözdizimi Analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), s.508-532.
- Yıldız, D. (2004). Onarım Bekleyen Eşsiz Bir Eser Bâli Bey Hanı. *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültür Dergisi*, 4, s.36.
- Yıldız, B . (2018). Sinaî Mülkiyet Kanunu Açısından Geleneksel Ürün Adları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1) , s.27-60.
- Yıldız, I., M., Zeydin, A., F. (2011). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları. 38.ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) (International Congress of Asian and North African Studies)
- Yılmaz, S. (2013). *Bursa: Zamanı Tersine Çeviren Şehir*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Yiğit, M. (2017). *Kültürel Etkileşim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayınları.
- Yuvalı, A. (1996). Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, s.211-217.
- Yüksel, İ., A. (1989). *Osmanlı Mimarisinde II.Bayezid Yavuz Selim Devri*. İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- Zıllıoğlu, M. (1966). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Üçdal Yayınevi.
- Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.

EK 1: TEZ ÇALIMASI ORİJİNALLİK RAPORU

EK 2: TEZ ÇALIMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU